

Year 2020
Issue 62

ISSN: 2602-2656
E-ISSN: 2645-8772

Journal of Economy, Culture and Society

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Year 2020, Issue 62

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Year 2020, Issue 62

The journal was previously entitled as Istanbul Journal of Sociological Studies
Derginin önceki ismi: Sosyoloji Konferansları

Journal of Economy Culture and Society is covered in;

Web of Science Core Collection, Emerging Sources Citation Index (ESCI)
TUBİTAK-ULAKBİM's TR Index
EBSCO
ProQuest
RePEc IDEAS
RePEc EconPapers

Journal of Economy Culture and Society aşağıdaki indekslerde yer almaktadır;

Web of Science Core Collection, Emerging Sources Citation Index (ESCI)
TUBİTAK-ULAKBİM TR Dizin
EBSCO
ProQuest
RePEc IDEAS
RePEc EconPapers

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Year 2020, Issue 62

Editor in Chief / Baş Editör

Veysel Bozkurt

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Associate Editor / Editör Yardımcısı

Dilek Demirbaş

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Gürel Çetin

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Yunus Kaya

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Statistics Editor / İstatistik Editörü

Nuran Bayram Arlı

Uludağ University, Bursa, Turkey

EDITORIAL BOARD / EDITÖRYAL KURUL

Levent Altınay

Oxford Brookes University, Oxford, UK

Farid Alatas

Singapore National University, Singapore

Nuran Bayram Arlı

Uludağ University, Bursa, Turkey

Gürel Çetin

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Glenn Dawes

James Cook University, Townsville, Australia

Uğur Dolgun

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Nevin Güngör Ergan

Hacettepe University, Ankara, Turkey

Doğan Gürsoy

Washington State University, Washington, USA

Adrian F. Furnham

University College of London, London, UK

Sari Hanafi

American University of Beirut, Beirut, Lebanon

Rosita Henry

James Cook University, Townsville, Australia

Ronald Inglehart (E.)

University of Michigan, Michigan, USA

Yunus Kaya

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Wiebke Keim

Freiburg University, Freiburg, Germany

Kazuhisa Nishihara

Seijo University, Tokyo, Japan

Pippa Norris

Harvard University, Cambridge, Massachusetts, USA

İhsan Sezal

TOBB Economy and Technology University, Ankara, Turkey

İbrahim Sirkeci

Regent's University, London, UK

Thomas Li-Ping Tang

Middle Tennessee State University, Tennessee, USA

Haluk Zülfiyar

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Director / Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Uğur Dolgun

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Managing Editors / Yönetici Editörler

Özcan Garan

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Alper Karaağaç

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Emine Kübra Usta

Istanbul University, Istanbul, Turkey

Hüseyin Tok

Istanbul University, Istanbul, Turkey

English Language Editor / İngilizce Dil Editörü

Alan James Newson

Istanbul University, School of Foreign Languages, Istanbul, Turkey

Elizabeth Mary Earl

Istanbul University, School of Foreign Languages, Istanbul, Turkey

Owner / Sahibi

Istanbul University / İstanbul Üniversitesi

Representative of Owner / Yayın Sahibi Temsilcisi

Representative of Journal of Economy Culture and Society on behalf of owner is Prof. Dr. Veysel Bozkurt (Istanbul, Turkey).

Journal of Economy Culture and Society dergisinin sahibi adına temsilcisi: Prof. Dr. Veysel Bozkurt (Istanbul, Türkiye).

Correspondence Address / Yazışma Adresi:

Istanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi,
Sosyoloji ve Metodoloji Araştırmaları Merkezi,
Merkez Kampüsü, 34452, Beyazıt, İstanbul - Türkiye
Phone / Telefon: +90 (212) 440 00 00 / 11548
e-mail: jecs@istanbul.edu.tr
<http://jecs.istanbul.edu.tr>

Publisher / Yayıncı

Istanbul University Press / İstanbul Üniversitesi Yayınevi
Istanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü,
34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul - Türkiye
Phone / Telefon: +90 (212) 440 00 00

Printed by / Baskı

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3N3 Topkapı / Zeytinburnu,
Istanbul - Turkey
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Year 2020, Issue 62

ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU

Norizan Abdul	Ghani University Sultan Zainal Abidin, Terengganu, Malaysia
Ketut Ardhana	Udayana University, Bali, Indonesia
Serpil Aytaç	Uludağ University, Bursa, Turkey
Hasan Bacanlı	Fatih Sultan Mehmet Vakif University, Istanbul, Turkey
Burhan Baloğlu	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Filiz Baloğlu	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Őenol BaŐtürk	Uludağ University, Bursa, Turkey
Nuran Bayram	Uludağ University, Bursa, Turkey
Vehbi Bayhan	Inonu University, Malatya, Turkey
Yücel Bulut	Istanbul University, Istanbul, Turkey
İsmail Coşkun	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Glenn Dawes	James Cook University, Townsville, Australia
Mustafa E. Erkal, (E.)	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Hüsnü Erkan, (E.)	Dokuz Eylül University, Izmir, Turkey
Alev Erkilet	Sakarya University, Sakarya, Turkey
Hakan Gülerce	Harran University, Sanliurfa, Turkey
Yaşar Kaya	Inonu University, Malatya, Turkey
Masreka Khan	Erciyes University, Kayseri, Turkey
Abdullah Korkmaz	Inonu University, Malatya, Turkey
Bedri Mermutlu	Istanbul Commerce University, Istanbul, Turkey
Ferhat Özbek	Gumushane University, Gumushane, Turkey
Zeki Parlak	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Robin Rood	James Cook University, Townsville, Australia
Serdar Sağlam	Gazi University, Ankara, Turkey
Ünal Şentürk	Inonu University, Malatya, Turkey
Seyyed Hossein Serajzadeh	Kharazmi University, Tehran, Iran
Taner Tatar	Inonu University, Malatya, Turkey
Hayati Tüfekçioğlu	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Tina Uys	Johannesburg University, Johannesburg, South Africa
Feridun Yılmaz	Uludag University, Bursa, Turkey
İbrahim Güran Yumuşak	Istanbul Sabahattin Zaim University, Istanbul, Turkey
Aigul Zabirova	United Arab Emirates University, Al Ain, UAE

EDITORIAL MANAGEMENT / DERĐİ YAZI KURULU

Veysel Bozkurt	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Dilek Demirbaş	Istanbul University, Istanbul, Turkey
Uğur Dolgun	İstanbul University, Istanbul, Turkey
Özcan Garan	İstanbul University, Istanbul, Turkey
Alper Karaağaç	İstanbul University, Istanbul, Turkey
Hüseyin Tok	İstanbul University, Istanbul, Turkey
Emine Kübra Usta	İstanbul University, Istanbul, Turkey

Papers and the opinions in the Journal are the responsibility of the authors.
Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüŐlerden yazarlar sorumludur.

This is an international, scholarly, peer-reviewed, open-access journal published biannually in June and December.
Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli, açık erişimli ve uluslararası bilimsel bir dergidir.

Publication Type / Yayın Türü: Periodical / Yaygın Süreli

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Year 2020, Issue 62

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Articles / Araştırma Makaleleri

- Güvenlikli Sitelerde Yeni Eğilimler ve Sosyo-Mekânsal İlişkiler
New Trends and Socio-Spatial Relations in Gated Communities
Levent TAŞ, Esra BURCU SAĞLAM 1-21
- Almanya'da Yüksek Nitelikli Göçmenlerin Gündelik Hayat Deneyimleri ve Baş Etme Süreçleri
The Everyday Life Experiences and Coping Processes of Highly Skilled Immigrants in Germany
F. Güzin AĞCA-VAROĞLU 23-45
- Korku, Duyarsızlaşma ve Eleştirel Okuma: Terör Mağdurlarının Gözünden Medyada Terör
Fear, Sense of Unresponsiveness and Oppositional Reading: Terror in Media through the Eyes of Victims of Terrorism
Tuba GÜN ÇİNĞİ, Nadir SUĞUR 47-63
- Sanayi Sektöründe Çalışan Y Kuşağı Üretim İşçilerinde Çalışma Değerleri ile Örgüte Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkide İşe Bağlanmanın Düzenleyici Rolü
The Moderating Role of Work Engagement in the Relationship Between Work Values and Affective Organizational Commitment of Generation Y Production Workers in Industry
Ümit Deniz İLHAN, Burcu KÜMBÜL GÜLER, Mehmet AKSARAYLI 65-89
- Türkiye Bölgelerinde Yapısal Dönüşüm, Gelir Eşitsizliği ve İstihdam Bağlantıları
Structural Transformation, Income Inequality, and Employment Linkages in Turkey's Regions
Emine TAHSİN, Furkan BÖRÜ 91-121
- Dış Ticaretin Türkiye'den Almanya'ya Giden Göçmenler Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı
The Impact of Foreign Trade on Immigration from Turkey to Germany: ARDL Bounds Test Approach
Hande AKSÖZ YILMAZ 123-143
- The Evolution of Tax Morale in Turkey
Türkiye'de Vergi Ahlakının Dönüşümü
Bahadır Sazak DOĞAN, İbrahim Erdem SEÇİLMİŞ 145-166
- Yeşil Tüketim Tutumlarında Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin Rolü: Yeşil Oteller Üzerinde Bir Uygulama
The Role of Countries' Economic Development Level on Green Consumption Attitudes: A Study on Green Hotels
Murat YETKİN, Özlem GÜZEL 167-183
- 2008 Financial Crisis: A Comparative Analysis of Turkey and Brazil in Terms of Economic Policies
2008 Finansal Krizi: Türkiye ve Brezilya Ekonomi Politikaları Özelinde Karşılaştırmalı Bir Analiz
Şeyda GÜDEK-GÖLÇEK, Ali Gökhan GÖLÇEK 185-207
- Şiddet Önleme İklimi Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Validity and Reliability Study of the Violence Prevention Climate Scale
Salih DURSUN, Oğuz BAŞOL, Serpil AYTAÇ 209-225

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Year 2020, Issue 62

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Articles / Araştırma Makaleleri

- Türkiye'de Siyasetin Dönüşümü: 'Güçlü Devlet Geleneği'nden 'Total Siyaset'e
Transformation of Politics in Turkey: from the 'Strong State Tradition' to 'Total Politics'
Şükri Mutlu KARAKOÇ227-253
- Kurumsal Yönetim Çerçevesinde Denetim Mekanizmaları ve Kar Payı Dağıtım Politikası İlişkisi: Türkiye Örneği
The Relationship between Audit Mechanisms and Dividend Payout Policy within the Framework of Corporate Governance: The Case of Turkey
Mehmet Levent ERDAŞ, Emel Bachá SIMOES.....255-284
- A Research Evaluating the Attitudes of Local People Towards the Effects of Tourism in Bozcaada
Bozcaada'daki Yerel Halkın Turizmin Etkilerine Karşı Yaklaşımlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma
Ahmet VATAN, Esin BİLDİN285-305
- A Comparative Study of Social Media Addiction Among Turkish and Korean University Students
Türk ve Koreli Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma
Aylin TUTGUN-ÜNAL307-322
- The Mediating Effect of Organizational Learning on the Relationship between the Cost Leadership Strategy and Business Performance: A Study on Travel Agencies
Maliyet Liderliği Stratejisi ile İşletme Performansı arasındaki İlişkide Örgütsel Öğrenmenin Aracılık Etkisi: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma
Ramazan KAYA, Mehmet Akif ÖNCÜ, Muammer MESCI.....323-343
- Muhasebe Kültürü ve Entegre Raporlama Farkındalığı İlişkisi
The Relationship Between Accounting Culture and Integrated Reporting Awareness
Gözde KARABURUN, Şuayyip Doğuş DEMİRCİ345-364

Theoretical Articles / Kuramsal Makaleler

- Ethics of Commodified (Golden) Citizenship
Metalaşan (Altın) Vatandaşlığın Etik Boyutu
Deniz EROĞLU UTKU, İbrahim SİRKEÇİ.....365-380
- The Postsecular and Rethinking the Political
Postseküler ve Siyasal Yeniden Düşünmek
Muhammed A. AĞCAN.....381-395

Review Articles / Derleme Makaleleri

- Çocuk Yoksulluğuna Sosyolojik Bakış: Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi
Sociological Perspective on Child Poverty: A Critical Literature Review
Fazilet DALFİDAN397-414

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Güvenlikli Sitelerde Yeni Eğilimler ve Sosyo-Mekânsal İlişkiler*

New Trends and Socio-Spatial Relations in Gated Communities

Levent TAŞ¹ , Esra BURCU SAĞLAM²

* Bu çalışma, Levent Taş tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Güvenlikli Sitelerde İnşa Edilen Sosyo-mekânsal İlişkiler ve Sosyo-mekânsal Ayrışma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Kırşehir, Türkiye

²Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: F.L.T. 0000-0001-5147-2014;
E.B.S. 0000-0003-1254-8535

Corresponding author:

Levent TAŞ,
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Kırşehir, Türkiye
E-mail: leventtas77@yahoo.com

Submitted: 18.11.2019

Revision Requested: 18.02.2020

Last Revision Received: 28.02.2020

Accepted: 26.03.2020

Published Online: 12.05.2020

Citation: Tas, L. & Burcu Saglam, E. (2020). New trends and socio-spatial relations in gated communities. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 1-21.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0102>

Öz

Bu çalışmanın konusu, güvenlikli sitelerde inşa edilen sosyo-mekânsal ilişkilerdir. 20. yüzyılın ikinci yarısı kentsel yaşamda büyük dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan dönüşümler kentsel mekânı dönüştürdüğü gibi kentlilerin gündelik yaşamını ve sosyal ilişkilerini de dönüştürme uğratmıştır. Güvenlikli siteler hem kentlerde yaşanan mekânsal dönüşümlerin hem de sosyal ilişkilerde yaşanan değişimlerin bir göstergesi niteliğindedir. İlk güvenlikli siteler elitlerin kendilerini alt sınıflarından ve kentin sorunlarından izole etmesini sağlayan yaşam alanlarıdır. Güvenlikli siteler üzerine yapılan araştırmalar genellikle sosyo-mekânsal ayrışma konusuna odaklanmıştır. Ancak güvenlikli sitelerin orta sınıflar için de üretilmesiyle, güvenlikli siteler hem kentsel manzarada daha görünür olmuş hem de kentsel yaşamı ve sosyal ilişkileri daha fazla etkilemeye başlamıştır. Bu durum güvenlikli sitelerde inşa edilen sosyo-mekânsal ilişkileri kentsel yaşam açısından daha da önemli hale getirmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmış ve araştırmancın verileri derinlemesine görüşmelerle elde edilmiştir. Araştırmancın verileri güvenlikli sitelerde cemaat tipi ve cemiyet tipi sosyal ilişkilerin yanında ağ tipi ilişkilerin ve akışkan sosyal ilişkilerin de inşa edildiğini göstermektedir. Bu veriler ışığında güvenlikli sitelerde inşa edilen ilişkileri cemaat-cemiyet tipi ilişkiler çerçevesinde tartışmanın yetersiz olduğu ve bu konuda yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlikli site, sosyal ilişkiler, mekânsal ilişkiler, cemaat, cemiyet

ABSTRACT

This study focuses on the socio-spatial relationship constructed in gated communities. Great urban transformation has been observed in the urban life during the second half of the 20th century. Transformation in this period changed urban space as well as the daily life and social relationships of city dwellers. Gated communities are a sign of both spatial transformation and change within the social relationships in cities. The first gated communities appeared as living spaces serving

as an isolation for the elite class from lower classes of society and problems of the city. Research conducted on gated communities were often related to such issues as socio-spatial segregation. However, by building gated communities for the middle class, these communities became more visible in the urban view and began to influence urban life and social relationships more. Hence, the social-spatial relationship constructed in gated communities became more significant in terms of urban life. This research was designed according to qualitative research methods and the data for research was acquired from in-depth interviews. The data showed that besides community and society type relationships, networking type relationships, and fluid social relationship were constructed in gated communities. Based on the data, it was concluded that discussing relationships constructed in gated communities was insufficient within the frame of the community-society type relationships constructed in these communities and new research is needed on this subject.

Keywords: Gated community, social relationship, spatial relationship, community, society

EXTENDED ABSTRACT

Since the second half of the 20th century, the urban population has increased, and spatial transformations have been experienced in cities. This transformation can be explained by the impact of neoliberal policies on cities. The transformation in cities is also an indicator of a change in social relations and structure. In this study, the socio-spatial relationships built in gated communities emerging as a part of spatial transformation in cities was examined.

The first gated communities were built as living spaces for the elite. New trends have emerged along with the spread of gated communities. A majority of society yearns to become a homeowner in these living spaces. In parallel with this, the fact that investor firms build low-cost, low-quality sites for the middle classes has led to the spread of gated communities across all segments of society. This new trend is appraised as the middle-classification of gated communities. This middle classification of gated communities' results in more and more urban residents' preferring to live in gated communities every passing day. Gated community life has become influential by becoming almost the main residential form of urban life. Within this framework, this study focused on the socio-spatial relationships in gated communities that have become increasingly widespread in cities. In this research, the type of socio-spatial relations constructed in gated communities was scrutinized. The main problem with this type of research is what kind of lifestyle and what sort of social relations can be seen in gated communities. By focusing on socio-spatial relations constructed in gated communities, the research was aimed at explaining how these relations were built by the residents of the site. The aim was to describe socio-spatial relationships built in gated communities by evaluating how these relationships were interpreted by residents and to assess socio-spatial relations built in cities within this framework.

The research was based on a qualitative research method. Accordingly, the data of the research was obtained by way of in-depth interviews conducted with residents living in gated communities. In this research, 23 site residents of 10 different gated communities were interviewed in the neighborhoods of Çayyolu and Yaşamkent in the Çankaya district and Eryaman in the Yenimahalle district of Ankara, Turkey. Semi-structured questionnaires were employed in the interviews. In addition to in-depth interviews, the data obtained from document reviews and non-participant observations were also utilized in order to evaluate the phenomenon of the gated community by its different aspects. The data was encoded after the collected data was transcribed. While coding data, grounded theory was adopted as a data analysis strategy. According to this strategy, the data was first included in open, then axial, and finally a selective coding process. As a result of this coding process, themes of research were accessed and interpreted. The themes accessed in the research were evaluated under three categories; as space, social relations, and rules. In the analysis of data, the MAXQDA-11 program was used.

As a result, the themes reached in the research show that socio-spatial relations built in gated communities have similar characteristics to community and society-type relations as well as network relations and that fluid socio-spatial relations are built dependent on time-space compression. In this context, it can be said that socio-spatial relations built in gated communities reveal a mixed relationship system or indicate a new form of socio-spatial relationship.

1. Giriş

Günümüzde güvenlikli siteler gelişmişlik düzeyi farketmeksizin neredeyse tüm dünya kentlerinde karşılaşılan bir olgudur. Küresel çapta yaşanan neoliberalleşmenin güvenlikli sitelerin ortaya çıkmasındaki ana çerçeveyi oluşturduğu kabul edilmektedir. İlk araştırmalarda güvenlikli siteler sosyo-mekânsal ayrışmaya neden olan bir olgu olarak incelenmiştir (Low, 2003; Blakely ve Snyder, 1997; Caldera, 2000; Roitman, 2005). Bu araştırmalarda güvenlikli siteler toplumdaki sınıfsal ayrışmayı ve toplumsal kutuplaşmayı yansıtan bir olgu olarak eleştirilmektedir. Elitler, alt ve orta sınıflardan ve kentsel problemlerden kendilerini ayırabilmek için güvenlikli sitelerde yaşamaktadır (Caldeira, 2000). Alver (2010) güvenlikli sitelerin elitlerin kentsel yaşamın karmaşasından kaçmak için tercih ettikleri sitelerin mekânlar olduğunu tespit etmiştir. Güvenlikli sitelere yönelik bu eleştirilerin yanında olumlu işlevlerine de dikkat çekilmektedir (Foldvary, 1994; Glasze, 2005; McKenzie, 1994; McKenzie, 2011). Bu araştırmalarda ise güvenlikli siteler yerel yönetimlerin kamusal hizmetleri uygulamadaki eksiklerini tamamlayan mekanizmalar olarak değerlendirilir. Güvenlikli siteler kentsel hizmetlerin daha kaliteli sunulmasını sağlamaktadır.

Bu tartışmalar devam ederken son yıllarda güvenlikli sitelerde yeni eğilimler ortaya çıkmaktadır. Bu eğilimler elitler için inşa edilen güvenlikli sitelerin yanında kentin her yerini kuşatan *düşük nitelikli güvenlikli sitelerin* ya da *taklit güvenlikli sitelerin* de yapılmasının başladığını göstermektedir. Giderek çok sayıda kentli, güvenlikli sitelerde yaşamayı tercih etmektedirler. Üstelik buralarda yaşayanlar artık sadece üst sınıfın temsilcileri değil orta ve daha düşük sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeye sahip bireylerdir. Böylece güvenlikli siteler birçok farklı sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri taşıyan bireylerin yaşam alanları haline gelmektedir. Bu yeni eğilim günümüz kentlerinde *güvenlikli sitelerin orta sınıflaşması* olarak ele alınmaktadır (Aydın, 2012). Bu eğilimle birlikte güvenlikli sitelerin sosyolojik olarak kentlerde hangi etkiyi yarattığının ve özellikle sosyal ilişkiler açısından rolünün ne olduğunun incelenmesi önemli görülmektedir.

Güvenlikli siteler üzerine yapılan klasikleşmiş araştırmalarda, kentlilerin cemaat tipi ilişki arayışının güvenlikli sitelerin ortaya çıkmasında etkili olduğu kabul edilmektedir (Blakely ve Snyder, 1997; Low, 2003). Bu incelemelerde çoğunlukla güvenlikli sitelerde cemaat tipi ilişkilerin inşa edilmediği tespiti de yapılmıştır (Low, 2003). Bu tespite karşın güvenlikli sitelerdeki sosyal ilişkilere ilişkin tartışmalar güvenlikli sitelerde cemaat-cemiyet türü ilişkilerin var olup olmadığı sorunu ile sınırlı kalmıştır. Bu ikilemi aşan güncel çalışmalara ihtiyaç vardır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent bağlamında yapılan sosyal ilişki incelemelerinde yeni sosyal ilişki biçimlerinin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Günümüzde ağ tipi ilişkiler, akışkan ilişkiler, mobil ilişkiler, sanal ilişkiler gibi kavramlarla sosyal ilişkiler incelenmektedir. Tam da bu noktada bu çalışma güvenlikli sitelerde inşa edilen sosyo-mekânsal ilişkileri cemaat-cemiyet tartışmasının ötesinde yeni sosyal ilişki biçimleri üzerinden değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Güvenlikli siteler Türkiye’de de hızla yayılmaktadır. Türkiye 21. yüzyıla büyük inşaat yatırımlarıyla başladı. Kentsel yenilenme ile ‘eski yapılar’ dönüştürülmekte, özellikle kentlerin çeperlerinde yeni konut alanları ve rezidanslar yapılmakta ve TOKİ ile alım gücü düşük alt-gelir grupları için konut alanları inşa edilmektedir. Bu süreç kentlerin manzarasını değiştirdiği gibi toplumsal ilişkilere de değişimlere neden olmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan güvenlikli siteler de bu sürecin bir parçası olarak hızla yaygınlaşmaktadır. Bugün Türkiye’de hem zenginler için inşa edilen güvenlikli siteler hem de orta sınıflar için inşa edilen yeni tip güvenlikli siteler varlık göstermektedir.

Bu çalışmada kentlerde giderek yaygınlaşan güvenlikli site olgusu mikro düzeyde sosyal ilişki odağında ele alınmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bu çalışmada birçok toplumda olduğu gibi

Türkiye’de de başlangıçta üst sınıfın tercihi olan ancak zamanla orta ve alt sınıflara da yayılma eğilimi gösteren güvenli sitelerdeki sosyal ilişki biçimlerinin yeniden inşası ve sürdürülme biçimleri anlaşılacak istenmiştir. Bu bağlamda, hızlı kentleşme süreci yaşansa da hala geleneksel değerlerin hâkim olduğu Türk toplumunda giderek farklı sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeye sahip bireyleri bir araya getiren bir ortak mekân halini almış güvenli sitelerde sürdürülen sosyal ilişkilerin yeni biçimleri mekânın rolü göz önünde bulundurularak anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre güvenli sitelerde yeni biçimlenmeleriyle inşa edilen ve sürdürülen sosyal ilişkiler, Türkiye’nin geleneksel yapısı içinde cemaat-cemiyet tarzı ilişkiler de dikkate alınarak tartışılmış ve biraz daha öteye giderek buralarda mekânın rol oynadığı yeni sosyal ilişkiler anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada nitel bir araştırma deseni ile Türkiye’de güvenli sitelerin artışının yaşandığı başkent Ankara’daki güvenli sitelerde yaşayan site sakinleri ile derinlemesine görüşmeler yapılarak güvenli sitelerde sürdürülen ve inşa edilen ağ tipi ve akışkan sosyal ilişki biçimlerinin yeni sosyo-mekânsal ilişkiler olarak inşa edilmeye başlanıp başlanmadığı ve eğer ediliyorsa ne tür kültürel özellikler taşıdığı betimlenmek istenmiştir.

2. Teorik Çerçeve: Güvenli Sitelerin Gelişiminde Yeni Eğilimler ve Sosyo-Mekânsal İlişkiler

Güvenli siteler 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya çapında yayılmaya başlamıştır. Güvenli siteler giriş-çıkışı güvenlik görevlisi, kapı ve güvenlik kamerası gibi araçlarla kontrol edilen ve sakinlerine spor salonu, çocuk parkı, market, okul, banka gibi çeşitli sosyal donatıların sunulduğu yaşam alanlarıdır. İlk inşa edilen güvenli siteler elitlere, istenmeyen kentlilerden ve kentlerdeki sorunlardan uzak yaşama imkânı sunmaktaydı. Ancak güvenli sitelerin kentlerde giderek yaygınlaşması yeni bir eğilimin kuvvetlendiğini göstermektedir. Bu eğilim elitler için inşa edilen güvenli sitelerin artık alt ve orta sınıflar içinde bir tercih olması ve yapılaşmanın bu talebe göre şekillenmesidir. Bu yeni eğilime güvenli sitelerin çeşitlenmesi olarak dikkat çeken Roitman (2010, s. 33) bu yeni tip sitelerde lüks güvenli sitelerde bulunan her türlü donatının olmadığını belirtir ve bu durumun güvenli site maliyetlerini azaltmanın yanında yaygınlaşmasını da kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Ona göre maliyeti ucuz yeni tip güvenli sitelerin inşa edilmesi alt sınıf kentlilerin güvenli sitelerde yaşayabilmesine imkân tanımaktadır. Bu yeni eğilim güvenli sitelerin *orta sınıflaşması* olarak tanımlanabilir (Aydın, 2012, s. 106-107). Erman (2016)’ın TOKİ konutları üzerine yaptığı araştırmasında dile getirdiği *miş gibi site* olgusu güvenli sitelerdeki yeni eğilimlerin bir yansımasıdır. Bu yeni eğilimle birlikte güvenli siteler sadece elitlere özgü yaşam alanları olmaktan çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan kentliler de kentin sorunlarından kaçma ve daha iyi bir yaşam arzusu ile site tipi yaşam alanlarına yönelmektedirler. Öncü (2010)’nın işaret ettiği gibi küresel ev mitosuna dönüşen güvenli sitede yaşama arzusu tüm kentlilerin ortak hayali olmuştur.

Güvenli sitelerin orta ve alt sınıflar için de ulaşılabilir olması süzülme kuramıyla açıklanabilir. Süzülme kuramında üst sınıf tüketim nesnelere alt sınıflar tarafından taklit edilmesine ve alt sınıfların üst sınıfların boşalttığı alanlara yerleşmesine dikkat çekilir. Bu çerçevede zenginlerin kentlerdeki daha iyi yerleşim alanlarına yerleşmesine bağlı olarak alt sınıfların onların terk ettiği yerlere yerleşmesi süzülme kuramı çerçevesinde açıklanır (Harvey, 2009, s. 159). Diğer taraftan süzülme tüketim nesnelere taklit edilmesi yoluyla da gerçekleşebilir. Postmodern durum imajın kopyalanmasına imkân tanıyarak üst sınıf ürünlere ulaşımı kolaylaştırmaktadır (Harvey, 2012, s. 322-323). Gelişen teknoloji sayesinde orijinal tüketim ürünlerinin benzerlerinin daha düşük nitelikli ve daha düşük maliyetli olarak üretilebilmesi de tüketim ürünlerinin sınıflar

arasındaki dolaşımını kolaylaştırmaktadır. Günümüzde postmodern kültürün etkisiyle imajın ve sahte olanın, orijinal olanın yerine geçtiği bir durum yaşanmaktadır. Sahte olanın maliyetinin düşük olması alt sınıftaki bireylerin bu ürünlere ulaşabilmesini sağlamaktadır. Elitlerin yeni yaşam alanları olarak ortaya çıkan güvenlikli siteler de bir tüketim nesnesi olarak bu süreçten geçmektedir. Günümüzde düşük kaliteli yeni tip güvenlikli siteler inşa edilmekte ve kentli orta ve alt sınıflar bu sitelere yönelmektedir. Bu süreç güvenlikli sitelerin kentsel sosyal ilişkilerin yeni mekânları olarak yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Güvenlikli sitelerin kentlerde hızla yayılması kentsel sosyal ilişkileri etkilemektedir. Sosyal ilişkiler klasik dönemde cemaat-cemiyet tipi sosyal ilişkiler ayrımı çerçevesinde incelenmiştir. Kent yaşamı, topluluk dayanışmasından yoksun cemiyet tipi ilişkilerin hâkim olduğu mekânlar olarak eleştirilmiştir. Bu eleştiriler kent yaşamında cemaatin kaybolduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise kentlerde yeni cemaat tipi ilişkilerin inşa edildiği görüşü ortaya çıkmıştır. Akrabalar, komşular, göçmenler, hemşeriler ve arkadaşlar arasında yeni dayanışma biçimlerinin kurulduğu görülmüş; kentler cemaat tipi ilişkilerin ve yeni dayanışma biçimlerinin yaşandığı mekânlar olarak düşünülmüştür (Tilly ve Brown, 1967; Mac Donald ve McDonald, 1964; Reiss, 1959; Suttles, 1968). Bu tartışmalara paralel olarak kentsel ilişkileri mekândan bağımsız olarak ele alan bir anlayış da ortaya çıkmıştır. Fischer (1984) kentlerdeki sosyal ilişkileri mekândan bağımsız samimi ilişkilere dayanan bir alt-kültür sistemi olarak değerlendirmektedir. Welmann ve Leighton (1979) da kentlilerin, yaşadıkları mahallenin sınırlarının ötesinde sosyal ilişkiler kurduklarını belirtirler. Bu tartışmalar kentlerde mekândan bağımsız, bireylere aidiyet duygusu veren güçlü sosyal bağların kurulabildiğini göstermiştir (Flanagan, 2010, s. 97). Yeni sosyal ilişkiler cemaat ve cemiyet tipi ilişkilerin değişen biçimlerini içermekle birlikte bu ilişkilerin bir arada görüldüğü ilişki biçimlerini ifade etmektedir. Günümüzde bireyler yaşadıkları bölge ya da mahalleye aidiyet hissetmeseler bile kentin farklı yerlerinde yaşayan arkadaşlarıyla ve akrabalarıyla internet, sosyal medya, cep telefonu ve hızlanan ulaşım imkânları vasıtasıyla ilişkilerini devam ettirmektedirler. Bu ilişkiler mobil ilişkiler ve ağ tipi ilişkiler olarak değerlendirilmektedir. Bauman (2019) yeni toplumsal ilişkilerin akışkan niteliğine dikkat çekmektedir. Buna göre kentliler kalıcı sosyal ilişkiler kurmak yerine geçici ve kısa vadeli faydayı hedef alan akışkan ilişkiler kurmaktadır.

Sonuç olarak kentsel yaşamda cemaat ve cemiyet tipi ilişkilerin yanında yeni tip sosyal ilişkiler de inşa edilmektedir. Sosyal ilişkilerde yaşanan bu dönüşümler güvenlikli sitelere de yansımaktadır. Giderek yaygınlaşan güvenlikli siteler sosyal ilişkilerin incelenmesinde önemli bir olgu haline gelmiştir. Ancak güvenlikli sitelere ilişkin araştırmalar güvenlikli sitelerde cemaat tipi ilişkilerin inşa edilip edilemediği tartışması ile sınırlı kalmaktadır. Oysa sosyal ilişkilerin geçirdiği dönüşüm düşünüldüğünde güvenlikli sitelerde inşa edilen sosyo-mekânsal ilişkilerin cemaat ve cemiyet tipi ilişkilerin yanında ağ tipi, mobil ve akışkan ilişkiler gibi yeni tip sosyal ilişkiler bağlamında değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada sosyal ilişkilerdeki değişimlerin güvenlikli sitelere yansımalarının Türkiye'nin Başkenti Ankara'daki güvenlikli siteler üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır.

3. Türkiye'de Güvenlikli Sitelere İlişkin Kısa Bir Arka Plan

Türkiye'de güvenlikli sitelerin gelişimini iki dönemde incelemek mümkündür. 1980-2000 yıllarını kapsayan birinci dönem, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde ilk güvenlikli sitelerin inşa edildiği dönemdir. İkinci dönem ise, güvenlikli sitelerin Anadolu'daki şehirlerde de yaygınlaştığı dönemdir.

Birinci dönemde güvenli siteler toplumun üst sınıflarına, elitlere hitap etmektedir. Kurtuluş (2010, 213)'ün da belirttiği gibi Türkiye'de güvenli sitelerin ilk olarak görülmeye başlandığı 1980'li yıllarda neo-liberal politikalar güvenli sitelerin inşası için ihtiyaç duyulan özel yatırımcıların ortaya çıkmasına ve sermaye birikimine imkân tanımıştır. Bu dönemde kentin çeperlerinde bulunan arazilerin özel sektör yatırımlarıyla toplu konut inşaatlarına açık hale getirilmesi yönünde yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Bu yasal düzenlemeler sayesinde güvenli siteler ve toplu konutlar kentlerin çeperlerinde hızla artmıştır. Bali (2002, s. 110-114) ise Türkiye'de 1980'li yıllarda ortaya çıkan güvenli sitelerin yeni zenginlerin, sosyetenin, profesyonel yönetici ve iş adamlarının elit yaşam tarzı ve konut arayışlarına bir cevap olarak ortaya çıktığını vurgular. Bu dönemde Ayata (2002)'nin Ankara'da yaptığı çalışma sonuçları güvenli sitelerin elitlerin yaşam alanı olduğunu göstermektedir. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye'de küçük sermayeli müteahhitlerin aktif olmasıyla birlikte kentli orta ve alt sınıfların konut sorununun çözülmek istenmesi hedefiyle hızlı bir apartmanlaşma süreci yaşanmıştır. Bu yıllarda bir taraftan küçük ölçekli müteahhitlerin inşa ettiği apartmanlara orta ve alt sınıfların hızla yerleşmesi yaşanırken diğer taraftan elitlerin kentin çeperlerinde inşa edilen uydu kentlere ya da güvenli sitelere yerleştiği iki kutuplu durum söz konusu olmuştur. Bu dönemde hem üretim maliyetlerinin yüksekliği hem de elit ve batılı yaşam tarzının sembolleri olarak güvenli siteler toplumsal kutuplaşmanın, eşitsizliğin ve ayrışmanın bir göstergesi olarak yaygınlaşmıştır. Kurtuluş (2002) ve Danış (2000)'ün çalışmaları güvenli sitelerin ortaya çıkardığı ayrışmayı göstermektedir. Güvenli sitelerin bu örnekleri çağdaş batılı yaşam tarzını temsil eden bir Amerikan rüyası olarak sunulmuştur.

Güvenli sitelerin yaygınlaştığı ikinci dönemde ise orta ve alt sınıflar için düşük nitelikli güvenli siteler inşa edilmiştir. 2000'den sonra güvenli siteler elitlerin, toplumun çoğunluktan kendilerini ayırmalarını sağlayan bir statü göstergesi olma işlevlerini devam ettirmiştir. Bu durum Alver (2007)'in çalışmasında karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer örnek de Geniş (2011)'in İstanbul'daki güvenli sitelerin Türkiye'deki küresel elitlerin yaşam alanı olduğunu tespitini yaptığı çalışmasıdır. Ancak Türkiye'de 2000'li yıllarla birlikte güvenli sitelerin yaygınlaşması yeni bir sürece girmiştir. Bu dönemde güvenli siteler İstanbul ve Ankara'nın dışındaki Anadolu kentlerine de yayılmıştır. Kentlerin çeperlerinde inşa edilen güvenli siteler soylulaştırma, kentsel yenilenme gibi süreçlere bağlı olarak kent merkezlerinde de inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece güvenli siteler kent manzarasının ve kent yaşamının önemli bir unsuru haline gelmiştir. 2001 ekonomik krizinden sonra Türkiye ekonomisinde yaşanan düzelmeler ve krizin etkilerini inşaat sektörüne yapılan yatırımlarla aşma politikaları konut yatırımlarını ve güvenli site inşaatlarını artmıştır. 2008 ekonomik krizinde yaşanan konut fiyatlarındaki düşüş lüks konutlara da yansımıştır. Güvenli sitelerdeki konutların fiyatlarındaki düşüş bu sitelere talebi kısa süreliğine arttırmıştır. Güvenli siteler, gelişen teknolojiyle birlikte üretim maliyetlerinin azalması, kalitesi düşük malzemelerin kullanılmasına ve kredi kolaylıklarına bağlı olarak orta ya da alt sınıflar için de ulaşılabilir olmuştur. Böylece güvenli siteler hem elitlerin kendilerini toplumun geri kalanından ya da köylülerden izole etmenin bir aracı olmaya devam etmiş hem de orta sınıflar için bir statü göstergesi haline gelmiştir. Aydın (2012, s. 106-107) bu süreci güvenli sitelerin orta sınıflara açılması ve kitleselleşme süreci olarak analiz etmektedir. Aydın bu süreçte orta sınıflar için de inşa edilmeye başlayan güvenli sitelerin hem oturanların profili açısından hem de güvenli sitelerin fiziksel nitelikleri ve sundukları imkânlar açısından değişmeye başladığına dikkat çeker. Bu yeni tip güvenli siteler önceki dönemde yapılan güvenli sitelerin bir tür taklidi olarak yaygınlaşmaktadır. Bu dönemde güvenli siteler kitleselleşmiş ve önceki dönemde inşa edilen güvenli sitelerden nitelik olarak daha düşük nitelikli güvenli siteler inşa edil-

miştir. Erman (2016) üst sınıflara hitap eden lüks siteleri taklit eden ama lüks sitelerde sunulan imkânların birçoğuna ve bu sitelerin kalitesine sahip olmayan bir siteleşme sürecine dikkat çekmektedir. Lüks güvenlikli siteler elitlerin ayrıcalık alanları olarak siteril hayatların yaşandığı adacıklar olarak varlığını devam ettirirken yeni yaygınlaşan *mış gibi siteler* kentsel yaşamda hâkim hale gelmektedir. Türkiye’de ‘güvenlikli sitelerin orta sınıflaşması’ ya da *mış gibi sitelerin* yaygınlaşması kentsel yaşamda kapanma olgusunun daha da belirleyici hale geleceğinin bir göstergesidir. Aydın’ın ve Erman’ın dikkat çektiği bu süreç Öncü’nün vurguladığı küresel ev mitosunun toplumun daha alt tabakalarına doğru yayılması olarak da değerlendirilebilir.

Türkiye’de güvenlikli siteler yaygın olarak sosyo-mekânsal ayrışma açısından ele alınmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de yapılan araştırmalarda da güvenlikli sitelerde inşa edilen sosyo-mekânsal ilişkiler ihmal edilmiş bir konudur. Bu konudaki değerlendirmeler güvenlikli sitelerde cemaat tipi ilişkilerin görülüp görülmediği tartışması ile kısıtlı kalmaktadır. Oysa günümüz kentlerinde ağ tipi ve akışkan ilişkiler gibi yeni tip sosyo-mekânsal ilişkiler görülmektedir. Bu nedenle güvenlikli sitelerin bu ilişkiler bağlamında değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

4. Araştırmanın Metodu

Bu araştırmada nitel araştırma metodu benimsenmiştir. Güvenlikli sitelerin duvarlarla çevrili olması, araştırmacıya duvarların arkasında esrarengiz bir yaşam biçimi olduğu hissini vermek ve araştırmacının keşfetme arzusunu canlandırmaktadır. Nitel araştırmanın bu keşfedici yönüne Creswell (2007, s. 47-48) de dikkat çeker. Nitel araştırma bu yönü nedeniyle duvarların arkasındaki sosyo-mekânsal ilişkileri keşfetmeyi hedefleyen bu araştırma için de uygun olmaktadır. Burcu ve arkadaşlarının (2018) da belirttiği gibi nitel araştırmalar sosyal dünyayı anlama amacı taşır. Bu nedenle nitel araştırmalarda katılımcıların değerleri, düşünceleri, inançları ve yorumları önemsenir (Berg ve Lune, 2015, s. 25). Bu süreç, insanların kendi deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını ortaya çıkarma çabasıdır (Merriam, 2013, s. 1). Bu çalışmada, nitel araştırmanın anlama amacına uygun olarak, güvenlikli sitelerde inşa edilen sosyal ilişkiler, site sakinlerinin komşularıyla ilişki deneyimleri üzerinden yorumlanmıştır.

4.1. Veri Toplama

Araştırmanın verileri derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılara kar-
topu örnekleme yöntemi kullanılarak anahtar kişi üzerinden ulaşılmıştır. Anahtar kişi yaklaşık 10 senedir Ankara’nın Yenimahalle/Eryaman mahallesindeki güvenlikli bir sitede yaşamaktadır. Katılımcılar arasında hem sitede ikamet edenler hem de site yöneticileri bulunmaktadır. Araştırmada Ankara’nın Çankaya ilçesine bağlı Çayyolu ve Yaşamkent mahalleleri ile Yenimahalle ilçesinin Eryaman mahallesinde 10 farklı güvenlikli siteden 23 site sakini ile görüşülmüştür. Araştırmanın sahasını oluşturan Çankaya ve Yenimahalle ilçeleri güvenlikli sitelerin hızla yayıldığı bölgelerdir. Çankaya Ankara’nın sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bireylerin yaşadığı bir ilçedir. Çankaya’nın Ümitköy, Çayyolu gibi mahalleleri daha eski yerleşimlerin ve Ankara’da ilk güvenlikli sitelerin inşa edildiği yerlerdir. Yaşamkent ise güvenlikli sitelerin 2000’den sonra yaygınlaştığı yeni bir mahalledir. Buna karşılık Eryaman mahallesi orta sınıflar için inşa edilen bir banliyö olarak ortaya çıkmıştır. Ancak son dönemlerde orta kaliteli güvenlikli sitelerin yanında popüler ve ünlü kişilere hitap eden lüks güvenlikli sitelerin de yapıldığı görülmektedir. Bu özellikleriyle Çankaya ve Eryaman farklı kalitede ve nitelikte güvenlikli sitelere ulaşılmasına imkân tanımıştır. Katılımcıların her biriyle en az 1 en fazla 3’er kez görüşülmüştür. Her bir görüşme en az 30 en fazla 180 dakika sürmüştür. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formları kullanılmıştır.

Araştırmada derinlemesine görüşmelerin yanı sıra güvenli site olgusunu farklı yönleriyle değerlendirebilmek amacıyla doküman incelemeleri ve katılımsız gözlemlerle elde edilen verilerden de faydalanılmıştır.

4.2. Veri Analizi

Nitel araştırmanın döngüsel süreci içinde veri toplama sırasında tatmin olunduğu verilerin analizi de yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle toplanan veriler transkript edilmiş ve defalarca bu transkriptler okunmuştur. Bu esnada katılımcılara kod isimler verilmiştir. Daha sonra transkript edilen veriler kodlanma sürecine dahil edilmiştir. Verilerin kodlanmasında Glaser ve Strauss (2006)'un gömülü teori veri analiz stratejisi benimsenmiştir. Bu stratejiye göre veriler öncelikle açık, daha sonra eksen ve son olarak seçici kodlama sürecine dahil edilmiştir. Bu kodlama süreci sonucunda araştırmanın temalarına ulaşılmış ve temalar yorumlanmıştır. Araştırmada ulaşılan temalar mekân, sosyal ilişkiler ve site kuralları olmak üzere üç kategori altında değerlendirilmiştir. Verilerin analiz edilmesinde MAXQDA-11 programı kullanılmıştır.

4.3. Katılımcılar

Araştırmada 23 site sakini ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılar farklı meslek gruplarından. Katılımcılardan 9'u emekli, 6'sı öğretmen, 1'i askeri personel, 1'i milletvekili danışmanı, 1'i profesyonel yönetici, 1'i esnaf, 1'i teknisyen, 1'i mühendis ve 2'si ev kadınıdır. Ev kadınlarından bir tanesinin eşi emekli tüccardır. Diğer ev kadının eşi ise emekli bürokrattır. Katılımcıların geliri üst düzeydedir. Katılımcıların 5'i kadın 18'i erkektir. 20 katılımcı evli, 2 katılımcı hiç evlenmemiş ve 1 katılımcı da eşinden boşanmıştır. Katılımcıların 21'inin eşi de kendisi gibi bir meslek sahibidir ve gelir getiren bir işte çalışmaktadır.

Katılımcılar konutlarını nakit para ile, kredi ile, iş karşılığında, kooperatif üyeliği ile ya da arsa yatırımı gibi yollarla edindikleri görülmektedir. Katılımcılardan kira ödeyerek sitede yaşayanlar da vardır. Yenimahalle ve Çankaya ilçelerinde yaşayan katılımcılar arasında sosyo-ekonomik açıdan farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Çankaya sakinlerinin ekonomik düzeyi daha yüksektir.

5. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın verileri analiz edilmektedir. Araştırma verileri analiz edilirken mekân, sosyal ilişkiler ve site içi kurallar olmak üzere üç ana boyuta odaklanılmaktadır. Bu nedenle veriler analiz edilirken öncelikle mekân ile ilişkiler çerçevesinde ulaşılan temaların ardından sitedeki sosyal ilişkiler ile ilgili temalar ve son olarak site içi kurallara ilişkin temalar analiz edilmektedir.

5.1. Mekân: Site İçi Kamusal Mekanların Sosyal İlişkilerdeki Rolü

Mekân, sosyal ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Mekân ile toplum arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Güvenlikli sitelerde ortak kullanılan mekânlar da sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu mekânlar site sakinlerinin serbest zamanlarını değerlendirdikleri sosyalleşme araçları olarak işlev görürken özellikle sitelerdeki iç mekânlar karşılaşmayı, tanışmayı sağlamakta ve sosyal ilişkileri sürdürülebilir kılmakta ya da yeniden üretmektedir.

5.1.1. Dışarıdan Bağımsız Sosyal İlişkiler Kurma

Güvenlikli sitelerde sunulan sosyal donatılar site sakinlerinin dışarıya/kente bağımlılığını azaltabilmektedir. Site içi mekânsal düzenlemeler sakinler arasında hem sosyal ilişkiler geliştirir-

mesine olanak tanırken hem de sakinlerin kent merkeziyle ilişkilerini azaltmaktadır. Site sakinlerinden Cenk'in aşağıdaki ifadeleri site içerisinde birçok ihtiyacın karşılandığı göstermektedir.

“Sitede yürüyüş alanları var. Şurayı (yürüyüş yolunu) 5 kere dolanıyorsun 6 kilometre yapıyor. İnsanların yaptıkları şeylerden bir tanesi de spor salonuna gitmek. Saat 8’de açılıyor sosyal tesisler. 8’den 10’a kadar orada oyalanabilirsin. Fitnes salonunda, kapalı yüzme havuzunda yüzebilirsin ya da sauna yaparsın... Yazın hep havuzu kullandık. Sabah kalkıyorduk, kahvaltımızı falan yapıyorduk. Saat 11 gibi havuza gidiyorduk. Saat 3 gibi geri geliyorduk. Orada öğle yemeğimizi falan orada yiyorduk. Tatil köyü gibi yani” (Cenk).

Sitedeki mekânsal imkanların kullanılması site içerisinde geçirilen zamanı artırmanın yanın-da dışarıya yani kent merkezine olan ihtiyacı da azaltmaktadır. Güvenlikli sitelerin dışarıya olan bağımlılığı azaltan bir yaşam tarzını ortaya çıkarabilmesi, site içi kamusal mekanların kullanılmasıyla yakından ilişkilidir. Site içi kamusal mekânlar site sakinlerini kente bağımlı olmaktan uzaklaştırmakta ve yeni sosyal ilişki ağı içine dahil olmalarına olanak tanımaktadır. Cemil’in ifadeleri dışarıdan bağımsız yaşanabileceğini düşüncesini yansıtmaktadır;

“Sosyal donatılarla dolu bir site. 7/24 güvenliği var. Özellikle güvenlik çok önemli. Site içerisinde iki tane okul var. Lise yine sitemizin hemen dışında; ama elli metre bir mesafede başka bir lise var. Site içerisinde sağlık ocağı var. Özel hastane var, bankalar var, alışveriş merkezi var, yüzme havuzu, spor tesisleri var, dersane var. Yani yaşamınızı tel örgünün dışına çıkmadan, site içerisinde sürdürebilme şansınız var” (Cemil).

Sakinlerin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere site sakinleri hem site dışına ihtiyaç duymadıklarını hem de çoğu ihtiyaçlarını daha ekonomik bir şekilde site içinde karşılayabildiklerini ifade etmektedirler. Dışarıya olan ihtiyacın azalması site içerisinde geçirilen zamanın artmasına ve site içinde sosyal ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlamaktadır.

5.1.2. Mekâna Bağlı Olarak Tanışma ve Arkadaş Olma

Güvenlikli sitelerde ortak kullanım alanlarıyla sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde rol oynamaktadır. Güvenlikli sitelerdeki spor salonu, yüzme havuzu, yürüyüş parkuru, basketbol, futbol, voleybol gibi spor sahaları, çocuk parkları, lokaller, çardaklar, kamelyalar gibi dinlenme yerleri, çay bahçeleri, kafeler, restoranlar site sakinlerinin sosyalleştiği mekânlar olarak işlev görmektedir. Site sakinlerinin belirtilen site içi mekânlardaki serbest zaman aktiviteleri onların diğerleriyle sosyal ilişkiler geliştirmesine ve yeni sosyal ilişki ağına katılmalarına imkân vermektedir.

“Parka gidiyorsun. Parkta aynı emsal çocukların aileleriyle tanışıyorsun. Bayanlarda oluyor. Aşağıda lig TV var mesela. Oraya gittiğinde maç sevenler hep birbirini tanıyor. Aşağıda yönetim merkezinde toplantı salonu demeyim de lokal gibi bir yer var. Maçlar falan orada toplu izlenir. Hanımlar özel şeylerini orada yaparlar. Hobilerimizi yaptığımız bir yerdir orası. Bir araya gelmek tanışmak için iyi bir yer. Düzenli olmasa da ara ara kadınlar toplanır. Yılbaşı eğlencesi düzenlemiştik kadınlar için” (Cenk).

Araştırmada site içi mekanlarda sosyalleşme fırsatını yakalayan site sakinlerinin cinsiyetlerinin sosyal ilişkilerin sürdürülmesinde ve inşasında rol oynadığı söylenebilir. Örneğin çocuk parkları site sakinini kadınların birbirleriyle karşılaşmalarını, tanışmalarını, sosyal ilişkiler kurmalarını ve sosyal ilişkilerini sürdürmelerini sağlamada işlevsel gözükmektedir. Güvenlikli si-

telerde erkekler ise sıklıkla lokal, yürüyüş parkuru, bahçe, park ve fitness salonu gibi mekânları kullanarak sosyal ilişkilerini inşa etmekte ve sürdürmektedirler.

“Parkta, bahçede tanıştığımız komşularımız oldu. Ben hani gidemezsem de eşim gidiyor geliyor. Bizim apartmanda çocukların okul arkadaşları oldu. Parkta tanıştığımız oldu. Yine bir şekilde araba yıkarken ‘kolay gelsin’ falan deyip iki laf edip tanıştığımız oldu. O tür şeyler de oluyor tabii” (Ufuk).

Belirtilenlerin dışında güvenli siteler içindeki ortak kullanım mekânları site sakinlerinin komşuluk ilişkilerinin de şekillenmesinde rol oynamaktadır. Diğer taraftan site sakinlerine hizmet veren asansör ve otopark gibi hizmet mekânları da tanışmada rol oynamaktadır.

“Mesela bir komşumda 10. katta oturuyor. Hemşireymiş kendisi. Elimde kemanla geldim bir gün asansöre bindim. Keman mı çalışıyorsunuz? dedi. Evet dedim. Müzik öğretmiyim keman çalışıyorum. Benim de bir çocuğum var. İşte keman dersi aldırma istiyorum. Bir gün akşam gelin konuşalım dedi. Konuşalım dedim hem tanışmış oluruz sohbet etmiş oluruz dedik birbirimize. Tanıştık, komşu olduk uzun yıllar” (Ayşe).

Güvenli sitelerin iç mekânlarındaki karşılaşmalar ve tanışmalarla kurulan sosyal ilişkiler site sakinleri arasında zamanla daha yakın, samimi, süreklilik arz eden akışkan sosyal ilişkilere dönüşebilmektedir.

“Sitenin önünde ya da arkada kamelyalarda otururken veya çocuklar oynarken (parklarda) bisiklet sürerken filan. Bizler de tanışıyoruz, eşler de tanışıyor. Bu şekilde samimiyet kurduğumuz aileler oldu” (Çınar).

Güvenli site sınırı içinde tıpkı kentlerdeki kamusal alanlar gibi ortak kullanılan sosyal mekânlar söz konusudur. Bu mekânsal özellikler güvenli sitelerde de kamusal alanlar haline gelmiştir. Artık mekânlardaki tesadüfi karşılaşmalar zamanla komşuluk ve arkadaşlık ilişkisine dönüşmektedir. Site içi kamusal alanlardaki karşılaşmalar site sakinlerinin en azından birbirlerini aşına olmalarını sağlamaktadır.

5.2. Sosyal İlişkiler: Karma Sosyal İlişkiler

Güvenli siteler cemaat tipi ilişkilerin var olduğu yeni yerleşim alanları olarak sunulmaktadır. Çünkü güvenli siteleri inşa eden firmalar güvenli site yaşamını cemaat tipi ilişkileri temsil eden dayanışma biçimleriyle özdeşleştirerek sunmaktadır. Ayrıca kentlilerin çoğu cemaat tipi ilişki arayışıyla güvenli siteleri tercih etmektedir. Oysa güvenli sitelerde inşa edilen ilişkiler cemaat tipi ilişkileri de kapsayan karma ilişkiler görünümündedir.

5.2.1. İçerideki Yabancılar: Haberdar Olunan Sakinler

Güvenli site sakinleri arasında yüz yüze, yakın ve samimi ilişkilerin inşa edildiğini söylemek oldukça zordur. Genellikle site sakinleri kendilerine yakın oturan kişilerle samimi, yüz yüze ilişkiler kurarken diğerleriyle onlardan haberdar ancak mesafeli bir ilişki geliştirmektedirler ve adeta onları kendilerinden haberdar olunan ‘yabancılar’ olarak görmektedirler.

“Geçenlerde dedim ki; 56 daire var. Kaçını tanıyorum? 1 numaradan başladım. Biz 6. katta oturuyoruz. 7. kata geldim 8.kata geldim. Bu kata kadar birkaç tane tanımadığım var. Diğerlerinin isimlerini biliyorum en azından; hepsinin nerede çalıştığını bilmesem de. 8. kattan sonra kim nerede oturuyor bilmiyorum. Yani yukarıda bir yerde oturuyorlar; ama nerede oturuyorlar

tam bilmiyorum. 14. kattakileri tanıyorum. Onlar da dublekte oturanlar. 10. katta otursaydım. Belki 10. kata kadar herkesi bilir 10. kattan sonrasını bilmezdim” (Ufuk).

Site sakinleri etraflarındaki diğer sakinleri tanınmasalar da onlardan haberdar olduklarını söylemektedirler. Bu haberdarlık aslında site içi ilişkilerde güven duygusunu pekiştirmektedir. Bazı site sakinleri ise site içerisindeki sosyal ilişkilere eleştirel gözle bakmakta ve bu ilişkileri yetersiz bulmaktadır.

“Asansörde falan karşılaşıyorum alt kattakilerle. 2. Kattakiler de üst kattakilerin nerede oturduğunu bilmiyordur” (Ufuk)

“Çok acı, karşı sitede bir kişi otuz yaşında eşini kaybetmiş. 6 ay sonra öğrendik biz. Düşünün yani. Bizim burada kendi sitemizde. Yani site olayı da böyle bir şey” (Evren).

Site sakinleri ‘yabancılarla’ doğrudan ilişkiler kurmasalar da onlarla tamamen bağımsız bir iletişim içinde de değillerdir. Site içindeki tesadüfi karşılaşmalar, kısa sohbetler, merhabalaşmalar ya da anlık yardımlaşmalar bu etkileşimi inşa etmektedir.

“Mesela yürüyüşe çıkıyorsunuz. Site olmanın avantajlarından bir tanesi. Yürüyüşe çıktığımız zaman komşularınızdan da yürüyüşe çıkmış kişilerle karşılaşabiliyorsunuz. Her gün farklı kişileri görebiliyorsunuz. Günaydın diyorsun, akşamsa iyi akşamlar diyorsun, nasılsın komşu falan. Birinin bir cenazesi oluyor yardıma koşuyorsun. Birinin hastası oluyor yardıma koşuyorsun. Kan grubu sitesi (web sayfası) çok etkili oldu. Kan ihtiyacı olan bir sürü kişiye kan gönderdik” (Cemil).

Cemaat tipi ilişkilerde görülen yakınlığın ve samimiyetin tüm güvenlikli site sakinleri arasında oluşmadığı görülmektedir. Site içerisinde mekânsal olarak yakın olanlarla sosyal ilişkiler gelişirken daha uzakta oturanlar ‘yabancılar’ olarak nitelendirilmektedir. Ancak yine de site sakinleri sitedeki ‘yabancıları’ kendilerine benzettikleri için güvende olma duygusu geliştirmektedirler. Bu durum sitedeki ‘yabancılarla’ cemaat tipi sosyal ilişkilerin geliştiği anlamına gelmemektedir. Çünkü sitedeki ‘yabancılarla’ düzenli ve devamlı etkileşim yaşanmamaktadır. Tesadüfi karşılaşmalara dayanan bir etkileşim söz konusudur.

5.2.2. Seviyeli/Mesafeli Samimiyet

Güvenlikli sitelerde site sakinleri arasında birincil ilişkilerin kendi içinde bir mesafesi olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Diğer bir ifadeyle site içinde birbirlerine yakın oturanlar daha samimi ilişkiler geliştirirken; diğer site sakinleriyle yakın ilişki tercih edilmemektedir. Sitede yakın komşuluk ilişkilerinde dahi seviyeli/mesafeli ilişkiler korunmaya çalışılmaktadır. Aşırı samimiyet bazen laubalilik olarak algılanmaktadır. Buna göre seviyeli/mesafeli yakın ilişkiler katılımcılarca az sayıda komşu ile kurulan, kuralları olan ve özel alanlara müdahale olmayan ilişkilerdir.

“Fazla komşu olmasını tercih etmiyorum. Bir 8-10 kişi olsa, kendi kafanıza, yapınıza uygun daha sağlıklı olur diye düşünüyorum. Çünkü fazla olduğu zaman arkadaşların hepsini aynı değerlendiremezsin. Görüşmelerin zaman açısından daha sıcak olmayacağını düşünüyorum. Daha sıcak olması için 8-10 kişi ile daha iyi bir diyalogun olursa, daha güzel olur diye düşünüyorum. Çünkü bir meşguliyetimiz var elimizde, zamanımız yok. Ancak hafta sonları var” (Bilal)

Yakın komşuluk ilişkilerinin bir gereği olan birbirinden haberdar olma, birbirinin sorunlarını bilme düzeyindeki yakınlık güvenlikli sitelerde gelişmemiştir. Genellikle site sakinlerinin cenazelerinden dahi haberdar olunamadığı üzülmeye dille getirilmektedir. Komşuluk ilişkilerine dayanan birbirinden haberdar olma ve sorunlarla ilgilenme daha formel dayanışma biçimleriyle çö-

zölmeye çalışılmaktadır. Site yönetimlerinin bu konulardaki hassasiyetine bağlı olarak bazı sitelerde haberdarlık ve dayanışma sorunu çözülmeye çalışılmıştır.

“Site yönetimi olaraktan bir toplantı yaptık. İşte bir kokteyl düzenledik. Komşularımız birbirlerine yaklaşsın; birbirlerini tanısin diye. Aşağı yukarı 1/3’e kadar bir katılım oldu. Katılım çok azdı. Arkadaşlara da özellikle dedik. Yani katılım daha iyi kaynaşalım derken ilk organizasyonda biraz az katılım oldu, ama daha ileri zamanlarda katılımın yükseleceğini düşünüyoruz” (Bilal)

Görüldüğü gibi site sakinleri arasındaki sosyal ilişkilerde sınır çizilmektedir. Sosyal ilişkiler sakinler sınırlarını kendilerinin belirlediği bireysel alana diğer site sakinlerini dahi etmemektedir. Bu durum cemaat tipi yüz yüze ve samimi ilişkilerin kurulmadığının bir göstergesidir. Gündelik yaşamın yoğunluğu samimi ilişkilerin kurulmasına engel teşkil etmektedir. Ayrıca ortak toplantılara katılımın azlığı siteye aidiyet duygusunun zayıf olduğunun da bir göstergesidir.

5.2.3. Mekânsal Yakınlığa Dayalı Komşuluk İlişkileri

Güvenlikli sitelerde komşuluk ilişkilerinin gelişmesinde etkili olan temel dinamik mekânsal yakınlık olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden güvenlikli site sakinlerinin özellikle alt, üst ya da yan dairede oturan kişilerle komşuluk ilişkilerinin geliştiği görülmektedir. Komşuluk ilişkilerinin tüm blokta yaşayanlar ya da tüm site sakinleri arasında kurulmadığı görülmektedir. ‘Samimi olduğunuz, gidip geldiğiniz, yardımlaştığınız komşularınız kimlerden oluşuyor?’ diye sorulduğunda katılımcılar genellikle alt, üst ya da yan dairede oturan site sakinlerini saymışlardır.

‘Komşuluk ilişkilerinin nasıl geliştiği, ilk tanışmanın nasıl gerçekleştiği?’ sorulduğunda ilk taşınmada karşılıklı yardımlaşmanın ya da hoş geldin ziyaretlerinin etkili olduğu görülmektedir.

“Karşı komşumu tanıımıyordum. Sadece iyi günler, merhaba diyorduk. Birkaç şey istemeye başladık birbirimizden. Daha sonra onların çocuklarının biri gecenin bir yarısında rahatsızlığı oldu. Çocuklarının birini bize bırakmak zorunda kaldılar. O günden sonra samimiyetimiz ilerledi. Alt komşumun da çocukları var. Onlar da öğretmen olduğum için bir şey danışmaya geldiler. Piyano çalıyorum, bir de ders alabilir mi, Şöyle mi böyle mi derken onlarla o şekilde görüşüp samimi olduk” (Yıldız).

Sitede yapılan toplantılarda sosyal ilişkilerin geliştiği görülmektedir. Sitenin yönetim toplantıları tanışmayı sağlamanın yanında düzenli görüşme imkânı yaratarak zaman içinde komşuluk ilişkilerine dönüşebilmektedir.

“Sitemize taşındıktan sonra tabi (komşularımızla) merhabalaştık. Toplantımız biraz daha bizi birbirimize kaynaştırdı. Yönetimde kokteyl diye düzenlediğimiz toplantı. Pasta verdik, kola verdik. İnsanlar birbirleriyle biraz daha yakınlık olsun diye düşünerek yaptık bunu” (Bilal).

Kurulan komşuluk ilişkilerinin devamlılığında kadınların rolüne de dikkat çekilmektedir. Kadınlar birbirleri ile iyi ilişkiler kurduklarında ailecek ilişkiler kurulmakta ve komşuluk ilişkilerinin devamlılığı sağlanmaktadır.

“Genelde hanımlar aracılığıyla tanışma olur. Yani bizden çok hanımlar anlaşır, hanımlar birbirlerine ısınmışsa biz erkekler olarak gider geliriz. Ama hanım bir kere olmaz dedim mi sen istediğin kadar samimi ol. Hanımlar kendi arasında anlaşamamışsa olmaz” (Erkan).

Güvenlikli sitelerdeki site içi ilişkiler de mekânsal yakınlık önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Site sakinleri mekânsal olarak kendilerine yakın olan kişilerle ilişkiler kurmaktadır. Bu tür ilişkiler zamanla ileri düzeyde yakın komşuluk ilişkilerine dönüşebilmektedir. An-

cak bu da birkaç yakın komşu arasında kurulabilmektedir. Site sakinlerinin geniş bir komşuluk ağına sahip olmadıkları görülmektedir. Mekânın önemi eski komşu ve arkadaşlarla kurulan ilişkilerde de ortaya çıkmaktadır.

5.2.4. Eski Komşular ve Arkadaşlarla İlişkiler: Mobil Hayatlar, Sanal İlişkiler

Günümüz kentlerinde değişen yaşam biçimleri sosyal ilişkilerde etkisini göstermektedir. Çalışma saatlerinin kısalmasına karşın kentsel yaşamın getirdiği sorumluluklar ve ulaşım gibi sorunlar zamanın daha verimli değerlendirilmesini de engellemektedir. Kentsel yaşam bireylerin kendi bireysel yaşamlarının devam ettirmek için sürekli uğraş içinde oldukları bir koşuşturmacaya dönmektedir. Bu durumda mekân üzerindeki hareketliliğin artması ve sosyal ilişkilerin mekândan bağımsızlaşması ile neticelenmektedir. Mekân üzerindeki hareketliliğin bir örneği güvenlikli site sakinlerinin birden fazla evi olması ve yılın farklı zamanlarını farklı evlerinde geçirmeleridir. Kentlilerin mekân üzerindeki bu türlü hareketliliği de yüz yüze devamlı ve samimi ilişkilerin kurulmasını engellemektedir.

“Karşı komşunun yine başka Keçiören’de bir evi var. 3 gün orada kalıyor, 2 gün burada kalıyor. Pek gelmiyor. Bu durum da ilişkileri etkiliyor” (Emre)

“... Yazın arkadaş falan çok az oluyor. Çünkü kimse kalmıyor buralarda. Yazın boşalıyor burası. Kışın kalabalık oluyor” (Cenk)

Mekân üzerindeki hareketlilik kalıcı ilişkilerin kurulmasını engellerken sosyal ilişkilerin teknolojik araçlar üzerinden sanal ilişkilere dönüşmesi ile sonuçlanmaktadır. Örneğin iletişim teknolojileri eski komşuluk ilişkilerinin devam ettirilmesinde etkili olmaktadır. Eski komşularla görüşme sıklığının azaldığı ancak telefon ya da sosyal medya üzerinden görüşmelerin devam ettiği görülmektedir.

“Aslında yüz yüze bir görüşmüşlüğümüz yok. Çünkü çoğu şehir dışında yaşıyor. Evlendiler; ama sosyal ağları kullanarak yazışıyoruz. Birbirimizden haberimiz var. Birbirimizin ne yaptığımızı biliyoruz. Çocuğum oldu, işte doğum günün kutlu olsun, hayırlı uğurlu olsun bu şekilde görüşüyoruz” (Ayşe).

Diğer taraftan site sakinlerinin eski komşularla ve arkadaşlarla ilişkiler zaman zaman kopma noktasına da gelebiliyor. Telefon ya da sosyal medya aracılığıyla görüşmeler devam etmediğinde ilişkiler tamamen bitiyor.

“Yok görüşmüyoruz. Mekânsal olarak uzak. Zaten belli bir süre, belki birkaç yıl devam ediyorsunuz. Sonra mesafeler uzuyor. Görüşme mesafeleri sonrada bitiyor. Telefonla da olsa devam etmiyor” (Emre).

Bu durum iletişim teknolojilerinin sosyal ilişkilerin ne şekilde değişeceğini belirlediğini göstermektedir. Sosyal medya ya da telefon birbirinden haberdarlık düzeyinde ya da belirli aralıklarla telefon ile görüşme şeklinde ilişkinin devam etmesini mümkün kılmaktadır. Buna karşın iletişim teknolojileri kullanılmadığında ise ilişki sonlanmaktadır. Her iki durumda da mekânsal uzaklığın site sakinlerinin sosyal ilişkilerini etkilediğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi güvenlikli site sakinlerinin tamamının arasında yüz yüze-samimi ilişkiler yoktur. Site sakinleri birbirlerine aşina olmalarına rağmen sosyal ilişkiler açısından yakın ve samimi ilişkileri oluşturamamışlardır. Bu durum güvenlikli sitelerde ortaya çıkan ilişkileri seviyeli/mesafeli yakın ilişkiler biçimine büründürmüştür. Site sakinlerinin ilişkileri merhabalaşmak ve ihtiyaç durumunda yardımlaşma ile sınırlı kalmaktadır. Yakınlık ve samimi ilişki kurma oldukça düşük düzeydedir. Mekânsal olarak birbirine yakın olan sakinler arasında yakın komşuluk ilişkileri geliş-

mektedir. Ancak komşuluk ilişkileri mekânsal yakınlık açısından alt, üst ya da yan komşu ile sınırlı kalmaktadır. Yakın ve samimi ilişkilerin birkaç komşu ile ancak geliştirilebildiği görülmektedir.

5.3. Kurallar: Sözleşmeli Yaşamın Yeni Bir Formu

Kurallar sosyal ilişkileri düzenleyen prensiplerdir. Kurallar cemaat-cemiyet tipi ilişkilerin ayrılmasında da etkilidir. Yazılı kurallar cemiyet tipi ilişkilerde karşımıza çıkarken sözlü kurallar cemaat tipi ilişkilerde karşımıza çıkar. Bu nedenle güvenli sitelerdeki yaşamın değerlendirilmesinde kuralların önemli bir yeri vardır. Güvenli sitelerde de site içi yaşamı düzenleyen birtakım kurallar vardır. Bu kuralların bir kısmı satış ya da kira sözleşmelerinde bulunmaktadır. Bazı kurallar ise site sakinlerinin site yönetim toplantılarında aldıkları ortak kararlara dayanmaktadır. Bu kurallar genellikle site içindeki yaşamı düzenlemeye yöneliktir. Basit gibi görünen bu kurallar site içi yaşamı ve sakinler arası sosyal ilişkileri düzenlediği için önem taşımaktadır. Site içerisinde düzenli bir yaşamın kurulabilmesi için gerekli olan ve anlaşmazlıkların çözümünde kriter olarak görülen kurallar adeta sitenin anayasasını oluşturmaktadır.

5.3.1. Site İçi Yaşamdaki Düzenin Teminatı Olarak Kurallar

Kurallar, sakinlerin birbirlerinden beklentilerini yansıtmının yanında site içerisinde nelere dikkat edilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Sitede günlük hayatı düzenleyen balkon renklerinin değiştirilmemesi, binanın görüntüsüne müdahale edilmemesi, balkonlardan herhangi bir şey çırpılmaması, balkonlara çamaşır asılmaması, geç saatlerde gürültü yapılmaması, arabaların nasıl park edileceği gibi bazı kuralları bulunmaktadır. Kurallara uymanın ne kadar önemli olduğunu hissettirme arzusunun verdiği otoriter ses tonuyla, yöneticilik de yapan Ferdi sitedeki kuralları şu şekilde sıralamaktadır;

“... bizim sitemizde ayakkabı öyle kapının önünde filan, koridorda olması mümkün değil. Bu bir kuraldır. Ondan sonra kimse merdivenlerden, balkon şeylerinde falan çamaşır sermeyecektir. Halı sermeyecektir...Camlardan herhangi bir şey silkelemeyecektir... Elektrik süpürgesiyle süpürecektir. Eğer herhangi bir şeyini havalandırmak istiyorsa yorganını, halısını falan balkonun içerisinde yapacaktır bu işi. Koridorlarda bağırmayacaktır, çağırmayacaktır... Gece elektrik süpürgesini açmayacak... Cumartesi, Pazar da elektrik süpürgesi çalıştırmayacak. Gündüzde, akşam da hafta içinde yapacak o işi... Tamirat işleri falan kesinlikle sabah saat 9'dan sonra başlayacak bizde aynı şekilde yaptıracağız. Biz işi öyle yapıyoruz. 9'dan 5'e kadar” (Ferdî)

Güvenli sitelerdeki kurallar, toplu yaşamın gerektirdiği görgü kuralları niteliğindedir. Kuralların önemi herkesin kurallara uyduğu zaman huzurlu ve mutlu bir yaşamın temin edileceğine olan inançta yatmaktadır. Site yönetimleri kuralların uygulanması için gerekli takibi yapmaktadır. Böylece sitedeki bu kurallar toplumsal kontrol işlevi görmektedir. Site kuralları hem site sakinleri arasındaki ilişkileri düzenleyen hem de site içi yaşamın sunduğu düzenin teminatı olarak işlevler kazanmaktadır. Tüm belirtilenlerin ışığında güvenli sitelerdeki kurallar ve bu kuralların uygulanışı güvenli site yaşamını dışarıdaki yaşamdan ayıran bir özellik olarak önem kazanmaktadır. Site dışındaki yaşam karmaşa, düzensizlik ve kuralsızlıkla özdeşleştirilmektedir:

“Dışarıda ne olacağını bilemediğim için kendini sitede daha güvenli hissediyorsun. Yani çocuğumun gözümün önünde olması bana daha çok güven veriyor. Şu andaki dünya koşullarını biliyoruz. Dışarıda çok rahat huzurlu bir yaşam şeyi yok. Ama site içinde öyle değil. Güvenlik içerisinde gözünüz arkada kalmıyor” (Ahmet).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi site sakinleri güvenlikli site yaşamını düzenli ve güvenli bir yaşam alanı olarak görürken kenti karmaşık ve kontrol edilemeyen mekanlar olarak görmektedirler. Bu durum site içinde kuralların işlerlik kazanmasına karşın site dışının kuralsızlığına bağlanmaktadır. Bu durumda sitedeki kurallar dışarıdaki düzensizliğe karşı site içi yaşamdaki düzenin teminatı olmaktadır.

5.3.2. Site İçi Kurallardan Haberdarlık: Yaşadığı Toplumu İnşa Etmek

Site kurallarının işlev kazanabilmesi kuralların benimsenmesiyle ve bilinmesiyle bağlantılıdır. Görüşmelerde katılımcılar site kurallarından genellikle haberdar olduklarını dile getirmektedirler. Kurallar neredeyse her zaman yazılı olarak sunulmaktadır. Bazı sitelerde siteye ilk taşınmada site kurallarına ilişkin sözleşmeler sakinlere verilirken bazı sitelerde bu kurallar sözlü olarak ifade edilmektedir. Site kurallarının, site yönetim merkezlerinde, bina girişlerinde, asansör girişlerinde ve içlerinde asılı olduğu durumlar da vardır. Yeni bir kural oluşturulduğunda bu kurallar ya bu panolar aracılığıyla duyurulmaktadır ya da görevli site sakinlerini tek tek gezerek yazılı olarak site sakinlerine duyurmaktadır.

“Genel olarak bildiğimi düşünüyorum sitenin kurallarını. Site yönetiminin sağa, sola asmış olduğu uyarı yazıları var.....Yani yazılı olarak bize belirtilmese de zaten öyle olması gerektiğini düşündüğümüz için de birçok davranışı yapmıyoruz” (Ceren)

Kuralların öğrenilme şekli bazen de yaşayarak olmaktadır. Bazı site sakinleri site kurallarını bir sorunla karşılaştıklarında ya da site yönetimi tarafından uyarıldıklarında öğrendiklerini dile getirmişlerdir.

“Hayır yaşayarak öğrendik. Çöplerin, ilk geldiğimiz sene, 7-8 arasında çıktığını bilmiyorduk. Site yöneticisi gelip de bizim sitenin kuralları şunlar bunlar denilmedi. Bir fotokopiyle kurallar çoğaltılıp ilk taşınan yeni komşulara verilebilirdi. Bizde zor durumda kalmazdık. Uyarılar almak hiç hoş değil. İnsan üzülebiliyor. Yani bu verilebilirdi” (Evren).

Kurallardan haberdar olmanın yanında önemli olan bir diğer konu kuralların oluşturulmasıdır. Kurallar genellikle yönetim toplantılarında tartışılarak ve oylama yapılarak belirlenmektedir. Toplantılarda sitede yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri tartışılmakta ve karar verilen çözüm önerisi site içi yaşamı düzenleyen bir kural olarak uygulanmaya başlanmaktadır. Bu noktada site sakinlerinin kuralların oluşturulmasında rol almaları ve bu toplantılara katılmaları önem kazanmaktadır. Güvenlikli sitelerdeki bu durum site sakinlerinin yaşadıkları sitedeki düzeni inşa etmede kuralların belirlenmesi süreçlerine katılarak etkili olabileceklerini göstermektedir.

5.3.3. Kuralların Gölgesinde Huzur Arayışı

Site dışındaki yaşamın kuralsızlıkla ve karmaşayla özdeşleştirilmesi, güvenlikli site sakinlerinin site içi yaşamdaki düzenli yaşam beklentilerini arttırmaktadır. Site dışı hayata doğrudan müdahale edemeyen kişiler güvenlikli siteye taşınarak kontrol edilebilir bir çevre yaratabileceklerini düşünmektedir. Düzenli bir yaşamın kurulabilmesi belirsizliklerin aza indirilmesine ve kuralların belirlenmesine bağlıdır. Güvenlikli sitelerdeki kurallar eleştirilse ya da yetersiz görülse bile sitede herkesin kurallara uyması beklenmektedir. Kurallara uymayan sakinlere çeşitli yaptırımlar uygulanabilmektedir. Katılımcılar, site içi kuralların olmayışının ya da kuralların ihlal edilmesinin kaos ve düzensizlik yaratacağına genellikle dikkat çekmektedirler.

“İnsanlar kurallara uymadığı zaman huzursuzluk doğacak. Bazen insanlar birbirlerine bazı şeyleri söylemekte, ikaz etmekte zorlanabiliyor. Ne yapıyor söyleyemeyince içindekini? İçinden buğz yaparak, güler yüzle o insanı karşılayacağına, bu adam şunu yapıyor diyor. Bu adam bunu yapıyor deyip kendi kendine bir soğukluk oluşuyor. Ama herkes kurallara uyarsa kimse kimseyi rahatsız etmezse o zaman bu kuralların gerçek anlamı ortaya çıkıyor. Yani bir huzur ortamı oluşmuş oluyor” (Emre).

Site kurallarına bu bakış güvenli site sakinlerinin kolektif bir yaşamdan çok bireysel ya da ailelerinin mutluluğu arzuladıklarını göstermektedir. Güvenlikli site sakinleri kolektif huzuru herkesin kurallara uyması durumunda yakalanacak bir durum olarak görmektedirler.

“Mesela çok gürültülü bir müzik diğer insanları rahatsız edeceği için önemli. Hani derler ya birinin özgürlüğünün başladığı yerde ötekinkininki biter diye. Onun için bazı kurallar gerekiyor; ki bizi de rahatsız etmiyor olmalı” (Emre).

Görüldüğü gibi site içi kurallar site yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kurallara uymak sitedeki düzenin ve huzurun teminatı olarak görülmekte ve herkesin kurallara uyması beklenmektedir. Kurallara uymayanlar yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Güvenlikli sitelerde sözleşmeye dayalı bir yaşam ortaya çıkarmaktadır. Çünkü güvenlikli sitelerdeki kurallar mutlaka yazılı hale getirilmektedir. Görgü kurallarının yazılı hale getirilmemesi çoğu zaman sakinler arasında tartışmalara neden olmaktadır. Böylece güvenlikli site sakinleri kuralların gölgesinde huzur arayan modern insanlar haline gelmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada güvenlikli sitelerde ne tür sosyo-mekânsal ilişkilerin olduğu, bu ilişkilerin nasıl inşa edildiği ve nasıl sürdürüldüğünü anlama çabası içinde olunmuştur. Bu çalışmanın sonuçları güvenlikli sitelerde farklı tipte sosyo-mekânsal ilişkilerin inşa edildiğini göstermektedir. Bu farklılık güvenlikli sitelerde hem cemaat tipi ilişkilerin hem de cemiyet tipi ilişkilerin inşa edilmesiyle kendini göstermektedir. Ayrıca güvenlikli sitelerdeki sakinler arasında mekânsal mesafenin artmasına karşın teknolojik araçlar vasıtasıyla ilişkilerin devam ettirildiği ağ tipi ve akışkan ilişkilerin var olduğu görülmektedir. Güvenlikli sitelerde inşa edilen bu yeni tip sosyal ilişkileri cemaat tipi ilişkiler ile cemiyet tipi ilişkiler arasında kurulan ilişkiler olarak düşünmek mümkündür.

Gans (1982)'ın kentleri farklı tipte ilişkilerin bulunduğu bir çeşitlilik olarak tanımlaması odayından bakıldığında güvenlikli sitelerin yaygınlaşması ve buralardaki yeni sosyo-mekânsal ilişkiler bu çeşitliliğe katkı sunmaktadır. Nitekim bu sitelerde yakın komşularla yardımlaşmanın varlığı, sorun çözmede yüz yüze görüşmenin tercih edilmesi, düzenli olmasa da komşu ziyaretlerinin yapılması ve bu ilişkilerin kadınlar üzerinden kurulması cemaat tipi ilişkilere dair ipuçları vermektedir. Güvenlikli sitelerde inşa edilen ve birkaç komşu ile sınırlı kalan yakın ilişkiler düşünüldüğünde cemaat tipi ilişkilerin çok kısıtlı bir alanda inşa edildiği söylenebilir.

Çalışmada güvenlikli site sakinleri arasında cemiyet tipi ilişkilerin özellikleri de tespit edilmiştir. Site sakinlerinin birbirinden haberdarlığının düşük olması cemiyet tipi ilişkilere benzerlik göstermektedir. Sitedeki yakın komşuların dışındaki kişilerin haberdar olunan ‘yabancılar’ olarak tanımlanması cemiyet tipi ilişkilerdeki mesafeli/resmi ilişkilere benzemektedir. Yabancı, Simmel (2009, s. 149-154)'in toplumsal tiplerinden bir tanesidir. Yabancı toplumun dışında olan değildir, gruba yakın olan ama ona karşı olan ve farklı muamele edilendir. Bauman (2013, s. 65-83) yabancı-nın bilinmeyen kişiler değil bilinen kişiler olduklarına dikkat çeker. Yabancılar, *biz (içeridekiler)* ve *onlardan (dışarıdakiler)* ayrı bir kategori olarak sitede yaşarlar. Yabancı bizim gibi olmadığı için ve

şaşkınlık ve endişe yarattığı için tehlikelidir ve tehdit olarak görülür. Yabancınnın bu niteliği güvenli sitelerdeki yabancılar ile sakinler arasında aidiyet duygusunun gelişmesini engellemektedir. Yabancı, cemaat tipi ilişkilerin inşa edilemeyeceği düzeyde güvensizlik yaratan bir tehdittir.

Cemiyet tipi ilişkilerin bir diğer görünümü de seviyeli/mesafeli samimiyet temasının işaret ettiği durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Site sakinleri arasında günlük karşılaşmalardaki merhabalaşmaların ötesinde yakın sosyal ilişkiler kısıtlı bir çevrede gelişmektedir. Site sakinleri karşılıklı saygının korunduğu, aşırı samimiyetin olmadığı ilişkileri tercih etmektedirler. Bu durum Simmel'in kentsel yaşamdaki aldırılmazlık tespitiyle açıklanabilir. Aldırılmazlık modern yaşamın koşuşturmacasıyla başa çıkmanın bir yoludur. Modern toplumda bireyler bazı ilişkileri eleyerek sosyal yaşamlarına devam edebilirler (Harvey, 2012, s. 40). Güvenlikli site sakinleri günlük yaşam içerisinde bireysel ya da ailevi hayatlarına saygı gösterilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Kent yaşamındaki kaos bireyleri daha ihtiyatlı olmaya itmekte ve bu ihtiyatlı davranma çabası kentli bireyleri, bireysel bağımsızlığa ve bireyselliğe yöneltmektedir. Simmel'in perspektifinden bu bireyselleşme tarzında bireyler birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayabildikleri için iş birliğine girerler ve böylece diğer bireyleri araçsallaştırırlar (Harvey, 2012, s. 40). Site sakinlerinin, sitedeki yabancılar ya da tanınmayan kişilere karşı hissetmiş oldukları ihtiyatın bir sonucu olarak birincil düzeyde ilişkiler kurulamamaktadır. Böyle bir düzlemde site kuralları, yabancılar ya da tanınmayanlar arasındaki mesafenin ayarlanmasının bir yolu olmaktadır. Site yönetimi ve site kuralları arzulan huzurlu yaşamın teminatı haline gelmektedir. Böylece karşılıklı mutabakatla oluşturulan sözleşmeye dayalı cemiyet tipi ilişkilerin kurulduğu bir site yaşamı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada güvenlikli sitelerdeki yeni sosyo-mekânsal ilişkilerin zaman-mekan sıkışmasına dayanan akışkan ve ağ tipi ilişkiler olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

Güvenlikli sitelerde site sakinlerinin yoğun yaşamları sosyo-mekânsal ilişkiler üzerinde önemli bir role sahiptir. Site sakinleri yaşamlarının yoğunluğunun ve yeterli zamanlarının olmamasının sosyal ilişkiler kurmalarını engellediğini sık sık dile getirmektedirler. Zaman-mekân sıkışmasına bağlı olarak bireylerin mekân üzerindeki hareketliliğinin artması da sosyal ilişkileri etkilemektedir. Bauman (2019) zaman-mekân sıkışmasının kimilerini mekân üzerinde daha hareketli kılarken kimilerini daha durgun hale getirmektedir. Güvenlikli site sakinlerinin genellikle yazlık ve kışlık olmak üzere iki ya da daha fazla evi vardır. Site yaşayanları bu iki ev arasında hareket halindedir. Sosyo-mekânsal ilişkiler açısından bu durumun yansımaları kalıcı sosyal ilişkiler kurulamamasının yanında sosyal ilişkilerin geçici, akışkan bir nitelik almasıdır. Böyle bir kent yaşamında sosyal ilişkilerde 'delete tuşuna basmak' yani ilişkiyi bitirmek her zaman mümkündür. Çünkü akışkan ilişkiler herhangi bir bağlılık ve sorumluluk doğurmayan geçici ve kırılabilir ilişkilerdir (Bauman, 2012). Güvenlikli sitelerin yeni inşa ediliyor olması ve kent içi hareketliliğin yüksek olması nedeniyle komşular sık sık değişmekte ve bu durum da kalıcı komşulukların kurulmasını güçleştirerek ilişkilere akışkan bir nitelik kazandırmaktadır. Güvenlikli site sakinlerinin önceki komşularıyla kurdukları ilişkilerde ise ağ tipi ilişkiler görülmektedir. Eski komşularla ve arkadaşlarla kurulan ilişkilerin sıklığı azaldığı gibi komşuluk ilişkileri ikincil ilişki biçimine dönüşmektedir. Eski komşularla ve arkadaşlarla ilişkiler önemli günlerde yapılan ziyaretlerle sınırlı kalmakta ya da telefon, sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarıyla haberdar olma biçimine dönüşmektedir. Wellman ve Leighton (1979) mekânsal farklılıklara rağmen bireyler arasında gelişen bu tip sosyal ilişkileri ağ tipi ilişkiler olarak nitelendirmektedirler. Bu ilişki biçimine göre bireyler mekânsal olarak birbirinden uzak olsalar bile sosyal ilişkilerini devam ettirmektedirler.

Sonuç olarak bu çalışmada elde edilen veriler güvenlikli sitelerde cemaat ve cemiyet tipi ilişkilerin yanında akışkan sosyal ilişkilerin ve ağ tipi ilişkilerin inşa edildiğini göstermektedir. Yakın

komşularla kurulan ilişkiler cemaat tipi ilişkilerin özelliklerine sahipken uzaktaki komşularla kurulan ilişkiler cemiyet tipi ilişkilere benzemektedir. Diğer taraftan eski komşularla kurulan ilişkilerin ağ tipi ilişkilere dönüştüğü de görülmektedir. Kent yaşamının yoğunluğunun ve zaman-mekân sıkışmasının ise kalıcı sosyal ilişkiler kurulmasını engelleyerek akışkan sosyal ilişkilere neden olduğu görülmektedir. Güvenlikli sitelerde inşa edilen ilişkilere dair bu sonuçlar tüm güvenlikli siteleri kapsayıcı nitelikte değildir. Her güvenlikli site yaşamının kendine özgü olduğu üzerinden daha farklı çalışmaların da yapılması gereklidir. Bu çalışmanın en dikkat çekici yönü Türkiye’de yaygınlığı tartışmasız olan güvenlikli sitelerde inşa edilen sosyo-mekânsal ilişkilerin karma bir ilişki sistemi ortaya koyduğu ya da yeni bir sosyo-mekânsal ilişki biçimine işaret ettiğiidir. Bu çalışmanın güvenlikli sitelerdeki ilişkileri cemaat/cemiyet tipi ilişkiler ikileminde yapılan tartışmaların genişletilmesi yönündeki çalışmalara katkı sağlaması umulmaktadır

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Alver, K. (2010). *Siteril hayatlar: Kentte mekânsal ayrışma ve güvenlikli siteler*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ayata, S. (2005). Yeni orta sınıf ve uydu kent yaşamı. D. Kandiyoti ve A. Saktanber (Ed.), *Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat* kitabı içinde (s. 37-56). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aydın, S. (2012). İstanbul'da orta sınıf ve kapalı siteler. *İdeal Kent*, 3(6), 96-124.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan modernite* (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Akışkan aşk: İnsan ilişkilerinin kırılabilirliğine dair* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Versus Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik düşünmek* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berg, B., & Howard, L. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (H. Aydın, Çev.Ed.). Konya: Eğitim Yayınları.
- Blakely, J. E., & Mary, G. S. (1997). *Fortress America: Gating communities in the United States*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press and Lincoln Institute of Land Policy.
- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, S. Ç. ve Sanıyaman, S. (2018). Çiçeklerin kaderi: Türkiye'de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilig*, 73), 63-98.
- Caldeira, T. (2000). *City of walls: crime, segregation and citizenship in Sao Paulo*. Berkeley: University of California Press.
- Danış, D. (2001). İstanbul'da uydu yerleşmelerin yaygınlaşması: Bahçeşehir örneği. F. Gümüşoğlu (Ed.), *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* kitabı içinde (s. 151-160). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erman, T. (2016). *Mış gibi site: Ankara'da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fischer, C. (1995). The subcultural theory of urbanism: A twentieth-year assessment. *American Journal of Sociology*, 101(3), 543-577.
- Flanagan, W. (2010). *Urban sociology: Images and structure*. Maryland: Rowman and Littlefield Publisher.
- Foldvary, F. (1994). *Public goods and private communities*. London: Edward Elgar.
- Gans, H. (1982). *The levittowners: Ways of life and politics in a new suburban community*. New York: Columbia University Press.
- Geniş, Ş. (2007). Producing elite localities: The rise of gated communities in Istanbul. *Urban Studies*, 44(4), 771-798.
- Glaser, B., & Anselm S. (2006). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New Brunswick: Aldine Transaction, A Division of Transaction Publishers.
- Glasze, G. (2005). Some reflections on the economic and political organization of private neighbourhoods. *Housing Studies*, 20(2), 221-233.
- Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Morallı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu*. (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kurtuluş, H. (2011). Gated communities as a representation of new upper and middle classes in Istanbul. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(44): 49-65.
- Low, S. (2003). *Behind the gates: life, security and the pursuit of happiness in fortress America*. New York: Routledge.
- MacDonald, J. & McDonald, L. (1964). Chain migration, ethnic neighbourhood formation and social networks. *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 42(1), 82-97.
- McKenzie, E. (1994). *Privatopia: Homeowner associations and the rise of residential private government*. New Haven and London: Yale University Press.
- McKenzie, E. (2011). *Beyond privatopia: Rethinking residential private government*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press.
- Merriam, S. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Duman, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Öncü, A. (2010). İdealinizdeki ev mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı. A. Öncü ve P. Weyland (Ed.) *Mekân Kültür ve İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* kitabı içinde (s. 85-104). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Reiss, A. (1959). Rural-urban and status differences in interpersonal contacts. *American Journal of Sociology*, 65(2), 182-195.

- Roitman, S. (2005). Who segregates whom? The analysis of a gated community in Mendoza, Argentina. *Housing Studies*, 20(2), 303-321.
- Roitman, S. (2010). Gated communities: Definitions, causes and consequence. *Urban Design and Planning*. 163(1), 31-27.
- Simmel G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Suttles, G. (1968). *The social order of the slum: Ethnicity and territory in the inner city*, Chicago: University of Chicago Press.
- Tilly, C., & Harold, B. (1967). On uprooting kinship and the auspices of migration. *International Journal of Comparative Sociology*. (8), 139-164.
- Wellman, B., & Leighton, B. (1979). Networks, neighborhoods and communities: approaches to the study of community question. *Urban Affairs Quarterly*. 14(3), 363-390.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Almanya'da Yüksek Nitelikli Göçmenlerin Gündelik Hayat Deneyimleri ve Baş Etme Süreçleri**

The Everyday Life Experiences and Coping Processes of Highly Skilled Immigrants in Germany

F. Güzin AĞCA-VAROĞLU¹

*Makale, 2011 yılında Berlin Freie Universität'de tarafından tamamlanmış olan, "Türkiye'den Almanya'ya Gelen Doktora Öğrencilerinin Kimlik İnşa Süreçlerinde Basmakalıplaştırmanın Etkisi" adlı yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

**The article is written based upon my master's thesis entitled 'The Effects of Stereotyping on Identity Building Processes of PhD Students Migrated from Turkey to Germany', completed in FU Berlin in 2011.

¹Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: F.G.A.V. 0000-0003-3770-1268

Corresponding author:

F. Güzin AĞCA-VAROĞLU,
Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Şanlıurfa, Türkiye
E-mail: fguzinagca@gmail.com

Submitted: 23.12.2019

Revision Requested: 24.12.2019

Last Revision Received: 02.03.2020

Accepted: 11.04.2020

Published Online: 23.04.2020

Citation: Ağca-Varoğlu, F. G. (2020). The everyday life experiences and coping processes of highly skilled immigrants in Germany. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 23-46.
<https://doi.org/10.26650/JECS.2019-0124>

Öz

Almanya'da Türkiye kökenli göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar, toplumda kurulan ilişkileri zedelemekte ve yükselen gündelik hayat ayrımcılığının temelini teşkil etmektedir. Türkiye-Almanya arası göç dalgalarından birini de akademik kaygılarla göç eden doktora öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, Berlin'e doktora eğitimleri için gitmiş ve sahip oldukları sosyal-kültürel sermaye ile yüksek nitelikli göçmen statüsünde kabul edilebilecek 10 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılarak, öğrencilerin gündelik hayat deneyimleri ve bu doğrultuda geçirdikleri baş etme süreçleri nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Bu doktora öğrencileri, kendilerine özgü göç amaç ve koşulları ile Almanya'nın en büyük azınlığını oluşturan diğer göçmen kuşaklardan farklılaşmaktadır. Bütün bu farklılaşmaya rağmen gündelik hayat deneyimlerinin, algıladıkları kalıp yargıların azınlık toplumunun üyeleri ile benzerlikler gösterdiği gözlemlenmektedir. Öte yandan baş etme süreçleri göz önüne alınırsa onlardan ayrılmaktadırlar. Bu aktörlerin deneyimleri, algıladıkları kalıp yargılarla geliştirdikleri taktikleri ve bu bağlamda kendisini gösteren aidiyet süreçleri makalenin ana sorunsalını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yüksek nitelikli göç, gündelik hayat ayrımcılığı, taktik

ABSTRACT

Negative attitudes against migrants of Turkish origin in Germany strain relations within society and constitute the underlying reasons for the increase of everyday discrimination. Migration due to academic concerns makes up one of the many migration waves between Turkey and Germany. In this study semi-structured interviews were conducted with 10 participants, who were considered as highly skilled immigrants both due to their migration for postgraduate studies and their possession of a particular social-cultural capital, evaluating their everyday experiences and coping processes in this regard using the content analysis from a

range of qualitative research methods. PhD students differ with their specific purposes and conditions of migration from other migrant generations representing the largest minority in Germany. Yet, despite this distinction, their everyday experiences and stereotypes show similarities with the members of the minority society. However, they differentiate from their respective minority group with regard to their coping processes. The main questions this article deals with are the experiences of these actors, the tactics they have developed through their perceived stereotypes and the process of belonging that is manifested in this regard.

Keywords: Highly skilled migration, everyday discrimination, tactic

EXTENDED ABSTRACT

The primary purpose of the study is to research the tactical attributes adopted by PhD students due to their negative everyday life experiences in Germany and their connection with the belonging processes using Tajfel & Turner's Social Identity Theory and De Certeau's tactic conceptualization. In this context, the outcomes of the article are categorized under two topics, namely everyday life experiences, and coping processes. Semi-structured interviews were conducted with 10 students who were asked questions about their intergroup relations, stereotypes, and their developed coping processes in this regard. The study intends to shed light on group interactions of highly skilled Turkish immigrants in their everyday lives, who are barely paid attention to in migration studies in Germany.

Within the scope of the research, the participants were asked to list attributes which they thought members of the majority society would express about Turkish minorities. In this context, the students' perceived stereotypes suggest that the generations of Turkish origin in Germany are conservative, aggressive, and patriarchal. The students also felt to a high degree the same negative image towards themselves as about migrant generations in Germany in their own experiences. Having migrated solely for educational purposes and unaware of such dominant stereotypes in Germany, these students expressed a great disappointment and shock due to the negative image that was being attributed to them.

Participants also noted that they had difficulties in several milestones of everyday life such as extending their residence permits, finding houses and socialization due to discriminatory behaviours. It is obvious that such experiences resulting in changes in the belonging process led the students to experience a psychologically negative well-being, a situation I designate here as the Clark-Kent-Syndrome. The Clark-Kent-Syndrome is a concept designating the effects of discrediting special qualifications and socio-cultural capitals of skilled immigrants by the majority society. Although they migrated to Germany as "bright students" and "persona grata", they eventually weakened and failed to use their superpowers against stereotypes, just like Superman exposed to kryptonite. In particular, in the early days when they had a poor command of the German language, unlike any other 'western' international student, my interviewees, under the dense influence of negative stereotypes, took upon themselves the criticism over migrant generations avoiding learning German. In this context, a lack of language proficiency categorizes students into a low-status group, as a tool for labelling.

The students adopted certain tactics to overcome the negative experiences of their everyday lives. Participants observed a decrease in their negative experiences to the extent that they proved to fail to meet the stereotypes and think that they are able to reinstate, even partially, their high status with the tactics they had developed. Such tactics can be addressed under two topics, namely *individual mobility* and sub-grouping in association with the belonging processes.

The frequently uttered "you are an exception" attitude towards the participants, has been taken up by them as a discourse. They emphasize their differences from other migrant generations through impression management in a performative way. They refer to Istanbul, a global city, or their ability to speak Turkish the Istanbul way as showing their socialization in Turkey, and choose to speak English

to secure their presence as international students, and demonstrate their socio-cultural capitals to make their privileged position distinctive. Thus, they adopt sub-typification as a tactic to reinstate their positive distinctiveness. These are all examples of the individual mobility tactic, manifested by the emphasis on 'I am distinct'.

In such conflict situations, where the in-group makes up a "lower status group", students are neither identified with their in-groups nor are they assimilated by developing belongingness with an out-group. Instead, they internalize sub-typification that highlights in-group differences and choose sub-grouping. Accordingly, they opt to compare themselves with in-group members. At this point, a sort of "we", i.e. the sub-group constituted of highly skilled immigrants, who came from and had a socialization processes in Turkey, emerges. In contrary to findings suggesting that German-Turks have developed tactics to become introverted, to gravitate to their own consumption, information and socialization environments, it has been revealed that the students in this research abstain from the aforementioned "immigrant" tactics with their own distinctive tactics. It is interesting that a specific tactic developed by an immigrant group is taken out of the range of application by other members of the same group, again in a tactical manner. This belonging-based tactic enables positive distinctiveness for students, while in their social environment, it gives rise to a kind of ambiguity based upon the level of acquaintance. The tactics that are repeatedly developed in line with dominant strategies in everyday interactions do not only manifest in successive processes but also in concurrent and intersecting cases and social environments.

1. Giriş

Avrupa ülkeleri, özellikle Almanya İkinci Dünya Savaşı sonrası iş gücüne daha çok ihtiyaç duyulması sonucunda, iktisadi kalkınmayı öncülleyen bir anlayışla çevre ülkelerden işçi almıştır. Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün sosyal, ekonomik, politik vb. birçok boyutta önemli sonuçları olmuştur. İki ülke arasındaki 1961 yılı işçi göçü anlaşması ile yoğunlaşan süreç, günümüze kadar çeşitli şekillerde aşama aşama devam etmiştir (Abadan Unat, 2007; Şahin Kütük, 2015). Göçmen işçiler ve onların süregiden kuşakları Almanya'daki en büyük göçmen nüfusu oluşturmaktadır. Buna karşılık göçmen çocuklarının eğitim kademelerindeki memnuniyetsizlikleri, yüksek öğretime düşük oranda dâhil oluşları ve istihdam zorlukları soru işareti olmayı korumaktadır (Tezcan, 1999; Kristen ve Granato, 2007; Canbulat ve ark., 2008; Hartmann, 2016). Okul sıralarından, sokaktaki deneyimlerine, medyadaki görünürlük şekillerinden, kamusal alanda olumsuzlanan imajlarına kadar bu nesiller, dâhil olamama- dâhil edilmeme sorunu ile karşılaşmaktadırlar (Schiffauer, Uçan, Schwalgin ve Kurt, 2015; Reimers, 2018). Hamburg Üniversitesi'nde Alman yüksek öğretim öğrencileri ile yapılan bir çalışma, öğrencilerin 'İlkel, geleneksel, tehlikeli, erkek egemen' gibi kalıp yargıları 'tipik Türk' olmak ile örtüştürdüklerini ortaya koymuştur (Kahraman ve Knoblich, 2000). Birçok çalışmada göçmen kuşaklara yönelik kalıp yargıların farklı boyutlarıyla Almanya'daki yeri vurgulanmaktadır (Kaya, 2002; Schiffauer, 2003; Baltes ve Rudolph, 2010; Diehl, Neumann-Fischer ve Mühlau, 2016, Yılmaz-Sener, 2018). Özellikle Müslüman azınlıklar ile bağlantılı olarak gündemi meşgul eden '*Leitkultur*' tartışmaları ile çerçevesi çizilen bu kalıp yargılar, orada doğup büyüyerek, sosyalizasyon süreçlerini geçiren ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin toplum içinde bir tür "köprü görevi" görebilmelerinin önüne engel koymaktadır.

Leitkultur, göçmen kuşakların öncü kültür olarak kabul edilen egemen değer ve normlar çerçevesinde, 'toplum'a sosyal uyum göstermelerini ve kökleri ile bağlantılı olarak sahip oldukları ile aralarına mesafe koymalarını ön gören bir anlayışı ifade eder. Bu anlayış, temelde Avrupa'da göçün ve getirilerinin aşılması gereken bir 'problem' olarak algılanması ile Müslüman kimliğinin "öteki" olarak konumlandırılarak (Spielhaus, 2006; El-Tayeb, 2008; Göle, 2010; Yardım, 2016), göçmen kuşakların homojen bir bütün olarak ifadesine de zemin oluşturur. Bu bağlamda *Leitkultur* üzerinden Almanya'da İslam'ın görünümüleri (minare, baş örtüsü, ezan vb.) istenilmeyen, olumsuz semboller olarak kurgulanmakta ve çokkültürlü toplum imkânını zedeleyen bir beklenti düzlemi oluşturulmaktadır (Schiffauer, 2004a; Schiffauer, 2011). Bu beklenti düzleminin -örneğin yükseköğretime geçiş için oldukça önemli olan eğitim kademelerinde çocukların öğretmenleri ile ilişkilerindeki sistematik beklentinin- özellikle dini kimlik üzerinden inşa edilen kişilerarası ve kurumsal ırkçılık tutumlarıyla kendisini gösterdiği görülmektedir (Kaya, 2001; Schiffauer, 2003; Moffitt, Juang ve Syed, 2018). Eğitim düzeyi düşüklüğüne ve kaynaşmanın önündeki engellere bir gerekçe olarak bu nesillerin olumsuz gündelik hayat deneyimlerini görmek mümkündür.

1 Burada biyolojik bir kategoriden ziyade "Türklük" ile süreç içinde Türkiye-Almanya arası göç dalgalarıyla 'azınlık topluma' dahil olan kişi ve kuşakları ifade edilirken, 'Almanlık' ise anadili Almanca olan, içinde bulunduğu habitus itibarıyla 'çoğunluk'a mensup '*native*' kimseleri tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra yine özellikle mülakatlarda geçen 'Alman-Türkler' (*Deutsch-Türken*) göçmen kuşakların gündelik hayatlarındaki bir aradalıklarının, kültürel kimliklerinin geçişkenliğini yansıtan melez kimliğin (Bhabha, 1994) bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin homojen bir bütün olarak değerlendirilmesine, farklı etnik, dini, sınıfsal gruplara mensubiyetleri sebebiyle eleştirel bakmak mümkündür. Gerek literatürde gerekse gündelik hayatta sıklıkla kullanılan ikili kategorilerin sorunlu tarafı, iç içe geçişleri, yoğun etkileşim alanlarını ıskalama ihtimali ve genellemeye gitme eğilimleridir. Makalenin sınırlılıkları sebebiyle çalışmada bu tartışmada derinleşilmemiş, literatürdeki ve mülakatlardaki bu kullanımlar birer analiz nesnesi olarak kabul edilerek, olduğu gibi alınmıştır. (Ayrıntılı değerlendirme için bkz. White, 1997; Kaya, 2001; Schiffauer, 2004a/b; 2008; 2013)

Gündelik hayat, ilişkilerin en kendiliğinden boyutunu ifade eden, “güç ilişkilerinin ölçülüp tartıldığı”, strateji ve taktiğin eyleme konulduğu yerdir (De Certeau, 2008). Bu deneyimler, gündelik hayatın sıradanlığında etkileşim örüntülerini ve özellikle gruplar arası ilişkilerin verdiği mesajları, çatışma ve uzlaşım alanlarını yorumlamaya olanak sağlar. De Certeau’u göre, strateji hâkim olanın erk istenci doğrultusunda uygulamaya koyduğu etkinliklerdir. Taktik ise hesaplı bir eylemdir, “zayıfın sanatıdır” ve fırsatların yakalamasıyla stratejiyi zedeleme, dönüştürme imkânını verir. Zayıf olan pasif değildir, erk tarafından uygulanan stratejiyi tüketerek eylemlerde bulunur, taktik üretir. Bu bağlamda hâkim olanın düzenlediği stratejik alanda, kendisine dayatılanlara karşı bir tür oyun kurarak, bu dayatmalarda sapmaya sebep olabilecek taktikleri geliştirmektedir. Güçlü olana karşı geliştirilen taktik, gündelik hayatın alışkanlık, tutum ve etkinliklerinde kendisini gösterir.

Gündelik hayattaki güç ilişkilerine odaklanılan birçok çalışmada, farklı maduniyetler incelenmiş ve güçsüz olanın hâkim olan ile ilişkilerinde çeşitli taktiklere başvurduğu ortaya konulmuştur (Sabuktay, 2008; Kızılay, 2011; Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016). Almanya’daki Türkiye kökenli azınlığın gündelik hayatta deneyimlediği ‘öteki’ olma durumuna karşı bir tür direnç mekanizması olarak geliştirdiği taktikleri gösteren araştırmasında Gokalp-Yılmaz (2012), araştırma grubunun Türk marketinden alışveriş yapma, Türk yemeklerinin yapıldığı restoranlara gitme, Almanca konuşmayı reddederek Türkçe konuşmayı seçme, Alman komşuları ile ilişkilenecekten kaçınma, Türkiye kaynaklı medyayı takip etme gibi taktikler geliştirdiğini göstermektedir. Bu taktiklerle, egemen söylemin içinde gedikler açılmakta, iktidarın *-Leitkultur* tartışmalarında da kendisini gösteren- stratejisinin sarsılması mümkün olmaktadır. Öte yandan göçmen nüfusun aktörlerinden olan Türkiye’de sosyalizasyon süreçlerini geçirerek Almanya’ya göç etmiş yüksek nitelikli göçmenlerin² gündelik hayat deneyimleri ile nasıl yüzleştiklerine ve geliştirdikleri taktiklere odaklanılması da alana yeni bir pencere açacaktır.

Uluslararası öğrenciler, özellikle yükseköğretimin en üst kademesinde olan doktora öğrencileri nitelikli göç çalışmalarında akademik hareketlilik, bilim ve teknolojinin dolaşımına temel olan ‘beyin göçü’ çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bilecen-Süoğlu’na (2012) göre, birçok ülkenin kazanmak istediği ve bunun için çeşitli cezbedici politikalar geliştirdikleri hedef kitle olan doktora öğrencileri yüksek nitelikli göçmenlerin alt kümesini oluşturmaktadır. Bu öğrenciler, bilimin uluslararasılaşması, küresel bir göçmen elit oluşumu, popülerleşen eğitim pazarı içinde göç alan ülkenin ekonomisine katkı sağlanması ve sonrasında iş yaşamına dahil oluşları gibi birçok boyutta etki göstermektedirler (Salt, 1997; Bilecen-Süoğlu, 2012). Horneffer ve Krenner’e (2013) göre değişen demografik yapısı sebebiyle Almanya ulusal eğitim sisteminde yetişen insan sermayesini diğer alanlara kanalize etmek durumundadır. Bu sebeple ülke dışından gelen doktora öğrencileri bilimsel gelişmenin devamlılığının sağlanması ve uluslararası rekabette yer edinebilmek için özel bir konuma sahiptir. Araştırma-geliştirmedeki çalışmaları ile ekonomik kalkınma için, bilgi toplumunun gelişmesine katkılarıyla da bilimsel ilerleme için önem arz etmektedirler. Bütün istenildik konularına rağmen gerek Almanya’da gerekse Türkiye’de büyümüş yüksek nitelikli göçmenlerin geri dönüş niyetlerinde ayrımcılığın, düşük istihdam beklentisinin ve memleket özleminin etkisinin büyük olduğu belirtilmektedir (Aydın, 2010; Bilecen-Süoğlu, 2012; Yıl-

2 Federal Almanya Cumhuriyeti İkamet Kanunu’nun (AufenthG) 19. Maddesi uyarınca ‘yüksek niteliklilik’ şu şekilde tanımlanmıştır: 1. Özel alan bilgisine sahip bilim insanları 2. Belirgin işlevdeki öğretim elemanları ve belirgin işlevdeki bilimsel çalışmacılar (bkz. https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/___19.html); Federal Almanya İstatistik Kurumu ise “doktoralı ya da dokorasız yüksek okul mezunlarını” yüksek nitelikli göçmen olarak tanımlamaktadır (bkz. Horneffer ve Krenner, 2013).

maz-Şener ve Türgen, 2018). Bu çalışma da ayrımcılığın ve kalıp yargıların doktora öğrencilerinin kariyer planlarındaki etkisine dair fikir vermekte, gündelik hayat deneyimlerinin diğer göçmen kuşaklarla benzerlik gösterdiğine ve bu doğrultuda da kendilerine has baş etme süreçleri geliştirdiklerine dikkat çekmektedir.

Göçmen deneyimleri, azınlıkların içinde buldukları toplum ile etkileşimlerinin boyutlarını gözler önüne sermek için önemli bir alan sunar. Sıradan görünen durumlar ve geliştirilen taktikler hâkim atmosferin etki alanından bağımsız değerlendirilemez. Gündelik hayat deneyimlerinin ifadesi, bireylerin sosyal ortamlarında ve dış çeper ilişkilerinde algıladıkları kalıp yargıların boyutlarını görmemize olanak sağlar. Bu bağlamda, makalenin temel soruları şu şekildedir: Almanya'daki göçmen kuşaklara atfedilen, yukarıda da bahsi geçen hâkim kalıp yargıları taşımayan doktora öğrencilerinin gündelik hayat deneyimleri nasıldır? Bu deneyimlerle baş etme süreçleri, geliştirdikleri taktikler nelerdir? Bu süreçler gruplar arası ilişkilerde nasıl bir rol oynamaktadır?

2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada, katılımcıların gündelik hayat deneyimleri ve algıladıkları tutumları değerlendirmek amacı ile nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırma, araştırılanın kendi ifadesinden yola çıkarak, deneyimlerinin, duyumsayışlarının, etkileşimlerinden edindiği kanaatlerinin gün yüzüne çıkmasını ve çözümlenmesini olanaklı kılar, anlatının içinden anlamlı çıkarımlara ulaşmayı sağlar (Kümbetoğlu, 2019). Berlin'de doktora eğitimi için bulunan öğrenciler bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde, alan çalışmasının keşfetme/anlama çabasını olanaklı kılması sebebiyle (Kümbetoğlu), rastlantısal olmayan örneklem seçim tekniği olan kartopu yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerin ortak özellikleri, Türkiye'de doğmuş ve büyümüş, kariyer beklentisi ile Almanya'ya göç etmiş olmalarıdır. Her biri Türkiye'de üniversite girişi sınavında üst dilimde yer alan yerleri başarı ile bitirmiş, ileri düzeyde İngilizce ve orta-üst düzeyde Almanca bilgisi olan, eğitilmiş ve aktif çalışma hayatında olan ailelere mensup, Berlin'de elit üniversiteler olarak kabul edilen okullarda araştırmacı doktora öğrencisi pozisyonunda³ bulunan, düzenli aylık gelirleri ve derinleştikleri hobileri olan bireylerdir.

Araştırma için homojen bir grup oluşturulmasının nedeni, Türkiye kökenli göçmen kuşaklara yönelik ayrımcı tutumlara gerekçe gösterilen kalıp yargıların zıttı özellikleri taşıdıkları somut olarak da ortada olan katılımcıların gündelik hayat deneyimlerinin nasıl olduğunu araştırma niyetidir. Bu doğrultuda, ayrımcılığın ve kalıp yargıların öne sürülen gerekçelerinin sorgulanması yönünde eleştirel bir bakış kazanılması hedeflenmiştir.

Küresel akademik ağlar, yüksek nitelikli göç hareketliliğinin önünü açan önemli etkenlerdir. Avrupa ülkeleri, 'yüksek nitelik rekabeti' içinde, bu göçmenleri cezbederek ülkeye kazandırmayı amaçlayan stratejiler geliştirmektedir (She ve Wotherspoon, 2013). Birçok eleme sürecini geçen uluslararası doktora öğrencilerinin bir ülkeyi tercih etmesi, „en zeki ve iyiler“ olarak bilgi üretimi ve ekonomiye katkı sağlama potansiyellerini o ülkeye taşımaları anlamına gelmektedir (European Migration Network, 2013). Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerden genetik, moleküler biyoloji, mühendislik gibi alanlarda çalışanlar pozitif bilim ve teknik alanlarda bilgi üretimine katkıda bulunan AR-GE faaliyetlerinin içinde yer almaktadırlar. Sosyal bilimciler ise en büyük azınlık grubun Türkiye kökenli göçmenlerden oluştuğu ve Türkiye ile yakın ilişkileri olan Almanya'da

3 Almanya'da doktora eğitimi standart bir öğrencilik deneyimi olarak görülmemektedir. Doktora öğrencisi, bilime aktif katkı sunması beklenen, bölümünde alanı ile ilgili ders açabilme ve öğrencilere danışmanlık yapma imkânına sahip olabilen bilim topluluğunun bir üyesi kabul edilir. Bu sebeple, bu aşamadakiler için diğer yükseköğretim öğrencilerinden farklı olarak, doktor adayı anlamındaki *Doktorand*innen* ifadesi kullanılır.

içerden bakışı mümkün kılan öğretim elemanları, analistler ve sosyal çalışmacılar olarak aktif rol oynamaktadırlar. Örneğin; siyaset bilimi alanında doktora yapmakta olanlar enstitülerinde AB-Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin dış ve iç politikaları üzerine, hukuk alanındakiler Türk hukuku üzerine dersler verebilmekte ve göçmenlere danışmanlık hizmeti sağlayabilmekte, toplumsal cinsiyet üzerine çalışanlar ise göçmen kadınlara yönelik STK'larda aktif görev alabilmektedirler.

Araştırma kapsamında katılımcıların sözlü onayı alınarak, 10 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Kümbetoğlu'na (2019) göre nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme, araştırılan ile etkileşim içinde, ilk bakışta ortaya çıkmayabilecek deneyimleri, yüklenilen anlam, niyet, zihinsel arka plan ve kavrayışları 'görünenin ötesine' taşıyarak, bütüncül bir biçimde anlamının önünü açan veri toplama tekniğidir. Bu teknik, mülakatlara esneklik kazandırmış ve sorular ile bağlantılı sözel olmayan davranışların gözlemlenebilmesi, anlık yanıtlar ile kişilerin iç dünyalarında önem verdikleri tecrübelerini aktarmaları, yanıt oranının yüksek olması, gereken noktalarda yöneltilen ek sorularla derinlemesine bilgi alınabilmesi gibi yüz yüze olmanın avantajlarından yararlanabilmeyi mümkün kılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Görüşmelerde katılımcılara, demografik bilgi edinmek için yapılandırılmış soruların yanı sıra, açık uçlu sorular ve ihtiyaç durumunda başvuru yapılabilecek sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerin çerçevesi, gruplar arası ilişkiler, algılanan kalıp yargılar ve ayrımcılık, geliştirilen baş etme süreçleri gibi ana temalar baz alınarak oluşturulmuştur. Doktora öğrencilerinin deneyimlerine dair verdikleri örnekler ve betimlemeler, algıladıkları ayrımcı tutumlar, aidiyet süreçleri ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin analizini de sağlamıştır.

Araştırma verileri, Lamnek'in (2005) aşamalı içerik analizi önerisi dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda mülakat içeriklerinde ön plana çıkan konu ve durumların ortaklıklarının belirlenmesi amacı ile görüşme sorularına temel oluşturan temalar tek tek incelenerek bir matris oluşturulmuştur. Sonraki aşamada, belirtilen temalarla bağlantılı olarak mülakat pasajlarının analizini mümkün kılan bir içerik matrisi oluşturularak genelleştirilmiş analize başvurulmuş, mülakatların ortaklık ve farklılıkları belirlenmiştir. Analizin ön plana çıkardığı içeriklere göre katılımcıların gruplandırılması ve mülakat pasajlarının yorumlanması bu şekilde olanaklı olmuştur.

Esgin'e (2016) göre gündelik yaşam deneyimleri, kurulan etkileşimler ile anlamlar üretilir ve sosyal gerçeklik, bireyselliğimizi aşan yönleri ile gündelik hayatı oluşturan etkileşim alanlarında, bir aradalıklardadır. Gündelik hayatın içinde gelişen toplumsal ilişkilere odaklanarak, gündelik deneyimin aşına olunan (sıradan görünümlü) boyutlarını çekip çıkarmak, gündelik hayatı bir analiz nesnesi yapmak mümkündür (Esgin, 2018). Araştırma özelinde değerlendirecek olursak, gündelik hayatın sıradanlığında kayda geçmeyen deneyimler, duyumsayılar, tekrarlar, etkileşimlerin çatışma ve uzlaşma noktalarındaki performatif dışı vurumlar öğrencilerin anlatımında kendisini gösterebilmiştir.

Araştırmacının süreç içinde Berlin'de eğitimine devam etmekte olan Türkiye kökenli bir öğrenci olması, içeriden bakışı mümkün kılmış, özdüşünümsel pozisyon alabilmesini sağlamıştır. Özdüşünümsellik, temelde araştırmacının alanın aşamalarında kendisini görmesi, araştırmadaki konumunu ve öznelliğini sorgulaması anlamına gelmektedir (Breuer, 2003). Yabancılar dairesindeki bürokratik işlerden, sosyal aktivitelere katılıma kadar gündelik hayat pratiğinin birçok noktasına halihazırda dâhil oluş, mülakat içerikleri ile deneyimsel alan arasındaki mesafeyi yakınlaştırarak, araştırmacıya tecrübi bilgisini kullanabilme, duyumsal arka planı yorumlama ve verilerin güvenilirliğini ölçme imkânı vermiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların göçmenlik deneyiminin içinde olan bir öğrenci ile konuşuyor olmalarının avantajlı bir tarafı vardır. Deneyimsel alanın ortaklığının araştırmacının 'geçmişinde' bıraktığı ve izlerini taşımakta olduğu bir süreç üzerinden

değil (Ellingson, 1998), 'şimdiyi' kavrayan bir sosyal gerçeklik düzlemi içindeki etkileşim alanına dayanmış olmasının, kısacası araştırmacı-araştırılan arasında kendiliğinden oluşan özdeşlik ilkesinin sahada güç ilişkilerine dayalı bir hiyerarşinin inşasını da engellediği düşünülebilir.

Araştıran ve araştırılan arasındaki ortak tecrübeye dayanan ilişkiyel derinlik bu alan çalışmasında bir dezavantajı da beraberinde getirerek, araştırma grubu ile kontrollü yakınlık-uzaklık ilişkisini zorlaştırmıştır. Bu sebeple, mülakatlarda katılımcıların ifadelerini ayrıntılandırma gereği duymadıkları kimi durumlar yaşanmış, araştırmacı ile öğrenciler arasında deneyim alanının ortaklığına referansla, mülakatlarda kimi bağlama gönderimli diyaloglar oluşmuştur. Öte yandan beyanın deneyim ile ilişkisinin araştırmacı gözlükleri ile kurulmasının gücü yadsınamaz. Nitel araştırma bu yönüyle araştırmacının kendisini dahil ettiği bir ilişkiyel alanda hareket etmenin keşfidir.

3. Kuramsal Çerçeve

Araştırmanın kuramsal şemasını sosyal psikoloji ve sosyolojinin önemli tartışma alanlarından, gruplar arası ilişkiler ve bireylerin bu ilişki örüntülerindeki konum alışlarına dair çıkarımlarıyla, Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel ve Turner, 1979) ve kalıp yargı tartışmaları oluşturmaktadır.

Kalıp yargılar gruplar arası etkileşimde başat rol oynar ve üst düzey bir ikna olmuşluk gerektirir. Sosyal grubun kategorik olarak belirlenmiş bir başlık altında tanımlanarak, homojen bir bütün olarak değerlendirilmesine neden olur. Weber ve Crocker'a (1983) göre kalıp yargılar bir sosyal grubun ve üyelerinin karakteristiğini ortaya koyduğu düşünülen hiyerarşik bilişsel yapılarıdır. 'Öteki' hakkında zihnimize oluşan ve bize pek de rahatsızlık vermeyen resimler kalıp yargılarımızdır ve sosyal grupları belirli özellikler çerçevesinde sınıflandırmakta kullanılırlar. Kişiler bu resimleri genelleme eğilimine girerek grup içi farklılıkları görmezden gelirler (Lippmann, 1998). Bu sınıflandırma, bir kategoriye bağlı olarak belirlenen davranış şeklini rasyonelleştirerek meşrulaştırma süreçlerini de içinde barındırır. Bu noktada kalıp yargıların değişime uğraması oldukça zordur.

Bireyler, homojen olarak gördükleri bir dış gruba dair oluşturdukları kalıp yargıları sarsan bir grup üyesi ile karşılaştıklarında, bu farklılığı görmezden gelerek, alt tiplendirme eğilimine girerler. Bu durum kalıp yargı değişiminin önünde önemli bir engel teşkil eder (Hewston, Macrae, Griffiths, Milne ve Brown, 1994). Alt tiplendirme, bir grup hakkındaki kalıp yargıların korunarak, farklı özellikler gösteren bireyin, kendi grubundan ayrıştırılması yoluyla 'istisna' olarak değerlendirilmesini mümkün kılar (Hewston, 1994; Maurer, Park ve Rothbart, 1995). Kalıp yargıların değişimi bağlamında iki durum farklılık gösterir: Alt tiplendirilmede istisna olarak değerlendirilen birey, grubundan ayrı tutularak değerlendirildiğinden, grubu ile ilgili resimde bir değişime yol açamazken, alt grubaşan birey ise üst grubunun içinde farklılığın mümkün olduğuna dair bir fikir vererek, tüm grubu homojen görme eğilimini zedeler (Richard ve Hewstone, 2001). Kişiler, dış gruplarının altında sınıflandırılma çabasına girmektense, iç gruplarında bir alt grup oluşturmaya daha eğilimlidirler (Park ve Rothbart, 1992). Alt tiplendirme süreci bireyin grubundan ayrışarak, kendini bir alt gruba mensup kabul etmesine etki edebilir (Maurer ve ark., 1995; Park, Wolsko ve Judd, 2001). Alt grup, bireylerin iç gruplarına atfedilen kalıp yargılarla inşa edilen sosyal kategoriden ayrışarak, pozitif statülerini kazanmalarına yardımcı olur (Park ve Rothbart, 1992). İç ve dış grup arasındaki statü farkı alt grubaşmada rol oynar.

Grup üyeliğine ve gruplar arası etkileşime sosyal psikolojik bir merceğe yönelten Tajfel ve Turner'ın (1979) Sosyal Kimlik Teorisi, sosyal sınıflandırma, sosyal kıyas ve sosyal özdeşleşme gibi kavramları kullanarak, bireyin kendilik algısının grup üyeliği ile bağlantılı olarak nasıl kolektif bir bilince evrildiğinin dinamiklerini açıklar. Tajfel ve Turner'a göre gruplar arası ilişkiler-

de kalıp yargıların inşasını beraberinde getiren de bu iç-dış grup dinamikleridir. Bireylerin grup sınırlarını netleştirmeye yönelik tutumları kendi gruplarından olmayanlarla aralarındaki farklılıkları ortaya koyarak, sosyal sınıflandırma yoluyla diğer grubu homojen görmeye yöneliktir. Sosyal sınıflandırma, 'biz' ve 'onlar' ayrımının sınırlarını çizme yönünde işlev görür. Birey, içinde bulunduğu grubu olumlarken, dış grubu negatif görme eğilimi gösterir. Dış gruba bu tür bakış, gruplar arası ayrımcı davranışın ve etnosentrizmin de temelini oluşturur.

Tajfel'a (1974) göre sosyal kimlik, bireyin grup üyeliğine yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan doğan kendilik algısının bir boyutudur. Sosyal özdeşleşme yoluyla kişiler, üyesi oldukları grubun dışındaki grubun üyelerini dış grup sınırları içinde değerlendirirler. Bu doğrultuda, grup üyeleri kendilerini iç grupları ile tanımlar ve pozitif bir sosyal kimlik kazanmak için çaba gösterirler. Kişinin iç grubuna yönelik olumlu algısı, sosyal kimliğini de aynı şekilde değerlendirmeyi mümkün kılar. Eğer iç grubun sosyal statüsü dış grup ile kıyaslandığında düşük ise, bireyler pozitif bir ayrışma için çeşitli stratejiler geliştirirler. Bunlar ana hatlarıyla sosyal hareketlilik ve sosyal değişimdir (Tajfel ve Turner, 1979). Sosyal hareketlilik, kişinin iç grubunun statüsünden memnun olmama durumunda, olumlu bir sosyal kimlik kazanmak amacı ile, daha yüksek statülü bir gruba geçişini ifade eder. Bu, terk edilen grubun statüsünün yükselmesi yönünde bir işlev göstermez, pozitif bir sosyal kimlik kazanmak amacı ile bireysel bir çözüm arayışıdır. Tajfel ve Turner'a göre sosyal değişim, sosyal yaratıcılık yoluyla yeni durumlar ve tanımlamalar inşa edilerek, pozitif kimliği geri kazanma süreci olarak değerlendirilebilir. Bu noktada grup üyeleri kolektif bir çaba gösterir, iç grup dinamikleriyle tutarlı hareket etme yönelimine girerler. Diğer bir pozitif kimlik kazanma yöntemi de kıyas grubunu değiştirmektir. Burada iç grubu yüksek statülü dış grup ile kıyaslamak yerine, başka bir düşük statü grubunu yeni kıyas grubu olarak belirleme yoluna gidilir. Gruplar arası ilişkilerde sosyal bir kategori olarak grup üyeliği baz alınacak olursa, kalıp yargılar, azınlığı temsil eden göçmenlerin gündelik hayat dinamiği içinde algıladıkları ayrımcı tutumlara zemin hazırlar. Bu noktada algılanan ayrımcılık grup sınırlarının oluşumunda da etki sahibidir.

4. Araştırma Bulgularının Analizi

Araştırma, doktora öğrencilerinin gündelik hayat deneyimleri ve algıladıkları kalıp yargılar ile geliştirdikleri baş etme süreçleri ve aidiyetleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda araştırma bulguları iki temel başlık altında değerlendirilebilir: Gündelik Hayat Deneyimleri ve Baş Etme Süreçleri.

4.1. Gündelik Hayat Deneyimleri

Araştırma grubunun Almanya'da buldukları süre zarfında, hâlihazırda oradaki azınlığı oluşturan göçmenler ve onların süregiden kuşakları ile ilgili hâkim negatif imajı kendi deneyimlerinde de yoğun olarak hissetmiş oldukları görülmektedir. Algıladıkları hâkim kalıp yargıları hangi sıfatlarla ifade etmek isteyecekleri sorulduğunda, katılımcıların olumlu hiçbir sıfat kullanmamış olmaları dikkat çekicidir. Etkileşimlerinde yüzleştikleri bu kalıp yargılar, dahil oldukları azınlık grubun muhafazakâr, agresif, eğitimsiz, kültürsüz, patriarkal olduğu yönündedir. Bu olumsuzlamalar öğrencilerin gündelik hayatlarından damıttıkları ve anlam dünyalarında işleyerek dışa vurdukları bilgi kümeleridir.

Hâkim kalıp yargılardan habersiz bir şekilde eğitimlerini yapmak için Almanya'ya göç eden bu doktora öğrencileri, kendilerini içinde buldukları negatif imajdan ötürü büyük bir hayal kırıklığı ve şok yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“Bu derece fütursuzca ayrımcılık yapılabileceğini -sosyal anlamda kastediyorum-, insanların böyle olacağını tahmin etmiyordum. Çünkü Almanya çok büyük bir ülke, Avrupa Birliği üyesi. Daha bunun başka yönleri de var tabii, hiç aklıma gelmezdi. Büyük bir hayal kırıklığı [...]” (Özlem, 28, FU Berlin)

“Yadırganacağımı tabii ki tahmin etmiştim de bu şekilde muamele göreceğimi tahmin etmem mümkün değildi, yani buraya gelince biraz şok oldum. Türklerin imajı bence pek iyi değil. [...] Türklere karşı bir başka önyargı da dinlerinden kaynaklanıyor bence. Müslüman oldukları için, ben bu şekilde düşünüyorum. Bence kamuoyundaki dini teröristler, dini terör o tarz haberler bu ön yargıları artırıyor.” (Kerem, 27, Berlin Charité Araştırma Hastanesi)

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere Kerem, bahsi geçen olumsuz yargıların göçmenlerin Müslüman kimliği ile yakından ilişkili olduğunu ve ‘İslami terör’ gibi temaları sıklıkla işleyen medyanın da bunda payı olduğunu düşünmektedir. Doktora öğrencileri, sosyal çevrelerinde “sinir bozucu” olarak tanımladıkları kimi sorularla karşılaştıklarını ve bu soruların baş etmek zorunda oldukları kalıp yargılarla yakından bağlantılı olduğunu ifade etmektedirler. Örnek verecek olursak, mühendislik alanında çalışan başörtülü bir kadın olan Sabiha, “babasının arkasından yürüyüp yürümediğinin, örtüsünü baskı ile mi kendi seçimi ile mi taktığının, Almanya’ya okumaya gelmesinin ailesi için sorun olup olmadığı” sosyal ortamında sürekli sorgulandığını belirtmiştir. De Certeau’un (2008) ifade ettiği gibi taktik mekânsızdır ve hâkim olanın mekânında kendisini ortaya koyar. Taktiğin bu noktada mekânsallıkla bağlantılı olarak nasıl ezber bozucu bir niteliğe sahip olabildiğini Sabiha’nın bu anlatımı göstermektedir:

“Uyum sağlıyor olmamdan herhalde, onlar farklı bekliyorlar sonuçta, bana baktıklarında Müslüman kimliği gördükleri için. Onlarla aynı yerlerde oturuyorum, kalkıyorum, sohbet ediyorum o zaman şaşırıyorlar.” (Sabiha, 26, FU Berlin)

Katılımcılar tarafından “sinir bozucu” olarak değerlendirilen bu gibi sorgulamalar bir grubun karşısında konumlandığı dış grubu homojenleştirerek negatif görme eğilimine örnektir. ‘Öteki’ olarak etiketlenen dış gruptan beklenen davranış kalıpları, gündelik hayat etkileşiminde stratejik bir şekilde hâkim olan tarafından yansıtılmaktadır. Strateji, ifadesinde de görüldüğü üzere, Sabiha tarafından ikincil bir üretime sokulmuş, taktiksel bir çıkıya dönüştürülmüştür. Özellikle İslam ile bağlantılı olan kalıp yargılar, Müslümanları bir bütün olarak göyerek, ayırım gözetmeksizin hepsini aynı kutuda değerlendirme eğilimi ile ilgilidir. İslam, Batılı değerler için bir tehdit olarak algılanmakta ve Müslüman azınlık da öteki bir kimlik olarak kurgulanmaktadır (Schiffauer, 2006). Bu Avrupa’da anti-Müslüman ırkçılık tartışmalarının da ana eksenini oluşturmaktadır. Avrupa kamusal alanında Müslüman kadının görünürlüğü ile ilgili yapılan araştırmalar, örtünme üzerinden Müslüman kadın bedeninin Batılı öznenin karşıtı olarak konumlandırıldığını/kurgulandığını ve örtünme pratiğinin önemli bir etiketleme unsuru olduğunu ortaya koymaktadır (Amir-Moazami, 2007; Göle, 2015). Dış görünüşü itibarıyla Müslüman azınlığa aidiyeti belirgin olan bu kadınlar, gündelik hayat ayrımcılığına maruz kalmakta, etiketlenmenin getirdiği dezavantajları daha yoğun bir şekilde deneyimlemektedirler (Franks, 2000; Jouili, 2009; Alam, 2012). Buna karşın dış görünüşü itibarıyla herhangi bir etiket taşımayan diğer öğrenciler, hâkim kalıp yargılara oldukça tezatlık gösteren sosyal hayattaki konum alışları, beğenileri (tüketim alışkanlıkları, giyim tarzları, ilgi alanları vb.) ve sosyal- kültürel sermayeleri (İngilizce bilgi-

leri, eğitim düzeyleri, hobileri vb.) sebebiyle güney Avrupalılarla sıklıkla karıştırıldıklarını şu şekilde ifade etmektedirler:

“Birazcık daha esmer, hareketli, eğlenceli olduğunda ‘İspanyol’sun, ne kadar da güzel konuşuyorsun, bizi de şu ana kadar öldürmeye çalışmadın; demek ki sen Türk olamazsın, İspanyol olabilirsin, İtalyan ya da Yunan’ diye düşünüyorlar.” (Olgun, 27, FU Berlin)

“Yaşam standartımdaki en büyük değişiklik psikolojik olarak bende. Kendimi gündelik hayata anlatma, doğru şekilde ifade etme sorunu. Dil bariyerini kastetmiyorum yalnızca. ‘Kafanızda yarattığınız imajlara biz uymuyoruz, bunu anlayın’ tarzında devamlı kendini savunmak, anlatmak durumunda kalmak. [...] Devamlı ‘Biz seni gözlemliyoruz ve sen buradakilere uymuyorsun’ çatışması var. ‘Aaa! biz seni İspanyol sandık, nasıl Türk olabilirsin?’ diyorlar. Ben evet doktora yapan bir öğrenci olabilirim. Ama görüntü itibarıyla çok averaj bir Türk kadınıyım. İşte bunu söylemek bazen benim çok ağırıma gidiyor.” (Aslı, 27, FU Berlin)

Almanya’daki doktora öğrencisi ve çalışan yüksek nitelikli göçmenlerle yaptıkları araştırmalarında Türkmen (2019) ve Yılmaz- Sener (2018) de bu göçmenlerin gündelik hayatlarında “Hiç Türk’e benzemiyorsun” ifadeleri ile karşılaştıklarından bahsetmektedirler. Sahip oldukları sosyal-kültürel sermayenin ve dış görünüşlerinin grup aidiyetlerine dair yorumlarda muğlaklığa sebep olması, içinde buldukları eşigungsiz (*liminoid*) (Turner, 1982) konum, bu araştırmanın örneklemini oluşturan doktora öğrencilerinde güven kaybına yol açarak, yetersizlik hissini içselleştirmelerine ve etkileşimlerinde daha eleştirel olmalarına sebep olarak, gruplar arası sınırları belirginleştirmektedir. Daha prestijli kabul edilen ait olmadıkları bir grubun üyesi olarak değerlendirilme, sosyal onay için belirli kriterleri karşılamaları gerektiğinin alt mesajını vererek, üyesi oldukları grubun düşük statüsünü ve gruplarına atfedilen olumsuz kalıp yargıların boyutlarını idrak etmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda, kendisini her gün kanıtlamaya çalıştığını ifade eden Olgun’un ifadesi dikkat çekicidir:

“Kendini her gün kanıtlamaya çalışıyorsun. Biriyle 3-4 yıl vakit geçersen bile, o kafalarındaki tip olmadığını kanıtlamak zorundasın. Bir süre sonra ‘Neden bu karşımdaki insan bu kadar dışlayıcı iken ben onun arkadaşı olmaya çalışayım?’ diyorsun. Kendimi geri plana atmaya başladım.” (Olgun, 27, FU Berlin)

Öğrencilerin sosyal ortamlarında ilişkilene zorlukları gündelik hayatın birçok aşamasında karşılarına çıkmaktadır. Sosyal ortamlarında karşılaştıkları ön yargılarla taktiksel olarak baş etme çabasına girme gereği duymaktadırlar. Belirlenmiş olan sınırlar sebebiyle, sosyal çevrelerinde Almanların kapalı bir grup oluşturduklarını ve onlarla arkadaşlık kurarak yakınlaşmanın zorluğunu, yoğun dışlanmışlık hislerini sıklıkla ifade etmektedirler.

4.1.1. "Hepimiz kripton görmüş Clark Kent gibiyiz."⁴

Doktora öğrencileri göç ettikleri Almanya'da, Türkiye'de taşıdıkları makbul öğrenci ve istenildik evlat, yüksek statülü birey olma durumundan bambaşka bir duruma geçmiş, kalıp yargılar ve ayrımcılık ile karşı karşıya kalarak, hiç ummadıkları bir şekilde değersizleştirilmişlerdir. Olgun bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

"İnanılmaz bir sınıfsal düşüş. Çünkü buraya gelen öğrencilerin tümü kendi sınıflarında üst düzey yetkili çocuklardı. Buraya geldiklerinde öyle bir tablo ile karşılaştılar ki her gün sokağa çıkabilmek için aslında büyük bir mücadele veriyorlar. Aynı işçi göçmenlerin Almanca'yı iyi bilmediği için özel eğitim sınıflarına konulan çocukları gibi. Bize de iyi konuşursak şaşkınlık, kötü konuşursak aptal muamelesi. İkisi de birbiriyle bağlantılı, aynı mantalitenin ürünü. Ben ve arkadaşlarımı açıkçası yordu." (Olgun, 27, FU Berlin)

Ülkelerinde 'ilerlemenin ve modernleşmenin taşıyıcısı Batılı aktörler' olarak değerlendirildikleri bir habitustan, 'gelenekselciliğin ve muhafazakarlığın Doğulu aktörleri' olarak konumlandırıldıkları Almanya'ya göç etmişlerdir. O güne kadar onları vasıflı, istenildik, başarılı, kıymetli, özel kılan ve birer donanım olarak gördükleri yabancı dil bilgileri, diplomaları, derinleştikleri hobileri, entelektüel altyapıları, sınıfsal konumları gibi "süper güçleri", hâkim olanın stratejisi ile zayıflamış ve güçlerini verimli kullanamaz olmuşlardır.

Gündelik hayat etkileşimleri yalnızca sözlü ifadelerle olmaz, jest, mimik, tutum ve davranışlarla da kendisini gösterir. Bu bağlamda öğrencilerin deneyimlerinde duyumsadıkları olumsuzluklar gündelik hayatın sıradan görünümünde, erkin stratejisinin bu gibi göstergeleriyle bağlantılıdır. Yabancılar ofisindeki görevlilerin tavır ve yaklaşımları, ev arama süreçleri öğrencilerin ifadelerinde sıklıkla geçmektedir. Barınma ve oturma uzatma gibi eğitim hayatlarını devam ettirmeleri için büyük önem arz eden işlemleri dahi büyük bir gerginlik içinde çözdükleri şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

"Yabancılar ofisinde falan sanki bize biraz daha kötü davranıyorlar. Genel olarak, özel bir şey yaşamadım ama konuşmalarındaki ses tonu olsun mimikleri olsun hemen fark ediliyor diğerlerine yaptığı muameleyi yapmıyor, yani sana göstermiyor." (Kerem, 27, Berlin Charité Araştırma Hastanesi)

"Ev bulmak zordu. Türk olduğum için emlakçılar Türk olmam problem olur mu diye sordurdular. [...] Sonuçta düzenli bir gelir istiyorlar sadece. 'Benim düzenli bir gelirim var. Bunun yeterli olduğunu düşünüyorum' dedim. 'Yine de soralım' dediler. Mülakatlarına gittim birkaç WG [Öğrenci Evi] için. Almanca konuşmadığım, İngilizce konuştuğum için gayet normaldi. Ama 'Nerelisin?' diye sorduklarında 'Türkiye'den geliyorum' diyince, açıkçası ben tavırlarında bir değişiklik fark ettim." (Melike, 29, FU Berlin)

4 Bu ifade, mülakatta Olgun tarafından kullanılmıştır. Clark Kent, *Superman* adlı çizgi roman/film karakterinin alter egosudur. Uzaydan üstün güçlerle dünyaya düşen Clark, süper kahraman olduğunu gizlemek için gündelik hayatında farklı bir kılığa girer ve pasif bir insan olarak yaşamını sürdürür. İhtiyaç anında ortaya çıkartabildiği süper özelliklerini engellenen tek yolu kripton adlı element ile karşılaşmasıdır. Düşmanları onun bu zafiyetini kullanarak onu yenmeye çalışır. Bu metaforik anlatım Almanya'daki nitelikli göçmen deneyiminin bir özeti niteliğinde olduğundan, çalışmada "Clark Kent Sendrom" olarak kavramsallaştırılmıştır.

Katılımcıların tamamının yukarıdaki alıntılarla örtüşür nitelikteki ifadelerinden, gündelik hayatın kolaylıkla halledilebilecek pratik meselelerinde (yabancılar dairesi ve üniversite işlemleri, doktor kontrolü, market alışverişi, emlakçı ziyaretleri vb.) karşılaştıkları zorlukların, yetersizlik, başarısızlık hissi ile birlikte gelen olumsuz psikolojik iyi oluşlarının da temelini oluşturduğu düşünülebilir. Öyle ki görüşmelerde doktora öğrencileri deneyimledikleri olumsuzluklar ve zorunda kaldıkları kendini kanıtama süreçleri sebebiyle eğitimleri sonrasında Almanya’da yaşamayı düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Bunlardan biri de Almanya’nın en önemli araştırma hastanelerinden birinde genetik alanında çalışmalarını yürütmekte olan Kerem’dir:

“İkinci sınıf vatandaş muamelesinden ötürü iyi hissetmiyorum. O yüzden ‘İlerde burada yaşar mıyım? Hayatımı Almanya’da sürdürür müyüm?’ diye düşündüğümde de ‘Hayır, yapamam’ diyorum. Dönmeyi düşünüyorum o yüzden Türkiye’ye.” (Kerem, 27, Berlin Charité Araştırma Hastanesi)

Doktora öğrencilerinin algıladıkları olumsuz kalıp yargılar, onları sahip oldukları vasıfların avantajlarından uzaklaştırmaktadır. Eğitim hayatlarında da özellikle üniversitedeki arkadaşları ve diğer akademisyenlerle deneyimleri, çevrenin onlardan “başarısızlık” beklentisini ortaya koymaktadır. İfadelerde sıklıkla kullandıkları “kendini kanıtama” sosyal ortamlarında olduğu kadar akademik ilişkilerinde de ihtiyaç duydukları bir taktiktir. Olgun’un aktarımına göre, bir hocası teslim ettiği ve geçer not aldığı bir ödevin İngilizce olmasını sorgulamış, bu sorgulamaya gerekçe olarak da onun İngilizce bildiğini tahmin etmemesini göstermiştir.

“[...] ödevimi İngilizce yazdım. Çünkü Türkiye’deki yüksek lisans programım İngilizce idi. ‘İngilizce yazmaya daha çok alışkırım’ diye cevapladığımda, ‘Aa! Ben sizin İngilizce bildiğinizi bilmiyordum’ diye yanıt verdi.” (Olgun, 27, FU Berlin)

Almanya’ya gelmeden önceki vize başvuru dönemlerinden, doktora programlarına kabul süreçlerine kadar birçok aşamada mesleki yeterlilikleri ve yabancı dil bilgilerini resmi yollarla ispatlamış olan katılımcılar, kendilerinininkine benzer akademik amaçlar için orada bulunan meslektaşlarından farklı olarak, gayri resmi imalara ve ithamlara maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Akademik başarılarla göç eden bu doktora öğrencileri için bu durum belki de algılanan ayrımcılığın en yaralayıcı boyutlarını gözler önüne sermektedir. Özellikle Almancaya hâkimiyetlerini yeterli görmedikleri dönemlerde ciddi bocalamalar yaşadıklarını ve kendilerini sosyal ortamlarında “dışlanmış” hissettiklerini ifade etmektedirler. Dil bariyerinden çok, tutum ve beklentilerin olumsuz psikolojik iyi oluşuna sebep olduğunu ifade eden Özlem, Almanya’daki ilk döneminde sosyal çevresi ile deneyimini şu şekilde paylaşmaktadır:

“Sosyal anlamda zorlandım açıkçası. Buraya geldiğimde baya bir bunalıma girdim, yani bir sene falan kendime geledim. Önce dil çok zordu. Dil konusunda hem arkadaş anlamında hem de hocalarla ilişki konusunda baya bir sorun oldu ki bizim bölüm İngilizce bir bölüm insanların hepsi İngilizce konuştuğu halde. Almancayı biraz konuşuyordum ama yine de böyle ileri seviyede konuşamıyordum. İnsanlar bir yerden sonra hep Almancaya döndüler. Ben kendimi çok dışlanmış hissettim veya işte seminerde tek Almanca iyi konuşmayan ben vardım. ‘Sende artık öğren canım şu Almancayı’ tavrı oluyordu. Daha ilk ayımdı. Sanki beceriksizim, ben başarısızım, Almanca bilmiyorum. Sanki benim suçum bu. Hâlbuki hiç de zorunluluğum yok, bölü-

müm İngilizce. Büyük bir baskıyla başladım. Sosyal çevremi de etkiledi. Hem akademik anlamda hem de sosyal anlamda.” (Özlem, 28, FU Berlin)

Almanca'yı iyi kullanamama, gündelik hayatın hâkim diline vakıf olamamanın getirdiği herhangi bir zorluk değildir sadece. Aynı zamanda göçmen kuşakları stratejik olarak homojen görme eğiliminin başat kriterlerinden biri olan, Almanca öğrenmekten kaçınma, Almanca dil bilgisinde yeterli olmama gibi olumsuz eleştirileri kendi özellerinde hissetmeleri, düşük statü grubuna dâhil edilmeye yüzleşmeleri ile de bağlantılıdır. Bu sebeple dili yeteri kadar iyi kullanamamak bir Avrupalı ya da Amerikalı öğrenci için aynı sarsıcı etkiyi göstermeyebilir. Herhangi bir 'Batılı' öğrenci için, İngilizceyi iletişim dili olarak merkeze almak sorgulanmaya açık olmayan bir uluslararası akademisyen olma özelliği iken, katılımcılar için sorgulanabilir bir noktadadır. Bu bağlamda dil yetersizliği, doktora öğrencilerini kategorize ederek damgalamanın aracı olmaktadır. Katılımcıların sosyal sınıflandırma yoluyla dâhil edildikleri bu kategori, onları kendi ifadeleri ile büyük bir değersizlik ve beceriksizlik hissi, özgüven kaybı, depresyon, kaygı, öz saygı kaybı gibi olumsuz psikolojik iyi oluş göstergelerine sürüklemektedir.

4.2. Baş Etme Süreçleri

Doktora öğrencileri gündelik hayat deneyimlerinde algıladıkları ayrımcılığa sebebiyet verdiğini düşündükleri olumsuz kalıp yargılarla baş etmek için kimi taktiklere (De Certeau, 2008) başvurmaktadırlar. Sosyal etkileşimlerinde hâkim kalıp yargıları karşılamadıklarını ispat edebildikleri ölçüde, olumsuz deneyimlerinin azaldığını gözlemleyen katılımcılar, geliştirdikleri taktikler ile yüksek statülerini kısmi de olsa geri kazanarak sosyal harmoniyi tesis edebildiklerini düşünmektedirler. Bu taktikler iki alt başlıkta değerlendirilebilir: “Ben farklıyım” vurgusuyla kazanılan bireysel hareketlilik ve “Biz farklıyız” vurgusuyla edinilen alt gruplaşma.

4.2.1. Bireysel Hareketlilik

Kendini kanıtlama ihtiyacı hissetmeye dair ifadeler bütün katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu durum onları taktiksel olarak, sosyo-kültürel alt yapılarının imkânları çerçevesinde entelektüel yolla tartışmaya girme, espri ile empatiye teşvik etme, sahip oldukları ilgi alanlarını (piyano çalmak, edebiyat ile ilgilenmek, profesyonel sporcu olmak, sık seyahat etmek vb.) sergileme, İngilizce konuşarak karşı tarafı da hâkim olmadığı bir dili kullanmaya itme gibi izlenim denetim tekniklerine (Goffman, 2009) başvurmaya teşvik etmektedir. Sergilenen performans başarıyı getirmekte ve göçmenlik, gündelik hayatta performatif bir nitelik kazanmaktadır.

“Ben farklıyım.” vurgusunun en temel noktalarından biri katılımcıların sosyal ortamlarında sosyalizasyon süreç ve yerlerine dair verdikleri bilgilerdir. Almanya'da büyümediklerinin altını çizmekte, nereden geldiklerine dair sorulara taktiksel olarak Türkiye demek yerine İstanbul demeyi seçmekte, iletişim dili olarak azınlık toplumunun da kullandığı Almanca yerine İngilizceyi tercih etmektedirler. Bu bağlamda, doktora öğrencileri yüksek statülü olana göre konumlanarak, önem verilen etkinliklerin ve ritüellerin içinde bulunmaya çaba sarf etmektedirler. Kendilerini tanıtmaya süreçlerini etkileşimleri çerçevesinde kendi iradeleri ile seçerek “eşiğimsi konumlarını” (Güven, 2018) avantaja çevirmeye çalışmaktadırlar. Aşağıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, doktora öğrencilerinin bu taktiklere baş vurma sebebi hayatlarını kolaylaştırma çabasıdır:

“İstanbul'dan gelen birisine burada doğup büyümüş birisine göre biraz daha ön yargısız baktıklarını düşünüyorum.” (Gülşah, 27, Berlin Max Planck Enstitüsü)

“Almanca konuşmuyorsam İngilizceye dönüyorsam insanlar diyor ki: ‘Sen buralı değilsin sen İstanbullusun. Türkçen de çok düzgün.’ Ben de ‘Evet, burada doğmadım büyümedim.’ diyorum. Tabii bu seni farklı Türk klasmanına sokuyor o zaman biraz daha prestijli görünüyor.” (Melike, 29, FU Berlin)

Berlin’deki göçmen kuşakların kendilerini etnik ya da dini bir kimliktense Berlinli olarak tanımlamaları ile paralellik gösteren bir şekilde (Kaya, 2001; Schiffauer, 2004b; Schiffauer, 2011), bir dünya kenti olan İstanbul üzerinden bir tür paylaşım ortaklığını mümkün kılma çabasına girmektedirler. Bu şekilde de pozitif bir aidiyetin çerçevesini çizmektedirler. Bu çerçeve katılımcıların sosyal ortamlarında paylaşım alanlarını genişleterek, akademik ya da turistik herhangi bir sebeple İstanbul’da bulunmuş olan Almanlar ile onları ortak bir paydada buluşturabilmektedir. Böylece, örneğin Erasmus ya da benzeri bir programla İstanbul’da bulunmuş biriyle ‘uluslararası öğrenci’ olma özdeşliğine ulaşabilmektedirler.

Öte yandan tarihsel olarak çok kültürlü ve turistik açıdan cazibeli bir metropol olan ve sinema, roman, şiir, belgesel gibi birçok kültürel üretime de konu olmuş İstanbul’un avantajlı konumundan faydalanma çabalarının muğlak getirilerinin olduğu durumlar da ortaya çıkabilmektedir. “İstanbul’un Avrupa mı yoksa Arap tarafından mı geldiği, orada opera salonu olup olmadığı” gibi sorularla karşılaştığını belirten Olgun, benzer bir sohbet içinde, Müslüman erkek kimliğine atfedilen çok eşliliğe vurgu yapan bir arkadaşının, “Karılarınızı dövüyor musunuz?” sorusuna, “Hayır, biz karılarımızı diğer karılarımıza dövdürüyoruz” şeklinde mizahi bir cevap verdiğiinden bahsetmiştir. Mizah bu noktada “zayıfın sanatı” (De Certeau, 2008), gündelik hayatı kolaylaştıran taktiğidir. Dünyalarında karşılığı olmayan kalıp yargıların dışı vurumu olarak değerlendirilebilecek stratejik ithamlara karşı geliştirdikleri bu gibi taktikler, hem onların kendilerini ve geldikleri toplumu tanıtmalarına yardımcı olmakta hem de sosyal ortamlarındaki olası çatışmacı/eleştirel havayı kırarak, bir tür ılıman atmosferi de tesis etmelerini sağlamaktadır. Taktiksel yaklaşımlara dair motivasyonun kalıp yargıları değiştirme fikrinden kaynaklandığı anlaşılrsa da araştırma, yargı değişiminin çok da mümkün olmadığını göstermektedir. Fakat egemen olanın stratejisinin zayıfladığı da yine doktora öğrencilerinin ifadelerinden anlaşılmalıdır.

Baş etme süreçlerinin önemli bir boyutunu oluşturan kendini kanıtlama çabasının en güçlü taktiği, kalıp yargıları sarsıcı özellikleri vurgulama yoluyla karşı tarafta şaşkınlık uyandırmadır. Görüşmelerde doktora öğrencilerinden yedisinin altını çizerek belirttiğine göre, Almanlar onlarla tanışınca şaşırmakta, hemen akabinde gelen bir süreç olarak da onları Alman-Türklerden ayırtırmaktadırlar. Bu ‘öteki’leri ayırtırma girişimi, taktiğin hâkim olan tarafından yeni bir stratejik hamleyle dönüştürülmesine örnek teşkil eder. Etkileşimle ortaya çıkan şaşkınlık durumunun getirdiği sosyal onayın öğrencilerde gizil bir hazza sebep olduğu Neşe’nin şu ifadesinden anlaşılabilir:

“Bir Alman arkadaşım ‘Seninle buradaki Türkler çok farklı.’ dedi. Onların çok agresif olduğundan, onlarla anlaşamadığından bahsetti. Ama ben aynı şekilde değildim, yani sonuçta benle arkadaş olduğunda benim daha yumuşak olduğumu gördü, faklı olduğumu gördü. Bundan dolayı da öyle söyledi. ‘Sen farklısın.’ dedi.” (Neşe, 27, FU Berlin)

Bu gibi taktiksel etkileşimlerin sonucunda istisnai bir kişi olarak değerlendirilme durumunun deneyimlendiği sıklıkla ifade edilmektedir. Katılımcılar, “*Du bist aber eine Ausnahme!*”⁵ cümle-

5 Tr: “Sen bir istisnasın!”

sinin muhataplarından gelen en klişe ifade olduğunu belirtmektedirler. Şaşkınlığa neden olan taktiksel hamlelerinin hâkim kalıp yargıları değiştirmektense, “istisna” olarak kenara ayrılmalayla sonuçlandırıldığı Aslı'nın şu cümlelerinde de kendisini göstermektedir:

“Türklerin kendi içlerinde gettolaştıklarını düşünüyorlar. Karşılıklı bir süreçtir belki bilmiyorum. Ama o gettolaşmaların dışına sen çıkıp, yüzeysel değil de birebir detaylı konularla konuştuğun zaman algılarındaki farklılığı hissedebiliyorsun. Çünkü seni överken, ‘Sen onlardan çok farklısın’ derken, o farklılık diğerlerini aşağılamak anlamına geliyor. Oradan çıkartabiliyorsun kafalarındaki imajı, nereye seni kondurduklarını ya da kondurmadıklarını daha doğrusu.” (Aslı, 27, FU Berlin)

Doktora öğrencilerinin dışavurumları, hak etmediklerini düşündükleri bir yaklaşıma maruz kalma hissini getirdiği içsel gerilim ile bu durumu faydaya dönüştürme ihtimalinin getirdiği gizli haz arasında gidip gelmektedir. Gündelik hayat etkileşiminin bir sonucu olarak tipik olmayan özellikler göstermeleri sebebiyle istisna olarak değerlendirilmeleriyle bir alt tipleştirilme süreci geçirmektedirler. Bu durum hâkim olanın dış grup hakkındaki olumsuz yargılarını değiştirmek yerine, o grup içinde bir alt tip belirleyerek, kişileri oraya dâhil etme stratejisinden kaynaklanmaktadır. Düşük statü grubuna dâhil kabul edilmektense, onları daha prestijli bir noktaya getiren bu bireysel hareketlilik imkânı, katılımcıların gündelik hayat dinamikleri içinde olumsuz deneyim ve etkileşimlere değmeden geçip gitmelerine (*passing*) olanak tanıyarak, daha konforlu bir alanda hareket etmelerini mümkün kılmaktadır. Farklı olma etiketini kabullenme bu noktada egemen strateji üzerinden üretilen taktiksel bir karardır.

4.2.2. Alt Gruplaşma

Doktora öğrencilerinin Almanya'da bulunan göçmen kuşaklara atfedilen negatif imajı temsil etmeyi reddedişleri, sosyal ilişkilerinde kendilerini kanıtlama sürecinde onları rahatlatarak ‘biz’ vurgusunda kaymaya sebebiyet vermektedir. Yani, sosyal kıyas yoluyla, ilişkilerinde farklı olduklarının vurgusuyla yapılan alt tipleştirilmenin içselleştirilmesi, onları alt grup temsilini benimsemeye götürmektedir. Ait olduğu düşünülen gruba verilen değer onun için önemli olduğu ifade eden Ali, bu durumdan nasıl etkilediğini şu şekilde anlatmaktadır:

“İnsan bir toplumda yaşıyorsa, o toplum ya da küçük bir gruba aitse o gruba verilen değer onun için önemli. Sen oraya aitsin, insanlar seni o grup üzerinden değerlendiriyor. Buradaki Türklerle verilen değer az olması beni de etkiliyor ve savunma mekanizması olarak ‘Hayır, aslında Türkler bu değil; Türkiye’de Türkler farklı’ diyorsun. Kendini o gruptan birazcık ayırt etmeye ve ‘Ben Türküm ama ben onlardan değilim’ demeye başlıyorsun. Bir savunma mekanizması geliştiriyorsun. Kendini biraz daha geri çekmeye çalışıyorsun.” (Ali, 29, FU Berlin)

Bu noktada, ‘Biz’ yani Türkiye’den gelen ve sosyalizasyon süreçlerini orada geçirmiş olan yüksek nitelikli göçmenler alt grubu belirginleşmektedir. Böylece dış grup tarafından tüm grubun homojen bir bütün olarak değerlendirme eğilimi zedelenmekte, grup içi farklılıkların olabileceğine dair bir fikir oluşmaktadır (Richard ve Hewstone, 2001). Bahsi geçen bu alt gruplaşma, katılımcıları olumsuz imaj atfedilen Alman-Türklerden ayırtırmakta ve kendilerini Türkiye-Türkü olarak tanımlamalarıyla, daha prestijli bir alt grubun temsilcisi hâline getirmektedir. Gündelik hayatında algıladığı kalıp yargıları ve kendi grubu içinden ayırtılarak farklı bir değerlendirilmeye tutulmasını Aslı şu şekilde paylaşmaktadır:

“Almanlarda özellikle birebir Türkiye’den gelen Türkleri gördükçe şu ayrım daha çok oturuyor: Türkiye-Türkleri ve Alman-Türkler. Alman-Türkleri, Türkiye-Türklerine göre daha muhafazakâr, daha eğitimsiz görüyorlar. Okumak için gelen onların algısını değiştirdiği için Türkiye’den gelenler Almanya’dakilere göre daha eğitilmiş, daha hoş görülüyor, daha iyi iletişim kurabildiğimiz insanlar olarak gözüküyor. Bu ayrımı ben çok yaşadım.” (Aslı, 27, FU Berlin)

Bahsi geçen bu deneyimler ile biz ve onlar vurgusu artık çoğunlukla Almanlar ile ilgili değil, Alman-Türkler ile ilintili olarak kullanılmaktadır. Sosyal kıyas için belirlenen referans grubundaki bu kayma, katılımcıların kendilerini daha düşük bir statü grubu ile karşılaştırmaları ile pozitif sosyal kimlik inşalarını mümkün kılmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979). Kendisini Almanya’daki Türk azınlığa ait hissetmediğini belirten Melike, sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

“Buradaki Türklere ait hissetmiyorum. Tabii ki hiçbir bağımlılık yok, çünkü hiçbir akrabam yok, tanıdığım bir aile yok, gidip geldiğim yerlerde görüyorum. Mesela büfelerde, dönercilere, restoranlarda, kafelerde Türk olunca hemen Türkçe konuşuyorsun, bir yakınlık hissediyorsun. Ama bir şey paylaşabileceğimi düşünmüyorum. Türkçe konuşmamıza rağmen aynı dili konuşmadığımı görüyorum.” (Melike, 29, FU Berlin)

Taktiksel olarak alt grup temsilini kabulleniş, aynı zamanda gündelik hayatlarında Alman-Türkler ile etkileşimlerinde de sınırlandırıcı bir rol oynamaktadır. Katılımcıların etkileşimlerinde Almanya’da yaşayan göçmen kuşaklara yönelik olumsuz yargıları benimsemeye isteksizken, bunu süreç içinde taktik olarak kullanma eğilimine girdikleri görülmektedir. Sosyal ortamlarında karşılaştıkları kalıp yargılara bazen hak verdikleri Neşe’nin ifadelerinde de görülmektedir:

“Bazen kızdırıyor beni ön yargılar. Sonuçta ben de Türk olduğum için tepki veriyorum ister istemez. Yani benim de bir parçam onlar. Ama şöyle bir şey var, ben de görüyorum bazen tavırlarını. Mesela metroda bir Almanca bir Türkçe gerçekten çok bağırarak konuşuyorlar. Hani ben de bir Alman olsam gerçekten ön yargılı davranabilirim ya da kızabilirim. Bu normal geliyor onlar açısından baktığımda.” (Neşe, 27, FU Berlin)

Katılımcılar, Alman-Türklerin yoğunlaştığı restoran, market, cami vb. yerlere gittiklerinde kendilerini tanıdık bir atmosferin içinde bularak, Türkçe konuşabilmek gibi ortak kodlara sahip olmanın, sosyal dayanışmanın olumlu etkilerini hissediyor olsalar da alt grupta kalmayı tercih etmektedirler. Almanya’daki göçmen kuşaklara yönelik olumsuzlamalara kısmi de olsa hak vermekle birlikte, bu taktiksel seçimleri ile ilgili duygularını “utanıyorum, üzgünüm, kabul edemiyorum” gibi empatik ifadelerle betimlemektedirler. Değerlendirmelerinde geliştirdikleri empati dili Olgun’un şu ifadesinden de anlaşılmaktadır:

“İlk geldiğimde, itiraf ediyorum, şöyle bir şey düşünmüştüm: ‘Yahu ellerinde bütün imkânlar var, neden kullanmıyorlar?’ [Alman-Türkleri kastederek] Sonra işin içine girdikten sonra bu insanların asabiyetini falan anlamaya başladık. Çünkü öyle şeylerle karşılaşıyorsunuz, öyle cümleler size söylüyorlar ki asabınız bozuluyor. ‘Sen buraya ait değilsin, bu sokakta yürümeye senin hakkın yok.’ Sokakta yürürken sırtında elli kilo taş taşımış gibi yürüyorsun, yani bu sokakta benim ne işim varı sana söyletiyorlar. Burada doğmuş büyümüş bir insana da bunu söyletiyorlar. Bu insan sinirleniyor, asabileşiyor, hırçınlaşıyor. Kimisi hem Türkçe hem Almancayı

düzenli konuşmadığı için kendini ifade etmesi de çok sınırlı oluyor. Yaptığı hareketler bu resmi besleyici bir şeyler oluyor.” (Olgun, 27, FU Berlin)

Doktora öğrencilerinin kendilerini ayrıştırma ile ilgili söylemlerinde, duygusal ve rasyonel boyutta ikileme düşüklükleri görülmektedir. Bu doğrultuda, bir yandan Almanya'da doğup büyüyen göçmen kuşakların kendi içlerinde yaşamayı seçerek, toplumun geneli ile yapıcı ilişkiye girmediklerini, vatandaşlık alma konusunda istekli olmayarak, politik ve sosyal katılımında bulunmadıklarını, Avrupa'da bulunmanın imkânlarından faydalanmadıklarını belirtmektedirler. Öte yandan da göçmen kuşakların bu seçimlerinde özellikle gündelik hayatlarında okul sıralarından itibaren algıladıkları ayrımcı tutumların, bireysel ve kurumsal ırkçılığın etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu ikilemelerinde ve gündelik hayatlarında tercih ettikleri mekânsal ve ilişkisel ayrışmada, öğrencilerin tamamının karşılaştıkları negatif imajın Almanya'daki göçmenlere yönelik ayrımcı tutumdan ve kalıp yargılardan kaynaklandığını düşünmelerinin payı yadsınamaz.

5. Sonuç

Almanya'da göç çalışmalarının ana eksenini işçi göçmenler ve süregiden kuşakları oluşturmaktadır. Almanya doğumlu yüksek eğitilmiş nesillerin Türkiye'ye yerleşme eğilimindeki artış, Almanya'nın nitelikli göçmen ihtiyacını resmi olarak da açıklaması⁶ ve son yıllarda Türkiye'de cereyan eden sosyal, politik ve ekonomik koşullarla yüksek eğitimlilerin Avrupa'ya yönelmesinin yaygınlaşması nitelikli göçmen deneyimini daha dikkat çekici bir noktaya getirmiştir. Türkiye-Almanya arası göçün görünürlük kazanan son aktörleri, “yeni dalga” olarak ifade edilen yüksek nitelikli göçmenlerdir (Türkmen, 2019). Bu göçmenlerin bir alt kümesi olan doktora öğrencilerinin gündelik hayat deneyimlerinde olumsuz kalıp yargılarla yüzleşmelerinin onları hangi taktiksel tavır alışlara ittiğinin ve bunların aidiyet süreçleri ile ilişkisinin araştırılması makalenin ana sorunsalını oluşturmuştur. Bu aktörler ile Almanya'da bulunan diğer göçmen kuşaklarının ortak paydaları ise gündelik hayat etkileşiminin deneyimsel alanıdır.

Yetişmiş, eğitilmiş, bulunduğu toplumda taşıyıcı olabilecek özelliklere sahip kimselerin gittikçe yaşlanan bir nüfusa sahip olan Almanya'dan uzaklaşma eğilimlerinin ülke için birçok dezavantajı beraberinde getireceği ön görülebilir. Bu göç eğilimi, Avrupa'da yükselen anti-Müslüman ırkçılık ve yabancı düşmanlığının gündelik hayata yansımalarından bağımsız değerlendirilemez. Nitekim Yılmaz-Şener ve Türgen (2018) Almanya ve Amerika'dan geri dönen yüksek nitelikli göçmenlerle yaptıkları araştırmalarında, Almanya'dakilerin bu seçimlerinde ayrımcılık deneyiminin ve olumsuz yargıların belirleyici olduğunu göstermiştir. Bu göçmenler eğitim hayatlarında⁷ ve bürokratik işlerinde ayrımcılığa maruz kaldıklarına dair açıklamaları ile Amerika'dan dönenlerle ciddi anlamda farklılaşmaktadır. Bu kimselerin Türkiye'ye geldikten sonra başka bir ülkeye gitme durumlarında, Almanya'yı seçen olarak görmeyişleri, bir ‘yabancı’ olarak orada yaşamının zorluklarına yaptıkları vurgu dikkat çekicidir. Aynı durum makalenin araştırma grubu için de geçerlidir. Çalışma kapsamındaki doktora öğrencilerinin dokuz eğitimlerini tamamladıktan sonra, mülakatlarındaki beyanları ile tutarlı şekilde Almanya'dan ayrılmış ve gerek Türkiye gerek Amerika'da kariyerlerine devam etmişlerdir.

6 AB dışı ülkelere nitelikli göçmen alınmasına dair 1 Mart 2020'de yürürlüğe girmesi planlanan yasa tasarısı ile ilgili bilgilendirme için bkz. <https://www.make-it-in-germany.com/de/visum/arten/arbeiten/fachkraefteinwanderungsgesetz/>

7 Yörükoğlu ve Kara (2017) da Almanya'da yaşayan yüksek nitelikli göçmenlerle yaptıkları nicel araştırmada, öğrencilerin en çok dil (%59) ve okul sistemine adaptasyon (%40) ile ilgili zorluklar yaşadıklarını ortaya koymuşlardır.

Nitelikli göçmenlerin geri dönüşleri ile algıladıkları ayrımcılığın ilişkisini ele aldığı çalışmasında Yılmaz-Sener' in (2018) ve “yeni dalga” olarak ifade edilen göçmenlerle görüşmeler yapan Türkmen'in (2019) algılanan basmakalıplaştırmaya dair bulguları bu makaleninkilerle paralellik gösterir niteliktedir. Her üç araştırmanın katılımcıları da yabancılar dairesi, sosyalleşme ortamları, eğitim kurumları, iş yerleri gibi gündelik hayatın birçok önemli noktasında yüzleştikleri ayrımcı tutumlar sebebiyle zorluklar yaşamış ve kendilerini dışlanmış hissettiklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde sosyal çevrelerinde karşılaştıkları Almanların onları sahip oldukları sosyal-kültürel sermaye ve dış görünüşleri sebebiyle “Hiç Türk'e benzemeyen, iyi göçmenler” olarak ayırttıklarını ifade etmiş, gruplar arası sınırlar ile mücadeleye girmeden kendi pozisyonlarını almaya çalışmışlardır. Geri dönüş öncesi süreçteki deneyimlere odaklanan bu makale doktora öğrencilerinin gündelik hayatlarında algıladıkları olumsuz kalıp yargılar ile geliştirdikleri baş etme süreçleri ve aidiyetleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Doktora öğrencilerinin geliştirdikleri taktiklerin başında ‘istisna’ oldukları vurgusuyla yapılan alt tipleştirmeyi içselleştirerek, bir alt grup içinde kendilerini tanımlamaya gitmeleri gelmektedir. Dikkat çekici olan, ayırttıkları grubun üyelerinin – bilhassa yüksek eğitilmiş üçüncü jenerasyon Alman-Türklerin- kalıp yargıları sarsıcı özelliklerine ve kendilerinininkinden farklı olmayan sosyal-kültürel sermayelerine dair fikirleri olsa da homojenleştirilmelerine göz yummak zorunda kalmalarıdır. Çünkü sosyal etkileşimlerinde hâkim kalıp yargıları karşılamadıklarını kanıtlayabildikleri ölçüde olumsuz deneyimlerinin azaldığını gözlemleyen öğrenciler, geliştirdikleri taktikler ile pozitif kimliklerini kısmi de olsa geri kazanabilmektedirler. Bunların başında gelinen şehre vurgu, Almanca yerine İngilizce kullanma çabası, mizah, performatif olarak farklılıkları gösterme, entelektüel tartışmalara girme, ilgi alanlarını sergileme gelmektedir. Gokalp-Yılmaz'ın (2012) çalışmasında, Almanya'daki Türk göçmen kuşakların kendi içlerine dönme, kendilerine ait olarak gördükleri tüketim, medya, boş zaman aktivitesi ve sosyalleşme ortamlarına yönelme, Almanca konuşmaya ve Almanlarla ilişkilene mesafe koyma gibi taktikler geliştirdiklerine dair tespitleri ile tezatlık gösterir şekilde, doktora öğrencilerinin kendilerine özgü bir taktiksellelikle bahsi geçen ‘göçmen’ ortam ve taktiklerinden kaçındıkları görülmektedir. Burada ilginç olan, bir göçmen grubun geliştirdiği taktiğin, aynı grubun diğer üyeleri tarafından yine taktiksel olarak uygulama alanının dışına çıkartılmasıdır. Aidiyete dayalı bu tutumlarının, öğrencilerin pozitif kimlik kazanımlarını olanaklı kıldığı ancak sosyal hayatlarında ise toplumun her kesimi ile tanışıklık düzeylerine bağlı olarak bir tür muğlaklığa sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Gündelik hayatın etkileşim noktalarında hâkim olanın stratejisi doğrultusunda tekrar tekrar sergilenen taktikler, yalnızca birbirinin ardı sıra gelen süreçlerde değil, eş zamanlı olarak farklı durum ve sosyal ortamlarda ortaya konulmaktadır.

Türkiye kökenli diğer yüksek nitelikli aktörleri, örneğin iş yaşamındaki profesyonelleri kapsamına almayı araştırmanın akademi dışı nitelikli göçmenliğe dair açıklayıcı gücünü zayıflatmaktadır. Ayrıca Almanya'da doğup büyüyen ve eğitim kademelerinde başarı kazanarak, Alman muadillerinden farklı olmayan nitelikleriyle varlık sürdüren kuşakların da deneyimlerine yer vererek, araştırmaya konu olan doktora öğrencilerinininki ile benzeşen-farklılaşan yönlerini görmek sonraki çalışmalar için önemli bir bağlam olacaktır. Bunun yanı sıra araştırmanın yapıldığı 2011 sonrası Türkiye'de gelişen olayların ve Almanya'da yüksek nitelikli göçmen alımı ile ilgili yeni başlayacak uygulamanın tetiklediği göç hareketliliğinin alanda ne gibi dönüşüme sebep olduğunun derinlemesine araştırılması da göç araştırmalarına önemli bir katkı olacaktır.

En son Şubat 2020'de Almanya'nın Hanau şehrinde göçmenlere yönelik gerçekleştirilen ırkçı saldırı da göstermektedir ki; göçmenlik deneyimi artık sadece gündelik hayattaki ayrım-

cı tutumları değil, aynı zamanda bir güvenlik sorununu da içinde barındıran 'kaygı deneyimine' dönüşmüştür. Nitelikli göçmenlere yönelik cezbedici politikalar geliştirme çabasında olan Almanya'nın, yükselen yabancı düşmanlığı ile mücadelesinde başarılı olup olmayacağı hala soru işaretini korumaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abadan Unat, N. (2007). Türk dış göçünün aşamaları: 1950li yıllardan 2000li yıllara. A. Kaya ve B. Şahin (Ed.), *Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri* kitabı içinde, (s. 1–19). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Alam, O., (2012). ‘Islam is a blackfella religion, whatchya trying to prove?’: Race in the lives of white Muslim converts in Australia. *La Trobe Journal*, 89, 124–139.
- Amir-Moazami S. (2007). *Politisierter Religion. Der Kopftuchstreit in Deutschland und Frankreich*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Aydin, Y. (2010). Der Diskurs um die Abwanderung Hochqualifizierter türkischer Herkunft in die Türkei. *HWWI Policy Paper*. 3(9).
- Baltes, B. B., & Rudolph, C. W. (2010). Examining the effect of negative Turkish stereotypes on evaluative workplace outcomes in Germany. *Journal of Managerial Psychology*, 25(2), 148–158. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/02683941011019357>
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.
- Bilecen-Süoğlu, B. (2012). Trends in student mobility from Turkey to Germany. *Perceptions*, 12(2), 61–84.
- Breuer, F. (2003). Subjekthaftigkeit der sozial-/wissenschaftlichen Erkenntnistätigkeit und ihre Reflexion: Epistemologische Fenster, methodische Umsetzungen. *Forum: Qualitative Sozialforschung*, 4(2).
- Canbulat, M., Ültanır, E., Ültanır, G., Griese, H., Schulte ve Sievers, I. (2008). Almanya’da yaşayan Türk üniversite öğrencilerinin sosyo-kültürel yetilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Sosyoloji Konferansları*, 37, 19–35. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100881>
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi I*, (L. Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Deniz, Ç. A., Hülür, A. B. ve Ekinci, Y. (2016). Göç, strateji ve taktik: Suriyeli sığınmacıların gündelik hayat deneyimleri. *The Journal of International Social Research*. 9(42), 1077–1087. Erişim Adresi: DOI: 10.17719/jisr.20164216217
- Diehl, C., Fischer-Neumann, M., & Mühlau, P. (2016). Between ethnic options and ethnic boundaries – Recent Polish and Turkish migrants’ identification with Germany. *Ethnicities*, 16(2), 236–260. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1468796815616156>
- El-Tayeb, F. (2008). “The birth of a European public”: Migration, postnationality, and race in the uniting of Europe. *American Quarterly*, 60(3), 649–670. Retrieved from Doi:10.1353/aq.0.0024 .
- Ellingson, L. L. (1998). “Then you know how I feel”: Empathy, identification, and reflexivity in fieldwork. *Qualitative Inquiry*, 4(4), 492–514. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/107780049800400405>
- European Migration Network (2013). Immigration of international students to the EU: EMN Synthesis Report. *Directorate General Home Affairs*, European Commission. Retrieved from <https://emn.ie/publications/immigration-of-international-students-to-the-eu-emn-synthesis-report/>
- Esgin, A. (2016). *Sosyolojik araştırmalar: Gündelik olanın analizinden kesitler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Esgin, A. (2018). Gündelik hayat sosyolojisi: Tarihsel süreç ve temel İlkeler. A. Esgin & G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat Sosyolojisi temalar, sorunlar ve güzergâhlar* kitabı içinde (s. 13–35). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, (B. Cezar, Çev.). Ankara: Metis Yayınları.
- Gokalp Yılmaz, G. (2013). Tactics in daily life practices and different forms of resistance: The case of Turks in Germany. *The Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 82, 66–73. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.226>
- Göle, N. (2010). *İç içe girişler: İslam ve Avrupa*, (A. Berkay, Çev.). Ankara: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2015). *Gündelik yaşamda Müslümanlar: Avrupa kamusal alanındaki İslam ihtilafları üzerine bir araştırma*, (Z. Cunillera, Çev.). Ankara: Metis Yayınları.
- Güven, U. (2018). Kültür, gündelik hayat ve teatral ilişki açısından performans antropolojisi. *Antropoloji*, 36, 103–123. Erişim Adresi: DOI: 10.1501/antro_0000000361
- Hartmann, J. (2016). Do second-generation Turkish migrants in Germany assimilate into the middle class? *Ethnicities*, 16(3), 368–392. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1468796814548234>
- Hewstone, M. (1994). Revision and change of stereotypic beliefs: In search of the elusive subtyping model. *European Review of Social Psychology*, 5(1), 69–109. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/14792779543000020>

- Hewstone, M., Macrae, C., Griffiths, R., Milne A. B., & Brown, R. (1994). Cognitive models of stereotype change: 5. Measurement, development and consequences of subtyping. *Journal of Experimental Social Psychology*, 30, 505–526. Retrieved from <https://doi.org/10.1006/jesp.1994.1024>
- Horneffer, B., & Krenner D. (2013). *Hochqualifizierte in Deutschland: Erhebung zu Karriereverläufen und internationaler Mobilität von Hochqualifizierten*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt. Erreichbar in https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bildung-Forschung-Kultur/Hochschulen/Publikationen/Downloads-Hochschulen/hochqualifizierte-deutschland-5217205139004.pdf?__blob=publicationFile
- Jouili, S. J. (2009). Negotiating secular boundaries: Pious micro-practices of Muslim women in French and German publicspheres. *Social Anthropology*, 17(4)455–470. Retrieved from <https://doi:10.1111/j.1469-8676.2009.00082.x>
- Kahraman, B., & Knoblich, G. (2000). Strechen statt Sprechen: Valenz und automatische Aktivierbarkeit von Stereotypen über Türken in Deutschland. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 2, 29–41.
- Kaya, A. (2001). *Sicher in Kreuzberg : constructing diasporas; Turkish hip-hop youth in Berlin*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Kaya, A. (2002). Aesthetics of diaspora: Contemporary minstrels in Turkish Berlin, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(1), 43–62. Retrieved from DOI: 10.1080/13691830120103921
- Kızılay, Ş. E. (2011). Küreselleşme, Madun Kamusalığı ve Taktikler: Afyon Çavuşbaşı Mahallesi Örneği. *İdealkent*. 3, 94–129.
- Kristen, C., & Granato, N. (2007). The educational attainment of the second generation in Germany: Social origins and ethnic inequality. *Ethnicities*, 7(3), 343–366. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1468796807080233>
- Kümbetoğlu, Belkıs. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lamnek, S. (2005). *Qualitative Sozialforschung Band 2*, Weinheim, Beltz: Psychologie Verlags Union, (s. 35–124).
- Lippmann, W. (1998 [1922]). *Public opinion*, New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers (pp. 79–130).
- Maurer, K. L., & Park, B., & Rothbart, M. (1995). Subtyping versus subgrouping processes in stereotype representation, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 812–824. Retrieved from DOI: 10.1207/S15327957PSPR0501_4
- Moffitt, U., Juang, L. P., & Syed, M. (2019). “We don’t do that in Germany!” A critical race theory examination of Turkish heritage young adults’ school experiences. *Ethnicities*, 19(5), 830–857. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1468796818788596>
- Park, B., & Rothbart, M. (1992). Role of meaningful subgroups in explaining differences in perceived variability for in-groups and out-groups, *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(4), 553–567. Retrieved from DOI: 10.1037//0022-3514.63.4.553
- Park, B., Wolsko, C., & Judd, C. M. (2001). Measurement of subtyping in stereotype change, *Journal of Experimental Social Psychology*, 37, 325–332. Retrieved from DOI: 10.1006/jesp.2000.1460
- Reimers, S. L. (2018). *Migration, Bildung und Familie: Ethnografische Annäherung an den Alltag dreier Generationen zwischen türkischem Dorf und Neuköllner Kiez*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Richards, Z., & Hewstone, M. (2001). Subtyping and subgrouping: Processes for the prevention and promotion of stereotype change, *Personality and Social Psychology Review*, 5(1), 52–73. Retrieved from https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0501_4
- Sabuktay, A. (2008). Kızılay’da gündelik hayat ve yönetim, *Mülkiye Dergisi*, 32 (261), 161–173.
- Salt, J. (1997). International movements of the highly skilled. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. No: 3.
- Schiffauer, W. (2003). Kulturelle Zuschreibungen und Fremdethnisierungen. In M. Frölich & A. Messerschmidt & J. Walther (Eds.), *Migration als biografische und expressive Ressource: Beiträge zur kulturellen Produktion in der Einwanderungsgesellschaft*, (S.151–158). Frankfurt am Main: Brandes & Apsel Verlag.
- Schiffauer, W. (2004a). Vom Exil- zum Diaspora-Islam. Muslimische Identitäten in Europa. *Soziale Welt - Zeitschrift für sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis*, 55(4), 347–368. Erreichbar in DOI: 10.2307/40878470
- Schiffauer, W. (2004b). *Cosmopolitans are cosmopolitans: On the relevance of local identification in globalizing society*. In J. Friedman & S. Randeria (Eds.). *Worlds on the move: Globalization, migration, and cultural security*, 91–103. London: Tauris.

- Schiffauer, W. (2006). Enemies within the gates- The debate about the citizenship of Muslims in Germany. In T. Modood & A. Triandafyllidou & R. Zapata Barrero (Eds.), *Multiculturalism, Muslims and citizenship: A European approach*, 94–117. London: Routledge.
- Schiffauer, W. (2007). Der unheimliche Muslim- Staatsbürgerschaft und zivilgesellschaftliche Ängste. In L. Tezcan & M. Wohlrab-Sahr (Eds.), *Konfliktfeld Islam in Europa*, (S. 111–134). Baden-Baden: Nomos-Verlag.
- Schiffauer, W. (2008). *Parallelgesellschaften: Wie viel Wertekonsens braucht unsere Gesellschaft? Für eine kluge Politik der Differenz*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Schiffauer, W. (2013). The logics of toleration: Outline for a comparative approach to the study of tolerance. In J. Dobbernack & T. Modood (Eds.), *Tolerance, intolerance and respect: hard to accept?*, (S. 103–127). London: Palgrave Macmillan.
- Schiffauer, W., Uçan, M., Schwalgin S., & Kurt, N. (2015). *Schule, Moschee, Elternhaus: Eine ethnologische Intervention*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- She, Q. ve Wotherspoon, T. (2013). International student mobility and highly skilled migration: a comparative study of Canada, the United States, and the United Kingdom. *Springer Plus*, 2, 132. Retrieved from DOI: 10.1186/2193-1801-2-132
- Spielhaus, R. (2006). Religion und Identität Vom deutschen Versuch, “Ausländer” zu “Muslimen” zu machen. *Internationale Politik*, 3, 28–37.
- Şahin Kütük, B. (2015). Türkiye’den Batı Avrupa’ya işçi göçünün sosyolojik çalışmalara yansımaları. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 609-654. Erişim Adresi: DOI: 10.18368/IU/sk.19012
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13, 65–92. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/053901847401300204>
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict, In: W.G. Austin and S. Warchel (Ed.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33–47.
- Tezcan, M. (1999). Çokkültürlülük masalı: Çokkültürlü toplumlarda Türk işçi çocuklarının eğitimi sorunu (Almanya ve Hollanda örneği). *Eğitim ve Bilim*, 14(114), 57–63.
- Turner, V. (1982). Liminal to liminoid, in play, flow, ritual: An essay in comparative symbology. In V. Turner, *From Ritual to Theatre: The Human Seriousness of Play*, 20–60. New York: Performing Arts Journal Publications.
- Türkmen, G. (2019). “But you don’t look Turkish!”: The changing face of Turkish immigration to Germany. *Reset Dialogues*.
- Yardım, M. (2016). İç grup (biz) ve dış grup (onlar) bağlamında Fransız intelligentsia örneği. *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 333–350.
- Yörüköğlü, C. ve Kara, G. (2017). Almanya’da yaşayan yüksek nitelikli Türk göçmenler-Beyin göçünün yeterince farkında mıyız?. *İktisat ve Toplum*. Sayı: 80.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz Sener, M. (2019) Perceived discrimination as a major factor behind return migration? The return of Turkish qualified migrants from the USA and Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(15), 2801–2819. Retrieved from DOI: 10.1080/1369183X.2018.1524292
- Yılmaz Şener, M. ve Türgen, G. (2018). Kesin dönüş mü, yoksa tekrar göç etme hazırlığı mı? Nitelikli Türk göçmenlerin Almanya ve Amerika’dan geriye göçü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1).

Mülakatlar

- Ali, Berlin- Kreuzberg, Haziran 2011
- Aslı, Berlin- Kreuzberg, Haziran 2011
- Burak, Berlin- Dahlem, Haziran 2011
- Gülşah, Berlin- Kreuzberg, Haziran 2011
- Kerem, Berlin- Potsdamer Platz, Haziran 2011
- Melike, Berlin- Dahlem, Temmuz 2011
- Neşe, Berlin- Kreuzberg, Temmuz 2011
- Olgun, Berlin- Neukölln, Haziran 2011
- Özlem, Berlin- Dahlem, Temmuz 2011
- Sabiha, Berlin- Kreuzberg, Haziran 2011

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Korku, Duyarsızlaşma ve Eleştirel Okuma: Terör Mağdurlarının Gözünden Medyada Terör

Fear, Sense of Unresponsiveness and Oppositional Reading: Terror in Media through the Eyes of Victims of Terrorism

Tuba GÜN ÇİNĞİ¹ , Nadir SUGUR²

¹Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
Adıyaman, Türkiye

²Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ORCID: T.G.Ç. 0000-0001-8412-7364;
N.S. 0000-0002-3855-7555

Corresponding author:

Tuba GÜN ÇİNĞİ,
Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü, Adıyaman, Türkiye
E-mail: tguncing@adiyaman.edu.tr

Submitted: 24.02.2020

Revision Requested: 15.04.2020

Last Revision Received: 20.04.2020

Accepted: 19.05.2020

Published Online: 19.10.2020

Citation: Gun Cingi, T & Sugur, N. (2020).
Korku, duyarsızlaşma ve eleştirel okuma:
Terör mağdurlarının gözünden medyada
terör. *Journal of Economy Culture and Society*,
62, 47-63.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0024>

Öz

Suç ve şiddet eylemleri, medya aracılığı ile çok geniş kitlelere ulaşmakta ve bu eylemler doğrudan mağduru olmayan kesimleri etkileyebilmektedir. Bu suç ve şiddet eylemlerinden farklı olarak terör eylemleri, özellikle son yıllarda tüm dünyada ortaya çıkış biçimi, sıklığı ve yayılma sahası itibarı ile çok daha geniş bir toplumsal sahada tehdit unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu terör eylemlerinin medya içeriklerinde yer bulmasının yaşanan terör saldırılarına ilişkin korkuyu daha fazla artırdığı ve yaygınlaştırdığı çeşitli çalışmalarla desteklenmiştir. Bu çalışmada, teröre doğrudan maruz kalmış olan bireylerin terörle ilişkili medya içeriklerine ilişkin değerlendirmelerine yer verilmektedir. Araştırma verileri, birden çok bombalı terör saldırısının yaşandığı Ankara'da, 2018 yılında toplanmıştır. Araştırma kapsamında, daha önce en az bir bombalı terör saldırısına doğrudan maruz kalmış olan 20 kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu örneklem grubuna kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları, teröre ilişkin haberlerin anaakim medyada verilme sıklık ve üslubunun söz konusu örneklem nezdinde, terör olaylarını normalleştirdiğini ve bireyleri terör olaylarına karşı duyarsızlaştığını ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda teröre ilişkin haber ve içeriklerin anaakim medya organlarında ve haber içeriklerinde sıklıkla işlenmesinin bireylerde duyarsızlaşma duygusundan farklı olarak terör korkusunu tetiklediğini ve bu korkuyu yeniden ürettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terör mağduriyeti, terör korkusu, duyarsızlaşma, medya

ABSTRACT

Acts of crime and violence spread to a wide range of people through the mainstream media and can affect those who are not direct victims of crime and violence. Unlike these actions, terrorist acts have emerged as a threat in a much broader social field, especially in recent years, in terms of their occurrence, frequency, and extent of spread. Various studies have argued that the coverage of these terrorist acts in media has given rise to the fear of terror attacks. This study examines the perception

of individuals who were directly exposed to terrorism regarding the presentation of terrorism in the media. Research data was collected in 2018, in Ankara, which experienced multiple terrorist attacks. The findings of this research draw on in-depth interviews conducted with 20 people who were directly exposed to at least one terrorist attack in Ankara. The sample group was reached with the snowball sampling technique. The results of the research show that the frequency and the way news of terrorism was presented in the media led to a sense of unresponsiveness and normalization against terrorism, but this also triggers and reproduces fear of terror.

Keywords: Terrorism, victimization, fear of terror, sense of responsiveness, media

EXTENDED ABSTRACT

News about terrorist acts, as is the case in other violent acts, reach a large segment of the population through mainstream media and this can adversely affect not only those who were directly exposed to terrorist attacks but also those who are geographically far away from the areas where these acts take place. The studies conducted show that the presentation of crime and terrorist acts in the media reproduces fear and cause individuals to feel more at risk than they actually are. In this context, this research examines the thoughts regarding the media coverage of terrorism and how it has an impact on society. However, the sample of the study is not those who were exposed to terrorist acts only through the media. On the contrary, this study focuses on the opinions and evaluations of individuals who have previously experienced at least one terrorist attack directly on the presentation of the news of terror in the mainstream media. In this context, this study is based on interviews with 20 people in Ankara who directly experienced at least one terrorist attack. The sample group was reached with the snowball sampling technique. The data obtained from the interviews were organized according to codes, categories, and themes through content analysis.

The results reveal that political issues are part of the relationship between terrorism and media coverage and that individuals frequently refer to political arguments when they answer questions. Within the framework of the codes obtained from the interviews, this study tries to examine themes related to the follow-up of the media after the attacks, use of language and frequency of the terror news in the mainstream media.

The results of the research show that the follow-up frequency and style of the media differ in the aftermath of terrorist attacks. Some of the individuals who were victims of terrorism stated that they rarely followed the mainstream media or never followed it due to the injuries of themselves or their relatives after the terrorist attack. Some of the interviewees stated that they had a brief look at the news about terrorist incidents. Since these individuals were adversely affected by terrorist news, they stated that they were following the media only for reading news summaries and obtaining general information about the terror acts.

One of the main issues that individuals who follow terror news in the mainstream media emphasize is the frequency of the content of terrorist acts in the media and the consequences it creates. Some of the interviewees stated that the frequency of terrorist news in the mainstream media let people become insensitive and unresponsive to the news and that terrorist attacks were then taken as if they were normal. However, there are some arguments the frequency of terrorist news causes anxiety and then this leads to an increase in fear of terrorism.

The findings reveal five main results. The first of these results is that the way terrorist news is presented in the mainstream media increases the anxiety and fear in society. Some of the respondents stated that the ruling political actors tried to keep others under control to legitimize their existence and that they used fear as a tool to prevent dissident political movements. There are also conclusions that mainstream media reports the news about terrorist acts in such a way that terrorist acts become something as normal. Another conclusion reached under this theme is the distrust of the objectivity of the

content of the news in media coverage. This has led some individuals to evaluate media news through oppositional reading. It is found that mainstream media organs are thought to reflect terrorist acts only from a particular perspective, incompletely and superficially, and therefore some interviewees try to follow alternative media. Another conclusion reached regarding the presentation of terror news in the media is that mainstream media usually label, stigmatize and marginalize terror victims if they are politically on the opposition side. Finally, terrorist acts take place in society as much as they are presented in the media, and the perception of reality about these acts are blurred.

In conclusion, this paper attempted to evaluate the perceptions of individuals who were directly exposed to terrorism and critically looked at the media coverage of terrorism. We argued that the way the news is reported in mainstream media is prejudged and biased in the content of media about the victims and that this plays an essential role in the perception of individuals. It is shown that media content is not perceived objectively by victims of terrorism, and therefore this content is interpreted from a critical and opposing perspective.

1. Giriş

Uluslararası bağlamda terör riski ve terör korkusu ile ilgili kayda değer bir literatürün varlığından söz edilebilir. Bu konu, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra önem kazanmış ve takip eden süreçte yaşanan terör eylemlerine paralel olarak çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir (Beck, 2002a; 2002b; Pyszczynski, 2004; Aly ve Green, 2010; Ahmed, 2015; Pain ve Smith, 2008). Beck'in ifadesiyle özellikle 11 Eylül sonrası içinde bulunduğumuz dünya bir "terörize edilmiş dünya risk toplumu" (terroristic world risk society)'dur (Beck, 2002b, s. 9) ve bu risk dünyanın neredeyse tüm coğrafyalarını kuşatacak bir biçimde küreselleşmiştir.

Suç korkusunda olduğu gibi terör korkusunda da risk algısını ve korkuyu arttıran şey, tek başına suç veya terörün kendisi değildir. Mağduriyet deneyimi, fiziki ve sosyal savunmasızlıklar gibi unsurların yanı sıra dolaylı mağduriyet olarak adlandırılabilir medya hem suç korkusu (Altheide ve Michalowski, 1999) hem de terör korkusunda önemli bir faktördür. Riskin her an her yerde ortaya çıkabileceği algısını sunması ile bağlantılı olarak medyanın teröre ilişkin risk algısı ve terör korkusunu suç korkusundan daha fazla tetikleyebileceği düşünülebilir. Nitekim 11 Eylül'ü takip eden süreçte ortaya çıkan ve "yeni terörizm" (Laqueur, 2000) olarak adlandırılan terör eylemleri daha fazla can kaybına değil daha fazla ses getirmeye, korkuyu yaymaya ve genel halkta dehşet, panik ve korku yaratmaya çalışan terör eylemleri olarak değerlendirilebilir. Bu eylemleri gerçekleştiren örgütler kendilerini kitle medyası ve özellikle sosyal medyadaki görünürlükleri üzerinden var etmektedirler. Hem bu mecralardan kendilerine üye devşirmekte, üyelerini eğitmekte, eylemlere teşvik etmekte, kendilerini tanınır hale getirmekte hem de bu mecralar üzerinden siyasilere ve daha geniş halk topluluklarına göz dağı vermekte, korku salmakta ve propaganda yürütmektedirler.

Bu bağlamda medya, hem toplumlarda infial yaratan, korku ve dehşete yol açan olayların geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında hem de bu aracılık üzerinden söz konusu korkunun yeniden üretilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Özellikle son yıllarda dünya çapında ve çoğunlukla kalabalık metropollerde gerçekleştirilen intihar saldırılarının medya aracılığı ile bu saldırıları doğrudan deneyimlemeyen coğrafyalar ve bireyler üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Denilebilir ki medya, doğrudan terör mağduriyeti olmayan birey ve toplumlarda dolaylı bir mağduriyete yol açabilmektedir. Bu araştırmada ise, doğrudan ve dolaylı mağduriyet birlikte ele alınmakta, teröre doğrudan maruz kalmış olanların terörü medya üzerinden, ikincil olarak deneyimlemelerine ve bu duruma ilişkin yorumlamalarına odaklanılmaktadır. Bu çerçevede, geçtiğimiz yıllarda birden çok bombalı intihar saldırısının gerçekleştirildiği Ankara'da, teröre doğrudan maruz kalmış olan bireylerin, mağduru oldukları terör olaylarının medyada sunumuna ilişkin düşünce ve görüşleri analiz edilmektedir.

2. Literatür

Suç ve şiddet eylemleri ile medya ilişkisini ele alan ve medyanın suç korkusu üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu iddia eden çok sayıda araştırma mevcuttur (Gerbner, Gross, Morgan ve Signorielli 1986; Weitzer ve Kubrin, 2004; Heath ve Gilbert, 1996; Öztürk, 2015; Yumrukuz, 2017; Er, Elmas ve Hızlı Sayar, 2018). Özellikle Altheide ve Michalowski (1999, s. 499) tarafından yapılan geniş çaplı araştırmalar, suç oranlarındaki dalgalanmalara rağmen suç korkusunda bir düşüş yaşanmadığını ve suç korkusunun suçtan daha yaygın olduğunu ortaya koymuştur.

Ferraro, suç korkusunu, "bireyin suç ya da suçla ilişkilendirdiği sembollere karşı geliştirdiği korku ve kaygı gibi duygusal tepkiler" (Ferraro, 1995, s. 23) olarak tanımlamaktadır. Onun bu tanımından yola çıkılarak bir terör korkusu tanımı yapmak mümkündür. Terör korkusu, bireyin

terörle ilişkilendirdiği sembollere karşı geliştirdiği korku veya daha genel anlamda terör mağduru olma korkusu olarak tanımlanabilir. Korku tek başına bir şey olmaktan ziyade popüler kültürde özellikle haber medyası tarafından ortaya konulan bir şeydir (Altheide ve Michalowski, 1999, s. 480). Nitekim doğrudan suç mağduriyeti oldukça sınırlı sayıdaki bireyler tarafından yaşanmakta, toplumun büyük bir kısmı suçu kitle iletişim araçları aracılığıyla deneyimlemektedir (Chadee ve Ditton, 2005, s. 324). Dolayısıyla bazı araştırmacılar, korkunun kendiliğinden bir şey olmadığını, korkunun siyasi propagandalar ve medya haberleri aracılığıyla inşa edilen bir söylemin ürünü olduğunu savunmaktadırlar (Altheide ve Michalowski, 1999, s. 480— 499; Pain, 2009, s.469— 474; Pain ve Smith, 2008, s.14— 15). Bu çalışmalara göre korku, muhalif olan grupları susturmak ve iktidarlar tarafından uygulanacak politikalara meşruiyet kazandırmak amacıyla siyaset meydanlarında ve bunlar tarafından yönlendirilen medya organlarında bilinçli olarak pompalanmaktadır (Altheide ve Michalowski, 1999, s. 500; Friedman, 2011; Matsaganis ve Payne, 2005; Irmak ve Kâhya, 2014). Siyasi propaganda ve medya aracılığı ile korkunun yayılması iktidarlara uluslararası politikalarda da ‘terörle mücadele’ bağlamında kamuoyu desteği sağlar (Altheide, 2003, s. 21, 25). Nitekim terör olayları, özellikle son yıllarda ortaya çıkış şekli itibarıyla diğer suç türlerinden daha geniş bir yayılım alanına sahiptir, daha belirsiz ve güvensiz bir ortam yaratmaktadır. Bu durum terörü medya ve siyasi propagandaların etkisine daha açık hale getirmektedir. New York ve Washington’da terörizm korkusu ve medya ilişkisinin incelendiği araştırma (Nellis ve Savage, 2012) terörle ilgili haberlere maruz kalmanın algılanan riski ve terör korkusunu arttırdığını saptamıştır. 2001- 2004 yılları arasında Amerikalıların terör mağduru olma endişelerini gösteren grafik (Nacos, Bloch- Elkon ve Shapiro, 2007, s. 121— 125), ABD’de siyasi tartışmalar ve medyanın terör endişesi üzerindeki etkisini ortaya koymakta ve algılanan terör tehdidinin siyasetçilerin, terör örgütlerinin ve terörizmle savaş söyleminin medyada yer almasıyla istikrarlı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Genel olarak medya, özel olarak ise televizyon, siyasal denetim ve istikrar mekanizmasının bir aracı olarak görülmektedir. “Güvenlik siyaseti vatandaşı korku içinde bir özne, korunmaya muhtaç bir çocuk olarak yeniden tanımlamakta”dır (Şahin Kaya, 2012, s. 203). Medya üzerinden dışarıda acımasız bir dünyanın var olduğu fikrini dayatan mesaj bombardımanına tabi tutulmanın kendisi Gerbner’in (1992, s. 19) ifadesiyle medyayı “bir taciz ve terör aracı” haline getirmektedir. Bu bakış açısı, medya içeriklerinin izleyici tarafından nasıl alımlandığı ile bağlantılı olarak önem kazanmaktadır. Nitekim Hall (2005), medya tarafından geniş kitlelere aktarılan içerik ve mesajların pasif bir şekilde ve ideolojik olarak kodlandığı gibi alımlanabilmekle beraber, bu içeriklerin daha eleştirel bir tutumla müzakereci ve hatta tamamen muhalif bir okuma ile de değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.

11 Eylül 2001 terör saldırıları, terör eylemleri için yeni bir dönemin başlangıcı sayılmakta ve bu süreçte benzer şekilde ortaya çıkan terör olayları “yeni terörizm” (Laqueur, 2000) olarak kavramsallaştırılmaktadır. Güvenlik siyaseti yaparak toplumsal denetim sağlama, sivil özgürlüklerin kısıtlanması ve bunların meşru temellere dayandırılması son yıllarda çok büyük düzeyde bu “yeni” terör eylemlerinin yansımaları olarak okunabilir. Ulusötesi terörist ağlar, Beck’in “dünya risk toplumu” olarak tanımladığı bu dönemin en önemli unsurlarından biridir (2002b, s. 4; 2002a, s. 39— 40). Bu risklerin tahmin edilemez olmasının sebep olduğu belirsizlik radikal bir güvensizlik ortamı yaratmaktadır. (Beck, 2006, s. 333— 334, 336).

Son yıllarda dünyanın bir çok şehrinde özellikle IŞİD tarafından gerçekleştirilen planlı ve örgütlü bombalı terör saldırılarının yanı sıra daha gevşek ağlarla, küçük çaplı ve kendiliğinden gerçekleşen terör saldırılarına da rastlanmaktadır. Nitekim geçtiğimiz yıllarda İngiltere ve Fran-

sa'nın çeşitli bölgelerinde kalabalık insan gruplarının üzerine araç sürülmesi gibi toplumda korku ve paniği arttıran tekil eylemlere de rastlanmıştır. Özellikle IŞİD tarafından gerçekleştirilen sistematik eylemler ve belirli bir ideolojiye duyulan yakınlık sonucu sergilenen tekil eylemler klasik terör eylemlerinden farklılaşmaktadır. Beck'in "terörize edilmiş dünya risk toplumu" (terroristic world risk society) (Beck, 2002b, s. 9) olarak tanımladığı bu toplumda, medya iletilici gücüyle kilometrelerce uzaklıkta meydana gelen saldırılar, patlamalar ve tüm diğer terörist eylemler farklı toplumlarda bir risk algısı ve korku yaratabilmektedir. IŞİD'in propaganda amaçlı infaz ve eğitim videoları farklı dillerde dünyanın çok uzak bölgelerinde aynı anda korku salabilmekte veya yine bu videolar farklı coğrafyalardaki sempatanları eğitmekte ve terörist eylemler konusunda teşvik edebilmektedir. Bu durum terörün "bulaşıcı" (Renard, 2016, s. 4) bir etkiye sahip olup olmadığı sorusunu ortaya çıkarmakta ve "korkunun bulaşması" terörizmin bulaşıcı olmasından daha önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma göre, demokrasiyi tehlikeye atan terörizm değil korkudur (Renard, 2016, s. 4— 6).

Özellikle 11 Eylül sonrası süreçte riskin ve korkunun küreselleştiğini (Ahmed, 2015, s. 547) ve toplumların "Terörizm olmaksızın terörizm tehdidi" (Howie, 2005, s. 4) altında hissettiğini savunan başka araştırmalar da vardır. Howie (2005) ve Aly ve Green (2010) Avustralya gibi yakın geçmişte bir terör saldırısına maruz kalmayan bölgelerdeki korku ve risk algısının varlığını, korkunun küreselleştiğinin en iyi göstergeleri olarak yorumlamaktadırlar. Benzer şekilde Friedman (2011, s.78), "terörizm korkusunun terörizmden daha büyük bir sorun" olduğunu ve "terörizmin adını şiddetten değil provoke ettiği duygudan aldığı" (Friedman, 2011, s. 78) savunmaktadır.

Yukarıdaki literatür terörün ortaya çıktığı coğrafyalar dışında da ne ölçüde etkili olduğunu ve korku yaratabilme potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bu durum siyasi propagandaların ve medyanın korkunun yaygınlaşması ve üretilmesi üzerinde sahip olduğu gücü göstermektedir. Bizim araştırmamız, terör korkusunun ne kadar uzak coğrafyalarda etkili olduğunu gösterme amacı taşımıyor. Bu araştırma, medyanın terör korkusu üzerindeki belirleyici etkisinden hareket ederek Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da daha önce teröre doğrudan maruz kalmış bireylerin, kendilerinin yaşadıkları terör saldırılarına ilişkin medya içeriklerini nasıl değerlendirdikleri ele alınmaya çalışılmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada, medya organlarının veya haber medyasının teröre ilişkin içeriklerine bakılmamıştır. Bir bombalı intihar saldırısını doğrudan deneyimlemiş olan bireylerin bu terör olaylarını medya üzerinden dolaylı olarak yeniden deneyimlemelerine ve bu duruma ilişkin düşüncelerine odaklanılmıştır. Görüşme gerçekleştirilen kişilerin kendilerinin de mağduru oldukları terör olaylarının medya tarafından ele alınışına dair ifadeleri ve bu içerikleri nasıl değerlendirdikleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla daha önce birden fazla kez bombalı intihar saldırılarının gerçekleştiği Ankara'da, bu saldırılardan en az birini doğrudan deneyimlemiş olan 20 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Tablo 1). Görüşülen bireylerden 7 tanesi yalnızca Ankara Gar'ında muhalif sol gruplar tarafından gerçekleştirilen ve nispeten daha homojen bir kitleyi hedef olan Emek, Barış ve Demokrasi mitingini hedef alan saldırıları deneyimlemiştir. Bu saldırı 2015'te 109 kişinin ölümüne neden olan ve IŞİD tarafından üstlenilen bir saldırıdır. Görüşülen bireylerden 3 tanesi yalnızca 2016'da Ankara Güvenpark'ta otobüs duraklarında bekleyen heterojen bir kitleyi hedef alan terör

saldırısını deneyimlemiştir. Bu saldırı ise 37 kişinin ölümüne sebep olan ve TAK¹ tarafından üstlenen bir saldırıdır. Ancak bazı katılımcılar, birden fazla terör saldırısını deneyimlemişlerdir. Buna göre hem Ankara Garı hem de Güvenpark saldırılarını deneyimleyenlerin sayısı 6'dır. Diğer 4 katılımcı ise, bu saldırılardan birini veya ikisini birden deneyimlemiş olup Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirilen diğer saldırılara da maruz kalmış olan bireylerdir.

Tablo 1: Görüşme gerçekleştirilenlerin sosyodemografik özellikleri

Cinsiyet	f	Eğitim durumu	f	Çalışma durumu	f	Aylık geliri	f
Kadın	6	Okuryazar	-	Kamu çalışanı	4	0-1400TL	6
Erkek	14	İlköğretim mezunu	-	Özel sektör çalışanı	9	1401-2500TL	4
Toplam	20	Ortaöğretim mezun	2	Ev kadını	-	2501-4000TL	6
Yaş	f	Yüksekokul	-	Esnaf	1	4000TL +	4
18-24	1	Lisans	12	İşsiz	4	<i>Toplam</i>	<i>20</i>
25-35	10	Lisansüstü (YL/Dr)	6	Öğrenci	2		
36-45	6	<i>Toplam</i>	<i>20</i>	Emekli	-		
46-55	3			Diğer	-		
56 +	-			<i>Toplam</i>	<i>20</i>		
Toplam	<i>20</i>						

Görüşmeler, 2018 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Doğrudan terörü deneyimlemiş olan bu bireylere, biri terör mağdurlarından müteşekkil bir dernek üyesi olmak üzere üç ayrı bağlantı üzerinden ulaşılmış, gerçekleştirilen ön bağlantılar, telefon görüşmeleri sonrasında bu bireylerle görüşülmüş ve söz konusu bireylerin sosyal bağlantıları aracılığı ile, bir diğer ifadeyle-kartopu örnekleme tekniği ile örneklemin geri kalanı ile irtibat kurulmuştur. Görüşme zamanı için telefon üzerinden ön görüşme gerçekleştirilen bireylerle, genellikle kendilerinin iş yerlerinde ve iş yerlerine ve evlerine yakın kafelerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bireylerin çeşitli alanlarda ve farklı mesai dilimleriyle çalışmaları dolayısıyla görüşmeler sabah 10.00 ila gece 22.00 arasındaki zaman aralıklarında ayarlanmıştır. Bazı bireylerin yaşadıkları zaman sıkıntısı dolayısıyla, görüşmelerin bazıları iş yerlerinde aldıkları kısa mola sürelerinde gerçekleştirilmiştir. En kısası 17 dakika, en uzununu 1 saat 19 dakika süren görüşmeler, ortalama 45- 50 dakikalık bir zaman aralığında yapılmıştır.

Araştırma, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile gerçekleştirilen nitel bir araştırmadır. Bu çerçevede, bireylerin tamamına terör eylemleri sonrası medya organlarını takip durumları, terör haberlerinin medyada yer almasını nasıl değerlendirdikleri ve medyada yer alan haberlerin kendilerini nasıl etkilediği şeklinde üç genel soru yöneltilmiş, verilen cevaplar çerçevesinde sorular çeşitlendirilmiştir. Görüşme verileri içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, "kağıt- kalem" tekniği ile temel kodlarına ayrılmış (Attride-Sterling, 2001, s. 388—389) ve bireylerin medyaya ilişkin görüşlerini yansıtan 92 koda ulaşılmıştır. Bu kodlar benzerlikleri ve niteledikleri temel hususlar çerçevesinde belirli kavramlar altında sınıflanmış ve bu suretle 10 kategoriye ulaşılmıştır. Bu kategoriler ise, aynı şekilde atıfta buldukları durumlar ve benzerlikleri açısından medyanın takibi, terör haberlerinin medyada verilme sıklığı ve terör haberlerinin sunumunda medyanın dili olmak üzere 3 temel tema altında bir araya getirilmiştir.

Bu çalışma, son yıllarda dünyada önemli bir problem haline gelen terör sorununun ortaya çıkardığı önemli başka bir problem olan terör korkusunu ele almaktadır. Ancak çalışma, daha

1 TAK, 2004 yılında kurulan ve Türkiye'deki çeşitli metropollerde sivil ve askeri hedeflere yönelik bombalı saldırılar gerçekleştiren silahlı terör örgütüdür. Bu örgütün PKK ile yakın ilişkisi içerisinde olduğu iddia edilmektedir.

geniş kapsamlı bir terör korkusu araştırmasının yalnızca medya boyutuna odaklanmaktadır. Nitekim medya içeriklerinin terör korkusu üzerindeki etkisi, araştırmada en çok vurgulanan temalar arasındadır. Araştırma, daha önce de belirtildiği üzere, terörü doğrudan deneyimlemiş olan bireylerin terör saldırılarına ilişkin medya içeriklerine yönelik değerlendirmelerini ele almakta, doğrudan mağduriyet yaşayan bireylerin ikinci bir defa, medya üzerinden dolaylı olarak yaşadıkları mağduriyetlerine ve buna ilişkin düşüncelerine yer vermektedir. Teröre doğrudan maruz kalan bireylerle çalışma yapmak, hem bu bireylere ulaşmanın zorluğu hem de konunun taşıdığı hassasiyetler bakımından oldukça önemli görülmektedir. Çalışmanın görüşme esaslı nitel bir araştırma olması da ayrıca verilen cevapların altında yatan anlam ve sebeplerin ortaya çıkarılması açısından çalışmayı zengin ve güçlü kılmaktadır. Terörü deneyimlemeyen daha geniş kitlelerin medya üzerinden terörü deneyimlemeleri üzerine yapılacak çalışmalar literatür için elbette önemli katkılar sağlayacaktır. Ancak terörü yalnızca medya aracılığı ile sunulan bilgi ve haberler üzerinden değil, doğrudan yaşayan, bilen bireylerin kendi yaşadıkları terör olaylarına ilişkin medyada sunulan haberleri değerlendirmeleri daha farklı bir bakış açısı ile bu haberlerin değerlendirilmesi sonucunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma göstermektedir ki, deneyimlenen terör saldırısına ve deneyimleyen toplumsal konumlanışına göre doğrudan ve dolaylı deneyim kimi zaman çakışmakta, farklı değerlendirmeler ortaya çıkarmakta, kimi zaman ise deneyimlenen olayı pekiştirmektedir. Bu araştırma sonuçları, terör mağduru olan bireylerin medya içerikleri üzerinden terör saldırılarını nasıl okuduğunu, anlamladığını ve algıladığını, en azından söz konusu örneklem açısından ortaya koymakta ve bu çerçevede literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

4. Etik

Araştırmanın terörü doğrudan deneyimlemiş bireylerle gerçekleştirilmesi birtakım etik kurallara riayet etme gerekliliğini doğurmaktadır. Bu araştırmada teröre maruz kalmış olan kişilerin bir kısmı fiziki olarak büyük hasarlar almış, çok sayıda ameliyatlara geçirmiş, bazı uzuvlarını kaybetmiş, fiziki zarar almamış olmakla birlikte yanındaki yakınlarını kaybetmiş veya o kargaşa ve panik ortamının içinde kalıp psikolojik olarak hasar görmüş ve uzun süre bu konuda psikolojik ve psikiyatrik yardım almış bireylerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu araştırma bir hassas grup araştırmasıdır. Nitekim ilgili literatürde hassas gruplar olarak; kadınlar, hamileler, çocuklar, mahkûmlar, bilişsel ve zihinsel engeli bulunanlar, ekonomik açıdan ve eğitim açısından dezavantajlı konumda bulunanlar (Collogan ve ark., 2004, s. 366; Fleischman ve Wood, 2002, s. 317), yaşlılar, ölümcül hastalar, etnik azınlıklar, mülteciler (Ketefian, 2015, s. 169— 170; Bracken-Roche ve ark., 2017, s. 11) ve çevresel afet ve terör mağdurları (Collogan ve ark., 2004; Fleischman ve Wood, 2002) sıralanmıştır. Dolayısıyla bu gruplarla çalışma yapılırken psikolojik rahatsızlık verme, travmayı yeniden canlandırma, itibar kaybı, küçük düşürme, yaftalama, gizliliğin ihlali ve istenmeyen medya ilgisi (Collogan ve ark., 2004, s. 367; Fleischman ve Wood, 2002, s. 317) gibi birtakım sıkıntılara yol açma riski söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu gruplarla gerçekleştirilen çalışmaların yerine getirmesi gereken birtakım etik yükümlülükler söz konusudur. Bunların başında, çalışılacak grubun, araştırmanın konusu ve amacı hakkında ayrıntılı olarak bilgilendirilmesi ve araştırmaya gönüllü olarak, kendi rızaları ile katılmalarına dikkat edilmesi gelmektedir. Hassasiyet gösterilmesi gereken bir diğer mevzu, katılımcıların gizliliği ve mahremiyetine ilişkindir. Katılımcıları tanımlayıcı, ifşa edici tanımlamalara gidilmemeli ve isimler gizli tutulmalıdır. Araştırmanın ve araştırmacının katılımcıların psikolojik kırılganlığına karşı

hassas olması ve katılımcıya psikolojik olarak ağır gelecek ve yeniden travma yaratacak kadar yüklenmemesi ve sıkıntı yaşayan bireylerin anında psikolojik destek için yönlendirilebileceği bir mekanizmaya sahip olunması dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husustur (Fleischman ve Wood, 2002: 318— 319).

Bu durumdan hareketle, araştırmaya katılan bireylerin tamamı, araştırma ile ilgili ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş, kimliklerinin gizli tutulacağı, ses kayıtlarının yalnızca araştırmacı tarafından dinleneceği bildirilmiştir. Katılım konusunda gönüllü olan ve hiçbir tereddüt göstermeyen bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bireylerin bazıları bu konuda konuşmanın kendilerine iyi geleceğini belirtip araştırmaya dahil olmak istediklerini, bazıları belirli konularda fikirlerinin duyulması gereği ile araştırmaya katkı vermek istediklerini belirtmişlerdir. Bir katılımcı ile de görüşme katılımcının duygusal olarak hassaslaşması sebebiyle erkenden sonlandırılmıştır.

5. Bulgular

Görüşme gerçekleştirilen bireylerin 6'sı kadın 14'ü erkektir ve örneklemin yaş ortalaması 36,15'tir. Bu bireylere, terör olaylarının ve haberlerinin medyada yer almasına ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Verilen cevaplar, terör ve medya ilişkisinde siyasetin dışarıda bırakılmadığını, bireylerin bu soruya cevap verirken siyasi politika ve argümanlara sıklıkla değindiğini ortaya koymaktadır. Her biri içerisinde siyasi ve ideolojik bağlantıları barındıran terör korkusu ve medya ilişkisinde görüşmelerden elde edilen kodlar çerçevesinde; saldırı sonrası medyanın takibi, medyada terör haberlerinin verilme sıklığı ve medyanın kullandığı dile ilişkin başlıklar oluşturulmuştur.

5.1. Terör Haberleri ve Medyanın Takibi

Görüşme yapılan bireylerin medyayı takip sıklık ve durumları farklılaşmaktadır. Bu bireylerden bazıları deneyimledikleri terör eyleminin hemen sonrasındaki süreçte yazılı ve görsel medya ile sosyal medyayı çok az takip etmiş veya neredeyse hiç takip etmemiştir. Özellikle terör eylemi sırasında yaralanan, aylarca hastanede tedavi gören veya kendisi doğrudan fiziksel olarak yaralanmamış olup yaralananlara refakatçi hizmeti gibi çeşitli hizmetleri sunmak için haftalarca, aylarca hastanelerde kalan bireyler bu grupta yer almaktadır.

Bireylerin bir kısmı ise, deneyimledikleri terör eyleminin hemen sonrasındaki süreçte medyada teröre ilişkin haberleri takip ettiklerini, ancak ilerleyen süreçte ortaya çıkan haberlere çok kısa olarak göz attıklarını belirtmişlerdir. Terör saldırılarının sık gerçekleşmesine bağlı olarak bazı görüşmeciler için bu durum, sonraki süreçte yaşanan saldırılar için de yalnızca haber özetlerini okuma, olay hakkında genel bir bilgi edinme sınırında kalmıştır:

İlk başta haberleri takip ettim, sonradan çok fazla gelmeye başlayınca, böyle Doğu'dan da Güney'den de geldi, sonra Ankara'da defalarca patladı. Hem İŞİD hem diğer örgüt çok fazla patlattı. Onlara bile tepkisiz kalmaya başladık. Hatta ben okumuyodum, patlama oluyodu ölü sayısını başkasından duyuyodum yani, kendim bakmıyodum. Son dakika gelirse, ekranda görürsem okuyodum, hiç özellikle gidip haberlere bakmıyodum. (Erkek, 24, Güvenpark)

Gider gitmez haberleri açtım, devamı olur mu falan diye takip ettim elimden gelince, ama o gün. Medyayla çok fazla şey yapmayı, mesela olmuş, özet bilgi. Ne olmuş, kim yapmış, kim üstlenmiş bunları yakalayabiliyosam yakalıyorum. Çok detay bilgiyi izlemeyi sevmiyorum, çünkü çok fazla etkileniyorum. (Kadın, 31, Güvenpark)

Görüşmelerden elde edilen veriler, terör saldırılarına doğrudan maruz kalmış olan bireylerin, bu saldırıların medyada verilmesine ilişkin belirli konulara değindiklerini göstermektedir. Görü-

şülen bireylerin üzerinde durdukları temel temalar, terör haberlerinin medyada verilme sıklığı ve haberin sunumunda medyanın dili şeklinde öne çıkmaktadır.

5.2. Terörün Medyada Verilme Sıklığı: Duyarsızlaşma ya da Korkunun Yeniden Üretimi

Terör haberlerinin medyada verilme sıklığı vurgulanan temalardan biridir. Ancak görüşme verileri, bu vurgunun iki temel boyutu olduğunu göstermektedir. Bunlardan ilki, terör haberlerinin medyada sık yer almasının bu türden haberlere ve terör olayının kendisine ilişkin duyarsızlaşma yaratmasıdır. Araştırma kapsamında görüşme yapılan bireyler bu durumun hem kendileri için hem de toplum için geçerli bir sonuç olduğunu belirtmişlerdir.

İnsanları teröre karşı duyarsızlaştırdığını düşünüyorum. (...) Çok sıradan, o kadar sıradan bir şey ki bu patlama, yağmur yağması gibi kar yağması gibi doğal bir şey. Bu hissiyata kapıldığımız için de duyarsızlaşıyoruz. (Kadın, 33, Güvenpark)

Teröre karşı duyarsızlaşmada terörün medyada sık gösterilmesinin yanı sıra medya ortamlarında yaratılan bilgi kirliliği ve söylentinin de etkili olduğu belirtilmiştir.

Sosyal medya dezenformasyondan dolayı insanların duyarsızlaşmasına veya gereksiz kaygıya kapılmasına neden olabiliyor. İşte şu tarihte, şurda patlama olacakmış diye yayıldığı zaman ve orada patlama olmadığı zaman şey oluyor artık, işin ciddiyeti azalıyor, bilgi kirliliği, gereksiz kaygı vesaire vesaire. (Kadın, 33, Güvenpark)

Bu konudaki bir diğer yaklaşım ise, terör haberlerin verilme sıklığının bireylerin kendisinde ve toplumun genelinde kaygı ve endişeye yol açtığı ve terör korkusunu arttırdığı yönündedir. Bir katılımcı, terörün haberleştirilmesinin medyanın görevleri arasında olduğunu ve halkı bilgilendirilmesi gerektiğini ancak bunun doğal sonucu olarak terör korkusunun arttığını ifade etmektedir:

Şimdi tabi bomba patlayınca haber yapmak durumundalar. Çünkü kaç kişi ölmüş, olmuş, kim yapmış. Bu gibi bilgileri halk istiyö. Medya da görevini ifa ediyö ama bu bi yandan da gördükçe doğal olarak giderek ne kadar sık görürsen o kadar çok korkuyosun. Bu demek değildir ki medya bahsetmesin, medya yapması gerekeni yapıyö, ama bunun da doğal sonucu olarak insandaki korku artıyö. (Erkek, 24, Güvenpark)

5.3. Terör Haberinin Sunumunda Medyanın Dili

Görüşme verilerinde dikkati çeken ve en çok vurgulanan noktalardan biri, terör saldırılarının medyada verilme biçimine ilişkindir. Bu çerçevede ulaşılan kodlar belirli kategoriler altında sınıflandırılmıştır.

5.3.1. Terör Korkusu Yayma, Sindirme ve Meşruiyet Aracı Olarak Medyada Terör Haberleri

Medyada terörün verilme sıklığının yanı sıra verilme biçiminin de toplumda endişe ve korkuyu artırdığı ve bunu yaydığı yönünde bir düşünce söz konusudur. Katılımcıların bir kısmı, medyada terör haberlerinin bilinçli olarak korkuyu artıracak biçimde sunulduğunu ifade etmişlerdir. Burada asıl amacın, yönetici güçlerin kendi varlığını meşrulaştırmak için ötekileri korku aracılığıyla kontrol altında tutmak ve muhalif hareketleri engellemek olduğu sıklıkla tekrarlanan bir görüştür.

Terörle ilgili haberlerin biraz haberi veren kanalın tercih ettiği şekilde sunulduğunu düşünüyorum, ülkemiz için söylüyorum bunu. Ama dünya genelinde çok bilinçli ve sistematik bir şekilde insanlara terör korkusunun yayılmaya çalışıldığını düşünüyorum. (Kadın, 34, Güvenpark)

Ya şimdi iktidardan bahsedecek olursak hani, sokaktan insanların ayağını çekmeye çalışır, çünkü karşıdaki muhalefeti bastırmaya çalışır yani. Bu anlamda insanları korkutmak, korku

psikolojisine çekmek için medya da ona uyumlu bi şekilde çalışarak korku psikolojisi yaymaya çalıştı. “Kendilerini patlattılar”, “Amerikan konsolosluğu bomba alarmı vermiş yok şurda şu yakalanmış burda bu yakalanmış” vs. diyerek insanları daha çok işte mitinglere gitmeyin, işte eylemlere katılmayın, şöyle böyle diyerek, katılanları da zaten marjinal terörist göstererek, haklarını arayanları bile marjinal terörist göstererek insanları uzaklaştırmaya çalıştı. (Erkek, 25, Ankara Garı)

Bu başlık altında ifade edilen görüşler büyük ölçüde, 10 Ekim 2015'te Türkiye'deki sol muhalif gruplar tarafından Ankara'da gerçekleştirilen, geniş katılımlı Emek Barış ve Demokrasi mitingini hedef alan terör saldırısına maruz kalanlara aittir. Bu gruplar, mevcut yönetici kadrolar tarafından halihazırda “öteki” olarak kodlandıklarını ve etiketlendiklerini belirtmektedirler. Katılımcılar, içinde buldukları bu durumu, daha önceki muhalif protesto ve eylemlere medyanın bakış açısını da örnek göstererek anlatmakta ve “kendilerine” yönelik terör saldırılarının diğer terör saldırılarından farklı yorumlandığını ve görmezden gelindiğini ifade etmektedirler.

Biz uzun bi süre kaç kişi öldüğümüzü bilemedik. (...) Hiç kimse ilgilenmedi. Üstümüzü örttüler. (...) Bizi öyle orda bıraktılar. Medya da öyle. Bir Gezi deneyimimiz var Türkiye'de, Gezi'den biliyoruz, yandaş medya. Bunlar zaten muhalif dediler, e bunlar zaten terörist işte terör. O yüzden medyada hiç yer almadı. (...) O yüzden medya o gün nasılsa bugün öyle demiyecem, bugün daha berbat. Ölek bir alt yazı bile geçmez. Yani artık tamamen terörize edildik yani. (Kadın, 33, Ankara Garı ve Güvenpark)

5.3.2. Medya İçeriklerini Eleştirel Okuma

Görüşme verilerinde medyada terör haberlerinin sunumu ile ilgili vurgulanan bir diğer konu, anaakım medya organlarının tarafsız haber anlayışlarına ilişkin güvensizliktir. Haber kanallarının genel olarak yanlış ve taraflı bir bilgi aktardığı yönünde yaygın bir görüş olduğu ve katılımcıların önemli bir kısmının medya haberlerini, Hall'un (2005) ifade ettiği gibi muhalif okuma yaparak değerlendirdikleri görülmüştür. Bu durum, bu bireylerin çoğunlukla alternatif haber mecralarını takip etmelerine yol açmıştır.

Daha çok kendi tercih ettiğim, bilgi, haber, internet siteleri kaynaklarım var, onları tercih ederek bu konuda bilgi derleme, bilgilenmeye ya da bilgi üretmeye çalışıyorum. Yani bu konuda anaakım medyayı dikkate almıyorum diyebilirim; şöyle dikkate alıyorum; ne diyorsa tersi doğrudur yaklaşımıyla. (Erkek, 35, Ankara Garı)

Ya medya bi nevi teröre hizmet eden, terörden nemalanan, Türkiye'deki medya öyle bi konumda yani. Başından sonuna yalanın olduğu, gerçeklerin saptırıldığı, görmezden geldiği bi medyamız var yani. (Erkek, 29, Ankara Garı)

Bu haber kaynaklarına ilişkin bir diğer eleştiri de verilemeyen bilgisine yöneliktir. Katılımcıların bazıları, anaakım medya organlarının terör eylemlerini yalnızca belirli bir perspektiften, eksik ve yüzeysel olarak yansıttığını ve olayın veya olay anında meydana gelen çarpıcı durumların üstünün kapatıldığını ifade etmişlerdir:

Medya duyulmasını engellemediği haberi verir. Bir de verildiğinde reklama dönüşecek, bir artı değere dönüşecek haberi verir. (...) Gücü yetmeyecekse, onu kontrol altına almak için verir. (...) 10 Ekim'i verdi Türkiye medyası. Ama *sanki ordaki insanlar sadece ordaymış gibi yani*, bunların ailelerinin, bunların duygusal yaşamlarındaki bozulmanın veya değişen hayatlardan bağımsız yani sanki orada yüzyıllarca yaşayan 100 tane insan, nerden geldiği belli olmayan bir bombayla patlatıldı öldüler. *Bunların toplumsal yaşamları yok, işleri yok, aşları yok, aşkları yok. Bu kadar soyutlayarak 101 insan ölmüş oldu yani orada.* Bu kadar verdi. Çünkü dediğim gibi hani başkası işte orda yaralanan bir insanın kaybettiği eşini görürse yani eşini kaybe-

den bir vatandaşın hayatındaki değişimi göstermeye kalkarsa 10 Ekim'in sonuçları bunlar, o zaman o bombanın sorumluları da sorgulanmaya yani bunlara kim kıydıyı sormaya başlayacak. Onun için Türkiye medyası meseleyi vermedi, o anlamda. Haber olarak verdi yani, üzerine gitmedi. (Erkek, 40, Ankara Garı ve Güvenpark).

Katılımcılardan bir tanesi tarafından dikkat çekilen bir diğer husus ise, sosyal medya ortamının yapısı gereği bir iç cemaat özelliği taşıdığı ve burada verilen haberlerin nispeten kendi içinde belirli bir homojen bir kitleye ulaşmakla sınırlı kaldığıdır. Bu katılımcı, toplumun sınıfsal ve kültürel olarak ayrıştırılabilecek belirli kesimlerinin haber alma aygıtı olarak alternatif medyayı bir şekilde kullanma pratiğinden yoksun olduğunu ve dolayısıyla da terör saldırılarının anaakım medyada verildiği kadar bilinebildiğini belirtmektedir.

Anaakımda neyse 10 Ekim, medyada odur. Yani televizyonda ne gördüysek odur diyebilirim. Çünkü hala toplumun belli bi kesimi, yani belli bi sınıfsal ve kültürel denklem, hala haberi televizyondan alıyo. (Erkek, 33, Ankara Garı ve Merasim Sk.)

Yani şimdi 4.büyük güç denilen medya, tekelci medya tamamen aleyhimize. (...) He medyanın yeri ne dersenez; medya bunu çok güzel çıkartması gerektiği gibi öne çıkarttı, çıkartması gerektiği kadar öne çıkarttı. Ondan sonra da çok güzel bi şekilde bıraktı. Yani 10 Ekim duruşmaları bunlar devam eden şeyler, bitmiş şeyler değil, hiçbir yerde göremezsin, sosyalist basın dışında. İşte en fazla Cumhuriyet'te görürsünüz, o da ... egemenler arası krizden ötürü diyebiliriz yani. (Erkek, 31, Ankara Garı)

5.3.3. Etiketleyici/ Ötekileştirici Haber Dili

Medyada terör haberlerinin dili ile ilgili bir diğer vurgu bu dilin etiketleyici ve ötekileştirici yapısına ilişkindir. Katılımcıların bir kısmı, özellikle 10 Ekim patlamasıyla ilgili haberlerin verilirken mağdur olan kitlenin örgütlü ve muhalif yapısı dolayısıyla terörize edilerek sunulduğunu ifade etmişlerdir.

Sonradan görüntüleri gördüm. Mesela başbakan falan demeçlerini gördüm. (...) Şöyle verilmiş o zaman yanlı medyanın haberleri; işte kendi kendilerini patlattılar, yani. Kendileri bomba koydular. (Kadın, 52, Ankara Garı ve Güvenpark)

Medyanın şovenist bi dili vardı. (...) Orda sıradan bireylerin değil de, örgütlü bireylerin, devletin karşısında olan, tırnak içinde "devletin karşısında" olan anarşist bireylerin bir araya geldiği bi oluşum olduğu için bunu bi onlara **yapılan şeyin reva olduğunu şey yaparak**, haberleri o dilde vererek lanse etmeye çalıştı. Bunu alttan alta bilinçaltına yerleştirmeye çalıştı. (Erkek, Ankara Garı, Güvenpark ve İstiklal)

Yukarıdaki ifadeler, katılımcıların bazılarının medya organları tarafından sunulan içerik ve mesajları oldukları gibi alımlamadıklarını, bu mesajları kod açımı yoluyla daha müzakereci ve hatta muhalif bir tutumla alımlayıp yorumladıklarını göstermektedir.

5.3.4. Haberin Sıradanlaştırıcı Dili

Medyada terör haberlerinin sık verilmesinin terör korkusunu arttırmanın yanı sıra terör olaylarını sıradanlaştırdığını daha önce belirtilmişti. Bu başlıkta ise haber dilinin terörü sıradanlaştırıcı etkisi üzerinde durulmuştur. Katılımcılardan bazıları, haberin sunulmuş biçiminin, verilen sayıların, olaya ilişkin anlatılanların ve anlatılmayanların terör eylemlerinin sıradan hale gelmesine ve kanıksanmasına yol açtığını belirtmişlerdir.

Bunu çok yumuşak bi şekilde, çok olağan bi şekilde anlatıp insanlara normalmiş gibi, zaten o şekilde insanlar algıladı artık. O kadar çok yaşandıktan sonra normalleşti ki her şey. Kesinlikle

basın bu konuda çok vebali yüksek bi kurum. (...) Çok normal görünmesini sağladı. (Kadın, 44, Güvenpark ve Merasim Sk.)

Bizde terör sıradan bi hale geldi, ama bence problem asıl şurada: biz bi olayda kaç kişinin öldüğüne bakıyoruz. 3 kişi öldüyse artık umursamaz hale geliyoruz, 4 kişi öldüyse umursamaz hale geliyoruz. Yani kaç hayatın kaydığı, kaç insanın psikolojisinin darmadağın olduğuna bakmıyoruz. (Erkek, 43, Ankara Garı)

5.3.5. Bilinenin/Sunulananın Sınırları ve Duygusal Mesafe

Terör haberlerinin sunulma biçimine ilişkin bir başka mevzuu, medyada aktarılanın sınırlarının aynı zamanda bilinenin de sınırları olduğudur. Bu düşünceye göre, olayın toplum üzerindeki etkisi haberin medyada yankı bulma süresiyle paralel olarak sürmekte veya ortadan kalkmaktadır. Katılımcılardan bir tanesi, haberin sunum dilinin olay ve toplum arasına duygusal bir mesafe koyduğunu ve olaya ilişkin gerçeklik algısını muğlaklaştırdığını savunmaktadır.

Irak'ta olduğunda o sıradan ya bize, ordakine de öyle. Patlama oldu, aa yazık, öldü bak. 3 gün sürüyo. **Televizyon ne kadar isterse o kadar sürüyo da diyebilirim.** Televizyon sönmesini istediğinde o haber sönüyor. Yengem bilmiyodu düşünebilir musun? Çok ısrar etti fotoğrafları görmek istedi. Gösterdim ve şok. O gün ilk defa bana acıyıp üzülüp benle konuşmak, beni teselli etmek istediler. Alanda olduğumu da biliyolardı üstelik ve beni bi tanesi aramadı. Yani kötü insan olduklarından değil, kavrayamadıkları için. **Yani patlama olmuş, o da ordaymış bişeysi yokmuş, iyi. Yani eşit çünkü. Irak'ta patlama olmuş onun bişeysi yok, eşit, eşit yani.** Televizyon ne kadar isterse o kadar. Hala böyle. (Erkek, 33, Ankara Garı ve Merasim Sk.)

Aynı katılımcı, medyada verilen ile gerçek olay arasındaki bu mesafe açıklığını ve gerçeğin tam anlamıyla kavranamaması durumunu daha yapısal faktörlerle ilişkilendirmiştir. Bu katılımcıya göre, haber kanalının ideolojik duruşundan bağımsız bir şekilde işleyen, alakasız haberlerin peş peşe verildiği, her şeyin sayılara indirildiği bir medya işleyişi vardır. Bu da terör saldırılarına ilişkin toplum algısında sapmalara yol açmaktadır.

Kanalın, haberi sunanın, ideolojik hattı, bulunuşu, konumlanışının tamamen dışında, medyanın geldiği son raddede şöyle bi durumu var. Haberleştirme dediğimiz mesele, insanları sayılara, dijital imgelere, sanal imgelere dönüştürüyor. (...) Şimdi haberi biraz izlersiniz, 104 ölü geçti gitti. (...) Dolaylı tanıklık, yani televizyondan görmek ve dolaysız, canlı tanıklık. Eskiden dolaylı tanıklıkla canlı tanıklık arasındaki mesafe şimdiki kadar uzak değildi. Yani şunu kastediyorum; televizyonda bir ölü haberi görmek canınızı yakardı. Zamanla medyanın, yapısallaştırılan o işleyişi, alt yazılardan tutun da hızlı haber akışları, kısa kısaltmalar, bilmem neler anlatabildim mi? Birbiriyle alakasız haberlerin peş peşe gelmesi. Mesela ölü haberi izliyorsunuz, köpek dağda kalmış. (...) Dolayısıyla **dolaylı tanıklıkla canlı tanıklık arasındaki mesafe bayağı açık.** Yani haberciler ne yaparsa yapsın canlı tanıklığa erişecek düzeyde bir his, bilinç, bilgi oluşturamaz bizde. (Erkek, 33, Ankara Garı ve Merasim Sk.)

Yukarıdaki katılımcının üzerinde durduğu nokta, gerçekliğe ilişkin bilgiye sahip olmanın zorluğu ve bunun yol açtığı duygusal mesafedir. Bir olay veya durum hakkındaki bilgi ancak medya organları aracılığıyla sunulduğu kadar ve bu mecraların mücade ettiği süre zarfında edilebilir, ki nitekim bu durum gerçekliğin kendisini dönüştürücü bir etkiye sahiptir. *Duyguötesi Toplum* kitabında, Bosna katliamının TV'den naklen verilirken insanların mutlu bir şekilde kahvaltılarını yaptığını, olan biteni tepkisiz ve kayıtsız bir şekilde seyrettiğini ifade eden Mestrovic (1996) de aynı şekilde olayların televizyon ekranlarında verildiği şekliyle ve verildiği kadar idrak edildiğini belirtmektedir. Mestrovic'e göre duygular kaybolmuş değildir, ancak standartlaştırıl-

miş ve mekanize edilmiştir (1996, s. 98). Gündemdeki olayları bizler için duygusal olarak paketleyen, olaya ilişkin ne düşünmemiz, nasıl hissetmemiz gerektiğini anlatan birtakım kanaat oluşturucular aracılığıyla bireyler duygularını vekaleten yaşarlar (Mestroviç, 1996, s. 158— 159).

6. Sonuç

Araştırma sonuçları, görüşme yapılan bireylerin medyada terör haberlerinin verilmesinin terör korkusuna etkisine ilişkin düşüncelerini ve bu haberlerin sunuluş biçimine ilişkin öznel düşüncelerini ortaya koymaktadır. İçerik analizi aracılığı ile elde edilen sonuçlar, terör haberlerinin medyada verilme sıklığının iki belirgin sonucu olduğunu göstermektedir. Bireylerin bir kısmı haberlerin verilmiş sıklığının ve medyada bulunan bilgi kirliliğinin kendilerini terör olay ve haberlerine karşı duyarsızlaştırdığını belirtmektedir. Bir diğer kısım görüşmeci ise bu haberlere sık maruz kalmanın halihazırda var olan terör korkusunu ve mağduriyete ilişkin kaygı ve endişelerini tetiklediğini ve yeniden ürettiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde, medya takibinin, haberin verilme sıklık ve üslubunun korkuyu söylesel olarak yeniden ürettiğini ve terör korkusunu artırdığını ortaya koyan çok sayıda araştırma mevcuttur (Gerbner ve ark., 1986; Nacos, Bloch- Elkon ve Shapiro, 2007; Matsaganis ve Payne, 2005; Spencer, 2012; Renard, 2016; Mythen ve Walklate, 2006). Gerbner ve arkadaşları, televizyonda sürekli olarak gösterilen şiddet ve ölümlerin bir normalleşme etkisi yarattığını, ancak aynı zamanda dışarıda “acımasız bir dünya” olduğunu düşüncesinin de aşılması ile korku, kaygı ve güvensizliğin arttığını ve üretildiğini belirtmektedirler (Gerbner ve ark., 1986, s. 28).

Görüşmeler sonucu en çok değinilen konulardan biri terör haber ve içeriklerinin sunumunda kullanılan dile ilişkindir. Yöntem kısmında daha önce belirtildiği üzere araştırmanın örneklemi oluşturanların büyük bir bölümü, 2015’te sol muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen ve Türkiye genelinde siyasi parti, sendika, dernek, STK ve halkın büyük çaplı katılımının sağlandığı Emek, Barış ve Demokrasi mitingini hedef alan saldırının mağdurları oluşturmaktadır. Bu bireyler muhalif ve örgütlü olmaları ve mevcut hükümetin yürüttüğü politikaları hedef alan bir eylemin parçası olmaları dolayısıyla yaşadıkları terör saldırısının anaakım medya organlarında taraflı bir şekilde ve sınırlı yer aldığını, mağdur olmalarına rağmen ötekileştirildiklerini ve terörize edildiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle medyada yer alan siyasi konuşmalar ve terör olayları sonrası ortaya çıkan güvenlik söylem ve politikalarının muhalefeti susturma, halkı sindirme ve kısıtlayıcı uygulamaları meşrulaştırma amacı ile kullanıldığını savunmaktadırlar. Korkunun gerek iç gerekse dış politikada bir denetim ve yönlendirme aracı olarak işlev gördüğünü savunan çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Gerbner ve Gross (1976), medya tarafından sıklıkla ve sürekli olarak gündemde tutulan suç ve şiddet olaylarının risk, güvensizlik ve korku duygularına yol açarak yerleşik otoriteye boyun eğilmesine ve bağımlılığının artmasına, sosyal düzenin tehdidine karşı kuvvet kullanmasına göz yumulmasına ve hatta buna istekli olunmasına yol açacağını belirtmişlerdir. Nitekim korku söylemi, “her şeyin kontrol dışı kaldığı” inancını teşvik etmekte ve sürekli olarak kendisini yeniden üretmektedir (Altheide, 2003, s. 19). Hatta daha radikal bir söylemle, korkunun, esasen siyasi amaçlar için söylesel olarak üretilip dolaşıma girdiğini ve politik gündemler tarafından yönlendirildiğini savunan çalışmalar bulunmaktadır (Pain, 2009, s. 469— 474). Bizim çalışmamızda da tekrarlanan ve hakim siyasal ideolojilerin medya içeriklerinin sunumuna etki ettiğine dair düşünce, medya haberlerine ilişkin güvensizliği artırmış ve bu durum, medya haberlerinin alımlanmasında Hall (2005, s. 127)’ün ifadesiyle eleştirel okumanın (oppositional readings) ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Verilerden elde edilen bir diğer sonuç ise, medyanın yapısal işleyişinden kaynaklı problemlerin terör olaylarına ve sonuçlarına ilişkin ortaya çıkardığı algıdır. Medyada olayların istatistiklere dökülmesi, alakasız haberlerin peş peşe sıralanması gibi durumlar terör olaylarını ve bunlar sonucunda ortaya çıkan ölüm olgusunu sıradanlaştırmaktadır. Ayrıca terör eylemlerine ilişkin halkın geneli tarafından elde edilen bilginin yalnızca anaakım medyada verilen bilgilerle ve verildiği süre ile sınırlı kaldığı yönündeki görüş, bu olaylara ilişkin gerçeklik duygusunun yitilmesi sonucunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tıpkı Mestrovic'in (1996) ifade ettiği gibi terör olaylarına ilişkin bilgi ve farkındalığın televizyonda gösterildiği kadar ve gösterildiği süre boyunca kalabildiği ve TV kapatılınca da bu olayların etkisi unutulduğuna değinilmektedir.

Doğrudan teröre maruz kalmış bireylerin medyada terör haberlerinin yer almasına ilişkin görüşlerinin değerlendirildiği bu araştırma, terör haberlerinin örneklem üzerinde genel anlamda korkuya ve duyarsızlaşmaya yol açtığını göstermektedir. Ayrıca görülmektedir ki, terör mağduru olan kitlenin ayırt edici nitelikleri, onların medya içeriklerine bakış açısını şekillendirmektedir. Bu araştırma sonuçları, medya içeriklerinin terör mağdurları tarafından nesnel ve tarafsız olarak algılanmadığını ve dolayısıyla bu içeriklerin olduğu gibi değil eleştirel ve muhalif bir süzgeçten geçirilerek alımlandığını göstermektedir. Ancak, daha geniş kapsamlı bir terör korkusu çalışmasının yalnızca bir boyutunu oluşturan bu araştırma birtakım sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle araştırma Ankara'da terörü doğrudan ve dolaylı olarak deneyimlemiş olan 20 kişi ile gerçekleştirilen görüşmelerle ve bu görüşmelerin gerçekleştirildiği zaman dilimi ile sınırlıdır. Nitekim araştırma, Ankara'da gerçekleştirilen son terör saldırısından 24 ay sonra gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, söz konusu örneklemin kendi toplumsal ve muhalif konumlanışlarından ve bireysel deneyim ve çıkarımlarından hareketle aktardıkları görüş ve düşüncelerine dayalı olduğu için toplumun tamamına genellenemez. Ancak farklı çalışma sonuçlarıyla karşılaştırma yapma imkanı sağlayabilir. Ayrıca ileride benzer terörist saldırılar yaşanması halinde bu araştırma sonuçları, farklı dönemler arasında boyutsal bir karşılaştırma imkanı da sunacaktır. Dolayısıyla bombalı saldırıların gerçekleştirilmiş olduğu başka şehirlerde, farklı zaman dilimlerinde ve daha geniş bir örneklemlerle gerçekleştirilecek çalışmalar daha farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Daha geniş bir örneklemlerle veya terörü yalnızca dolaylı olarak medya üzerinden deneyimleyen bireylerle yapılacak nitel ve nicel çalışmalar daha farklı ve daha genel bir veriye ulaşmayı mümkün kılabilir. Ayrıca medyanın birey ve toplum üzerindeki etkisi, çeşitli suçlar ve salgın hastalıklar gibi infial ve korku yaratan başka toplumsal sorunlar üzerinden araştırılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Çalışma, Anadolu Üniversitesi BAP Komisyonunca kabul edilen 1601E012 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir..

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The study was supported within the scope of the project no 1601E012 accepted by Anadolu University BAP Commission.

Kaynakça/References

- Ahmed, S. (2015). "The 'emotionalization of the "war on terror": Counterterrorism, fear, risk, insecurity and helplessness." *Criminology & Criminal Justice* 15 (5), 545—560. <https://doi.org/10.1177/1748895815572161>
- Altheide D. L., & Michalowski, R. S. (1999). Fear in the news: A discourse of control. *The Sociological Quarterly*, 40(3), 475—503. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1999.tb01730.x>
- Altheide, D. L. (2003). Mass media, crime, and the discourse of fear. *Hedgehog Review*, 5(3), 9—25.
- Aly, A., & Green L. (2010). "Fear, anxiety and the state of terror." *Studies in Conflict & Terrorism* 33, 268—281. <https://doi.org/10.1080/10576100903555796>
- Attride-Sterling, J. (2001). "Thematic networks: An analytic tool for qualitative research." *Qualitative Research* 1 (3), 385—405.
- Beck, U. (2006). Living in the world risk society: A hobhouse memorial public lecture given on wednesday 15 February 2006 at the London School of Economics. *Economy and Society*, 35(3), 329 —345. <https://doi.org/10.1080/03085140600844902>
- Beck, U. (2002a). "The silence of words and political dynamics in the world risk society." *Logos* 1(4), 1—18. <https://pdfs.semanticscholar.org/5f0d/2d183c96838f3108290fc2586d062ed713b2.pdf>
- Beck, U. (2002b). "The terrorist threat: World risk society revisited." *Theory, Culture & Society* 19 (4), 39—55. <https://doi.org/10.1177/0263276402019004003>
- Bracken-Roche, D., Bell, E., Macdonald, M. E., & Racine, E. (2017). The concept of 'vulnerability' in research ethics: an in-depth analysis of policies and guidelines. *Health Research Policy and Systems*, 15(1), 1—18. <https://doi.org/10.1186/s12961-016-0164-6>
- Chadee, D., & Ditton, J. (2005). Fear of crime and the media: Assessing the lack of relationship. *Crime, Media, Culture*, 1(3), 322 —332. <https://doi.org/10.1177/1741659005057644>
- Collogan, L. K., Tuma, F., Dolan-Sewell, R., Borja, S., & Fleischman, A. R. (2004). Ethical issues pertaining to research in the aftermath of disaster. *Journal of Traumatic Stress*, 17(5), 363—372.
- Er, T., Elmas, A. ve Sayar, G. H. (2018). Suç ve medya. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, (2), 56—68. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/710649>
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of crime, interpreting victimization risk*. New York: SUNY.
- Fleischman, A. R., & Wood, E. B. (2002). Ethical issues in research involving victims of terror. *Journal of Urban Health*, 79(3), 315—321. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1093/jurban/79.3.315.pdf>
- Friedman, B. H. (2011). Managing fear: The politics of homeland security. *Political Science Quarterly*, 126(1), 77 —106. <https://www.jstor.org/stable/23056915>
- Gerbner, G. (1992). Violence and terror in and by media. The Annenberg School for Communication University of Pennsylvania. 1—21. <http://web.asc.upenn.edu/gerbner/Asset.aspx?assetID=411>
- Gerbner, G., & Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*, 26(2), 172 —199. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1976.tb01397.x>
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. *Perspectives on Media Effects*, 1986, 17—40. <https://pdfs.semanticscholar.org/d376/313acb16fcfa8160434ac01a23a8e44cb2dc.pdf>
- Hall, S. (2005). Encoding/decoding. In S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Eds.), *Culture, media, language*, (pp.117- 127). New York: Taylor & Francis.
- Heath, L., & Gilbert, K. (1996). Mass media and fear of crime. *American Behavioral Scientist*, 39(4), 379 —386. <https://doi.org/10.1177/0002764296039004003>
- Howie, L. (2005). There is nothing to fear but fear itself (and terrorists): Public perception, terrorism and the workplace. *Paper presented to the Social Change in the 21st Century Conference*. Centre for Social Change Research Queensland University of Technology. <https://eprints.qut.edu.au/3493/1/3493.pdf>
- İrmak, F. ve Kâhya, Y. (2014). Amerika Birleşik Devletleri'nde terörizm ve terörizm korkusu: 11 Eylül terör saldırılarının öncesi ve sonrasına ilişkin bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 315— 324. http://sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi33_pdf/2tarih_uluslararasıiliskiler_siyaset/irmak_fatih_yavuzkahya.pdf
- Ketefian, S. (2015). Ethical considerations in research. Focus on vulnerable groups. *Investigación y Educación en*

- Enfermería*, 33(1), 164—172.
- Laqueur, W. (2000). *The new terrorism: Fanaticism and the arms of mass destruction*. New York: Oxford University Press.
- Matsaganis, M. D., & Payne, J. G. (2005). Agenda setting in a culture of fear: The lasting effects of September 11 on American politics and journalism. *American Behavioral Scientist*, 49(3), 379—392. <https://doi.org/10.1177/0002764205282049>
- Mestrovic, S. (1996). *Postemotional society*. London: Sage.
- Mythen, G., & Walklate, S. (2006). Communicating the terrorist risk: Harnessing a culture of fear?. *Crime, Media, Culture*, 2(2), 123—142. <https://doi.org/10.1177/1741659006065399>
- Nacos, B. L., Bloch-Elkon, Y., & Shapiro, R. Y. (2007). Post-9/11 terrorism threats, news coverage, and public perceptions in the United States. *International Journal of Conflict and Violence (IJCV)*, 1(2), 105—126. <http://129.70.43.120/index.php/ijcv/article/view/10/10>
- Nellis, A. M., & Savage, J. (2012). Does watching the news affect fear of terrorism? The importance of media exposure on terrorism fear. *Crime & Delinquency*, 58(5), 748 —768. <https://doi.org/10.1177/0011128712452961>
- Öztürk, M. (2015). Medya ve suç korkusu arasındaki ilişki. *International Journal of Social Science*, (36), 251—263. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2894>
- Pain, R. (2009). Globalized fear? Towards an emotional geopolitics. *Progress in Human Geography*, 33(4), 466 —486. <https://doi.org/10.1177/0309132508104994>
- Pain, R., & Smith, S. (2008). Fear: Critical geopolitics and everyday life. In S. J. Smith (Ed.), *Fear: critical geopolitics and everyday life* (pp. 1- 24). Aldershot: Ashgate.
- Pyszczynski, T. (2004). What are we so afraid of?: A terror management theory perspective on the politics of fear. *Social Research: An International Quarterly*, 71(4), 827 —848.
- Renard, T. (2016). *Fear not: a critical perspective on the terrorist threat in Europe*. Egmont Security Policy Brief No. 77. <http://aei.pitt.edu/86893/1/SPB77.pdf>
- Şahin Kaya, Ş. (2012). Sahibinden satılık korkular: Kadının korkutulan özne olarak inşasında medyanın rolü. *University of Gaziantep Journal of Social Sciences*, 11(1), 191—211. <https://pdfs.semanticscholar.org/1f7c/3cb416f721d740f9db71d9551e96acc9ba56.pdf>
- Spencer, A. (2012). Lessons learnt. Terrorism and the media. *Wiltshire: Arts and Humanities Research Council Polaris Publishing House*.
- Weitzer, R., & Kubrin, C. E. (2004). Breaking news: How local TV news and real world conditions affect fear of crime. *Justice Quarterly*, 21(3), 497—520. <https://doi.org/10.1080/07418820400095881>
- Yumrukuz, Ö. (2017). Şiddete karşı duyarsızlaşma ve sosyal medya ilişkisi üzerine bir inceleme. *Marmara İletişim Dergisi*, (28), 89—106. <https://doi.org/10.17829/20172833779>

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Sanayi Sektöründe Çalışan Y Kuşağı Üretim İşçilerinde Çalışma Değerleri ile Örgüte Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkide İşe Bağlanmanın Düzenleyici Rolü*

The Moderating Role of Work Engagement in the Relationship Between Work Values and Affective Organizational Commitment of Generation Y Production Workers in Industry

Ümit Deniz İLHAN¹ , Burcu KÜMBÜL GÜLER² , Mehmet AKSARAYLI³

*Bu çalışma sonucunda elde edilen bulguların bir kısmı, 10. Uluslararası Girişimcilik Kongresi'nde (ICE 2019, Manisa, Türkiye, 25-26 Nisan 2019) "Girişimciler Mavi Yakalı Y Kuşağı Çalışanlarının Duygusal Bağlılığını Nasıl Sağlamalı?" başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Pınar Süt, İnsan Kaynakları Departmanı, İzmir, Türkiye

²İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

³Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İzmir, Türkiye

ORCID: Ü.D.İ. 0000-0003-3565-0938;

B.K.G. 0000-0002-6179-7557;

M.A. 0000-0003-1590-4582

Corresponding author:

Ümit Deniz İLHAN,

Pınar Süt, İnsan Kaynakları Departmanı,

İzmir, Türkiye

E-mail: umit_ilhan@hotmail.com

Submitted: 30.10.2019

Revision Requested: 18.03.2020

Last Revision Received: 26.03.2020

Accepted: 19.05.2020

Published Online: 09.10.2020

Citation: İlhan, U.D., Kumbul Guler, B. & Aksarayli, M. (2020). Sanayi sektöründe çalışan Y kuşağı üretim işçilerinde çalışma değerleri ile örgüte duygusal bağlılık arasındaki ilişkide işe bağlanmanın düzenleyici rolü. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 65-89. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0083>

Öz

Bu çalışma, çalışma yaşamındaki değişimler çerçevesinde, sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı üretim işçilerinin örgüte duygusal bağlılıklarında etkili olacağı düşünülen çalışma değerleri ve işe bağlanmanın etkilerine odaklanmaktadır. Yapılan araştırmada, İzmir ilinde gıda ve içecek üretimi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren büyük ölçekli iki işletmede çalışan 66'sı (%12,8) kadın ve 450'si (%87,2) erkek olmak üzere toplam 516 Y Kuşağı temsilcisi üretim işçisinden veri toplanmıştır. Veri toplama araçları olarak, çalışma değerlerini ölçmek amacıyla, Lyons, Higgins, Chris ve Duxbury (2010) tarafından geliştirilmiş olan çalışma değerleri ölçeğinden (Lyons Work Values Survey-LWVS) yararlanılmıştır. İşe bağlanmayı ölçmek için, Schaufeli, Salanova, González-Romá ve Bakker (2002) tarafından geliştirilmiş olan işe bağlanma ölçeği (Utrecht Work Engagement Scale-UWES) kullanılmıştır. Son olarak örgüte duygusal bağlılığı ölçmek için, Meyer ve Allen (1991)'in örgütsel bağlılık ölçeğinin (Organizational Commitment Questionnaire-OCQ) duygusal bağlılık ile ilgili 6 maddesi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, içsel-gelecek odaklı boyut hariç, diğer üç çalışma değerleri boyutunun (içsel-an odaklı, dışsal-an odaklı, dışsal-gelecek odaklı) örgüte duygusal bağlılığı yordamasında işe bağlanmanın düzenleyici rolü olduğu görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda, sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı üretim işçilerinin örgüte duygusal olarak bağlılığının sağlanması için çalışma değerlerine önem verilmesi gerekliliği ile birlikte işe bağlanmayı da mümkün kılan bir çalışma ortamı oluşturulmasının önemi anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üretim işçisi, Y kuşağı, duygusal bağlılık, çalışma değerleri, işe bağlanma

ABSTRACT

This study focuses on the effects of work engagement and work values that are thought to be effective in providing the affective organizational commitment of Generation Y production workers in industry within the framework of the changes in working life. The data of the research were collected from a total of 516 Generation Y production workers (women %12,8, men %87,2) in two large-scale enterprises operating in the field of food and beverage production in the province of İzmir, Turkey. Work values were assessed through Lyons, Higgins, Chris and Duxbury's (2010) Lyons Work Values Survey (LWVS). Next, to assess work engagement, Utrecht Work Engagement Scale (UWES) developed by Schaufeli, Salanova, González-Romá and Bakker (2002) was used. Last, 6 items of Meyer and Allen's (1991) Organizational Commitment Questionnaire (OCQ) related to affective commitment were used to assess affective organizational commitment. According to the results of the study, work engagement was found to have a moderating role in three out of four dimensions of work values (intrinsic-present oriented, extrinsic-present oriented, and extrinsic-future oriented, with intrinsic-future oriented not found) and affective organizational commitment. In line with these findings, to ensure the affective organizational commitment of Generation Y production workers in industry, it is suggested to create an organizational environment that enables work engagement while giving importance to work values.

Keywords: Production worker, generation Y, affective commitment, work values, work engagement

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on the effects of work engagement and work values that are thought to be effective in providing the affective organizational commitment of Generation Y production workers in industry within the framework of the changes in working life. Thus, the interaction between work values and work engagement is emphasized in ensuring the affective organizational commitment of Generation Y production workers.

How and in what way Generation Y production workers in industry, which represents an important mass in today's working life, work with motivation is very important. In addition to this, their work values, their engagement at work, and their commitment to organizations are also as important. These, especially, have importance in two aspects: The first one is the results of the researches showing that Generation Y is less committed to the organization than the previous generations. The second one is the existing difficulties arising from the nature of working in industry. Considering that each generation has its unique characteristics and value judgments that differ from those of other generations, it is of particular importance for the employers to try to keep Generation Y, which is believed to have low commitment, in industry with challenging work conditions and job characteristics.

As work done in industrial production is based on body strength and less cognitively demanding, uniformity and monotony are predominant in the whole process of work. Therefore, attitudes such as satisfaction, organizational commitment and work engagement of production workers in industry may be different and perhaps low compared to some others working in attractive business sectors. Working as a production worker in industry is not seen as attractive by Generation Y, especially since the younger generations look for working conditions in which they can show their skills of, be autonomous, use their creativity, have the right to speak, and work flexible hours.

Therefore, within the framework of the changes in working life, to understand the interaction between work values and work engagement, the data of the research were collected from a total of 516 Generation Y production workers (women %12,8, men %87,2) in two large-scale enterprises operating in the field of food and beverage production in the province of İzmir, Turkey. Work values were assessed through Lyons, Higgins, Chris and Duxbury's (2010) Lyons Work Values Survey (LWVS). Next, to assess work engagement, Utrecht Work Engagement Scale (UWES) developed by Schaufeli, Salanova, González-Romá and Bakker (2002) was used. Last, 6 items of Meyer and Allen's (1991) Organizational Commitment Questionnaire (OCQ) related to affective commitment were used to assess affective organizational commitment.

According to the results of the study, work engagement was found to have a moderating role in three out of four dimensions of work values (intrinsic-present oriented, extrinsic-present oriented, and extrinsic-future oriented, with intrinsic-future oriented not found) and affective organizational commitment. Therefore, it is understood that extrinsic work values in particular ensure affective organizational commitment in interaction with work engagement. Furthermore, the findings show that work engagement does not have a moderating role in intrinsic-future oriented work values and affective organizational commitment demonstrates that in industry, work values in this category are not seen as achievable. Even though these values are associated with work engagement, it is understood that affective organizational commitment is not explained by the interaction of both variables.

In line with these findings, to ensure the affective organizational commitment of Generation Y production workers in industry, it is suggested to create an organizational environment that enables work engagement while giving importance to work values. For this purpose, in addition to providing satisfactory wage, work-life balance, job security, reward system, and right leadership style as external work values, it is necessary to implement practices that involve the employee in the decision-making process and encourage autonomy to make them be committed.

1. Giriş

Günümüz çalışma yaşamında Y Kuşağının önemli bir kitleyi temsil ettiği düşünüldüğünde, bu kuşağın nasıl ve ne şekilde motive olarak çalıştığı, çalışma değerlerinin ne olduğu, işe ve örgüte olan bağlılığı önem arz etmektedir. Öyle ki Y Kuşağının, daha önceki kuşaklara göre, işveren tarafından elde tutulmasının zor olduğu ve örgüte yönelik bağlılık düzeyinin düşük olduğu hakkında araştırmalar bulunmaktadır (Lub, Bijvank, Bal, Blomme ve Schalk, 2012; Twenge, Campbell, Hoffman ve Charles, 2010). Diğer taraftan özellikle sanayi sektöründe çalışmanın zorlukları da eklendiğinde, Y Kuşağı üretim işçilerinin iş davranışları ile çalışmaya bakış açılarını anlamak ve onları çalışmaya motive etmek daha fazla önem arz etmektedir. Öyle ki üretim işçilerinin işe ve örgüte olan bağlılıklarının düşük olmasından kaynaklı düşük verimlilikle çalışmaları ve işlerinden ayrılma eğilimi içinde olmaları üretimi ciddi anlamda olumsuz etkileyebilecek sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durum elbette sadece Y Kuşağı için değil, daha önceki kuşaklar için de benzerdir. Bir araştırmada, Y Kuşağı üretim işçilerinin önceki kuşak temsilcileri ile benzer beklentiler içinde oldukları görülmüştür. Hâlbuki Y Kuşağından olan ofis çalışanlarının çalışmaya ilişkin beklentilerinin, X ve Nüfus Patlaması Kuşaklarına göre anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur (Moore, Grunberg ve Krause, 2015). Dolayısıyla üretimde çalışmanın aslında her dönemde zorlu olduğu ve çalışmaya dair benzer tutumlar sergilendiği çıkarımı yapılabilmektedir. Gerçekten sanayi sektöründe üretim işçilerinin fazla çalışma süresi, kısa dinlenme araları ve vardiyalı çalışma düzeni beraberinde düşük gelir düzeyi, ergonomik açıdan sorunlar, monoton çalışma, iş kazası, meslek hastalığı gibi risk ve tehlikelere sahip olan iş özellikleri (Yenihan, Öner ve Çiftiyıldız, 2014, s. 46) nedeniyle, hem işe hem de çalıştıkları örgüte bağlanmalarında her dönem güçlükler söz konusu olmuştur.

Her toplumsal aşamadan geçiş ile birlikte, içerdiği kapsam ve bireylerin atfettikleri anlam bakımından bir dönüşüm yaşamış olan çalışma olgusu, sürekli olarak değişim geçirmektedir. Zaman içinde çalışmaya farklı anlamlar yüklenmesinin ardında, temelde insanlığın geçirmiş olduğu tarihsel sürece damgasını vuran ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelere bağlı değişimler yer almaktadır. Kuşak olgusunun açıklanmasında da bu değişimler birer gerekçe olarak görülmektedir. Öyle ki kuşak olgusuna sosyo-tarihsel açıdan yaklaşan ve günümüz araştırmalarında da sıkça değinilen Alman sosyolog Mannheim (1952), kuşak olgusunu “hem benzer doğum yılları aralığını hem de gelişim yıllarında benzer sosyal ve tarihi açıdan önemli olayları paylaşarak tecrübe eden ve bu nedenle bir takım birleştirici ortak unsur geliştiren bir grup” olarak açıklamıştır. Bu çerçevede her bir kuşağın kendine özgü bir takım özellik ve değer yargısına sahip olduğu ve bu özellik ve değer yargılarının diğer kuşaklarından farklılaştığı düşünülmektedir. Ayrıca bu farklılıkların, bireyin çalışma hayatı ile ilgili tutum ve davranışlarına yansıdığı da yaygın bir kanıdır (Dencker, Joshi ve Martocchio, 2008; Yang ve Guy, 2006).

Çalışma yaşamındaki değişim göz önünde bulundurulduğunda, zorlu çalışma koşulları ve iş özelliklerine sahip olmaktan ötürü sanayi sektöründe üretimde çalışanların işte tutulmaya çalışılması işveren açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Sanayi sektörü açısından, işgücünün önemli bir bölümünün üretim işçisi olması nedeniyle, bu çalışanların performansının neredeyse tüm örgütün çıktılarını etkileyecek durumda olduğunu söylemek de doğru olacaktır. Performansın önemli belirleyicilerinden biri olan çalışanların örgüte olan duygusal bağlılıklarında ise çalışma değerlerinin ve aynı zamanda işe bağlanmanın önemli etkileri olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı üretim işçileri odağında ele alınan bu çalışmanın genel olarak özgün değeri, çalışma yaşamındaki değişimler çerçevesinde örgüte yönelik duygusal bağlılıklarında hem çalışma değerleri hem de işe bağlanmanın etkisinin incelenmiş olmasıdır.

Çalışmada öncelikle literatürden yararlanılarak Y Kuşağı, çalışma yaşamında dönüşüm ve sanayi sektöründe üretim işçisi olmak, çalışma değerleri, örgütsel bağlılık ve işe bağlanma açıklanmaktadır. Araştırma kısmında ise amaç ve örneklem aktarılmakta, sonrasında araştırmada kullanılan veri toplama araçlarına değinilerek, elde edilen verilerin analizine yer verilmektedir. Böylece araştırma sonuçlarının ilgili literatüre, gelecekteki bilimsel ve uygulamalı çalışmalara faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. Literatür

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Y Kuşağı açıklanmaktadır. Daha sonra, sanayi sektörü kapsamında üretimde çalışmanın öneminin anlaşılabilmesi için, çalışma yaşamında dönüşüm ve üretimde işçi olmak konusu üzerinde durulmasının gerekli olduğu düşünülmüştür. Sonrasında, çalışma değerleri, işe bağlanma ve örgütsel bağlılık açıklanarak, Y Kuşağı temsilcisi üretim işçileri açısından değerlendirilmektedir.

2.1. Y Kuşağı

Her ne kadar insan topluluklarının kuşaklar odağında incelenmesi Antik Yunan dönemi gibi çok eski tarihlere dayandırılrsa da (Joshi, Dencker ve Franz, 2011: 179; Lub, Bal, Blomme ve Schalk, 2014: 39) kuşak olgusuna dair ilk bilimsel araştırmaların 1800'lü yılların ilk yarısında August Comte tarafından başlatılmış olduğu ileri sürülmektedir (Jeager, 1985: 275). İlk yıllarda daha çok biyolojik temelli tanımlar çerçevesinde ifade edilen kuşak olgusu, zaman içinde sosyolojik bağlamın önemine de dikkat çekilerek tanımlanmaya başlanmıştır. Nitekim günümüzde çalışmalar, kuşak kavramının doğum yılı aralığının yanı sıra sosyolojik bir tanım içinde ele alınması gerekliliğini ortaya koyan Karl Mannheim (1952)'in çalışmaları çevresinde odaklanmaktadır. Bu bağlamda literatürde kuşak kavramını tanımlamada öne çıkan unsurlar, “doğum yılı aralığı nedeniyle tarihsel süreç içindeki ortak konum” ile “tarihsel süreç içinde yaşanan olay ve edinilen deneyimler etrafında şekillenen ortak bilinç”tir (Kupperschmidt, 2000; Smith ve Clurman, 1997; Ryder, 1965; Zemke, Raines ve Filipczak, 2000). Bu unsurlar göz önünde bulundurulurken, kuşak olgusu, “tarihsel olarak aynı zaman diliminde doğan, gelişim yıllarında bu zaman dilimindeki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal olaylardan etkilenerek kendilerine özgü belirleyici ve birleştirici bir takım özellikler geliştiren ve bu özellikleriyle diğerlerinden farklılaşan bireyler topluluğu” (İlhan, 2019: 13) olarak tanımlanabilmektedir.

Kuşak gruplarına dair anlamlı bulgular ortaya koyabilmek için her bir kuşağın sınırının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu noktada Mannheim'ın (1952) kuşak olgusunu açıklamada başvurduğu unsurların, literatürdeki kuşak sınıflandırmalarına da referans olduğu ve yaşla birlikte döneme etki eden önemli olaylar doğrultusunda sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir (Lyons, 2003: 19). Bu sınıflandırmalarda referans alınan tarih aralıklarında bir fikir birliği olmamakla birlikte (Chen ve Choi, 2008; D'Amato ve Herzfeldt, 2008) esasen birbirinden çok farklı olmadığı da unutulmamalıdır. Bu çalışmada ise Tablo 1'de de görüldüğü üzere İlhan (2019)'ın literatüre hâkim olan genel kanı ile uyumlu bir şekilde ele alıp, Twenge ve ark. (2010) kuşak sınıflandırmasına dayanarak oluşturduğu sınıflandırma esas alınmıştır.

Tablo 1: Çalışmada Kabul Edilen Kuşak Sınıflandırması

Kuşak Adı	Doğum Yılı Aralığı	Yaş Aralığı (2020 yılına göre)
Sessiz Kuşak	1925-1945	95-75
Nüfus Patlaması Kuşağı	1946-1964	74-56
X Kuşağı	1965-1979	55-41
Y Kuşağı	1980-2000	40-20
Z Kuşağı	≥ 2001	≤ 19

Kaynak: İlhan, 2019.

1980 ile 2000 yılları arasında doğduğu genel kabul gören, “Milenyumlular”, “Dijital Kuşak”, “Sonrakiler” ve “Net Kuşağı” gibi adlarla da anılan (Davis, 2016: 4; Licata, 2007: 54) Y Kuşağı, her türlü teknolojik gelişmenin hız kazandığı bir dönemi ve bunun getirilerini ilk kez deneyimlemiş kuşak olmalarıyla önceki kuşaklardan ayrılmaktadır (Behrstock-Sherratt ve Cogshall, 2010: 29; Lyons, 2003: 182). Bununla birlikte Y Kuşağı üyeleri ile ilgili literatürdeki tespitlerin önemli bir kısmı şöyle sıralanabilmektedir: bilgiye ulaşma konusunda engellerinin olmaması bakımından iyi eğitim olanaklarına sahiptirler (Lemmens, 2010: 7); öğrenme sürecini işbaşında da devam ettirerek yeni bilgi ve beceriler edinmeye önem vermektedirler (D’Amato ve Herzfeldt, 2008; Ng, Schweitzer ve Lyons, 2010); yöneticilerinin bilgi ve deneyimleriyle kendilerine mentörlük ve liderlik etmeye değer vermektedir (Lyons, 2003: 33). Seyahat ve yaygın internet erişimleri olması bakımından daha fazla ve farklı insanla tanışmakta, kültür, ırk ve cinsel tercihler gibi çeşitliliklere çok daha fazla hoşgörü ile yaklaşmaktadırlar (Marcus, 2014: 19). Ayrıca hızlı teknolojik devrim sürecinde hızlı sonuçlar almaya alışkın olduklarından, kariyerlerindeki ilerleme için uzun yıllar beklemeyi göze almamakta ve bu uğurda iş değiştirmekten çekinmemektedirler (Saxena ve Jain, 2012: 116). Dolayısıyla bir örgüte kendilerini adayarak uzun yıllar boyunca tek bir örgüt için çalışmayı tercih etmemektedirler (Dhebabachachai ve Muangasama, 2013: 28). Katı kuralların ve dikey bir hiyerarşinin olmadığı, eğlenceli bir iş akışının olduğu çalışma ortamı istemekte (Pinzaru, Vatamanescu, Mitan, Savulescu, Vițelar, Noaghea ve Balan, 2016: 177), iş özel yaşam dengesine önem vermekte, iş ve özel yaşamlarına ait zaman dilimlerini kendileri yönetebilmeyi arzu etmektedirler (Zeeshan ve Iram, 2012: 316; Zemke ve ark., 2000: 138-139).

2.2. Çalışma Yaşamında Dönüşüm ve Sanayi Sektöründe Üretim İşçisi Olmak

Çalışmanın insan yaşamında kazandığı anlam tarihsel süreç içinde toplumların yaşadıkları değişim ve dönüşüme bağlı olarak farklılaşmış, sanayi öncesi dönemden günümüz sanayi sonrası dönemine kadar çalışma farklı anlamlar taşımıştır. Öyle ki süreç içinde toplumsal yapılara etki eden değişimler, çalışma amacı ve anlayışına da etki etmiş, böylece her dönemin kendi karakteristiğiyle örtüşen farklı çalışma amaç ve anlayışları ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2011, s. 6).

Bu çerçevede çalışma, geçmişte daha ziyade fiziksel çalışmaya karşılık gelmiş ve “acı”, “zahmet” ve “özgürlüğün olmayışı” gibi ifadelerle ilişkilendirilerek aşağılanan, hor görülen bir uğraş olarak olumsuz algılanmıştır (Azam ve Brauchle, 2003, s. 188). Günümüzde geline noktada ise psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe, tarih, örgütsel davranış gibi farklı disiplin ve düşünce alanlarına da konu olmakla birlikte sosyal amaca yönelik diğer faaliyetleri de kapsar bir niteliğe bürünmüştür (Bozkurt, 2011, s. 5). Böylece bugün artık çalışma olgusunun, birey açısından salt gelir elde etme aracı olmasının ötesinde, toplumsal alanda statü ve saygınlık elde etme ile psikolojik ve sosyolojik açıdan tatmin sağlaması bakımından da önem taşıdığı söylenebilmektedir (Samsun, 2017, s. 162).

Diğer yandan sanayileşme ile birlikte yaşamımıza giren fabrika, iş ve meslek olgularını birbirinden ayırtmıştır. Fabrikaya dayalı üretimde işçi olmanın sosyal açıdan saygınlığı,

herhangi bir meslek sahibi olup mesleki örgütlenmeden kaynaklanmaktan çok, işin piyasa ilişkileri çerçevesindeki öneminden kaynaklanmaktadır. Çıraklıktan başlayarak, zanaatkar olma yolunda ilerleyen çalışan bir meslek sahibi olabilirken, fabrikalardaki montaj hattında üretim sürecinde baştan sona yer alamayan işçinin bir meslek sahibi olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır (Dikmen, 2011, s. 39). Aslında daha fazla verimliliğe ulaşılmasını hedefleyen fabrika üretiminde esas olan, işçiler arasında işbölümünün olmasıdır. Meslek sahibi olan tek bir zanaatkarın yaptığı işin, işbölümü neticesinde sadece küçük bir parçasını yapıyor olmak işçiyi, “parça işçi”lere dönüştürmekte ve böylelikle yapılan iş monoton, basit ve tekdüze hale gelmektedir (Tezgel, 2010, s. 109). Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında anlatmış olduğu ünlü iğne fabrikası, ilk etapta işbölümü sayesinde elde edilen verimlilik bağlamında özellikle işveren açısından umut vaat edici görünmektedir. Hâlbuki Smith, işçilerin uzmanlaşma ile birlikte saatlerce tek bir küçük iş için son derece rutin ve sıkıcı bir sarmala girdiklerinin ve bunun psikolojik iyilik hallerini olumsuz etkilediğinin farkındadır. İşçilerin kendi çabaları üstünde kontrollerini kaybetmeleri ile birlikte, ruhen ve zihnen büyük bir kayıp yaşamaları söz konusu olmaktadır (Sennett, 2002, s. 37).

İşbölümü dışında denetim konusu da özellikle sanayi sektöründe üretimde çalışan işçiler için önemli bir sorundur. Taylor’un Bilimsel Yönetim İlkeleri doğrultusunda şekillenen çalışma pratiğinde, yönetimin işgücü üzerinde mutlak bir denetim oluşturması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu haliyle aslında Taylorizm, “çalışmanın bilimi” üzerinde durmaktansa “işçinin kapitalist koşullarda çalışmasının yönetilmesi”ni amaçlamaktadır. Braverman (2008)’a göre, Taylorizm, genel olarak işi gerçekleştirmenin “en iyi yolu”nu bulmayı değil, “yabancılaşmış emeğin en iyi biçimde nasıl denetleneceği” sorununa cevap bulmaya çalışmaktadır.

Aşırı uzmanlaşma ve aynı zamanda yoğun denetim altında üretim işçisi olarak çalışmak, günümüzde de benzer bir görünüm sergilemektedir. Üretimde çalışmak birebir üretim hattında çalışma ile daha çok bedensel bazen de Toplam Kalite Yönetimi ve Post-Fordist dönemin etkisiyle zihinsel olarak üretime katkı sağlamayı içermektedir. Mal veya hizmetin üretim sürecinde önemli bir yer tutan işçiler, emek yoğun şekilde, makine başında, üretim bandında, tezgâh üstünde veya sahada hareketli olarak çalışmaktadır. Yöneticiler tarafından yoğun denetim altında, hem hedef hem de zaman baskısı ve beden güçleriyle çalışan üretim işçilerinin, ofis çalışanlarından daha düşük eğitim düzeyine sahip olduğu ve daha düşük ücretlerle çalıştığı da bir gerçektir (Çetin, 2019, s. 67).

Bununla birlikte günümüze yaklaştıkça, bireyin yaşamında çalışmanın merkezi yaşam ilgisi olma anlamında bir dönüşüm yaşayarak öneminin azaldığı görülmektedir. Bu noktada sanayileşme ile birlikte gelişen kitle üretimi odağında fabrikalara yönelen çalışma anlayışının, bilgi teknolojilerinin üretim sürecinde etkin olmaya başlamasıyla birlikte değişime uğradığına dikkat çekmekte fayda vardır. Nitekim 1970’li yıllarla birlikte yaşanan sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmeler çalışmaya ilişkin yeni anlam arayışlarının başlangıcını oluşturmuştur (Genis ve Wallis, 2005, s. 65).

Böylece çalışmanın birey açısından yeniden yorumlandığı bu noktada, bir yandan çalışmanın bireyin yaşamında ne ifade ettiğine ilişkin, diğer yandan da çalışmanın geleceğine ilişkin bir takım öngörüler ortaya atılmaktadır (Keser, 2010, s. 369). Öncelikle birey açısından değerlendirildiğinde, işveren tarafından dayatılan, bireyin örgüt ve çalışmanın kurallarına mutlak uyumunun sağlanması gerekliliği, kendi yaşam hikâyesini oluşturan ve aslında örgütün kendisine uyması gerektiğini düşünen Y Kuşağı için güçlükle kabul edilmektedir. Teknolojik gelişmelere rahat uyum sağlayabilen, fazla çalışmaya direnç gösteren, örgüte yönelik sadakati düşük düzeyde olan ve genel olarak çalışma değerleri önceki kuşaklardan farklı olan Y Kuşağının geleneksel çalışma düzen ve değerlerinden sapma gösterdiği açıktır (Omay, 2017, s. 119-120).

Üretim işçileri odağında çalışmanın geleceği açısından değerlendirildiğinde ise örneğin Handy (1984), çalışmanın toplumdaki yerini inceleyip istihdamın gelecekteki olası gelişimini tartıştığı “The Future of Work” orijinal adlı kitabında talep edilen işgücü niteliğinin değişeceğini ileri sürmektedir. Handy (1984) parçalara ayrılmış işte tek bir fonksiyonuna hâkim oldukları makineleri kullanarak sürekli aynı işi yapan düşük vasıflı işgücünün yerini, üretimin tüm aşamaları hakkında bilgi sahibi olan, ortaya çıkacak ürünün çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesinden daha iyi kalitede üretilmesine kadar her safhasında yeni teknolojilerle çalışan, çok fonksiyonlu makineleri etkin şekilde kullanarak süreçte rol sahibi olacak vasıflı işgücüne bırakacağına vurgu yapmaktadır. Böylece örgütte çalışan işgücü sayısının zaman içinde azalacağını ileri süren Handy (1984) yeniden yapılanmalar neticesinde örgütlerde kalanlar arasında ise işinde profesyonel ve uzman olanların sayısının artacağını belirtmektedir (Aktaran Yentürk, 1993, s. 48). Gorz (1986) da teknolojik gelişmelerin zaman içinde var olan geleneksel anlamdaki sürekliliğe sahip çalışmanın ortadan kalkmasına neden olacağından ve sürekliliği olmayan esnek, güvencesiz işlerde çalışmak gerçeğiyle karşı karşıya kalınacağından bahsetmektedir. Bunun da iş yoğunluğunda artış, işten çıkarılma, taşeronlaşma ve iş sözleşmesinin doğal yapısından kaynaklanan haklarda yapısal bozulmalar gibi bir takım olumsuz sonuçlar doğuracağını ileri sürmektedir (Aktaran Thébaud-Mony, 2012, s. 82). Gorz (2001) böylece sanayileşme sürecinde ortaya çıkan esnek çalışma biçimlerinin birbirine benzeyen ancak birbirinden çok farklıymış gibi gösterilen ve hiç biri esasen meslek olgusuyla örtüşmeyen “işler” icat ettiğini ve meslek olgusunun içinin boşaltıldığını düşünmektedir. Benzer şekilde Rifkin (1995), teknolojilerin yoğun olarak kullanımıyla insan emeğinin üretim sürecinden ayrıldığını ve yakın gelecekte bunun daha da kutuplaşarak milyonlarca hizmet ve üretim sektörü çalışanın işsizliğe sürükleneceğini düşünmektedir. Furnham (1997) ise başka bir bakış açısıyla konuyu ele almakta ve temelde maddi getirilere dayanan iş görmeye yönelik ilginin azalacağını, bireylerin salt gelir elde etme odağının aynı zamanda bireysel gelişme, fiziksel ve sosyal anlamda iyi çalışma koşullarına kayacağını ileri sürmektedir.

2.3. Çalışma Değerleri

Çalışma değerleri, çalışma hayatında bireylerin genel olarak çalışma olgusunu, çalışma arkadaşlarını ve çalışma ortamını değerlendirmelerini ve yargılamalarını içeren, ayrıca çalışma ve kariyer ile ilgili karar almalarında önemli rol oynayan değerlerdir. Bireyden bireye farklılık gösterebilen çalışma değerleri, bireylerin işe ve iş arkadaşlarına karşı tutumlarını etkilemekle birlikte hem motivasyonları hem de verimlilikleri ile yakından ilişkilidir. Genel olarak çalışma değerleri, bireyler için çalışma hayatında neyin önemli olduğu sorusuna cevap vermekte ve önem sırasına göre zihinde hiyerarşik olarak sıralanabilmektedir.

Sınıflandırma konusunda halen yeni araştırmaların yapılageldiği çalışma değerleri ile ilgili olarak, aşağıda farklı araştırmacılar tarafından yapılmış olan sınıflandırmalar özetlenmektedir:

- Manhardt (1972): “Konfor ve güvence, yetenek ve gelişme, statü ve bağımsızlık”.
- Rounds, Henly, Dawis, Lofquist ve Weiss (1981): “Başarı, konfor, statü, fedakârlık, güvenlik, özerklik”.
- Elizur (1984): “Araçsal, bilişsel, özgeci”.
- Super (1970): “İçsel, dışsal”.
- Lyons ve ark. (2010): “Araçsal, bilişsel, sosyal, prestij” (Aktaran İlhan, 2019, s. 80-84).

Araştırmada sınıflandırması kullanılan Lyons (2003)'ün çalışma değerleri tanımına göre, kavram inançla ilişkilendirilmiş ve şu şekilde açıklanmıştır: Bireylerin çalışma hayatına ilişkin arzu edilen eylem ve hedefleri hakkındaki tutumlarını oluşturmak adına kullandıkları genel inançlar.

Literatürde genel olarak bireyin çalışma değerleri ile örgütün değerlerinin buluşması sonucu çalışanların örgütlerine bağlılık hissedebilecekleri düşünüldüğünden, çalışma değerleri örgütsel bağlılığı açıklamada önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Elizur 1996; Putti, Aryee ve Liang, 1989). Birçok araştırma bulgusuna göre bireyin sahip olduğu değerler ile örgütün sunduğu değerler arasında uyum olmasının örgütle özdeşleşmeyi sağlayacağı, tam tersi olarak bu noktadaki uyumsuzluğun ise çalışanın örgüte yönelik bağlılığını olumsuz etkileyeceği savunulmaktadır (Cennamo ve Gardner, 2008, s. 904).

Sanayi sektöründe çalışan üretim işçileri açısından bakıldığında, yapılan nitel bir araştırmada “iyi iş”e ulaşmak; iş güvencesi, iş güvenliğinin sağlanması ve ihtiyaçlara yetecek kadar ücret elde etmek ile mümkün olmaktadır. Ayrıca işçilerin özerklik ile iyi ilişkilere sahip olmaya olanak tanıyan iş özellikleri üzerinde de birey-iş uyumunun sağlanması önemli görülen unsurlardır (Jones, Haslam ve Haslam, 2017, s. 138). Çalışma değerleri, yaşa bağlı olarak da değişmektedir. Yapılan araştırmalarda, genç üretim işçilerinin ileri yaştaki işçilere göre içsel çalışma değerlerine daha fazla önem verdikleri için daha büyük beklenti içinde oldukları, işlerini daha az tatminkâr bulduklarına, daha fazla iş doyumunu ile daha yüksek gelir beklentisi içinde olduklarına dair tespitler bulunmaktadır (Altimus ve Tersine, 1973, s. 62; Taylor ve Thompson, 1976, s. 534). Güncel bir araştırmada da, Y Kuşağı üretim işçilerinin çalışırken bilgi birikiminden yararlanmak gibi içsel çalışma değerlerine daha fazla önem atfettiği ve katılımcı bir çalışma ortamında iş doyumlarının daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir (García, Gonzales-Miranda, Gallo ve Roman-Calderon, 2019, s. 384).

2.4. İşe Bağlanma

Türkçeye “işe adanma”, “işe tutkunluk” ve “işe cezbolma” şeklinde de çevrilmiş olan kavram, bu çalışmada “işe bağlanma” olarak ele alınmaktadır. Kavrama ilişkin tanımlama ilk defa Kahn (1990) tarafından yapılmıştır. Buna göre işe bağlanma, “işin yürütülmesi esnasındaki performans, bireyin kendisini rolüne adanması”dır. Bu bağlamda bireyin işini yapmakta olduğu sırada, fiziksel, bilişsel ve duygusal açıdan enerjisini işe aktarmakta olduğu üzerinde durulmaktadır.

Schaufeli ve ark. (2002) işe bağlanmayı üç boyutta ele almaktadır: “Dinçlik”, “adanmışlık” ve “bütün ilginin işe verilmesi”. Dinçlik, yüksek derece enerji ve bilişsel açıdan esneklik, çaba harcamaya yönelik motivasyon, çalışırken özenli olma ve zorluklarla karşılaşıldığında çözüm konusunda ısrarlı olmayı içinde barındırmaktadır. Adanmışlıkta, anlam, coşku, ilham ve gurur duyguları bulunmakla birlikte, bireyin işine yüksek düzeyde kendini vermesi söz konusudur. Bütün ilginin işe verilmesinde ise, tam bir konsantrasyon ve işin yürütülmesi esnasında mutlu bir meşguliyet yer almaktadır (Aktaran Keser ve Yılmaz, 2009, s. 103). Yüksek bir aktivasyon içinde bulunan çalışanın aynı zamanda heyecan, coşku, enerjiklik, mutluluk ve memnuniyet gibi işi ile ilgili olumlu duygulara sahip olması beklenmektedir. Bir kişilik özelliğinden daha çok psikolojik bir durum olan işe bağlanma sonucunda, hem çalışan düzeyinde hem de örgütsel düzeyde olumlu çıktılar elde edilmektedir (Schaufeli, 2014, s. 24). Bu çıktılardan önemli bir tanesi örgütsel bağlılıktır. İşe bağlılığı yüksek olan bireyin çalışmakta olduğu örgüte yönelik duygusal bağlılığı da olumlu etkilenmektedir (Demerouti, Bakker, De Jonge, Janssen ve Schaufeli, 2001, s. 280). Çünkü örgütün kendisine olan katkılarını olumlu değerlendiren birey, kendisini iş rolüne daha fazla adayıp, daha fazla oranda bilişsel, duygusal ve fiziksel kaynağı işine ayırabilmektedir. İşe bağlı bir şekilde işini sürdüren birey, takdir edilmesiyle birlikte örgüte daha fazla sadık kalıp işten ayrılma gibi olumsuz bir davranış içine de girmeyecektir (Schaufeli ve Bakker, 2004).

Sanayi sektöründe üretim işçilerinin, işe bağlanmanın önemli bir bileşeni olarak düşünülebi-
lecek “anamlı çalışmaya” ulaşmak için bir takım çabaları olabileceğini belirten Thomas (1989),
araçsal tutumlar sayesinde işçilerin kendilerini başka alanlarda başarıya ulaştırabileceklerine dair
bir düşünce geliştirdiklerini belirtmektedir. Örneğin işte deneyim kazanmak, çalışma alanlarını
genişletmek için farklı pozisyonlar arası geçiş yapmak, işin mücadeleci kısmını harekete geçirip
rutinden çıkmak için çalışmayı oyun haline getiren davranışlarda bulunmak, bu stratejik düşün-
cenin uygulamalarındandır (Aktaran Lucas ve Buzzanell, 2004, s. 276).

2.5. Örgütsel Bağlılık

Mowday, Steers ve Porter (1979) tarafından ilk defa literatüre kazandırılmış olan örgütsel
bağlılık, “çalışanın örgüte yönelik duygusal içerikli sadakati” şeklinde tanımlanmış ve çalışanla-
rının örgütlerinin değerlerini ve amaçlarını benimsedikleri oranda örgütlerine bağlılık hissettikleri
üzerinde durulmuştur. İşinden daha çok, çalıştığı örgüte yönelik olan ve işten ayrılma davranışı
ile de negatif ilişkili olan örgütsel bağlılık ile ilgili olarak, farklı odaklara yönelik pek çok tanım
ve model önerilmiştir. Ancak Meyer ve Allen (1984) tarafından önerilen ve üç boyuttan oluşan
örgütsel bağlılık, literatürde en çok kabul gören tanım ve sınıflandırma olmuştur (Wasti, 2009, s.
18). Buna göre ilk boyutta yer alan “duygusal bağlılık”ta çalışanların örgütle özdeşleşerek çalış-
maya devam ettikleri belirtilmektedir. Bu boyutta, örgüte duygusal açıdan tutkun olma, özdeşleş-
me ve katılımında bulunmaya yönelik istek yer almaktadır. İkinci boyuttaki “devamlılık bağlılığı”
çalışanın işten ayrılması durumunda karşılaşılabilecek maliyetler konusundaki farkındalığı ile ilgili
olup çalışanın örgütle olan ilişkisi daha ziyade devam etme zorunluluğunu içermektedir. Daha
sonra Weiner ve Vardi (1980) tarafından önerilen üçüncü boyuttaki “normatif bağlılık” ise çalı-
şanın örgütüne bağlılık göstermeyi bir yükümlülük olarak görmesi ve sadece “doğru” olduğunu
düşündüğü için bağlı olmasını anlatmaktadır (Meyer ve Allen, 1991). Bu çalışmada ise Y Kuşa-
ğı’nın çalışma değerlerine etkisi bakımından “duygusal bağlılık boyutu” ele alınmaktadır.

Sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı üretim işçileri açısından bir değerlendirmede bulunmak
gerekirse, literatürde öncelikli olarak temelde işlerinde belirgin bir kariyer fırsatına sahip olmayan
üretim işçilerinin, mesleki statü ile saygınlıklarının ve dolayısıyla işlerinden elde ettikleri tatmin
düzeyinin nispeten düşük olduğuna dikkat çekilmektedir (Hennequin, 2007, s. 566; Hu, Kaplan,
ve Dalal, 2010, s. 318). Yaptıkları işlerde belirgin kariyer fırsatlarının olmaması, beraberinde pro-
fesyonel gelişimlerini de kısıtlamaktadır. Oysa kendilerinden önceki kuşaklara kıyasla, hem mes-
leki hem de kişisel anlamda gelişimleri için öğrenmeye son derece açık olan Y Kuşağı açısından
işbaşında yeni beceriler edinilememesi de bir tatminsizlik unsuru olabilmektedir (D’Amato ve
Herzfeldt, 2008; Ng ve ark.; 2010). Ayrıca yaşamlarının her alanında bilgi teknolojileriyle donatılı
bir şekilde büyümüş olan Y Kuşağı (Zemke ve ark., 2000, 116), edinmiş oldukları bilişsel yetkin-
likler doğrultusunda, teknolojinin hakim olduğu ve bilişsel anlamda zorlayıcı iş beklentilerini mo-
noton ve tek düze iş özelliklerinin hakim olduğu sanayi sektöründe bulamamaktadır (Dhevabac-
hachai ve Muangasama, 2013, 28). Dolayısıyla, Y kuşağı üyelerinin sanayi sektöründe bulunan,
üretim odaklı bir işletmeye yönelik örgütsel bağlılıkları da olumsuz etkilenebilmektedir.

3. Araştırma

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırmanın amacı üzerinde durulmakta, sonrasında
sırasıyla örneklem, kullanılan veri toplama araçları ile veri analizi detaylandırılmakta ve son
olarak araştırma bulgularına yer verilmektedir.

3.1. Amaç

Araştırmanın amacı, önceki kuşaklara kıyasla işletmeler açısından elde tutulması güç bir kuşak olarak düşünülen Y Kuşağının, hâlihazırda çalışma koşulları bakımından zor olan sanayi sektöründe örgüte yönelik duygusal bağlılığına etki eden faktörlerin araştırılmasıdır. Bu doğrultuda sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı üretim işçilerinin örgütsel bağlılığında hem çalışma değerleri hem de işe bağlanmanın etkileşim halinde olduğu varsayılmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın temel hipotezi şu şekildedir: “Sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı üretim işçilerinin çalışma değerleri ile örgüte duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide işe bağlanmanın düzenleyici rolü vardır”.

3.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini İzmir ilinde, gıda ve içecek üretimi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren büyük ölçekli iki işletmede çalışan Y Kuşağı temsilcisi toplam 516 üretim işçisi oluşturmaktadır. İlgili araştırmanın yürütüldüğü zaman diliminde her iki işletmenin İnsan Kaynakları biriminden aktarılan bilgi doğrultusunda Y Kuşağı üretim işçisi sayısı 793 olarak belirlenmiştir. Buna göre 516 kişilik örneklem ile evrenin %65’ine ulaşılmıştır. Örneklem seçiminde, olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Bu çerçevede her bir üretim ünitesinden sorumlu olan formenle işbirliğine gidilerek, kendi ünitelerinden çalışma akışını aksatmayacak şekilde, çalışanların ankete katılım göstermelerinin desteklenmesi sağlanmıştır.

Tablo 2: Örneklem Ait Demografik Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Kategori	Sayı (S)	Yüzde (%)
Yaş	1980-2000 arası (Y Kuşağı)	516	61,4
Cinsiyet	Kadın	66	12,8
	Erkek	450	87,2
Medeni Durum	Evli	301	58,3
	Bekar	215	41,7
Eğitim Düzeyi	İlkokul	23	4,5
	Ortaokul	131	25,4
	Lise	306	59,3
	Ön Lisans	42	8,1
	Üniversite	14	2,7
Mesleki Pozisyon	Formen/Vardiya Sorumlusu	18	3,5
	İşçi	498	96,5
İşletmedeki Hizmet Süresi	0-5 yıl	251	48,6
	6-10 yıl	166	32,2
	11-15 yıl	86	16,7
	16-20 yıl	12	2,3
	21 yıl ve daha üstü	1	0,2
Sendika Üyeliği	Sendikalı	372	72,1
	Taşeron	144	27,9

Buna göre Tablo 2’den de takip edileceği üzere örnekleme ait demografik özellikleri kısaca belirtmek gerekirse, toplam 516 kişinin 66’sı (%12,8) kadın, 450’si (%87,2) erkektir. Bunlardan 301 kişi (%58,3) evli olup 215 kişi (%41,7) bekar’dır. Örneklemin eğitim düzeyine göre dağılımı değerlendirildiğinde ise 14 kişi (%2,7) üniversite, 42 kişi (%8,1) ön lisans, 306 kişi (%59,3) lise, 131 kişi (%25,4) ortaokul ve 23 kişi (%4,5) ilkokul mezunudur. Örneklem mesleki pozisyon dikkate alınarak değerlendirildiğinde, 18 kişinin (%3,5) formen/vardiya sorumlusu olarak çalıştığı, 498 kişinin

(%96,5) de işçi olarak çalıştığı görülmektedir. Hizmet süresine göre örneklem dağılımı değerlendirildiğinde, 251 kişinin (%48,6) 0-5 yıl, 166 kişinin (%32,2) 6-10 yıl, 86 kişinin (%16,7) 11-15 yıl, 12 kişinin (%2,3) 16-20 yıl ve 1 kişinin (%0,2) 21 yıl üstü olarak çalıştığı görülmektedir. Son olarak sendika üyeliği değişkenine bakıldığında, 372 kişinin (%72,1) sendika üyesi olduğu, 144 kişinin (%27,9) ise sendikal faaliyetlerden yararlanmayarak, taşeron olarak çalıştığı anlaşılmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Nicel araştırma yöntemi çerçevesinde anket uygulama tekniğinin esas alındığı bu çalışmada, teorik çerçeveden hareketle bağımsız değişken için Lyons ve ark. (2010) tarafından geliştirilmiş olan çalışma değerleri ölçeğinden (Lyons Work Values Survey-LWVS) ve Schaufeli ve ark. (2002) tarafından geliştirilmiş olan işe bağlanma ölçeğinden (Utrecht Work Engagement Scale-UWES) yararlanılmıştır. Bu bağlamda çalışma değerleri ölçeği ile bireyin çalışma koşulları ve çalışma aracılığıyla elde ettiği çıktılar gibi çalışmaya ilişkin bazı özelliklere yönelik tercihini belirleyen kıstasları ortaya koymak hedeflenmiştir. İşe bağlılık ölçeği ile de bireyin işi ile ilgili faaliyetleri yaparken enerjik olma ve duygusal açıdan kenetlenme durumunu ölçmek hedeflenmiştir. Bağımlı değişken için ise için Meyer ve Allen (1991)'in örgütsel bağlılık ölçeğinin (Organizational Commitment Questionnaire-OCQ) duygusal bağlılık ile ilgili 6 maddesi kullanılmıştır. Bu ölçek sayesinde bireyin örgüte tutkuyla özdeşleşebilme durumunun ölçülmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte araştırma örnekleminin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, mesleki pozisyon, işletmedeki hizmet süresi ve sendika üyeliği gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 7 adet soru sorulmuştur.

Kullanılan ölçeklere ilişkin özet bilgi ve ölçeklerin güvenilirlik değerleri aşağıda Tablo 3'ten takip edilebileceği gibi kısaca şöyle açıklanabilmektedir: İlk olarak çalışma değerleri ölçeğinde cevap seçeneği olarak 5'li likert ölçeği kullanılmış olup seçenekler "1. Hiç önemli değil"den "5. Tamamıyla önemli"ye kadar değişmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puan, çalışma değerlerinin yüksek olduğunu, düşük puan, çalışma değerlerinin düşük olduğunu göstermektedir. Araştırmada ölçeğin güvenilirliği Cronbach $\alpha=0,94$ olarak gerçekleşmiştir. İşe bağlanma ölçeğinde ise cevap seçeneği olarak 7'li likert ölçeği kullanılmıştır. Cevap seçenekleri "1. Hiç" ile "7. Her Gün" arasında değişmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puan, işe bağlanmanın yüksek olduğunu, düşük puan, işe bağlanmanın düşük olduğunu gösterirken ölçeğin güvenilirliği Cronbach $\alpha=0,91$ olarak gerçekleşmiştir. Son olarak örgüte duygusal bağlılık ölçeğinde cevap seçeneği olarak 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Cevap seçenekleri "1. Kesinlikle Katılmıyorum" dan "5. Tamamen Katılıyorum"a kadar değişmekte olup ölçekten elde edilen yüksek puan, örgüte duygusal bağlılığın yüksek olduğunu, düşük puan ise örgüte duygusal bağlılığın düşük olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliği ise Cronbach $\alpha=0,71$ olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Kullanılan Ölçeklere İlişkin Bilgi

Ölçek	Ölçekteki İfade Sayısı	Cevap Seçeneği	Cronbach α Değeri
Çalışma Değerleri (Lyons ve ark., 2010)	32	5'li Likert (1.Hiç Önemli Değil - 5.Tamamıyla Önemli)	0,94
İşe Bağlanma (Schaufeli ve ark., 2002)	17	7'li Likert (1.Hiç -7.Her Gün)	0,91
Örgüte Duygusal Bağlılık (Meyer ve Allen, 1991)	6	5'li Likert (1.Kesinlikle Katılmıyorum - 5.Tamamen Katılıyorum)	0,71

Ayrıca ulusal ve uluslararası birçok çalışmada Türkçe uyarlaması yapılarak yaygın olarak kullanıldığından, aynı zamanda Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları da yapılmış olduğundan, örgütsel bağlılık ve işe bağlanma ölçeklerine faktör analizi uygulanmamıştır. Bununla birlikte çalışma değerleri ölçeği, Türkiye’de yapılan araştırmalarda yaygın olarak kullanılmadığından ve Türkçe uyarlaması ile birlikte geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları da yapılmamış olduğundan, faktör analizi uygulanması gerekli görülmüştür.

Bu bağlamda ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek üzere, öncelikle açıklayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmış, sonrasında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile oluşturulan yeni yapının uygunluğu test edilmiştir. Böylece AFA ve DFA uygulaması ile elde edilen yeni yapı çerçevesinde maddelerin ağırlıklı olarak yığıldıkları faktörler gözetilerek bu maddelerin ifade ettikleri anlama göre sınıflandırma ve adlandırma yapılmıştır.

Tablo 4: DFA Sonucunda Oluşturulan Faktörlere İlişkin Değerler

Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Ortak Varyans Değerleri	Özdeğer	Varyans Yüzdesi
18	0,732				0,609	7,950	33,125
16	0,704				0,561		
21	0,703				0,581		
19	0,673				0,568		
17	0,640				0,503		
23	0,565				0,499		
32		0,647			0,527	1,742	7,260
31		0,617			0,526		
29		0,610			0,504		
25		0,609			0,550		
27		0,604			0,493		
22		0,594			0,481		
28		0,557			0,513		
26		0,556			0,473		
15			0,745		0,608	1,509	6,288
9			0,688		0,524		
13			0,611		0,514		
14			0,598		0,552		
2				0,668	0,467	1,180	4,919
3				0,640	0,481		
1				0,586	0,415		
5				0,557	0,522		
7				0,506	0,423		
6				0,424	0,486		

Buna göre ilk olarak AFA sürecinde ortak varyans değerleri, açıklanan toplam varyans yüzde-leri, yığılı grafiği, özdeğer ve döndürülmüş faktör yükleri incelenerek analiz gerçekleştirilmiştir. AFA sonrasında geçerliliği azalttığı tespit edilen 30., 4., 10., 20. ve 8. maddeler sırayla ölçekten çıkartılarak bu aşamadaki işlem sonlandırılmıştır. Böylece elde edilen değerler Ek.1’den takip edilebilmektedir. İkinci aşamada ise AFA ile ortaya konan faktör yapıları gözetilerek, yapının uygunluğu LISREL 8.51 programında doğrulayıcı DFA ile test edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak AFA ile oluşturulan model DFA için LISREL’e tanımlanmış ve test edilmiştir. Bu noktada modelin iyileştirilip uyum değerlerinin sağlanması amacıyla 11., 12. ve 24. maddeler ölçekten çıkartılmış, aralarında yüksek korelasyon görülen 31. ile 32. ve 9. ile 15. maddeler kendi aralarında ilişkilendirilmiştir. Böylece Ek. 2’den takip edileceği üzere uyum indekslerinden elde edilen değerlerden

hareketle, DFA ile ortaya çıkan 4 boyut ve 24 maddelik ölçeğin kabul edilebilir bir model olarak doğrulandığını görülmüştür. Tüm bu işlemler sonrasında oluşturulan ölçek faktörlerine ilişkin yeni sınıflandırmanın ortak varyans değerleri, açıklanan toplam varyans yüzdeleri, yığın grafiği, özdeğer ve döndürülmüş faktör yükleri tekrar incelenmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi maddelerin ortak varyans değerlerinin 0,40'tan büyük olduğu, 4 faktör altında toplandığı, toplam varyansın %33,125'ini birinci, %7,260'ını ikinci, %6,288'ini üçüncü, %4,919'unu dördüncü faktörün açıkladığı ve bu oranın toplam varyansa ise % 51,592 oranında katkı yaptığı tespit edilmiştir.

Orijinali 32 madde ve "araçsal değerler", "bilişsel değerler", "sosyal değerler" ve "prestij değerleri" olmak üzere 4 boyuttan oluşan ölçek, yeni oluşturulan yapı ile "içsel çalışma değerleri" ve "dışsal çalışma değerleri" olmak üzere iki boyut altında olmakla birlikte bunların da kendi içinde "an odaklı" ve "gelecek odaklı" boyutları olarak sınıflandırılması ile gerçekleştirilmiştir. Bu sınıflandırmada, işin ilgi çekiciliği, zorlayıcılığı, çeşitliliği ve entelektüel olarak uyarıcılığı gibi işin kendisi ile ilgili, yani iç kaynaklı yönleri "içsel", ücret, yan haklar ve iş güvenliği gibi işin içeriğinden bağımsız olarak çalışma koşulları ile ilgili, yani dış kaynaklı yönleri ise "dışsal" olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte "an odaklı" bireylerin içinde buldukları anda kendilerine sunulmuş olan ve olumlu duygu seviyelerindeki anlık artışlara sebep olan değerleri ifade ederken, "gelecek odaklı" bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik olan değerleri ifade etmektedir. Ek. 3'te faktör analizi sonuçlarına göre yeni sınıflandırılmış olan çalışma değerleri ve altındaki ifadelerle ilişkin tablo yer almakta olup aşağıda Tablo 5'ten yeni oluşturulan faktörlere ait değerler takip edilebilmektedir.

Tablo 5: Yeni Oluşturulan Faktörler, Faktör Ağırlıkları ve Güvenilirlik Değerleri

Faktörler	Madde	Faktör Ağırlıkları	Madde Silinirse α Değeri	Cronbach α Değeri
İçsel An Odaklı Çalışma Değerleri	9	0,688	0,700	0,73
	13	0,611	0,674	
	14	0,598	0,640	
	15	0,745	0,660	
İçsel Gelecek Odaklı Çalışma Değerleri	22	0,594	0,831	0,85
	25	0,609	0,823	
	26	0,556	0,828	
	27	0,604	0,834	
	28	0,557	0,824	
	29	0,610	0,826	
	31	0,617	0,825	
	32	0,647	0,824	
Dışsal An Odaklı Çalışma Değerleri	16	0,704	0,817	0, 84
	17	0,640	0,818	
	18	0,732	0,797	
	19	0,673	0,806	
	21	0,703	0,806	
	23	0,565	0,819	
Dışsal Gelecek Odaklı Çalışma Değerleri	1	0,586	0,685	0,82
	2	0,668	0,708	
	3	0,640	0,677	
	5	0,557	0,663	
	6	0,424	0,683	
	7	0,506	0,679	

Not 1: Ölçeğin geneli için Cronbach $\alpha=0,91$; Not 2: Orijinal ölçekteki madde numaraları kullanılmıştır.

3.4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Bu bağlamda öncelikle tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizi yapılmış ve bunu takiben açıklayıcı analizler yapılmıştır.

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırmada kullanılmış olan ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizinin yer aldığı bu bölümde, ilk olarak Tablo 6’da çalışma değerleri ölçeğine uygulanan faktör analizi sonucunda oluşturulmuş yeni faktörlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, işe bağlanma ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve örgütsel bağlılık ölçeğinin örgüte duygusal bağlılık boyutuna ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

Tablo 6: Kullanılan Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Faktörler	S	\bar{x}	SS	Min.	Max.
1. İçsel An Odaklı	516	3,66	0,85	1,00	5,00
2. İçsel Gelecek Odaklı	516	3,84	0,75	1,13	5,00
3. Dışsal An Odaklı	516	4,43	0,63	1,50	5,00
4. Dışsal Gelecek Odaklı	516	3,86	0,67	1,00	5,00
5. İşe Bağlanma	516	5,40	1,29	1,00	7,00
6. Örgüte Duygusal Bağlılık	516	4,68	1,26	1,00	7,00

Buna göre örneklemin içsel an odaklı çalışma değerlerine vermiş olduğu değer ortalaması $\bar{x}=3,66$, içsel gelecek odaklı çalışma değerlerine vermiş olduğu değer ortalaması $\bar{x}=3,84$, dışsal an odaklı çalışma değerlerine vermiş olduğu değer ortalaması $\bar{x}=4,43$ ve dışsal gelecek odaklı çalışma değerlerine vermiş olduğu değer ortalaması $\bar{x}=3,86$ olarak hesaplanmıştır. Bu ortalama değerlere bakıldığında örneklemin dışsal an odaklı çalışma değerlerine ($\bar{x}=4,43$) öncelikli olarak önem verdiği görülmektedir. Örneklemin en az da içsel an odaklı çalışma değerlerine ($\bar{x}=3,66$) önem vermektedir. Bununla birlikte işe bağlanma açısından değerlendirildiğinde, örneklemin ($\bar{x}=5,40$) ortalamasının üstünde bir değerde olduğu, örgüte duygusal bağlılık açısından değerlendirildiğinde de örneklemin duygusal bağlılığının ortalamasının üstünde bir değerde olduğu ($\bar{x}=4,68$) anlaşılmaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçekler tarafından ölçülen “içsel an odaklı çalışma değerleri”, içsel gelecek odaklı çalışma değerleri”, dışsal an odaklı çalışma değerleri”, “dışsal gelecek odaklı çalışma değerleri”, “işe bağlanma” ve “örgüte duygusal bağlılık” değişkenleri arasındaki ilişki ise Pearson Korelasyon Testi kullanılarak elde edilmiş olup Tablo 7’deki değişkenler arası korelasyon analizinde yer almaktadır.

Tablo 7: Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6
1. İçsel An Odaklı	-					
2. İçsel Gelecek Odaklı	0,630**	-				
3. Dışsal An Odaklı	0,507**	0,602**	-			
4. Dışsal Gelecek Odaklı	0,531**	0,551**	0,542**	-		
5. İşe Bağlanma	0,057	0,088*	0,095*	0,174**	-	
6. Örgüte Duygusal Bağlılık	0,047	0,145**	0,159**	0,156**	0,498**	-

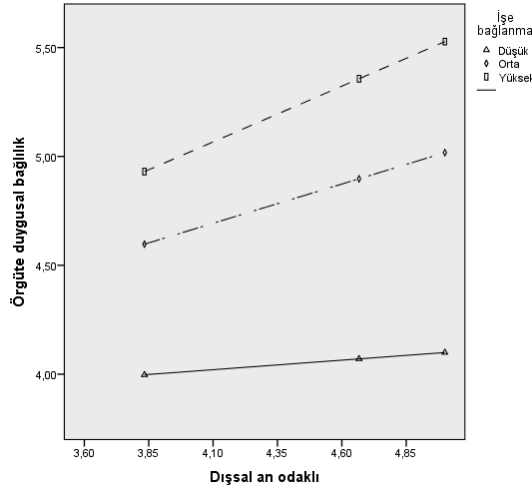
* p<0,05, **p<0,01

İlgili tablo incelendiğinde genel olarak çalışma değerleri boyutunda tüm değişkenlerin birbirleri ile pozitif ve güçlü düzeyde korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte işe bağlan-

ma ile içsel an odaklı çalışma değerleri arasında herhangi bir ilişki saptanmamıştır. Diğer çalışma değerlerinin ise işe bağlanma ile pozitif ancak zayıf düzeyde korelasyon içinde olduğu anlaşılmaktadır. Örgüte duygusal bağlılık ile de içsel an odaklı çalışma değerleri arasında herhangi bir ilişki görülmemektedir. Diğer çalışma değerlerinin ise örgüte duygusal bağlılık ile pozitif ancak zayıf düzeyde korelasyon içinde olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak işe bağlanma ile örgüte duygusal bağlılığın pozitif ve orta düzeyde korelasyon içinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çalışma değerleri arasında dışsal gelecek odaklı çalışma değerleri ile işe bağlanma arasında en güçlü düzeyde pozitif korelasyon gerçekleşmiş olup ($r=0,174$, $p<0,01$) en zayıf düzeydeki pozitif korelasyon ise, içsel gelecek odaklı çalışma değerlerinde gözlenmektedir ($r=0,088$, $p<0,01$). Son olarak çalışma değerleri arasında dışsal an odaklı çalışma değerleri ile örgüte duygusal bağlılık arasında en güçlü düzeyde pozitif korelasyon gerçekleşmiş olup ($r=0,159$, $p<0,01$) en zayıf düzeydeki pozitif korelasyon ise, içsel gelecek odaklı çalışma değerlerinde gözlenmektedir ($r=0,145$, $p<0,01$).

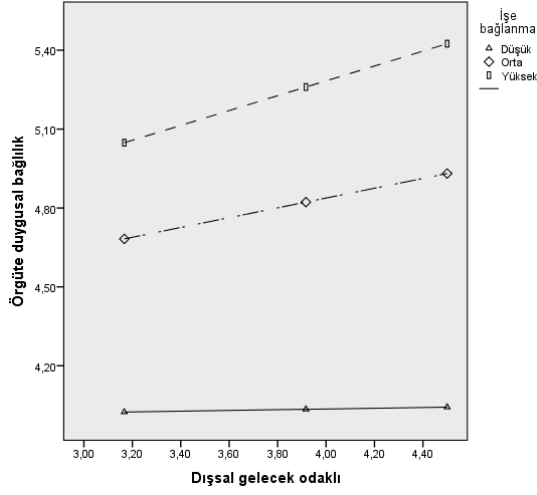
3.4.2. Etkileşime Yönelik Analizler

Araştırmada belirtilmiş olan hipotezi test etmek amacıyla IBM SPSS 21.0 bilgisayar programına PROCESS makro eklentisi (Hayes, 2013) eklenerek, bunun üzerinden analiz yapılmıştır. Her bir çalışma değeri için işe bağlanma ile etkileşim durumu ayrı ayrı incelenmiştir. Öncelikli olarak dışsal-an odaklı çalışma değerleri ile örgüte duygusal bağlılık arasındaki ilişkinin işe bağlanmaya bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir ($\beta=.017$; $se=.05$; $p=.001$). Aşağıda yer alan tüm şekillerde işe bağlanmanın farklı düzeyleri için örgüte duygusal bağlılığın eğimi, her bir çalışma değeri için ayrı ayrı verilmiştir.

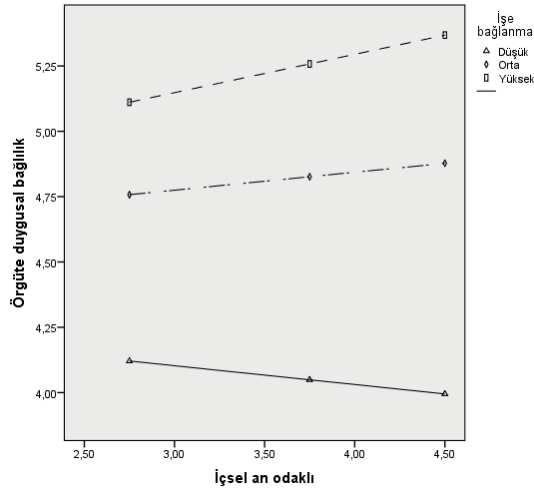
Şekil 1: Dışsal-An Odaklı Çalışma Değerleri ile Duygusal Bağlılık Arasında İşe Bağlanmanın Rolü

Dışsal-gelecek odaklı çalışma değerlerinin de örgüte duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde işe bağlanmanın düzenleyici rolü olduğu anlaşılmaktadır ($\beta=.11$; $se=.05$; $p=.03$). Buna göre dışsal-gelecek odaklı çalışma değerleri, işe bağlanma düşük olduğunda duygusal bağlılığı eşit şekilde yordarken, yüksek işe bağlanma olduğunda, dışsal-gelecek odaklı çalışma değerlerinin duygusal bağlılığı farklı şekilde açıkladığı görülmektedir. Şekil 2, örgütsel bağlılıkta oluşan eğim farklılıklarını göstermektedir.

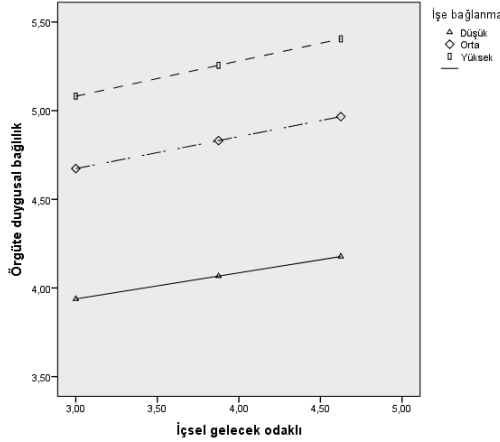
Şekil 2: Dışsal-Gelecek Odaklı Çalışma Değerleri ile Duygusal Bağlılık Arasında İşe Bağlanmanın Rolü

İçsel-an odaklı çalışma değerleri ile örgüte duygusal bağlılık arasındaki ilişkide de işe bağlanmaya bağlı olarak değişim yaşandığı görülmektedir ($\beta=.09$; $se=.04$; $p=.03$). Şekil 3'te yer alan eğimden de görülebileceği gibi, çalışanların içsel-an odaklı çalışma değerleri, düşük ve yüksek işe bağlanmada farklı eğimlere sahiptir.

Şekil 3: İçsel-An Odaklı Çalışma Değerleri ile Duygusal Bağlılık Arasında İşe Bağlanmanın Rolü

Son olarak, içsel-gelecek odaklı çalışma değerleri ile örgüte duygusal bağlılık arasındaki ilişkide işe bağlanmanın düzenleyici rolü olmadığı anlaşılmaktadır ($\beta=.02$; $se=.05$; $p=.65$). Şekil 4'te de görüldüğü gibi, tüm işe bağlanma düzeylerinde içsel-gelecek odaklı çalışma değerlerinin duygusal bağlılık üzerindeki etkisi benzer eğime sahiptir.

Şekil 4: İçsel-Gelecek Odaklı Çalışma Değerleri ile Duygusal Bağlılık Arasında İşe Bağlanmanın Rolü

4. Tartışma ve Sonuç

Genel olarak hizmet sektöründe istihdamın genişlediği, sanayi sektöründe ise istihdamda daralmanın hâkim olduğu günümüz çalışma yaşamında, pek çok neden sanayi sektöründe çalışan üretim işçilerinin örgütsel bağlılığını tehdit eder hale gelmiştir. Bu nedenle üretim işçileri, kendilerine hâlihazırda sunulmayan terfi, ücret ve daha iyi çalışma koşullarına ulaşmak adına sık işten ayrılma ve iş değiştirmelerle yeni fırsatlar yaratmaya çalışmaktadırlar (Hennequin, 2007). Ofis çalışmasına kıyasla, fiziksel açıdan talepkar, tehlikeli ve ağır iş yükünün olduğu, sürece müdahalenin daha kısıtlı olduğu üretimde çalışma olgusu (Schreurs, Van Emmerik, De Cuyper, Notelaers ve De Witte, 2011, s. 53) Y Kuşağı açısından rağbet edilen bir çalışma şekli olarak görülmemektedir. Nitekim teknolojik gelişmelerin hız kazandığı bir dönemde, tüm bu gelişmeleri deneyimleyerek büyüyen Y Kuşağı, çalışma hayatında teknolojik becerilerin getirilerinden faydalanmaya yönelmektedir (Zemke ve ark., 2000). Bu anlamda öne çıkan belirgin özellikleri, bilgi teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı, bilişsel anlamda zorlayıcı, monotonluktan uzak, daha yaratıcı ve eğlenceli işlere yönelmiş olmalarıdır (Ng ve ark., 2010; Pinzaru ve ark., 2016; Saxena ve Jain, 2012). Denetimin sıkı, gelişme ve ilerlemenin ise sınırlı olduğu bir çalışma ortamı, kariyer yollarının açık olmadığı koşullar, gelişime odaklı olan Y Kuşağının çalışma değerleri ile paralel değildir. İşgücünün önemli bir bölümünü temsil eden Y Kuşağının, kendi değerleri ile çok da uyum olmayan sanayi sektöründe istihdam edilmesi, bu kuşak temsilcilerinin üretimde çalışmaya karşı motive edilmesi ve elde tutulmaya çalışılması, işgücü devir oranları giderek yükselen üretim işletmeleri için oldukça önemlidir.

Sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı temsilcisi üretim işçilerinin çalışma değerlerinin örgüte duygusal açıdan bağlanmaya nasıl bir etkisi olduğunun araştırıldığı bu çalışmada, işe bağlanma-

nın düzenleyici rolü üstünde durulmaktadır. Araştırmada, içsel-gelecek odaklı çalışma değerleri hariç, diğer üç boyutun (içsel-an odaklı, dışsal-an odaklı ve dışsal-gelecek odaklı) örgüte duygusal bağlılığı açıklamada işe bağlanmanın düzenleyici rolü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Özellikle dışsal çalışma değerlerinin tek başına değil, ancak işe bağlanma ile birlikte örgüte duygusal bağlılığı açıkladığı anlaşılmıştır. Örgüte duygusal açıdan bağlanmada, içsel çalışma değerlerinin dışsal çalışma değerlerine göre daha önemli bir yordayıcı gücü olması (Putti ve ark., 1989), dışsal çalışma değerleri için işe bağlanma gibi bir düzenleyici faktörün etkisini açıklamaktadır. Bu açıdan sanayi sektöründe çalışan Y Kuşağı üretim işçilerinin örgüte yönelik duygusal bağlılıklarında, sadece dışsal açıdan çalışma değerlerinin karşılanmasının değil, aynı zamanda işin zevk, heves ve coşkuyla yürütülmesi için olumlu koşulların sağlanmasının gerekli olduğu da söylenebilmektedir. Yeni oluşturulmuş faktör yapısına göre, içinde ücret, iş güvencesi, liderlik, özerklik ve iş özel yaşam dengesi gibi değerlerin bulunduğu dışsal değerlerin, ancak işe bağlanmanın mümkün olmasıyla birlikte yüksek duygusal bağlılık oluşturacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla örgütlerin, özellikle Y Kuşağından olan üretim işçilerini örgüte duygusal olarak bağlı tutması için sadece dışsal çalışma değerlerini tatmin etmesinin yeterli olmadığı, aynı zamanda işe bağlanmayı mümkün kılan bir ortam sunmasının gerektiği görülmektedir. Özellikle üretimde, ofis çalışmasına göre, işin nasıl yapıldığı konusunda etkide bulunma, sahip olunan vasıfların kullanımı ve işin yapısal özelliklerine müdahalede bulunma gibi konularda daha az fırsat söz konusu (Nielsen ve Abildgaard, 2012, s. 380) olduğundan, bu fırsatların işe bağlanmada önemli olması nedeniyle, örgütsel bağlılığın sağlanması için katılımcı bir yönetim tarzı desteklenmelidir. Ayrıca Garcia ve ark. (2019), Y Kuşağı üretim işçilerinde örgütün üst basamaklarına seslerini duyurabilmenin önemli görüldüğünü vurgulayarak, dışsal konulardansa içsel konular üzerinde kararlara katılım sağlamanın yüksek iş doyumuna neden olduğu sonucuna varmışlardır. Nitekim Türkiye’de bu araştırmaya da konu olan Y Kuşağı üretim işçileri örneklemini üzerinde yapılan bir araştırma sonucunda da, çalışanların iş doyumunda “hizmetkâr liderlik” olarak ifade edilebilecek astları ile karşılıklı güven ilişkisi kurabilen, onlara değer veren ve gelişimlerine katkıdan bulunan bir liderlik tutumunun olumlu etkisi olduğu gözlenmiştir (Koç ve Öztürk, 2015, s. 99). Dolayısıyla üretim ortamında, işçilere işin nasıl yapılacağına dair güven telkin eden ve özerk bir şekilde görevlerini yerine getirmelerine olanak tanıyan koşulların oluşturulması halinde işe bağlanmanın olumlu etkileeneceği ve bunun da duygusal bağlılığı artırabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulardan içsel-gelecek odaklı çalışma değerleri ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkide işe bağlanmanın düzenleyici etkisinin olmadığını gözlenmiş olması iki şekilde açıklanabilir. Öncelikle, üretim boyutunda bu kategoride yer alan değerlerin örneklem tarafından ulaşılabılır olarak görülmemesi şeklinde bir yorum yapılabilir. İkinci olarak ise, bu değerler ile duygusal bağlılık arasındaki anlamlı ilişki de göz önünde bulundurulduğunda, işe bağlanma olmadan da içsel-gelecek odaklı değerlerin örgüte olan duygusal bağlılığı açıklayabiliyor olması yorumunda bulunulabilir. Bir diğer ifadeyle, içsel-gelecek odaklı çalışma değerleri işe bağlanma olgusu etkileşiminde örgüte duygusal bağlılığı açıklamamaktadır.

Özetle, sanayi sektöründe üretimin bel kemiğini oluşturan üretim işçileri, hizmet sektöründe çalışanlara göre, iş taleplerinin zorlu ve yoğun olduğu, düşük ücretli çalışmanın hâkim olduğu, ağır kaldırma, gürültü gibi pek çok risk ve olumsuz çalışma koşulları dâhilinde çalışmaktadırlar. Sanayi sektöründe yapılan işin beden gücüne dayalı olması, bilişsel ve duygusal iş taleplerinin düşük olması sebebiyle bu tarz çalışmada çoğunlukla tekdüzelik ve monotonluk hâkimdir. Dolayısıyla üretimde çalışmadan elde edilen doyum, örgütsel bağlılık ve işe bağlanma gibi tutumların diğer bazı çekici iş alanlarına göre farklı ve belki de düşük olması mümkündür. Öyle ki, işe bağ-

lanma konusunun üretim işçilerinde diğerlerine göre farklı bir görünüm sergilenmesinden ötürü, bu tutumu ölçmek amacıyla bir ölçek (Brand-Labuschagne, Mostert ve Rothmann, 2012) ile yine işe bağlanmaya etki edecek olan iş şekillendirme (job crafting) için bir ölçek (Nielsen ve Abildgaard, 2012) geliştirme çabası da bulunmaktadır. Özellikle genç kuşakların kendilerini gösterebilecekleri, ilgi çekici, özerk, yaratıcılıklarını kullanabilecekleri, söz haklarının olabileceği ve esnek çalışabilecekleri çalışma koşullarını arıyor olmalarından ötürü, üretim işçisi olarak çalışmak Y Kuşağı tarafından çekici görülmemektedir. Nitekim işverenler de bu pozisyonlar için çalışacak genç işçi bulmakta zorluk yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra işgücünü işletmeye çekme sorun olduğu kadar var olan işgücünü elde tutmak da ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü işin doğasından ötürü üretimde çalışanlar, çalıştıkları örgüte de duygusal olarak bağlanamamaktadırlar. Bu gibi nedenler doğrultusunda sanayi sektöründeki işletmeler için, Y Kuşağı üretim işçilerinde yaşanan bu yüksek işgücü devri, örgüt performansı ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Yapılan araştırmada da görüldüğü üzere, bu sorunları aşmak ve çalışanların örgüte olan duygusal bağlılığını geliştirmek adına hem çalışma değerlerini doğru tespit edip bunları tatmin etmek hem de yapılan işi sahiplenmelerinde işe kendilerini adayıp işe bağlanabilecekleri gerekli koşulları sunmak önem arz etmektedir. Bunun için de başta dışsal çalışma değerleri olarak ücret, iş-özel yaşam dengesi, iş güvencesi, ödüllendirme ve doğru bir liderlik tarzının sağlanması yanı sıra, çalışanı karar alma sürecine dâhil eden, özerkliği teşvik eden ve geri bildirimler ile işe bağlanmayı mümkün kılan uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Son olarak çalışmanın kısıtlarına değinilecek olursa, sosyal bilimlerdeki çoğu çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da sonuçlarının genellenebilirliğini güçleştirebilecek bir takım kısıt söz konusudur. Öncelikle zaman ve maliyet tasarrufu gözetilerek kolayda örnekleme yöntemi çerçevesinde örnekleme belirli sayı (S=516) ile sınırlı tutulmuştur. Buna göre her ne kadar işletmelerde çalışan kişilerin yeterli yüzdelere ulaşılmış olsa da tarafsızlık ilkesine tam olarak uyulamadığından ve çalışanların tamamına ulaşamadığından, seçilen örnekleme evreni bütünüyle temsil edememektedir. Bunlarla birlikte araştırmada nicel veri toplama yöntemi benimsendiğinden, araştırma verileri sınırlı sayıda sorudan oluşan anket verilerinden oluşmakta, nitel veri toplama yöntemi ile ulaşılabilecek detayları kapsamamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi BAP Proje Birimi (Proje No: 2017.KB.SOS.003) tarafından desteklenmiş olan “Kuşaklar Arası Çalışma Değerleri Algısı” konulu projeden elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study has been prepared with the data obtained from the “Perception of Work Values Between Generations” project supported by Dokuz Eylül University BAP Project Unit (Project No: 2017.KB.SOS.003).

Kaynakça/References

- Altimus, C. A., & Tersine, R. J. (1973). Chronological age and job satisfaction: The young blue collar worker. *Academy of Management Journal*, 16(1), 53—66.
- Azam, S., & Brauchle, P. E. (2003). A study of supervisor and employee perceptions of work attitudes in information age manufacturing industries. *Journal of Vocational Education Research*, 28(3), 185—215.
- Behrstock-Sherratt, E., & Cogshall, J. G. (2010). Realizing the promise of generation Y. *Educational Leadership*, 67(8), 28—34.
- Bozkurt, T. (2011). *Çalışma ilişkilerinin evrimi*. İstanbul: Beta Basım.
- Brand-Labuschagne, L. Mostert, K., Jnr, S. R., & Rothmann, J. C. (2012). Burnout and work engagement of south african blue-collar workers: The development of a new scale. *Southern African Business Review*, 16(1), 58—93.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve tekelci sermaye*. (Ç. Çıdamlı, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Cennamo, L., & Gardner, D. (2008). Generational differences in work values, outcomes and person-organisation values fit. *Journal of Managerial Psychology*, 23(8), 891—906.
- Chen, P., & Choi, Y. (2008). Generational differences in work values: A study of hospitality management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20(6), 595—615.
- Çetin, Ö. (2019). Otomotiv endüstrisinde çalışma ilişkilerine bir örnek. *Journal of Life Economics*, 6(1), 61—78.
- D'Amato, A., & Herzfeldt, R. (2008). Learning orientation, organizational commitment, and talent retention across generations: A study of european managers. *Journal of Managerial Psychology*, 23, 929—953.
- Davis, E. (2016). *Work value priority of millennial students*. (Doktora Tezi). Michigan: Eastern Michigan Üniversitesi.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., De Jonge, J., Janssen, P. P. M., & Schaufeli, W. B. (2001). Burnout and engagement at work as a function of demands and control. *Scandinavian Journal of Work Environment and Health*, 27, 279—286.
- Dencker, J. C., Joshi, A., & Martocchio, J. J. (2008). Towards a theoretical framework linking generational memories to attitudes and behaviours. *Human Resource Management Review*, 18(3), 180—187.
- Dhevabachai, N. ve Muangasama, K. N. (2013). The preferred word paradigm for generation Y in the hotel industry: A case study of the international tourism and hospitality programme. *International Education Studies*, 6(10), 27—38.
- Elizur, D. (1996). Work values and commitment. *International Journal of Manpower*, 17(3), 25—30.
- Furnham, A. (1997). *The psychology of behaviour at work: The individual in the organization*. London: Psychology Press.
- García, G. A., Gonzales-Miranda, D. R., Gallo, O., & Roman-Calderon, J. P. (2019). Employee involvement and job satisfaction: A tale of the millennial generation. *Employee Relations: The International Journal*, 41(3), 374—388.
- Genis, J., & Wallis, T. (2005). Work as a central life interest for legal professionals. *South African Journal of Industrial Psychology*, 31(1), 65—70.
- Goetz, A. (1986). *Elveda proletarya* (H. Tufan, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Goetz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet Kurtuluş Çareleri* (N. Tural, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Handy, C. (1984) *The future of work: A guide to a changing society*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York: The Guilford Press.
- Hennequin, E. (2007). What 'career success' means to blue-collar workers. *Career Development International*, 12(6), 565—581.
- İlhan, Ü. D. (2019). *Kuşaklar açısından çalışma değerleri ve örgüte duygusal bağlılık*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Jeager, H. (1985). Generations in history: Reflections on a controversial concept. *History and Theory*, 24(3): 273—292.
- Jones, W., Haslam, R., & Haslam, C. (2017). What is a 'good' job? Modelling job quality for blue collar workers. *Ergonomics*, 60(1), 138—149.
- Joshi, A., Dencker, J. C. & Franz, G. (2011). Generations in organizations. *Research in Organizational Behavior*, 31, 177—205.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692—724.

- Keser, A. (2010). Çalışmanın değişen anlamı ve çalışmaya ilişkin yeni trendler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49, 361—377.
- Keser, A. ve Yılmaz, G. (2009). İşe Bağlanma. (Çinde) A. Keser, G. Yılmaz ve Ş. Yürür (Ed.) *Çalışma Yaşamında Davranış: Güncel Yaklaşımlar* (ss. 95-118) Kocaeli: Umuttepe Yayıncılık.
- Keser, A. ve Kümbül-Güler, B. (2016). *Çalışma psikolojisi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Koç, M. ve Öztürk, L. (2015). Mavi yaka Y kuşağının liderlik algılaması üzerine bazı tespitler: Kahramanmaraş organize sanayi bölgesi örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 85—102.
- Kupperschmidt, B. R. (2000). Multigenerational employees: Strategies for effective management. *The Health Care Manager*, 19(1), 65—76.
- Lemmens, K. (2010). *Generations, their perceptions on human resource outcomes and how work values influence these perceptions*. (Doktora Tezi). Tilburg: Tilburg Üniversitesi.
- Licata, P. P. (2007). *Multiple generations in the workplace: A study comparing work values of different generations of workers*. (Doktora Tezi). Minnesota: Capella Üniversitesi.
- Lub, X., Bijvank, M. N., Bal, P. M., Blomme, R., & Schalk, R. (2012). Different or alike? Exploring the psychological contract and commitment of different generations of hospitality workers. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(4), 553—573.
- Lub, X., Bal, P.M., Blomme, R. J., & Schalk, R. (2014) Why do generational differences in psychological contracts exist? In E. Perry (Ed.), *Generational diversity at work: New research perspectives* (pp. 37-51). London: Routledge.
- Lucas, K., & P. M. Buzzanell. (2004). Blue-collar work, career, and success: occupational narratives of sisu. *Journal of Applied Communication Research*, 32(4), 273—292.
- Lyons, S. (2003). *An exploration of generational values in life and at work*. (Doktora Tezi). Ottawa: Carleton University.
- Lyons, S., Higgins, C. A., & Duxbury, L. (2010). Work values: Development of a new three-dimensional structure based on confirmatory smallest space analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 31(7), 969—1002.
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In P. Kecskemeti (Ed.). *Essays on the sociology of knowledge* (pp. 276-322). London: Routledge & Kegan Paul.
- Marcus, M. (2014). *Work values and generational differences: Using work values to understand generational differences in the canadian workplace*. (Doktora Tezi). Minnesota: Capella Üniversitesi.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61—89.
- Meyer J. P., Allen, N. J., & Smith, C. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78, 538—551.
- Moore, S., Grunberg, L., & Krause, A. J. (2015). Generational differences in workplace expectations: A comparison of production and professional workers. *Current Psychology*, 34(2), 346—362.
- Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224—247.
- Ng, E. S. W., Schweitzer, L., & Lyons, S. T. (2010). New generation, great expectations: A field study of the millennial generation. *Journal of Business and Psychology*, 25(1), 281—292.
- Nielsen, K., & Abildgaard, J. S. (2012). The development and validation of a job crafting measure for use with blue-collar workers. *Work & Stress*, 26(4), 365—384.
- Omay, U. (2017). *Post homo servus*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Özcan, H. U. (2012). Birey-örgüt değerleri arasındaki uyumun örgütle özdeşleşme ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 25—39.
- Pinzaru, F., Vatamanescu, E. M., Mitan, A., Savulescu, R., Vişelari, A., Noaghea, C., & Balan, M. (2016). Millennials at work: Investigating the specificity of generation Y versus other generations. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 4(2), 173—192.
- Putti, J. M., Aryee, S., & Liang, T. K. (1989). Work values and organizational commitment: A study in the Asian context. *Human Relations*, 42(3), 275—288.
- Rifkin, J. (1995). *The end of work*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Ryder, N. B. (1965). The cohort as a concept in the study of social change. *American Sociological Review*, 30(6), 843—861.

- Samsun, N. (2017). Çalışmanın değişen anlamı ve güncel durumuna ilişkin tartışmalar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 160—210.
- Saxena, P., & Jain, R. (2012). Managing career aspirations of generation Y at work place. *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*, 2(7), 114—118.
- Schaufeli, W. B. (2014). What is engagement? (In Truss, C., Delbridge, R., Alfes, K., Shantz, A. & Soane, E. (Eds.). *Employee engagement in theory and practice* (pp. 29—49). New York: Routledge.
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A.B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 293—315.
- Schaufeli, W.B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3, 71—92.
- Schreurs, B., Van Emmerik, H., De Cuyper, N., Notelaers, G., & De Witte, H. (2011). Job demands-resources and early retirement intention: Differences between blue-and white-collar workers. *Economic and Industrial Democracy*, 32(1), 47—68.
- Sennett, R. (2002). *Karakter aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Smith, J. W., & Clurman, A. (1997). *Rocking the Ages: The yankeovich report on generational marketing*. New York: Harper Collins.
- Taylor, R. N., & Thompson, M. (1976). Work value systems of young workers. *Academy of Management Journal*, 19(4), 522—536.
- Thebaud-Mony, A. (2012). *Çalışmak sağlığa zararlıdır: Risklerin alt işveren devri, başkasını tehlikeye atma, onura saldırı, duygusal ve fiziksel şiddet, mesleki kanserler* (A. Güren, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Twenge, J. M., Campbell, S. M., Hoffman, B. J., & Charles, E. L. (2010). Generational differences in work values: Leisure and extrinsic values increasing, social and intrinsic values decreasing. *Journal of Management*, 36(5), 1117—1142.
- Wasti, A. (2009). Örgütsel bağlılık kavramı, odakları, öncül ve sonuçları. (İçinde) A. Keser, G. Yılmaz ve Ş. Yürür (Ed.), *Çalışma yaşamında davranış: Güncel yaklaşımlar* (ss. 17—38) Kocaeli: Umuttepe Yayıncılık.
- Weiner, Y., & Vardi, Y. (1980). Relationships between job, organization, and career commitments and work outcomes: An integrative approach. *Organizational Behavior and Human Performance*, 26, 81—96.
- Yang, S. ve Guy, M. E. (2006). Genxers versus boomers: Work motivators and management implications. *Public Performance & Management Review*, 29(3): 267—284.
- Yenihan, B., Öner, M. ve Çiftiyıldız, K. (2014). İş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Otomotiv işletmesinde bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 5(1), 38—49.
- Yentürk, N. (1993). Post-fordist gelişmeler ve dünya iktisadi işbölümünün geleceği. *Birikim Dergisi*. 56(61), 42—57.
- Zeeshan, A., & Iram, A. (2012). Generational diversity: Strategies to bridge the diversity gap. *International Journal of Engineering and Management Science*, 3(3): 315—318.
- Zemke, R., Raines, C., & Filipczak, B. (2000). *Generations at work: Managing the clash of boomers, gen Xers, and gen Yers in the workplace*. New York: American Management Association.

EKLER

Ek. 1: AFA Sonucunda Oluşturulan Faktörlere İlişkin Değerler

Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Ortak Varyans Değerleri	Varyans Yüzdesi	Özdeğer
25	,662				,562		
27	,619				,494		
31	,617				,520		
32	,599				,482		
22	,586				,477	9,023	33,417
29	,580				,497		
28	,560				,512		
24	,536				,531		
26	,535				,473		
18		,712			,591		
21		,697			,574		
16		,694			,561	1,763	6,531
19		,656			,558		
17		,631			,531		
23		,557			,503		
9			,735		,574		
15			,647		,508		
11			,646		,578	1,530	5,666
13			,517		,484		
14			,512		,530		
12			,498		,456		
2				,643	,427		
3				,610	,445		
5				,592	,514	1,353	5,010
1				,590	,410		
7				,536	,418		
6				,462	,460		

Ek. 2: DFA'da Kullanılan Uyum İyiliği İndeksleri Sonuçları

İndeks	Mükemmel Uyum	İyi Uyum	Araştırma Bulgusu	Sonuç
χ^2/df	<2	<5	3,04	İyi Uyum
p	>0.05	-	0,63	Mükemmel Uyum
RMSEA	≤ 0.05	≤ 0.08	0,049	Mükemmel Uyum

Ek. 3: Çalışma Değerleri Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Orijinal Ölçekteki Madde Numaraları ve İfadeler
İçsel-An Odaklı Çalışma Değerleri	9. Canlı ve eğlenceli bir iş ortamında çalışmak.
	13. Organizasyon üzerinde önemli etkisi olan bir işte çalışmak.
	14. Düşünsel açıdan ilham verici bir işte çalışmak.
İçsel-Gelecek Odaklı Çalışma Değerleri	15. İlgi çekici, heyecan verici ve cazip bir işe sahip olmak.
	22. Başkaları tarafından çokça saygı duyulan ve prestijli bir işte çalışmak.
	25. İş etkinliklerinde değişim ve çeşitlilik sağlayan bir işte çalışmak.
	26. Manevi değerlerinizle uyumlu bir işte çalışmak.
	27. Zorlayıcı ve çalışma azminizi arttıran iş ve projeler üzerinde çalışmak.
	28. İşinizi yaparken ihtiyacınız olan bilgiye ulaşma imkânına sahip olmak.
Dışsal-An Odaklı Çalışma Değerleri	29. Çok fazla sosyal etkileşim kurmanıza imkân veren bir işte çalışmak.
	31. Becerilerinizi geliştirebilmeniz için ihtiyaç duyduğunuz eğitim olanaklarına ulaşabileceğiniz bir işte çalışmak.
	32. İnsanlara yardım etmeye olanak sağlayan bir işte çalışmak.
	16 İş güvencesi garantisine sahip olmak.
	17. İş hayatınızla özel hayatınız ve aile sorumluluklarınızı dengede tutmanıza müsaade eden iş koşullarına sahip olmak.
Dışsal-Gelecek Odaklı Çalışma Değerleri	18. Anlayışlı ve destekleyici bir yönetici ile çalışmak.
	19. İşin ehli bir yönetici ile çalışmak.
	21 İyi kazanç sağlayan bir işte çalışmak.
	23. İyi yapılan işin takdir gördüğü bir işyerinde çalışmak.
Dışsal-Gelecek Odaklı Çalışma Değerleri	1. Topluma faydalı katkı sağlayan bir işte çalışmak
	2. Diğer çalışanların işlerini organize edip yönetme konusunda yetki sahibi olmak.
	3. İşinizi nasıl yapacağınızı ve harcayacağınız zamanı planlama özgürlüğüne sahip olmak.
	5. Yaratıcılık ve orijinal düşünce gerektiren bir işte çalışmak.
	6. Plan ve programların adil ve tarafsızca yönetildiği bir işte çalışmak.
	7. İş performansınız hakkında zamanında ve yapıcı geri bildirimler yapan bir üst yönetime sahip olmak.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye Bölgelerinde Yapısal Dönüşüm, Gelir Eşitsizliği ve İstihdam Bağlantıları

Structural Transformation, Income Inequality, and Employment Linkages in Turkey's Regions

Emine TAHSİN¹ , Furkan BÖRÜ²

¹Istanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye

²Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., İstanbul, Türkiye

ORCID: E.T. 0000-0003-0349-2381;
F.B. 0000-0001-9239-1341

Corresponding author:

Emine TAHSİN,
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: tahsin@istanbul.edu.tr

Submitted: 19.02.2020

Revision Requested: 19.05.2020

Last Revision Received: 17.06.2020

Accepted: 10.08.2020

Published Online: 19.11.2020

Citation: Tahsin, E. & Boru, F. (2020). Türkiye bölgelerinde yapısal dönüşüm, gelir eşitsizliği ve istihdam bağlantıları. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 91-121.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0020>

Öz

Gelişmekte olan ülkeler grubu içinde yer alan Türkiye’de, hizmetler, sanayi ve tarım sektörlerinin yarattığı istihdam ve katma değerde, 2001 yılı sonrası dönemde önemli değişimler meydana gelmiştir. Meydana gelen bu değişimler, gelir dağılımı üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2006 ve 2018 arasındaki dönemde, Türkiye’de gerçekleşen bu yapısal dönüşüm sürecini bölgesel düzeyde analiz etmek ve bu yapısal dönüşüm süreci ile gelir eşitsizliği arasında bulunan ilişkileri incelemektir. Bu amaçla, ilk olarak, 2006 ile 2018 yılları arasındaki dönemde, Türkiye’de gerçekleşen istihdam değişiminin NUTS-1 düzeyinde sektörel bazlı analizi, shifts share (pay değişim analizi) yöntemi kullanılarak yapılmıştır. İkinci aşamada ise, panel veri yöntemi yardımıyla, gelir eşitsizliği ile sanayi ve hizmet istihdamı arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın ulaştığı ilk önemli sonuç, 2006 ile 2018 döneminde, Türkiye bölgelerinin sanayisizleşme sürecine eşlik eden hizmetleşme sürecine doğru bir yapısal dönüşüm geçirdiğidir. En fazla istihdam artışının hizmetler sektöründe yaşandığı bu dönemde, sanayi sektörü ikinci planda kalmıştır. Çalışmanın ulaştığı ikinci önemli sonuç, Türkiye’nin ilgili dönemde geçirdiği bu yapısal dönüşüm süreci ile gelir eşitsizliği arasında bulunan ilişki ile ilgilidir. 2006 ile 2018 yılları arasında, sanayi istihdamının gelir eşitsizliği verilerini belirleme gücünün zayıflamış, hizmet istihdamının ise kuvvetlenmiştir. Hizmet istihdamı, gelir eşitsizliğini artıran sonuçlara neden olmaktadır.

Ahahtar Kelimeler: Türkiye bölgelerinde yapısal dönüşüm, yapısal dönüşüm ve gelir eşitsizliği, sanayisizleşme, pay değişim analizi (shiftshare)

JEL Sınıflaması: O14,O15,R11,O5

ABSTRACT

During the post-2001 period of Turkey, the services, industry and agricultural sectors’ employment and value added share have undergone significant changes. The main purpose of this study is to investigate structuralist transformation at a regional level for Turkey and set up links

between structural transformation and income inequality for the years between 2006 and 2018. In this context, primarily, sectoral shifts in employment share has been analysed by using shift share analysis at NUTS-1 level. Secondly, a fixed effects panel data model has been implemented for the analysis of linkages between income inequality and sectoral employment shares. The first conclusion is that, Turkey's region has undergone structural transformation meanwhile deindustrialization is accompanied by tertiarisation. The greatest increase has been realised in the service employment share and the industry has become of secondary importance. The second main conclusion is related with the linkages between income inequality and sectoral employment shares. At NUTS-1 level, the relation between the industrial employment share and income inequality is found to be weak. Additionally, the share of service employment is found to be significant in determining income inequality data. Briefly the service employment share has consequences that have a negative impact on income equality.

Keywords: Structural transformation at a regional level in Turkey, structural transformation and income inequality, deindustrialization, shift share analysis

JEL Classification: O14,O15,R11,O5

EXTENDED ABSTRACT

During the post-2001 period of Turkey, it is observed that the services industry and agricultural sectors' employment and value added share have undergone significant changes. As a matter of fact, these changes have had a detrimental effect on income inequality data. The main purpose of this study is to investigate the structural transformation process at a regional level for Turkey and set up links between structural transformation and income inequality for the years between 2006 and 2018. In doing so, recent empirical evidence that investigate the relation between sectoral shifts and income inequality will be considered. Especially after the 1990s, it is observed that patterns of structural transformation for the developing countries have consequences that are different from Kuznets' hypothesis. Given that it would be suggested that shifts in sectoral employment share determine the path of structural transformation and income inequality dynamics differ from the traditional Kuznets' inverse -U-relation. It is observed that in structurally developing countries' shifts from agricultural employment to service employment is more common, whereas shifts from agricultural employment to manufacturing employment have stagnated. As a consequence of these, it is expected that deindustrialization and tertiarisation affect income inequality dynamics differently. It is clear that the manufacturing employment share has a positive effect on income inequality and Kuznets' hypothesis is more likely found to be valid for the service sector's employment share. Turkey is among the specific countries that has also gone structural transformation meanwhile deindustrialisation accompanies this structural transformation phase. As structural transformation and income inequality dynamics have been investigated for the post-2001 period, it is found that non-tradable sectors are more likely to affect the inequality and poverty rate. However, the relation between the sectoral employment share and income inequality at regional level need to be investigated in detail. In regard to these, it is suggested that at regional level structural transformation might have different dynamics. In this context, primarily, sectoral shifts in employment has been analysed by using shift share analysis at NUTS-1 level. The main evidence of the shift share analysis lead us to classify the structural transformation path of the regions and sectoral shifts related to the employment share. Secondly, a fixed effects panel data model was implemented for the empirical analysis of linkages between income inequality and sectoral employment shares. In doing so, the Gini coefficient, the share of the bottom 40 percent (D1-D4) and the ratio of non-poor have been estimated as income inequality data. The Gini coefficient and the D1-D4 income share data have been defined as dependent variables whereas sectoral employment share and household mean income and non-poor ratio have been utilised as dependent variables. It is assumed that the economy has either industry or service led growth and given that linkages between sectoral employment shares and income

inequality have been estimated. The first conclusion is that, for the given period, Turkey's region has gone structural transformation meanwhile deindustrialization is accompanied by tertiarisation. The greatest increase has been realised in the service employment share and the industry has become of secondary importance. Besides these, it could be suggested that the pattern of structural transformation is not homogenous at a regional level. Significantly shifts from the agricultural employment to the service employment could even become more important. Rather than there being an increase in the share of industry's employment, stagnation in employment creation is suggested to be more critical. The second main conclusion of the analysis is related to the linkages between income inequality and the sectoral employment share. At NUTS-1 level during this period the relation between the industrial employment share and income inequality is found to be weak. Additionally, the share of service employment is found to be significant in determining income inequality data. The Gini coefficient has -U- relation with the service employment share and an opposite trend could be estimated for the D1-D4 income deciles. Briefly, the service sector's employment share has consequences that have a negative impact on income equality. As a whole, the structural transformation of Turkey's regions at NUTS-1 level indicate opposite trends from the traditional Kuznets' inverse -U- hypothesis.

1. Giriş

2000’li yılların makro ekonomik performansının değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar, Türkiye ekonomisinin yeni olgular ile birlikte tanımlanma sürecini beraberinde getirmektedir. İstihdam yaratmayan büyüme, sanayisizleşme gibi olgular bu dönemin kavramlaştırılmasında sıkça kullanılmaktadır. Hangi olgular üzerinden ele alınırsa alınsın, Türkiye ekonomisi açısından 2000’li yıllarda ortaya çıkan büyüme dinamikleri, yapısal dönüşüm dinamiklerinin içeriğini farklılaştırmaktadır. Bu çalışmada en genel hali ile daha düşük verimlilik ve katma değer yapısına sahip sektörlerden daha yüksek verimlilik ve daha yüksek katma değer üreten sektörlerle geçiş olarak olarak (UNCTAD, 2017) da özetlenebilecek yapısal dönüşümün, Türkiye ekonomisinin genelinde ve bölgesel düzeyde farklı etkilere yol açtığı veri alınmaktadır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin yapısal dönüşüm süreçlerine yönelik bulgular, bu sürecin “Kuznets hipotezinde” ileri sürüldüğü şekli ile doğrusal olarak (tarımdan sanayiye sonrasında ise hizmet sektörüne kayış) gerçekleşmediği; aksine farklı geçişkenliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Timmer, de Vries ve de Vries, 2015; Angeles, 2010; Kunal ve Sen, 2018, 2019, 2020). Küresel değer zincirlerinin ortaya çıkışı (Timmer, vd., 2014; Kaplinsky, 2013), olgunlaşmayan sanayisizleşme olgusu (Rodrik, 2016; Palma, 2005; Felipe, vd., 2014) ve buna eşlik eden hizmetleşme süreci (Schettkat ve Yocarini, 2016) geleneksel Kuznets hipotezinden farklı yapısal dönüşüm biçimlerini ortaya çıkaran temel olgular arasında tanımlanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, 1990’lı yıllardan bu yana analiz edilen yapısal dönüşüm süreçleri erken sanayisizleşme ya da hizmetleşme olgusu ile birlikte değerlendirilirken, aynı zamanda bu süreçlerin gelir eşitsizliği verilerine ne şekilde yansıdığı tartışma konusu olmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle “olgunlaşmayan sanayisizleşme” olgusunun içeriği temel alınmak durumundadır. İmalat sanayi, ülkelerin kalkınma sürecinde genellikle ters -U- şeklinde bir gelişme çizgisi takip etmektedir. İmalat sanayinin izlediği bu gelişme süreci, gelişmiş ülkelerde de benzer şekilde gözlemlenmesine rağmen; gelişmekte olan ülkelerde ters -U- eğrisinin dönüm noktası, gelişmiş ülkelere göre daha erken ve daha düşük gelir seviyelerinde gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayinin milli gelir içindeki payı, gelişmiş ülkelerdekinden daha düşük seviyelerde gerilemeye başlamaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde tam bir sanayileşme deneyimi yaşanmadan, hizmet sektörüne geçiş yaşanmaktadır. İmalat sanayinin milli gelir içindeki payı ile istihdam düzeyi, gelişmiş ülkelere göre, kişi başına düşen gelirin daha düşük düzeylerinde en üst noktaya ulaşmaktadır. Bunun sonucunda da söz konusu ülkelerin “olgunlaşmayan sanayileşme” sürecinde oldukları tespitinin (Rodrik 2016; Palma, 2005), yukarıda da belirtildiği üzere, 2000’li yıllarda Türkiye ekonomisi için de geçerli olduğu ileri sürülmektedir (Taymaz ve Voyvoda, 2017; Doğruel ve Doğruel, 2017; Bakır, vd., 2017). Diğer yandan Türkiye bölgeleri için de sanayisizleşme olgusunun geçerliği ampirik olarak analiz edilmekle birlikte (Meçik ve Aytun, 2018) bölgelerin yapısal dönüşüm süreci ile gelir eşitsizliği arasındaki bağlantı, şu ana kadarki bilgimize göreirdelenmeyen bir başlık olmuştur. Bundan yola çıkarak, bu çalışmanın temel motivasyonunu bölgesel düzeyde yapısal dönüşüm ve gelir eşitsizliği bağlantısının kurulması ve analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu öngörülerden yola çıkarak, çalışmanın temel amacını, 2006-2018 yıllarını kapsayan dönem içerisinde bölgesel (NUTS-1) düzeyde sektörel dönüşümün analizi ve bu sürecin gelir eşitsizliği verileri ile bağlantısının ampirik olarak sınanması oluşturmaktadır. Gelir eşitsizliği verileri, 2006 yılından bu yana bölgesel düzeyde sadece NUTS-1 düzeyi için mevcuttur. Bu nedenle çalışma, NUTS-1 düzeyi ile sınırlı tutulmuştur. Veri alınan dönem içerisinde üç temel sektördeki (tarım, sanayi, hizmet) istihdam ve sektörel katma değer yüzde payları dikkate alınırken, sektörler arası farklılaşmanın içeriği analiz edilmeye çalışılmaktadır. Çalışma, hangi sektörlerin ekonomi açısından

itici güç olduğunu yanıtlamanın ötesinde, bu sürecin gelir eşitsizliği verileri ile bağlantısını irdelemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda özellikle sektörel istihdam payları ile gelir eşitsizliği verileri arasındaki bağlantının kurulması yolu ile sektörel yapılarıdaki farklılaşmanın gelir eşitsizliği verilerine ne şekilde yansıdığı analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle yapısal dönüşüm biçimleri ile gelir eşitsizliği arasındaki bağlantıları ele alan temel çalışmalar özetlenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, 2000'li yıllarda Türkiye'nin sanayisizleşme ve yapısal dönüşüm süreci ve gelir eşitsizliği ilişkisini ele alan çalışmaların temel bulguları anlatılmaktadır. Bundan yola çıkarak çalışmanın sonraki bölümlerinde sanayisizleşmenin göstergelerinden biri olarak temel alınan pay değişim analizi (shift share) yöntemi kullanılarak, 2006 ile 2018 arasında NUTS-1 düzeyinde gerçekleşen istihdam değişimi, sektörel düzeyde incelenecektir. İkinci aşamada ise NUTS-1 düzeyinde, sektörel gelir eşitsizliği verileri ile sektörel istihdam payları arasındaki bağlantı panel veri yöntemi kullanılarak ampirik olarak sınanacaktır.

2. Yapısal Dönüşüm Biçimleri ve Gelir Eşitsizliği Bağlantıları

Yapısal dönüşümün iki temel ölçütü olarak, sektörel istihdam payları ile katma değer payları veri alınmaktadır (UNCTAD,2017,s.10).¹Sektörel arası ve sektörler içi kaymalar, yapısal dönüşümün temellerini oluştururken, Kuznets (1966) modern büyümenin göstergesini, işçilerin tarımdan, tarım dışı sektörlerle kayışı şeklinde tanımlanmaktadır. Syrquin'e göre ise yapısal dönüşüm; iktisadi gelişmeye eşlik eden birbiriyle ilişkili yapısal değişim süreçlerini anlama çabasını ifade etmektedir (Syrquin,1988,s.206). İktisadi aktivitelerin sektörel bileşenlerini anlamak, iktisadi kalkınmayı anlamının anahtarı olmanın ötesinde iş çevrimleri ve ücret eşitsizliğini de analiz edebilmenin anahtarı olabilmektedir (Hetford, vd.,2014).

Yapısal dönüşümü analiz eden öncül çalışmalar, yapısal dönüşümle birlikte iktisadi gelişmeye eşlik eden üç temel olgunun ortaya çıktığını veri almaktadırlar. Buna göre iktisadi gelişmeye eşlik eden yapısal dönüşüm sürecinde ekonomilerin; tarım istihdamında düşüş yaşanmakta, sanayi istihdamının payı ters -U- şeklinde değişmekte hizmet sektörünün istihdam payı ise artmaktadır (Baymul ve Sen,2019).

Baymul ve Sen (2019,2020), 1960-1990 yılları arası dönemde, 48 ülke için yaptıkları analizin sonucunda, ülkelerin sektörel istihdam paylarını veri alarak ülkelerin yapısal dönüşüm yol ağını, üç ayrı gruba göre sınıflandırmışlardır. Yapısal olarak az gelişmiş ülkeler; tarım istihdam payının diğer sektörlerle oranla en yüksek olduğu ülkelerdir. Yapısal olarak gelişmekte olan ülkeler; hizmet sektörünün istihdam payının tarım sektöründen daha fazla, imalat sektörü istihdam payının ise tarım sektöründen daha düşük olan ülkelerdir.Yapısal olarak gelişmiş ülkeler ise; imalat sektöründeki istihdam payının tarım sektörü istihdam payından daha yüksek olan ülkeler olarak tanımlanmaktadır.

Yapısal olarak gelişmekte olan ülkelerde, sektörel istihdam kayışlarının tarımdan hizmete doğru daha hızlı bir şekilde gerçekleştiği, tarımdan imalat sektörüne kayışların hızının ise zaman içinde azaldığı saptanmaktadır. Söz konusu sektörel kayışların sonucunda; imalat sanayinin büyümenin itici güç olduğu (Kaldor,1956) önermesinin aksine hizmet sektörünün ekonomideki itici güç olması ve bunun verimlilik ve eşitsizlik verilerine farklı şekillerde yansımaları (Herrendorf, vd., 2014) söz konusu olabilmektedir. İmalat sanayinde ortaya çıkan verimlilik artışları ve katma değer payındaki değişimden çok, istihdam düzeyinde meydana gelen değişimin durağanlaşması, sanayisizleşme açısından daha belirleyici olmaktadır (UNCTAD,2017).

¹ Söz konusu verilerin yapısal dönüşümü analiz noktasında belli kısıtları da olabilmektedir. Örneğin istihdam paylarına odaklanılması durumunda, çalışma saatleri ya da beşeri sermaye başlıklarında ortaya çıkan değişim ihmal edilebilmektedir(UNCTAD,2017,s.10).

Sanayisizleşmenin bir göstergesi olarak sektörel istihdam paylarına odaklanan çalışmalar, imalat sanayinin sektörel istihdam payında meydana gelen farklılaşmanın, imalat sanayinin istihdam yaratma kapasitesini ortaya koyduğu görüşünü temel almaktadırlar (Van Neuss,2018; Felipe, vd.,2017). İmalat sanayindeki sektörel istihdam paylarında meydana gelen değişim, büyüme süreci ve sektörel yapılardaki farklılaşmanın temel göstergelerinden biri olarak tanımlanmaktadır. İmalat sanayindeki istihdam değişimi, düşük verimliliğe sahip olan sektörden daha yüksek verimlilik içeren sektörlere doğru kayışı ya da imalat sanayinin büyüklüğünü ölçme göstergesi olarak da ele alınmaktadır (Felipe, vd., 2017, McMillan ve Rodrik,2011). İstihdam paylarında meydana gelen değişim, aynı zamanda, sektörel dinamiklerde meydana gelen farklılaşma (yapısal dönüşüm) sürecine emeğin ne şekilde uyarlandığını ve bu uyum sürecinin maliyetini analiz etme açısından önemli bir veri olarak kabul edilmektedir (Van Neuss,2018). Genel olarak emeğin sektörel hareketinin, kalkınma sürecinde önemli bir hızlandırıcı olduğu saptanmaktadır (Alisjahbana A.,vd.,2020).

Diğer yandan imalat sanayi yerine, hizmet sektörünün büyümenin itici gücü olabileceği kapasitesinin ise sınırlı olabileceği saptanmaktadır. Rodrik (2013), hizmet sektörünün emeği emme kapasitesinin ticarete konu olan ve olmayan sektörlerle göre değişebileceğini; ticarete konu olan sektörlerde verimlilik artışının yüksek olmasına rağmen, emeği emme kapasitelerinin sınırlı olduğunu vurgulamaktadır. Ticarete konu olmayan sektörlerin verimlilik düzeylerinin ise düşük olması daha muhtemeldir.

Bu koşullar altında yapısal dönüşüm ile gelir eşitsizliği verileri arasındaki bağlantı, “geleneksel Kuznets hipotezinden” farklı sonuçları ortaya koyabilmektedir. Kuznets (1955), gelir eşitsizliği ile yapısal dönüşüm bağlantısını iki alt sürecin bileşeni olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, gelir eşitsizliği ile yapısal dönüşüm bağlantısı, daha düşük ortalama gelire sahip olan sektörden daha yüksek ortalama gelire sahip olan sektöre kayışı, sektör içi eşitsizliklerin ise daha düşük olduğu bir yapıdan daha yüksek olduğu bir yapıya geçişi ifade etmektedir. Bu ilişki, daha düşük ortalama gelirden daha yüksek ortalama gelire geçiş sürecinde, gelir eşitsizliğinin önce artacağı sonrasında ise azalacağı anlamına gelmektedir (ters -U- ilişki).

Gelir eşitsizliği verileri (Gini katsayısı, yüzdeler ya da yirmilik gelir dilimlerinin gelirden aldığı payın oranı, Kuznets oranı²) ile kişi başına düşen gelir düzeyleri arasındaki bağlantıyı ele alan öncül çalışmalarda (Ahluwalia,1976; Bourginon ve Morrison(1990); Anand ve Kanbur(1993)), Kuznets ters -U- hipotezinin geçerliliği sınanmaktadır.³ Ahluwalia (1976) hariç söz konusu çalışmalarda, Kuznets ters -U- eğrisinin geçerliliğine yönelik ampirik bulguların güçlü olmadığı vurgulanmaktadır.

Yapısal dönüşüm ile eşitsizlik ilişkisini temel alan Ahluwalia(1976) ve Dastidar(2012) ise, tarımsal katma değer payı ile şehirleşme düzeyinin eşitsizliği belirleyen temel unsurlar olduğunu belirtmektedirler. Buna göre, tarım sektöründen sanayi sektörüne geçiş, eşitsizliği azaltmakta; tarım sektöründen hizmet sektörüne geçiş ise eşitsizliği artırmaktadır.

Baymul ve Sen (2019,2020) bulgularına göre ise, imalat sektörünün istihdam payı ile gelir eşitsizliği arasında ters -U- ilişkisinin olması beklenirken, bu önermenin farklı yapısal dönüşüm özelliklerine sahip ekonomilerde farklı sonuçlar ortaya çıkardığı ileri sürülmektedir. Ancak ülkeler, yapısal dönüşümün hangi aşamasında olurlarsa olsunlar, çalışanların imalat sektörüne geçişinin eşitsizliği belirgin bir şekilde azaltacağı saptanmaktadır. İmalat sanayinin hem büyüme sürecine,

2 En üstteki %20'lik gelir diliminin gelirden aldığı payın en alttaki %40'lık gelir diliminin gelirden aldığı paya oranı.

3 Türkiye için yapılan Kuznets hipotezi çalışmaları için bkz. Oyvat,2010; Tokathoğlu ve Atan, 2007. Bu çalışmalarda ele alınan dönemlerde Türkiye için Kuznets ters -U- hipotezinin geçerli olmadığı saptanmaktadır.

hem de eşitsizlik verilerine yaptığı katkıdan dolayı “çifte getiriye” sahip olduğu ileri sürülmektedir. Ancak yapısal olarak az gelişmiş ülkelerde, sektörel kaymaların genellikletarımdan hizmete doğru gerçekleştiği ve bu tarz bir yapısal dönüşüm sürecinin gelir eşitsizliğini artırdığı vurgulanmaktadır. Genel olarak, hizmet sektörünün gelir eşitsizliğine etkileri ülkelerin yapısal özelliklerine göre farklı sonuçlar göstermektedir. Hizmet sektörü öncülüğünde gerçekleşen yapısal dönüşüm sürecinin, yapısal olarak gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliği artırdığı, ancak yapısal olarak gelişmiş ülkelerde eşitsizliği azalttığı görülmektedir. Çalışanların hizmet sektörüne geçişinin ise daha yüksek gelir eşitsizliği anlamına geldiği ve bu korelasyonun özellikle yapısal olarak gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olduğu ileri sürülmektedir (Baymul ve Sen, 2019,s.151). Baymul ve Sen (2019,2020), bu bulgulardan yola çıkarak, Kuznets hipotezinindaha çok hizmet sektörü öncülüğünde gerçekleşen yapısal dönüşüm sürecine uyarlanabileceğini ileri sürmektedirler. Yusuf ve Sumner (2018) ise, 25 gelişmekte olan ülke için, 1960-2011 yılları arasında kapsayan dönemde, sektörel istihdam payları, katma değer payları ve Gini katsayısı arasında bulunan bağlantıyı analiz ederken, sektörel istihdam paylarının gelir eşitsizliğini belirleme derecesinin daha belirgin olduğunu vurgulamakta; sanayisizleşme sürecinin eşitsizliği azaltıcı etkisinin zayıf olduğunu saptamaktadır.

Yapısal dönüşümün, istihdam artışı ya da sektörel istihdam paylarında değişime yol açması sonucunda yoksulluk oranında⁴ nasıl bir değişime neden olacağı da tartışma konusu olmaktadır. Lavapo ve Szirmai(2012), yapısal dönüşümün istihdamda artış ve yoksulluğu azaltıcı etkisinin,-doğrudan, doğrudan olmayan ve uyarlanmış etkiler biçimindeüç ayrı şekilde ortaya çıkabileceğini iddia etmektedir.Yapısal dönüşümsüreci ile birlikte imalat sektöründe yaratılacak olan istihdam artışlarının kapsayıcı büyüme sürecini beraberinde getireceği özellikle vurgulanmaktadır. Lavopa ve Szirmai (2012), Lavopa(2015), kapsayıcı büyüme verileri olarak tanımlanan eşitlik endeksi (1-Gini katsayısı) ve yoksul olmayanların oranı (1-yoksulluk oranı) verilerinin, imalat sanayindeki istihdam payındaki artışa bağlı olarak iyileşme (pozitif oranda arttığı) gösterdiğini saptamaktadırlar.UNIDO (2015) ve Timmer, vd.,(2016) ise sanayisizleşmenin yoksulluğu azaltıcı etkisinin daha yoksul ülkelerde daha güçlü olabileceğini saptarken; sanayileşme ile yoksulluk arasındaki negatif korelasyonun güçlü olduğunu ortaya koymaktadırlar.Bu çalışmaların bulgularına göre, sanayileşme süreci ile Gini katsayısı arasında güçlü bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır (Timmer, vd.,2016,s.92).

Sektörel farklılaşmaların yoksulluğu azaltıcı etkisine odaklanan çalışmalar ise, özellikle yoksul ülkelerde tarım sektöründe gerçekleşen büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkisinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ravallion ve Datt (1996), Hindistan’ın1951-1991 yılları arasındaki dönemini temel aldıkları çalışmada, yoksulluğun hem şehir hem de kırsal alanda, ilksel (tarım ve madencilik) ve hizmet sektörlerindeki büyümeye bağlı olarak azaldığını ortaya koymaktadır. Ravallion ve Chen (2007), 1980-2001 yılları arasında Çinile ilgili yaptıkları çalışmada, ilksel sektörlerin yoksulluğu azaltıcı etkisinin yüksek olduğunu saptanmaktadır. Suryahadi, vd.,(2009) ise Endonezya’da, 1984- 2002 arası dönemde,şehirlerde hizmet sektörünün büyümesi sonucunda yoksulluğun azaldığını ortaya koymaktadır.

3. Türkiye’de Yapısal Dönüşüm ve Gelir Eşitsizliği Bağlantıları

Türkiye’de imalat sanayinin 2000’li yıllardaki değişimini analiz eden çalışmalar, imalat sanayinin yapısal dönüşüm içinde olduğunu ve bunun sonucunda sanayisizleşme olgusunun ortaya

4 Yoksulluk oranı verileri hanehalkı verilerinden derlenen ; yoksulluk çizgisi altında kalanlar ya da görel yoksulluk oranlarını içermektedir.

çıktığını saptamaktadırlar (Taymaz ve Voyvoda, 2017; Doğruel ve Doğruel, 2017; Bakır, vd., 2017). İmalat sanayi, 2000’li yıllarda, büyümenin lokomotif sektörü olma niteliğini yitirirken, GSYİH içindeki katma değer payı ve istihdam payında azalma eğilimi ortaya çıkmıştır (Taymaz ve Voyvoda, 2017, s.32).

Türkiye’de imalat sanayi katma değerinin GSYİH’ye oranı, 1998-1999 yıllarında yüzde 24-25 ile en yüksek değerine ulaştıktan sonra hızla azalmaya başlamıştır. 2014 yılına gelindiğinde, imalat sanayi katma değerinin GSYİH’ye oranı, yüzde 17,5’a kadar düşmüştür. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’nin sanayisizleşme açısından geri dönülmesi zor bir sürece girdiği görülmektedir (Bakır, vd., 2017, s. 184). Özellikle 2000 sonrası dönemde, Türkiye’de uygulanan aktif “sanayisizleşme” politikaları, bu durumun ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde, sanayiye destekleyen faaliyetlere öncelik verilmek yerine; finans ve turizm gibi sektörler sanayiye alternatif olarak desteklenmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2017, ss. 70-71). Türkiye’nin içinde bulunduğu erken sanayisizleşme süreci, Meçik ve Aytun (2018) çalışmasında bölgesel düzeyde (NUTS-2) incelenmiştir. Bu çalışmada iki önemli sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan ilki, 1980 sonrası gelişmeye başlayan sanayi merkezleri ile ilgilidir. Türkiye’nin Orta bölgelerinde bulunan sanayi bölgeleri, hem istihdam hem de hasıla açısından 2000 sonrası dönemde sanayileşme sürecinde önemli rol oynamışlardır. İkinci önemli sonuç ise, Doğu bölgelerinde sanayinin payı, hasıla cinsinden artmasına rağmen, istihdam açısından aynı artış ortaya çıkmamıştır. Bu durum, Doğu bölgelerinde erken sanayisizleşme olasılığına işaret etmektedir (Meçik ve Aytun, 2018, s. 75).

Yukarıda da vurgulandığı üzere, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye de erken sanayisizleşme süreci ile karşı karşıyadır ve genel olarak, yapısal dönüşüm dinamikleri bu çerçevede analiz edilmektedir⁵.

Mıhçı (2015, ss.4-5) “son otuz yılda tarım sektörü ile sanayi sektörünün GSMH içindeki payları arasındaki farkın sanayinin lehine açılmaya devam ettiğini, hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payının yirminci yüzyılın son yıllarında tarım sektörünü geçtiğini” saptamaktadır. 2001 sonrası dönemde Türkiye genelinde hizmet sektörü istihdamında meydana gelen belirgin artışlar, 2004 ve 2009 yılının ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Tarım istihdamının da ise, 2004 yılı ile birlikte, belirgin bir azalma eğiliminin başladığı görülmektedir. İmalat sanayi istihdamı ise, artış eğilimi içerisinde olmasına rağmen; ciddi bir değişim göstermemektedir. Hizmet sektörü, 2010 sonrası dönemde ekonomik aktiviteler içinde daha baskın olmaya başlamıştır. Tarım sektörünün ise, özellikle 1999-2007 arası dönemde, istihdam yaratma kapasitesinin azaldığı saptanmaktadır (Günçavdı ve Bayar, 2020, ss.14-15). Yeldan (2006, s. 170) tarımdan ayrılan işgücünün sanayi sektöründen daha çok hizmetler sektörüne kaydığını vurgulamaktadır.

Türkiye’de yapısal dönüşüm ve yoksulluk bağlantısını analiz eden Günçavdı ve Bayar (2018), üç temel sektördeki (ticarete konu olan, ticarete konu olmayan ve tarım) gelir paylarını veri olarak söz konusu sektörlerdeki yoksulluk oranındaki (görelî yoksulluk oranı) değişimin ne olduğunu yanıtlamaya çalışmaktadır. Türkiye ekonomisinin 2002-2014 yılları arası dönemini kapsayan çalışmada, özellikle 2011 sonrasında sanayisizleşmenin de bir göstergesi olarak ticarete konu olmayan faaliyetlerin toplam gelir içindeki payının arttığı, diğer yandan bu dönemde yoksulluk oranının azaldığı saptanmaktadır. Bununla birlikte sanayisizleşmenin doğrudan yoksulluk üzerine yaptığı etkinin sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Günçavdı ve Bayar, 2018, s.61). Türkiye ekonomisinde 2002 sonrası dönemde sektörel düzeydeki ortalama gelirlerdeki değişimin esas olarak 2004-2008 yılları arasında daha yüksek oranda gerçekleştiği hesaplanırken, ortalama gelir için-

5 Bkz Doğruel ve Doğruel(2017,2018a), Meçik ve Afşar (2014).

deki görelî payını artıran ticarete konu olmayan sektörlerin, grup içi eşitsizliklere katkısının da daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmada, Türkiye’de emek kazançları, müteşebbis kazançları ve de finansal kazançların gelir eşitliğini bozucu etkileri olduğunu belirtilmektedir(Günçavdı ve Bayar,2020).

Bununla birlikte, Türkiye bölgelerinin sektörel dinamiklerinde meydana gelen farklılaşmaların boyutu tartışmaya açılmak durumundadır.Türkiye bölgelerine odaklanan çalışmalar; bölgeler arası gelir yakınsamasının varlığı (Karaca,2018), sanayisizleşme süreci (Meçik ve ve Aytun,2018), gelir eşitsizliği dinamiklerini açıklamaya odaklanmaktadır.Ancak, meydana gelen yapısal dönüşüm süreci ile birlikte, bu dinamiklerin arasında bulunan bağlantıların analizi geri planda kalmaktadır.

Bölgesel düzeyde gelir eşitsizliğinin belirleyicilerini tespit etmeye yönelik yapılan çalışmalar, gerek bölgeler gerekse de bölge içi eşitsizlikleri belirleme noktasında, faktör gelirlerinin önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadırlar (Selim, Günçavdı, Bayar, 2014). Bölge içi eşitsizliklerin bölgelerarası eşitsizliğe göre daha belirleyici ve önemli olduğu belirtilirken; (Filiztekin ve Celik, 2010;Selim, Günçavdı, Bayar, 2014; Bayar, 2016), bölge içi eşitsizliklerin kaynağında gelir elde etme yöntemleri ve göçün belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Selim, Günçavdı, Bayar, 2014;Bayar,2016). Özellikle rant geliri, faiz geliri ve müteşebbis paylarının gelir eşitsizliğine katkısı, daha yüksek oranda gerçekleşmektedir. Tansever ve Kent (2018), 2006-2014 yılları arasında Theil endeksini kullanarak yaptıkları çalışmada, bölgesel düzeyde gerçekleşen kazanç eşitsizliğinin TRA (Kuzeydoğu Anadolu) bölgesi dışında azaldığını, bununla birlikte TR6 (Akdeniz) ve TRA(Kuzeydoğu Anadolu) bölgelerinin kazanç eşitsizliği açısından en eşitsiz dağılıma sahip olduğu saptamaktadır. TR9 (Doğu Karadeniz) bölgesinde ise, kazanç eşitsizliği en düşük düzeyde gerçekleşmektedir.Tahsin (2019) ise, 2006-2018 yılları arasında NUTS-1 düzeyinde, gelir eşitsizliği derecesinin,en alttaki %40’lık gelir dilimi ile en üstteki %10’luk gelir diliminin gelirden aldığı paya bağlı olarak açıklanabileceğini saptamaktadır.Söz konusu gelir dilimlerinin gerek bölge içi gerekse bölgeler arası gelir eşitsizliğinin kaynağını açıklama gücünün yüksek olduğu ortaya konmaktadır. Bölgesel düzeyde gelir eşitsizliğine odaklanan çalışmaların bir diğer önemli sonucu, 2000’li yıllarda bölgesel düzeyde gelir eşitsizliği verilerindeki iyileşmenin sınırlı düzeyde gerçekleştiğidir. Söz konusu çalışmaların temel bulgularından yola çıkarak, bölgesel düzeyde gerçekleşen gelir eşitsizliği ve yapısal dönüşüm dinamikleri arasındaki bağlantılar, bu çalışmanın kapsamında analiz edilmektedir.

4. Yöntem ve Veri

Çalışma, 2006-2018 arası dönem için, TÜİK(2019,2020) gelir ve yaşam koşulları, iktisadi faaliyet kollarına göre bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) verileri ve bölgesel istihdam verilerini temel alarak; bölgesel düzeyde yapısal dönüşüm ile gelir eşitsizliği arasındaki bağlantıyı sınamayı hedeflemektedir.

Öncelikle NUTS-1 düzeyinde üç temel sektörün (tarım, sanayi, hizmet) istihdam yüzde payları ile katma değer yüzde paylarının 2006-2018 yılları arasındaki değişimine odaklanılmakta, böylelikle bölgesel düzeyde yapısal dönüşümün genel çerçevesi betimlenmeye çalışılmaktadır. Buna ek olarak 2006 ve 2018 yılları temel alınarak NUTS-1 düzeyinde yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı geliri ile gelir eşitsizliği verileri (Gini katsayısı, en alttaki %40’lık gelir diliminin gelirden aldığı payın oranı,yoksul olmayanların oranı) analiz edilmektedir.

İkinci aşamada, NUTS-1 düzeyinde sektörel istihdam paylarına odaklanılarak, bölgelerin nasıl bir sektörel yapıya sahip olduğu ve 2006-2018 arası dönemde söz konusu yapıdaki değişimin analizi, pay değişim analizi kullanılarak yapılmaktadır.Çalışmada yapısal dönüşüm ve gelir eşit-

sizliği ilişkisinin analizi noktasında özellikle üç temel sektördeki istihdam paylarının analizine odaklanılmaktadır. Bölüm 2’de de değinildiği üzere istihdam paylarına odaklanılarak, büyüme süreci ve sektörel yapılardaki farklılaşma hakkında daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilmektedir. Yine yapısal dönüşüm ile birlikte gelir eşitsizliği olgusunun irdelenmesi amacı ile istihdam paylarına odaklanmak, istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (bkz, Kunal ve Sen, 2018,2019; Yusuf ve Sumner, 2018).

İlk kez Fabricant (1942) tarafından geliştirilen pay değişim analizi yapısal dönüşümün analizi ve özellikle sanayisizleşme olgusunun saptanması amacı ile kullanılan en yaygın yöntemler arasında yer almaktadır. Bu yöntem aracılığıyla, zaman içerisinde üretim ya da istidam açısından sektörel yapılardaki farklılaşmanın, gerek sektörler içinde gerekse sektörel arasındaki değişimi ve söz konusu değişimin genel olarak ekonominin bütününe etkilerini tasvir edilebilmektedir. Bu çalışmanın analiz birimini oluşturan Türkiye bölgelerinde, üç temel sektördeki istihdam değişiminin gerek bölge içinde gerekse ulusal düzeydeki etkileri analiz edilecektir.

Üçüncü aşamada ise, NUTS-1 düzeyinde, gelir eşitsizliği verileri ile sektörel istihdam yüzde payları arasındaki bağlantı, sabit etkiler panel veri yöntemi ile sınanılmaktadır. Böylelikle pay değişim analizine ek olarak yapısal dönüşüm ile gelir eşitsizliği arasındaki nedensellik ilişkisi bölgeler düzeyinde analiz edilmektedir.

Bu aşamada, Kuznets hipotezinin temel varsayımları veri alınırken, Kunal ve Sen (2019) ile Yusuf ve Sumner (2018) çalışmalarından yola çıkarak; sanayi (ya da hizmet) sektörünün itici güç olması varsayımı altında gelir eşitsizliği ile ilgili sektörlerin (sanayi ve hizmet istihdamı veri alınmakta, tarım istihdamı sabit tutulmaktadır) istihdam oranı arasındaki bağlantı test edilmektedir.

Çalışmanın bölgesel düzeydeki verilerin kapsamı nedeniyle belli sınırları bulunmaktadır. Bölgesel düzeyde imalat sektörü verileri yerine sanayi sektörü verileri kullanılmak durumunda kalmıştır. Türkiye düzeyinde imalat dışı sanayilerin istihdam paylarının görece düşük olması, ve genel olarak bu sektörlerdeki istihdam artışının toplam sanayi istihdamına oransal bir etkisi olması nedeni ile sanayi istihdam paylarının veri alınmasının tutarlı sonuçlar verebileceği öngörülmektedir. Çalışmanın üçüncü aşamasında kullanılan denklem aşağıda gösterilmektedir.

Gelir eşitsizliği verisi (Y_{it}) = $\beta_0 + \beta_1 \text{sanayiist} + \beta_2 \text{hizmetist} + \beta_3 (\text{hizmetist ya da sanayiist})^2 + \beta_4 \ln \text{ortalama gelir} + \beta_5 (\ln \text{ortalama gelir})^2 + \beta_6 \text{yoksul olmayan} + \mu_{it}(1)$

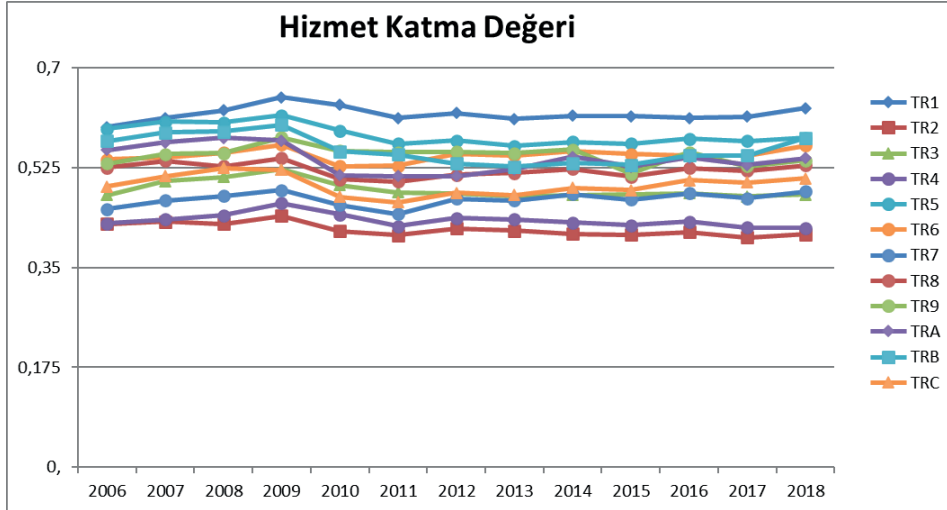
Denklem 1, TÜİK gelir ve yaşam koşulları verilerinden elde edilen, iki ayrı gelir eşitsizliği verisi- ni; Gini katsayısı ile D1-D4 gelir dilimlerinin gelirden aldığı payın oranını, bağımsız değişken olarak kullanılmaktadır. D1-D4 gelir dilimlerinin gelirden aldığı payın oranı, en alttaki ilk dört (D1-D4) %10’luk gelir diliminin toplam gelirden aldığı payın toplamını içermektedir. Bu veri; Kuznets oranı olarak da tanımlanan en üstteki %20’lik gelir diliminin en alttaki %40’lık gelir dilimine oranından yola çıkarak hesaplanmaktadır. D1-D4 gelir diliminin gelirden aldığı payın oranı, “en alttaki %40’ın” gelirden aldığı payı temsil etmektedir. Bununla birlikte, Denklem 1’de kullanılan yıllık ortalama eş-değer hanehalkı geliri (nominal değerler), TÜİK gelir ve yaşam koşulları verilerinden elde edilmiştir. Denklem 1’de yer alan istihdam verileri ise ilgili sektörlerin yüzde paylarını göstermektedir.

Buna göre, sanayi ile hizmet sektöründeki istihdam oranının doğrusal oranda artması ve sanayi (ya da hizmet) sektörünün itici güç olması durumunda (istihdam payının karesel oranda artması), gelir eşitsizliği ile ilgili sektörler ve ortalama hanehalkı geliri arasındaki bağlantı sınanılmaktadır. Bu kapsamda, sanayi (ya da hizmet) sektörü istihdam oranı verileri ile sanayi (ya da hizmet) sektörünün istihdam oranlarının karesi denkleme dahil edilmektedir. Böylelikle, gelir eşitsizliği

açısından, hangi sektörün daha belirleyici olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Denklem 1'e bağımsız değişkenler olarak, yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı geliri ile yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı gelirin karesi (logaritmik düzeyde) dahil edilerek, yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı gelirin "önce doğrusal sonrasında ise karesel olarak artması" ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte, Lavapia (2015) çalışmasından yola çıkarak, sektörel dönüşümün "kapsayıcılığı", yoksul olmayanların oranına ilişki veri, Denklem 1'e bağımsız değişken olarak dahil edilerek sınanmaktadır. Yoksul olmayanların oranı verisi, TÜİK tarafından açıklanan görel yoksulluk verisinden türetilmekte ve "1-Görel yoksulluk oranına" eşit olmaktadır. TÜİK tarafından açıklanan görel yoksulluk verisi, medyan gelirin %50'sinin altında kalanların oranını göstermektedir. Sonuç olarak, yoksul olmayanların oranındaki artış, kapsayıcı bir büyüme sürecinin yaşandığının göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

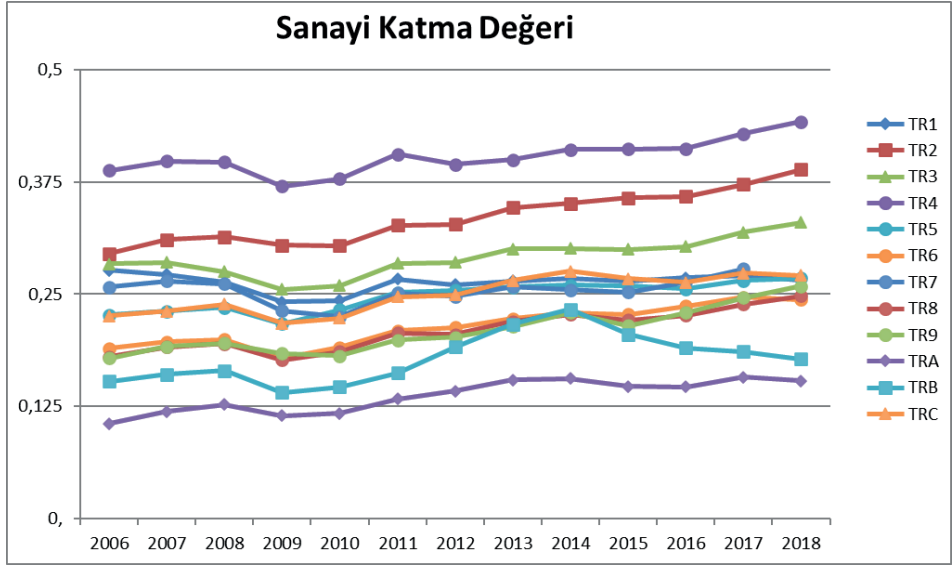
4.1. Betimleyici İstatistikler

Aşağıda bulunan Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3 2006-2018 yılları arasında, NUTS-1 bölgelerinde gerçekleşen katma değer içinde hizmetler, sanayi ve tarım sektörlerinin oranlarını göstermektedir.

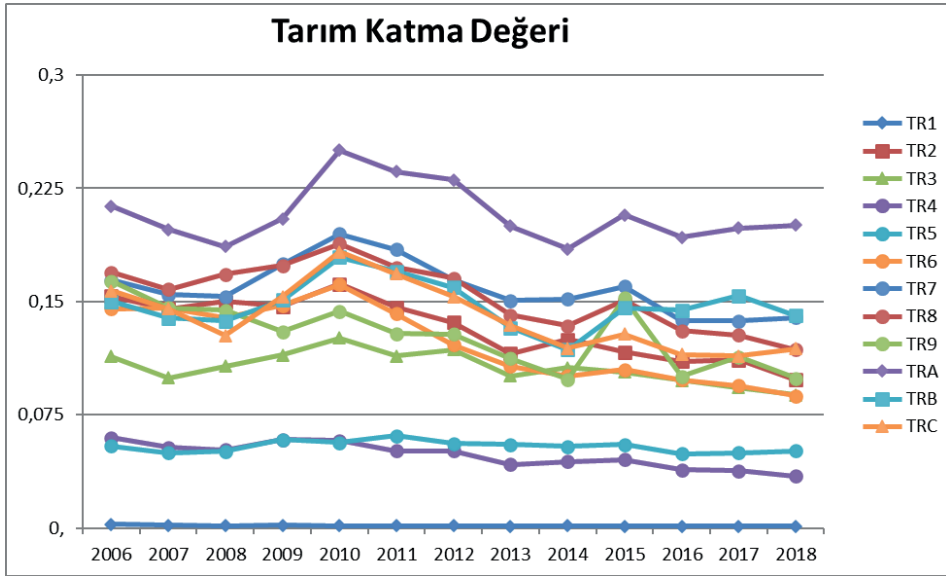
Grafik 1: 2006 ile 2018 yılları arasında Türkiye bölgelerinin hizmetler sektörü katma değerinin toplam katma değer içindeki payı

Hizmetler, Tablo 1'den görülebileceği gibi, Türkiye'nin tüm bölgelerinde bölgesel katma değere en çok katkıyı yapan sektördür. 2006-2018 yılları arasında hizmetler sektörünün katma değer içindeki payı yüzde 62 ile yüzde 40 arasında değişen değerler almaktadır. Gerek 2006 gerekse de 2018 yıllarında, hizmetler sektörünün bölgenin katma değerine en çok katkı yaptığı bölgeler TR1 (İstanbul), TR5 (Batı Anadolu) ve TRB'dir (Orta Anadolu). 2009 kriz yılında, hizmet sektörünün katma değer içindeki payının arttığı gözlemlenmektedir. TR1 (İstanbul) bölgesinde, hizmetler sektörünün katma değer payı, her iki dönem için de belirgin bir şekilde en yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. 2006 yılı verileri temel alındığında, 2018 yılında, TRA (Kuzeydoğu Anadolu) ve TR4 (Doğu Marmara) bölgeleri dışında kalan bölgelerde hizmet sektörü katma değer payı gerilememiştir.

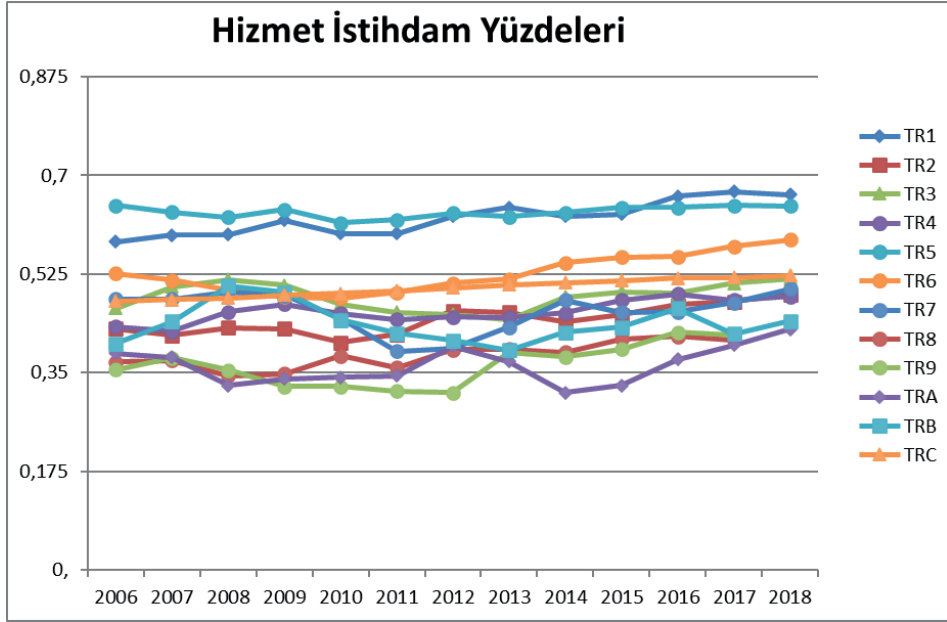
Grafik 2: 2006 ile 2018 yılları arasında Türkiye bölgelerinin sanayi sektörü katma değerinin toplam katma değer içindeki payı

Tablo 2'deki bölgesel düzeyde sanayi katma değer payları verilerine göre 2006-2018 yılları arasında sanayi katma değer payı yüzde 44 ile yüzde 10 arasında değişen değerler almaktadır. Buna göre Türkiye bölgelerinde sanayi katma değer payı, hizmet sektörü katma değer payının gerisinde kalmıştır. Gerek 2006 gerekse 2018 yılında bölgesel katma değere en çok katkı yaptığı bölgeler sırası ile TR4(Doğu Marmara), TR2 (Batı Marmara),TR3'tür (Ege).TR4(Doğu Marmara) her iki dönemde de, sanayi katma değerinin en yüksek olduğu bölge olmuştur.Türkiye'nin gelecekteki sanayi merkezi olan TR1 (İstanbul), bu bölgelerin gerisinde kalmıştır. 2009 kriz yılında, hizmet sektöründen farklı olarak, sanayi katma değer paylarında azalma eğilimi ortaya çıkarken, 2010 sonrası dönemde sanayi katma değer payında artış eğilimi söz konusu olmuştur. 2009-2011 arası dönemde, TR4(Doğu Marmara), TRB (Ortadoğu Anadolu) ve TRC (Güneydoğu Anadolu) bölgelerininin sanayi katma değer paylarının belirgin bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir. Ancak 2011 sonrası dönemde TRB(Ortadoğu Anadolu) bölgesi için sanayi katma değer payındaki artış eğilimi sürdürülemediği görülmüştür.

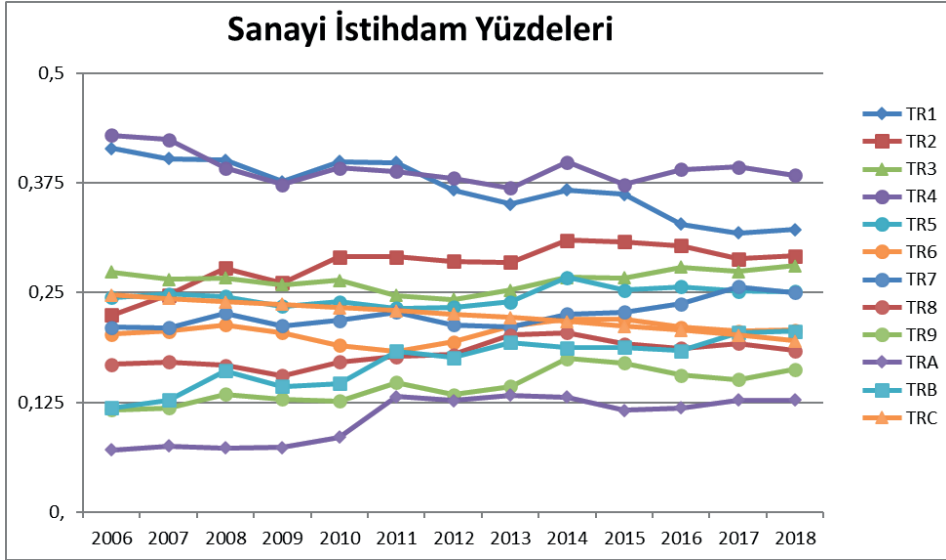
Grafik 3: 2006 ile 2018 yılları arasında Türkiye bölgelerinin sanayi sektörü katma değerinin toplam katma değer içindeki payı

Tablo 3'te yer alan tarım sektörünün katma değer payı verileri bu sektörün GSYİH içindeki önemini zaman içinde azaldığını ortaya koymaktadır. 2006 yılında tarım sektörünün katma değer payının en yüksek olduğu ilk üç bölge sırası ile TRA (Kuzeydoğu Anadolu), TR8(Batı Karadeniz),TR7 (Orta Anadolu)olmuştur. 2018 yılında ise, TR8 (Batı Karadeniz) bölgesinin yerini TRB (Ortadoğu Anadolu) bölgesi almıştır. 2006-2018 dönemi içerisinde, 2010 yılında, tarım katma değer payı en yüksek düzeyine(TRA bölgesi için yüzde 25) ulaşmasına rağmen,2018 yılında tarımsal katma değer payının bölgeler düzeyinde azaldığı gözlemlenmektedir. Gerek 2006 gerekse 2018 yılında, TRA(Kuzeydoğu Anadolu) hariç tüm bölgelerde tarım sektörünün katma değer payının sanayi katma değer payının altında kalmıştır.

Grafik 4: 2006 ile 2018 yılları arasında Türkiye bölgelerinin hizmetler sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payı

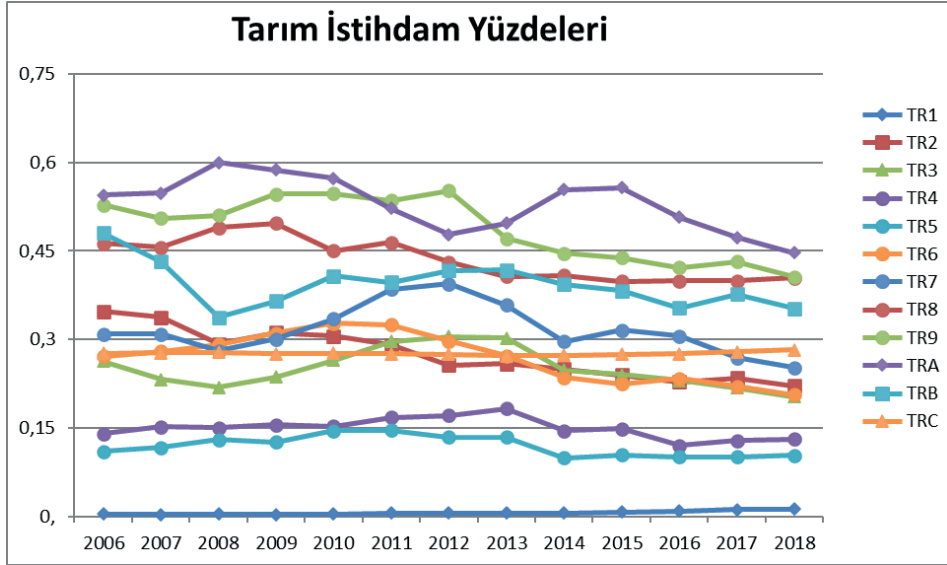
Tablo 4'te yer alan hizmetler sektörü istihdam payı verileri hizmetler sektörünün Türkiye'de istihdam açısından oynadığı rolün önemini ortaya koymaktadır. Hizmet istihdamın en yüksek olduğu TR1 (İstanbul) bölgesinde bu oran ortalama yüzde 62 düzeyinde gerçekleşmektedir. 2006 yılı hizmetler sektörünün istihdam payı verilerine göre, TR8 (Batı Karadeniz), TR9 (Doğu Karadeniz) ve TRA (Kuzeydoğu Anadolu), TRB (Orta Anadolu Bölgesi) dışındaki bölgelerde, hizmetler sektörü istihdam payı diğer sektörlerden fazladır. 2006 yılında hizmet istihdam payı en yüksek paya sahip ilk üç bölge sırası ile TR1 (İstanbul), TR5 (Batı Anadolu), TR6 (Akdeniz) olmuştur. 2018 yılında TR5 (Batı Anadolu) ile TR1 (İstanbul) bölgelerinin sıralamadaki yeri değişmiştir. 2009 kriz yılında TRA (Kuzeydoğu Anadolu), TRB (Orta Anadolu), TR9 (Doğu Karadeniz) bölgeleri hariç tüm bölgelerin hizmet istihdam paylarında artış gerçekleşmiştir. 2006 -2018 arası dönemde hizmet istihdam payının bölgesel düzeyde artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. TR6 (Akdeniz), TRA (Kuzeydoğu Anadolu) bölgeleri bu dönemde hizmet istihdam payı en çok artış gösteren bölgeler arasında yer almaktadır.

Grafik 5: 2006 ile 2018 yılları arasında Türkiye bölgelerinin sanayi sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payı

Tablo 5'te yer alan sanayi sektörü istihdam payı verilerine göre, sanayi sektörünün hiçbir bölgede hizmetler sektörünün yarattığı istihdamı geçemediği görülmektedir. Sanayi istihdam payının en yüksek düzeyde gerçekleştiği TR4 (Doğu Marmara) bölgesinde, 2006-2018 yılları arasında bu oran yüzde 42 ile yüzde 38 arasında değişen değerler almaktadır. 2006 yılı sanayi istihdam verilerine göre ilk üç sırayı TR4 (Doğu Marmara), TR1 (İstanbul), TR3 (Ege) bölgeleri paylaşırken, 2018 yılında TR3 (Ege) bölgesinin yerini TR2 (Batı Marmara) bölgesi almıştır.

2009 krizinin etkisi ile sanayi istihdamı paylarında düşüş yaşanmıştır. 2014 yılında ise sanayi istihdam payları özellikle sanayi istihdamının en yüksek olduğu bölgelerde en üst düzeye ulaşmıştır. Ancak sonraki yıllarda bu artış eğilimi sürdürülememiştir. 2006-2018 yılları arası dönemde TR2 (Batı Marmara), TRB (Orta Anadolu) bölgelerindeki sanayi istihdam artışı daha belirgin olurken, TR1 (İstanbul) ve TR4 (Doğu Marmara) bölgelerinde sanayi istihdam payında azalma söz konusudur. Yine TRC (Güneydoğu Anadolu) bölgesinde sanayi istihdamının 2006-2018 dönemi boyunca azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik 6: 2006 ile 2018 yılları arasında Türkiye bölgelerinin sanayi sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payı

Tablo 6'daki verilere göre, 2006 yılında tarım istihdam payının en yüksek olduğu ilk üç bölge sırası ile TRA (Kuzeydoğu Anadolu), TR9 (Doğu Karadeniz), TRB (Orta Anadolu) olurken, 2018 yılında TRB (Orta Anadolu) bölgesinin yerini TR8 (Batı Karadeniz) bölgesi almıştır. TRC (Güneydoğu Anadolu) bölgesi 2006 yılına göre 2018 yılında tarım istihdam payında artış gösteren tek bölge olmuştur. 2009 kriz yılında tarım istihdamında artış gözlemlenmekle birlikte, 2006-2018 yılları arasında tarım istihdamındaki değişimlerin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak 2006 başlangıç yılı veri alındığında 2018 yılında bölgesel düzeyde tarım istihdam paylarında azalma gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Çalışmanın temel alındığı dönem boyunca Türkiye ortalama yıllık eşdeğer hanehalkları gelirinin içerisinde müteşebbis gelirine sahip olanların oranı azalmıştır. Buna karşılık, en fazla artış, ücret ve maaş alan hanehalklarının oranında gerçekleşmiştir. Türkiye'deki hanehalklarının yaklaşık yarısının gelir türünü ücret ve maaşlar oluştururken; bu oran 2006 yılında yüzde 40.8'den 2018 yılında yüzde 48.5'e yükselmiştir. Hanehalkları geliri içerisinde tarım gelirin payının ise yüzde 7.1'den, yüzde 4.3'e düştüğü görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre ücret ve maaş kazancı dışında hanehalkları geliri içinde müteşebbis gelirleri yüzde 18.8, sosyal transfer gelirleri yüzde 20.1, emekli, dul ve yetim gelirleri ise yüzde 18.3 oranında bir paya sahiptir (TUİK, 2019).

Tablo 7'de yer alan 2006 ve 2018 yılı verilerine göre TR1 (İstanbul), TR3 (Ege), TR4 (Doğu Marmara), TR5 (Batı Anadolu), TR2 (Batı Marmara) bölgelerinde ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı geliri her iki dönemde de Türkiye eşdeğer hanehalkı gelirinin üzerinde gerçekleşmiştir. Her iki dönemde de TR1 (İstanbul) ve TR5 (Batı Anadolu) bölgeleri yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı gelirinin en yüksek olduğu bölgeler olurken, TRC (Güneydoğu Anadolu) bölgesi ise yıllık ortalama eşdeğer hanehalkının en düşük düzeyde kaldığı bölge olmuştur.

2006 yılında Gini katsayısının en yüksek olduğu ilk üç bölge sırası ile TR5 (Batı Anadolu), TR6 (Akdeniz), TR3'tür (Ege). 2018 yılında TR1 bölgesi Gini katsayısının en yüksek olduğu bölge

ge olarak ilk sırada yer alırken, bunu TR2 (Batı Marmara) ve TR6 (Akdeniz) bölgeleri izlemektedir. 2006 yılında Gini katsayısının en düşük olduğu bölge TR7 (Orta Anadolu), 2018 de ise TR9 (Doğu Karadeniz) bölgesi olmuştur. Gini katsayısı verileri dikkate alındığında, 2006-2018 arası dönemde TR1 (İstanbul) ve TR2 (Batı Marmara) hariç, diğer bölgelerin Gini katsayısı verilerinde azalama gözlemlenmektedir.

Tablo 1: Türkiye bölgelerinde 2006 ve 2018 yılları için yoksul olmayanların oranı, Gini katsayısı, D1-D4 oranı ve ortalama eşdeğer hanehalkı geliri

Bölgeler	Yoksul Olmayanların Oranı		Gini katsayısı		D1-D4		Ortalama Eşdeğer Hanehalkı Geliri (Bin YTL)	
	2006	2018	2006	2018	2006	2018	2006	2018
Türkiye (TR)	0,814	0,861	0,428	0,408	0,1493	0,167	6.394,64	24.198,89
İstanbul (TR1)	0,867	0,873	0,375	0,444	0,1801	0,1571	11.454,44	34.911,57
Batı Marmara (TR2)	0,851	0,874	0,35	0,392	0,1882	0,1762	6.453,18	25.786,26
Ege (TR3)	0,855	0,895	0,426	0,353	0,1553	0,1936	7.382,14	25.229,42
Doğu Marmara (TR4)	0,875	0,905	0,392	0,334	0,1762	0,2042	7.790,92	25.541,38
Batı Anadolu (TR5)	0,85	0,886	0,413	0,385	0,1627	0,1818	7.811,76	27.312,85
Akdeniz (TR6)	0,83	0,882	0,421	0,39	0,1556	0,1758	5.160,00	22.056,37
Orta Anadolu (TR7)	0,88	0,892	0,342	0,341	0,1966	0,1991	5.659,95	20.007,81
Batı Karadeniz (TR8)	0,847	0,894	0,372	0,341	0,1729	0,1991	5.000,07	21.277,12
Doğu Karadeniz (TR9)	0,868	0,911	0,378	0,335	0,1786	0,2048	6.462,53	20.899,72
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	0,837	0,889	0,381	0,346	0,1683	0,1911	3.957,51	16.306,31
Ortadoğu Anadolu (TRB)	0,837	0,864	0,404	0,354	0,1634	0,1879	3.720,36	14.321,66
Güneydoğu Anadolu (TRC)	0,867	0,891	0,396	0,374	0,17	0,1836	2.750,81	12.920,66

2006-2018 arası dönemde en alttaki %40'lık gelir diliminin (D1-D4 oranı) toplam gelirden aldığı pay, TR1 (İstanbul) ve TR2 (Batı Marmara) dışında kalan bölgelerde artmıştır. Bu eğilim Gini katsayısındaki değişimle paralellik göstermektedir. 2006 yılında en alttaki %40'lık gelir diliminin en yüksek paya sahip olduğu ilk üç bölge TR7 (Orta Anadolu), TR2 (Batı Marmara), TR1 (İstanbul) olurken, 2018 yılında bu sıralama farklılaşmıştır. 2018 yılında en alttaki %40'lık gelir diliminin en fazla paya sahip olduğu bölgeler, TR9 (Doğu Karadeniz), TR4 (Doğu Marmara) ve TR7 (Orta Anadolu) olmuştur. TR6 (Akdeniz) bölgesinde, her iki dönemde de, D1-D4 oranı en düşük düzeyde kalmıştır.

Yoksul olmayanların oranının en yüksek olduğu ilk üç bölge 2006 yılında sırası ile TR1 (İstanbul), TR4 (Doğu Marmara), TR9 (Doğu Karadeniz) olurken, 2018 yılında bu sıralama farklılaşmıştır. Buna göre 2018 yılında TR9 (Doğu Karadeniz), TR4 (Doğu Marmara) ve TR7 (Orta Anadolu) bölgeleri yoksul olmayanların oranının en yüksek olduğu ilk üç bölge olmuştur. 2006 yılında yoksul olmayanların oranının en düşük olduğu bölge TR6 (Akdeniz) olurken, 2018 yılında TR1 (İstanbul) bölgesi için en düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

4.2. Pay Değişim Analizi (Shift Share Analizi)

Pay değişim analizi, istihdam, üretim gibi bölgesel değişkenlerin belli bir zaman aralığında artışını veya azalışını araştırmak için kullanılan; basit ve tanımlayıcı bir yöntemdir. Bir bölgenin istihdam veya üretim gibi değişkenlerinin gösterdiği performans, pay değişim analizi yardımıyla, diğer bölgeler ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmektedir (Stimson, Stough ve Roberts, 2006, s. 114). Bölgesel gelişme sorunları ile uğraşan iktisatçılar, 1960'lı yıllardan beri, pay deği-

şim analizini bölgesel büyüme oranları ile ülkenin büyüme oranları arasındaki farkları araştırmak için kullanılmaktadırlar. Pay değişim analizinde klasik yaklaşım, bölgesel büyüme oranları ile ülkede gerçekleşen büyüme oranları arasındaki farkları, üç değişken yardımı ile açıklamaktadır. Bu değişkenler ulusal pay etkisi, endüstri karması etkisi ve bölgesel değişim etkisidir (Markusen, Noponen ve Driessen, 1991, ss. 15-16).

Bu değişkenlerden birincisi, ulusal pay (NS) etkisidir. Ulusal pay etkisi, belli bir bölgedeki herhangi bir sektördeki istihdam veya üretim gibi herhangi bir değişkenin değişiminin, ülkenin tümünde gerçekleşen aynı değişkenin değişimi ile aynı oranda olursa, ne olacağını göstermektedir (Dinç ve Haynes, 1999, s. 470).

Bölgesel değişimi açıklamakta kullanılan ikinci değişken, endüstri karması (IM) etkisidir. Endüstri karması etkisi, herhangi bir bölgede belli bir sektörde meydana gelen istihdam veya üretim gibi bir değişkenin değişiminin, ülkede meydana gelen aynı değişkenin değişiminden ne kadar az veya ne kadar fazla olduğunu göstermektedir. Eğer bölgede bulunan sektörlerden birinde, endüstri karması etkisi pozitif (negatif) ise; bu durum, ilgili bölgede bulunan bu sektörde istihdam veya üretim gibi bir değişkenin, ülkedeki aynı değişkenin artışından daha hızlı arttığını (azaldığını) göstermektedir (Haynes ve Dinç, 1997, s. 203).

Bölgesel istihdam değişiminin açıklanmasında kullanılan sonuncu değişken, bölgesel değişim (RS) etkisidir. Bölgesel değişim etkisi, bir bölgedeki herhangi bir sektördeki istihdam veya üretim gibi bir değişkenin değişimini, bu sektördeki aynı değişkenin değişim oranı ile o bölgenin tümünde meydana gelen ilgilideğişkenin değişimin oranının farkı olarak ölçmektedir. Bölgesel değişim etkisi, bölgenin sahip olduğu doğal kaynaklar, bölgenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlükler, bölgenin sahip olduğu girişimcilik yeteneği gibi, ilgili bölgeye özgü faktörlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Dinç ve Haynes, 1999, s. 471).

Aşağıda bulunan 3 nolu eşitlik ulusal pay etkisini; 4 nolu eşitlik endüstri karması etkisini, 5 nolu eşitlik ise bölgesel değişim etkisini göstermektedir. Bu üç etkinin toplamı, herhangi bir bölgede bulunan belli bir sektördeki 2 dönem arasındaki istihdam veya üretim gibi herhangi bir değişkenin artışını veya azalışını ifade etmektedir. Bu durum, aşağıda bulunan 2 nolu eşitlik ve 6 nolu eşitlikte gösterilmektedir (Stimson, Stough ve Roberts, 2006, s. 115).

$e_{i,t}$: Belli bir i bölgedeki herhangi bir sektörde t anında istihdam veya üretim miktarı gibi bir değişkenin stok büyüklüğü

E_t : Ülkenin t anındaki toplam istihdamı veya toplam üretim miktarı gibi bir değişkenin stok büyüklüğü

$E_{i,t}$: Herhangi bir i bölgede t anında toplam istihdam veya üretim miktarı gibi bir değişkenin stok büyüklüğü.

NS_i : Herhangi bir i bölgede t anında ulusal pay etkisi.

IM_i : Herhangi bir i bölgede t anında endüstri karması etkisi.

RS_i : Herhangi bir i bölgede t anında bölgesel değişim etkisi.

$$\Delta e_i \equiv e_{i,t} - e_{i,t-1} \equiv NS_i + IM_i + RS_i \quad (2)$$

$$NS_i \equiv e_{i,t-1} (E_t / E_{t-1}) \quad (3)$$

$$IM_i \equiv e_{i,t-1} [(E_{i,t} / E_{i,t-1}) - (E_t / E_{t-1})] \quad (4)$$

$$RS_i \equiv e_{i,t-1} [(e_{i,t} / e_{i,t-1}) - (E_t / E_{t-1})] \quad (5)$$

$$e_{i,t} \equiv e_{i,t-1} + (NS_i + IM_i + RS_i) \quad (6)$$

Türkiye’de bölgesel istihdam değişimi, sektörel bazlı olarak pay değişim analizi yardımı ile daha önce Akıncı ve Yılmaz (2013), Elburz ve Gezici (2012) gibi çalışmalarda incelenmiştir. Doğ-

ruel ve Doğruel (2010) ile Doğruel ve Doğruel (2018b) çalışmaları ise, pay değişim analizi yardımı ile bölgesel düzeyde meydana gelen sanayisizleşmeyi göstermeleri açısından önemlidir. Doğruel ve Doğruel (2010), İstanbul'da 1980 ile 2000 yılları arasında meydana gelen sanayisizleşme sürecini, pay değişim yöntemi kullanarak analiz etmiştir. Pay değişim analizi, İstanbul bölgesinde sanayisizleşme meydana geldiğini göstermiştir. Buna karşılık, aynı dönemde, Tekirdağ, Bursa ve Kocaeli bölgesinde ise sanayi istihdamında artış meydana gelmiştir. Bu bölgelerde sanayi sektöründe yaşanan istihdam artışının önemli nedenlerinden biri, İstanbul bölgesinde yaşanan sanayisizleşme sürecidir. Dolayısıyla, Doğruel ve Doğruel (2010) çalışması, Türkiye'nin geleneksel olarak en önemli sanayi bölgesi olan İstanbul'un, sanayi istihdamı açısından güç kaybettiğini göstermektedir. Buna karşılık, İstanbul'a yakın illerde yeni sanayi bölgeleri ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, 2006 yılı ile 2018 yılları arasında bölgesel bazda meydana gelen sektörel istihdam değişimi, pay değişim yöntemi yardımı ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, pay değişim analizi, NUTS-1, bölge sınıflaması için yapılmıştır. Pay değişim analizinin sonuçları, Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 2: NUTS- 1 bölge sınıflaması esas alınarak yapılmış 2006 ile 2018 yılları arasında meydana gelen sektörel bazlı bölgesel istihdam değişimini gösteren shift share sonuçlar

Bölgeler	Tarım				Sanayi				Hizmetler			
	Ulusal Endüstri		Bölgesel		Ulusal Endüstri		Bölgesel		Ulusal Endüstri		Bölgesel	
	Pay Etkisi	Karması Etkisi	Değişim Etkisi	Toplam	Pay Etkisi	Karması Etkisi	Değişim Etkisi	Toplam	Pay Etkisi	Karması Etkisi	Değişim Etkisi	Toplam
İstanbul (TR1)	5,7	-4,59	54,89	56	642,06	-6,64	-312,42	323	903,03	360,23	447,73	1.711
Batı Marmara (TR2)	151,86	-122,22	-90,65	-61	98,53	-1,02	71,49	169	187,28	74,71	-31,99	230
Ege (TR3)	315,94	-254,26	-3,68	58	329,38	-3,41	18,03	344	558,19	222,67	-29,86	751
Doğu Marmara (TR4)	112,37	-90,43	87,06	109	345,25	-3,57	-61,68	280	346,48	138,21	91,31	576
Batı Anadolu (TR5)	82,65	-66,52	75,87	92	184,43	-1,91	79,47	262	487,75	194,57	-42,32	640
Akdeniz (TR6)	282,96	-227,72	-33,24	22	211,31	-2,19	-7,12	202	548,42	218,77	-75,19	692
Orta Anadolu (TR7)	122,96	-98,95	-3	21	83,46	-0,86	33,4	116	190,13	75,85	-92,98	173
Batı Karadeniz (TR8)	302,5	-243,45	-80,05	-21	109,93	-1,14	-51,79	57	241,84	96,47	-194,31	144
Doğu Karadeniz (TR9)	224,74	-180,87	-171,87	-128	49,67	-0,51	-1,16	48	151,46	60,42	-133,87	78
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	141,28	-113,7	-65,58	-38	18,32	-0,19	24,87	43	99,75	39,79	-89,54	50
Ortadoğu Anadolu (TRB)	151,46	-121,89	2,43	32	37,05	-0,38	108,33	145	127,03	50,67	17,3	195
Güneydoğu Anadolu (TRC)	103,82	-83,55	227,73	248	116,03	-1,2	97,17	212	250,8	100,05	133,16	484

İstanbul (TR1), Tablo 8'de görülebileceği gibi, 2006 ile 2018 yılları arasındaki dönemde, sanayi sektörü istihdamında Ege (TR3) bölgesinden sonra, en hızlı artış yaşayan bölgedir. İstanbul'u (TR1), Doğu Marmara (TR4) bölgesi, takip etmektedir. İstanbul'un (TR1) ilgili dönemde, hızlı istihdam artışı yaşamasında rol oynayan önemli faktör, ulusal değişim etkisidir. Türkiye'nin genelinde meydana gelen istihdam artışı, İstanbul 'da (TR1) sanayi sektörünün büyümesine olumlu katkı yapmıştır. Fakat benzer bir durum, endüstri karması etkisi için söz konusu değildir. Türkiye'de sanayi sektöründeki istihdam artış hızı, genel istihdam artış hızının gerisinde kalmıştır. Bu nedenle, endüstri karması etkisi, İstanbul'da (TR1) meydana gelen sanayi sektörü istihdam

artışına negatif etki yapmıştır. İstanbul'da(TR1) sanayi sektörü istihdamını azaltan en önemli faktör ise, bölgesel değişim etkisidir. Bu durum, bölgesel faktörlerin, İstanbul'da (TR1) sanayi sektörü istihdamında meydana gelen azalışta önemli rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 8'de görülebileceği gibi, bütün bölgelerde sanayi istihdamı artmıştır. Bu artışta en önemli rolü oynayan faktör, ulusal pay etkisidir. 2006 ile 2018 arasında Türkiye'de meydana gelen istihdam artışı, sanayi istihdamının da büyümesine neden olmuştur. Fakat benzer bir durum, endüstri karması etkisi için söz konusu değildir.Türkiye'de ilgili dönemde gerçekleşen sanayi istihdamı artış hızı, ülkenin istihdam artış hızının gerisinde kalmıştır. Bu nedenle endüstri karması etkisi, sanayi sektörü istihdam artışı üzerinde bütün bölgelerde negatif etki yaratmıştır.Bölgesel faktörlerin sanayi sektörü istihdamına etkisini yansıtan bölgesel değişim etkisi ise, bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bölgesel değişim etkisinin, sanayi istihdam artışına en fazla olumsuz etkiyi yaptığı bölgeler sırasıyla İstanbul(TR1), Doğu Marmara(TR4)ve Batı Karadeniz (TR8) bölgeleridir. Sonuçlar bu bölgelerde sanayisizleşme sürecinin daha etkili olduğunu göstermektedir. Bölgesel değişim etkisinin sanayi istihdamı üzerine en önemli katkıyı yaptığı bölgeler ise sırasıyla, Ortadoğu Anadolu(TRB), Güneydoğu Anadolu(TRC) ve Batı Marmara(TR2)'dir.

İstanbul'da (TR1), 2006 ile 2018 yılları arasında en fazla istihdam artışı sağlayan sektör hizmetlerdir. Ulusal pay etkisi, İstanbul'da hizmetler sektöründe meydana gelen bu istihdam artışında rol oynayan en önemli faktördür.Türkiye genelinde gerçekleşen istihdam artışı, İstanbul'da da hizmetler sektöründe istihdamın artmasına neden olmuştur.Endüstri karması etkisi ve bölgesel değişim etkisi, İstanbul'da hizmetler sektöründe meydana gelen istihdam artışına, sanayi sektörü istihdam artışından farklı olarak, pozitif katkı yapmışlardır.Türkiye'de hizmetler sektöründeki istihdam artış hızının, ülke genelindeki istihdam artış hızından fazla olması, İstanbul'da hizmetler sektöründe ortaya çıkan istihdam artışında önemli rol oynamıştır.

Hizmetler sektöründe, Türkiye'nin bütün bölgelerinde, 2006 ile 2018 yılları arasındaki dönemde, istihdam artışı meydana gelmiştir (bkz. Tablo 8).Endüstri karması etkisi, tüm bölgeler için pozitifdir.Bu durum, hizmetler sektörü istihdam artış hızının, Türkiye'de meydana gelen istihdam artış hızından daha fazla olduğunu göstermektedir. İstanbul(TR1), Güneydoğu Anadolu(TRC) ve Doğu Marmara(TR4) bölgelerinde, hizmetler sektöründe meydana gelen istihdam artışına, bölgesel değişim etkisinin katkısı, diğer bölgelerden fazladır. Bu durum, hizmetler sektörünün teşvik edildiğine işaret etmektedir. Bölgesel değişim etkisinin, istihdam artışına en fazla negatif katkı yaptığı üç bölge, Batı Karadeniz (TR9) Doğu Karadeniz (TR10) ve Orta Anadolu'dur(TR7).

Türkiye genelinde, 2006 ile 2018 arasındaki dönemde, istihdam artışının en düşük olduğu sektör tarımdır. Tablo 8'de görülebileceği gibi, Doğu Karadeniz (TR9), Batı Marmara (TR2), Kuzeydoğu Anadolu (TRA), tarım sektöründe en fazla istihdam kaybı yaşayan bölgelerdir. Endüstri karması etkisi, tarım sektöründeki istihdam artış hızı, ülke genelinde meydana gelen istihdam artış hızından düşük olduğu için, tüm bölgelerde tarımsal istihdama negatif katkı yapmıştır. Doğu Karadeniz (TR9), Batı Marmara(TR2) ve Kuzeydoğu Anadolu(TRA), bölgesel değişim etkisinin tarımsal istihdama en çok negatif katkıyı yaptığı bölgelerdir.

Sonuç olarak, 2006 ile 2018 arasındaki dönemde, Türkiye'de bütün sektörlerde istihdam artışı yaşanmasına rağmen; en hızlı istihdam artışı yaşayan sektör hizmetlerdir.Aynı dönemde en yavaş istihdam artışı yaşayan sektör ise tarımdır. Doğu Karadeniz (TR9), Batı Marmara(TR2) gibi bölgelerde tarımsal istihdam ciddi biçimde daralmıştır. Sanayi sektörü istihdamı, 2006 yılı ile 2018 yılı arasındaki dönemde artmasına rağmen, hizmetler sektöründe meydana gelen istihdam artışının oldukça gerisinde kalmıştır. Bu durum, 2006 ile 2018 arasındaki dönemde meydana gelen istihdam artışının çok büyük kısmının hizmetler sektörü kaynaklı olduğunu göstermektedir.

4.3. Panel Veri Analizi

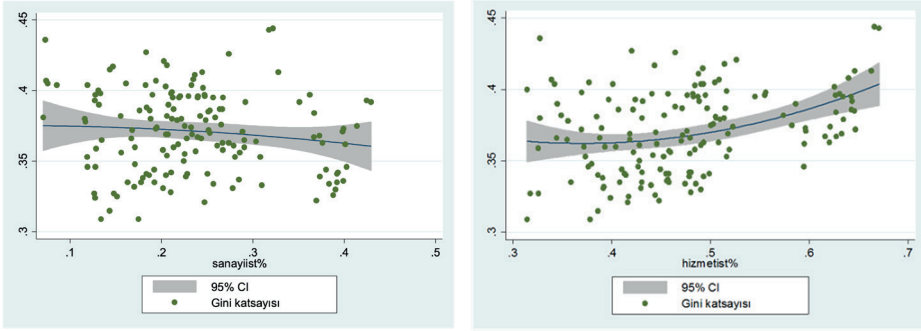
Çalışmada temel alınan panel veri analizinde (Denklem 1) öncelikle birim ve zaman etkileri; F testi, olabilirlik testi ve iyi yönlü etkiler için olabilirlik testleri ile sınanırken, birim ve zaman etkilerinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sabit etkiler (SE) modeli tahmin edilerek, birimlere göre heteroskedasite; Değiştirilmiş Wald testi, otokorelasyonun varlığı; Wooldridge testi ile Yerel En İyi Değişmez testleri, birimler arası korelasyonun varlığı ise Breusch-Pagan LM, Pesaran, Friedman ve Frees testleri uygulanarak test edilmiştir. Denklem 1'e bağımlı değişken olarak D1-D4 gelir payı oranının kullanılması durumunda sadece Friedman, Frees ve Pesaran testleri sınanmıştır.⁶ Ek 1'de yer alan Tablo 1'de⁷, hem birim hem zaman etkilerinin yer aldığı iki yönlü modelin geçerliliğini test etmek amacıyla en çok olabilirlik üzerinden yapılan LR testi (IYECO), sabit etkiler üzerinden yapılan F testi (TYBESE), en çok olabilirlikler üzerinden yapılan LR testi (TYBEEÇO), zaman etkilerinin varlığını sınamak için en çok olabilirlikler testi üzerinden yapılan LR testi (TYZEEÇO) sonuçları yer almaktadır. Yine ek 1'de yer alan Tablo 2, iki yönlü sabit etkiler modeli ile tesadüfî etkiler tahmincileri arasında tercihi gösteren Hausman spesifikasyon testi sonuçları yer almaktadır. Sonuç olarak, her iki bağımlı değişkenin veri alınması durumunda denklem 1 için heteroskedasite, birimlerarası korelasyon ve tüm birimler için Genel AR(1) Korelasyonun varlığı söz konusudur. Bu koşullar altında Denklem 1, Parks-Kmenta Tahmincisi kullanılarak⁸ yeniden düzenlenmekte; esnek geliştirilmiş en küçük kareler; heteroskedasite, birimler arası korelasyon ve tüm birimler için genel AR(1) korelasyon, varsayımı altında yeniden tahmin edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2014, s.253).

Aşağıdaki tablolarda (11,12,13) yer alan panel veri sonuçları üç temel tahmin yöntemi; sabit etkiler (SE), birim ve zaman etkilerinin yer aldığı sabit etkiler (SE(y1)), esnek geliştirilmiş en küçük kareler (EGEKK) kullanılarak analiz edilmektedir. Denklem 1 sonuçlarından yola çıkarak altı temel sonuca ulaşmak mümkün olabilmektedir. Buna göre birinci sonuç; sanayi istihdamı ile gelir eşitsizliği verileri arasındaki bağlantının zayıflığı ile ilgilidir. Sanayi istihdamı ile gelir eşitsizliği verileri arasındaki ilişkinin daha durağan bir seyir izlediğini ileri sürmek mümkün olmaktadır (bkz. Tablo: 9,10). Türkiye bölgelerinde hizmet sektöründeki değişimin doğrusal olması ve sanayi sektörünün itici güç olması durumunda, sanayi istihdam payı ile gelir eşitsizliği arasındaki bağlantının zayıf olduğu görülmektedir. Bu sonucun, Türkiye'de imalat sanayinin en önemli yapısal sorunlarından biri olarak da tanımlanan verimlilik artışına bağlı istihdam, ücretler ve yatırım artışları arasında belirgin bir nesnel ilişki kurulamaması başlığı ile bağlantılı olarak ele alınabileceği öngörülmektedir (Yeldan, 2008, s.66).

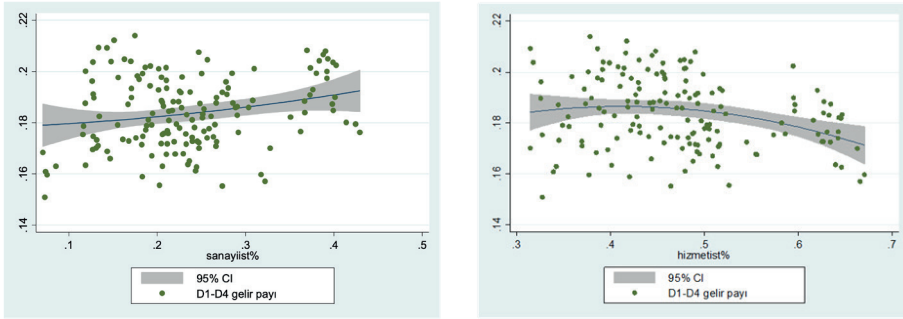
6 Söz konusu testlerin uygulanması sürecinde testler arasındaki tamamlayıcılık ile çalışmanın veri aldığı birim ve zaman sayısı dikkate alınmıştır. Çalışmada ele alınan birim sayısı (N) 12, yıl sayısı (T) ise 13'tür.

7 İlgili testler ekte yer alan panel veri tabloları için sınanmış, benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

8 Çalışmada ele alınan birim sayısı (N) 12, yıl sayısı (T) ise 13'tür. Uygulanan modelin orta ve uzun ölçekli mikro ekonometrik panel modeli olmadığı temel alınmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2014).

Grafik 7: Gini katsayısı, sanayi ve hizmet istihdamı % pay ilişkisi

Grafik 8: D1-D4 sanayi ve hizmet istihdamı % pay ilişkisi

Bulguların ikinci en belirgin sonucu; hizmet sektörünün itici güç olması durumunda hizmet istihdam paylarının gelir eşitsizliği verilerini belirleme derecesinin daha güçlü olduğu şeklindedir. Hizmet sektörü istihdam oranı ile Gini katsayısı arasında -U- ilişki söz konusudur (bkz.tablo10,11). Bu sonuç Kunal ve Sen(2019,2020) çalışmalarından farklı bir eğilimi ortaya çıkarmakta, 2006-2018 yılları arasında NUTS-1 düzeyinde hizmet sektörü istihdamının Gini katsayısını artıran bir etkiye yol açtığı gözlemlenmektedir. Denklem 1 Tablo 11⁹e (1A-3A) göre hizmet sektörünün itici güç olması durumunda sanayi istihdamı gelir eşitsizliği verisini azaltıcı etkiye yol açarken, hizmet sektöründeki karesel orandaki artış Gini katsayısında artışa yol açmaktadır.

9 Tablo 14,15 ve 16 için () standart hatalar , EGEKK için dirençli () standart hatalar

Tablo 3: Hizmet ve sanayi sektörünün itici güç olması durumu(bağımlı değişken, Gini Katsayısı)

	1A	2A	3A	1B	2B	3C
	SE	SE(yıl)	EGEKK	SE	SE(yıl)	EGEKK
sanayiist	-0,0615 (-0,086)	-1.126*** (-0,309)	-0.0587*** (-0,0121)	-0,15 (-0,232)	0,285 (-0,22)	0.171*** (-0,0147)
hizmetist	-1,065*** (-0,343)	0,0702 (-0,0774)	-0.495*** (-0,0672)	-0,00388 (-0,066)	0,0316 (-0,0626)	-0,195*** (-0,06)
hizmetistsqr	1,222*** (-0,387)	1,348*** (-0,347)	0,669*** (-0,0728)			
sanayiistsqr				-0,0473 (-0,435)	-0,676 (-0,413)	0,214** (-0,0954)
lnortgelir	-0,245** (-0,101)	-0,419*** (-0,1)	-0,239*** (-0,041)	-0,315*** (-0,102)	-0,501*** (-0,102)	-0,257*** (-0,0562)
lnortgelirsqr	0,0126** (-0,00547)	0,0322*** (-0,00583)	0,0121*** (-0,00216)	0,0167*** (-0,00551)	0,0370*** (-0,00597)	0,0131*** (-0,00298)
yoksulolmayan	-0,244** (-0,107)	-0,218** (-0,108)	-0,236*** (-0,0126)	-0,312*** (-0,111)	-0,348*** (-0,108)	-0,250*** (-0,0284)
sabit	2,006*** (-0,462)	1,990*** (-0,458)	1,846*** (-0,201)	2,163*** (-0,476)	2,207*** (-0,477)	1,795*** (-0,269)
birim	12	12	12	12	12	12
gözlem	156	156	156	156	156	156
R-sqr	0,304	0,542		0,254	0,498	
Wald chi2(6)			716,36			254,19
birim etkisi	var	var	var	var	var	var
yıl etkisi		var	var		var	var
EGEKK			var			var

* p<0,10; ** p<0,05; ***p<0,01

Tablo 4: Hizmet ve sanayi sektörünün itici güç olması durumu (bağımlı değişken, D1-D4)

	1A	2B	3C	1B	2B	3B
	SE	SE(yıl)	EGEKK	SE	SE(yıl)	EGEKK
hizmetist	0.513*** (-0.146)	0.501*** (-0.131)	0.0884** (-0.0441)	0,0254 (-0.0303)	-0,0122 (-0.0268)	-0.0758*** (-0.000621)
sanayiist	-0,000462 (-0.0366)	-0,0536 (-0.0328)	0.0302*** (-0.00412)	0,126 (-0.105)	-0,12 (-0.0941)	0.111*** (-0.00198)
hizmetistsqr	-0.577*** (-0.165)	-0.596*** (-0.147)	-0.166*** (-0.0463)			
sanayiistsqr				-0,0872 (-0.198)	0,24 (-0.177)	-0.139*** (-0.00278)
lnortgelir	0.131*** (-0.0431)	0.209*** (-0.0425)	0.130*** (-0.0139)	0.193*** (-0.0469)	0.246*** (-0.0436)	0.129*** (-0.00294)
lnortgelirsqr	-0.00674*** (-0.00233)	-0.0148*** (-0.00247)	-0.00658*** (-0.000728)	-0.00993*** (-0.00253)	-0.0169*** (-0.00255)	-0.00657*** (-0.000149)
yoksulolmayan	0.195*** (-0.0456)	0.210*** (-0.0459)	0.206*** (-0.0093)	.0.2293*** (-0.0473723)	.0.267*** (-0.0462)	0.218*** (-0.000744)
sabit	-0.733*** (-0.197)	-0.793*** (-0.194)	-0.649*** (-0.066)	-0.783*** (-0.22)	-0.900*** (-0.204)	-0.620*** (-0.0146)
birim	12	12	12	12	12	12
gözlem	156	156	156	156	156	156
R-sqr	0,451	0,641		0,301	0,6	
Wald chi2(6)			1155,6			133530,43
birim etkisi	var	var	var	var	var	var
yıl etkisi		var	var		var	var
EGEKK			var			var

Üçüncü sonuç ise Gini katsayısı ile ortalama hanehalkı arasındaki ilişki ile ilgilidir. Sonuç olarak 2006-2018 arası dönemde sanayi ya da hizmet sektörlerindeki istihdam payındaki artışın itici güç olması durumunda gelir eşitsizliği ile ortalama gelir arasında -U- ilişkisinin varlığı geçerli olmaktadır. Ortalama hanehalkı gelirindeki artış başlangıçta Gini katsayısını azaltmakta, karesel orandaki artışın gerçekleşmesi durumunda ise Gini katsayısı artmaktadır. Ancak bir birimlik ortalama hanehalkı geliri karesel artışın Gini katsayısını artırıcı etkisinin anlamlı ancak görece düşük katsayılarla sahip olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre 2006-2018 yıllarını kapsayan dönem içerisinde ortalama hanehalkı ile Gini katsayısı arasında, Kuznets ters -U- hipotezinden farklı bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Dördüncü sonuç; yoksul olmayanların oranı verisi ile Gini katsayısı arasındaki bağlantı ile ilgilidir. Yoksul olmayanların oranının Gini katsayısını azaltan bir etkiye yol açtığı saptanmaktadır. Hizmet sektörünün itici güç olması durumunda yoksul olmayanların oranında gerçekleşen bir birim birimlik artış Gini katsayısını (-0.218) oranında, sanayi sektörünün itici güç olması durumunda ise yoksul olmayanların oranında gerçekleşen bir birimlik artış Gini katsayısını (-0.312) oranında azaltmaktadır (bkz. Tablo 11-2A, 11-2B).

Beşinci temel bulgu; D1-D4 gelir diliminin bağımlı değişken olması durumunda, Gini katsayısının bağımlı değişken olması durumunda ortaya çıkan sonuçların “tersinin” ortaya çıkması ile ilgilidir (bkz. Tablo, 15). Ortalama hanehalkı geliri ile D1-D4 arasında ters -U- ilişki söz konusudur. Ortalama hanehalkı gelirindeki artış D1-D4 gelir diliminin payını önce azaltmakta sonrasında ise artırmaktadır. Yoksul olmayanların oranındaki artış ise D1-D4 gelir dilimlerinin gelirden aldığı payın oranını artırmaktadır. Hizmet istihdamının itici güç olması durumunda D1-D4 gelir diliminin gelirden aldığı pay önce artmakta sonrasında ise azalmakta; ters -U- ilişki ortaya çıkmaktadır (Tablo 15). Hizmet istihdamı oranındaki artışın D1-D4 gelir diliminin payını azaltıcı etki yarattığını ileri sürmek mümkün olmaktadır. Sanayi istihdamının itici güç olması durumunda ise sanayi istihdam oranı ile D1-D4 gelir diliminin payı arasındaki bağlantının güçlü olmadığı gözlemlenmektedir.

Altıncı temel bulgu, pay değişim analizi sonuçlarından da yola çıkarak Gini katsayısı ile hizmet ve tarım istihdam oranları arasında kurulan bağlantı ile ilgilidir. Bu kez Denklem 1 tarım ve hizmet istihdam payları veri alınarak tahmin edilmektedir. Hizmet istihdamının itici güç olması durumunda tarım istihdamının gelir eşitsizliğini artırdığı, hizmet istihdamının ise gelir eşitsizliğinde önce artışa sonrasında ise azalışa yol açtığı saptanmaktadır. Tarım istihdam payı ise sanayi istihdam payından farklı olarak Gini katsayısında artışa neden olmaktadır (bkz. Tablo 13).

Tablo 5: Hizmet sektörünün itici güç olması durumu ve tarım istihdamı (bağımlı değişken, Gini katsayısı)

	1	2	3
	SE	SE(yıl)	EGEKK
tarımt	0,0669 (-0,0862)	-0,0654 (-0,0777)	0,0602*** (-0,0117)
hizmetist	-0,990** (-0,385)	-1,184*** (-0,346)	-0,432*** (-0,0641)
hizmetistsqr	1,212*** (-0,388)	1,340*** (-0,348)	0,666*** (-0,0716)
lnortgelir	-0,245** (-0,101)	-0,418*** (-0,1)	-0,239*** (-0,0405)
lnortgelirsqr	0,0126** (-0,00547)	0,0322*** (-0,00583)	0,0121*** (-0,00214)
yoksul olmayan	-0,244** (-0,107)	-0,218** (-0,108)	-0,236*** (-0,0123)
sabit	1,936*** (-0,479)	2,051*** (-0,473)	1,783*** (-0,197)
gözlem	156	156	156
R-sqr	0,304	0,541	

Wald chi2 (6)			741,53
birim	12	12	12
birim etkisi	var		
		var	var
yıl etkisi		var	var
EGEKK			var

*p<0,10; **p<0,05; ***p<0,01

EGEKK sonuçlarına göre (bkz. Tablo 14-3C) sanayi sektörünün itici güç olması durumunda, sanayi sektöründeki istihdam payı ile Gini katsayısı arasında -U- ilişkisi (Gini katsayısı önce azalmakta sonrasında ise artmaktadır) ortaya konmakta, sanayi sektöründeki bir birimlik karesel artış, Gini katsayısında (0.171) oranında artışa yol açmaktadır. Hizmet sektörünün itici güç olması durumunda ise yine gelir eşitsizliği ile hizmet sektörü istihdam payı arasında -U- ilişkisi söz konusu olurken, hizmet sektöründeki değişimin Gini katsayısını daha yüksek oranda artırdığı görülmektedir. Buna göre hizmet sektörü istihdam payındaki birimlik artış Gini katsayısını (-0.495) oranında azaltmaktadır. Hizmet sektörü istihdamındaki karesel artış ise Gini katsayısını (0.669) oranında artırmaktadır. Her iki denklemde de Gini katsayısı ile ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı geliri arasındaki ilişki de önce azalan sonra artan bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir (-U- ilişkisi). Hizmet sektörünün itici güç olması durumunda ortalama hanehalkı gelirinin Gini katsayısını belirleme etkisi daha yüksek çıkmaktadır. EGEKK ile düzenlenmiş Denklem 1'de, D1-D4 gelir diliminin bağımlı değişken olması durumunda; hizmet sektörü istihdam payı ile D1-D4 arasında ters -U- ilişkisi, D1-D4 ile sanayi sektörü istihdam payı arasında -U- ilişkisi geçerli olmaktadır. Buna göre hizmet sektörü istihdam oranının en alttakilerin gelirden aldığı payı azaltıcı, sanayi sektörü istihdam oranındaki artışın ise artıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (bkz. Tablo 12).

Genel olarak temel bulgulardan yola çıkarak sanayi sektöründeki istihdam payının gelir eşitsizliği verilerinde iyileştirici etki yaratma kapasitesinin sınırlı, hizmet sektörü istihdam payının ise gelir eşitsizliğini belirleme gücündena belirgin olduğunu ileri sürmek mümkün olabilmektedir. Hizmet sektörü istihdamı ile gelir eşitsizliği verileri arasındaki bağlantılar gelir eşitsizliği verisinin türüne göre farklılaşmaktadır. Hizmet sektörü istihdamındaki karesel artışın Gini katsayısını azaltıcı ancak en alttakilerin gelirden aldığı payı artırıcı etkisi ortaya çıkmaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışma, 2006 ve 2018 arasında kapsayan dönemde, Türkiye'de gerçekleşen yapısal dönüşüm sürecini bölgesel düzeyde analiz etmeye çalışmakta; yapısal dönüşüm süreci ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bu amaçla, ilk olarak, 2006 ile 2018 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen istihdam değişiminin NUTS-1 düzeyinde sektörel bazlı çözümlemesi, shift share (pay değişim) yöntemi yardımı ile yapılmıştır. İkinci aşamada ise, panel veri yöntemi yardımıyla, gelir eşitsizliği ile üç temel sektördeki istihdam payları arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

NUTS-1 düzeyinde 2006 ile 2018 yılları arasında meydana gelen yapısal dönüşüm sürecini analiz etmek için yapılan shift share (pay değişim analizi) analizi sonucunda ulaşılan sonuçlar dört noktada özetlenebilmektedir. İlk olarak, 2006 ile 2018 yılları arasındaki dönemde istihdam artışı en az olan sektör tarımdır. Batı Marmara (TR2), Batı Karadeniz (TR8), Doğu Karadeniz (TR9) ve Kuzeydoğu Anadolu (TRA) bölgelerinde tarım istihdamında azalma meydana gelmiştir. Bu durum, tarım sektörünün Türkiye ekonomisinin için önemini oldukça azaldığına işaret etmektedir. İkinci olarak, aynı dönemde en fazla istihdam artışı yaşayan sektör hizmetlerdir. Hizmetler sektörü istihdamı, bütün bölgelerde artmıştır. Hizmetler sektöründe en hızlı istihdam artışı yaşayan bölge İstanbul'dur. Bu durum, tarım sektöründeki istihdam artışında yaşanan yavaşlama ile birlikte ele alındığında, tarım sektöründe meydana gelen

İstihdam azalışının, hizmetler sektöründeki istihdam artışı ile telafi edildiğini göstermektedir. Üçüncü olarak, sanayi sektörü istihdamı 2006 ile 2018 arası dönemde artmasına rağmen; bu artış, hizmetler sektörünün oldukça gerisinde kalmıştır. Bu durum sanayi sektörünün Türkiye'nin itici sektörü olma özelliğinden uzaklaşmasına işaret etmektedir. Türkiye'de en fazla sanayi sektörü istihdam artışı, 2006 ile 2018 arasındaki dönemde, Ege (TR3) bölgesinde yaşanmıştır. İstanbul, en fazla istihdam artışı yaşayan ikinci bölge olmasına rağmen; hizmetler sektöründe yaşadığı hızlı istihdam artışı, sanayi bölgesi olarak öneminin azaldığına işaret etmektedir. Dördüncü olarak, NUTS-1, düzeyinde bölgelerin birbirlerinden oldukça farklı yapısal özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Batı bölgelerinde hizmetler ve sanayi sektörlerinin ekonomideki ağırlığı daha fazlayken; Doğu bölgelerinde ise, hizmetler ve tarım sektörleri daha önemli rol oynamaktadır. Söz konusu sonuçlar, 2001 sonrası dönemde Türkiye'de ortaya çıkan yapısal dönüşüm sürecinin analizi eden ve bölüm 3'te özetlenen çalışmaların bulguları ile örtüşmektedir. 2006 ile 2018 yılları için, gelir eşitsizliği verileri ile sektörel istihdam payları arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak amacıyla, panel veri analizi yapılmıştır. Panel veri analizi sonucunda bölüm 3'te özetlenen, yapısal dönüşüm ve sanayisizleşme olgusunu ele alan çalışmaların ötesine geçilerek sektörel dinamiklerdeki değişim ile birlikte gelir eşitsizliği olgusunun bölgesel düzeyde nasıl farklılaştığı yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte uluslararası yazında yapısal dönüşüm ve gelir eşitsizliği bağlantılarını ele alan çalışmaların (Kunal ve Sen, 2008, 2009; Yusuf ve Sumner, 2018, bkz. bölüm 2) temel saptamalarından yola çıkılarak, söz konusu bulguların Türkiye bölgeleri için geçerliliği sınanmaya çalışılmıştır.

Panel veri analizi sonucunda altı önemli noktaya ulaşılmıştır. İlk olarak sanayi istihdamı ile gelir eşitsizliği arasında bulunan ilişki zayıftır. İkinci olarak, hizmet sektörü istihdamı ile Gini katsayısı arasında -U- şeklinde ilişkisi söz konusudur. Bu sonuç, Kunal ve Sen'in (2008, 2009) çalışmalarında elde edilen bulgudan farklı bir eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Üçüncü sonuç, ortalama hanehalkı geliri ile Gini katsayısı arasında bulunan ilişki ile ilgilidir. 2006 ile 2018 yıllarında arasında, bu iki değişken arasında bulunan ilişki -U- şeklindedir. Dolayısıyla ortalama hanehalkı geliri, Gini katsayısını ilk önce azaltmakta, daha sonra ise arttırmaktadır. Dördüncü olarak, yoksul olmayanların oranında meydana gelen artış, Gini katsayısını azaltmaktadır. Özellikle sanayi sektörünün itici güç olması durumunda, yoksul olmayanlarının oranında meydana gelen artış, Gini katsayısını daha fazla azaltmaktadır. Beşinci önemli sonuç, D1-D4 gelir diliminin bağımlı değişken olarak kullanılması durumunda, Gini katsayısının bağımlı değişken olarak kullanıldığı duruma göre farklı sonuçlar ortaya çıkmasıdır. Ortalama hanehalkı geliri ile D1-D4 gelir dilimi arasında ters -U- ilişkisi bulunmaktadır. Yoksul olmayanların oranında meydana gelen artış, D1-D4 gelir diliminin gelirden aldığı payın da artmasına neden olmaktadır. Hizmet istihdamı ile D1-D4 gelir dilimi arasında ters -U- ilişkisi söz konusudur; sanayi istihdamı ile D1-D4 gelir dilimi arasında bulunan ilişki kuvvetli değildir. Altıncı sonuç, Gini katsayısı, hizmetler ve tarım sektörlerindeki istihdam ile ilişkilidir. Hizmet istihdamının itici güç olması durumunda, tarım istihdamında meydana gelen artış, Gini katsayısını arttırmaktadır. Buna karşılık, hizmet istihdamı ise Gini katsayısını önce arttırmakta, daha sonra ise azaltmaktadır. Söz konusu bulgular Türkiye bölgeleri için Kuznets ters -U- hipotezinden farklı bir eğilimi temsil etmektedir.

Yukarıda ifade edilen sonuçlar, 2006 ile 2018 döneminde Türkiye bölgelerinin sanayisizleşme sürecine eşlik eden hizmetleşme sürecine doğru bir yapısal dönüşüm geçirdiği ortaya çıkarmaktadır. En fazla istihdam artışının hizmetler sektöründe yaşandığı bu dönemde, sanayi sektörü ikinci planda kalmıştır. Bu koşullar altında sanayi istihdamının gelir eşitsizliği verilerini belirleme gücünün zayıf, hizmet istihdamının ise kuvvetli olduğu saptanmaktadır. Hizmet istihdamı gelir eşitsizliğini artıran sonuçlara neden olmaktadır. Türkiye'de bölgesel düzeyde, 2006 ile 2018 arası dönemde, sanayi sektöründeki katma değer ve istihdam yaratma süreci, hizmet sektörünün gerisinde kalmıştır. Tarımsal alandaki dönüşüm ise tarım sektörünün küçülmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Söz konu-

su sektörel dinamiklerdeki farklılaşmalar,“emek arzının” istihdam koşullarını farklılaştırmıştır.

Gerek hizmet gerekse sanayi sektörlerinin itici güç olması durumuile gelir eşitsizliği verileri arasındaki ilişki temel alındığında, Türkiye’de sanayileşme politikalarının gelir eşitsizliğini iyileştirici etkiler ortaya çıkarabileceğisaptanmaktadır. Diğer yandan hizmetler sektörünün büyüklüğüne rağmen, gelir eşitsizliği verilerini iyileştirici etkisinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Sektörel dinamiklerin yapısı ile gelir eşitsizliği verileri arasındaki bağlantıların analizi, Türkiye bölgelerinde işgücü piyasalarının yapısına odaklanmayı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye genelinde ve de bölgesel düzeyde gelir eşitsizliğini iyileştirici politikaların, işgücü piyasalarının yapısındaki dönüşümleri veri alması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Teşekkür: Yazarlar, makalenin yayına hazırlık aşamasında vermiş olduğu desteklerden ötürü Dr Kemal Dinçer Dingec’e teşekkür ederler.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahluwalia, M. S. (1976). Inequality, poverty and development. *Journal of Development Economics*, 3(4), 307–342. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(76\)90027-4](https://doi.org/10.1016/0304-3878(76)90027-4)
- Alisjahbana, A., Kim, K., Sen, K., Sumner, A., & Yusuf, A. (2020). “The developers dilemma” *UNU-WIDER Working Paper Series*, (2020-35). Akıncı, M., Yılmaz, Ö., (2013). Türkiye’de sektörel istihdam ve bölgesel kalkınma ilişkisi: Shift – Share (değişim payı) analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 63(2), 25–51.
- Anand, S., & Kanbur, S.R. (1993). The Kuznets process and the inequality development relationship. *Journal of Development Economics*, 40, 25–52. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(93\)90103-T](https://doi.org/10.1016/0304-3878(93)90103-T)
- Angeles, Luis (2010). An alternative test of Kuznets’ hypothesis. *The Journal of Economic Inequality*, 8(4), 463–473. <https://doi.org/10.1007/s10888-009-9117-4>
- Bakır, E., Özçelik, E., Özmen, E. ve Taşırın, A.C (2017). Türkiye’de erken sanayisizleşme, M. Koyuncu, H. Mihci ve E. Yeldan (Ed). *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi* içinde (s157–192). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayar, A. A. (2016). “The decomposition of regional income inequalities of Turkey” Unpublished manuscript. Retrieved from: <https://www.aeaweb.org/conference/2016/retrieve.php?pdfid=1382,10.02>. 2018
- Bayar, A. ve Günçavdı, Ö. (2018), “Türkiye’de sanayisizleşme ve yoksulluk ”, *Efil Journal*, 1(4), 36–71.
- Baymul, C. & Sen, K. (2018). “Was Kuznets right? New evidence on the relationship between structural transformation and inequality.” *ESRC GPID ResearchNetwork WorkingPaper*. 10.
- Baymul, C. & Sen, K. (2020). Was Kuznets right? New evidence on the relationship between structural transformation and inequality. *The Journal of Development Studies*, 56(9). 1–20. <https://doi.org/10.1080/00220388.2019.1702161>
- Baymul, Ç., & Sen, K. (2019). Kuznets revisited: What do we know about the relationship between structural transformation and inequality?. *Asian Development Review*, 36(1), 136–167. https://doi.org/10.1162/adev_a_00126.
- Bourguignon, F., & Morrisson, C. (1990). Income distribution, development and foreign trade: A cross-sectional analysis. *European Economic Review*, 34(6), 1113–1132. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(90\)90071-6](https://doi.org/10.1016/0014-2921(90)90071-6)
- Dastidar, A. (2012). Income distribution and structural transformation: Empirical evidence from developed and developing countries. *Seoul Journal of Economics*, 25(1), 25–56.
- Diñç, Ç., & Haynes, K. (1999). Sources of regional inefficiency: An integrated shift-share, data envelopment analysis and input-output Approach? *The Annals Of Regional Science*, 33, 469–489. <https://doi.org/10.1007/s001680050116>
- Doğruel, F., & Doğruel, S. (2010). The deindustrialization of Istanbul. *Munich PersonalRePEc Archive. Paper No. 27070*.
- Doğruel, F., ve Doğruel, S. (2017). Türkiye’de sanayileşme ve kriz. Koyuncu, M., Mihci, H., Yeldan, E. (Ed), *Geçmişten geleceğe Türkiye ekonomisi* içinde (s. 45–73). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2018a). Türkiye’de yapısal ve teknolojik değişme. Engin, E., Aslanoğlu, O., Erdoğan, B., Karahasan, B. C., ve K. Tata (Ed), *Türkiye ekonomisinde kalkınma ve dönüşüm Taner Berksoy’a armağan* içinde (s. 267 – 286). Ankara: İmge Kitabevi.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2018b). Two phases of deindustrialization policies in İstanbul. *Marmara İktisat Dergisi*, (2), 186-201.
- Elburz, Z., & Gezici, F. (2012, August). *Regional development policies and industrial employment change in Turkey: a shift share analysis (1992–2008)*. 52. In ERSA Congress (pp. 21-25). Bratislava.
- Fabricant, S. (1942). Employment in manufacturing, 1899-1939: An analysis of its relation to the volume of production. *National Bureau of Economic Research*. New York.
- Felipe, J., & Mehta, A. (2016). Deindustrialization? A global perspective. *Economics Letters*, 149, 148–151. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2016.10.038>
- Felipe, J., Mehta, A., & Rhee, C. (2019). Manufacturing matters... but it’s the jobs that count. *Cambridge Journal of Economics*, 43(1), 139–168. <https://doi.org/10.1093/cje/bex086>
- Filiztekin, A. ve Çelik, M. A. (2010). “Regional income inequality in Turkey”, *Megaron*, 5(3), 116–127.
- Günçavdı, Ö., & Bayar, A. A. (2020). Structural transformation and income distribution in Turkey. In A.S. Akad & S. Gürsel (Eds.), *Turkey at crossroad* (pp.1–43.). London: World Scientific Publishing Co.
- Haynes, K., & Diñç, Ç. (1997). Productivity change in manufacturing regions: A multifactor/shift-share approach. *Growth and Change*, 28(2), 201–221. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.1997.tb00770.x>

- Herrendorf, B., Rogerson, R., & Valentinyi, Á. (2014). Growth and structural transformation, In P. Aghion & S. Durlauf (Eds.), *Handbook of economic growth* (pp. 855–941). Amsterdam: Elsevier.
- Kaldor, N. (1967). *Strategic factors in economic development*. Ithaca (N.Y.): Cornell University Press.
- Kaplinsky, R. (2013). Global value chains, where they came from, where they are going and why this is important. *IKD Working Paper*, 68, 1–28.
- Karaca, O. (2018). Türkiye’de bölgesel yakınsamanın 50 yılı: yeni veri seti ve 1960-2010 dönemi analizi”, *Sosyoekonomi*, 26, 207–228.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1–28.
- Kuznets, S. S. (1966). *Modern Economic Growth*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lavopa, A. (2015). Technology-driven structural change and inclusiveness. The role of manufacturing. *Inclusive and Sustainable Development Working Paper Series WP 14/2015* Retrieved from: <https://www.unido.org/api/opentext/documents/download/9923942/unido-file-9923942>
- Lavopa, A., & Szirmai A. (2012). Industrialization, employment and poverty. *UNU-MERIT Working Paper*, 2012-081 Retrieved from: <http://www.merit.unu.edu/publications/working-papers/abstract/?id=4831>
- Markusen, A., Noponen, H. & Driessen, K. (1991). International trade, productivity, and U.S. regional job growth: A shift share interpretation. *International Regional Science Review*, 14(1), 15–39. <https://doi.org/10.1177/016001769101400102>
- Meçik, O. ve Afşar, M. (2014). Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşümler ve işgücü piyasasındaki gelişmeler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1–23.
- Meçik, O. ve Aytun, U. (2018). Türkiye ekonomisinde erken sanayisizleşmeye bölgesel bir yaklaşım. *METU Studies in Development*, 45(1), 59–81.
- Mıhçı, H. (2015). Türkiye ekonomisinin sektörel dönüşüm sorunları, *İktisat ve Toplum*, (61), 1–9.
- Oyvatt, C. (2010). How urbanization affects the inequality in developing countries: A critique of Kuznets Curve”, *University of Massachusetts New School University Economics Graduate Student Workshop*.
- Palma, J. G. (2005). Four sources of ‘de-industrialization’ and a new concept of the ‘Dutch Disease’. In Ocampo J. A. (Ed.), *Beyond reforms: Structural dynamics and macroeconomic vulnerability* (pp.71–116). Palo Alto, CA: Stanford University Press and the World Bank.
- Ravallion, M., & Chen S. (2007). China’s (uneven) progress against poverty. *Journal of Development Economics*, 82(1), 1–42. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2005.07.003>
- Ravallion, M., & Datt G. (1996). How important to India’s poor is the sectoral composition of economic growth? *The World Bank Economic Review*, 10(1), 1–25. <https://doi.org/10.1093/wber/10.1.1>
- Rodrik, D. (2013). Unconditional convergence in manufacturing. *The Quarterly Journal of Economics*, 128(1), 165–204. <https://doi.org/10.1093/qje/qjs047>
- Rodrik, D. (2016). Premature de-industrialization. *Journal of Economic Growth*, 21(1), 1-33. <https://doi.org/10.1007/s10887-015-9122-3>
- Schettkat, R., & Yocarini, L. (2006). The shift to services employment: A review of the literature. *Structural Change and Economic Dynamics*, 17(2), 127–147. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2005.04.002>
- Selim, R., Günçavdı, Ö. ve Bayar, A. A. (2014), “Household income inequality in Turkey: Functional income sources and regional inequalities,” *TUSIAD Report, TÜSIAD-T/2014-6/554*.
- Stimson, R., Stough, R., & Roberts, B. (2006). *Regional Economic Development*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg: Springer
- Suryahadi, A, Suryadarma, D., & Sumarto, S. (2009). The effects of location and sectoral components of economic growth on poverty: evidence from Indonesia. *Journal of Development Economics*, 89(1), 109–17. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2008.08.003>
- Syrquin, M. (1988). Patterns of structural change. *Handbook of Development Economics*, 1, 203–273. [https://doi.org/10.1016/S1573-4471\(88\)01010-1](https://doi.org/10.1016/S1573-4471(88)01010-1)
- Szirmai, A., & Verspagen, B. (2015). Manufacturing and economic growth in developing countries, 1950–2005. *Structural Change and Economic Dynamics*, 34, 46–59. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2015.06.002>
- Tahsin, E. (2019). An investigation of the Palma Ratio for Turkey both on national and regional level. *Sosyoekonomi*, 27(41), 151–182.

- Tansever, S. S., ve Kent O. (2018). Earnings inequality in Turkey: A regional perspective. *Marmara İktisat Dergisi*, 2(1), 117–136.
- Taymaz, E. ve Voyvoda, E. (2017). Yapısal dönüşüm, sanayileşme ve sanayi politikaları: Küresel eğilimlerden Türkiye ekonomisine kısa bir gezinti. M. Koyuncu, H Mihci, A. E.ç Yeldan (Ed.), *Geçmişten geleceğe Türkiye ekonomisi*, (s. 11-44). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timmer, M. P., Erumban, A. A., Los, B., Stehrer, R., & De Vries, G. J. (2014). Slicing up global value chains. *Journal Of Economic Perspectives*, 28(2), 99 –118. DOI: 10.1257/jep.28.2.99
- Timmer, M., de Vries, G. J., & De Vries, K. (2015). Patterns of structural change in developing countries. In J. Weiss & M. Tribe (Eds), *Routledge handbook of industry and development* (pp.79–97), New York, NY: Routledge.
- Tokatlıoğlu, İ. ve Atan, M (2007). Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik düzeyi ve gelir dağılımı eşitsizliği: Kuznets Eğrisi geçerli mi?. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 25–58.
- TUİK(2019). Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, Retrieved from: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011
- TUİK(2020).www.tuik.gov.tr
- UNCTAD (2017).The structural transformation process. trends, theory, and empirical findings. *Virtual Institute Teaching Material on Structural Transformation and Industrial Policy Module 1*. Retrieved from: <https://vi.unctad.org/stind/m1.pdf>
- UNIDO (2015). Industrial development report 2016: The role of technology and innovation in inclusive and sustainable industrial development. United Nations Industrial Development Organization. Vienna, Retrieved from:https://www.unido.org/sites/default/files/2015-12/EBOOK_IDR2016_FULLREPORT_0.pdf
- Van Neuss, L. (2018). Globalization and deindustrialization in advanced countries. *Structural Change and Economic Dynamics*, 45, 49–63. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2018.02.002>
- Yeldan, E. (2008). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yusuf A. , Sumner A. (2018). Poverty, Inequality and Jobs.How Does the Sectoral Composition of Employment Affect Inequality? *UNU WIDER Conference ThinkDevelopment Think WIDER*, 13-15 September 2018, Retrieved from <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/Events/PDF/Slides/ThinkDevConf-Yusyf-and-Sumner.pdf>

EK 1

Tablo 1: F, LR, Score Testleri (bağımlı değişken, Gini katsayısı)

	TYBEEÇO	TY2EEÇO	IYEÇO	TYBESE
sanayiist	-0,058	-0,073***	-0,057	-0,062
hizmetist	-0,773***	0,024	-0,751***	-1,065***
hizmetistsqr	0,932***	0,153	0,909***	1,222***
lnortgelir	-0,260***	-0,315***	-0,267***	-0,245**
lnortgelirsqr	0,013***	0,016***	0,014***	0,013**
yoksulolmayan	-0,282***	-0,436***	-0,293***	-0,244**
sabit	2,036***	2,238***	2,070***	2,006***
gözlem sayısı	156	156	156	156
F				10,036
chi2	72,339	132,614	70,023	
r2				0,304
F_f				7,75
p	0	0	0	0
chi2_c	34,158	0,032	34,265	
p_c	0	0,429	0	

*p<0,10; **p<0,05; ***p<0,01

Gini	ML Estimate	[95% confidence interval]	
/sigma_u	0,0141699	0,0104795	0,0382819

Score test of sigma_u=0: test of sigma_u=0: chi2(1)=490.78 Prob>=chi2= 0.000

Tablo 2: Hausman Test Sonuçları (Gini katsayısı bağımsız değişken)

	Katsayılar			
	(b) SE	(B) TE	(b)-(B) Farklar	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
sanayiist	0,0701784	-0,0567877	0,1269661	0,050753
hizmetist	-1,125813	-0,7511614	-0,3746512	0,070255
hizmetistsqr	1,348264	0,9090233	0,4392405	0,1398187
lnortgelir	-0,4192298	-0,2666723	-0,1525575	.
lnortgelirsqr	0,0322445	0,013793	0,0184516	0,00086
yoksulolmayan	-0,2183325	-0,2928765	0,074544	.

b=consistent under Ho and Ha; obtained from xtmixed
B=inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtmixed

Test

$\chi^2(6) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$
59,28
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Dış Ticaretin Türkiye'den Almanya'ya Giden Göçmenler Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

The Impact of Foreign Trade on Immigration from Turkey to Germany: ARDL Bounds Test Approach

Hande AKSÖZ YILMAZ¹

¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kırşehir, Türkiye

ORCID: H.A.Y. 0000-0002-1115-7535

Corresponding author:

Hande AKSÖZ YILMAZ,
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kırşehir, Türkiye
E-mail: hande.yilmaz@ahievran.edu.tr

Submitted: 06.03.2020

Revision Requested: 31.03.2020

Last Revision Received: 21.04.2020

Accepted: 30.06.2020

Published Online: 25.11.2020

Citation: Aksoz Yilmaz, H. (2020). Dış ticaretin Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler üzerindeki etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 123-143.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0027>

ÖZ

Ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan gelişmeler, iletişim alanında ve teknolojik sahada elde edilmiş kolaylıklar, göç etmenin maliyetini azaltarak; ülkeler arasındaki göç hareketlerini hızlandırmaktadır. Diğer taraftan, küreselleşmenin sağladığı kolaylıklar ve teknolojik gelişmeler neticesinde dünya ticaret hacmi hızla artmaktadır. Bu çalışmada 1988-2018 yılları itibarıyla Türkiye'nin Almanya ile gerçekleştirdiği dış ticaretin Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler üzerindeki etkisini ilk kez ARDL sınır testi yaklaşımı ile test edilmiştir. Bu nedenle kullanılan olan yöntem ile özgün bir katkı sağlanmış olmak hedeflenmektedir. Bu çalışmanın sorusu: 1988-2018 yıllarında Türkiye'nin Almanya ile olan ithalat ve ihracatının Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler üzerindeki etkisi ne olmuştur? Biçiminde oluşturulmuştur. Bu çalışmanın hipotezleri ise; Hipotez 1: "Türkiye'nin Almanya ile olan ithalat ve ihracatı göç hareketlerini artırmaktadır" ve Hipotez 2: "Türkiye ve Almanya arasındaki dış ticaret ve göç ilişkisi tamamlamayıcı ilişki niteliğindedir." şeklindedir. Çalışmadan elde edilen uygulamalı analiz sonuçlarına göre, Türkiye'nin Almanya ile olan dış ticareti ve Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu sonuca ek olarak; Türkiye'nin ithalat ve ihracatında %1'lik artış olduğunda, Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenlerin oranı ithalat ve ihracat için sırası ile %0.30 ve %0.21 oranında artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, dış ticaret, ARDL sınır testi**ABSTRACT**

Due to developments in the field of transportation and communication, communication and technological facilities have sped up the migration movements between countries by reducing the cost of migration. Additionally, as a result of developments in facilities and technology provided by globalization, the trade volume of the world is increasing rapidly. This study tested the impact of foreign trade on migrants from

Turkey to Germany from the years 1988-2018 with the ARDL bounds testing approach for the first time. Hereby, it is aimed to make an original contribution by the use of this method. This study sought to answer the question of what the impact of Turkey's import and export has been on outgoing immigrants from Turkey to Germany from 1988-2018. The hypotheses of this study are that Turkey's imports and exports to Germany are increasing the migratory flows between Turkey and Germany and that foreign trade and migration are complementary between Turkey and Germany. According to the results of the study, what has been found is a cointegration relationship between Turkey's foreign trade with Germany and immigrants from Turkey to Germany. Moreover; If there is a 1% increase to Turkey's exports to Germany, the immigrant flow increase 0.30% to Germany from Turkey. If there is a 1% increase to Germany's imports to Turkey, there is a 0.21% increase in the immigrant flows to Germany from Turkey.

Keywords: Migration, foreign trade, ARDL bounds test

EXTENDED ABSTRACT

Migration and foreign trade are two important components of globalization. The relationship between migration and foreign trade has been investigated in the literature for many years. The relationship between foreign trade and migration is put forward as a substitution relationship in the context of traditional foreign trade theories. According to the Heckscher – Ohlin theory, countries obtain a comparative advantage in the trade of goods that require factor abundance. (Heckscher, 1949). The migration flow from one country to another means more labor inflows into that country. While wages rise in the migrant-sending country (due to the drop in labor supply), wages fall in the receiving country. Thus, factor prices converge between the two countries. This convergence eliminates the pre-immigration comparative advantage and has a dissuasive effect on trade. (Samuelson, 1969). Instead of the “constant return to scale” assumption of the Heckscher-Ohlin-Samuelson theorem, Krugman's (1980) theoretical assumptions take into account that markets produce under imperfect competition and are based on the contribution of firm externality and economies of scale to countries production structures. Within these assumptions, the positive effect of migration emerges on trade. (Markusen, 1983; Gould, 1994).

The substitution relationship between migration and foreign trade has led to the use of trade as a policy instrument to reduce migration. The use of trade policies to reduce migration dates back to the 1970s. Political authorities have recommended that more import be made from those countries in order to reduce the flow of immigrants from southern and eastern countries. This view is compatible with the theoretical framework that defines the substitution relationship between foreign trade and migration (Schiff, 1996).

The complementarity relationship between foreign trade and migration has been considered from two different views in the literature. The first group of studies state that migration is seen as the real factor arbitrage in the context of neoclassical trade theory. (Mundell, 1957; Markusen, 1983). The second group of studies state that migration is considered as a structure in social activity in the context of network and human capital. While the first group give priority to theoretical foundations, the latter focuses on empirical analysis. (Gould, 1994; Eichengreen & Irwin, 1996; Head & Ries, 1998; Dunlevy and Hutchinson, 1999-2001; Girma & Yu, 2002; Rauch & Trindade, 2002; Wagner et al., 2002; Combes et al., 2002; Faustino & Leitão, 2008; Zarzosa et al., 2009; Egger et al., 2011).

The work of Özekicioğlu & Soy Yiğit (2019) is in line with the results of Emirhan (2014). According to the results of both studies, no significant relationship was found between migration and foreign trade. Both of these studies emphasized the importance of qualitative variables, such as the quality of the immigrants affecting trade, the level of education, and the sector in the relationship between migration and foreign trade.

Turkey has sent the most immigrants to Germany since the 1960's. Therefore, in this study the impact of foreign trade on migrants from Turkey to Germany has been tested with the ARDL bounds testing approach. This study sought to answer the question what the impact of Turkey's import and export has been on outgoing immigrants from Turkey to Germany from 1988-2018. The ARDL boundary test approach is preferred because the cointegration relationship between variables can be tested in the long and short term and is appropriate in small samples. According to the results of the study, a cointegration relationship has been found between Turkey's foreign trade with Germany and outgoing immigrants from Turkey to Germany. If there is a 1% increase to Turkey's exports to Germany, the immigrant flows increase 0.30% to Germany from Turkey. If there is a 1% increase to Germany's imports to Turkey, there is a 0.21% increase in the immigrant flows to Germany from Turkey.. The analysis showed that the decrease in the unemployment rate in Turkey from 1988-2018 led to increased immigrant outflow from Turkey to Germany. According to the export model; If there is a 1% decrease to unemployment rates in Turkey, the Turkish immigrant stock in Germany increases 0.21%. If there is a 1% decrease to unemployment rates in Turkey, the Turkish immigrant stock in Germany increases 0.22% in the case according to the import model.. Similar results were obtained with the results found in Taylor (1987), Morrison & Zabin (1994) and Zabin & Hughes (1993), Lopez & Schiff (1995), Hanson & Spilimbergo (1996). However, if unemployment decreases and income rises, immigrants who were previously unable to migrate due to financial constraints begin to migrate.. Unemployment in Germany is expected to reduce Turkish immigration stock in Germany, but according to the obtained results, when the unemployment rate in Germany increases by 1%, the Turkish immigrant stock in Germany increases by 0.11%. The main reason for this result is thought to be because migration flows between Turkey and Germany from 1988-2018 consist of outgoing immigrants from Turkey to Germany through family reunification. Therefore, outgoing immigrants to Germany immigrate for attractive opportunities such as high living standards and the social welfare state. As a requirement of being a social welfare state, all citizens living in Germany benefit from social welfare benefits. A level of income that is decent to human dignity is supported or unemployed citizens are provided with social welfare benefits in Germany (Thimann, 1996).

1. Giriş

Dış ticaret ve göç ilişkisi, geleneksel dış ticaret teorileri bağlamında ikame ilişkisi olarak ortaya konulmaktadır.¹ Faktör donatımı teorisine göre her ülke bol olan üretim faktörüne bağlı olarak, bu faktörün daha çok kullanılmasını gerektiren malları üretmektedir; çünkü bu mallar daha ucuza üretilerek, aynı zamanda o sahada bir uzmanlaşma söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bol olan faktörü gerektiren malların ticaretinde karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedir. (Heckscher, 1949). Bir ülkeden diğer ülkeye yaşanan göç o ülkeye daha fazla miktarda emek girişi demektir. Göç veren ülkede ücretler yükselirken (emek arzının düşmesine bağlı olarak), göç alan ülkede ücretler düşmektedir. Böylece iki ülke arasındaki faktör fiyatları birbirine yakınsamaktadır. Bu yakınsama göç öncesi karşılaştırmalı üstünlüğü ortadan kaldırarak, ticareti caydırıcı etki doğurmaktadır. (Samuelson, 1969). Ülkelerin ücretlerinin yakınsaması ekonomik entegrasyon sonucundadır. Bunu da ortaya çıkaran transfer maliyetlerinin düşmesi ve ticari serbestleşmedir. Bu da uluslararası ticaretin hacmini ve faktör hareketliliğini artırmaktadır. (Schiff, 1996, s.17)

Heckscher-Ohlin-Samuelson teoreminin varsayımlarından uzaklaşıldığında² ticaret ve göç arasındaki ilişki doğası gereği tamamlayıcılık ilişkisi haline gelmektedir. (Markusen, 1983). Dolayısıyla geleneksel dış ticaret teorilerine göre göç ticareti negatif olarak etkilerken, Heckscher-Ohlin-Samuelson teoreminin ölçüğe göre sabit getiri varsayımı yerine (Krugman, 1980) piyasaların aksak rekabet koşullarında üretim yaptıkları ve firma dışsallığı ile ölçek ekonomilerinin ülkelerin üretim yapılarına sundukları katkıyı esas alan teorik varsayımlar dikkate alındığında göçün ticaret üzerindeki pozitif etkisi ortaya çıkmaktadır. (Markusen, 1983; Gould, 1994). Ölçeğe göre artan getiri ve network gibi olguların yeni ticaret teorileri ile açıklığa kavuşturulması göç ve ticaret ilişkisinin de ikameden tamamlayıcıya dönüştürme eğiliminde olmuştur. Yeni dış ticaret teorilerine göre ölçüğe göre artan getiri ve tekeli rekabet piyasaları ile firma verimliliği temelinde ülkelerin göreceli olarak yüksek verimliliğe sahip faktörünün fiyatı artar ve bu faktörü gerektiren malların ticaretinde üstünlük elde eder. Böylelikle faktörler ülkeler arasında yeniden bir dağılıma girerek her iki ülkede de ölçüğe göre artan getiri olması sebebiyle hasıla yükselir. (Matsuyama, 1995). Yeni dış ticaret teorileri göç ve ticaretin tamamlayıcı olduğunu belirterek aynı zamanda göçmenlerin ticaret üzerindeki etkisinin kanallarına da değinir. (Gould, 1994).

Göç ile ticaret arasındaki ikame ilişkisi, ticaretin göçü azaltması için bir politika aracı olarak kullanılmasına neden olmuştur. Göç ile ilgili olarak ticaret politikalarının gündeme getirilmesi 1970'lere kadar uzanmaktadır. 1970'li yılların öncesinde gelişmemiş ülkelere (güneyden) gelen emek gelişmiş ülkelerin (kuzeye) endüstri gelişimine katkı sunmuştur; ancak 1970'lerden itibaren ekonomik yavaşlama ve göçmenlerin gelişmiş ülkelere getirdiği ekonomik maliyetler nedeniyle gelişmiş ülke otoritelerince göçmen karşıtı bazı politikalar benimsenmiştir. Örneğin serbest piyasa koşullarında Güney ve Asya ülkelerinden gelecek olan göçün azaltılması için Güney ve Asya ülkelerinden ihracatın artırılması politika olarak benimsenmiştir. Bu anlamda NAFTA anlaşması resmi hükümet yöneticileri tarafından Meksika'dan daha fazla ihracat yapılmasını sağlayarak Amerika'ya geçen insan sayısını azaltması için desteklenmiştir. Bu uygulamalara bakıldığında; göç ve ticaret ilişkisi ikame olarak kabul edilip; az gelişmiş ülkelere yapılan itha-

1 Faktör donatımı teorisi- Heckscher-Ohlin Teoremi- Samuelson Faktör fiyatlarının eşitlenmesi Teoremi, Stolper Samuelson Etkisi.

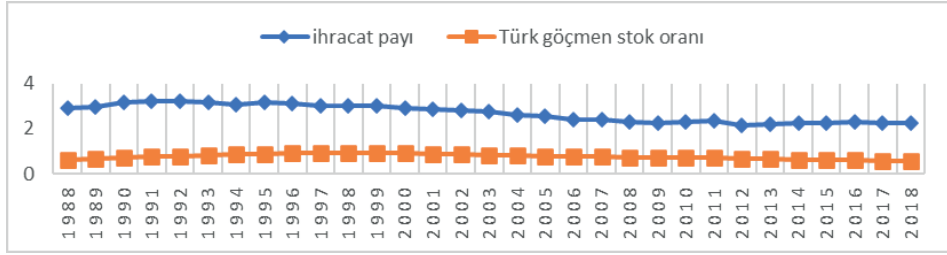
2 Helpman ve Krugman, 1985 yılındaki çalışmasında ülkelerin benzer teknoloji, faktör donanımı, maliyet yapıları ve tercihleri sahip olsalar bile tekeli rekabet koşulları altında ürün çeşitlendirmesinin yaratacağı fayda artışı içsel ölçek ekonomilerin yaratacağı maliyet avantajı sayesinde ülkeler dış ticaretten kazanç sağlarlar. Nitekim dünya ticaretinin büyük bölümü endüstriler-arası değil; endüstri içi olarak gerçekleşmektedir.

latin göç hareketlerini azaltacağı ve zengin kuzey ülkelerinin sınırlarını göçmenlere karşı koruyacağı görüşü benimsenmiştir. Siyasi otoritelerin güney ve doğu ülkelerinden gelecek göçmen akımlarını azaltmak için söz konusu ülkelerden daha fazla ihracat yapılmasını önermeleri ticaret ve göç arasındaki ikame ilişkisi tanımlayan teorik çerçeve ile uyumludur. (Schiff, 1996, s.5-6). Göç ve ticaret arasındaki ikame ya da tamamlayıcılık ilişkisi göçün ticareti negatif ya da pozitif etkilemesini ifade etmektedir. Böylelikle göç ve ticaret ilişkisinin negatif ya da pozitif yönde etkilendiğinin sınılanması göç ile alakalı ticaret politikası araçlarının detaylandırılmasında önem arz etmektedir. (Akkoyunlu & Siliverstovs, 2006, s.47).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Almanya ile olan ithalat ve ihracat hacminin Almanya'da bulunan Türk göçmen stoku üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Amaca uygun olarak bu çalışmanın 1. Hedefi, göç ve dış ticaret arasındaki ilişkinin teorik çerçevesinin ve ampirik analizlerle desteklenmiş literatürün incelenmesi, 2. Hedefi, Türkiye ve Almanya arasındaki ithalat-ihracat ve göç istatistikleri bağlamında tarihsel akışın anlatılması, 3. Hedefi ise, Türkiye ve Almanya örneğinde dış ticaret ve göç arasındaki ilişkinin ARDL sınır testi yaklaşımı ile test edilmesidir. Almanya ve Türkiye örneğinde dış ticaretin iki alt kalemi olan ithalat ve ihracatın göç üzerindeki etkisi ilk kez ARDL sınır testi ile analiz edilmesiyle bu alanda yapılmış çalışmalara özgün katkı sunmaktadır. Bu çalışmada 1988-2018 yıllarında Türkiye'nin Almanya ile gerçekleştirdiği dış ticaretin Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler üzerindeki etkisi ARDL sınır testi yaklaşımı ile test edilmiştir. Modelde uzun ve kısa dönemde değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin test edilebilmesi, küçük örneklerde kullanılabilirliğinin uygun olması nedeniyle ARDL sınır testi yaklaşımı tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınacak yıl aralığı veri erişiminin mümkün kıldığı ölçüde belirlenmiştir. Bu çalışmanın sorusu: 1988-2018 yıllarında Türkiye'nin Almanya ile olan ithalat ve ihracatının Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler üzerindeki etkisi ne olmuştur? Bu çalışmanın hipotezleri; Hipotez-1: "Türkiye'nin Almanya ile olan ithalat ve ihracatı göç hareketlerini artırmaktadır". Hipotez-2: "Türkiye ve Almanya arasındaki dış ticaret ve göç ilişkisi tamamlayıcı niteliktedir" şeklindedir. Çalışmada öncelikle Türkiye ve Almanya arasındaki göçün ve dış ticaretin tarihsel geçmişine değinilmiştir. Sonrasında dış ticaret ve göç ilişkisinin uygulamalı literatürünün karşılaştırmalı analizi anlatılmıştır. Yöntem ve Bulgular ile sonucun yer aldığı bölümlerde ARDL testinin sonuçları verilerek; elde edilen bulgular literatürdeki diğer çalışma sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır.

2. Dış Ticaret ve Göç İlişkisi: Türkiye ve Almanya Örneği

Türkiye'nin dış ticaret rakamları ve göç verdiği ülkeler dikkate alındığında Almanya ve Türkiye arasında bu ilişkinin incelenmesinin gerekliliği doğmaktadır. Nitekim TÜİK'ten erişilen 2019 dış ticaret istatistiklerine göre; Türkiye'nin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı 20 ülke sıralamasında: Almanya, 15 milyar 435 milyon \$ ile ihracatta birinci sırada; 17 milyar 976 milyon \$ ile ithalatta üçüncü sırada yer almaktadır. OECD.stat'tan erişilen 2017-2018'de Türkiye'den giden göçmenlerin istatistikleri incelendiğinde, 2017 yılında Türkiye'nin en fazla göç gönderdiği ülke 33.655 kişi ile Almanya'dır. Ayrıca 2018 istatistiklerine göre OECD ülkeleri arasında en fazla Türk göçmen stokuna sahip ülke olarak 1 milyon 483 bin 515 kişi ile Almanya birinci sırada yer almaktadır.

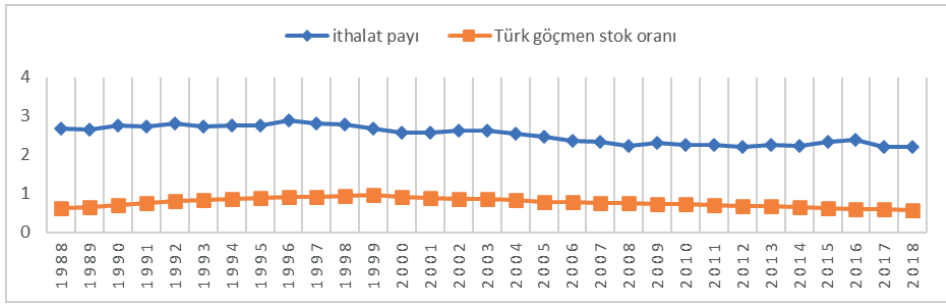

Grafik 1. 1988-2018 yıllarında Almanya'daki Türk Göçmen Stoku ve İhracat Payı
(Kaynak: İhracat istatistikleri TÜİK ve OECD.stat; Almanya nüfusu ve Almanya'daki Türk göçmen stoku verileri OECD.stat'dan erişim sağlanmıştır.)

1988-2018 yıllarında Türkiye'nin Almanya'ya gerçekleştirdiği ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı ve Almanya'da bulunan Türk göçmen stokunun Almanya nüfusu içerisindeki payının logaritmik artışı Grafik 1'de yer almaktadır. Türkiye'nin Almanya'ya olan ihracatı 1988-2008 yıllarında genel olarak artış kaydetmiştir. 1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılması sonucunda Avrupa Birliği ülkeleri ile olan dış ticareti artmıştır. Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin Almanya ile gerçekleştirdiği dış ticaret incelendiğinde; İthalat oranındaki artışın ihracat oranındaki artıştan yüksek olduğu görülmektedir. Ancak 2000'li yıllarda Almanya üretim ve ithalatını doğu Avrupa ülkelerine kaydırmıştır. Bu nedenle söz konusu ülkeler ile olan vergilendirme ve kotaların kaldırılması Türkiye'nin Almanya'ya olan ihracatındaki artış hızını azaltmıştır. 2008 yılında ABD'de yaşanan ekonomik durgunluğun küresel boyutlara erişmesi neticesinde Avrupa Birliği ülkelerindeki talebin gerilemesine bağlı olarak, 2009 yılında ihracatta bir miktar düşüş yaşanmıştır. 2010 yılı itibariyle Almanya'ya gerçekleştirilen ihracat rakamlarında artış yaşanmıştır. 2015 yılına kadar artan ihracat rakamları küresel ekonomik gelişmeler ve talep gerilemesine bağlı olarak 2014 yılındaki ihracat rakamlarının gerisinde kalmıştır. 2016 yılı itibariyle Almanya'ya olan ihracatımız yeniden artış trendine girmiştir.

Türkiye ve Almanya arasındaki göç akımları 1961 yılında Batı Almanya ve Türkiye arasında gerçekleştirilen işçi kabul anlaşması ile başlamaktadır. Bu anlamda konuyu Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler perspektifinde incelemek daha doğru olacaktır. 1961'den günümüze Almanya'da yaşayan Türlerin sayısı birkaç binlerden 1 milyon 500 binlere gelmiştir. İki ülke arasında yaşanan göç hareketleri her dönemde farklı karaktere bürünmüştür. 1961-1973 yılları arasında işçi kabulü anlaşması ile göç akımları başlamıştır. Alman endüstrisinin ileri gelenleri ve işverenlerin eleştirileriyle kısa dönemli sözleşmelerin gereği olarak işçi göçü aşamalı olarak azalmıştır. 1973'te yaşanan ekonomik durgunlukla beraber yabancı işçi kabulü yarım kalmıştır. Bazı işçiler Almanya'da kalmayı tercih ederken, 1973-1980 arasında Almanya'ya giden göçmen işçilerin eşleri ve çocukları da onlarla kalmıştır. Ailesini yanına getirmek isteyenler nedeniyle Almanya Türkiye'den gelen düzensiz göç ile karşılaşmıştır. Yasa dışı olarak turist vizesi ile gidip dönmeyenler olduğu gibi, yine bu dönemde iltica başvuruları ya da evlilik yoluyla yasal statüye kavuşan göçmenler olmuştur. Türkiye'de 1970'lerin sonunda yaşanan politik kargaşalar Almanya'ya mülteci olmak için başvuranların sayısını artırmıştır. 1980'de Türkiye'deki asgari darbe nedeniyle göç hareketleri sürdürülmüştür. Bu dönemde yasal statü eksikliği ve tanımlanamayan niteliklerine bağlı olarak emek piyasalarına katılmayan çoğu durumda yüksek vasıflı politik aktörler de iltica başvurusu yapanlar arasında yer almıştır. Bu siyasallaşma Almanya'da yaşayan Türklerin toplumsal ve politik olarak, aynı kültüre sahip olsalar bile bölünmesine neden olmuştur. 1983

yılında Alman Hükümeti Almanya'da yükselmeye başlayan işsizlik ve artan göç ve aile birleşmeleri ile başlayan entegrasyon sorunları nedeniyle Foreigners Repatriation Incentives Law yasasını devreye sokmuştur. Böylelikle Türkiye' den gelen göçmenleri kendi ülkelerine dönmeleri için bir yasal düzenleme yapılmıştır. Yasa, en az son iki yıldır Almanya'da bulunan İşsiz yabancı göçmenleri kapsamıştır. Böylelikle yetkililerce hedeflenen Almanya'daki Türklerin Türkiye'ye dönüşlerini teşvik ederek kalanların entegrasyonunu kolaylaştırmaktır. Türkiye'ye geri dönenlerin dönüş finansmanı aile fertlerine kişi başına da olacak biçiminde fonlanmıştır. Böylelikle yaklaşık 250.000 göçmen Türkiye'ye geri dönmüştür. Ancak 1990'lar itibari ile Türkiye'den Almanya'ya ikinci göç dalgası başlamıştır. Terör olayları sonucunda Türk hükümeti Kürtlerin politik iltica başvurusu yapmalarına izin vermiştir. Bu tarihten itibaren de Almanya'da Kürt diasporası başlayarak, orada sosyal, politik bir çevre edinmelerinin yolu açılmıştır (Aydın, 2016, s. 3-5).

Grafik 2. 1988-2018 yıllarında Almanya'daki Türk Göçmen Stoku ve İthalat Payı
(Kaynak: İthalat istatistikleri TÜİK ve OECD.stat; Almanya nüfusu ve Almanya'daki Türk göçmen stoku verileri OECD.stat'tan erişim sağlanmıştır.)

1988-2018 yıllarında Türkiye'nin Almanya'ya gerçekleştirdiği ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki payı ve Almanya'da bulunan Türk göçmen stokunun Almanya nüfusu içerisindeki payının logaritmik artışı Grafik 2'de yer almaktadır. Türkiye'nin Almanya'dan ithalatında 1988-1993 yıllarında artış kaydedilirken; 1994 yılında cari açık, kamu açığı, bütçe açığı ve dış borçlanmadaki artış gibi birçok makro ekonomik göstergelerdeki bozulma birçok ekonomik sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Almanya'dan yapılan ithalat rakamlarında azalma kaydedilmiştir. 1995 yılında yeniden artan ithalat rakamları 1998-2001 yılları arasında 1999 depresyonunun kamu bütçesine yüklediği ek giderler ve Rusya krizinin Türkiye'ye olumsuz yansımaları ve bir takım siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye'nin toplam ithalatı azalırken, Almanya'dan gerçekleştirilen ithalatta da azalma olmuştur. 2002 yılından sonra, önceki dönemlerin koalisyon hükümetlerine mal edilen ekonomik istikrarsızlıklar ve olumsuz beklentiler tek partili hükümetin kurulmasıyla beklentilerde iyileşmeler gerçekleşmiştir. Ayrıca 2002 sonrasında Türkiye'nin AB'ye katılması için uyum kriterleri çerçevesinde atılımlar olmuştur. Bu olumlu atmosferin dış ticaretteki yansımaları 2002-2008 yıllarında Türkiye'nin Almanya'dan ithalatını artırmıştır. 2008 yılında ABD'de yaşanan ekonomik durgunluğun küresel boyutlara erişmesiyle Türkiye'nin Almanya'dan gerçekleştirdiği ithalat düzeyi azalmıştır. 2010 yılında yeniden artışa geçen ithalat 2014 yılından sonra küresel ekonomik gelişmeler ve talep gerilemesine bağlı olarak küçük ve aşamalı bir düşüşe geçmiştir.

3. Literatür Taraması

Göçün dış ticaret ile ilişkisinin tamamlayıcı ya da ikame olduğunun önsel olarak tespit edilmesi oldukça zordur. Çünkü göç ve dış ticaret ilişkisi emeğin vasfına, eğitim düzeyine, göçün maliyetine ve finansal kısıtlara göre değişmektedir (Schiff, 1996). Kuzey Avrupa'dan Güney Avrupa'ya yaşanan göç akımlarında düşük gelir düzeyindeki ülkelerde göç ve ticaret tamamlayıcılık ilişkisine sahipken; yüksek gelir düzeyindeki ülkeler için bu ilişki ikamedir. (Faini & Venturini, 1993). Düşük gelir gruplarında göç etmenin maliyetleri göç üzerinde önemli bir kısıtlayıcı unsurdur. Taylor (1987), Hanson & Spilimbergo (1996) Meksika'dan Amerika'ya gerçekleşen göçleri modelledikleri çalışmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Morrison & Zabin (1994) ve Zabin & Hughes (1993), çalışmalarında Meksika'dan ABD'ye giden göçmenler ile Meksika ücret düzeyi arasında pozitif ilişki bulmuştur. Benzer şekilde, Taylor (1987), Meksika'dan ABD'ye giden göçmenler örneğinde ABD'deki işsizliğin Meksika'dan gelen göçmenler üzerindeki etkisinin negatif olduğunu, Meksika'daki yüksek ücretlerin göçte teşviki azalttığını belirtmiştir. 1976-1995 yıllarında Meksika'da reel ücretlerdeki %10'luk azalmanın Meksika'dan ABD'ye geçerken yasa dışı yakalanan göçmen sayısını %7.5- %8.8 arasında artırdığı belirtilmiştir. Düşük gelirli göçmenler için göçü etkileyen en önemli faktör göçün maliyetidir. (Hanson & Spilimbergo, 1996). Lopez & Schiff (1995) ve Taylor (1987) çalışmalarında Hanson & Spilimbergo (1996) ile benzer sonuçlar bulmuş ve düşük gelirli göçmenler için göçü etkileyen en önemli faktörün göç maliyetleri olduğunu belirtmişlerdir. Hanson & Spilimbergo, (1996), göç ve emek geliri arasında ikame ilişkisi tespit etmiştir; oysa Faini & Venturini (1995) Güney Avrupa'dan Kuzey Avrupa'ya giden göçmenleri incelediği çalışmada ikame ilişkisini yalnızca yüksek gelirli ülkeler için tespit etmiştir. Göç ve emek geliri, daha yüksek göç maliyeti, daha sıkı finansal kısıt ve potansiyel göçmenlerin gelir ve vasıflarının daha düşük olduğu durumlarda göç ve ticaret ilişkisi tamamlayıcı olmaktadır.

Modern piyasalarda ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu kuzey-güney ticaret modelini geliştiren Panagariya (1992), Kuzeyden güneye giden sermayenin ve güneyden kuzeye giden nitelikli ve niteliksiz emeğin ticaret üzerindeki etkisini araştırmıştır. Sermaye ve nitelikli emek göçünün ticaretin tamamlayıcısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Emeğin göçü ise ticaretin hem tamamlayıcısı hem de ikamesi kabul edilmiştir.

Literatürde çoğunlukla tercih edilen gravity modeller³ yerine iki ülke arasındaki göç ve ticaret ilişkisini eş bütünleşme modeli ile analiz eden Akkoyunlu & Siliverstovs (2009), Türkiye'den Almanya'ya olan göçü en fazla etkileyen faktörün iki ülke arasındaki gelir farklılıkları olduğunu belirtmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmindeki gelişme Türkiye'den Almanya'ya olan göçü uyarılmaktadır. İki ülke arasındaki artan ticaret hacmi, daha öncesinde finansal maliyetler nedeniyle göç edemeyen göçmenlerin göç akımlarını pozitif yönde etkilemektedir.

Dış ticaret ve göç literatüründe gerçekleştirilen birçok çalışma, göçün dış ticaret üzerindeki etkisini birbirinden farklı ülke grupları ve farklı ampirik analizler yoluyla konu edinmiştir. Dış ticaret ve göç arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi literatürde iki anlamda yapılandırılmıştır. Birincisi, göçün neoklasik ticaret teorisi bağlamında gerçek faktör arbitrajı olarak görülmesidir. (Mundell, 1957; Markusen, 1983). İkincisi ise; göçün network ve beşeri sermaye bağlamında sosyal aktivite içerisindeki bir yapı olarak ele alınmasıdır. İlk yapılan çalışmalar teorik temellere öncelik verirken, sonraki çalışmalar ampirik analizlere yönelmiştir. (Gould, 1994; Eichengreen &

3 Gould (1994), Eichengreen & Irwin (1996), Head & Ries (1998), Kanada, Dunlevy & Hutchinson (1999-2001) ABD., Girma & Yu (2002) Birleşik Krallık, Rauch & Trindade (2002), Wagner et al., (2002), Combes et al. (2002), Faustino & Leitão, (2008), Zarzosa et al. (2009), Egger et al., (2011), Bellino & Giuseppe (2016) statik ya da dinamik panel gravity modellerinden faydalanmışlardır.

Irwin, 1996; Head & Ries, 1998; Dunlevy & Hutchinson, 1999-2001; Girma & Yu, 2002; Rauch & Trindade (2002), Wagner et al., 2002; Combes et al., 2002; Faustino & Leitão, 2008; Zardosa et al., 2009; Egger et al., 2011). Ancak Panagariya (1992) ve Akkoyunlu & Siliverstovs (2006) dış ticaretin göç üzerindeki etkisini araştırmıştır. Dış ticaret ve göç ilişkisinin nedensellik yönüne bir kısıtlama getirmeksizin dış ticaret ve göç ilişkisi iki ülkeye ait karşılıklı zaman serisi verileri ile eş bütünleşme ilişkisi araştırılmıştır.

Tablo 1: Uluslararası Düzeyde Literatür Taraması

Yazar/Yazarlar	Dönem	Yöntem	Bulgu
Taylor (1987)	1982	Yapısal Probit Tahmincisi	Meksika'daki yüksek ücret düzeyi göçe teşviki azaltmaktadır, ancak finansal kısıt nedeniyle göç edemeyenlerin göç ihtimalini artırmaktadır. Burada ikinci etkinin daha baskın olduğu belirtilmiştir.
Panagariya (1992)		Eş Bütünleşme Analizi	Sermaye ve nitelikli emek göçünün ticaretin tamamlayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Emeğin göçü ise ticaretin hem tamamlayıcı hem de ikamesi kabul edilmiştir. Ticaret etkisi dikkate alınmadığında ise tüm faktörlerin küçük bir hareketliliği güney nüfusunun refahını negatif, kuzey nüfusunun refahını ise pozitif olarak etkilemektedir.
Faini & Venturini (1993)	1962	Sınır Testi yaklaşımı ve GMM tahmincisi	Düşük Gelirli ülkelerde göç ve ticaret tamamlayıcı ilişki, yüksek gelir grubundaki ülkelere ise ikame ilişkisine sahiptir.
Gould (1994)	1970-1986	Panel Gravity modelin Panel regresyon ile analizi	ABD'den ticari partnerleri ile ticaret ilişkisinde göçmelerin bilgi kanalı ve tercih kanalı ile ortaya çıkmaktadır.
Hansan & Spilimbergo (1996)	1976-1995	OLS ve GMM Tahmincisi	Meksikada reel ücretlerdeki azalma, sınırda yakalanan yasadışı göçmen sayısını artırmaktadır. Göçün finansal maliyeti ABD-Meksika göçü üzerinde en önemli belirleyicidir.
Eichengreen & Irvin (1996)	1949,1954,1964	LSDV ve GMM Tahmin yöntemi	Tarihsel faktörlerin uluslararası ticaret ilişkileri üzerindeki etkisi pozitifdir.
Head & Ries (1998)	1980-1992	Gravity eşitliğine dayalı tobit modelin regresyon tekniği ile analiz edilmesi	136 ülkeden Kanada'ya gelen göçmenlerin ithalat ve ihracatı farklı oranlarda etkilediği belirtilmiştir
Dunlevy & Hutchinson (1999-2001)	1870-1910	Gravity model uygulaması	Kanada'ya yapılan göçler ara mal ve nihai mal ithalatını hammadde ithalatına göre daha fazla etkilemiştir. Göçün Amerikan ihracatında önemli bir ticaret yanlısı etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.
Girma & Yu (2002)	1981-1991	Gravity Model Uygulaması	Birleşik Krallıktaki göçmen nüfusun ticaret üzerindeki etki kanalının bilgi kanalı olduğu belirtilmiştir. Commonwealth olan ve olmayan ülke göçmenlerinin ticaret üzerindeki etkisi aynı değildir.
Rauch & Trindade (2002)	1980-1990	Gravity model uygulaması	Çin networkünün uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında öncelikle uluslararası ticarete aynı etnik kökene sahip insanlar arasındaki networkün ticari engelleri nasıl aşabildiği; ikincisi ise, dünya düzeyinde uluslararası ticaret üzerinde iş ve sosyal network bağlantısının kantitatif önemi ortaya konulmuştur.

Combes et al. (2002)	1978 ve 1993	Gravity model uygulaması	Milletler arasındaki sınırların ticaret üzerindeki etkisi tekkelci rekabet şartlarında ticaret modeli ile tahmin edilmiştir.
Wagner et al. (2002)	1992-1995	Gravity model uygulaması	Kanada'ya gelen bir göçmenin ortalama ihracatı 312 \$, ithalatı ise 944 \$ artırdığını belirtmiştir.
Bacarreza & Celi (2006)	1990-2003	Gravity model uygulaması	Göçün ihracat, ithalat ve endüstri içi ticaret üzerindeki olumlu anlamlı etkisi Bolivya için doğrulanmıştır.
Faustino & Leitao (2008)	1995-2003	Dinamik Panel Gravity model uygulaması	Latin Amerika ülkelerinden Portekiz'e gelen göçmenlerin ticaret üzerindeki etkisi Latin Amerika dışından gelenlere göre daha büyüktür.
Zarzoso et al. (2009)	1980-1999	Dinamik Panel Gravity model uygulaması	1990'lardaki yeni bölgeselcilik dalgasının, gelişmiş ülkeler üzerinde gelişmekte olan ülkelere yönelik blok içi ve dışı ticaret üzerinde daha büyük olumlu etkilere sahip olduğu belirtilmiştir.
Egger et al. (2011)	2000	Gravity model uygulaması	OECD üyesi 27 ülke hariç ithalatın piyasa oluşturma hipotezi ile uyumlu olarak göçü uyardığı belirtilmiştir.
Belino & Celi (2016)	2005-2010	Gravity model uygulaması	İtalya'dan giden göçmenlerin tercih kanalıyla, İtalya'ya gelen göçmenlerin ise bilgi kanalıyla ticareti etkilediği ortaya konulmuştur.
Özekicioğlu & Soyyiğit (2019)	2000-2016	Gravity model uygulaması	Almanya'ya Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçün ülkenin ithalatı ve ihracatı üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal düzeyde literatür taramasının yer aldığı Tablo 2'de Türkiye ve diğer ülke grupları arasındaki göç ve dış ticaret ilişkisini analiz eden çalışmaların bulguları farklılık göstermektedir. Emirhan (2014) çalışmasında Karagöz (2011), Buzdağlı ve Kızıltan'ın (2011) yapmış olduğu çalışmalardan farklı olarak ülkelerin emek- sermaye oranlarını açıklayıcı değişkenler olarak modele dahil etmiştir. Statik panel gravity analizinin yapıldığı bu çalışma sonucunda teorik beklentiler ile uyumlu sonuçlar elde edilememiştir. Çalışma sonuçları Türkiye'de göç akımlarının endüstri-içi ticaret oranlarını azalttığını ve bunun Türk göçmenler için tercih etkisinin network etkisinden daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Emirhan (2014) çalışması Özekicioğlu & Soyyiğit (2019) çalışmasında bulunduğu sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Emirhan (2014) göç ve dış ticaret ilişkisinde network kanalı ile ticareti etkileyen göçmenlerin niteliği, eğitim düzeyi ve sektörü gibi nitel değişkenlerin önemli olduğunu vurgulamıştır. Yine Özekicioğlu & Soyyiğit (2019) Orta ve Doğu Avrupa'dan Almanya'ya gerçekleşen göçün ithalat ve ihracat ilişkisini test ettiği çalışmasında göç ve dış ticaret arasında anlamlı bir ilişki bulmamıştır. Bu anlamsız ilişki; Almanya'ya göç edenlerin ithalat ve ihracat kanallarına etki edecek vasıf ve nitelikte olmayan göçmenler olması ile açıklanmaktadır.

Tablo 2: Ulusal Düzeyde Literatür Taraması

Yazar/Yazarlar	Dönem	Yöntem	Bulgu
Akkoyunlu & Siliverstovs (2006)	1963-2004	Eş bütünlüşme Analizi	Türkiye'den Almanya'ya olan göçü en fazla etkileyen iki ülke arasındaki gelir farklılıkları iken; ticaretin göç akımları üzerindeki etkisi ikinci sırada yer almakta ve sırasıyla Almanya'daki işsizlik ve Türkiye'deki işsizlik etkilemektedir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmindeki gelişme Türkiye'den Almanya'ya olan göçü uyarılmaktadır. İki ülke arasındaki artan ticaret hacmi, daha öncesinde finansal maliyetler nedeniyle göç edemeyen göçmenlerin göç akımlarını pozitif yönde etkilemiştir. Bilgiye erişim, teknoloji, eğitim ve altyapı yatırımları alanındaki gelişmeler genel itibariyle insan kapasitesini artıran olgular olarak düşünüldüğünde; tüm bunların etkileşimi göç için sempati doğurmaktadır. Türkiye'deki yerel kurumların gelişmesi, yaşam standardının yükselmesi, haberleşme, seyahat ve bilgiye erişim maliyetlerindeki düşüş ve ticaret ilişkisinin geliştirilmesiyle Türkiye'den Almanya'ya olan göç akımları artmıştır.
Karagöz (2011)	2000-2005	Gravity model uygulaması	24 ülkedeki Türkiye'den giden göçmen sayısındaki %10'luk bir artış iki ülke arasındaki ihracatı %3.1-%4.9 arasında, ithalatı ise %2.9-%4.5 arasında değişen oranlarda artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu çalışmada ihracatın göç esnekliği ithalatın esnekliğinden daha yüksek hesaplanmıştır.
Buzdağlı & Kızıltan (2011)	2009	Yatay Kesit Regresyon Analizi	Türkiye'den giden göçmen sayısının, Türkiye'nin ilgili ülkelere gerçekleştirdiği tüketim mali ihracatının üzerinde pozitif ve aynı zamanda anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Göçmen sayısının tüketim mali ihracatını %57 oranında açıkladığını regresyon sonuçlarıyla elde etmişlerdir. Türkiye'den söz konusu ülkeye giden göçmen sayısındaki %1'lik bir artışın, Türkiye'nin o ülkeye yaptığı tüketim mali ihracatını %0,56 oranında artırdığı da diğer bulgular arasındadır.
Emirhan (2014)	1985-2010	Gravity model uygulaması	Türkiye-OECD arasındaki göç akımlarının endüstri-ici ticareti azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Boz & Durmaz (2016)	2004-2013	Gravity model uygulaması	Türkiye'den MENA bölgesindeki ülkelere gerçekleşen göç Türkiye'nin ithalatını pozitif yönde etkilemektedir.

Gould'a (1994) göre, göç hareketlerinin dış ticareti etkilemesi tercih ve network olmak üzere iki kanaldan gerçekleşmektedir. Rauch & Trindade (2002) farklı ülkelerde olan Çinli göçmen nüfusun ülkeler arasındaki ticarete etkisini konu aldığı çalışmasında network kanalının etkinliğini göstermiştir. Girma & Yu (2002) ülkelerin sosyal ve politik kurumlar açısından benzerlik düzeyi arttıkça, karşılıklı ticarete işlem maliyetlerinin düştüğü sonucuna ulaşmıştır. Ancak Head & Ries (1998), Dunlevy & Hutchinson (1999-2001) ve Bacarrea & Ehrlich'in (2006)' sonuçları tercih kanalının etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Girma & Yu'nun (2002) bulduğu sonuçlar Combes et al.'nin (2002) Fransa'nın bölgeleri için yaptığı çalışmasında doğrulanmamaktadır. Combes et al. (2002) bölgeler arasındaki göçün ticaret üzerinde etkisine işaret etmektedir. Çünkü, Fransa içindeki bu bölgelerin; dil, kültür, sosyal kurumlar, tarihsel bağ ve hukuk sistemleri gibi çok fazla ortak yönleri bulunmaktadır.

Kısa ve orta vadede ülkelerin göç ve ticaret ilişkileri tamamlayıcı iken, uzun dönemde ikame ilişkisine dönüşmektedir. (Russell & Teitelbaum, 1992; Martin, 1993). Ticari serbestleşmeye bağlı olarak ülkeler arasında artan ticaret hacmi kısa ve orta vadede göç hareketlerini teşvik etmektedir. Fakat uzun vadede iki ülke arasındaki gelir farklılıklarının azalmasıyla göç hareketleri aşamalı olarak azalmaktadır. Böylelikle dış ticaret ve göç ilişkisi ters U biçimini ifade eden "Göç Kamburu⁴ (Migration Hump)" ile sonuçlanmaktadır.

4 Göç genellikle ülkeler üst-orta gelir düzeyine ulaşana kadar ekonomik kalkınmayla beraber artar; ancak bundan sonra artan gelirle birlikte bu ülkelere yapılan göç azalır.

4. Model ve Veri Seti

Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler ve dış ticaret arasındaki ilişki iki model ile sınımlanmaktadır.

$$\lnmigpop_{it} = a_1 + a_2 \lnexport_{it} + a_3 \ln U_{it}^{TR} + a_4 \ln U_{jt}^{GER} + a_5 \ln gdp_{ijt} + e_t \quad (1)$$

$$\lnmigpop_{it} = a_1 + a_2 \lnimport_{it} + a_3 \ln U_{it}^{TR} + a_4 \ln U_{jt}^{GER} + a_5 \ln gdp_{ijt} + e_t \quad (2)$$

Modelde \lnmigpop Almanya'daki Türk göçmen stok sayısının Almanya nüfusuna oranını, \lnexport ve \lnimport sırasıyla Türkiye'nin Almanya'ya olan ihracat ve ithalatını, $\ln U^{TR}$ ve $\ln U^{GER}$ sırasıyla Türkiye'nin ve Almanya'nın işsizlik oranlarını, $\ln gdp$ ise Türkiye ve Almanya'nın ağırlıklılandırılmış GSYİH'sini (Türkiye'nin GSYİH'sinin Almanya'nın GSYİH'sine yüzdelik oranı) ifade etmektedir. Modelde yer alan tüm değişkenlerin doğal logaritması kullanılmıştır. 1988-2018 yıllarını kapsayan veriler yıllık formda kullanılmıştır.⁵

Tablo 3: \lnmigpop , \lnexport , \lnimport , $\ln gdp$, $\ln U^{TR}$ ve $\ln U^{GER}$ Değişkenlerinin 1988-2018 Yıllarına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Mean	Max	Min	Std. Dev.	Skewness	Kurtosis	J.B	p. value
\lnmigpop	0.769243	0.952712	0.579246	0.114816	-0.002332	1.794467	1.877219	0.391171
\lnexport	2.683972	3.223149	2.152728	0.378937	0.008000	1.370960	3.428119	0.180133
\lnimport	2.512368	2.885356	2.202451	0.225883	-0.052301	1.474540	3.019879	0.220923
$\ln gdp$	3.722492	4.032701	3.525604	0.161768	0.602645	2.098624	2.925889	0.231553
$\ln U^{GER}$	1.869059	2.341565	1.173349	0.315857	-0.492366	2.297922	1.889204	0.388834
$\ln U^{TR}$	1.944665	2.402801	1.518638	0.264566	-0.136947	1.684079	2.333609	0.311360

Modelin değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'de; Model-1 ve Model-2'nin korelasyon matrisi Tablo 4'de yer almaktadır. Tanımlayıcı istatistiklerde $\ln gdp$ değişkeni tüm değişkenlerden daha büyüktür. Ayrıca Model-1'de en yüksek korelasyon negatif yönlü olarak $\ln gdp$ ve \lnexport arasındadır. Model-2 de en yüksek korelasyon negatif yönlü olarak $\ln gdp$ ve \lnimport arasında bulunmuştur. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ve korelasyon matrisleri ilk aşamada önsel bir bilgi sunmaktadır; ancak tabloda yer alan gözlemlerin ötesinde birim kök ve eş bütünleşme gibi tahmin yöntemleri ile değişkenlerin uzun dönem ilişkilerinin gözlemlenmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Tablo 4: Model-1 ve Model-2 Korelasyon Matrisi

		\lnmigpop	\lnexport	$\ln gdp$	$\ln U^{GER}$	$\ln U^{TR}$
Model-1	\lnmigpop	1000000	0.645343	-0.700111	0.793614	-0.515371
	\lnexport	0.645343	1000000	-0.874019	0.390372	-0.806866
	$\ln gdp$	-0.700111	-0.874019	1000000	-0.593292	0.669785
	$\ln U^{GER}$	0.793614	0.390372	-0.593292	1000000	-0.253840
	$\ln U^{TR}$	-0.515371	-0.806866	0.669785	-0.253840	1000000
Model-2	\lnmigpop	1000000	0.668389	-0.700111	0.793614	-0.515371
	\lnimport	0.668389	1000000	-0.830624	0.454991	-0.784866
	$\ln gdp$	-0.700111	-0.830624	1000000	-0.593292	0.669785
	$\ln U^{GER}$	0.793614	0.454991	-0.593292	1000000	-0.253840
	$\ln U^{TR}$	-0.515371	-0.784866	0.669785	-0.253840	1000000

5 Göç stoğu verisi, nüfus ve gdp OECD.stat'dan, ithalat ve ihracat verileri TÜİK ve OECD.stat'dan, İşsizlik oranları ILO'dan erişim sağlanmıştır.

5. Çalışmanın Yöntemi ve Bulguları

Göç ve dış ticaret ilişkisinin ampirik analizinde kullanılacak olan en küçük kareler tahmin yöntemi uygulanırken dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi sahte regresyon problemidir. Düzeyde durağan olmayan değişkenler ile kurulan regresyon modeli sahte regresyona neden olmaktadır. Bu nedenle değişkenlerin durağanlıklarının test edilmesi önceliklidir (Dickey & Fuller, 1981; Phillips & Perron, 1988). Bir serinin durağanlığı, o serinin tüm zamanlardaki varyansının, durağanlığının, ortalamasının ve gecikmeli değerlerindeki varyansının değişmemesini ifade etmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin durağanlığının analizi ADF (Augmented Dickey Fuller), Philips Perron (PP) ve iki kırılmalı LM birim kök testleri ile yapılmıştır. ADF ve PP birim kök testlerinde H_0 hipotezinin reddedilmesi serinin durağanlığını ifade ederken; H_0 hipotezi reddedilemiyorsa serinin farklı mertebelerden durağanlığının testine devam edilmektedir.

Tablo 5: ADF ve Philips Perron Birim kök Testi

Düzye	ADF	Philips Perron	Kritik Değer	
			1%	5%
Düzye				
lnmigpop	-0.8332	-0.2852	-2.6471	-1.9529
lnexport	-1.5059	-1.4051	-2.6443	-1.9524
lnimport	-1.1561	-1.3248	-2.6443	-1.9524
lngdp	1.7754	1.8796	-2.6443	-1.9524
lnU ^{GER}	-0.5861	-0.8509	-2.6471	-1.9529
lnU ^{TR}	0.7545	1.9014	-2.6443	-1.9524
Birinci Farkı				
lnmigpop*	-2.081	-1.9441	-2.6471	-1.9529
lnexport**	-1.6716	-4.3311	-2.6569	-1.9544
lnimport	-5.8652	-5.8576	-2.6471	-1.9529
lngdp	-5.2672	-5.2792	-2.6471	-1.9529
lnU ^{TR}	-4.9528	-5.2487	-2.6471	-1.9529
lnU ^{GER}	-3.9798	-2.6864	-2.6501	-1.9533

*lnmigpop ADF test istatistiği esas alındığında durağandır; ancak PP testine göre serinin birim köklü olması nedeniyle üçüncü bir test ile de sınıanmıştır. NG-Perron test istatistiği MSP ve MPT sırasıyla 0.48 ve 12.53 olarak hesaplanmıştır. NG-Perron 2001 tablo %1, %5, ve %10 kritik değerlerinden büyüktür, dolayısıyla seri birinci farkında durağandır.

**lnexport Philips Perron test istatistiği esas alındığında durağandır; ancak ADF testine göre serinin birim köklü olması nedeniyle üçüncü bir test ile de sınıanmıştır. NG-Perron test istatistiği MSP ve MPT sırasıyla 0.40 ve 8.23 olarak hesaplanmıştır. NG-Perron 2001 tablo %1, %5, ve %10 kritik değerlerinden büyüktür, dolayısıyla seri birinci farkında durağandır.

Serilerin durağanlıklarının test edildiği ADF ve PP test istatistikleri Tablo 5'de gösterilmiştir. Modelde yer alan tüm değişkenlerin düzey değerlerinde hesaplanan test istatistikleri %1 ve %5 kritik değerlerinden küçüktür. Serinin birim köklü olduğunu ifade eden H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenle değişkenler düzey değerlerinde birim köklüdür ve durağan değildir. Değişkenlerin birinci mertebeden durağanlıklarının test sonuçlarında ise H_0 hipotezi reddedilmektedir. Birinci mertebeden test istatistikleri %1 ve %5 kritik değerlerinden büyüktür ve tüm değişkenler birinci mertebeden durağan hale gelmektedir.

ADF ve PP testlerinin bir özelliği de yapısal kırılmalara izin vermemeleridir. Bu nedenle yapısal kırılmaları dikkate alan testlerden birisi de yapılmalıdır. Yapısal kırılmaları dikkate alan durağanlık analizlerinde birim köklü olan birçok seri birim köklü değilmiş gibi bir özellik gösterebilmektedir. ADF, ZA ve Perron gibi yapısal kırılmalı birim kök testlerinin yol açtığı sahte reddetme sorunundan dolayı Lee-Strazicich (2003) iki yapısal kırılmalı birim kök testi tercih edilmiştir.

Tablo 6: İki Kırılmalı LM Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model A		Model C	
	T istatistiği	Kırılmalar	T istatistiği	Kırılmalar
lnmigpop	-3.1675	2002,2004	-8.7448	1994,2003
lnimport	-2.2028	2005,2007	-5.7029	1994,2007
lnexport	-2.6850	1997,2011	-4.9073	1994,2005
lngdp	-2.4698	2002,2011	-5.7968	1997,2014
lnU^{GER}	-3.0473	2005,2007	-6.6410	1995,2006
lnU^{TR}	-3.9171	2000,2015	-6.5418	1999,2008
Birinci Fark	T istatistiği		T istatistiği	
lnmigpop*	-3.9667		-7.2417	
lnimport**	-6.5644		-7.5980	
lnexport	-6.2645		-6.9049	
lngdp	-6.5764		-7.3711	
lnU ^{TR}	-4.8347		-7.0928	
lnU ^{GER}	-4.4788		-6.6703	

Not: Model A 'da %1 ve %5 kritik değer sırasıyla -4.545, -3.842'dir. Model C için kritik değer, Lee & Strazicich (2003) s:1084, Tablo 2'deki kritik değeri ifade etmektedir.

Tablo 6'da Model A, sadece sabit terimi; Model C ise sabit terim ve trendi dikkate alarak hem temel hem de alternatif hipotez altında iki kırılmalı LM birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. Tüm değişkenler için Model A'da hesaplanan test istatistikleri söz konusu kritik değerlerden küçüktür ve iki kırılmalı birim kök temel hipotezi kabul edilmektedir. Model C'de ise lnexport dışında hesaplanan test istatistik değerleri ilgili kritik değerlerden büyük olduğundan yapısal kırılmalarla birlikte seriler trend durağandır.

Model-1 ve Model-2'de kullanılan tüm değişkenler birinci mertebeden durağandır. Düzeylerinde durağan olmayıp aynı mertebeden durağan hale gelen seriler ile çalışırken sahte regresyondan kaçınmanın bir çözümü bu serilerin eş bütünleşme ilişkisinin test edilmesidir. Seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin testi için en yaygın Engle & Granger (1987), Johansen (1988), Johansen & Juselius (1990) tarafından önerilen eş bütünleşme testleridir. Engle & Granger ikiden fazla değişken olduğunda birden fazla eş bütünleşme ilişkisinin testi için uygun olmazken; tüm serilerin aynı seviyede durağan olmadığı durumlarda da Johansen (1988) ve Johansen & Juselius (1990) önerdiği testler yetersiz kalmaktadır. Bu durumda önerilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeller (ARDL) dayalı eş bütünleşme testlerinin kullanılmasıdır (Pesaran, 2001). Böylelikle farklı mertebeden durağan olan seriler eş bütünleşik olabilmektedir. Yani değişkenlerin hem uzun hem de kısa dönem ilişkisi test edilebilmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmelerinin farkları ve bağımsız değişkenlerin bir gecikmeli değerleri modele eklenmektedir. Dolayısıyla her değişkenin gecikmeli değerinin farkının bağımlı değişken üzerindeki etkisi görülebilmektedir. Her bir gecikmeli değerinin katsayısının bağımlı değişkenin katsayısına oranı da uzun dönem ilişkilerini yansıtmaktadır. ARDL sınır testi yaklaşımına dayalı eş bütünleşme testi sonuçları diğer klasik eş bütünleşme test sonuçlarına göre tarafsız, etkili ve küçük örneklem için tutarlı sonuçlar vermektedir. (Pesaran & Shin, 1999). Kısa ve uzun dönem ilişkilerinin test edileceği modeller (model-1 ve model-2) aşağıdaki gibidir:

$$\Delta \ln migpop_{it} = \beta_0 \ln export_{it-1} + \beta_1 \ln U_{it-1}^{TR} + \beta_2 \ln U_{it-1}^{GER} + \beta_3 \ln gdp_{ijt-1} + \sum_{m=1}^p \alpha_m \Delta \ln migpop_{it-m} + \sum_{m=0}^q \delta_m \Delta \ln export_{it-m} + \sum_{m=0}^r \theta_m \Delta \ln U_{it-m}^{TR} + \sum_{m=0}^z \gamma_m \Delta \ln U_{jt-m}^{GER} + \sum_{m=0}^h \theta_m \Delta \ln gdp_{ijt-m} + e_t \quad (3)$$

$$\Delta \ln migpop_{it} = \beta_0 \ln import_{it-1} + \beta_1 \ln U_{it-1}^{TR} + \beta_2 \ln U_{it-1}^{GER} + \beta_3 \ln gdp_{ijt-1} + \sum_{m=1}^p \alpha_m \Delta \ln migpop_{it-m} + \sum_{m=0}^q \delta_m \Delta \ln import_{it-m} + \sum_{m=0}^n \phi_m \Delta \ln U_{it-m}^{TR} + \sum_{m=0}^z \gamma_m \Delta \ln U_{it-m}^{GER} + \sum_{m=0}^h \theta_m \Delta \ln gdp_{ijt-m} + e_t \quad (4)$$

Tablo 7: ARDL Sınır Testi, Eş bütünleşme ve F Testi Sonuçları

Model	F Testi	k	%99 Kritik Değer**		%95 Kritik Değer**	
			I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
Model-1 $\ln migpop(\ln export, \ln gdp, \ln U^{TR}, \ln U^{GER})$	19.80241*	4	4.093	5.532	2.947	4.088
Model-2 $\ln migpop(\ln import, \ln gdp, \ln U^{TR}, \ln U^{GER})$	18.37690*	4	4.093	5.532	2.947	4.088

Not: "**" f istatistik değeri, I(0), I(1) %99 ve %95 kritik değerlerden büyüktür. "Eş bütünleşme ilişkisi yoktur" olan boş hipotezi reddedilmiştir. Kurulan modelin ilgili değişkenleri arasında Eş bütünleşme ilişkisi vardır. **Narayan (2005)'in tablo değerleri verilmiştir. k; serbestlik derecesi.

ARDL sınır testi öncesinde uygun gecikme uzunluğunun belirlenirken gecikme değerinin yüksek değerli olarak belirlenmesi seriler arasındaki uzun dönem ilişkiye dayalı dinamiklerin açıklayıcılık gücünü olumsuz etkilemektedir. AIC ve SIC bilgi kriterleri doğrultusunda ARDL sınır testi için uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir. (Pesaran, Shin, & Smith, 2001); F testi için kritik değerler (CV) belirlenmiştir. F istatistik değeri üst sınır olan CV aşarsa H_0 reddedilir: Eş bütünleşme vardır. F istatistik değeri alt sınır olan CV altında kalırsa eş bütünleşme olmadığı şeklinde olan sıfır hipotezi reddedilemez. Sınır testi sonucunda hesaplanan F test istatistiği alt ve üst sınır değeri arasında kalıyorsa değişkenlerin eş bütünleşme ilişkisi hakkında herhangi bir yorum yapılamaz. Kritik değerlerin belirlenmesinde Narayan'ın (2005) nispeten küçük örnekler için güvenilirliği yüksek olan kritik tablo değerleri esas alınmıştır. Tablo 7'de Model-1 için hesaplanan F testi istatistiği 19.80 değeri %99 ve %95 güven düzeyinde sırasıyla 5.53 ve 4.08 üst sınır değerlerinden büyüktür. Yine aynı şekilde Model-2 için hesaplanan F testi istatistiği 18.37 değeri %99 ve %95 güven düzeyinde sırasıyla 5.53 ve 4.08 üst sınır değerlerinden büyüktür: Bu nedenle H_0 reddedilir. Yani modelin değişkenleri arasında eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin belirlenmesi için kurulacak ARDL modeli aşağıdaki gibidir;

$$\ln migpop_{it} = \sum_{m=1}^p \alpha_m \ln migpop_{it-m} + \sum_{m=0}^q \delta_m \ln export_{it-m} + \sum_{m=0}^n \phi_m \ln U_{it-m}^{TR} + \sum_{m=0}^z \gamma_m \ln U_{it-m}^{GER} + \sum_{m=0}^h \theta_m \ln gdp_{ijt-m} + u_t \quad (5)$$

$$\ln migpop_{it} = \sum_{m=1}^p \alpha_m \ln migpop_{it-m} + \sum_{m=0}^q \delta_m \ln import_{it-m} + \sum_{m=0}^n \phi_m \ln U_{it-m}^{TR} + \sum_{m=0}^z \gamma_m \ln U_{it-m}^{GER} + \sum_{m=0}^h \theta_m \ln gdp_{ijt-m} + u_t \quad (6)$$

Belirlenen gecikme uzunlukları doğrultusunda tahmin edilecek olan uzun dönem modeli model-1 için ARDL (1,0,0,0,0) ve model-2 için ARDL(1,0,1,0,0) şeklindedir.

Tablo 8: ARDL Modeli Uzun Dönem Katsayıları ve Tanısal Test Sonuçları

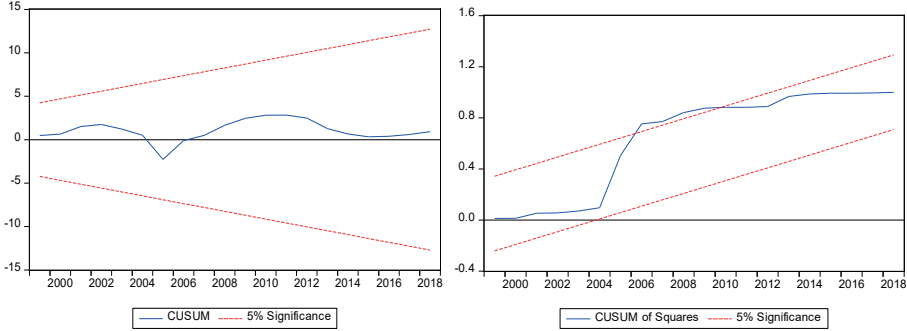
Model	Değişkenler	Katsayı	t- istatistiği
Model-1 (1, 0, 0, 0, 0)	lnexport	0.216627	2.558118*
	lngdp	-0.049088	-0.299474
	lnU ^{GER}	0.110031	2.092322*
	lnU ^{TR}	-0.214767	-2.863714*
R²	0.989903	BG _{otokorelasyon}	0.146258 (0.7056)***
Adj²	0.987799	BPG _{sabit varyans}	1.165917 (0.3545)***
J.B.	38.51514	Ramsey	0.013893 (0.9721)***
Model-2 (1, 0, 1, 0, 0)	lnimport	0.305772	2.652005*
	lngdp	-0.105981	-0.707506
	lnU ^{GER}	0.093070	1.683361
	lnU ^{TR}	-0.229208	-3.195309*
R²	0.990263	BG _{otokorelasyon}	0.193626 (0.6642)***
Adj²	0.987723	BPG _{sabit varyans}	0.706583 (0.6475)***
Jarque-Bera	14.08846	Ramsey	-0.285071 (0.5468)***

Not: ** %90 güven düzeyinde, * %95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı, ()*** p-value değerleri.

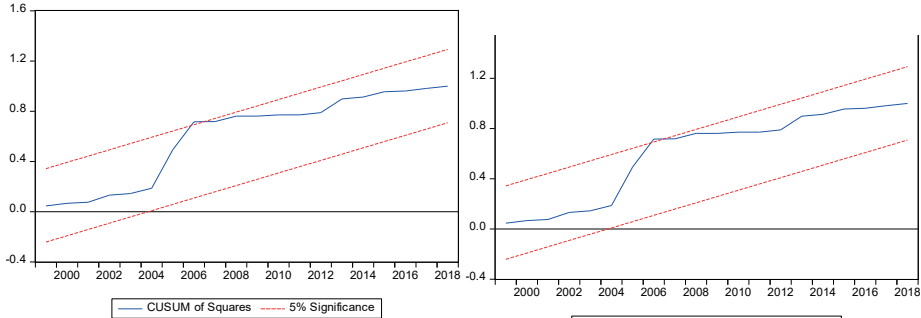
BG_{otokorelasyon}: Breusch Godfrey LM testi; BPG_{sabit varyans}: Breusch-pagan-Gotfrey Heteroskedatise Testi; J.B.: Jarque-Bera Normallik Testi.

Tablo 8'de uzun dönem katsayıları ve tanısal test sonuçları yer almaktadır. Model-1'de lnexport, lnU^{TR}, lnU^{GER} %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Model-2'de ise lnimport ve lnU^{TR} değişkenleri %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Model-1'deki test sonuçlarına göre; lnexport'un %1 artması lnmigpop'u %0.21 artırmaktadır. lnU^{GER}'in %1 artması lnmigpop'u %0.11 artmaktadır. lnU^{TR}'nin %1 artması lnmigpop'u %0.21 azaltmaktadır. Model-2'nin test sonuçlarına göre; lnimport'daki %1'lik artış lnmigpop'u %0.30 artırmaktadır. lnU^{TR}'daki %1'lik artış lnmigpop'u %0.22 oranında azaltmaktadır. Model-1 ve Model-2 için tanısal test sonuçları BG_{otokorelasyon}: Breusch Godfrey Lm testi ile modelde otokorelasyon olmadığı, BPG_{sabit varyans}: Breusch-pagan-Gotfrey Heteroskedatise Testi ile modelde değişen varyans sorununun bulunmadığı ve J.B.: Jarque-Bera Normallik Testi ile hata terimlerinin normal dağıldığı ve Ramsey testi ile de model kurma spesifikasyonunda herhangi bir hata bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla tüm bu sonuçlar neticesinde kısa ve uzun dönemde ARDL Modeli kurulabileceği sonucuna erişilmiştir.

1988-2018 yıllarında Almanya'da Bulunan Türk göçmen stokunu; Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı ve Almanya İşsizlik oranları pozitif, Türkiye'nin işsizlik oranlarını negatif olarak etkilemektedir. Ülkelerin Kişi başına GSYİH' sinin Almanya'daki Türk göçmen stoku üzerinde etkisi anlamlı değildir. Türkiye'nin Almanya'ya ihracatının %1 artması Almanya'daki Türk göçmen stokunu %0.21 artırmaktadır. Almanya'nın işsizlik oranlarının %1 artması Almanya'daki Türk göçmen stokunu %0.11 artmaktadır. Türkiye'nin işsizlik oranlarının %1 artması Almanya'daki Türk göçmen stokunu %0.21 azaltmaktadır. Ülkelerin Kişi başına GSYİH'sinin ve Almanya'nın işsizlik oranının Almanya'daki Türk göçmen stoku üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Türkiye'nin Almanya'dan ithalatındaki %1'lik artış Almanya'daki Türk göçmen stokunu %0.30 artırmaktadır. Türkiye'nin işsizliğindeki %1'lik azalma Almanya'daki Türk göçmen stokunu %0.22 oranında artırmaktadır. Türkiye'nin Almanya'ya olan ithalatı, ihracatından daha yüksek oranda Almanya'da bulunan Türk göçmen stokunu etkilemektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular dış ticaret ve göç arasındaki ilişkiyi test eden literatürle paralel sonuçlar göstermektedir. Dış ticaretin göç üzerindeki etkisi pozitif bulunarak; Markusen (1983) ve Gould (1994) bulduğu sonuçlarla benzer olarak, ilişkinin tamamlayıcılığı hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9: Model-1 CUSUM ve CUSUM Q Testi (1988-2018)

ARDL test sonucundan elde edilen parametrelerin kararlılığının sıvanması CUSUM ve CUSUM-Q testleri ile yapılmaktadır. (Brown et al., 1975). Hata terimlerinin kritik değer aralığında olup olmaması ARDL testi sonucu uzun dönem parametrelerin kararlılığı hakkında bilgi sunmaktadır. Tablo 9'da model-1 ve Tablo 10'da model-2 için CUSUM ve CUSUM-Q testleri yer almaktadır. Buna göre; ARDL uzun dönem tahmin sonuçlarından elde edilen parametrelerin kararlı olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Model-2 CUSUM ve CUSUM Q Testi (1988-2018)

Değişkenler arasında kısa dönem ilişkisini sıvanmak için oluşturulan ARDL yaklaşımına dayalı hata düzeltme modeli aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \ln migpop_{it} = & \sum_{m=1}^p \alpha_m \Delta \ln migpop_{it-m} + \sum_{m=0}^q \delta_m \Delta \ln export_{it-m} + \sum_{m=0}^n \phi_m \Delta \ln U_{it-m}^{TR} \\ & + \sum_{m=0}^z \gamma_m \Delta \ln U_{it-m}^{GER} + \sum_{m=0}^h \theta_m \Delta \ln gdp_{ijt-m} + \Delta ECT_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (7)$$

$$\begin{aligned} \Delta \ln migpop_{it} = & \sum_{m=1}^p \alpha_m \Delta \ln migpop_{it-m} + \sum_{m=0}^q \delta_m \Delta \ln import_{it-m} + \sum_{m=0}^n \phi_m \Delta \ln U_{it-m}^{TR} \\ & + \sum_{m=0}^z \gamma_m \Delta \ln U_{it-m}^{GER} + \sum_{m=0}^h \theta_m \Delta \ln gdp_{ijt-m} + \Delta ECT_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (8)$$

Tablo 11: ARDL Modeli Kısa Dönem Katsayıları (Hata Düzeltme Modeli)

	Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
Model-1 (1, 0, 0, 0, 0)	Δc	0.129395	0.676065
	$\Delta \text{migpop}(-1)$	-0.220237	-5.161038*
	$\Delta \text{lnexport}$	0.047709	2.846598*
	Δlngdp	-0.010811	-0.300101
	$\Delta \text{lnU}^{\text{GER}}$	0.024233	1.647484
	$\Delta \text{lnU}^{\text{TR}}$	-0.047300	-2.950202*
	$\text{Ecm}(-1)$	-0.220237	-11.98197*
Model-2 (1, 0, 1, 0, 0)	Δc	0.151810	0.846863
	$\Delta \text{lnmigpop}(-1)$	0.775980	17.99885*
	$\Delta \text{lnimport}$	0.068499	2.956405*
	Δlngdp	-0.099600	-1.887354**
	$\Delta \text{lngdp}(-1)$	0.075858	1.250114
	$\Delta \text{lnU}^{\text{GER}}$	0.020849	1.376752
	$\Delta \text{lnU}^{\text{TR}}$	-0.051347	-3.333687
	$\text{Ecm}(-1)$	-0.224020	-11.58582*

Not: “*” %95 güven düzeyinde, “**” %90 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir

Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkileri Tablo 11’de gösterilmiştir. ECT_{t-1} , uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimlerinin gecikmeli değeri olup, katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması beklenmektedir. ECT_{t-1} ’nin katsayısı kısa dönemde dengeden sapmaların uzun dönemde hangi oranda dengeye geldiğini ifade etmektedir. Uzun dönem ARDL sınır testi için izlenen aşamalar kısa dönemde hata düzeltme modeli için de geçerlidir. Uygun gecikme uzunluğunun 2 olduğu model-1(1, 0, 0, 0, 0) ve Model-2 (1, 0, 1, 0, 0) için tahmin yapılmıştır. Hata düzeltme teriminin katsayısı ECT_{t-1} model-1 ve model-2 için sırasıyla -0.220237 ve -0.224020 olarak hesaplanmıştır. Hata düzeltme terimi katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Kısa dönemdeki sapmalar bir sonraki dönemde model-1 ve model-2 için sırasıyla %20 ve %22 oranında düzeltilmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Dış ticaret ve göç arasındaki uygulamalı literatür gravity modellerden faydalanırken; bu çalışma zaman serisi verileri ile ticaretin göç üzerindeki etkisini iki ülke örneği perspektifinde açıklamıştır. Dış ticaret ithalat ve ihracat olarak iki alt başlıkta modellenmiştir, ayrıca eş bütünleşme ilişkisi küçük örneklem için tutarlı sonuç veren ve daha ileri teknik olan ARDL sınır testi yaklaşımı ile test edilmiştir.

Türkiye’de 1988-2018 yıllarında işsizlik oranındaki azalma Almanya’daki Türk göçmen stoğunu artırmaktadır. Ülkelerin işsizlik oranları düşüp, gelir seviyeleri artarken göçün azalması beklenmektedir. Ancak işsizlik azalıp, gelir arttığında öncesinde göç etme arzusunda olup finansal kısıtlar nedeniyle göç edemeyen göçmenlerin göçü artmaktadır. Az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere gerçekleşecek göçlerin azaltılması için öne sürülen politikalarından biri az gelişmiş ülkenin ihracatının artırılması iken; diğeri ülkelere yapılacak olan dış yardımların artırılmasıdır. Ancak iki ülke arasındaki göç, iki ülke arasındaki gelir ve yaşam standartları bağlamındaki farklılıklar nedeniyle gerçekleşiyorsa; göç gönderen ülkenin ihracatının artırılması ve dış yardımların artırılması gibi politikalar daha önceden göç etme arzusunda olup göç maliyetleri nedeniyle göç edemeyen göçmenlerin finansal kaynak erişimini destekleyerek göçü artırıcı etki sunmaktadır.

Almanya sosyal devlet olma koşulunun gereği olarak, ülkesinde yaşayan tüm vatandaşlarını sosyal yardımlardan faydalandırmaktadır. Bu nedenle uygulanan politikalarından bazıları; İnsan

onuruna yarasır seviyede bir gelir düzeyinin desteklenmesi ya da çoğunlukla işsiz vatandaşlara yapılan sosyal yardımlardır. Almanya’da işsizliğin artması sonucunda sosyal yardımların kapsamı da genişlemektedir. Tüm toplum kesimlerinin sosyal yardımlar ile desteklenmesi 1988-2018 yıllarında ihracat modelinde, Almanya’da bulunan Türk göçmen stokunu artırmaktadır. Almanya’da 1961 yılında gerçekleştirilen yabancı işçi kabulü anlaşmasının gereğince; Almanya’daki işsizliğin Almanya’daki Türk göçmen stokunu azaltması beklenmektedir. Fakat, çalışma bulgularında Almanya’da işsizliğin artması, Almanya’da bulunan Türk göçmen stokunu artırmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki; 1988-2018 yıllarındaki Türkiye ve Almanya arasındaki göç akımları çoğunlukla işçi kabul anlaşması ile gidip orada kalanların aile birleşmeleriyle göç edenlerdir. Dolayısıyla Almanya’ya giden göçmenler Almanya’daki işsizlikten daha çok yaşam standardı ve sosyal devlet gibi özelliklerinin cazip bulunması nedeniyle göç etmektedirler.

Ticaret ve göç ilişkisinin incelendiği çalışmada ticaretin göç üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur. Bu anlamda çalışmanın literatüre olan katkısı ticaretin göç üzerindeki etkisinin ARDL sınır testi yaklaşımı ile ilk kez analiz edilmesi ve iki ülke örneğinde incelenerek, bu literatürü derlemesidir. Türkiye’nin Almanya ile olan dış ticaretinin Türkiye’den Almanya’ya giden göçmenler üzerindeki etkisinin sunulması çalışmanın güçlü yanlarından olup, bu konuda çalışma yapan araştırmacılara yol gösterici olması beklenmektedir. Yine bu çalışmanın sonrasında geliştirilecek bazı başlıklar olarak Almanya’dan Türkiye’ye kesin dönüş yapan göçmen vatandaşların ekonomik ilişkilerinin ve dış ticaret üzerindeki etkisinin araştırılması ve detaylandırılmasıyla çalışmanın zayıf yönleri giderilmiş olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akkoyunlu, Ş. ve Siliverstovs, B. (2009). Migration and trade: complements or substitutes? evidence from Turkish migration to Germany. *Emerging Markets Finance & Trade*, 45(5), 47–61.
- Aydın, Y. (2016). The German-Turkey migration corridor: refitting policies for a transnational age. Migration Policy Institute. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/>.
- Bellino, A., & Giuseppe, C. (2016). The role of migration in the variety and quality of trade: evidence from Germany. *German Economic Review*, 17(1), 1–5.
- Brown, R.L., Durbin, J., & Evans, J.M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relations overtime. *Journal of the Royal Statistical Society*, 37(13), 149–163.
- Boz, F.G. and Durmaz, A. (2016). Göçmenlerin uluslararası ticaret üzerine etkisi: MENA bölgesindeki Türk göçmenler üzerine bir uygulama. *Üiüid-ljeas*, 17, 259–272.
- Buzdağlı, Ö. ve Kızıltan, A. (2011). Göç-ticaret ilişkisi: Türkiye'nin tüketim malı ihracatı üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 65–75.
- Carbaugh, R. J. (2007). Is international trade a substitute for migration?" *Global Economy Journal*, 7(3), 1–3.
- Combes, P.P., Lafourcade, M., & Mayer, T. (2002). Can business and social networks explain the border effect puzzle? *Journal of International Economics*. 66(2005), 1–29. <https://doi:10.1016/j.jinteco.2004.07.003>.
- Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*. 49, 1057–072.
- Dunlevy, J.A., & Hutchinson, W. K. (1999). The impact of immigration on American import trade in the late nineteenth and early twentieth centuries. *Journal of Economic History*, 59(4) 1043–1062.
- Dunlevy, J.A., & Hutchinson, W. K. (2001). The pro-trade effect of immigration on American exports during the late nineteenth and early twentieth centuries. *IZA Discussion Paper*: 375. Retrieved from <https://www.researchgate.net/>.
- Egger, P. H., Enrich, M., & Nelson, D.R. (2012). Migration and trade. *The World Economy*, 35(2), 216–241.
- Eichengreen, B., & Irwin, D. (1996). The role of history in bilateral trade flows. NBER Working Papers, 5565.
- Engle, R.F., & Granger, C.W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Faini, R., & Venturini, A. (1993). Migration and growth: the experience of Southern Europe, in T. Hatton and J. Williamson (eds.). *International Migration and World Development, 1850-1939*. London: Routledge.
- Gould, D. M. (1994). Immigrant links to the home country: empirical implications for U.S. bilateral trade flows, *Review of Economics and Statistics*, 76, 302–316.
- Girma, S., & Yu, Z. (2002). The link between immigration and trade: evidence from the United Kingdom. *Review of World Economics*, 138(1), 115–30.
- Hanson, G.H., & Spilimbergo, A. (1996). Illegal immigration, border enforcement, and relative wages: evidence from apprehensions at the U.S.-Mexico border. NBER Working Paper No. 5592. <https://doi:10.3386/w5592>,
- Head, K., & Ries, J. (1998). Immigration and trade creation: econometric evidence from Canada. *Canadian Journal of Economics*, 31, 47–62.
- Heckscher, E. F. (1919). The effect of foreign trade on the distribution of income, 21, 497–512, translated in American Economic Association, Readings in the Theory of International Trade, 1949, Philadelphia: Blakiston, 272–300.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2), 231–254.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration—with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 52(2), 169–210.
- Karagöz, K. (2011). Göç-ticaret ilişkisi: panel çekim modeli. *Sosyo-Ekonomi*, 56–68.
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation and the pattern of trade. *American Economic Review*, 70(5), 950–959.
- Lee, J., & Strazicich, M.C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Markusen, J. (1983). Factor movements and commodity trade as complements. *Journal of International Economics*, 14(3-4), 341–356

- Martin, P. L. (1993). Trade and migration: NAFTA and agriculture. *Institute for International Economics*, Retrived from Schiff, M. (1996, December), South-North migration and trade, *The World Bank, Policy Research Working Paper* 1696. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/>.
- Matsuyama, K. (1995). Complementarities and cumulative processes in models of monopolistic competition. *Journal of Economic Literature*, 33(2), 701–729.
- Morrison A.R., & Zabin, C.A. (1994). mimeo, Dept. of Economics, Tulane University. Retrieved from Schiff, M. (1996, December), South-North migration and trade, *The World Bank, Policy Research Working Paper*, 1696, Retrieved from <http://documents.worldbank.org/>.
- Mundell, R. A. (1957). International trade and factor mobility. *The American Economic Review*, 47(3), 321-335.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979–1990. <https://doi.org/10.1080/00036840500278103>
- Özekicioğlu, H. ve Soyyiğit S. (2019). Dış ticaret ve göç ilişkisi üzerine bir çekim modeli analizi: Almanya örneği. *Journal of Economy Culture and Society*. 60, 125–143, <https://10.26650/JECS2019-0015>.
- Panagariya, A. (1992). Factor mobility, trade and welfare. a North-South analysis with economies of scale. *Journal of Development Economics*, 39, 229–245.
- Pesaran, M.H., Shin, Y., & Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.
- Phillips, P.C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346.
- Rauch, J.E., & Tridade, V. (2002). Ethnic Chinese networks in international trade. *The Review of Economics and Statistics*, 84(1), 116–130.
- Russell, S. S., & Teitelbaum, M. S. (1992). International migration and international trade. *World Bank Discussion Paper*, 160. Washington. USA.
- Samuelson, P. A. (1949). International factor-price equalization once again. *Economic Journal*, 59, 181–197.
- Schiff, M. (1996). South-North migration and trade. *The World Bank, Policy Research Working Paper*, Retrieved from <http://documents.worldbank.org/>.
- Taylor, J.E. (1987). Undocumented Mexico—U.S. migration and the returns to households in rural Mexico. *American Journal of Agricultural Economics*, 69(3), 626–638, <https://doi.org/10.2307/1241697>
- Thimann, C. (1996). Finance and development Germany's social assistance program: the dilemma of reform. 33(3). Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/09/pdf/thimann.pdf>.
- Wagner, D., Head, K., & Ries, J. (2002). Immigration and the trade of provinces. *Scottish Journal of Political Economy*, 49(5), 507–525.
- Williamson, J.G. (1995). The evolution of global labor markets since 1830: background evidence and hypotheses. *Explorations in Economic History*, 32, 141–156.
- Wong, K. Y. (1983). On choosing among trade in goods and international capital and labor mobility: a theoretical analysis, *Journal of International Economics* 14, 223–250.
- Zabin C., & S. Hughes (1993). Economic integration and labor flows: stage migration in farm labor markets in Mexico and the United States. *International Migration Review*, 29(2), <https://doi.org/10.1177/019791839502900204>.
- Zarzosa, P. H., Lehmann, F. N., & Horsewood, N. (2009). Are regional trading agreements beneficial? static and dynamic panel gravity models. *North American Journal of Economics and Finance*, 20, 46–65.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Research Article / Araştırma Makalesi

The Evolution of Tax Morale in Turkey*

Türkiye’de Vergi Ahlakının Dönüşümü

Bahadır Sazak DOĞAN¹ , İbrahim Erdem SEÇİLMİŞ²

* This article is derived from the dissertation of the first author under the supervision of the second author.

¹Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Tokat, Turkey

²Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Ankara, Turkey

ORCID: B.S.D. 0000-0002-5215-287X;
İ.E.S. 0000-0002-5331-8122

Corresponding author:

Bahadır Sazak DOĞAN,
Tokat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Tokat, Turkey
E-mail: bahadirdogan@gmail.com

Submitted: 21.02.2020

Accepted: 29.07.2020

Published Online: 17.11.2020

Citation: Dogan, B.S. & Secilmis, İ.E. (2020). The evolution of tax morale in Turkey. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 145-166. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0022>

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the evolution of tax morale in Turkey within a 22-year period. The data obtained from the World Values Survey were evaluated in the Stata 13 statistics package program. As a result of the analyses through ordered probit models, it was observed that the level of tax morale had changed over the course of time. Tax morale level was lower between 2007 and 2012 than in the year 1990. In addition, the research findings indicate that levels of confidence in bureaucracy and financial satisfaction levels have an effect on tax morale. According to estimated results, confidence in the government, as well as the importance of religion and national pride, all have a significantly positive effect on tax morale. The results of the study show that governments and policy makers must pay more attention to the tax morale issue in order to increase tax revenues along with tax compliance.

Keywords: Tax morale, tax compliance, Turkey, World Values Survey, ordered probit model

1. Introduction

It has been generally observed that all communities have tried to create a more organized structure in order to promote social welfare independent from historical processes and geography. As a result of this tendency states have undertaken various duties according to their conditions and social needs. States need revenues so as to realize these *sui generis* duties (Akdoğan, 2009). Taxes play a significant part in generating revenue resources for the state. For this reason, the taxation issue has been one of the most significant matters of debate throughout history and it is thought that it will maintain its importance in the near future.

In the framework of traditional public finance theory, the mandatory nature of taxes becomes prominent. In this context, there are many studies in the literature which focus on examining the role of the states to prevent tax evasion as a result of their sovereign rights. However it is observed that scholars do not attach adequate importance to voluntary tax compliance which is one of the important determinants of tax revenue. Furthermore, studies in this regard are limited. But the promotion of voluntarily compliance to taxes for individuals is a significant opportunity to remove the financial deficits of the public sector particularly in developing countries.

Tax compliance-oriented studies centre on tax morale and research into the tax payment willingness of taxpayers. Studies based on tax coercion concentrate on the effect of auditing and on types of punishment to be issued to taxpayers who underpay. However the field observations indicate that deterrence models are not sufficient since they claim that taxes are paid in order to avoid being caught and punished.

One of the general conclusions of the research found in the related literature is that tax morale – as an inner motivation pushing individuals to conform with the laws- is more efficient than deterrent measures of the administration to increase the willingness of people to pay taxes. Therefore, realizing the significance of tax morale as a driving force behind voluntary compliance has great importance for taxation administration. Designing an efficient and fair tax system that increases the social welfare agreed upon by both the administration and taxpayers becomes possible when focused on these components.

This study concentrates on the elements shaping tax morale in order to fill the gaps in the literature. In this context, the determinants of tax morale in Turkey will be studied and the transformation of these factors within the historical process will be examined. The purpose of the study is to present to the Turkish tax administration an alternative path while building tax policies and laws. Due to the competence of our chosen methodology and of the data set of the current World Values Survey (WVS), it is thought that the study will make a unique scientific contribution.

In the literature, there are studies referring to WVS which research the determinants of tax morale. However, all of these limited studies only focus on a single wave of the survey with a static analysis technique. In this regard, it should be emphasized that after the publication of the aforementioned studies more recent data sets have been released for researchers. For Turkey, three waves of WVS will be used simultaneously for the first time in this study. Therefore, the evolution within time will be analyzed within the scope of this unique econometric model.

The study consists of six parts. In the following section, basic concepts and descriptions in the field will be described. In the third part, the theoretical evolution of tax compliance will be explained. Research methods and relevant literature will be shared in the fourth part. In the fifth part, tax morale determinants and evolution of tax compliance in Turkey will be analyzed. In the final section, overall evaluations will be given .

2. Basic Concepts

In this section, the concepts of tax compliance and tax morale are defined as the basic concepts.

2.1. Tax Compliance

Taxes, gathered from both individuals and institutions forcibly and unrequitedly, within the sovereignty rights based on the law so as to meet public needs, are the main source of finance to the state in order to maintain its economic functions (Eker & Bülbül, 2013). Taxes have critical importance as a major source of income, and as a fiscal policy tool they are also important for other economic agents due to their impact on personal disposable income and relative prices. In this sense, formulating an efficient and fair tax system for the maximization of social prosperity is an obligation (Genç & Yaşar, 2009). At this point one should mention the close relation between an efficient and fair tax system and tax compliance. This is because one of the determinants of tax compliance is tax management; that is to say, a precisely running tax system (Tunçer, 2002).

Taxpaying is one of the fundamental duties assigned to individuals within the context of modern citizenship so as to provide financing for public expenditures. In this regard, citizens are expected to fulfill their taxative responsibilities in accordance with the law and be compatible with taxes (Kirchler, Hoelzl, & Wahl, 2008). Voluntary tax compliance is the compatible behaviour – without any coercive practice – of individuals and other taxable elements with the letter and spirit of tax laws and tax administration (James & Alley, 2002). In other words, it is possible to describe tax compliance as taxpayers' exact and timely fulfillment of their tax obligations. In a broader sense, tax compliance is the payment that is made within the scope of current tax laws, regulations and judicial decisions by declaring all the incomes of taxpayers (Alm, 1991).

The problem of tax noncompliance occurs simultaneously with the tax concept. Any researcher trying to write about the history of taxation first has to include the concept of tax noncompliance (Sandmo, 2005). The description of tax noncompliance, comprehending its extent and dimensions, and eventually reducing it to a minimum level is one of the foremost goals of the all political organizations independent from time and geography. Tax compliance is a notion that interests all communities and cultures without any relation to levels of development (Andreoni, Erard, & Feinstein, 1998).

When the literature is examined, two types of tax noncompliance can be seen, namely, tax evasion and tax avoidance. It is possible to define tax evasion and tax avoidance as deviations from what is legal, fair and reasonable. These two types of noncompliance are frequently realized at the same time and cause losses in tax revenues. On the other hand, they differ from each other in terms of compatibility with the laws (Deak, 2004). Tax evasion denotes the neglect of tax laws and other regulations by means of not fully or partly realizing tax duties by taxpayers. In this way, individuals contribute to tax loss by pursuing illegal ways. At this point, illegality is not related with the taxable event but with the selected way in which the payment of tax is either not made at all or made only in part (Savaşan & Odabaş, 2005). Tax avoidance can be defined as taxpayers' efforts to avoid or reduce their tax burden by allowing the taxable event to occur without any violation of law (Akdoğan, 2009). In the final analysis, tax evasion can be defined as reducing tax payments by following illegal ways, whereas tax avoidance means reducing tax payments using legal methods.

The results concluded in most of the studies in the literature show that, in many countries, the real tax compliance level of individuals is over theoretical estimations derived within the context of available tax, punishment and auditing rates. In other words, taxpayers have a lesser tendency towards tax evasion and avoidance than expected (see Alm, 1999 and Torgler, 2002). At this point,

it is possible to conclude that tax morale is the driving power behind individuals' payment of their taxes (Torgler & Schneider, 2005).

2.2. Tax Morale

The concept of tax morale can be defined as the inner motivation towards taxpaying (Torgler & Schaltegger, 2006). This motivation comes from the individuals' belief that they can contribute to society by paying tax (Lisi & Pugno, 2011). In other words, tax morale is the moral principle of individuals or personal values related with individuals' behaviour about taxpaying (Torgler & Murphy, 2004). In this context, tax morale can be interpreted as the non-monetary motivation on behalf of tax compliance. The aforesaid motivation, for instance, can be individuals' inner motivations towards taxpaying, a feeling of guilt and embarrassment when being incompatible with the tax, benefits given by the state in return for their taxpayings and the effect of social environments on individuals (Luttmer & Singhal, 2014).

The concept of tax morale is also closely related with that of tax ethics. Song and Yarbrough (1978), defining the concept of tax ethics as the behaviour norm leading citizens to be a taxpayer in their relationship with the government, stressed that these norms have a remarkable effect on tax compliance attitude. Similarly, Wenzel (2005) points out that individuals who believe in the obligation of behaving honestly over the issue of tax have higher levels of tax morale.

As mentioned above, there is no clear distinction between tax compliance, tax morale and tax ethics. When these articulated terms are examined integratedly, they present a clearer picture. Indeed, this distinction in tax compliance research is the main element that leads to the concept of tax morale becoming more prominent.

For this reason, the dynamics of tax compliance, which are among the key concepts of the afore-mentioned terms, will be examined, and how tax compliance differs will be discussed. At this point, as the study heads towards the aforesaid discussion, it is predicted that it will pave the way for a more comprehensive research related to the main focus of the study. Tax compliance research appears and draws attention pro tanto away from moral approach. For this reason, it is initially vital to discover a traditional tax compliance approach in order to internalize tax morale.

3. The Development of Tax Compliance Approach

It is possible to categorize tax compliance studies within the context of two approaches in the literature. The first one, the pioneer in the field, is the Allingham-Sandmo Approach (ASA). This approach, accepted as a standard approach, is based on the study of the year 1972 and focused on auditing-punishment issues. The second approach in the field is a behavioral featured moral-oriented frame ecologie that appeared in the literature later. This ecologie emphasizes psychological and sociological characteristics so as to remove the deficiencies in the standard approach.

3.1. The Allingham-Sandmo Approach

This research, starting from Gary S. Becker's economics of crime model within the context of Michael G. Allingham and Agnar Sandmo's neoclassical approach, comes under deterrence-oriented studies (Alm & Martinez-Vazquez, 2007). In Allingham and Sandmo's analysis (1972), taxpayers are seen to be rational, and their choices are compatible with the 'decision-making under uncertainty' axioms of John von Neumann and Oskar Morgenstern (1944). They also try to maximize the taxable incomes. The taxpayer, within the context of this approach, is a homo economicus who optimizes between the benefits and costs of complying with the tax. In this respect,

it is possible to discover the benefits for an individual who pays less or none of the tax – when there is no auditing nor unconformity with the auditing- rather than an individual who pays the tax honestly. When any noncompliance is identified, a reverse situation can be observed (Kirchler, et al., 2008).

Within the scope of neoclassical public economics theory, it is supposed that the rational individual will not take part in the financing of public goods by displaying a free-rider attitude (Stiglitz, 2000). For this reason, governments try to make deterrent policies as they push citizens to fully realize their tax duties (Torgler & Schaltegger, 2006). In this respect, many economists designate deterrent-oriented theoretic models in the literature. It is an approach developed by the pioneers Allingham and Sandmo within the context of the utility theory of these models. Within the context of this approach it is possible to observe the study's effects both over the research reflections on the economy of crime-characterized activities by Becker (1968) and Tulkens and Jacquemin (1971) and the study of indeterminate economy by Arrow (1970) and Mossin (1968). The effects of tax compliance on higher tax rates are basically researched within the scope of ASA and the relationships among tax evasion, auditing probability and punishment degree are scrutinized within this context (Andreoni, et al., 1998).

According to ASA, the first behaviour to research is tax evasion so as to analyze the relation between taxation and taxpayers' risk-taking decisions. The authors put emphasis on the difficulty of a general analysis as tax evasion has many forms and for this reason, they shaped their studies within a limited framework. In their fictional model these researchers analyze the tax evasion decisions of taxpayers that consciously underdeclare it.

Decisions regarding tax declaration are unclear within the scope of ASA. The reason behind this is that a taxpayer who does not declare all income is not automatically punished by tax administration. The taxpayer can make a choice between two basic strategies: a) Declaring real income, and b) declaring less income than the real one. When the second strategy is preferred, taxpayer's gain will depend on the auditing by tax administration. If there is no auditing, the individual will get the better of her/his situation. However, the taxpayer is likely to face a worse situation if auditing takes place. In this regard, individuals need to determine correct strategies in order to obtain optimal benefit.

ASA points out that decisions related to the tax liabilities of individuals are only shaped within the frame of economical factors (Tosuner & Demir, 2007). In order to test this claim, many empirical analyses are made in the literature. The cumulative result of the research is that ASA is not sufficient to explain the high compliance level in real life (Lisi & Pugno 2011). Torgler (2003b), Graetz and Wilde (1985), Alm et al. (1992) and Frey and Feld (2002) are thus among the main authors criticizing ASA.

The majority of economic analyses on tax evasion aim to research the effects of the various legal and economic practices over taxpayer behaviours and the theoretic and empirical side of these effects. However, all these studies neglect the taxpayer's attitude of tax morale which is one of the main determinants of tax compliance (Eisenhaur, 2008). When the economics of crime and particularly of income tax crime are examined, it is observed that there is a *de facto* attitude against a rational, risk-averse and immoral individual. In other words, standard theory accepts decision-making individuals as the ones who are affected by economic stimulus and who abandon committing crime in case of being caught or because of the risk of punishment. They are the people who do not have any moral good or bad preference unless they face the risk of being caught. However, many researchers have questioned the transmitted tendency in recent years. The

number of scholars, presenting opposite alternatives against the one evaluating the individuals as the immoral actors who try to maximize the expected benefit, are gradually increasing (Eisenhauer, Geide-Stevenson, & Ferro, 2011).

3.2. Tax-Morale Oriented Approach

The concept of tax morale in literature is developed in order to solve the complexity of tax compliance. To be clear, it is possible to explain experienced tax compliance within the context of this concept despite low deterrence rates in many countries (Slemrod, 2007). Despite low auditing rates and punishments, experiencing limited levels of tax evasion attracts many scholars' and experts' attention. Likewise, the deterrence-oriented models, centering upon auditing and punishment, presuppose a low tax compliance tendency and high tax evasions within the frame of transmitted restraints (Torgler, 2007). However, the perspective of morale-oriented tax compliance offers useful instruments to explain pointed tendencies as it is not only based on rational individual presupposition.

According to the morale-centered approach, an individual is not just an independent agent trying to maximize utility. It is possible to describe an individual as the person communicating with social norms, answering social norms and an agent who has sui generis attitudes and beliefs within the context of this approach. Therefore, the taxpayer's attitudes and beliefs take place in the center of this approach (Devos, 2014).

Early literature on tax morale dates back to the 1960s and 1970s. The important findings which were obtained as a result of the studies of Günter Schmolders and the scientists gathered around him about financial psychology within the body of Köln Tax Psychology School can be regarded as milestones of the relevant literature (Torgler, 2003a). Tax Psychology School emphasizes that economic facts should not be analyzed in view of a neoclassical perspective. The primary goal of the scholars in this school is to build a bridge between social psychology and economics. Particularly, they see the concept of tax morale as the indispensable and integral part of tax compliance (Alm & Torgler, 2006). According to this concept the more positive the individual's opinion about paying taxes and cooperating with the tax office is, the higher the voluntarily tax compliance level will be.

In this sense, within the framework of fiscal psychology models developed in the relevant context, attention was drawn to a negative relation between tax compliance and auditing and also to the positive relation between tax compliance and cooperation (Devos, 2014). In the 1990s, attention was focused on the alternating compliance determinants. Among these determinants, the equation of an exchange variable comes forward. According to researchers, this variable indicates that taxpayers evaluate how many public services are received in return for taxes. Alm et al. (1992a), additionally, tested how tax compliance can be shaped in the absence of public goods and services and concluded that tax compliance level of taxpayers increased as the advantage taken from public goods and services increased.

There were many empirical studies examining the correlation between the perceptions of taxpayers and tax evasion during 1990s. However, the conclusions drawn by many studies are inconsistent with each other. It is possible to claim that the terms used to measure perspective differences, definitional problems and the multidimensional nature of the justice concept led to this distinction. Moreover, demographic factors (age, gender, marital status, education, culture and occupation etc.) also have an effect on the justice perceptions of taxpayers and for this reason, it leads to distinction among tax compliance behaviours (Devos, 2014). Individuals' fulfillment of

their tax duties in a timely and complete manner is of paramount importance in regard to the achievement of the targeted tax revenue of the state. In this context, the factors affecting tax morale as an internal motivation towards taxpaying (age, gender, education, marital status, religion, occupation, democratic belief, confidence on government/politicians/legal system/ other citizens etc.) are also of paramount importance.

4. Research Methods and Relevant Literature

In this section, we first discuss the research methods used to measure tax morale in the relevant literature, and secondly, we look at the studies which have been conducted for Turkey until now using the same data source as the current study.

4.1. Research Methods

It is possible to state that there are various research methods frequently used in the literature. Although there is no absolute consensus on these methods, it is possible to have an overall view of the dimensions of the shadow economy, tax evasion, tax compliance and tax morale through them (Torgler & Schaltegger, 2006). According to Feld et al. (2007), it is possible to examine these methods, directly or indirectly, under two titles. Income gaps approach, monetary approaches (the approaches of interactions and money demand), electric consumption approach, and the latent variable approach (MMIC Model) can all be included in the list of indirect methods. Data gathered by the tax administration and survey practices take place in the direct methods. It is possible to affirm that researchers generally prefer direct methods in their tax compliance research.

Data obtained as a result of usual auditing processes are used in researching tax compliance, tax evasion and tax morale by many scholars. In the literature, the majority of studies conducted to measure tax compliance and tax evasion are realized thanks to data gathered by various institutions in the US based on data obtained by the administration.

Survey practices come forward as a popular option among the indirect methods. Through these methods, it is possible to reveal taxpayers' attitudes concerning declaring of tax and to scrutinize the tendency over tax non-compliance (Torgler & Schaltegger, 2006). The surveys, which try to explain individuals' views about the tax system, apply to a very small part of the population. In these practices, the random sampling option is not usually preferred (Pyle, 1991).

The basic advantage of survey practices is that it becomes possible to analyze socioeconomic, demographic and behavioural elements more widely. This variety means that questionnaires are a convenient tool to research and test new hypotheses. In addition, surveys allow researchers to compare samples of different countries and examine changes over time. (Torgler & Schaltegger, 2006). In this regard, it is also possible to say that a well-designed survey provides an opportunity to reach different groups of people from different areas in a fast and low cost way (Büyükoztürk, 2005). The data gathered from the surveys are well able to be analyzed using developed statistical methods.

We can observe two types of research in tax morale used predominantly in such research. The first of these survey types is the national/regional/local and restrained sampling type, while the second type consists of global scaled surveys. The universal features of globally scaled surveys and their representation of main body enable them to perform a more detailed analysis and for this reason, they are frequently preferred by researchers. WVS, being a global scaled survey practice, will be used within the scope of this study. Thus, this study attempts to analyze the evolution experienced in the historical process within the frame of a representative sampling.

WVS Association is a global organization that investigates the effects of changing values on social and political life. WVS was initially designed for testing hypothesis over basic values and motivations of economical and technological developments in industrialized countries. The instruments of assessment and evaluation developed by Inglehart (1977) are another remarkable component of the survey. WVS is the largest non-commercial and international time series analysis ever conducted on people’s beliefs and values. The association realized six different waves of survey practice between 1981 and 2004. Although the survey has a fixed main theme, various updates were added due to time and spatial changes. Therefore, both the applicability of the survey and its compatibility with the spirit of the time have been enhanced.

In this context, the following section of this paper looks at related studies in the literature using WVS in order to research tax morale in Turkey.

4.2. Literature Review for Turkey

In various studies on tax morale carried out for Turkey, surveys have mainly been used. The majority of these kinds of surveys are carried out at national/regional/local level with a limited sample. However, in addition to these analyses, there is a limited number of research evaluating Turkey via universal surveys. In this section , we will only present Turkish analyses using WVS as a basic database.

In the literature, there are six studies analyzing tax morale and the factors affecting it through WVS data for Turkey. In the all of these studies only one wave of WVS has been exploited.

Table 1: Tax Morale Studies Carried Out by WVS in Turkey

Author	Year	WVS Wave (Year)	Method
Gökbunar et al	2007	EVS (2001)	Probit Model
Tekeli	2011	Fifth Wave (2007)	Ordered-Probit Model
Kaynar-Bilgin	2011	Fifth Wave (2007)	Ordered-Probit Model
Çevik	2012	Fifth Wave (2007)	Variance Analysis
Bilgin	2014	Fifth Wave (2007)	Ordered-Probit Model
Bilgin ve Kaynar-Bilgin	2014	Fifth Wave (2007)	Ordered-Probit Model

Gökbunar, Selim and Yanıkkaya (2007) examined the elements affecting tax morale in Turkey using the European Values Study (EVS), the former version of WVS, in their studies. The Probit model was used in the study. As a result of the study, the authors concluded that tax morale levels increased as age, religiosity and level of commitment to democracy increased. Moreover, it was determined that, when compared to women, men had lower levels of tax morale. Similarly, self-employed people had lower levels of tax morale compared to other working groups. Furthermore, education, marital status, economical status and confidence in other individuals did not have any impact on tax morale level. Besides, there was no positive impact between national pride and tax morale level. Finally, they concluded that there was a negative relation (contrary to expectations) between confidence in courts and the legal system as a whole and tax morale.

Tekeli (2011) used the fifth wave of WVS to make a comparative analysis of the elements affecting tax morale in Turkey and Japan. The author, in his study, used an ordered probit model. At the end of the study, while positive relations between trust, national pride and religiosity and tax morale were determined, negative relations were observed between democracy, awareness variables and tax morale. Furthermore, there was no identification of any significant relation between

ideology, happiness, income, education and marital status and tax morale. There was no significant distinction between the tax morale levels of men and women. Moreover, it was also concluded that unemployed people and housewives (compared with referred groups) had the lowest tax morale. In addition, although it was not indicative of a very strong relationship statistically, it was determined that the level of tax morality increases as people get older.

Kaynar-Bilgin (2011), in her study¹, used the fifth wave of WVS in order to determine the elements shaping tax morale in Turkey and also make a relevant analysis between tax morale and these elements. She used an ordered probit model in the study. Her study concluded that age, gender, marital status, economical status, income level, business sector and space variables were not sufficient indicators affecting tax morale level. On the other hand, there was a positive relation between religiosity, national pride, confidence in government and public institutions and tax morale level.

Çevik (2012), in his study, took advantage of data gathered within the scope of WVS's fifth wave to analyze the individual's interaction with state and society, individual value judgment and the effects of norms over tax morale in Turkey. Difference tests were applied by subjecting these data to variance analysis. At the end of the study, the author identified a positive relation between individuals' inclusion into political decision-making, confidence level on state and tax morale levels. In addition, there was a relation between individuals' expectations from state, social capital factor and tax morale while there was no significant relation between economic situations and tax morale level. It was concluded that elements like opinions of other individuals, egoism/altruism and religiosity had an effect on tax morale.

Bilgin (2014), in his study, used the fifth wave of WVS data to analyze tax morale elements in Turkey and Spain and compare these two states in terms of tax morale dynamics. At the end of the study, using the probit model as his method, it was observed that the importance of religion, politics, the confidence on the justice system, state, religiosity, national proud and private sector employment variables had a statistically significant and positive impact on tax morale. In addition, age, gender, being self-employed employee/retired, income level and financial satisfaction factors did not play a determinant role on tax morale level.

Bilgin and Kaynar-Bilgin (2014), in their studies, analyzed the determinant factors on tax morale in Turkey and the European Union. In their analyses, they used the data within the scope of the fifth wave of WVS. As a result of the study, using an ordered probit model, the researches identified that the variables under the title of social capital were the most influential factors over tax morale. In addition, they concluded that the variables of age, gender, marital status, material possession, business sector and field, income level and education level were not determinant factors over tax morale. It was observed that unemployment reduced the tax morale level.

5. Practice

Turkey got involved in WVS research in the second wave. WVS practice in Turkey was realized by a team under the leadership of Prof. Dr. Yılmaz Esmer. The recent data belonging to Turkey is from the sixth wave, the latest version, of WVS. Information about the years in which various waves of WVS were implemented in Turkey and attendant numbers of this practice are given in Table 2.

¹ This paper is derived from master thesis of the author.

Table 2: World Values Survey in Turkey

Wave No	In Turkey	Attendant Numbers
2	1990	1030
3	1996	1907
4	2001	3401
5	2007	1346
6	2012	1605

In this study, the data for analysing the tax morale variable that will be used as the dependent variable for Turkey is only available in the survey's 2nd, 5th and 6th waves. For this reason, only data of 1990, 2007 and 2012 will be used in regressions for intertemporal tests.

5.1. Method and Variables

5.1.1. Dependent Variable

Tax morale is the dependant variable in this study. The question asked of respondents to measure tax morale within the scope of WVS was as follows:

'Now I will read some opinions and types of behaviour to you.

"Tax evasion when it is possible."

To what extent you find it right/reasonable or wrong/unreasonable? If you find it wrong/unreasonable, choose 1 in the scale; however if you find it right/unreasonable, choose 10 in the scale. Or choose any point.'

In line with the general trend in the literature, the scale was inverted, narrowed and recoded. First of all, this 10-tier unique scale was reduced to 4-tier due to the limited answers a of 4-10 tier². In addition, the scale is reversed; therefore, the small numbers represent a low tax morale, whereas high numbers represent a high tax morale. In the last analysis, while 0 answer represents absolute right/reasonable (low tax morale), 3 represents absolute wrong/unreasonable (high tax morale) in this new 4-tier scale (0, 1, 2, 3) within the range of 0-3.

5.1.2. Independent Variables

Various independent variables are used so as to research different model specifications in the study. In this regard, many similar studies are examined and agreed variables included into the analysis³. In addition, some variables are used in the analysis in order to create a unique contribution that is not used before in the literature and perceived as important for the Turkey example. In this context, it is possible to sort out independent variable analyses in the study as demographic factors (gender, age, marital status), economic factors (employment situation, income level), institutional factors (confidence in the parliament/bureacracy/government/people), satisfaction factors (life satisfaction/material possession) and various factors (year, political view, national pride, religiosity, state responsibility, capital accumulation). The definition, scales and descriptive statistics are given in Table 3.

2 In this context, the reason behind the aggregation of the answers within the range of 4-10 under a sole value is the lack of variance.

3 In this regard, while selecting, basic factors are determined as: the inclusion of all said three waves into the analysis of WVS's Turkey leg, the answers out of evaluation should not be at the level of affecting the health/quality of estimation and the scale should follow a route in parallel with waves.

Table 3: Descriptive Statistics (Attendants' share as %)

Variable Name		1990	2007	2012	Integrated
Gender	Men	49.71	50.22	48.60	49.43
	Women	50.29	49.78	51.40	50.57
Age	15-24	24.71	20.65	18.13	20.68
	25-34	27.15	31.80	28.47	29.26
	35-44	20.90	21.77	22.37	21.79
	45+	27.25	25.78	31.03	28.28
Marital Status	Married & Living together as a couple	71.69	66.34	65.67	67.45
	Divorced & Married but living apart & Widower	5.54	4.16	7.23	5.76
	Single	22.76	29.49	27.10	26.79
Employment Situation	Wage earner and full-time	21.95	22.88	26.73	24.20
	Wage earner and part-time	5.46	2.75	6.23	4.85
	Self-employed	14.50	13.45	8.47	11.70
	Retired	5.66	9.44	10.84	9.04
	Housewife	34.36	34.32	33.77	34.11
	Student	5.66	8.84	8.72	7.98
	Job seeker	9.33	6.09	4.80	6.39
	Other	3.08	2.23	0.44	1.72
Income Level	1 (the lowest)	3.67	21.76	1.91	9.08
	2	5.76	26.38	2.86	11.57
	3	24.13	14.10	8.15	14.29
	4	36.15	14.86	14.77	20.32
	5	19.86	3.56	19.22	14.09
	6	8.04	7.51	16.93	11.44
	7	1.19	1.52	17.63	7.93
	8+ (the highest)	1.19	10.31	18.52	11.27
Confidence on the Parliament/ National Assembly	Never trust	17.97	15.96	15.23	16.18
	Not trust	24.26	24.02	30.20	26.59
	Trust a little	30.15	38.58	37.91	36.13
	Totally trust	27.61	21.44	16.66	21.10
Confidence Level on Statesmen/ Bureaucrats	Never trust	13.65	15.98	12.01	13.77
	Not trust	36.35	28.55	28.88	30.73
	Trust a little	30.28	45.07	44.78	41.08
Confidence Level on Ankara Government	Totally trust	19.72	10.40	14.34	14.42
	Never trust	23.57	15.72	16.43	17.90
	Not trust	27.20	21.55	25.64	24.60
Confidence Level on Courts	Trust a little	31.06	35.81	34.34	34.06
	Totally trust	18.17	26.92	23.59	23.44
	Never trust	10.82	8.59	11.62	10.39
Confidence Level on People	Not trust	25.52	16.43	19.96	20.21
	Trust a little	35.55	38.71	39.79	38.32
	Totally trust	28.10	36.27	28.63	31.08
Confidence Level on People	Many of them are reliable	9.98	4.78	12.43	9.14
	It should be very careful	90.02	95.22	87.57	90.86
Importance of Politics	Never important	38.49	31.77	18.18	28.00
	Not important	34.03	30.43	33.08	32.42
	Less important	16.17	24.61	31.95	25.41
	Very important	11.31	13.20	16.79	14.17
Importance of Religion	Never important	5.21	2.75	3.19	3.56
	Not important	10.61	5.80	4.38	6.46
	Less important	22.99	16.44	26.56	22.21
	Very important	61.20	75.00	65.88	67.77

Table 3: Descriptive Statistics (Attendants' share as %)

Variable Name	1990	2007	2012	Integrated	
Life Satisfaction Level	1 (the lowest)	5.65	3.05	2.06	3.32
	2	1.27	1.34	1.56	1.41
	3	4.38	3.42	2.44	3.27
	4	4.97	2.67	3.44	3.57
	5	24.15	5.72	8.49	11.60
	6	11.68	9.96	10.43	10.59
	7	11.68	16.34	19.49	16.41
	8	15.38	21.62	22.80	20.48
	9	4.77	15.68	15.80	12.91
	10 (the highest)	16.07	20.21	13.49	16.43
Material Satisfaction Level	1 (the lowest)	6.55	4.25	2.97	4.33
	2	5.38	3.50	1.70	3.27
	3	8.60	5.29	5.18	6.10
	4	10.17	6.56	7.70	7.95
	5	34.41	16.63	16.67	21.25
	6	13.88	20.36	18.37	17.88
	7	8.99	20.43	18.62	16.74
	8	5.96	13.12	15.47	12.21
	9	1.37	6.41	7.64	5.60
	10 (the highest)	4.69	3.43	5.68	4.66
Political View	1 (left-wing)	4.90	7.96	5.71	6.24
	2	2.78	3.85	3.51	3.43
	3	9.47	7.00	6.88	7.58
	4	7.57	6.04	5.51	6.21
	5	40.76	13.30	14.66	20.92
	6	9.80	18.99	17.14	15.86
	7	8.69	7.44	13.70	10.36
	8	6.46	13.56	13.15	11.56
	9	2.34	6.47	8.26	6.15
	10 (right-wing)	7.24	15.40	11.49	11.68
National Pride Level	Never pride	1.39	0.71	0.86	0.95
	Not pride	6.95	3.10	2.39	3.84
	Quite pride	24.63	15.01	17.04	18.39
	Absolutely pride	67.03	81.18	79.71	76.82
Religiosity	Pious	74.55	82.06	83.43	80.68
	Not pious	24.25	17.34	15.62	18.40
	Atheist (Nonbeliever)	1.20	0.61	0.95	0.90
State Responsibility	1 (Persons should be responsible of their own lives)	13.90	7.08	3.08	7.23
	2	4.20	4.79	3.47	4.11
	3	6.20	8.30	7.13	7.28
	4	4.60	8.37	9.31	7.78
	5	15.00	11.04	8.93	11.21
	6	5.70	11.95	12.52	10.57
	7	8.10	12.02	14.19	11.88
	8	9.80	9.97	15.22	12.04
	9	6.20	9.36	11.18	9.27
	10 (State should take more responsibility over citizens' lives)	26.30	17.12	14.96	18.63
Capital Accumulation	1 (The wealth of someone means the poverty of others)	15.29	9.73	13.22	12.60
	2	3.72	5.97	4.66	4.85
	3	5.13	10.28	10.03	8.84
	4	5.84	11.85	10.60	9.78

Table 3: Descriptive Statistics (Attendants' share as %)

Variable Name	1990	2007	2012	Integrated
5	19.01	14.21	13.03	14.97
6	4.93	13.27	12.32	10.72
7	6.24	7.85	11.75	9.02
8	7.95	7.61	13.03	9.91
9	5.23	6.99	5.62	5.97
10 (There is sufficient capital in the world for everybody)	26.66	12.24	5.75	13.33
Total Attendant Number	1030	1346	1605	3891

5.1.3. Ordered Probit Model

Tax morale level, used as the dependant variable in the study, is an ordinal variable having an ordered scale within the range of 0-3. For this reason, an ordinal probit model will be used for estimation, similar to many studies that research tax morale level based on survey data in the literature. Estimation equation does not have a linear form within the frame of this model. For this reason, although coefficient signs have a determinant feature, it is not possible to interpret the coefficient size. In this sense, it is proposed that applying marginal impact assessment is more reasonable than coefficient interpretations which will have a misleading qualification and also it attaches great importance to marginal effects. In this context, in the study, the marginal effects will be calculated in order to analyze any change over control variable values which may have the highest tax morale level.

6. Results

6.1. Tax Morale Distribution

This study analyses whether there is a statistically significant differentiation on the average tax morale levels of attendants involved in the three different waves before the regression stage. For this purpose, descriptive information will be given in Table 4 in relation to tax morale levels in different waves.

Table 4: Definitive Statistics for Tax Morale Level

	Average	Standard Deviation	0 respondents with % (the lowest ones in tax morale)	1 respondent with %	2 respondent with %	3 respondent with % (the highest ones in tax morale)
2. Wave	2.812193	0.6236235	3.05	2.65	4.33	89.97
5. Wave	2.713647	0.6802328	3.06	3.73	12.01	81.21
6. Wave	2.782636	0.6346048	3.31	1.69	8.43	86.57

In order to examine whether the divergences seen in Table 4 indicate a statistically significant difference, the hypothesis -the difference between the average tax morale levels of the participants involved in different waves is not significant- was tested. The analyzed histograms of tax morale level distribution and the results of Shapiro-Wilk and Shapiro-Francia test of normality point out that there is not a normal tax morale distribution in each three waves. For this reason, the Kruskal Wallis test was used, which enables a nonparametric technique for ordinal and Likert scale variables. Test statistics are calculated as $\chi^2(2) = 34.806$ (prob > $\chi^2 = 0.0000$). Null hypothesis is rejected since a significant difference in 0,000 level among the average tax morale level of

attendants who participated in different waves was identified. In addition, the nonparametric Wilcoxon Signed Ranks Test was also applied in order to analyze the reason behind the dual differentiations among the waves. As a result of the test, a statistically significant differentiation for 3 types of dual comparison was seen.

6.2. Empirical Findings

Over the course of time, there have been many studies analyzing the transformation of tax morale determinants in literature. However, these researches are not available in the intertemporal comparison for Turkey. For this purpose, 7 different model specifications are used to determine whether there is any significant difference between the years 1990, 2007 and 2012. Therefore, the reliability and strength of the used independent variables are tested through various models. The results of this analysis are given in Table 5.

Table 5: Intertemporal Regression Outputs

	1	2	3	4	5	6	7
	Coefficient z value	Marginal effect	Coefficient z value	Marginal effect	Coefficient z value	Marginal effect	Coefficient z value
Year							
2007	-0.545348	-6.41***	-0.118937	-0.548146	-6.22***	-0.118871	-0.52472
2012	-0.215931	-2.52**	-0.0392387	-0.228654	-2.64***	-0.0415721	-0.163984
Gender							
Women	0.0361023	0.45	0.0078013	0.030916	0.39	0.0066689	0.0339993
Age							
25-34	-0.085547	-0.91	-0.0187031	-0.093203	-0.98	-0.0203458	-0.063304
35-44	-0.04357	-0.38	-0.0093244	-0.052209	-0.46	-0.011625	-0.089917
45+	0.0084003	0.07	0.0071499	0.0102877	0.09	0.0021295	0.0060281
Marital Status							
Divorced & Married but lives apart & Widower	-0.068682	-0.51	-0.0148726	-0.066355	-0.49	-0.0143367	-0.078787
Single	-0.111415	-1.24	-0.0246531	-0.10866	-1.21	-0.0239829	-0.14452
Wage							
earner and part time	-0.214792	-1.58	-0.0457806	-0.223602	-1.65*	-0.0477178	-0.227944
Self-employed	-0.007796	-0.08	-0.0014859	-0.008992	-0.09	-0.0017099	0.0284079
Retired	-0.180183	-1.43	-0.0377192	-0.176346	-1.39	-0.0367231	-0.185264
Housewife	-0.184893	-1.83	-0.0388008	-0.192314	-1.90	-0.0403833	-0.167095
Student	-0.05267	-0.41	-0.0102939	-0.052234	-0.40	-0.0101749	0.0001807
Job-seeker	-0.417642	-3.54***	-0.0983009	-0.405699	-3.43	-0.0946339	-0.321126
Other	-0.072403	-0.31	-0.0143051	-0.07348	-0.31***	-0.01444816	0.0341899
Income Level							
2	0.1763785	1.60	0.0355925	0.1667212	1.49	0.033798	0.1927166
3	0.1654663	1.41	0.0335853	0.1491805	1.26	0.0305236	0.1980505
4	-0.078668	-0.75	-0.0180746	-0.088167	-0.82	-0.0203255	-0.037734
5	0.0212037	0.17	0.0046379	0.0233819	0.19	0.0051472	0.0940559
6	-0.044898	-0.37	-0.0101481	-0.031047	-0.25	-0.0069626	-0.001193
7	-0.189537	-1.34	-0.0458641	-0.16963	-1.14	-0.0406205	-0.168763
8	0.09123	0.77	0.0192335	0.1212428	0.95	0.0251732	0.1266415
Employment Situation							
Wage earner and part time	-0.214792	-1.58	-0.0457806	-0.223602	-1.65*	-0.0477178	-0.227944
Self-employed	-0.007796	-0.08	-0.0014859	-0.008992	-0.09	-0.0017099	0.0284079
Retired	-0.180183	-1.43	-0.0377192	-0.176346	-1.39	-0.0367231	-0.185264
Housewife	-0.184893	-1.83	-0.0388008	-0.192314	-1.90	-0.0403833	-0.167095
Student	-0.05267	-0.41	-0.0102939	-0.052234	-0.40	-0.0101749	0.0001807
Job-seeker	-0.417642	-3.54***	-0.0983009	-0.405699	-3.43	-0.0946339	-0.321126
Other	-0.072403	-0.31	-0.0143051	-0.07348	-0.31***	-0.01444816	0.0341899
Income Level							
2	0.1763785	1.60	0.0355925	0.1667212	1.49	0.033798	0.1927166
3	0.1654663	1.41	0.0335853	0.1491805	1.26	0.0305236	0.1980505
4	-0.078668	-0.75	-0.0180746	-0.088167	-0.82	-0.0203255	-0.037734
5	0.0212037	0.17	0.0046379	0.0233819	0.19	0.0051472	0.0940559
6	-0.044898	-0.37	-0.0101481	-0.031047	-0.25	-0.0069626	-0.001193
7	-0.189537	-1.34	-0.0458641	-0.16963	-1.14	-0.0406205	-0.168763
8	0.09123	0.77	0.0192335	0.1212428	0.95	0.0251732	0.1266415
Employment Situation							
Wage earner and part time	-0.214792	-1.58	-0.0457806	-0.223602	-1.65*	-0.0477178	-0.227944
Self-employed	-0.007796	-0.08	-0.0014859	-0.008992	-0.09	-0.0017099	0.0284079
Retired	-0.180183	-1.43	-0.0377192	-0.176346	-1.39	-0.0367231	-0.185264
Housewife	-0.184893	-1.83	-0.0388008	-0.192314	-1.90	-0.0403833	-0.167095
Student	-0.05267	-0.41	-0.0102939	-0.052234	-0.40	-0.0101749	0.0001807
Job-seeker	-0.417642	-3.54***	-0.0983009	-0.405699	-3.43	-0.0946339	-0.321126
Other	-0.072403	-0.31	-0.0143051	-0.07348	-0.31***	-0.01444816	0.0341899
Income Level							
2	0.1763785	1.60	0.0355925	0.1667212	1.49	0.033798	0.1927166
3	0.1654663	1.41	0.0335853	0.1491805	1.26	0.0305236	0.1980505
4	-0.078668	-0.75	-0.0180746	-0.088167	-0.82	-0.0203255	-0.037734
5	0.0212037	0.17	0.0046379	0.0233819	0.19	0.0051472	0.0940559
6	-0.044898	-0.37	-0.0101481	-0.031047	-0.25	-0.0069626	-0.001193
7	-0.189537	-1.34	-0.0458641	-0.16963	-1.14	-0.0406205	-0.168763
8	0.09123	0.77	0.0192335	0.1212428	0.95	0.0251732	0.1266415

As it is seen above, tax morale level is affected significantly in the all versions of the model. The probability of 2007 and 2012 attendants who may have a high tax morale is lower than the attendants of the year 1990. The difference, particularly for 2007, is more significant and greater than in the other years. The probability of having a high tax morale level is approximately 9.5% lower in the year 2007 and 3% lower in 2012 compared with the reference year of the most comprehensive 7.version of the model. The results are not consistent with Kruskal Wallis test and Wilcoxon Signed Ranks test results applied before. In this context, it is possible to observe tax morale erosion in 2000s compared with 1990s. However, the data of 2012 point out that the morale erosion has lost its acuteness in relation to the year of 2007. No significant findings which increase the probability of having a high tax morale related with gender, age and marital status were observed in any of the versions. When the employment situation is examined, no significant consistency was observed in 5 versions. The probability of having a high tax morale by job-seekers is lower than wage-earners and full-time employees compared with the reference group. As these people are not income taxpayers, the value of this output is disputable. It indicates a distinction on 6th and 7th versions, which are the most complicated models of income level. While low-income individuals in groups 2 and 3 are more likely to have higher tax morale than those in group 1, which includes the poorest, this type of significant segregation does not exist for the group members of 5, 6, 7 and 8, even though this includes higher income earners. For this reason, it is not possible to refer to consistency between income level and tax morale.

The confidence in the parliament does not significantly change the probability of having a high tax morale in any version. The confidence in the courts leads to a low significant positive impact over only the 1st and 3rd versions. It could be concluded that people who say ‘be very careful with other people’ have a higher probability of a high tax morale in the 6th and 7th versions rather than the reference group. It can be observed that the confidence in the government increases the the high tax morale probability to a high significant level for all versions; on the contrary, as the confidence in the bureaucracy increases, the probability of having a high tax morale decreases for all versions. This finding is quite remarkable. Kaynar-Bilgin (2011) reaches a similar result regarding the coefficient sign related to trust in bureaucracy (although not significant) in her study. In this regard, it is possible to assess that citizens exhibit a low tax morale since they suppose that their irregularities can be identified by the authorities. The importance attributed to politics does not create any significant impact for all versions. As the importance of religion increases, the probability of having a high tax morale increases for all versions.

The probability of having a high tax morale by people who are satisfied with their household income is lower for all versions which have a variable. It can be observed that individuals who have high life satisfaction have a higher probability of a high tax morale even if it is lower in the 2nd and 3rd versions. The increase in national pride levels increases the probability of having a high tax morale for all versions. The variable of having a high probability of tax morale for non pious attendants is lower than that for pious attendants for all versions. There is no distinction for atheist attendants.

It can be observed that attendants who believe that the state should take more responsibility for citizens’ lives have higher a significant probability of a high tax morale. It is possible to conclude that citizens, thinking that the state should be more responsible for their lives, are ready to pay their taxes in return for public services. Similarly, people, who think that there is sufficient capital for everybody (that is, people who do not think that acquiring capital is not a zero-sum game), have a higher tax morale probability.

Since the two independent variables used in the study indicate unique analyzing, we researched whether these variables have any significant contribution for the estimation power of the model through a Wald test. Test output of state responsibility for the 6th version is calculated as $\chi^2(1) = 8.72$ (prob > $\chi^2 = 0.0032$); test output of capital accumulation for the 7th version as $\chi^2(1) = 18.29$ (prob > $\chi^2 = 0.0000$) and integrated test output of two variables for the 7th version as $\chi^2(2) = 24.69$, prob > $\chi^2 = 0.0000$). In this context, it is analyzed that both state responsibility and capital accumulation develop the estimation power of the model.

7. Conclusion

Tax losses and evasions are significant problems experienced for a long time by all economies across the world. For this reason, the public sector experiences difficulty in meeting the fund needs and encounters setbacks in presenting public goods and services. Both politicians and scientists have focused on punishment and auditing factors and have discussed how these instruments will be used so as to overcome the problems concerning taxation. However, as time has elapsed it has become clear that the deterrence-oriented approach is far from reflecting the tax compliance dynamics currently experienced. In this sense, both policymakers/implementers and academicians give more importance to the tax morale concept so as to explain available tax compliance levels and make updates concerning public sector income policies.

These developments have led to the increase of inner motivation-focused studies towards taxpaying in the literature. Many researchers have made analyses using different methods and data sources at a local, national and global level. A related tendency was also observed in Turkey and many empirical studies have been derived from direct methods. In these studies, the factors shaping tax morale in Turkey have been researched. However, it should be emphasized that these researches have been realized within the frame of restricted sampling, which does not reflect the main body. The studies examining Turkish tax morale making use of WVS, which provides a wide sample with high representation capability within the framework of a global orientation, provide a static analysis since they focus on a single wave of the survey. In this sense, it can be concluded that the analysis enabling intertemporal comparison which includes the recent wave can contribute to tax morale. Although such analyses were carried out for many countries in the literature, there is no similar analysis for Turkey.

In this study, the evolution of tax morale in Turkey within a period of 22 years is examined using WVS's 1990 (2nd wave), 2007 (5th wave) and 2012 (6th wave). The analyses were made via alternating ordinal probit models having different specifications in order to recognize each factor and observed how tax morale level has changed throughout time. It is possible to evaluate that there is a tax morale erosion in 2000s compared with 1990s. However, 2012 data indicate that tax morale erosion lost its sharpness in 2007, relatively speaking. There is a relative positive change on tax morale compared to the previous measure in the year 2012.

According to the research findings, as the level of trust and financial satisfaction increases, the probability of having a high tax morale decreases; as trust in the government, the importance of religion and the level of national pride increases, the probability of having a high tax morality increases. In addition, it is observed that those who are religious, those who think that the state should take responsibility and those who think that wealth is abundant enough for everyone are more likely to have a high tax morality.

A unique matter comes forward in the study within the context of intertemporal analysis. It is observed that the individuals thinking that the state should take more responsibility over citizens'

lives have a higher tax morale. This trend bears a strong and durable consistency. In this regard, it is possible to evaluate that citizens, who think that the state should take more responsibility, are ready to pay their taxes in return for public services. This interpretation also reveals the shortcomings of the deterrence-oriented approach. There are many situations in which the purpose of taxpayers' non-compliance with tax is not merely to reduce their tax burden. Citizens sometimes attach more importance to the quality of the relationship developed between the public sector and the citizen in the context of social policy than the tax burden and determine their attitude towards taxes within the framework of these evaluations.

In the final analysis, if the Turkish tax administration, which wants to increase public revenues and taxpayer satisfaction, adds value to the above-mentioned patterns, this will make an important contribution to the foundation of an effective tax system. It is vital to strengthen the authority-taxpayer relation so as to promote social welfare. Taxpayers should not be described as individuals who are presumed to be delinquent; they should be accepted as the partners paying attention to social welfare. In this sense, recent attempts of revenue administration in relation to taxpayer rights are quite remarkable. In addition, the internalization of a tax conscience concept and benefit from modern technologies on behalf of information-data share can also be described as factors which strengthen administration-taxpayer relations. More sensitive public authority, politicians and members of the judiciary towards citizens' concerns about social policy expectations and justice will develop the field of tax compliance. In this context, extending tax to the bottom, reducing or eliminating of tax exemption and exceptions can be evaluated as the primary goals to establish tax equity.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Akdoğan, A. (2009). *Kamu maliyesi* (13th ed.). Ankara, Turkey: Gazi Kitabevi.
- Allingham, M. G., & Sandmo A. (1972). Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3—4), 323-338.
[https://doi.org/10.1016/0047-2727\(72\)90010-2](https://doi.org/10.1016/0047-2727(72)90010-2)
- Alm, J. (1991). A perspective on the experimental analysis of taxpayer reporting. *The Accounting Review*, 66(3), 577—593. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/247810.pdf>
- Alm, J. (1999). Tax compliance and administration. In W. B. Hildreth & J. A. Richardson (Eds.), *Handbook on taxation* (pp. 741—768). Marcel Dekker.
- Alm, J., & Torgler B. (2006). culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), 224—246. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2005.09.002>
- Alm, J., & Martinez-Vazquez J. (2007). Tax Morale and Tax Evasion in Latin America. *Andrew Young School of Policy Studies Working Paper*, No. 07-04. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Jorge_Martinez-Vazquez/publication/46455679_Tax_Morale_and_Tax_Evasion_in_Latin_America/links/0912f5098cd8ee392b000000.pdf
- Alm, J., Jackson B. R., & McKee M. (1992a). Estimating the determinants of taxpayer compliance with experimental data. *National Tax Journal*, 45(1), 107-114. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/41788949.pdf>
- Alm, J., McClelland G. H., & Schulze W. D. (1992b). Why do people pay taxes?. *Journal of Public Economics*, 48(1), 21—38. Retrieved from https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/39936466/Why_Do_People_Pay_Taxes
- Andreoni, J., Erard B., & Feinstein J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36(2), 818—860. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/2565123.pdf>
- Arrow, K. J. (1970). *Essays in the theory of risk-bearing*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company
- Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: an economic approach. *The Journal of Political Economy*, 76(2), 169—217. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/1830482?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Bilgin, C. (2014). Determinants of tax morale in Spain and Turkey: An empirical analysis. *European Journal of Government and Economics*, 3(1), 60—74. Retrieved from <https://www.journals.eurosci.net/index.php/ejge/article/view/48>
- Bilgin, C., & Kaynar-Bilgin H. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde vergi ahlakının belirleyicileri. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(3), 113—144. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/319605>
- Büyükoztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133—151. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256394>
- Çevik, S. (2012). Mükellefin devlet ve toplumla etkileşimi, bireysel normlar ve vergi ahlakı. *Maliye Dergisi*, 163, 258—289. Retrieved from <https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31944464/163-15.pdf?>
- Deak, D. (2004). Legal considerations of tax evasion and tax avoidance. *Society and Economy*, 26(1), 41—85. <https://doi.org/10.1556/SocEc.26.2004.1.2>
- Devos, K. (2014). *Factors influencing individual taxpayer compliance behaviour*. Dordrecht: Springer.
- Eisenhauer, J. G. (2008). Ethical preferences, risk aversion, and taxpayer behavior. *The Journal of Socio-Economics*, 37(1), 45—63. <https://doi.org/10.1016/j.soccc.2007.01.030>
- Eisenhauer, J. G., Geide-Stevenson D., & Ferro D. L. (2011). Experimental estimates of taxpayer ethics. *Review of Social Economy*, 69(1), 29—53. <https://doi.org/10.1080/00346760802714867>
- Eker, A., & Bülbül D., (2013). *Kamu maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Feld, L. P., Schmidt A. J., & Schneider F. (2007). *Tax evasion, black activities and deterrence in Germany: An institutional and empirical perspective*. Paper presented at Annual Congress of the International Institute of Public Finance Symposium, University of Warwick, United Kingdom.
- Frey, B. S., & Feld L. P. (2002). Deterrence and morale in taxation: An Empirical Analysis. *Cesifo Working Paper*, No. 760. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=341380
- Genç, Y., & Yaşar R. (2009). Vergilemede adalet ve etkinlik ilişkisi. *Vergi Dünyası*, 338, 34-40. Retrieved from http://www.vergidedunyasi.com.tr/pdf/2009/10/s_34.pdf
- Gökbunar, A. R., Selim S., & Yanıkaya H. (2007). Türkiye'de vergi ahlakını belirleyen faktörler üzerine bir araştırma. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(63), 69—94. <https://doi.org/10.5455/ey.10632>

- Graetz, M. J., & Wilde L. L. (1985). The economics of tax compliance: Fact and fantasy. *National Tax Journal*, 38(3), 355—363. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/41792032.pdf>
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- James, S., & Alley C. (2002). Tax compliance, self-assessment and tax administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2(2), 27—42. Retrieved from <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/47458/james2.pdf?seq>
- Kaynar-Bilgin, H. (2011). Türkiye’de vergi ahlakının belirleyicileri. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 38(2), 167—190. Retrieved from <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423909942.pdf>
- Kirchler, E., Hoelzl E., & Wahl I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210—211. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.05.004>
- Lisi, G., & Pugno M. (2011). Tax morale, entrepreneurship, and the irregular economy. *AUCO Czech Economic Review*, 5(2), 116—131. Retrieved from <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:DYMVH88Io78J:auco.cuni.cz/mag/article/download/id/107/type/attachment+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>
- Luttmer, E. F., & Singhal M. (2014). Tax morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 149—168. <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.149>
- Mossin, J. (1968). Aspects of rational insurance purchasing. *Journal of Political Economy*, 76(4), 553—568. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/1830049.pdf>
- Pyle, D. J. (1991). The economics of taxpayer compliance. *Journal of Economic Surveys*, 5(2), 163—198. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.1991.tb00131.x>
- Sandmo, A. (2005). The theory of tax evasion: A retrospective view. *National Tax Journal*, 58(4), 643—663. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/41790296.pdf>
- Savaşan, F., & Odaş H. (2005). Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri üzerine ampirik bir çalışma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(10), 1—28. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/289560>
- Slemrod, J. (2007). Cheating ourselves: The economics of tax evasion. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 25—48. <https://doi.org/10.1257/jep.21.1.25>
- Song, Y., & Yarbrough, T. E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey. *Public Administration Review*, 38(5), 442—452. <https://doi.org/10.2307/975503>
- Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the public sector*. Londra: W.W. Norton & Company Ltd.
- Tekeli, R. (2011). The Determinants of Tax Morale: the Effects of Cultural Differences and Politics. *PRI Discussion Paper Series*, No. 11A-1. Retrieved from https://www.mof.go.jp/pri/international_exchange/visiting_scholar_program/ws2011_d.pdf
- Torgler, B. (2002). Speaking to theorists and searching for facts: Tax morale and tax compliance in experiments. *Journal of Economic Surveys*, 16, 657—684. <https://doi.org/10.1111/1467-6419.00185>
- Torgler, B. (2003a). *Tax morale: Theory and empirical analysis of tax compliance* (Doctoral dissertation, University of Basel). Retrieved from https://edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf
- Torgler, B. (2003b). To evade taxes or not to evade: That is the question. *Journal of Socio-Economics*, 32(3), 283—302. [https://doi.org/10.1016/S1053-5357\(03\)00040-4](https://doi.org/10.1016/S1053-5357(03)00040-4)
- Torgler, B. (2007). *Tax compliance and tax morale*. UK: Edward Elgar.
- Torgler, B., & Schaltegger, C. A. (2006). Tax morale: A survey with a special focus on Switzerland. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 142(3), 395—425. Retrieved from https://www.academia.edu/21675884/Tax_Morale_A_Survey_with_a_Special_Focus_on_Switzerland
- Torgler, B., & Schneider F. (2005). Attitudes towards paying taxes in Austria: An empirical analysis. *Empirica*, 32(2), 231—250. <https://doi.org/10.1007/s10663-004-8328-y>
- Torgler, B., & Murphy K. (2004). Tax morale in Australia: What shapes it and has it changed over time? *Journal of Australian Taxation*, 7(2), 298—335. Retrieved from <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jouaustx7&div=12&id=&page=>
- Tosuner, M., & Demir, İ. C. (2007). Toplumsal bir olgu olarak vergi ahlakı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1—20. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/287478>

- Tulkens, H., & Jacquemin A. (1971). The cost of delinquency: A Problem of optimal allocation of private and public expenditure. *CORE Discussion Paper*, No. 7133. Retrieved from <https://ideas.repec.org/s/cor/louvco.html>
- Tunçer, M. (2002). Hükümet-birey ilişkilerinin vergi uyumuna etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 107—129. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001760
- von Neumann, J., & Morgenstern O. (1944). *Theory of games and economic behavior*. Oxfordshire: Princeton Universtiy Press.
- Wenzel, M. (2005). Motivation or rationalisation? Causal relations between ethics, norms and tax compliance. *Journal of Economic Psychology*, 26(4), 491—508. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2004.03.003>

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Yeşil Tüketim Tutumlarında Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin Rolü: Yeşil Oteller Üzerinde Bir Uygulama

The Role of Countries' Economic Development Level on Green Consumption Attitudes: A Study on Green Hotels

Murat YETKİN¹ , Özlem GÜZEL²

¹Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi,
ALTSO Meslek Yüksek Okulu, Turizm Otel
İşletmeciliği Bölümü, Antalya, Türkiye

²Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, Turizm
Rehberliği Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye

ORCID: M.Y. 0000-0002-5452-8236;
Ö.G. 0000-0003-0081-3530

Corresponding author:

Özlem GÜZEL,
Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, Turizm
Rehberliği Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye
E-mail: ozlemmguzel@hotmail.com

Submitted: 15.11.2019

Revision Requested: 09.01.2020

Last Revision Received: 09.01.2020

Accepted: 18.02.2020

Published Online: 05.03.2020

Citation: Yetkin, M., Guzel, O. Yeşil tüketim tutumlarında ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyinin rolü: yeşil oteller üzerinde bir uygulama. *Journal of Economy Culture and Society*. *Journal of Economy Culture and Society* 62, 167-183.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0095>

öz

Teknolojik gelişmelerin ve tüketicilerin demografik yapılarında meydana gelen değişikliklerin etkisi ile sorgulayan, araştıran ve eleştiren tüketiciler ortaya çıkmıştır. Bu tüketiciler, yaşadıkları evrenin ve toplumun sorumluluklarını ön planda tutarken, satın aldıkları ürün ve hizmetlerin doğal çevre ve toplum üzerindeki etkilerini dikkate almaya başlamışlardır. Yeşil tüketicilerin demografik özelliklerinin detaylı şekilde araştırılması yeşil satın alma davranışının anlaşılması açısından önemlidir. Bu bağlamda bu araştırmanın temel amacı turistlerin yeşil otel yeşil tüketim tutumlarında, vatandaşı oldukları ülkelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyinin fark yaratan bir unsur olup olmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada Alanya destinasyonunda bulunan yeşil yıldızlı otellerde konaklayan turistler üzerinde anket yöntemi ile alan araştırması yapılmıştır. Araştırmada ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi temel ayırım noktası olarak ele alınmıştır. Hipotez testi için ki-kare ve bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Bulgular, turistlerin ülkelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyiyle yeşil tüketim tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelere katılımcıların yeşil tüketim tutumlarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, tüm örneklem ele alındığında kadın turistlerin, erkek turistlere göre daha yeşil tüketim tutumuna sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir turizm, yeşil felsefe, yeşil tüketici, yeşil tüketim, yeşil otel

ABSTRACT

With the effect of technological developments and transformations on the demographic structure of consumers, a new issue has arisen, namely that of new consumers who are more aware of the environment. These consumers have begun to take into account the effects of certain products and services on the natural environment and society and they

give priority to social responsibility in the world and society. A detailed investigation of the demographic characteristics of green consumers is important for a better understanding of green buying behavior. The aim of this research is to determine whether a given country's economic development level is a factor that makes a difference to the awareness of the attitudes of green consumption. A survey was conducted on tourists staying in green star hotels in Alanya. The level of economic development of countries was used as the main point of separation. The findings showed that there is a statistically significant difference between the economic development level of countries and green consumption attitudes. Our study showed that participants from developed countries have a higher green consumption attitude. In addition, it revealed that female tourists have a greener consumption attitude than male tourists.

Keywords: Sustainable tourism, green philosophy, green consumer, green consumption, green hotel

EXTENDED ABSTRACT

With the effect of technological developments and changes and transformations in the demographic structures of consumers, new consumers are questioning, researching and criticizing the practices of enterprises. These consumers have begun to take into account the effects of the products and services that they purchase on the natural environment and society, while giving priority to their own responsibilities throughout the world and in the society in which they live. Green consumers have become the main point of research in the tourism sector and in academies in which a sustainable tourism approach has been adopted. A detailed investigation of the demographic characteristics of green consumers is important for a better understanding of green buying behavior. Within this context, the aim of this research is to determine whether a given country's economic development level is a factor that makes a difference to the awareness of tourists' green hotel experience at green hotels and the attitudes of green consumption. With this aim in mind, it was decided to group the sample based on tourists' nationalities. Various options are available to group nationalities. These are many ways of grouping the nationalities based on geographical and economic indicators and so on. As the subject of the research is related to green consumer behavior, the economic development level of the countries was taken as the main point of sample separation. The classification of countries in the context of the development categories was done by indicators used in measuring "economic development level" such as GNP and GNP per capita, purchasing power parity and human development index (Özsoy, 2012). The idea is that citizens of countries with developed economies may be more sensitive to green consumption. In this research, the report entitled "The World Economic Outlook (WEO)" prepared by the International Monetary Fund (IMF) in 2006 was used as a cluster tool. Based on the literature review, the hypotheses of the research are determined as follows:

H1. There is a significant relationship between the economic development level of the countries and tourists' personal income.

H2. There is a significant relationship between the economic development level of the countries and the tourists' pre green hotel experience.

H3. There is a significant difference between green consumption attitudes of tourists from economically developed and developing countries.

H4. The green consumption attitude of female tourists is statistically different from that of male tourists.

The questionnaire form used in the research consists of two parts. The first part includes questions about the demographic information of the participants regarding gender, age, marital status, education and income level and nationality. In the second part, there are questions about the reasons for participants' green hotel selection and their previous green hotel accommodation experience. In the second part, the statements regarding the green consumption attitude reported in this study were structured on

a 5-point Likert scale. The sample of the study consists of tourists staying in hotels with green certificates in Alanya and was selected by easy sampling method. A total of 415 questionnaire forms were gathered. Data were transferred to the computer and analyzed with SPSS 20 package program. The hypotheses were tested by chi-square and independent samples t-test. According to the findings, all the hypotheses were accepted. The findings showed that there is a statistically significant difference between the economic development level of the given countries and green consumption attitudes. The study revealed that participants from developed countries have higher green consumption attitudes. Therefore, the messages in the advertisements sent to tourists from developed countries should include in the content the social value that will positively affect their hotel selection. Small-scale donations serving the green philosophy purpose, carbon footprint erasure programs, and various opportunities introducing the local culture should also be included in the social messages. The messages that are sent to tourists coming from developing countries should use persuasion tactics which will directly address cognition and lead to positive behavior change. In addition, when the whole sample is taken into the consideration, women have a greater awareness of green consumption than men.

Giriş

Küresel bağlamda toplumların çevre kaygısının arttığı ve bunun sonucu olarak, özellikle son otuz yıllık küresel tüketim eğilimlerine bakıldığında tüketicilerin karar verme sürecinde satın aldıkları ürünlerin doğal çevre üzerindeki etkilerini daha çok dikkate aldıkları gözlenmektedir (Garg, 2016: 77; Lee vd., 2010: 901; Tay vd., 2015: 892). Dagher ve Itani (2014), yeşil satın alma davranışının çevresel sorunların algılanan ciddiyeti, çevre konularında algılanan sorumluluk duygusu ve çevreyi korumaya oluşan öz benlik saygısından etkilendiğini ortaya koymuştur. Toplumun çevre kaygısının artmasıyla birlikte, yeşil felsefesi otellerin rekabet avantajı elde etmek için kullandıkları stratejik bir araç haline gelmiştir (Lee vd., 2010; Ham ve Han, 2013; Manaktola ve Jauhari, 2007; Chan, 2014). Dolayısıyla yeşil ürünler, günümüzde hemen hemen her tüketim alanında tüketicilerin karşısına çıkmaktadır. Literatürde ürün veya hizmet seçiminde çevre etiketinin önemini ortaya çıkaran çalışmalar mevcut olsa da (örn. Garg, 2016; Testa vd., 2015), alan yazınında yapılmış araştırmalar incelendiğinde otellerin yeşil uygulamalarının turistler tarafından nasıl algılandığı ve bu otellerin ayırımına varıp varmadıkları konusunda ortak bir görüş oluşmamıştır (Manaktola ve Jauhari, 2007; Mehmetoğlu, 2010; Sharpley, 2006). Bu durum turizm literatüründe yeşil tüketiciyi tanımanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu soru, özellikle son 30 yılda birçok araştırmacı tarafından sorgulanmış ve yeşil tüketici kitlesini tespit edebilmek için cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal sınıf, eğitim durumu, çocuk sayısı gibi sosyo-demografik değişkenleri araştıran çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte, yapılan çalışmalar birbiriyle çelişen sonuçlar vermiş olduğundan bir genelleme yapmak mümkün olamamıştır (Peattie ve Charter; 2003: 736; Gilg; 2005: 484; Peattie; 2010: 206). Demografik değişkenlerin tüketici davranışları üstünde ve özellikle pazar bölümlendirilmesinde çok önemli rol oynadığı pazarlama alanında çalışan akademisyenler ve uygulamacılar tarafından genel olarak kabul gören bir olgudur. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı yeşil otellerde kalan turistlerin, daha önceki yeşil tatil deneyimleri, farkındalıkları ve yeşil tüketim tutumlarında, vatandaşı oldukları ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin fark yaratan bir unsur olup olmadığını araştırmaktır. Araştırmanın, Türkiye'nin kitle turistine hitap eden en önemli turizm çekim merkezlerinden biri olan Antalya ilinin Alanya ilçesinde bulunan yeşil yıldız belgesine sahip yeşil otellerde gerçekleşmesinin “yeşil tüketici profili” üzerine turizm literatüründe var olan çelişkiler bağlamında önemli bulgular sunacağı varsayılmaktadır.

1. Literatür Taraması

1.1. Yeşil Tüketici ve Yeşil Tüketici Satın Alma Davranışı

Yirminci yılın sonlarına kadar, özellikle Batı kültürleri insan merkezli dünya görüşü üzerinde durmaya başlamıştır. Baskın sosyal paradigma olarak adlandırılan bu inanış ve değerler sistemi insanlığı doğanın hakimi olduğunu varsaymaktadır. 1970'li yıllarla birlikte baskın sosyal paradigma yerini doğa merkezli yeni çevresel paradigmaya bırakmaya başlamıştır (Lück, 2003: 237). Büyümenin sınırları olduğu, insanın doğal ortamda yaşayan diğer türler gibi doğayla uyum içinde yaşaması gerektiği, doğal kaynakların hızla tükendiği varsayımları yeni çevresel paradigmanın ana hatlarını oluşturmaktadır. Çevre kaygısı olarak adlandırılan bu kavram kişinin doğal çevreyle ilgili olumlu veya olumsuz psikolojik eğilimini ifade eden bir tutum olarak tanımlanabilir (Milfont ve Duckitt, 2010; Fraj vd., 2007; Vazifehdoust vd., 2013). Bir başka deyişle, çevre kaygısı, davranışlarımızda niyeti şekillendiren ve yeşil değer oluşmasını sağlayan tutumdur (Fransson ve Garling, 1999: 370). Bu tutum ile birlikte yeşil tüketicinin tanımı yapılmaya başlanmıştır.

Yeşil tüketici, “çevrenin korunmasında etkili olan yeşil ürünleri satın alan ve/veya çevre dostu davranışları sergileyen kişi” anlamına gelmektedir (Boztepe; 2012: 7). D’Souza ve diğerleri (2006: 166), yeşil tüketiciye toplumsal bir misyon yükleyerek, yeşil tüketiciyi “ikamelerinden pahalı ve daha az nitelikli olsa bile çevre kaygısı yüzünden yeşil ürün satın alan kişi” olarak tanımlamıştır. Do Paço ve Raposo da (2008: 129) tanıma sağlık boyutunu da ekleyerek yeşil tüketiciyi, “sağlığı tehlikeye atan, üretim, kullanım ve kullanım sonrası süreçlerde çevreye zarar veren, gereksiz atığa sebep olan ürünleri satın almaktan kaçınan tüketici” olarak tanımlamışlardır. Yeşil ürün satın alma davranışı alan yazınında sürdürülebilir tüketim adıyla da kavramsallaştırmış olup, doğal kaynakların yok olmasına etki eden tüketimi azaltacak şekilde davranmayı öngörür. Bu durum özellikle tüketim toplumları için hayat tarzı değişikliği ve refah kavramının yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir (Biswas ve Roy, 2015: 464; Beery ve Wolf-Watz, 2014: 198; Seyfang, 2004: 323). Günümüzde yeşil tutum oluşmasına rağmen yeşil pazarın aynı ivmede büyümemesinin temel sebebinin bu paradoks olduğu düşünülmektedir.

Literatürde satın alınan ürün veya hizmetin bir çevre etiketine sahip olması yeşil ürün satın alma davranışında kolaylaştırıcı rol oynadığı yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Thøgersen vd., 2010; Garg, 2016; Testa vd., 2015; Chan, 2013; Bohdanowicz; 2005; Tanner ve Kast, 2003). Ancak yine de küresel olarak yeşil ürünler %4 civarında payla niş bir pazar hüviyetindedir (Gleim vd., 2013: 44; Carvalho vd., 2015: 207). Nielsen Global Media (2011) tarafından “Küresel Çevre ve Sürdürülebilirlik Araştırması” bulgularına göre katılımcıların %83’ü firmaların yeşil uygulamaları olmasını önemli bulurken sadece %22’si yeşil ürün için daha fazla bedel ödeyebileceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların büyük bir bölümü kişisel tercihlerinin çevre dostu ürünlerden yana olduğunu ama satın alma esnasında hangi ürün en ucuzsa onu tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bir başka deyişle, çevre kaygısı ile oluşmuş yeşil tüketim tutumu yeşil ürün satın alma davranışına dönüşmemektedir. Dolayısıyla, tüketicilerin çevreyle ilgili tutumlarıyla yeşil ürün satın alma davranışları arasında, alan yazınında tutum-davranış uçurumu olarak adlandırılan, bir uyumsuzluk söz konusudur ve bu durumun varlığı genel kabul görmüş bir olgu haline gelmiştir (Peattie, 2010: 213; Royne vd., 2011: 331; Moser, 2015: 167; Pereira vd., 2012: 42; Barr vd., 2010: 475; Johnstone ve Tan, 2015: 311; Wei vd., 2017: 11; Cleveland vd., 2005: 199). Bu uçurumun neden oluşabileceğini, nedenlerinin neler olabileceğini veya bu uçurumun oluşmasının nasıl önlenebileceğini göstermek amacıyla Young vd. (2010) tarafından önerilen modele göre öncelikle bilinçli yeşil satın alma davranışının gerçekleşmesi için tüketicinin yeşil değere sahip olması gereklidir. Yeşil ölçüt her yapılan satın almanın konusuna göre değişmekte olup, genellikle çevre performansı ile ilgili olmaktadır.

1.2. Yeşil Tüketicilerin Demografik Özellikleri Üzerine Turizm Alanında Yapılan Çalışmalar

Tatil deneyimiyle ilgili her türlü ürün ve hizmetin satın alınması ve tüketilmesi, turizm tüketicilerini diğer tüketici satın almalarından ayırtmaktadır (Dörtyol vd., 2014: 474). Tatile çıkmak bir anlamda rutinden kaçış olduğu için gündelik hayatlarında yeşil tüketici olarak tanımlanacak kişilerin turizme katıldıkları zaman aynı davranışları sergilemekten vazgeçebildikleri görülmektedir (Barr vd., 2010: 474). Örneğin Han ve diğerlerinin (2010: 331) yaptıkları çalışmada geri dönüştürme için atıkları ayırmak ve çevre dostu ürünler satın almak gibi her gün yapılan çevreye duyarlı bireysel davranışlarla yeşil otel satın alma kararı arasında bir ilişki bulunmuşlardır. Bu bulgular, alan yazınında belirtilen yeşil tutum ve davranış (özellikle çevre kaygısıyla oluşan yeşil değerlerin yeşil satın alma eylemine dönüşmesi) arasındaki uçurumun, yeşil tatil satın alma davranışını konusunda daha da derinleşebileceğinin göstergesi olabilir.

Literatürde yeşil otellerin sürdürülebilir turizm politikaları uygulamayan rakiplerine göre daha pahalı olarak algılandığını ve bu nedenle turistler tarafından tercih edilmediğini ortaya çıkaran çalışmalar mevcuttur (Hedlung, 2011; Millar ve Baloğlu, 2011; Kim ve Han, 2010; Saphores vd., 2007). Ancak yeşil tüketici tanımlarına bakıldığında birden çok kıstasın tanıma etki yaptığı görülmektedir. Bu durumda, bir tüketicinin yeşil olup olmadığı tespit edildikten sonra, eğer yeşil tüketicisiye, ne kadar yeşil olduğu ayrıca cevaplanması gereken bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Alan yazınında yeşilin tonları olarak nitelendirilen ve yeşil tüketiciler arasında, tanıma giren kıstasların uygulanma düzeyi ve sıklığına göre sınıflama yapan çalışmalara bakıldığında demografik değişkenlerin etkileri daha sağlıklı görülebilir (Gilg vd. 2005; Barber; 2014; Cleveland vd., 2005).

Turist tipolojilerinin yeşil davranışlarıyla ilgili yapılan araştırmalarda da farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Mehmetoğlu (2010) Norveç vatandaşı turistlerin çevre kaygısı düzeylerini incelediği araştırmada, çevre kaygısı en yüksek grubun eko turistler, en düşük grubunsa kitle turistleri olduğunu ortaya koymuşken, Sharpley (2006) yeşil davranış değerleri ve deneyimleri açısından eko turistlerle kitle turizmüne katılanlar arasında çok küçük bir farklılık olduğu savunmuştur. Manakotola ve Jauhari (2007) tarafından yapılmış çalışmada otel müşterilerinin %77'sinin oteldeki yeşil uygulamaları dikkate aldığını bulgusu ortaya çıkarken, Han ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırmada örneklemin %30,3'lük bölümü, daha önce yeşil bir otelde konaklama yapıp yapmadıklarından emin olmadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmacılar bu durumu hala birçok otel müşterisinin otelerde gerçekleşen yeşil uygulamalardan habersiz oldukları şeklinde yorumlamışlardır.

Do Paço ve diğerlerinin (2009) Portekiz'de gerçekleştirdikleri çalışmada, çevre bilgisi, yeşil tüketici davranışı, geri dönüşüm ve sorumlu kaynak kullanımı gibi çevre dostu davranışlar sergileme kıstaslarına göre yaptıkları kümeleme analizinde, örneklemin %36'sunu oluşturmışlardır. Bu grubun demografik özelliklerine bakıldığında, 18-34 yaş aralığında, eğitilmiş, düşük ve orta gelir seviyesinde oldukları, çevre bilgileri olduğunu beyan etmelerine karşı bu durum hiçbir şekilde davranışlarına yansımada görülmemektedir. Örneklemin %35'ini oluşturan yeşil eylemciler kümesi genellikle 25-34 ve 45-54 yaş aralığında, diğer kümelerle göre en yüksek eğitim ve gelir seviyesine kesimdir. Bu kümeyi oluşturan bireyler diğer kümelerdekilere göre daha yüksek derecede çevre dostu ve yeşil satın alma davranışı sergilemektedir. Belirsizler kümesi ise diğer iki kümeye göre en yüksek yaş ve en alt eğitim seviyesindedir. Dolayısıyla çevre bilgileri düşük, yeşil satın alma davranışı göstermemekle birlikte geri dönüştürme gibi bazı çevre dostu eylemlerde bulunmaktadır. Diamantopoulos ve diğerlerinin (2003), İngiltere'de yaptığı araştırmada, kadınların erkeklere göre daha çevreci tutum ve davranışlar sergilediği, yaşlıların gençlere göre daha yoğun geri dönüştürme eyleminde buldukları ortaya çıkarken, eğitim durumu ve ait olunan sosyal sınıf grupları arasında çevre bilgisinde anlamlı ve doğrusal bir farklılık bulunduğunu ama bunun satın alma davranışına yansımada bulgusuna ulaşmıştır.

Laroche ve diğerlerinin (2001) yaptığı araştırmada çevre konularında bilinç düzeyi yüksek olan kesimin evli, en az bir çocuğu olan kadınlar olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu araştırmada, gelir ve eğitim seviyesinin çevre bilinci üstünde anlamlı bir fark yaratmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Barber (2014), yeşil otel müşterilerini dört kümeye ayırmış ve bunları yeşil avcı, yeşil, açık yeşil ve yeşil olmayanlar olarak adlandırmıştır. Örneklem içinde dağılımları hemen hemen eşit olan bu dört kümede, temel fark yeşil avcı grubuna giren bireylerin çoğunluğu kadinken, yeşil olmayanlar kümesinde çoğunluğu erkekler olmuştur. Gilg ve diğerlerinin (2005) yeşil tüketicilere yönelik yaptıkları çalışmada "adanmış çevreciler, ana akım çevreciler, tesadüfî çevreciler ve çevreci olmayanlar" olmak üzere dört küme ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonuçlarına

göre, kümeler arasında istatistikî olarak anlamlı farklar, çevreci olmayanlar arasında daha fazla erkek olması, çevreci olmayanların diğer kümelere göre daha düşük eğitim ve gelir seviyesine sahip olmaları noktalarında bulunmuştur. Ereini ve Antonia (2014), yeşil otellerde konaklama yapma niyetini ölçtükleri çalışmada örnekleme üç kümeye ayırmış ve sadece eğitimde anlamlı farklılık bulmuşlardır.

2. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın temel amacı yeşil otellerde kalan turistlerin, yeşil tatil deneyimlerine yönelik tüketim tutumlarında, vatandaşı oldukları ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin fark yaratan bir unsur olup olmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, araştırmaya dahil edilmesi planlanan örneklemin milliyetler bağlamında gruplandırılmasına karar verilmiştir. Milliyetleri gruplandırmak için çeşitli seçenekler mevcuttur. Bunlar, coğrafi temelli, ekonomik göstergeler temelli vb. şeklinde olabilmektedir. Yapılan araştırmanın konusu yeşil tüketici davranışlarıyla ilgili olduğu için ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi temel ayırım noktası olarak alınmıştır. Bu noktadaki düşünce gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin vatandaşlarının yeşil tüketim konusunda daha duyarlı olabilecekleri varsayımdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin sınıflandırmasında, ekonomik kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan göstergeler kullanılmaktadır. Ekonomik kalkınmanın ölçülmesinde genellikle kullanılan unsurlar GSMH ve kişi başına GSMH, satın alma gücü paritesi ve insani gelişmişlik endeksidir (Özsoy, 2012). Araştırmada, kümelendirme aracı olarak, Uluslararası Para Fonunun (IMF, 2016) “Dünya Ekonomisine Bakış” raporu kullanılmıştır. Bu rapor, satın alma paritesine göre değerlendirilmiş gayri safi milli hasıla (GSMH), nüfus ve mal ve hizmetlerin toplam ihracatını (petrol dışı ayrımı vardır) dikkate alarak ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ayırmaktadır. Araştırmada, kümelendirme aracı olarak, Uluslararası Para Fonunun (IMF, 2016) “Dünya Ekonomisine Bakış” raporu kullanılmıştır. Bu rapor, satın alma paritesine göre değerlendirilmiş gayri safi milli hasıla (GSMH), nüfus ve mal ve hizmetlerin toplam ihracatını (petrol dışı ayrımı vardır) dikkate alarak ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ayırmaktadır. Bununla beraber, bu raporda farklı ekonomik göstergelere sahip olsalar da Euro bölgesinde bulunan tüm ülkeler gelişmiş ülke statüsünde bulunmaktadır. Alan yazını taraması ve ülkeleri gruplandırmayla ilgili verilen bilgiler ışığında araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H1. Turistlerin geldikleri ülkelerin ekonomik olarak gelişmişlik düzeyi ile kişisel gelir kümeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2. Turistlerin geldikleri ülkelerin ekonomik olarak gelişmişlik düzeyi ile geçmiş yeşil tesis konaklama deneyimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3. Ekonomik olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelen turistlerin yeşil tüketim tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H4. Kadın turistlerin yeşil tüketim tutumu erkek turistlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklıdır.

2.1. Soru Formunun Oluşturulması

Araştırmada kullanılan soru formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim ve gelir seviyesi ve milliyetlerine ilişkin demografik bilgileri sorulmuştur. Ayrıca kaldıkları yeşil otel tercih nedenleri ve daha önceki yeşil otel konaklama deneyimlerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise yeşil tüketim tutumu ölçülmüştür. Araştırmada yeşil tüketim tutumunu ölçmek için Haws ve diğerleri tarafından 2013 yılında

geliştirilmiş olan yeşil değer ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 6 önermeli olup, ölçek geliştirme sürecinde farklı sektörlerde denenmiştir. İkinci bölümdeki yeşil tüketim tutumuna ilişkin ifadeler 5'li Likert ölçeğinde yapılandırılmıştır. Soru formunda nominal ölçekte hazırlanan demografik veri sorularını, Likert ölçeğinde yapılandırılan ve "1-kesinlikle katılmıyorum seçeneğinden 5-kesinlikle katılıyorum" şeklinde sıralanan sorular takip etmektedir. Araştırma soru formu İngilizce ölçeklerden derlenerek hazırlanmış ve sonrasında turistlere uygulanmak üzere Almanca ve Rusça diline çevrilmiştir. Alan araştırmasının sağlam temeller üzerine oturması için, örneklem grubuna uygulanmadan önce 2017 yılı mayıs ayında 50 kişilik bir pilot uygulaması yapılmıştır. Pilot uygulama sonrasında, ölçekte yer alan ifadelerin güvenilirliği ve anlaşılabilirliği incelenmiştir. Ön uygulama sonucunda anket üzerinde yazım ve çeviriye yönelik gerekli düzenlemeler ve eklemeler yapılmış olup, nihai uygulama aşamasına geçilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini yeşil sertifikaya sahip olan otellerde kalan turistler oluşturmaktadır. Alanya bölgesinde araştırmanın yapıldığı tarihte evreni bulmak için başvuru kaynağı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 30 Haziran 2017 tarihi itibarıyla yayınlanan yeşil yıldız belgesine sahip oteller listesidir. Bu listeye göre Alanya ilçe sınırları içinde yeşil yıldız belgesi almayı hak kazanmış 36 adet konaklama tesisi mevcuttur. Bunlardan 1 tanesi 3 yıldızlı, 11 tanesi 4 yıldızlı, 21 tanesi 5 yıldızlı, 4 tanesi müstakil apart oteldir. Konaklama tesislerinden yalnızca 18 tesis, araştırmanın yapılmasına izin vermiştir. Bu otellerden 14'ü 5 yıldızlı, 4'ü ise 4 yıldızlıdır. Oteller araştırma tarihleri arasındaki konaklama istatistiklerini ticari sır olduğu gerekçesiyle açıklamaktan imtina etmektedirler. Dolayısıyla, evreni tam olarak hesaplamak mümkün olamamaktadır. Zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle hazırlanan soru formları hedef alınan ana kütleyi temsil etmek üzere kolayca örnekleme yöntemiyle ana kütleden seçilen Alanya destinasyonunda yeşil yıldızlı konaklama işletmelerinde tatil yapmakta olan ve tatillerinin son günlerinde gönüllü katılım göstermeyi kabul eden turistlere uygulanmıştır. Yapılan incelemede çeşitli sebeplerle güvenilir bulunmayan anketler elendikten sonra toplam 415 anket formunun girişi yapılmıştır.

2.3. Araştırmanın Analizleri

Saha araştırmasında elde edilen veriler, her anket formuna bir numara vermek suretiyle bilgisayara aktarılarak SPSS 20 paket programı ile analize tabi tutulmuştur. Katılımcıların demografik özelliklerinin, otel seçim nedenleri ve geçmiş otel deneyimlerinin belirlenmesi için öncelikle frekans analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda hipotezler ki-kare ve bağımsız örneklemler t-testi yapılarak sınanmıştır.

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada öncelikle araştırmaya dahil olan katılımcıların demografik özellikleri incelenmiştir. Söz konusu demografik veriler aşağıda Tablo 1.'de sunulmaktadır. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, kadınların anket çalışmasına daha çok ilgi gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların 196'sının erkek, 219'unun kadındır. Dolayısıyla erkeklerin oranı %47, kadınların oranıysa %53 olmuştur. Cinsiyet sorusuna cevap vermeyen katılımcı olmamıştır. Medeni durumun dağılımına bakıldığında, sadece bir katılımcının cevap vermediği ve yaklaşık %54'nün (223 kişi) evli olduğu görülmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında ise bu soruyu dolduran 411 katılımcının %89'luk bölümünün (367 kişi) 18 – 53 yaş bandında olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında cevap veren 404 kişinin, %61'lik bölü-

münün (247 kişi) üniversite ve üstü derecesinde eğitim aldıkları görülmektedir. Katılımcıların gelir durumlarını belirttikleri bölümde 21 kişinin bu soruya cevap vermediği, herhangi bir seçeneği işaretleyen 394 katılımcı arasında ise en büyük oranın %36 ile (140 kişi) 1000-2500 Euro arasında olduğu gözlemlenmektedir. Anket çalışmasına katılan yeşil otellerde konaklayan turistlerin milliyetlere göre dağılımında Rusya Federasyonu ve Almanya %56,5 oranla (235 kişi) diğer milliyetlerin toplamından daha fazla bir ağırlığa sahiptir. Bu hem ülkemizin hem de Antalya bölgesinin gelen turistlerin milliyetlerine göre dağılımı istatistikleriyle uyumludur. Katılımcıların %44'ü seçim nedenini fiyat olarak göstermişlerdir. Konum %29 ile ikinci sırada gelmektedir. Bu tabloda ilgi çekici olan veri katılımcılar tatil için yeşil bir konaklama tesisi seçimi yapmış olmakla birlikte, sadece 38 katılımcı (%9) otelin yeşil sertifika sahibi olmasını bir tercih nedeni olarak göstermiştir. Katılımcıların tümü hali hazırdaki konaklamalarını yeşil bir otelde gerçekleştirmelerine rağmen, %63'ü (263 kişi) daha önce yeşil otelde konaklamadığı veya bunun ayırımına varmadığını belirtmiştir. Geriye kalan %37'lik kesimin (152 kişi) daha önceden yeşil bir otelde konaklama deneyimine sahiptirler. Bu 152 kişinin tecrübe sayısına bakıldığında, %38'lik kesiminin (58 kişi) bir kez, %27'lik bölümünün (41 kişi) iki veya üç kez, %35'lik kesiminin ise 3 kereden fazla yeşil otelde konaklama deneyimine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin demografik özellikler

Cinsiyet	Sayı	%	Milliyet	Sayı	%	E.D.
Erkek	196	47,2	Rusya	130	31,2	2
Kadın	219	52,8	Almanya	105	25,3	1
Toplam	415	100	Birleşik Krallık	26	6,3	1
Medeni Hal	Sayı	%	Norveç	24	5,8	1
Evli	223	53,9	Hollanda	21	5,1	1
Bekar	152	36,7	İsveç	20	4,8	1
Diğer	39	9,4	Polonya	15	3,6	2
Toplam	414	100	İran	12	2,9	2
Yaş	Sayı	%	Türkiye	10	2,4	2
18-29	127	30,9	Sırbistan	10	2,4	2
30-41	146	35,5	Finlandiya	7	1,7	1
42-53	94	22,9	Litvanya	6	1,4	1
54-65	33	8	Slovakya	5	1,2	1
66+	11	2,7	Danimarka	4	1	1
Toplam	411	100	Macaristan	4	1	2
Eğitim Durumu	Sayı	%	Fransa	3	0,7	1
İlk Okul	9	2,2	Avusturya	3	0,7	1
Lise	148	36,6	Belçika	3	0,7	1
Üniversite	218	54	Çekya	3	0,7	1
Yüksek Lisans	29	7,2	Latvia	2	0,5	1
Toplam	404	100	Bosna Hersek	1	0,2	2
Aylık Gelir (Euro)	Sayı	%	Kuveyt	1	0,2	2
0 – 500	64	16,2	Toplam	415	100	
501 – 1000	94	23,9				
1001 – 2500	140	35,5				
2501 – 6000	91	23,1				
6001+	5	1,3				
Toplam	394	100				

E.D: Ekonomik Düzey. 1 rakamı gelişmiş, 2 ise gelişmekte olan ülkeleri işaret etmektedir; Rusya Federasyonu vatandaşlarının sayısı 115 olup, bu bölüme diğer Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin vatandaşları da eklenmiştir.

Tablo 2.'de turistlerin kaldıkları oteli seçim nedenleri, Tablo 3.'de ise geçmiş otel deneyimleri verilmiştir. Tablo 2'ye göre katılımcıların çoğunluğu (%44), konakladıkları tesisi fiyat değişkeni için tercih etmiştir. Fiyat değişkenini ise tesisin konumu (%29) takip etmektedir. Fiyat ve konumdan sonra ise arkadaş önerisi gelmektedir. Beklenenin aksine ise tesisin yeşil yıldızlı olması ise maalesef ki düşük bir orana (%9) sahiptir.

Tablo 2: Otel seçim nedeni

Seçim Nedeni	Sayı	%
Fiyat	192	44
Konum	124	29
Yeşil Sertifika	38	9
Arkadaş	61	14
Operatör Önerisi	21	4
Toplam	436	100

Yine çalışma açısından önemli olan bir diğer bilgi ise katılımcıların daha önce yeşil yıldızlı otel tecrübelerinin olup olmamalarıdır. Katılımcıların çoğunluğunun (%42,2), daha önce yeşil yıldızlı otel tecrübeleri olmadığı görülmektedir. Bu durum yeşil otel uygulamalarıyla ilk kez karşılaşacak bu kitlenin farkındalığının yaratılması açısından önem arz etmektedir. Yeşil otel deneyimi olan katılımcıların çoğunluğu (%38) bir kez yeşil otelde konaklarken, %35'i ise üçten fazla yeşil otel deneyimine sahip olduklarını belirtmiştir.

Tablo 3: Geçmiş yeşil otel deneyimi

Yeşil Tecrübe	Sayı	%	Kaç kez	Sayı	%
Yok	176	42,4	Bir	58	38
Emin Değil	87	21	2-3	41	27
Var	152	36,6	3'den fazla	53	35
Toplam	415	100	Toplam	152	100

İlişkilerin incelenmesi konusunda hangi istatistik tekniğinin daha uygun olduğu verinin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Demografik verilerde ve daha önceden yeşil otelde konaklama deneyimi verileri de nominal ölçüm seviyesindedir. Bu tür verilerin arasındaki ilişkinin tespiti için uygun istatistik tekniği ki-kare testidir. Bu bilgiler ışığında, öncelikle ülkelerin ekonomik olarak gelişmişlik düzeyine göre yapılan sınıflandırma ve katılımcıların gelir kümeleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı test edilmiştir. Bu analizin sonuçları aşağıda Tablo 4'de verilmiştir. Ki-kare testi sonuçlarına bakıldığında, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin vatandaşı olan toplam 222 katılımcının 83'ü (%37), 2501 Euro'dan fazla bir gelire sahiptir. Bu gruba dahil olan 100 kişi (%45) ayda 1001-2500 Euro arasında kazanmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu gruba giren katılımcıların yaklaşık %82'si aylık en az 1.001 Euro'nun üstünde bir gelire sahiptir. Gelişmekte olan ülke vatandaşı olan katılımcılar grubunda gelir düzeyini incelediğinde örneklemin sadece %31'lik bir kesiminin aylık 1.001 Euro'nun üstünde bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Yapılan analizde Pearson ki-kare değerinin anlamlılık seviyesi $p=0,000$ olarak bulunmuştur. Bu analizin sonucu, %1 anlamlılık düzeyinde ($p=0,000 \leq 0,01$) katılımcıların vatandaşı oldukları ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyiyle elde ettikleri kişisel aylık gelirleri bakımından istatistiki olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre H1 kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu sonuçlar yapılan gruplamada kullanılan ölçütün doğru kurgulandığını göstermektedir.

Tablo 4: Ülke gruplaması & kişisel gelir düzeyleri arasındaki ki-kare testi

Aylık Gelir (Euro)	Ülkelerin Ekonomik Gelişmiş Düzeyi		
	Gelişmiş	Gelişmekte Olan	Toplam
0 - 500	11	53	64
501 - 1000	28	66	94
1001 - 2500	100	40	140
2501 +	83	13	96
Toplam	222	172	394
Test Değerleri			
λ^2		Df	P
119,819		4	0,000

İkinci olarak yeşil otel konaklama tecrübesine göre ülke grupları arasında bir fark olup olmadığı analiz edilmiş ve sonuçlar aşağıda Tablo 5’de raporlanmıştır. Bulgulara bakıldığında, yeşil otel konaklama deneyimine sahip toplam 152 katılımcının 130’nunun, bir başka deyişle %86’nın, ekonomik olarak gelişmiş grubuna giren ülkelerden birinin vatandaşı olduğu görülmektedir. Bu sayı gelişmekte olan ülke vatandaşları için 22’dir. Bu rakam gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlarının sadece %12’lik bir kesiminin daha önceden yeşil otel deneyimine sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan analizde Pearson Ki-Kare değerinin anlamlılık seviyesi $p=0,000$ olarak bulunmuştur. Bu analizin sonucu, %1 anlamlılık düzeyinde ($p=0,000 \leq 0,01$) katılımcıların vatandaşı oldukları ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyiyle daha önceden yeşil otel deneyimi yaşamış olma bakımından istatistiki olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla H2 kabul edilmiştir. Bu sonuç ülke gruplaması yaparken, yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerin vatandaşlarının yeşil tüketim konusunda daha duyarlı olabilecekleri varsayımını destekler niteliktedir.

Tablo 5: Ülke gruplamasıyla yeşil otel tecrübesi arasındaki ki-kare testi

Ekonomik Düzey	Tecrübe			Toplam
	Yok	Bilmiyor	Var	
Gelişmiş	60	42	130	232
Gelişmekte olan	116	45	22	183
Toplam	176	87	152	415
Test Değerleri				
λ^2		Df	P	
90,129		2	0,000	

Tüm örneklemün yeşil tüketici tutumuyla ilgili ölçek sorularına verdikleri cevaplar aşağıda Tablo 6’da gösterilmektedir. Tüm katılımcıların verdikleri cevaplara göre yeşil tüketim ile ilgili tutumları ortanın biraz üstündedir ($\bar{x}=3,47$). Katılımcıların dünyanın kaynaklarıyla ilgili kaygılı oldukları ($\bar{x}=3,92$), bununla beraber sürdürülebilir eylemler için konforlarından fedakarlık etme konusunda kararsız oldukları ($\bar{x}=3,09$) görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise turistlerin kaldıkları otellerin çevreye zarar vermemesi konusuna önem vermeleridir.

Tablo 6: Yeşil tüketici tutumuyla ilgili veriler

Önerme	Yeşil Tüketici Tutumu	
	Ortalama	Standart Sapma
Benim için kaldığım otelin çevreye zarar vermemesi önemlidir.	3,807	0,991
Satın alma kararlarımın çoğunda çevresel etkileri dikkate alırım.	3,342	0,949
Çevre kaygım satın alma alışkanlıklarım üstünde etkilidir.	3,298	0,944
Dünyamızın kaynaklarının yok olması konusunda endişeliyim.	3,925	0,973
Kendimi çevre konularında sorumlu biri olarak tanımlarım.	3,373	0,986
Sürdürülebilir eylemler için rahatımdan feragat etmeye istekliyim.	3,094	1,149
Genel Ölçek Değerleri Cronbach Alfa (α) = 0,901	3,4731	0,8191

Turistlerin geldikleri ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyine göre yeşil tüketim tutumlarının farklılık gösterip göstermediğiyle ilgili yapılan T-testi aşağıda Tablo 7'de raporlanmıştır. Ekonomik düzeyi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelen anket katılımcılarının yeşil tüketim tutumu düzeylerinin karşılaştırılması için %99 güven aralığında yapılan bağımsız örnekler t-testi analizi sonucuna göre, iki grup arasında bir fark bulunmuştur ($t_{0,01}$; $317,711 = 8,433$). Analiz bulgularına göre ekonomik olarak gelişmiş ülkelere gelen katılımcıların yeşil tüketim tutumu ($\bar{x}=3,7608$), gelişmekte olan ülkelere gelen katılımcılara göre ($\bar{x}=3,104$), istatistiksel olarak anlamlı ($p=0,000 < 0,01$) bir şekilde daha yüksektir. Bu sonuca göre H3 kabul edilmiştir. Daha sonra, cinsiyet farklılığının yeşil tüketim tutumunda farklılık yaratıp yaratmadığını ölçülmesi ve sonuçlar aşağıda Tablo 8.'de raporlanmıştır.

Tablo 7: Milliyet gruplarıyla yeşil tüketim tutumu arasında t-testi analizi

Ekonomik Düzey	N	Ortalama	Standart Sapma	T	df	p
Gelişmiş	232	3,7608	0,63175	8,433	317,711	0,00
Gelişmekte Olan	183	3,1084	0,88344			

Anket katılımcılarının cinsiyetleriyle yeşil tüketim tutumu düzeylerinin karşılaştırılması için %99 güven aralığında yapılan Tablo 8'de verilen bağımsız örnekler t-testi analizi sonuçlarına göre, iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{0,01}$; $374,628 = 5,605$). Analiz bulgularına göre kadın katılımcıların yeşil tüketim tutumu ($\bar{x}=3,6811$), erkek katılımcılara göre ($\bar{x}=3,2406$), istatistiksel olarak anlamlı ($p=0,000 < 0,01$) olarak daha yüksektir. Dolayısıyla H4 kabul edilmiştir. Bu sonuç alan yazınının genelinde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla uyumludur.

Tablo 8: Cinsiyet ve yeşil tüketim tutumu arasında t-testi analizi

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	T	df	P
Kadın	219	3,6811	0,70561	5,605	374,628	0,00
Erkek	196	3,2406	0,87465			

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında örneklemin tamamı yeşil otellerde kalan turistlerden oluşmasına rağmen, yeşil tüketim tutumlarının ortalamasının biraz üstünde olduğu gözlemlenmektedir. Konuyla ilgili ölçeğin önermeleri incelendiğinde, tutumun duygusal ve bilişsel boyutlarını oluşturan “kaldığım otelin çevreye zarar vermemesi benim için önemlidir” ve “dünyamızın kaynaklarının yok olmasından endişeliyim” önermeleri ortalamadan daha yüksek “katılıyorum” cevabına çok yakın

bir noktadır. Bununla beraber, tutumun davranışsal boyutlarını oluşturan “sürdürülebilirlik için rahatımdan feragat ederim” ve “çevre kaygım satın alma kararlarımda etkilidir” önermeleri yeşil tüketim tutumunun genel ortalamasını düşürmektedir. Bu durum yeşil pazarlama alan yazınında sıkça rastlanılan tutum davranış uçurumunu desteklemektedir. Yeşil oteli seçme nedenlerinde birinci etkenin fiyat olması Pereira ve diğerlerinin (2012) tüketicilerin yeşil uygulamaları önemsedğini ama satın alma noktasında fiyat ve kalitenin daha önemli olduğunu saptadığı çalışması ve Borin ve diğerlerinin (2013) yeşil tüketiciler için bile satın alma kararında fiyatın ürünün yeşil olmasından daha etkili olduğu bulgusuna ulaştıkları çalışmalarla uyum göstermektedir.

İrdenmesi gerektiği düşünülen bir diğer konu da, örneklemden (n=415) sadece 38 kişinin (%9) kaldıkları otelin çevre yönetim sistemi uyguladığını belirten yeşil sertifikası olmasının seçim nedenlerinde etkili rol oynadığını belirtmeleridir. Bu sonuç, Millar ve Baloğlu (2011) tarafından yapılan araştırmanın, turistlerin en önem verdikleri yeşil uygulamanın otelin bir çevre sertifikasına sahip olması bulgusuyla çelişmekteyken, Claver-Cortés, vd. (2007) tarafından saptanan, İspanya’da yeşil otele gelen turistlerden sadece bir kaçının otelin yeşil sertifikasını dikkate alarak karar verdiği bulgusuyla ve Budeanu (2007) çevre etiketlerinin satın alma kararında etkili olmadıkları tespitiyle tamamen uyumaktadır.

Yeşil tüketim tutumunun yanı sıra turistlerin sadece %37’lik (n=152) bir bölümü daha önceden edinilmiş yeşil otelde konaklama tecrübesine sahiptir. Örneklemin %21’lik (n=87) bölümü daha önce yeşil otelde konaklayıp konaklamadığından emin değildir. Bu sonuç Han ve diğerleri (2010) tarafından yapılan çalışmada örneklemin %30’nun daha önceden yeşil otelde konaklama yaptıklarından emin olmamaları saptamasını desteklemektedir.

Ulaşılan bir diğer bulgu ise cinsiyetin yeşil tüketim tutumu üstünde farklılık yarattığıdır. Araştırma da yapılan t-testinin sonucunda kadınların erkeklere oranla daha yüksek yeşil tüketim tutumu düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu alan yazınında klasikleşen Laroche ve diğerlerinin (2001), çevre konularında bilinç düzeyi yüksek olan kesimin, evli, en az bir çocuğu olan kadınlar tanımlamasını kısmen destekler niteliktedir. Yeşil tüketim tutumunda kadınların daha hassas olduğu Diamantopoulos ve diğerleri (2003) tarafından yapılan meta analiz çalışmasında da ortaya konmuştur. Araştırmacılar, inceledikleri 31 araştırmanın tamamında cinsiyetle yeşil tutum arasında kadınlar lehine anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu bilgiler ışığında yeşil otellerinin yöneticileriyle yapılan bilgi alışverişlerinde sıkça ortaya konan özellikle ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerden gelen turist kümesinin yeşil uygulamaları algılamadıkları iddiasının kısmen doğru olduğu ortaya kinsa da, yeşil tüketim tutumunun dünyada hızla büyüdüğü genel kabul gören bir olgudur. Ayrıca yeşil oteller diğer otellerden ayrıştıkları noktaları rekabet avantajına çevirebilmek adına müşterilerin zihinlerinde değişiklik yaparak yeşil tutumlarının gelişmesini sağlayabilirler. Yeşil yıldızlı oteller birçok yeşil uygulamayı müşterinin göremeyeceği bir biçimde kapalı kapılar ardında gerçekleştirmektedir. Mutfak, çamaşırhane, kat hizmetlerinde kullanılan temizlik malzemelerinin ne kadar yeşil olduğunu turistler fark edemeyebilir. Uygulanan çevre yönetim sistemleri her iki kümeye de her ilişki anında anlatılmalı ve mümkünse katılımları talep edilmektedir. Bu yapılmaz ise bazı yeşil uygulamalar özellikle gelişmekte olan ülkelerden gelen turistler için kalite algısında azalmaya yol açabilir. Örnek vermek gerekirse, balkon kapısına iklimlendirme aygıtıyla bağlantılı bir algılayıcı koymak özellikle Akdeniz ve Ege’de kıyı turizminde faaliyet gösteren oteller için sıkça görülen yeşil bir uygulamadır. Amaç balkon kapısı açık iken dışarıdan gelen sıcak havayı oda içinde boş yere soğutmaya yol açacak enerjiyi harcamamaktır. Esasında, konaklayan kişi için bunun rahatını engelleyecek bir hususu bulunmamaktadır. Balkonda oturulurken kapı kapalıysa oda içinde iklimden-

dirme devam etmektedir. Bu uygulama gelişmiş ülkelerden gelen bir turist için yeşil ve olumlu bir uygulama olarak algılanırken, bu uygulamanın nedenini bilmeyen bir kişi için algılanan kaliteyi düşürebilecek bir vaka haline dönüşebilir. Ama doğru iletişimle anlatılırsa, hem tüketicilerin düşüncelerine katkı yaparak, tüketicilerin yeşil tüketim tutumu olumlu etkilenir, hem de bunun etkisiyle davranış niyetine kadar giden zincir olumlu bir şekilde işleyebilir.

Pazarlama disiplininde verilecek mesajlar hedeflere ulaşmak adına önemlidir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerden gelen turistlere verilecek mesajların sosyal değeri olumlu etkileyecek içerikte olması gerekmektedir. Yeşil felsefesini destekleyecek küçük miktarlı bağışlar, karbon ayak izi silme programları, yerel kültürle tanıştırmaya için çeşitli olanaklar sunmak da sosyal içerikli mesajlar kapsamına girmektedir. Gelişmekte olan ülkelerden gelen turistlere ise verilecek mesajlar öncelikle yukarıdaki örnekte anlatıldığı gibi doğrudan tüketici zihnine hitap edecek ve olumlu davranış değişikliğine yol açacak iknaya yönelik olmalıdır.

Yeşil yıldızlı otellerin sayısının artmasında elektrik teşviki uygulamasının, bir başka deyişle yasa koyucunun düzenlemesinin oynadığı rolün, çok etkili olmasından hareketle, politika yapıcılarının turizm sistemindeki tüm parçaları daha yeşil hale getirecek yasal düzenlemeler yapmaları önem arz etmektedir. Bu önlemler konaklama tesislerinin yanı sıra seyahat acentalarını, yiyecek içecek tesislerini ve destinasyonları kapsayacak şekilde olabilir. Ayrıca bu düzenlemeler gerek merkezi gerekse de yerel yönetimler tarafından yapılabilir. Mesela oteller yasal ödeme yükümlülüklerinin bir bölümünü yeşil uygulama çıktılarıyla karşılayabilir. Örneğin yerel yönetimler çevre temizlik vergisini atık yağ ile tahsil edebilirler. Böylece yeşil uygulamaların hesaplanması ve içselleştirilmesine katkıda bulunulabilir. Yeşil uygulamaların sayesinde ülkemizi ziyaret eden turistlerde seyahat sonrası genel tatmin düzeyinin ve ülke imajı algısının olumlu olarak artacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Barber, N. A. (2014). Profiling the potential green hotel guest: Who are they and what do they want?. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 38(3), 361–387.
- Barr, S., Shaw, G., Coles, T., & Prillwitz, J. (2010). A holiday is a holiday: Practicing sustainability, home and away. *Journal of Transport Geography*, 18(3), 474–481.
- Beery, T. H., & Wolf-Watz, D. (2014). Nature to place: Rethinking the environmental connectedness perspective. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 198–205.
- Biswas, A., & Roy, M. (2015). Green products: An exploratory study on the consumer behaviour in emerging economies of the East. *Journal of Cleaner Production*, 87, 463–468.
- Bohdanowicz, P. (2005). European hoteliers' environmental attitudes: Greening the business. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 46(2), 188–204.
- Borin, N., Lindsey-Mullikin, J., & Krishnan, R. (2013). An analysis of consumer reactions to green strategies. *Journal of Product & Brand Management*, 22(2), 118–128.
- Boztepe, A. (2012). Green marketing and its impact on consumer buying behavior. *European Journal of Economic and Political Studies*, 5(1), 5–21.
- Budeanu, A. (2007). Sustainable tourist behavior—a discussion of opportunities for change. *International Journal of Consumer Studies*, 31(5), 499–508.
- Carvalho, B. L. D., Salgueiro, M. D. F., & Rita, P. (2016). Accessibility and trust: The two dimensions of consumers' perception on sustainable purchase intention. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23(2), 203–209.
- Chan, E. S. (2013). Managing green marketing: Hong Kong hotel managers' perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 442–461.
- Chan, E. S. W. (2014). Green marketing: Hotel customers' perspective. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 31(8), 915–936.
- Claver-Cortés, E., Molina-Azorín, J. F., Pereira-Moliner, J., & López-Gamero, M. D. (2007). Environmental strategies and their impact on hotel performance. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(6), 663–679.
- Cleveland, M., Kalamas, M., & Laroche, M. (2005). Shades of green: Linking environmental locus of control and pro-environmental behaviors. *Journal of Consumer Marketing*, 22(4), 198–212.
- D'Souza, C., Taghian, M., Lamb, P., & Peretiatkos, R. (2006). Green products and corporate strategy: an empirical investigation. *Society and Business Review*, 1(2), 144–157.
- Dagher, G. K., & Itani, O. (2014). Factors influencing green purchasing behavior: Empirical evidence from the Lebanese consumers. *Journal of Consumer Behaviour*, 13(3), 188–195.
- Diamantopoulos, A., Schlegelmilch, B. B., Sinkovics, R. R., & Bohlen, G. M. (2003). Can socio-demographics still play a role in profiling green consumers? A review of the evidence and an empirical investigation. *Journal of Business Research*, 56(6), 465–480.
- Do Paço, A. M. F., & Raposo, M. L. B. (2008). Determining the characteristics to profile the green consumer: an exploratory approach. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 5(2), 129–140.
- Do Paço, A. M. F., Raposo, M. L. B., & Leal Filho, W. (2009). Identifying the green consumer: A segmentation study. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, 17(1), 17–25.
- Dortyol, T. I., Varinli, I., & Kitapci, O. (2014). How do international tourists perceive hotel quality? An exploratory study of service quality in Antalya tourism region. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(3), 470–495.
- Eirini, T., & Antonia, D. (2014). Do beliefs affect customers' intentions to choose green hotels?. *International Journal on Strategic Innovative Marketing*, 1, 51–60.
- Fraj, E., & Martinez, E. (2007). Ecological consumer behavior: An empirical analysis. *International Journal of Consumer Studies*, 31(1): 26–33.
- Garg, M. C. (2016). The Impact of Green Marketing on Consumer Satisfaction and Environmental Safety. *IRJMST*, 7(2): 77–79.
- Gilg, A., Barr, S. & Ford, N. (2005). Green consumption or sustainable lifestyles? Identifying the sustainable consumer. *Futures*, 37(6), 481–504.

- Gleim, M. R., Smith, J. S., Andrews, D., & Cronin Jr, J. J. (2013). Against the green: a multi-method examination of the barriers to green consumption. *Journal of Retailing*, 89(1), 44–61.
- Han, H., Hsu, L. T. J. & Sheu, C. (2010). Application of the theory of planned behavior to green hotel choice: Testing the effect of environmental friendly activities. *Tourism Management*, 31(3), 325–334.
- Haws, K., Winterich, K. P., & Reczek, R. W. (2013). Seeing the world through green-tinted glasses: Green consumption values and responses to environmentally friendly products. *Journal of Consumer Psychology*, 24(3), 336–354.
- Hedlund, T. (2011). The impact of values, environmental concern, and willingness to accept economic sacrifices to protect the environment on tourists' intentions to buy ecologically sustainable tourism alternatives. *Tourism and Hospitality Research*, 11(4), 278–288.
- IMF (2016). *World Economic Outlook (WEO)*, Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/> (Accessed: 11/07/2017).
- Johnstone, M. L., & Tan, L. P. (2015). Exploring the gap between consumers' green rhetoric and purchasing behavior. *Journal of Business Ethics*, 132(2), 311–328.
- Kim, Y., & Han, H. (2010). Intention to pay conventional-hotel prices at a green hotel—a modification of the theory of planned behavior. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(8), 997–1014.
- Laroche, M., Bergeron, J., & Barbaro-Forleo, G. (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of Consumer Marketing*, 18(6), 503–520.
- Lee, J. S., Hsu, L. T., Han, H., & Kim, Y. (2010). Understanding how consumers view green hotels: How a hotel's green image can influence behavioral intentions. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(7), 901–914.
- Lück, M. (2003). The new environmental paradigm: Is the scale of Dunlap and Van Liere applicable in a tourism context?. *Tourism Geographies*, 5(2), 228–240.
- Manaktola, K., & Jauhari, V. (2007). Exploring consumer attitude and behavior towards green practices in the lodging industry in India. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19(5), 364–377.
- Mehmetoglu, M. (2010). Accurately identifying and comparing sustainable tourists, nature-based tourists, and ecotourists on the basis of their environmental concerns. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 11(2), 171–199.
- Milfont, T. L., & Duckitt, J. (2010). The environmental attitudes inventory: A valid and reliable measure to assess the structure of environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 80–94.
- Millar, M., & Baloglu, S. (2011). Hotel guests' preferences for green guest room attributes. *Cornell Hospitality Quarterly*, 52(3), 302–311.
- Moser, A. K. (2015). Thinking green, buying green? Drivers of pro-environmental purchasing behavior. *Journal of Consumer Marketing*, 32(3), 167–175.
- Nielsen Global Media (2011). *Nielsen Sustainability Report*, Retrieved from <https://www.nielsen.com/content/dam/corporate/us/en/reports-downloads/2011-Reports/nielsen-sustainability-report.pdf> (Accessed: 01.04.2017).
- Özsoy, C. (2012). *Kalkınma ekonomisinin anlam ve içeriği*, Günsoy, B., & Özsoy C., (Edt) *İktisadi kalkınma*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2668, 2–26.
- Peattie, K. (2010). Green consumption: Behavior and norms. *Annual Review of Environment and Resources*, 35, 195–228.
- Peattie, K., & Charter, M. (2003). Green marketing. *The Marketing Book*, 5, 726–755.
- Pereira, E. M., Mykletun, Reidar, J., & Hippolyte, C. (2012). Sustainability, daily practices and vacation purchasing: are they related?. *Tourism Review*, 67(4), 40–54.
- Royne, M. B., Levy, M., & Martinez, J. (2011). The public health implications of consumers' environmental concern and their willingness to pay for an eco-friendly product. *Journal of Consumer Affairs*, 45(2), 329–343.
- Saphores, J. D. M., Nixon, H., Ogunseitani, O. A., & Shapiro, A. A. (2007). California households' willingness to pay for green electronics. *Journal of Environmental Planning and Management*, 50(1), 113–133.
- Seyfang, G., (2004). Consuming values and contested cultures: A critical analysis of the UK strategy for sustainable consumption and production. *Review of Social Economy*, 62(3), 323–338.
- Sharples, R. (2006). Ecotourism: A consumption perspective. *Journal of Ecotourism*, 5(1-2), 7–22.

- Tanner, C., & Wölfling Kast, S. (2003). Promoting sustainable consumption: Determinants of green purchases by Swiss consumers. *Psychology & Marketing*, 20(10), 883–902.
- Tay, M. Y., Rahman, A. A., Aziz, Y. A., & Sidek, S. (2015). A review on drivers and barriers towards sustainable supply chain practices. *International Journal of Social Science and Humanity*, 5(10), 892.
- Testa, F., Iraldo, F., Vaccari, A., & Ferrari, E. (2015). Why eco-labels can be effective marketing tools: Evidence from a study on Italian consumers. *Business Strategy and the Environment*, 24(4), 252–265.
- Thøgersen, J., Haugaard, P., & Olesen, A. (2010). Consumer responses to ecolabels. *European Journal of Marketing*, 44(11/12), 1787–1810.
- Vazifehdoust, H., Taleghani, M., Esmailpour, F. & Nazari, K. (2013). Purchasing green to become greener: Factors influence consumers' green purchasing behaviour. *Management Science Letters*, 3(9), 2489–2500.
- Wei, C. F., Chiang, C. T., Kou, T. C., & Lee, B. C. (2017). Toward sustainable livelihoods: Investigating the drivers of purchase behavior for green products. *Business Strategy and the Environment*, 26(5), 626–639.
- Young, W., Hwang, K., McDonald, S., & Oates, C. J. (2010). Sustainable consumption: Green consumer behavior when purchasing products. *Sustainable Development*, 18(1), 20–31.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Research Article / Araştırma Makalesi

2008 Financial Crisis: A Comparative Analysis of Turkey and Brazil in Terms of Economic Policies

2008 Finansal Krizi: Türkiye ve Brezilya Ekonomi Politikaları Özelinde Karşılaştırmalı Bir Analiz

Şeyda GÜDEK-GÖLÇEK¹ , Ali Gökhan GÖLÇEK²

¹Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, Niğde, Turkey

²Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Niğde, Turkey

ORCID: Ş.G.G. 0000-0001-8753-2998;
A.G.G. 0000-0002-7948-7688;

Corresponding author:

Ali Gökhan GÖLÇEK,
Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Public Finance, Niğde, Turkey
E-mail: aligokhangolcek@gmail.com,
aligokhangolcek@ohu.edu.tr

Submitted: 17.05.2019

Revision Requested: 20.05.2020

Last Revision Received: 26.03.2020

Accepted: 30.06.2020

Published Online: 20.10.2020

Citation: Gudek-Golcek S. & Golcek, A.G. (2020). 2008 financial crisis: A comparative analysis of Turkey and Brazil in terms of economic policies. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 185-207.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0046>

ABSTRACT

The Financial Crisis, which broke out in the US due to the mortgage bubble, had spread through financial channels to core countries. The periphery countries that weren't fully integrated into the financial markets had been influenced via economic ways, indirectly. However the crisis -spreading on a global scale- had had negative impacts on all countries and had led to changes in the economic policies of states. One of the possibilities of the crisis was for it to turn into a cyclical crisis because of its reach throughout the whole world and the failure of economic policies -applied to one after another- in the preventing of the spread and impact of the crisis in a short time, resulting in economic and neoliberal policies being questioned. The periphery economies, being economically affected by the crisis, had to assume many economic costs due to mortgage loans in the US, which had nothing to do with them. In the study, through the examples of Brazil and Turkey within the framework of these discussions, the implication of economic policy has been examined for periphery countries. In the study, the way in which both countries were affected by the crisis has been evaluated through net capital flows, foreign direct investments, foreign trade data, and main economic indicators. Although neoliberal policies, which pushed both countries towards this process, had added them to the global economic system, they had to apply Keynesian policies because neoliberalism had become inadequate in exiting the crisis. In the conclusion of the study, policy proposals have been made for getting out of the crisis by discussing the ineffectiveness of the economic policies that had been implemented.

Keywords: 2008 financial crisis, capital movements, foreign direct investments, Turkey, Brazil, economic policies

1. Introduction

From the 1970s onwards, the increase in productivity had been stagnant while global economic changes, such as the disintegration and shifting of the production process as well as the change in working conditions, had occurred. In this context, the profitability ratios of the main countries of the capitalist system had begun to diminish to lower levels. In such recession conditions in the real economy, capital had begun to flow into financial sectors as a result of the pursuit of faster and higher returns. While real accumulation had exhibited a modest and unreliable increase, it had provided enormous artificial profits and capital gains without any real relationship with the finance and commodity economy and hence more effortlessly than the real sector. According to capital, financial transactions and organizations, which had seemed to be more attractive than real activities, had started to increase.

Following the liberalization of capital mobility, significant levels of capital inflows had begun to be experienced in the form of direct and indirect foreign capital towards developing countries. Nonetheless, financialization had brought about not only capital mobility in those countries, but also the deregulation of the financial sector, the spread of new and risky financial instruments, and the increase of instability in foreign exchange markets (Minsky, 2008). At the end of this process, which ultimately led to unpredictability and instability combined with the specific internal dynamics of the countries, financial crises (Mexico, Thailand, Malaysia, and Indonesia in 1995, East Asia in 1997-98, Russia in 1999, Brazil in 1999 and Turkey in 2001) had begun to emerge in developing countries.

The world economy had been characterized by financial crises in the periphery countries from East Asia to Latin America throughout 1998-2001. The years of those crises, which had not been felt in the core countries, had constituted the stagnation phase of the 1998-2007 cycle. The period of 2002-2007, during which the periphery economies had begun to eliminate the impacts of the crisis, had started the process of revival of the same cycle. However, the financial crises that broke out in the core countries during the period 2008-2009 were the beginning of a new cycle. The Mortgage Crisis, which erupted in the United States in 2008, was the first (global finance) crisis to emerge after the globalization of capitalism, spreading first to Europe and then to the periphery economies (Eğilmez & Kumcu, 2014, p. 273). While the crisis spread to the core countries through financial channels, it indirectly influenced the periphery economies which were not fully integrated into the financial system.

Due to the significant impact capacity of the crisis, the world economy shrank in general, and therefore, the periphery economies became more prone to external shocks. Eventually, this process caused changes in the economic policies of these countries, which involved higher risks for the emerging economies known as “*fragile quintet*”, including India, Indonesia, South Africa, Brazil, and Turkey. Turkey and Brazil resemble each other in the way they were integrated into the capitalist financial system and in terms of instability and uncertainty into which they had both been plunged due to the crises of 1998 and 2001. In this context, especially during the aftermath of financial crises, both countries had implemented similar plans prepared by the IMF. These two economies, which were similar in terms of their fundamental economic indicators and problems, are examined by the comparative analysis of them policies and the useful practices are tried to be detected. Thus, this paper aims to make economic policy propositions for periphery countries in the post-crisis period, during which discussions about the global economics system are made by analyzing these two samples.

Turkey and Brazil, the samples in this paper, are members of the developing countries group of the IMF and UN and coexist in the World Bank’s classification of high middle-income econo-

mies. Furthermore, Turkey had had most of the pre-1980 economic problems that Latin American countries had experienced (high inflation, unemployment, foreign trade deficit and foreign debt). By the time of the 2008 financial crisis, they had been affected by many external shocks, and the presence of internal pressures that hinder the development of financial markets shows that both countries had gone through similar processes at the time.

The phenomenon of the 2008 crisis allows the comparative analysis of the two countries because they experienced the crisis in similar ways. For this reason, the results of the crisis in the two countries have been measured by comparative analysis based on Foreign Direct Investments, GDP Growth, Current Account Balance, Foreign Debt Stock, Unemployment Rates, Gini Coefficient, and Absolute Poverty Ratio, which are the main factors in measuring the results of the crisis. At this stage, the results have been evaluated with the analytical method.

This study aims to understand the effects of the economic policies imposed by the global economic system, regardless of the specificities of the countries, on these two samples in the 2008 financial crisis. This study attempts to determine how these countries' policies during the crisis had consequences and whether or not they were more successful in overcoming the results of the crisis by using hermeneutic and synthesist methods. Thus, this study intends to propose economic policies to other environmental economies from the sample.

Although there are many studies in the literature on the effects of the 2008 financial crisis, this study more specifically examines its effects in Brazil and Turkey and is intended to contribute to a better knowledge of these particular examples. The in-depth analysis of the experience of the crisis and its consequences at the micro-level in Turkey and Brazil will now be added to literature.

2. Conceptual Framework

Strong economies; the market mechanism works smoothly, and economic agents can turn their funds into efficient investment opportunities within the financial system (Mishkin, 1991, p. 1). When this robust and healthy structure is exposed to several infectious diseases, known as the economic crisis in the literature, it threatens not only the area it affects but the entire economic environment (Eichengreen & Portes, 1987, p. 1). In this sense, economic crises are severe fluctuations in unpredictable price and/or quantity changes in any commodity/service factor or money markets (Kibritçioğlu, 2004). Therefore, an economic crisis has two different dimensions and spheres of influence. One of these is real crises due to the phenomenon known as inflation in the literature, which is caused by continuous price increases in the goods and services markets, while the other is financial crises caused by sudden price fluctuations in more money and especially in financial markets. At this point, crises that occur in markets such as foreign exchange, stocks, and banking are called financial crises.

There are many different definitions of a financial crisis and, therefore, many different reasons. Kindleberger (1978) and Minsky (1972) define a financial crisis as a sudden drop in asset prices, an increase in the failure of real and financial actors, the presence of inflation or deflation, and the failure of foreign exchange markets. This broad and comprehensive definition has been criticized many times over the years. Schwartz (1987) criticizes this broad definition in her study, and Mishkin (1994), who put forward a different definition, deals with the financial crisis within the framework of the asymmetric information approach. Mishkin describes the situation as a disruption of the flow of information in financial markets and the inability of instruments in current markets.

There are basically two different views of the causes of financial crises. These are known as financial liberalization and the fixed exchange rate system. However, as the cause of financial

crises, as in the case of the 2008 crisis, the issue of financial liberalization predominantly has stood out in the recent literature on the crisis. The process that paved the way for financial liberalization started in the 1970s. While the financial policies applied until the 1970s had involved a controlled system including low-interest rates and limited credit within the framework of the Keynesian approach (Auerbach & Siddiki, 2004), McKinnon (1973) and Shaw (1973) describe this system as financial pressure.

Financial pressure, especially prevents the banking sector from taking risks, causing loans to concentrate on low-return projects. Otherwise, in the absence of financial pressure, in other words, with financial liberalization, since the interest rates are not suppressed, the level of savings and related investments increase; thus, it prevents the shift of loans to low-return projects (McKinnon, 1973; Shaw, 1973). Both authors say that high-interest rates, which are not under pressure, have a positive impact on savings and that attention in financial instruments increases (Balassa, 1989, p. 21).

Kaminsky and Schmukler (2003) describe financial liberalization as the liberalization of stock markets, the liberalization of domestic financial markets outside the stock market, and the liberalization of capital movements, while Williamson and Mahar (1998) explained it as the regulation of the free distribution of savings worldwide and the equality of interest rates between countries.

In addition, with globalization and liberalization, the disappearance of economic and commercial borders between countries facilitate capital transfers. International capital movements can be classified as foreign direct investments, foreign portfolio investments, and other investments. While Salvatore (2007) defines international capital movements as foreign capital investments and foreign portfolio investments, the IMF (2002) prefers to group international investments under five items. According to the IMF, international investments consist of direct investments, portfolio investments, financial assets, reserve assets, and other investments (IMF, 2002). Specifically, short-term portfolio investments and foreign direct investments are valuable investment items for countries that have low national saving levels. Portfolio investments consist of investments made by foreigners in securities such as stocks and bonds. Portfolio investments, known as “*hot money*”¹ in the literature, are used to express official and private capital flows with maturities of up to 1 year. As can be seen from here, portfolio investments include short-term capital movements and do not turn into permanent capital. Foreign direct investments, on the other hand, mean that a settled enterprise in one country generally invests in another country to establish a long-term relationship (IMF, 1993). In this context, developing countries generally try to make their capital flows permanent by attracting foreign direct investments.

Since the 1990s, while the financial field has intensified, financialization has transformed into a global process by expanding towards environmental economies by courtesy of financial liberalization. According to the Washington Consensus framework, the dissemination of liberalization policies leads to economic progress (Harvey, 2007). Within the scope of the consensus, policies such as financial liberalization, free interest rates, competitive exchange rates, liberalization of foreign direct investment inflows, property rights, and privatization have been served to Latin America and then to the world via the IMF and the World Bank.

1 Although the concept of hot money does not have a complete definition in the economic literature, it is known that it has qualities such as “*speculative*”, “*short-term*”, and “*fluid*”. According to Boratav (2001), hot Money flows defines as i) stock portfolio investment, ii) portfolio investments directed to short-term debt securities, iii) short-term loans to banks, iv) other private loans, v) changes in bank deposits, vi) changes in other non-bank assets.

3. 2008 Financial Crisis and the Periphery Economies' Encounter with the Crisis

3.1. Development of 2008 Financial Crisis

Due to the recession of real accumulation in the 1970s, capital accumulation has become financialized², and it has been the main power of economic growth (Sweezy, 1997, p. 3). As a result of the rapid capital flow to financial markets, financial capital has begun to rise, and the share of financial profits in total profits has increased rapidly along with speculative financial practices (Arrighi, 1994). As of 1990, the sum of the financial assets of only 33 countries had exceeded their total GDP, whereas that number had almost doubled by 2006 reaching 72 countries. In 2006, the total value of financial assets around the world reached 167 trillion USD while financial debts increased at a similar rate. In a global sense, the total financial debts exceeded the total GDP. For instance, the ratio of financial debts to the total nominal GDP was 109% in 1980; it had increased to 346% as of 2006 (Farell et al., 2008, p. 10). However, the financialization of capital in such a manner has led to the formation of ever-growing economic bubbles which tend to burst more frequently with more destructive impacts on the economy. It is possible to consider the 2008 financial crisis as a result of such a process.

In the US, following the booming technology bubble in 2000, the FED (*Federal Reserve*) began to implement a flexible monetary policy by lowering interest rates in order to increase the liquidity in the market. Capital, which was backed by low-interest rates and changes in banks' reserve provisions, began to flow into the housing sector. The increasing demand in the housing sector had led commercial banks to provide more mortgage loans by utilizing the FED's low-interest rates. Nonetheless, due to the increasing demand for mortgage loans, commercial banks that had begun to come up with inadequate reserves tended to securitize their mortgage loans as a reserve source in order to ensure the sustainability of the debt. Following the securitization of mortgage loans, collateralized debt obligations (CDO) had been introduced to the market as a new investment instrument that attracted the attention of investment banks (Foster, 2008).

At the next stage, these mortgage loans, which had been securitized, were repackaged as collateralized mortgage liabilities (CMO). Within this package, CMOs were divided into three segments depending on income flow. The principal repayment of the debt proceeded from the highest tranches towards the lowest ones. The highest portion of these tranches were rated AAA (equivalent to the US credit rating of the US debt) by the credit rating agencies. Thus, large profits were obtained in the short-run through the housing market, which created more mortgage housing demand.

Over the period of 2001 to 2009, the housing needs of high-income households were met by mortgages loans. However, the ongoing demand in the financial field had gained momentum on more risky and unsecured subprime mortgage loans. Specifically between the years 2004 - 2006, working class members of the US (who are not able to obtain housing loans under standard conditions) and the poorest Americans (mainly of African-American and/or Latino origin) were indebted by increasing subprime loans with adjustable interest rates following the first two years of low-interest rates. As of 2006, the subprime loans had comprised 79% of the total loans, and 63% of the amount of subprime loans being securitized reached 1.4 trillion dollars (Lapavitsas, 2012). Thus, the housing bubble penetrated the poorest parts of the working class in the United States by financializing personal income. On the other hand, the issuance of low-interest housing loans to low-income groups with high-risk inflated the mortgage bubble.

2 In the classical capitalist capital accumulation process, finance is an instrument of investment (Insel, 2005). With financial liberalization, the priorities of capital accumulation have shifted away from real economic activities and have begun to concentrate on "short-term but risky and high-return financial assets". (Independent Social Scientists, 2009, p. 40).

However, due to the employment and income problems brought forth by financialization, housing demand decreased, and due to the increased interest rate of the sub-prime mortgage loans after the first two years, payment difficulties began to be experienced. Therefore, housing prices decreased in general terms, and some loan borrowers whose properties' value fell below the loan stopped making loan payments. Although the banks wished to liquidize the unpaid mortgaged houses, the housing demand was insufficient to meet the supply, and the fuse of the crisis was ignited. In such circumstances, financial institutions and banks were struck by a difficult situation.

The first collapse began with the bankruptcy of two hedge funds of Bear Stearns due to \$10 billion worth of mortgage-related securities, but the crisis expanded in 2008 with the collapse of Lehman Brothers (Foster, 2008). Although the government tended not to intervene in the beginning, the bankruptcy of many banks or bankruptcy signals following the Lehman Brothers' collapse caused the government to deploy the following rescue packages. The FED failed to prevent the crisis despite its interest rate cuts and liquidity transfers, and the crisis deepened and began to spread to developed countries and then to the periphery economies.

However, the crisis did not penetrate all regions and countries of the globe by an integral process. On the contrary, it ranged according to time and the local economic conditions of the country in which it penetrated. Nevertheless, it is possible to claim that it primarily influenced the core economies through financial means and then the periphery economies through economic means. However, either way, it caused serious damage to the real economy.

The first step of the geographic expansion of the crisis was taken to Europe due to a large number of investment banks holding mortgage-backed securities. After the eruption of the debt crisis, several European banks, mainly located in the UK, were at risk with mortgage loans which was also known as "*toxic paper*". The decrease in the value of mortgage loans and the insecurity of these banks made it difficult to borrow. The risk aversion resulted in a capital contraction in the financial field, and European banks began to go into bankruptcy due to the deterioration in the financial system. As in the United States, the governments were forced to intervene and to support the banks by nationalization and aid programs.

The 2008 crisis is important to demonstrate the devastating impact of banking crises on the real economy. It facilitates to see the effects of the crisis, especially in developing countries, because a financial crisis can affect many areas in real markets (Furceri & Zdzienicka, 2012). In recent studies, a financial crisis causes major losses in production (Cecchetti, Kohler, & Upper, 2009; Cerra & Saxena, 2008), increases unemployment and negatively affects labor participation (Bernal Verdugo, Furceri, & Guillaume, 2012; Duval, Eris, & Furceri, 2011), and has a profound and devastating impact on foreign direct investments and trade (Bogach & Noy, 2012; Ma & Cheng, 2003).

The spread of the crisis to the periphery countries was not realized by financial channels as opposed to the core countries but by economic means in the longer period. The penetration of the crisis into these regions was directly associated with the pre-crisis economic policies and the weak financial assets in the financial markets. Therefore, it is necessary to browse the past in order to comprehend the encounter of periphery economies with the crisis and the next process.

3.2. *Periphery Economies³ and the Crisis*

The meeting of periphery countries with financial crises, although were not in the magnitude of the 2008 crisis, had been based on an earlier date than the core countries. Over the period of 1998 to 2007, periphery countries implemented reflexive economic policies against the crises following the uptrend during the 2002-2007 period (Boratav, 2011a, p. 193). Considering these policies, basically, three forms of adaptation with a rough classification are noticed.

The first form of adaptation involves the decrease in investment rates as a protection mechanism against crises and the sustained or high rate of national saving rates. As a result of these policies implemented by a large part of the East Asian and the Latin American economies, current account deficits first went down to lower levels and then turned into external surpluses. The second form of adaptation involves the economies that combine the improvement of the current account balances with the rising growth rates in the sense of the formation of the external surplus which constitutes a more affirmative way. These economies achieved better growth rates than the first form of adaptation. The Middle East economies, which increased the amount of savings and investments courtesy of petroleum exports, can be considered as examples for such countries. The other sub-component of this group involves economies such as China, India, the Philippines, and Argentina after 2003, which have increased the savings and investments of the US, converting the US surplus into foreign surpluses by leaning on export increases and the relatively protected domestic market. The last form of adaptation involves the economies that make “*market-friendly*” (or anti-labor) structural reforms and institutional arrangements that connect the economy with the revival of capital movements and implement monetary policy policies via inflation targeting. In such economies that attributed the growth of the domestic market to foreign capital inflows, the current account deficits overgrew due to the decline in real exchange rates. The growth rate of the group that consisted of Turkey, South Africa, and Central and Eastern Europe was realized simultaneously with current account deficits and external borrowings (Independent Social Scientists, 2009, pp. 84-86).

Despite the differences in the forms of adaptation, all of the periphery economies are combined in terms of reserve accumulation, net capital flows, and external borrowing. External resources have made a significant contribution to the growth of these economies after 2001. Thus, astronomical increases had been recorded in the net capital flows until 2007. As indicated in Table I, net private capital inflow had been \$161.4 million in 1996 and had increased 5.7 times as much by 2007, reaching \$928.6 million. There were also significant increases in the amount of external borrowings and reserves simultaneously with the capital inflow. Especially the sharp increase in reserve accumulation had reached a remarkable level.

Despite the fragility and instability created by capital movements, the periphery countries continued to benefit from these movements to support their capital accumulation. However, in response to the previously encountered crises, they began to accumulate foreign exchange reserves (in US Dollars as the semi-global currency) in case of the risk of sudden outflows (Ergüneş, 2012). The ratio of those reserves, which acted as a type of insurance for the international capital inflow towards the country, had increased within a short time. The reserve value, which had been \$311.8 million as of 1996, increased ten times as much in 2007.

Table 1: Foreign Capital Flows to Emerging Market Economies⁴, 1996-2009 (million USD)

⁴ The sample of emerging countries selected by the Institute of International Finance includes the following:

	1996	2003	2007	2008	2009
Net Private Capital Flows	161.4	236.7	928.6	465.8	623
Total Foreign Debt	-	2,230.2	3,662.5	3,884.0	3,989.2
Total International Reserves (except gold)	311.8	1,250.9	3,705.3	4,094.6	4,446.6

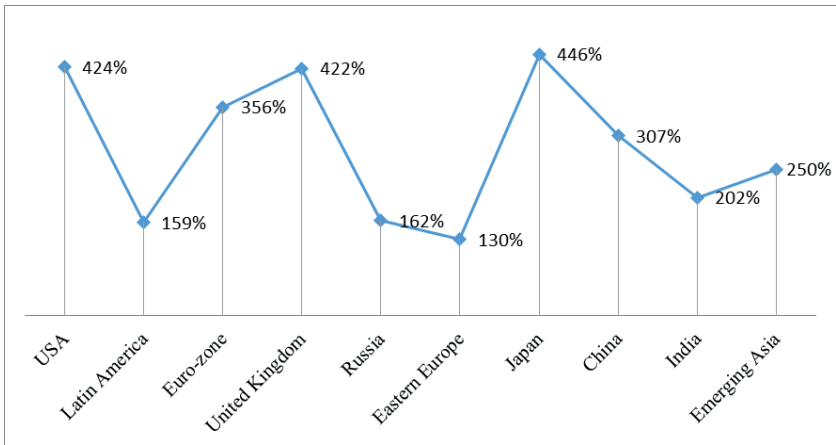
Source: Institute of International Finance, Capital Flows to Emerging Market Economies, January 2009; September 2011.

Periphery economies' tendency to accumulate reserves assumed some costs to their economies. Dani Rodrik claimed that the share of accumulation of foreign exchange reserves in the GDP was estimated as approximately 1% (Rodrik, 2006a, p. 253). Along with the exchange rate's permanent tendency to gain appreciation, the domestic capital outflow was commenced by borrowing from international financial markets. The current trend, which intensified after 2003, was accompanied by an intensive external borrowing burden. The ratio of public sector internal borrowing of those countries to that of developed countries increased from 8.8% (in 1995) to 34.5% (in 2005) (Painceire, 2012). In this respect, it can be said that the foreign capital inflow towards the country is allocated between reserve accumulation and domestic capital outflow. Therefore, the tendency to accumulate reserves caused both internal and external borrowing of the states and the domestic capital outflow and at the same time accelerated the inclusion of these states in financial markets. However, the countries became more vulnerable to risks and crises, as they integrated into the financial markets even though they attained flexibility and liquidity in money markets.

This process revealed an exciting situation that enabled capital flows from the periphery economies towards the US. By courtesy of the US Dollar's international reserve money role, net resources were transferred from the periphery towards the US (Boratav, 2011b, p. 20). Thus, the periphery economies had been effective instruments in financing the enormous current account deficit of the United States.

Increasing assets of the periphery economies in financial markets accelerated during such uptrend periods. The total value of financial assets in emerging economies had amounted to \$3.9 trillion in 1995, whereas it had gone up to \$ 23.6 trillion as of 2006. Their ratio in the total financial assets had increased from 6% (in 1995) to 14% (in 2006) (Farrell et al. 2008, pp. 10-11). Upon considering the ratio of financial assets to total GDP according to regions, a similar result is found. As seen in Graph 1, the US financial assets corresponded to a very large portion of the GDP (424%), followed by Japan and the United Kingdom with huge ratios. Nonetheless, no state among the periphery economies has reached such a large share. This stems from the fact that financial markets were not fully developed in those countries, and derivative products, as well as financial inventions, had not been realized. This situation prevented the 2008 crisis from being experienced as a severe financial crisis in countries with developed financial markets such as the USA and the United Kingdom. Accordingly, those countries experienced a crisis in a bit more indirect and delayed manner. However, it is still not possible to say that they had only slightly suffered from the crisis.

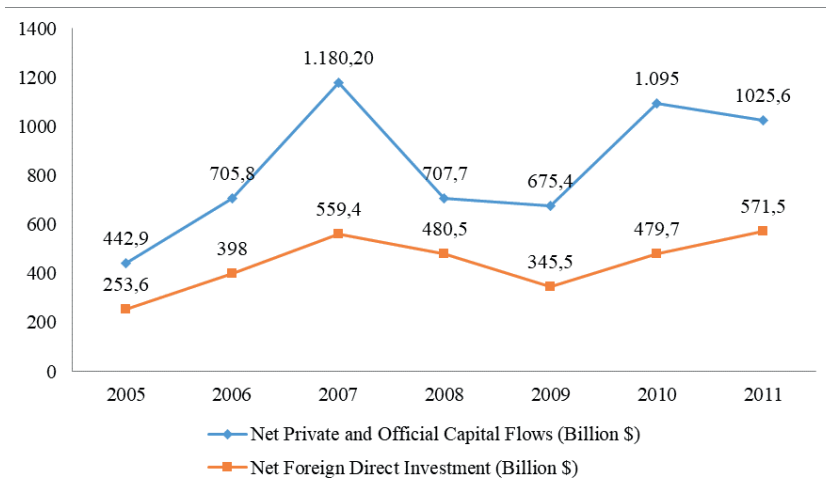
Argentina, Brazil, Bulgaria, Chile, China, Colombia, Czech Republic, Ecuador, Egypt, Hungary, India, Indonesia, South Korea, Lebanon, Malaysia, Mexico, Morocco, Nigeria, Peru, Philippines, Poland, Romania, Russia, Saudi Arabia, South Africa, Thailand, Turkey, United Arab Emirates, and Venezuela.

Graph 1: The Share of Financial Debts in Total GDP According to Regions, 2006

Source: Farrell et al. (2008), *Mapping Global Capital Markets: Fourth Annual Report*, McK-insey Global Institute.

The periphery economies which did not severely experience the economic dimension of the crisis felt the detrimental impacts through economic channels in the form of decreasing capital flows as of 2009 and the shrinkage in their imports (Abreu et al., 2009, p. 3). As stated in Graph 2, the ratio of net capital inflows and foreign direct investment (FDI) towards developing countries decreased considerably. Along with the decline in exports of these countries, both export revenues and production capacity decreased in these exporting industries. Accordingly, both unemployment and growth rates declined.

Graph 2: Net Capital Flows towards Developing Countries, 2005-2011

Source: World Bank, International Debt Statistics, 2013.

The economic policies implemented by states as a solution to the crisis consist of a wide range of variations, from the reduction of interest rates to the implementation of rescue packages, from resorting to the IMF to liquidity injection, and from expropriation to aids for SMEs (Ataman Erdönmez, 2009, p. 89). In this diversity, it is not possible to generalize since the local economic conditions of the countries are determining factors. Therefore, instead of generalizing on behalf of all periphery economies, the two selected examples will be explained in the context of the economic policies they developed against the crisis among their fundamental economic indicators.

4. Turkish and Brazilian Economies' Interaction with the Crisis

In this section, the macroeconomic structures of Turkey and Brazil are compared in terms of the extent to which they were affected by the crisis in 2008 and the policies they implemented against the crisis. These assessments are evaluated in accordance with the position of both countries in the world economy.

4.1. Fragile Structures of the Turkish and Brazilian Economies

Brazilian and Turkish economies were both distinguished in many aspects depending on the variation in their internal dynamics (level of development, a different understanding of politics and trends, being comparatively more conservative/innovative despite having a common history of industrialization based on import substitution). Nevertheless, their integration into the global economy rendered them both fragile economies. Following the years of recession caused by excessive borrowing and political instability, Brazil had to accept the regulations that the US required in terms of financial order. Thus, the Washington Consensus was introduced in the 1980s, and the process of integration into the global economy began within this framework. Brazil, which began to implement the necessary policies of the Consensus such as facilitating financial and trade liberalization, removal of import barriers and price controls, and privatizing state enterprises, realized most of these policies in the early 1990s. Upon implementing the liberalization policies, the foreign capital flows to the country began to increase (Weeks, 2006, p. 130).

As in all periphery economies, the integration of the Brazilian economy into the global economic system and its dependence on foreign capital flows made it more prone to global economic changes and crises. Thus, it was adversely affected by the Asian crisis of 1997, and it was dragged into a crisis in 1999 due to the capital circles that withdrew funds from the periphery countries after Russia declared a moratorium during the crisis of 1998. The country, in which political uncertainties also affected the economy frequently, entered into a recovery process with credit support and policies by the IMF in 2001 (Gruben & Welch, 2001, pp. 14-16). In this process, the main objectives of the Brazilian policy were inflation control, foreign trade balance, and economic development.

Turkey's liberalization policies began to be implemented almost in the same year. Following the January 24, 1980 Decisions, liberal policies such as the development/liberalization of foreign trade, the liberalization of foreign exchange markets/capital movements, and the privatization of the SEEs began to be implemented (Pamuk, 2014, pp. 265-266). In fact, the periphery economies which had inflation and payment issues as well as Brazil and Turkey also implemented policies based on the Washington Consensus in general terms. The fact that institutions such as the IMF and the World Bank tied their loans to these policies accelerated the dissemination of the Washington Consensus in the periphery economies.

Consequently, Turkey also experienced a similar process that Brazil had already done. The 2001 financial crisis was experienced due to the decline in capital inflows caused by the Asian

and the Russian crises, the liquidity crisis experienced by the banks, the fragility caused by the excessive appreciation of the Turkish Lira, and the growth in the foreign trade deficit. In essence, crises experienced by Turkey took place deeper than most of the crises in emerging markets. While there are various reasons for this, instability in economic key indicators (such as inflation, current account deficit, unemployment, etc.) narrowed the scope of action for policymakers (Akyüz & Boratav, 2003). After the crisis, structural reforms and inflation targeting in the context of the Transition to Strong Economy Program along with the support of the IMF tried to dissipate the impacts of the crisis (Sönmez, 2009, pp. 57-60). Besides these external factors, internal factors such as corruption, state malpractices, fictitious export, and tender corruption triggered the crisis. In addition to the above mentioned institutional arrangements, institutions such as BRSA (Banking Regulation and Supervision Agency) and SDIF (Saving Deposit Insurance Fund) became operational, and auditing increased.

After the liberalization movements in both countries, the foreign capital flows⁵ began to increase, and both economies became increasingly connected to these flows. Since the aim of these capital circles is to make a large amount of profit in a short period by taking advantage of high-interest rates, they quickly retreated or halted in the case of risky situations. This situation risked the economy of the country due to indirect foreign capital inflows. However, borrowing increased simultaneously due to the use of foreign capital, which inflows as “hot money”, in the balance of payments financing, and the currencies of both countries tended to lose value rapidly during the crisis (Yeldan; 2009, p. 141; Eğilmez, 2018, pp. 63- 65). They were also affected by the financial crisis that started in the USA as of 2008 and spread all over the globe.

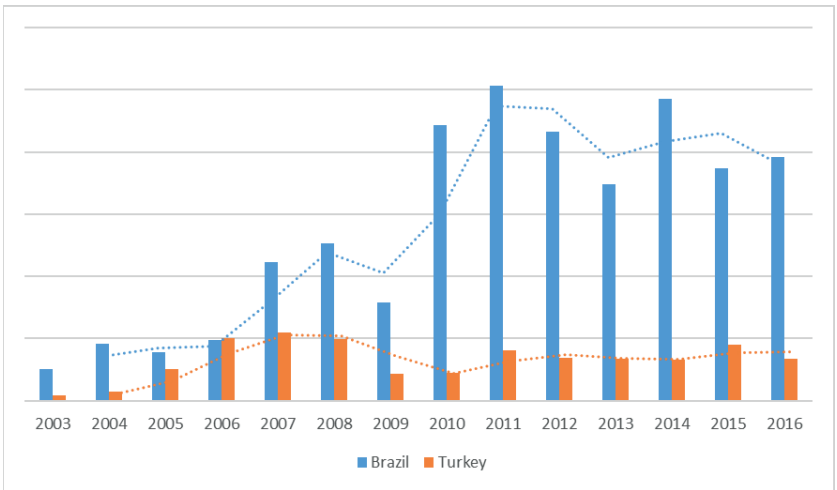
4.2. The Impacts of the 2008 Crisis on Turkey and Brazil and Applied Policies

The 2008 crisis could not directly affect Brazil and Turkey, as well as all other periphery economies, since their financial markets were not fully developed, and they did not invest in “toxic papers”. This impact was inflicted in two indirect ways: First, it stemmed from FDI decrease in Brazil (where capital inflows were realized mostly from the United States, China, and Argentina) and in Turkey that suffered debt crisis (where capital inflows were realized particularly from European countries such as Germany, the UK, and the Netherlands). Brazil was directly affected by the outbreak of the crisis in the US, whereas Turkey was affected by the financial crisis following the European Union’s debt crisis. The second mode of influence stemmed from the decline in import figures due to the impacts of the crisis on the regions/countries that involved strong foreign trade relations among countries. The foreign trade partners of both countries were in a parallel relationship with FDI. In Brazil, China and the United States were also prioritized in terms of trade followed by Europe and other regions. Turkey’s trade relations were carried out with a large portion of Europe, followed by other regions and the USA. Thus, the impacts of the crisis were likely to affect Brazil and Turkey through the US and Europe, respectively.

As mentioned in Graph 3, both countries experienced a rapid decline in FDI as of 2009 due to the impact of the crisis. The improvement regarding FDI was observed in Brazil and Turkey as of

5 It should be noted that in the capital flows divided into two as direct and indirect foreign investments, and the periphery economies attract more indirect foreign investments. In particular, the periphery economies wish to attract foreign direct investments due to their employment, technology development and production, and therefore more extended periods of time by establishing facilities such as factories. Nevertheless, because the political, social and economic conditions are not efficient compared to the core countries, these countries mostly welcome short-term indirect foreign investments with more mobility which are also known as “the hot money” (Reisen & Soto, 2001).

2010 and 2011, respectively. Nevertheless, it is also understood that Brazil achieved higher levels of success in attracting FDI afterward. The main reason for the faster recovery of Brazil involves the economic policies which had been implemented before and during this process. Brazil, in addition to its policies for development, introduced the Growth Acceleration Program (*Programa de Aceleração do Crescimento*, PAC) in 2007. In addition to tax and labor reforms, this program included infrastructure improvements that supported investments (Filho, 2011). With the decline in FDI rates following the end of 2008, Brazil introduced some additional measures for preventing the outflow of investments. In 2009, with the aim of controlling capital movements and ensuring financial stability, the Tobin tax was imposed at a rate of 2%, and it reduced the policy interest rate (de Barros, 2010, p. 7). Furthermore Brazil also implemented tax cuts to eliminate capital outflow and to support long-term investments. Accordingly, the tax on financial transactions decreased from 3% to 1.5%. Thus, an attempt to compensate the diminishing values of FDI was tried, whereas an attempt to prevent the short-term capital inflows and outflows was also tried.

Graph 3: Foreign Direct Investments towards Brazil and Turkey, 2003-2016 (Net Inflows)
 Source: World Bank (2020a), World Development Indicator.

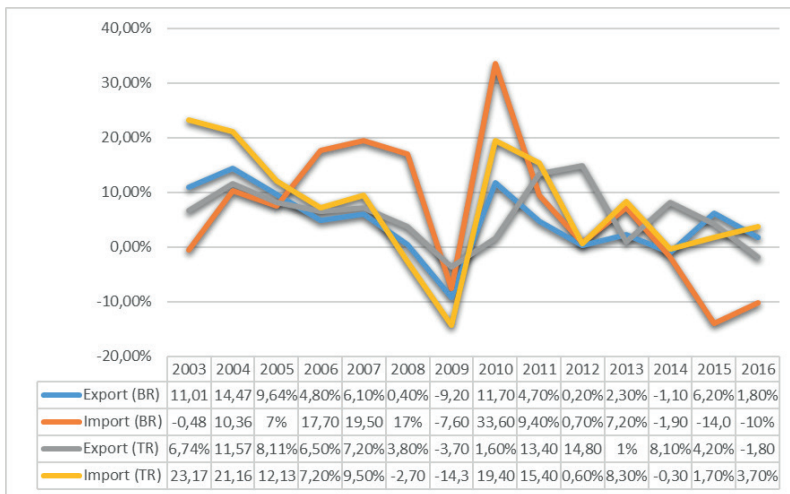
Turkey’s concern about the decline of FDI exhibited similarities with Brazil. Turkey sought to meet the declining FDI inflows but also tried to control capital inflows since short-term capital would impair the financial stability. In 2010, the Central Bank tried to deter short-term investments by decreasing policy interest rates. Turkey tried to fill the revenue gap created by FDI with the “*Tax Exemption*” and the registry amnesty. With this law, Turkey envisaged that mobile goods such as foreign currencies, gold, and domestic goods, which are transferred abroad, would be enacted with 2% and 5% taxes, respectively (Kazgan, 2013, p. 292). Thus, both foreign exchange inflow and additional tax revenue were aimed to be provided.

Finally, the fact that both countries had been accumulating reserves since the 2000s, due to their experiences from the previous crises, led them to overcome this process relatively more comfortably. Also, the regulations they had made in the banking sector rendered them much stronger against the 2008 crisis compared to the previous financial crises.

Another crucial impact of the crisis is the shrinkage in the foreign trade of both countries. The import-export growth rates of both countries had entered a downtrend after 2007 and had reached the peak negative values as of 2009. The decline/increase in the import growth rate of both countries was more dramatic than the growth rate of exports. The liquidity problem experienced by the countries due to the crisis was likely to have an impact. In comparison to imports, export growth rates decreased but had a more balanced profile.

As seen in Graph 4, Turkey's export growth rate constituted a more optimistic view in comparison to Brazil. In such a relatively better-off case, Turkey's policy of expanding export markets towards other regions than Western Europe, due to the risks on industry and employment, had been effective. From 2003-2006, Turkey's top five exporting countries were Germany, the USA, the UK, Italy, and France. By 2007, the Russian Federation had replaced the USA. When the crisis erupted in 2008, the export partners of Turkey changed again and the United Arab Emirates had replaced the Russian Federation. After the effects of the crisis began to appear in Europe in 2009, Turkey, which started to turn to Middle Eastern countries (such as Iraq, Iran, the United Arab Emirates), did not follow a balanced trade policy.

However, it is observed that Brazil recovered more rapidly and had achieved a growth rate of 11.70% as of 2010, and it rapidly recovered from the impact of the crisis on exports. Brazil's foreign trade partners were effective in this recovery. In 2003-2006, Brazil's top five exporting partners were the USA, Argentina, China, the Netherlands, and Germany. In 2009, China ranked first among the countries to which Brazil exports, with a 14% share. Since China was not affected by the crisis, this trend continued increasingly, and China accounted for approximately 20% of Brazil's exports in 2016 (World Bank, 2020b). As can be seen, Brazil has followed a more stable course in its export policies, and its trade relationship with China has had a positive economic effect. Indeed, it is essential to note that Brazil is a oil exporting country. Although this process was somewhat longer for Turkey, the recovery began in 2011, and the impact on Turkey had appeared to be circumvented as of 2012.

Graph 4: Annual Export-Import Growth Rates of Brazil and Turkey, 2003-2016

Source: World Bank (2020a), World Development Indicator.

Due to the indirect impacts of the financial crisis, the major economic indicators of both countries experienced serious recession. Table II indicates that both countries experienced negative economic growth in 2009, during which the crisis was deeply felt. Accordingly, Brazil's growth rate decreased by 5.21% relative to the previous year and became -0.12%. The current account balance deficit of -28.1 billion USD in the previous year has become chronic ever since. The percentage share of external debt in GDP, on the other hand, did not go through such a dramatic change. The ratio of external debts in GDP increased by approximately 1% compared to 2008, but this ratio was not of an unprecedented size before the crisis. As of 2010, there had been a slight decrease in the ratio of external debts in GDP.

Such an economic recession was influenced by the stagnation in the major industries due to the impacts of the crisis (Domingues, Magalhaes, Junior, Carvalho, & Santiago, 2008, pp. 58-59). However, in order to combat the crisis, the Brazilian Central Bank lowered the borrowing rates, and the economy was supported by fiscal policies including tax exemptions and subsidies (de Freitas, 2009, pp. 133-139). Nonetheless, in order to prevent the formation of credit bubbles, deposit guarantee was increased, and also reserve requirements were utilized to provide liquidity control (Robitaille, 2011, p. 2). Also, with the aim of stimulating the consumption that had been on the verge of a halt, policies aimed at increasing the liquidity in the market were imposed by income tax reduction and low-interest borrowing loans.

Table 2: Basic Economic Indicators, 2003-2016

Years	Brazil					Turkey				
	GDP Growth (compared to previous year)	Current Account Balance (billion \$)	External Debt Stock/GDP	Government Primary Balance (% of GDP)	Inflation (CPI) (Total, annual growth rate)	GDP Growth (compared to previous year)	Current Account Balance (billion \$)	External Debt Stock/GDP	Government Primary Balance (% of GDP)	Inflation (CPI) (Total, annual growth rate)
2003	1.14%	4.1	42%	3.27%	14.71%	5.60%	-7.55	45.7%	5.19%	21.60%
2004	5.76%	11.7	32.9%	3.72%	6.60%	9.64%	-14.2	39.9%	6.4%	8.60%
2005	3.20%	13.9	21%	3.79%	6.87%	9.01%	-20.9	34%	6.91%	8.18%
2006	3.96%	13.6	18.3%	3.23%	4.18%	7.11%	-31.1	37.7%	6.19%	9.60%
2007	6.07%	1.5	17.6%	3.36%	3.64%	5.03%	-36.9	36.6%	4.28%	8.76%
2008	5.09%	-28.1	15.9%	4.01%	5.68%	0.84%	-39.4	36.3%	3.08%	10.44%
2009	-0.12%	-24.3	17%	2.12%	4.89%	-4.70%	-11.3	41.3%	0.14%	6.25%
2010	7.52%	-75.7	16.4%	2.44%	5.04%	8.48%	-44.6	37.6%	1.65%	8.57%
2011	3.97%	-76.9	15.8%	3.09%	6.64%	11.11%	-74.4	36.6%	2.35%	6.47%
2012	1.92%	-74	18.4%	-	5.40%	4.79%	-47.9	39%	-	8.89%
2013	3.00%	-74.8	19.7%	-	6.20%	8.49%	-63.6	41.3%	-	7.49%
2014	0.50%	-104.1	22.8%	-	6.33%	5.16%	-43.6	43.3%	-	8.85%
2015	-3.76%	-59.4	30%	-	9.03%	6.08%	-32.1	46.5%	-	7.67%
2016	-3.59%	-23.5	30.5%	-	8.74%	3.18%	-33.1	47.3%	-	7.78%

Source: World Bank (2020a), World Development Indicators; World Bank (2017), Global Economic Prospects.

Turkey developed an approach similar to Brazil regarding the GDP and current account balance. However, as seen in Table 2, the decline in Turkey's growth rate accelerated in 2008 and led to a severe contraction by reaching -4.70% in 2009.

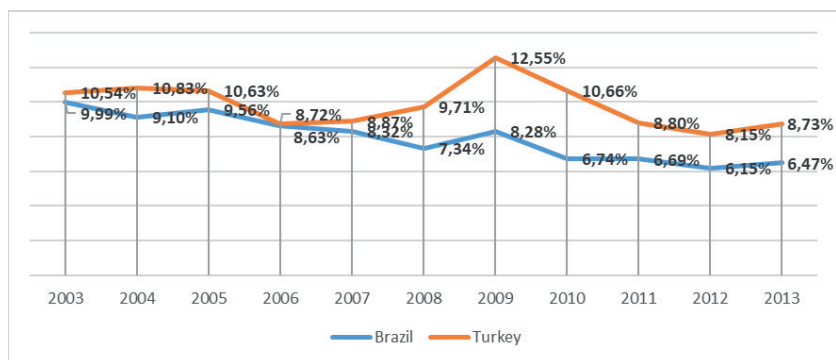
Turkey's current account deficit, which had been present even before the crisis, recovered slightly in 2009. However, after 2010, the deficit continued to increase and decrease with a surge. The share of external borrowing in the GDP also experienced a slight increase in Turkey in 2009. Nonetheless, this 5% increase rate declined again in the following year.

The stagnation experienced in all subsectors of industry, such as manufacturing, construction, trade, and transport, loomed large in the contraction of Turkey's economy. SMEs and companies scame to the brink of bankruptcy, and the Central Bank lowered borrowing interest rates for support (Kazgan, 2013, p. 296). Also, the required reserve ratios for liquidity injection in 2008-2009 were reduced, but this ratio was increased again in 2010. Taxation was provided to the real sector, a "*mini-measure package*" was prepared for companies, as well as for their employees and retirees, and the duration of sectoral-regional incentives was extended. Within the scope of this package, the duration of the short-time working allowance applied through the Unemployment Fund was extended, the amount of payment was increased by half, and the requisition of pensions were prohibited (Ataman Erdönmez, 2009, p. 97). Moreover, along with the increase of public expenditures, consumption and employment were increased.

Like all other countries that tried to overcome the effects of the crisis, monetary policies, and then fiscal policies were implemented. Governments tried to produce policies by using income and expenditure instruments and to erase the effects of the crisis. The overall objective of fiscal policies was to increase capacity utilization rates and reduce unemployment rates (Çolak, 2009). Although the unemployment rate increased in 2009 when the effects of the crisis increased compared to the previous year, it decreased in 2010 due to the effect of fiscal policies. In addition, some expenditure taxes were regulated, and incentive packages were created. The most important of these were the discounts and regulations applied in Value Added Tax (VAT) and Special Consumption Tax (SCT). In this way, Turkey aimed to increase expenditures and to see an expansionary effect in the shrinking economy with the direct effect of fiscal policies.

The most apparent impact of the crisis on Turkey's economy was seen in the labor market. As a result of the crisis, labor demand in labor markets decreased, and this situation led to a decrease in purchasing power. In order to erase the effect of this negative situation, by making some adjustments in the Unemployment Insurance practice, Turkey intended to provide financial support and employment opportunities (Karakurt, 2010, p. 190).

The impact of the crisis on real markets also adversely affected society in connection with the economic structure. Such a social dimension of the economy manifests itself in the areas of employment, income distribution, and poverty.

Graph 5: The Change in the Unemployment Rates in Brazil and Turkey, 2006-2016

Source: World Bank (2020a), World Development Indicator.

As a result of the decline in industrial production due to the crisis, unemployment rates were likely to increase. Both Brazil and Turkey experienced an increase, although in different sizes, in the unemployment rate. The unemployment rate in Brazil declined by approximately 1% in 2008, but it rose at almost the same rate in 2009. Therefore, this effect was short-lived again, and the unemployment rate decreased to 6.76% in 2010. The downward trend in unemployment rates in Brazil was due to the impact of the minimum wage policies implemented at that time. With the policy of increasing the minimum wages being introduced in April 2009 (Berg, 2010; Barbosa, 2012), both unemployment was reduced, and efforts were made to prevent the informal economy. The unemployment rate in Turkey has increased by a higher amount. The unemployment rate, which was 8.87% and 9.71% in 2007 and 2008, respectively, increased to 12.55% in 2009, but it began to decline in 2010. As it is understood, the changes in unemployment rates were different for both countries. This situation stemmed from the minimum wage policies implemented in Brazil.

When the ratio of the population living below the absolute poverty line (\$1.90) within the total population and the Gini coefficient, which indicates the income distribution balance, is examined, it is seen that the crisis did not create an adverse change in these issues for both countries. However, it is also seen that the share of the population living below the absolute poverty line out of the total population and income inequality tends to be relatively much higher in Brazil than in Turkey.

Ultimately, both periphery economies that have been economically affected by the crisis had to assume many economic costs due to mortgage loans in the US, which had nothing to do with them. Although neoliberal policies, which pushed both countries towards this process, had added them to the global economic system, both countries had to apply the Keynesian policies since neoliberalism became insignificant at the end of the crisis.

5. Conclusion: Arguments and Policy Suggestions Regarding The New Order in The Context of Inferences Obtained from Two Samples

The stagnation in the accumulation of real capital during the 1970s activated the potential for the renewal of capitalism. Capitalism, which has expanded with the development of technology (Mandel, 1999), became widespread all over the world similarly with the development of information technology and the version of financial capitalism and the liberalization of capital movements.

This new financial structure involves a procedure in which a group of people (mostly male and between the ages of 20 to 30) sitting in front of enormous computer screens, pushing buttons, mov-

Table 3: The Impact of the Crisis on Employment, 2006-2016

Years	Brazil				Turkey					
	Unemployment Rate	Gini Coefficient	The Population Living On Less than \$ 1.9 a day	Exchange Rates	Real Interest rate	Unemployment Rate	Gini Coefficient	The Population Living On Less than \$ 1.9 a day	Exchange Rates	Real Interest rate
2006	8.39%	0.55	7.1%	2.175	41.24%	8.72%	0.39	1.8%	1.428	23.33%
2007	8.09%	0.54	6.8%	1.947	35.02%	8.87%	0.38	1.4%	1.303	26.83%
2008	7.90%	0.54	5.5%	1.834	35.36%	9.71%	0.39	0.5%	1.302	25%
2009	8.28%	0.53	5.3%	1.999	34.79%	12.55%	0.39	0.8%	1.550	19.67%
2010	6.74%	-	-	1.759	29.11%	10.66%	0.38	0.8%	1.503	14.92%
2011	6.69%	0.52	4.7%	1.673	32.83%	8.80%	0.40	0.2%	1.675	14.25%
2012	6.15%	0.52	3.7%	1.953	26.58%	8.15%	0.40	0.2%	1.796	16.21%
2013	6.47%	0.52	3.8%	2.156	18.49%	8.73%	0.40	0.3%	1.904	11.23%
2014	6.85%	0.51	2.7%	2.353	22.40%	9.88%	0.41	0.2%	2.189	10.15%
2015	8.44%	0.51	3.3%	3.327	33.83%	10.24%	0.42	0.2%	2.720	9%
2016	11.61%	-	-	3.491	40.70%	10.84%	0.41	-	3.020	8.98%

Source: World Bank (2020a), World Development Indicators.

ing millions of dollars across the globe, and assigning the fate of nations' currencies (Rodrik, 2011). The 2008 financial crisis also revealed this fact. Due to the globalization of financial capitalism, low-income US citizens having subprime mortgage loans would be able to commence the unemployment process of workers in, for example, the automotive sector in Turkey. The 2008 crisis was widespread all over the world with the domino effect, and at this point, the fact that the spread of the capitalist system can initiate a self-feeding process of which no country was left out has begun to be criticized. Moreover, the fact that implemented economic policies one after another at the beginning of the crisis failed to prevent its impacts in a short period caused the questioning of economics along with the dominant neoliberal policies. In this context, the post-Washington Consensus in which the effectiveness of the state was revised by keeping its essence intact is presented as a way out. On the other hand, the need for a new understanding of civilization by considering a broader perspective and the need for radical revision of the science of economics has been stated.

In fact, the criticism of economics, dominated by neoliberal policies and neoliberal theory, had long been recognized by a recession in 2001 (Harvey, 2007), and has finally been widely accepted following such a major crisis. For approximately three hundred years, the weight of liberalism/neoliberalism, which constitutes its theoretical or ideological dimension of the free market economy in economics, is felt (Stiglitz, 2010; Boratav, 2011c, pp. 270-271). The assumptions of neoliberalism, such as the free market, are actively supported, and the extent to which they represent reality is not widely considered (Stiglitz, 2010).

However, the 2008 crisis ensured that the gap between the neoliberal theory and the world economy it tried to examine has drawn up the agenda. As a matter of fact, it proved again the invalidity of the assumptions of the Orthodox theory in many aspects. According to these policies, which are composed of some principles with universal validity, there is only one Anglo-Saxon-centric economy which causes many problems as a result of adapting to the environment (Şenses, 2001, pp. 26-29). However, the economic structures of different regions of the world differ in such a way that they do not abide by the same policies to obtain the same results. For instance, the privatizations highlighted by the Washington Consensus led to high levels of growth due to legal regulations, corporate governance, and development differences in the core countries, whereas they caused the active sale of state enterprises and exploitation of consumers in periphery economies. Thus, adherence to a particular ideology prevents states from making their own decisions and, in turn, results in high failure (Stiglitz, 2003). Therefore, there is a need for a more flexible structure in which economies can implement economic policies by their local characteristics.

In this respect, the Post-Washington Consensus does not actually suggest a different order than the previous ideological gravity. Rather than the minimal state concept of neoliberalism, it is based on the conception of the market-friendly efficient state in eliminating the disruption of the market economy (Stiglitz, 1998, p. 26). Therefore, it is possible to consider the Post-Washington Consensus as a current version while preserving the outlines of neoliberal policies. In this respect, Rodrik's preference of the "*Augmented*" Washington Consensus over the Post-Washington Consensus is quite significant (Rodrik, 2006b, p. 978). As a matter of fact, it is quite natural that the gravity of the state is emphasized in the economy during the crisis. This is because every time the capitalist system has experienced a crisis, Keynesian policies have been imposed, and the state interfered with the economy. However, once the impacts of the crisis were smoothed over, the system evolved back into the Classic model. As a matter of fact, policies such as tax cuts and increase in public expenditure during the Great Depression of 1929 have been utilized, and following the impact of the crisis, the state's economic function has been gradually reduced. However,

the crisis of 2008 reinvented the state in the economic arena (Piketty, 2014, pp. 508-509), and the state made it possible to overcome the crisis through monetary policy, tax cuts, and public spending, as seen in Brazil and Turkey. Therefore, following the impacts of the crisis, where Brazil and Turkey had weathered the crisis as of 2012 and it had almost been circumvented in the US as of 2013, it was likely that the system would evolve to minimize the function of the state again.

However, even if the Post-Washington Consensus maintained the market-friendly function of the state, the system would be tied to an ideology in which the function of the state supports the market. Within this operation, the generalization of the policies proposed by the core countries would be vague because, as the examples of Brazil and Turkey indicate, conservationists' "bad" policies developed based on local economic characteristics are necessary for periphery economies (Chang, 2002). As long as the core continued to generalize its economic policies, such as the policies of the Post-Washington Consensus framework, which were not utilized through development, the crises of the periphery would become permanent as experienced in the crisis of 2008. For instance, according to the Washington Consensus, liberalization of capital movements would ensure the growth of economies by providing efficiency and allocation efficiency. However, the liberalization of capital movements resulted in external debt due to foreign currency reserve accumulation reflex, the increase of current account deficit, and incurring the cost of the crisis caused by the bursting of the real estate market in the US, in Brazil and Turkey.

In this respect, it is possible that the post-Washington reconciliation would pave the way for the formation of new crises in the coming years, and the liberalization of capital, which caused the globalization of the 2008 crisis, is also continued in this consensus. Nevertheless, the 2008 crisis was the result of excessive mobility, anomy, and unpredictability of financial markets. For this reason, the necessity of "throwing sand in the wheels of international finance" (Eichengreen, Tobin, & Wyplosz, 1995, p. 163) has been proven once again. As Piketty suggested, even if it is utopian to impose a global tax on the capital (Piketty, 2014, p. 560; Stiglitz, 2012), the Tobin tax, which was introduced in Brazil in 2009, is a useful example. All periphery economies, Brazil and Turkey in particular, have been prone to be threatened by the financial markets. However, there is no progress in the post-Washington Consensus.

As a further option, a robust alternative system does not come to the forefront in the necessity of a new understanding that would increase the development and welfare (Mason, 2017). Even if such an understanding is necessary, there would not likely be an increase in the number of studies on this issue in the short run, since it does not attract the sympathy of the capital circles (in the neoliberal weight of the economy). Therefore, in this case, the peripheral economies might try to develop their economies with relatively protective policies being inspired by the total development moves of East Asian economies or by utilizing the gaps of the World Trade Organization. Nonetheless, the instability in financial markets requires them to take measures to stabilize their economies directly.

In the study, variables such as GDP, growth, unemployment rate, exchange rate, real interest rate, and inflation rate have been used as macroeconomic indicators. When the variables are examined as holistic, it is seen that the macroeconomic performance of the Brazilian economy as it developed against the crisis was more successful than Turkey's. On the other hand, Turkey's growth rate in real markets was higher compared to Brazil's. This shows that Brazil's economy was more institutional. At this point, although there was an increase in unemployment rates where the effects of the crisis were felt directly, both countries managed to reduce the unemployment rate in the following years. However, when the economies of Brazil and Turkey are examined as

a whole, it is clear that both countries were affected by the global economy and that their policies implemented after the crisis caused similar results.

As indicated by the examples of Brazil and Turkey, the economy becomes fragile in the long-run in terms of growth based on foreign investments and external borrowing, even if good figures are met in a short time. Therefore, these countries need to establish growth plans without being dependent on external economic conditions. For instance, Turkey and Brazil have the physical characteristics for implementing economic policies based on intensive agriculture with high value-added agricultural products. However, in this field, it should not be ignored that Brazil is more competitive than Turkey. Moreover, periphery countries need to make improvements in their institutional structures to keep economic policies operational and obtain optimum benefits from their policies (Rodrik, 2009, p. 158; Acemoglu & Robinson, 2012), but this should not be seen as a development or growth strategy alone. Consequently, along with the mainstream approach, even if governments are not encouraged to create specific models of growth instead of creating a single economic model of development for all periphery economies, they should at least be allowed to implement them.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Abreu, M., Agarwal, M., Kadochnikov, S., Mikic, M., Whalley, J., & Yongding, Y. (2009). *The effect of world financial crisis on developing countries: an initial assessment*. The Center for International Governance Innovation. Retrieved from https://www.cigionline.org/sites/default/files/task_force_1.pdf
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail*. New York: Crown Publishers.
- Akyüz, Y., & Boratav, K. (2003). The making of the Turkish financial crisis. *World Development*, 31(9), 1549–1566. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(03\)00108-6](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(03)00108-6)
- Arrighi, G. (1994). *The long twentieth century*. London: Verso.
- Ataman Erdönmez, P. (2009). Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınana önlemler tipolojisi. *Bankacılar Dergisi*, 68, 85–101. Retrieved from https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/kuresel_kriz.pdf
- Auerbach, P., & Siddiki, J. U. (2004). Financial liberalisation and economic development: an assessment. *Journal of Economic Surveys*, 18(3), 231–265. <https://doi.org/10.1111/j.0950-0804.2004.00221.x>
- Balassa, B. (1989). *Financial liberalization in developing countries*. Policy, Planning and Research Department working papers, no. WPS 55. Washington: World Bank Group. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/407611468739267146/Financial-liberalization-in-developing-countries>
- Barbosa, N. (2012). Brazilian economy policy and the 2008-2009 crisis. In M. Cohen (Eds.), *The global economic crisis in Latin America* (pp. 85–96). London: Routledge.
- Berg, J. (2010). *Brazil: the minimum wage as a response to the crisis*. International Labour Office (ILO) Notes on the Crisis. Geneva: ILO. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/documents/article/wcms_limd3_11_en.pdf
- Bernal Verdugo, L. E., Furceri, D., & Guillaume, D. M. (2012). *Crises, labor market policy, and unemployment*. IMF working papers, WP/12/65. Washington: IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1265.pdf>
- Bogach, O., & Noy, I. (2012). *Fire-sale FDI? The impact of financial crisis on foreign direct investment*. University of Hawai'i at Manoa Department of Economics working paper series, no. 12-5. Honolulu: University of Hawai'i. Retrieved from http://www.economics.hawaii.edu/research/workingpapers/WP_12-5.pdf
- Boratav, K. (2001). 2000-2001 Krizinde sermaye hareketleri. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 16(186), 7–17. <http://doi.org/10.3848/iif.2001.186.8384>
- Boratav, K. (2011a). *Türkiye iktisat tarihi: 1908-2009*. Ankara: Imge.
- Boratav, K. (2011b). Uluslararası bunalımın arifesinde çevre ekonomiler. In A. Pınar, A. H. Köse, & N. Falay (Eds.), *Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim* (pp. 17–29). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Boratav, K. (2011c). *Bir krizin kısa hikayesi*. Ankara: Arkadas.
- Cecchetti, S. G., Kohler, M., & Upper, C. (2009). *Financial crises and economic activity*. NBER working papers, no. 15379. Cambridge: NBER. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w15379.pdf>
- Cerra, V., & Saxena, S. (2008). Growth dynamics: the myth of economic recovery. *American Economic Review*, 98(1), 439–457. <http://doi.org/10.1257/aer.98.1.439>
- Chang, H. (2002). *Kicking away the ladder*. London: Anthem Press.
- Çolak, Ö. F. (2009). Krizi çözmeye maliye politikaları nasıl kullanılmalı?. *İşveren Dergisi*, 47(6).
- de Barros, J. R. (2010). The impact of the international financial crisis on Brazil. *Real Instituto Elcano ARI*, 1–7. Retrieved from https://www.files.ethz.ch/isn/145589/ARI38-2010_MendocadeBarros_Impact_International_Financial_Crisis_Brazil.pdf
- de Freitas, M. C. (2009). The effect of the global crisis in Brazil: risk aversion and preference for liquidity in credit market. *Estudos Avançados*, 23(66), 125–145. <https://doi.org/10.1590/S0103-4014200900200011>
- Domingues, E. P., Magalhaes, A. S., Junior, A. A. B., Carvalho, T. S., & Santiago, S. (2008). The world financial crisis in Brazil: industry and regional economic impacts. *Journal of International Business and Economics*, 2(3), 57–94. <http://dx.doi.org/10.15640/jibe.v2n3a4>
- Duval, R., Eris, M., & Furceri, D. (2011). *The effects of downturns on labor force participation: evidence and causes*. OECD Economic Department working paper, no. 875. Paris: OECD. <https://dx.doi.org/10.1787/5kg9q0nmbws8-en>
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim sürecinde Türkiye: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sosyo-ekonomik bir değerlendirme*. İstanbul: Remzi.

- Eğilmez, M. & Kumcu, E. (2014). *Ekonomi politikası: teori ve uygulaması*. İstanbul: Remzi.
- Eichengreen, B. & Portes, R. (1987). *The anatomy of financial crises*. NBER working paper series, no. 2126. Cambridge: NBER. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w3934>
- Eichengreen, B., Tobin, J., & Wyplosz, C. (1995). Two cases for sand in the wheels of international finance. *The Economic Journal*, 105(428), 162–172. <https://doi.org/10.2307/2235326>
- Ergüneş, N. (2012). Global integration of middle-income developing countries in the era of financialisation: the case of Turkey. In C. Lapavitsas (Eds.), *Financialisation in Crisis* (pp. 217–241). Leiden: Brill.
- Farrell, D., Lund, S., Fölster, C., Bick, R., Pierce, M., & Atkins, C. (2008). *Mapping global capital markets: fourth annual report*. McKinsey Global Institute. Retrieved from https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Global%20Capital%20Markets/Mapping%20global%20capital%20markets%20fourth%20annual%20report/MGI_Mapping_capital_markets_fourth_annual_full_Report.ashx.
- Filho, F. F. (2011). Brazil's response: how did financial regulation and monetary policy influence recovery?. *Brazilian Journal of Political Economy*, 31(5), 880–888. <https://doi.org/10.1590/S0101-31572011000500019>
- Foster, J. B. (2008). The financialization of capital and the crisis. *Monthly Review*, 59(11). https://doi.org/10.14452/MR-059-11-2008-04_1
- Furceri, D., & Zdzienicka, A. (2012). Banking crises and short and medium term output losses in emerging and developing countries: the role of structural and policy variables. *World Development*, 40(12), 2369–2378. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.03.021>
- Gruben, W. C., & Welch, J. H. (2001). Banking and currency crisis recovery: Brazil's turnaround of 1999. *Economic and Financial Policy Review*, 4, 12–23. Retrieved from <https://www.dallasfed.org/~media/documents/research/efr/2001/efr0104b.pdf>
- Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- IMF. (1993). *Balanced of payments manual*. Washington: International Monetary Fund (IMF).
- IMF. (2002). *International investment position: a guide to data sources*. Washington: International Monetary Fund (IMF) Statistics Department.
- Independent Social Scientists. (2009). *Türkiye'de ve dünyada ekonomik bunalım*. İstanbul: Yordam.
- Insel, A. (2005). *Neo-liberalizm: sermayenin yeni dili*. İstanbul: Birikim.
- Institute of International Finance. (2009). *Capital flows to emerging market economies*. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/cgfs33.pdf>
- Institute of International Finance. (2011). *Capital flows to emerging market economies*. Retrieved from http://www.yazour.com/pdf/cf_0911.pdf
- Kaminsky, G. L., & Schmukler, S. L. (2003). *Short run pain long run gain: the effect of financial liberalization*. IMF working paper, WP/03/34. Washington: IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp0334.pdf>
- Karakurt, B. (2010). Küresel mali krizi önlemede maliye politikasının rolü ve Türkiye'nin krize maliye politikası cevabı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 167–195.
- Kazgan, G. (2013). *Türkiye ekonomisinde krizler (1929-2009): ekonomi politik açıdan bir inceleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi University.
- Kibritçioğlu, A. (2004). Türkiye'de ekonomik krizler ve hükümetler, 1969-2001. *Macroeconomics*. Retrieved from <https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/mac/papers/0401/0401008.pdf>
- Kindleberger, C. P. (1978). *Manias, panics, and crashes: a history of financial crises*. New York: Basic.
- Lapavitsas, C. (2012). Financialised capitalism: crisis and financial expropriation. In C. Lapavitsas (Eds.), *Financialisation in crisis* (pp. 13–50). Leiden: Brill.
- Ma, Z., & Cheng, L. (2003). *The effect of financial crises on trade*. NBER working papers, no. 10172. Cambridge: NBER. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w10172.pdf>
- Mandel, E. (1999). *Late capitalism*. London: Verso.
- Mason, P. (2017). *Postcapitalism: a guide to our future*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- McKinnon, R. (1973). *Money and capital in economic development*. Washington: The Brookings.
- Mishkin, F. S. (1991). *Anatomy of a financial crisis*. NBER working paper series, no. 3934. Cambridge: NBER. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w3934.pdf>

- Mishkin, F. S. (1994). *Preventing financial crises: an international perspective*. NBER working paper series, no. 4636. Cambridge: NBER. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w4636.pdf>
- Minsky, H. P. (1972). *Fundamental reappraisal of the discount mechanism: financial instability revisited: the economics of disaster*. Federal Reserve Bank of St. Louis. Retrieved from https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/historical/federal%20reserve%20history/discountmech/fininst_minsky.pdf
- Minsky, H. P. (2008). *Stabilizing an unstable economy*. New York: McGraw Hill.
- Painceira, J. P. (2012). Developing countries in the era of financialisation: from deficit-accumulation to reserve-accumulation. In C. Lapavistas (Eds.), *Financialisation in crisis* (pp. 185–215). Leiden: Brill.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. Istanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Reisen, H., & Soto, M. (2001). Which types of capital inflows foster developing country growth?. *International Finance*, 4(1), 1–14. <https://doi.org/10.1111/1468-2362.00063>
- Robitaille, P. (2011). *Liquidity and reserve requirements in Brazil*. International Finance discussion papers, no. 1021. Retrieved from <https://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2011/1021/ifdp1021.pdf>
- Rodrik, D. (2006a). The social cost of foreign exchange reserves. *International Economic Journal*, 20(3), 253–266. <https://doi.org/10.1080/10168730600879331>
- Rodrik, D. (2006b). Goodbye Washington consensus, hello Washington confusion? a review of the World Bank's economic growth in the 1990s: learning from a decade of reform. *Journal of Economic Literature*, 44(4), 973–987. Retrieved from <http://www.jstor.com/stable/30032391>
- Rodrik, D. (2009). *One economics, many recipes: globalization, institutions, and economic growth*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: democracy and the future of the world economy*. New York: W. W. Norton.
- Salvatore, D. (2007). *International economics*. Hoboken: Wiley.
- Schwartz, A. J. (1987). Real and pseudo-financial crises. In A. J. Schwartz (Eds.), *Money in historical perspective* (pp. 271–288). Cambridge: NBER. Retrieved from <https://www.nber.org/chapters/c7506.pdf>
- Shaw, E. (1973). *Financial development in economic development*. New York: Oxford University.
- Sönmez, S. (2009). Türkiye ekonomisinde neoliberal dönüşüm politikaları ve etkileri. In N. Mütevellioğlu, & S. Sönmez (Eds.), *Küreselleşme, kriz ve Türkiye'de neoliberal dönüşüm* (pp. 25–76). Istanbul: Istanbul Bilgi University.
- Stiglitz, J. (1998). *More instruments and broader goals: moving toward the post-Washington Consensus*. WIDER Annual Lectures. Retrieved from <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/209/43245.html>
- Stiglitz, J. E. (2003). *Globalization and its discontents*. Londra: Penguin Books.
- Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, free markets, and the sinking of the world economy*. New York: W. W. Norton.
- Stiglitz, J. (2012). *The price of inequality: how today's divided society endangers our future*. New York: W. W. Norton.
- Sweezy, P. M. (1997). More (or less) on globalization, *Monthly Review*, 49(4). https://doi.org/10.14452/MR-049-04-1997-08_1
- Şenses, F. (2001). *Kalkınma iktisadi: yükselişi ve gerilemesi*. Istanbul: İletişim.
- Weeks, J. (2006). Latin Amerika'da ihracat, yabancı yatırım ve büyüme: simülasyon yöntemiyle şüpheli bir yaklaşım. In A. H. Köse, & E. Yeldan (Eds.), *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar* (pp. 125–152). Istanbul: İletişim.
- Williamson, J., & Mahar, M. (1998). *A survey of financial liberalization*. New Jersey: Princeton University.
- World Bank. (2013). *International debt statistics*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/12226/NonAsciiFileName0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- World Bank. (2017). *Global economic prospect*. Retrieved from <https://worldbank.org>
- World Bank. (2020a). *World Bank indicators*. Retrieved from <https://data.worldbank.org>
- World Bank. (2020b). *World integrated trade solution*. Retrieved from <https://wits.worldbank.org>
- Yeldan, E. (2009). Finans çağında eklemleme kalıpları: neoliberal küreselleşmenin çevresel bir ekonomisi olarak Türkiye örneği. In N. Mütevellioğlu, & S. Sönmez (Eds.), *Küreselleşme, kriz ve Türkiye'de neoliberal dönüşüm* (pp. 129–156). Istanbul: Istanbul Bilgi University.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Şiddet Önleme İklimi Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Validity and Reliability Study of the Violence Prevention Climate Scale

Salih DURSUN¹ , Oğuz BAŞOL² , Serpil AYTAÇ³

¹Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Trabzon, Türkiye

²Kırklareli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Kırklareli, Türkiye

³Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Bursa, Türkiye

ORCID: S.D. 0000-0002-8597-3340;
O.B. 0000-0002-7523-4544;
S.A. 0000-0001-6659-4639

Corresponding author:

Oğuz BAŞOL,
Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Kırklareli, Türkiye
E-mail: oguzbasol@klu.edu.tr

Submitted: 05.12.2019

Revision Requested: 09.03.2020

Last Revision Received: 12.03.2020

Accepted: 12.04.2020

Published Online: 30.04.2020

Citation: Dursun, S., Basol, O. & Aytac, S. (2020). Validity and reliability study of the violence prevention climate scale. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 209-225. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0104>

Öz

İşyerinde şiddete maruz kalmak bir yandan çalışanların stres, depresyon, kaygı ve tükenmişlik düzeylerini arttırmakta diğer yandan ise örgütün verimini düşürmektedir. Şiddet önleme iklimi, işyerinde şiddet veya saldırganlığın ortadan kaldırılması ve kontrol edilmesine yönelik, örgütsel politika, prosedür ve uygulamalarla ilgili çalışanların algıdır. Şiddet önleme iklimi gerek işyerinde farklı şiddet türlerinin ortaya çıkmasında gerekse de çalışanlar üzerindeki etkileri nedeniyle önemli bir kavramdır. İş ortamında şiddet önleme ikliminin ölçülmesi bu açıdan oldukça önemlidir. Bu bağlamda mevcut araştırma Kessler ve diğerleri tarafından geliştirilen şiddet önleme iklimi ölçeğinin Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışmasını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. 279 özel sektör çalışanın katılımıyla gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, ölçekte bulunan maddelerin faktör yükleri 0,671 ile 0,846 arasında değişmektedir ve açıklanan toplam varyans %72,45 olarak tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, şiddet önleme iklimi ölçeği (Ki-kare/serbestlik değeri: 3,78; RMSEA: 0.073; NFI: 0.95; NNFI: 0.96; CFI: 0.96; GFI: 0.90 ve AGFI: 0.85) orijinal ölçekte olduğu gibi 18 madde ve 3 faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin içsel tutarlığı 0,924 olarak hesaplanmıştır ve madde-toplam korelasyonlarının 0,375 ile 0,752 arasında değiştiği görülmüştür. Sonuç olarak analizler, şiddet önleme iklimi ölçeğinin bu alandaki çalışmalarda, araştırmacılar tarafından kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, şiddet önleme iklimi, ölçek, geçerlik, güvenirlik

ABSTRACT

Exposure to workplace violence increases employees' levels of stress, depression, anxiety and burnout and decreases the productivity of the organization. The violence prevention climate refers to the perceptions of employees about organizational policies, procedures and practices relevant to eliminating and controlling violence or aggression in the workplace. The violence prevention climate is an important concept both in the emergence of different types of violence in the workplace and its

effects on employees. Therefore, it is important to measure the violence prevention climate. In this context, this research aims to adapt the Violence Prevention Climate Scale, developed by Kessler et. al., into the Turkish language. According to the results of the research conducted with the participation of 279 private-sector employees, the total explained variance was determined as 72.45%. According to the confirmatory factor analysis results, the scale consists of 18 items and 3 factors as in the original (Chi-square/df: 3.78; RMSEA: 0.073; NFI: 0.95; NNFI: 0.96; CFI: 0.96; GFI: 0.90 and AGFI: 0.85). The internal consistency of the scale was calculated as 0.924 and item-total correlations ranged between 0.375 and 0.752. As a result, it was concluded that the violence prevention climate scale is valid and reliable for Turkish society.

Keywords: Violation, violence prevention climate, scale, validity, reliability

EXTENDED ABSTRACT

One of the reflections of the concept of violence, which is as old as the history of humanity, is workplace violence. Workplace violence, defined as all kinds of actions or events aimed at physical or psychological harm (Wiskow, 2003, p. 7), affects employees negatively. Workplace violence affects not only those who are exposed to violence but also the ones who witness workplace violence. Workplace violence also causes significant problems for organizations. The main organizational consequences of violence are the increase of illness-related absences, job turnover rates, insurance costs and the reduction of productivity (Di Martino, Hoel and Cooper, 2003, p. 63). Moreover, workplace violence affects employees' motivation and commitment, quality and timely production and competitiveness, corporate loyalty, creativity, working climate and causes indirect costs on organizations (Di Martino, 2002, p. 27). The main social cost of workplace violence is the increase in health/treatment costs, early retirement and loss of production (Hoel, Sparks and Cooper, 2001, p. 51).

As can be seen, workplace violence causes serious costs for employees, organizations and society. Therefore, it is important to identify organizational factors to reduce violence. One of the important organizational factors for reducing or preventing violence is the climate of preventing violence (Spector, Yang and Zhou, 2015, p. 325-326).

The violence prevention climate is the perception of employees about organizational policies, procedures and practices for eliminating and controlling violence or aggression in the workplace (Spector, Coulter, Stockwell and Matz, 2007, p. 119-120). A positive violence climate is the establishment of policies and procedures to manage and prevent physical violence and verbal aggression in the workplace by the organization. In this respect, having a positive violence climate helps to eliminate and identify the main risk factors related to violence and aggression in the workplace as well as reducing existing violence and aggression (Kessler, Spector, Chang and Parr, 2008, p. 110)

In this context, this research aims to adapt the Violence Prevention Climate Scale developed by Kessler et. al. in 2008 into the Turkish language. The research was conducted voluntarily with a total of 279 people working in different companies operating in the service sector in Bursa, Turkey. There are 2 sections in the questionnaire form used in the research. The first part aims to determine the demographic characteristics of the participants (gender, marital status, educational age and work experience). In the second part, the Violence Prevention Climate Scale, which was developed by Kessler et. al. (2008), consisting of 18 items and 3 factors (policies and procedures, practices and response, pressure for unsafe practices) has been conducted. In the evaluation of the scale, a 6-point Likert-type assessment was used (1: strongly disagree; 6: strongly agree) and SPSS 22, LISREL 8.71 programs were used for data analysis.

According to the results, 53.8% of the participants were female, 55.2% were single and 45.5% had a high school education. The ages of the participants ranged between 17 and 54 and the mean age was

28±6.43. The duration of the work experience of the participants ranged from 1 to 35 years and the average experience duration was 5±5.33 years.

After the analysis, the data set was found to be suitable for explanatory factor analysis (KMO: 0.899; Barlett's p: 0.00). According to the results of the exploratory factor analysis (the Extraction method was principal component analysis, the rotation method was Varimax with Kaiser Normalization), 18 items with factor loads ranging from 0.671 to 0.846 were collected in the 3 factors and these factors explained 72.45% of the total variance. In this case, the items on the scale exactly matched the factor structure in the original study.

According to confirmatory factor analysis, all paths between the item and the factor were significant ($t > 1.96$) and the standardized factor loadings of all items were greater than 0.50. When the goodness of fit statistics are examined (Chi-square / freedom value: 3.78; RMSEA: 0.073; NFI: 0.95; NNFI: 0.96; CFI: 0.96; GFI: 0.90 and AGFI: 0.85), all of the values are above the acceptable goodness of fit statistics, so it is appropriate to say that the scale is validated with 3 sub-factors. In other words, it can be said that the scale for violence prevention scale is valid.

Cronbach's Alpha was used for the reliability of the violence prevention climate scale. As a result of the analysis, the Cronbach's Alpha value of the policy and procedures factor was 0.91; the applications and response factor was 0.93; the pressure factor for insecure practices was 0.91 and finally, the whole scale was 0.92. These values indicate that the scale is reliable.

According to the results of the analysis, the internal consistency coefficient does not decrease significantly if any of the items in the scale are deleted. Therefore, the 18-item scale was found to have a high level of reliability. Furthermore, item-total correlations were greater than 0.30 (item-total correlations ranged from 0.375 to 0.752).

1. Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan şiddet olgusunun günümüzde yaygın olduğu alanlardan biri de çalışma hayatıdır. Çalışana yönelik, fiziksel veya psikolojik zarar verme amaçlı her türlü eylem veya olay (Wiskow, 2003, s. 7) olarak tanımlanan işyerinde şiddet kavramıyla ilgili son yıllarda yapılan araştırmaların sayısında önemli bir artış dikkati çekmektedir. Son yıllarda konuya olan ilginin artmasının önemli nedenlerinden biri, yapılan araştırmaların şiddetin bireysel, örgütsel ve toplumsal olarak olumsuz etkileri olabileceğini ortaya koymasıdır. Şiddetin çalışanlar üzerindeki etkileri ile ilgili yapılan araştırmalar, işyerinde şiddet veya saldırganlığa maruz kalmanın çalışanların, stres, depresyon, kaygı düzeylerinin artmasına (Aytaç ve ark., 2011; Biçkes, Çizmeci, Göver ve Pomak, 2017; Dursun ve Aytaç, 2011; Gökçe ve Dündar, 2008; Hegney, Tuckett, Parker ve Eley, 2010), tükenmişlik seviyesinin yükselmesine (Dursun, 2012; Roldán, Salazar, Garrido ve Ramos, 2013) ilişkilerin bozulmasına, aile problemlerine, özgüvenin azalmasına, özel yaşamda izolasyon ve yalnızlığa, işine konsantre olamamaya, intihar eğilimine (Di Martino, Hoel ve Cooper, 2003; Kaukiainen ve ark., 2001; Yıldız ve Kaya, 2009) korkuya ve güvensizliğe (Di Martino ve ark., 2003; Schat ve Kelloway, 2003) neden olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan şiddetin ortaya çıkardığı bu psikolojik veya ruhsal rahatsızlıkların yanı sıra, baş, bel ve mide ağrıları, uykusuzluk, kalp rahatsızlıkları, yeme problemleri, panik atak, yorgunluk gibi fiziksel rahatsızlıklara da neden olduğu görülmektedir (Kaukiainen ve ark., 2001). Ayrıca, işyerinde şiddete maruz kalmak, çalışanların işlerinden sağladıkları tatmin düzeyinin düşmesine, kurumdan ayrılma niyetlerinin artmasına (Duan ve ark., 2019; Hershcovis ve Barling, 2009) ve iş kazalarına (Hintikka ve Saarela, 2010) neden olabilmektedir.

Diğer taraftan, işyeri şiddeti yalnızca şiddete maruz kalanları etkileyen bir sorun değildir. İşyeri şiddetine tanık olan çalışanlar da bu durumdan negatif etkilenmektedir. İşyerinde herhangi bir şiddet olayına tanık olmak, çalışanlarda gelecekte bu tür şiddet olaylarının kendi başlarına da gelebileceği endişesine neden olabilmektedir. Nitekim araştırmalar, gelecekte şiddete uğrama korkusu ile duygusal iyilik hali ve somatik sağlık arasında negatif ilişki olduğunu göstermektedir (LeBlanc ve Kelloway, 2002; Schat ve Kelloway, 2003).

İşyeri şiddeti, örgütler üzerinde de önemli sorunlara yol açmaktadır. Şiddetin başlıca örgütsel sonuçları, hastalığa bağlı devamsızlıkların artması, iş gücü devir hızının yükselmesi, verimliliğin azalması ve sigorta giderlerinin artması (Di Martino ve ark., 2003, s. 63) olarak kendini göstermektedir. Ayrıca, işyeri şiddeti çalışanların motivasyon ve bağlılığını, kalite ve zamanında üretimi ve rekabet edebilirliği, kurumsal sadakati, yaratıcılığı, çalışma iklimini olumsuz etkileyerek örgütler üzerinde dolaylı maliyetlere de sebep olmaktadır (Di Martino, 2002, s. 27). İşyeri şiddetinin başlıca toplumsal maliyeti ise, sağlık/tedavi giderlerinin artması, erken emeklilik ve üretim kaybıdır (Hoel, Sparks ve Cooper, 2001, s. 51).

Görüldüğü üzere işyeri şiddeti çalışanlar, örgütler ve toplumsal açıdan ciddi maliyetlere neden olmaktadır. Bu nedenle, şiddeti azaltmaya yönelik örgütsel faktörleri belirlemek oldukça önemlidir. Şiddeti azaltmaya veya önlemeye yönelik önemli örgütsel faktörlerden biri de şiddet önleme iklimidir (Spector, Yang ve Zhou, 2015, s. 325-326).

Şiddet önleme iklimi kavramı, güvenlik iklimi kavramıyla yakından ilişkili ve bu kavramın doğrudan bir uzantısı olarak kabul edilmektedir (Kessler, Spector, Chang and Parr, 2008, s. 110). Güvenlik iklimi, çalışma çevresinde güvenliğe yönelik bireysel değer algıları olarak görülmekte (Neal, Griffin ve Hart, 2000, s. 100) ve işyerinde güvenlikle ilgili politikalar, prosedürler ve uygulamalarla ilgili algıyı ifade etmektedir (Neal ve Griffin, 2002, s. 69). Güvenlik iklimi kavramıyla ilgili ilk ampirik araştırmalara öncülük eden Zohar'a (1980) göre güvenlik iklimi, işyerinde

güvenlik hakkında çalışanların sahip olduğu algı ve inançların bir özetidir (Williamson, Feyer, Cairns ve Biancotti, 1997, s. 16). Bu açıdan, olumlu güvenlik iklimi, örgütlerde iyi düzeyde güvenlik politika ve prosedürlerine sahip olunan ve örgütte anahtar konumda bulunan (örneğin yöneticiler) kişilerin, çalışanları bu politikalara katılmaları konusunda teşvik ettiği bir durumu ifade etmektedir (Kessler ve ark., 2008, s. 109).

Şiddet önleme iklimi ise, işyerinde şiddet veya saldırganlığın ortadan kaldırılması ve kontrol edilmesine yönelik, örgütsel politika, prosedür ve uygulamalarla ilgili çalışanların algılarından (Spector, Coulter, Stockwell ve Matz, 2007, s. 119-120). Şiddet önlemede olumlu iklim, örgütün işyerinde fiziksel ve sözlü şiddeti yönetme ve önlemeye yönelik olarak politika ve prosedürleri oluşturmasıdır. Bu açıdan şiddet önlemede olumlu bir iklimin olması, var olan şiddeti azaltmasının yanında, işyerindeki diğer şiddetle ilgili temel risk faktörlerinin ortadan kaldırılması ve tanımlanmasına yardım etmektedir (Kessler ve ark., 2008, s. 110). Ayrıca, şiddeti önlemede olumlu iklim, çalışanları diğer insanları kızdırmaması muhtemel davranışlardan kaçınmaya, diğerlerine karşı nezaket ve saygıyla davranmaya, şiddet ve sözlü tacizleri en aza indirecek davranışlarda bulunmaya teşvik etmektedir (Spector, Yang ve Zhou, 2015, s. 327).

İşyerinde şiddet olaylarına karşı açıkça ve yeterince düzenlenmiş politika, prosedür ve uygulamaların olmaması durumunda (örneğin, hangi tür davranışların şiddet kapsamında değerlendirileceği veya bu tür davranışların nasıl cezalandırılacağı yönünde kurumsal düzenleme vb.), bu tür davranışlara kurum içinde müsamaha gösterildiği yönünde algılara neden olacaktır. Bu algılama ise, mevcut şiddet olaylarının devam etmesine ve yeni şiddet olaylarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

İşyerinde şiddet olaylarını önleyen bir çalışma çevresinin olması, hem şiddetin ortaya çıkarılması muhtemel olumsuz sonuçlarını azaltabilecek hem de yeni bir şiddet veya şiddet tehdidinin ortaya çıkmasını engelleyici bir rol oynayabilecektir. Bir çok araştırma, fiziksel şiddet ve sözlü taciz gibi işyeri şiddeti türleri ile şiddet önleme iklimi arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Chang, Eatough, Spector ve Kessler, 2012; Gazica ve Spector, 2016; Kessler ve ark., 2008; Spector, Yang ve Zhou, 2015; Spector ve ark., 2007). Emmerick, Euwema ve Bakker (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, güvensiz bir çalışma iklimi ile şiddet tehdidi arasında doğru yönlü, sosyal destek ile şiddet tehdidi arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer şekilde Cole, Grubb, Sauter, Swanson ve Lawless (1997) tarafından yürütülen çalışmada da, işyerinde şiddet tehdidi ve taciz davranışları ile çalışma arkadaşlarından destek arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, örgütsel desteğin, şiddetin ortaya çıkardığı olumsuz etkileri azaltmada önemli bir rol oynadığını gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Gillespie, Gates, Margaret ve Howard, 2010; Schat ve Kelloway, 2003; Whittington ve Wykes, 1989). Bu çalışmalardan da görüldüğü gibi, şiddet olaylarının ortaya çıkışında veya olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılmasında destekleyici bir çalışma iklimi önemli bir faktördür.

Ayrıca şiddet iklimi ile ilgili olumsuz algılar, önemli bir iş stresörü olarak kabul edilmektedir (Chang ve ark., 2012, s. 660). Araştırmalar şiddet önleme ikliminin çalışanların duygu ve düşünceleri üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Kessler ve ark., (2008) tarafından yapılan çalışmada şiddet önleme iklimi ile kızgınlık, stres, anksiyete arasında negatif ilişki, şiddet önleme iklimi ile iş tatmini arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Aytaç ve Dursun'un (2011) çalışmasında şiddet önleme ikliminin iş tatminini olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Bir diğer çalışmada ise şiddet önleme iklimi ile depresyon arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aytaç ve Dursun, 2012). Gazica ve Spector (2016) tarafından yapılan çalışmada ise, şiddet önleme ikliminin, kişiler arası çatışma, kazalar ve kas iskelet sistemi bozukluğu gibi sorunlarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan şiddet önleme ikliminin aracılık etkisi de araştırmalara konu olmuştur. Yang ve Caughlin (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, şiddet önleme ikliminin, saldırganlığı önlemeye yönelik yönetici davranışları ile çalışanların iş arkadaşının saldırganlığına maruz kalması, iş tutumları ve fiziksel semptomlar arasındaki ilişkilere aracılık ettiği tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere şiddet önleme iklimi, gerek işyerinde farklı şiddet türlerinin ortaya çıkması gerek çalışanlar üzerindeki etkileri nedeniyle önemli bir kavramdır. İş ortamında şiddet önleme ikliminin ölçülmesi bu açıdan oldukça önemlidir. İlgili literatürde şiddet önleme iklimini ölçmeye yönelik farklı ölçeklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu ölçekler içerisinde yaygın olarak kullanılanlardan biri Kessler ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen 18 maddeden oluşan şiddet önleme iklimi ölçeğidir. Bu ölçek “politikalar”, “uygulamalar ve tepki” ve “güvensiz uygulamalara yönelik baskı” olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır ve ölçeğin ilgili literatürde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Aytaç ve Dursun, 2011; Aytaç ve Dursun, 2012; Chang ve ark., 2012; Gazica ve Spector, 2016; Kessler ve ark., 2008; Spector ve ark., 2015). Şiddet önleme iklimini ölçmeye yönelik bir diğer araç Halletta, Huberc, Sixsmith ve Dickensa (2018) tarafından geliştirilmiştir. Halletta ve ark. (2018) bu ölçeği, ruh sağlığı hastanelerinde çalışan personelin şiddet önleme iklimi ile ilgili algılarını ölçmek için geliştirilmiştir. Hazırlanan ölçekle ilgili yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışması sonucunda 14 sorudan oluşan ve “çalışan eylemleri” ile “hasta eylemleri” olmak üzere iki boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Şiddet önleme iklimi ile ilgili bir diğer ölçüm aracı Björkdahl, Hansebo ve Palmstierna (2013) tarafından geliştirilen şiddet önleme ve yönetimi ölçeğidir. 13 maddeden ve tek boyuttan oluşan ölçek psikiyatri bölümünde çalışan hemşirelerin şiddet önleme ve yönetimi algılarını ölçmektedir.

Türkiye’de farklı sektörlerde ve farklı meslek grupları üzerinde yapılan araştırmalarda işyeri şiddetinin yaygın olduğunu gösteren çok sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir (Akça, Yılmaz ve Işık, 2014; Ayrancı, 2005; Aytaç ve ark., 2011; Bayer ve Dal, 2018; Çöl, 2008; Dursun, 2012). Türkiye’de önemli bir problem olan işyeri şiddetinin önlenmesinde ve şiddetin yol açtığı zararın azaltılmasında şiddet önleme ikliminin önemli bir katkısı olacağı düşünülmektedir. Yapılan literatür incelemesinde son yıllarda literatürde yaygın olarak kullanılmaya başlanan şiddet önleme iklimi ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın amacı da Kessler ve ark. (2008) tarafından geliştirilen Şiddet Önleme İklimi Ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapılmasıdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma, Türkiye’nin önemli ekonomik merkezlerinden biri olan Bursa ilinde gerçekleştirilmiştir. Bursa ili, hem sanayi hem de hizmetler sektöründe Türkiye’deki önemli istihdam piyasalarından biridir. Bu bağlamda araştırma, Bursa ili sınırları içinde hizmet sektöründe faaliyet gösteren değişik firmalarda çalışan toplam 279 kişi ile gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülmüştür. Anket uygulaması Temmuz 2019 ile Ekim 2019 tarihleri arasında kent merkezinde kolayda örnekleme tekniği ile seçilen özel sektör çalışanlarına uygulanmıştır. Belirtilen tarihler arasında 300 anketin başarılı bir şekilde uygulandığı görülmüştür. Daha sonra yapılan incelemelerde ise 21 anketin hatalı ya da eksik bilgi içerdiği görülmüş ve değerlendirme dışı bırakılmıştır. Böylece araştırma 279 kişinin katılımıyla tamamlanmıştır.

Geçerlik-güvenirlik çalışmalarındaki örneklem büyüklüğünün yeterliği ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, bazı araştırmalarda anket formundaki madde sayısının 10 katı (Costello ve Osbourne, 2005, s. 4), bazı araştırmalarda ise anket formundaki madde sayısının 20 katı kadar örnekleme ulaşılmamasının tavsiye edildiği görülmüştür (Kline, 2013, s. 179). Mevcut araştırmada

kullanılan ölçeğin 18 madde olduğu düşünüldüğünde örneklem büyüklüğünün 180 ile 360 arasında olması gerektiği tespit edilmiştir. Eksiksiz olarak tamamlanan 279 anketin olması, Costello ve Osbourne (2005) tarafından yapılan önerileri karşıladığı için yeni anket toplanmasına ihtiyaç duyulmadığına karar verilmiş ve analizler geçerli 279 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında veri toplamak için kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Veri toplama formunun ilk bölümü demografik özellikleri belirlemeyi hedeflemektedir ve bu bölümde cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu yaş ve iş deneyimini içeren 5 soru vardır. Veri toplama formunun ikinci bölümünde ise Kessler ve arkadaşları (2008) tarafından örgütlerde şiddet önleme iklimi düzeyini belirlemek amacıyla geliştirilen ve 18 madde ve üç boyuttan oluşan *Şiddet Önleme İklimi Ölçeği (Violence Prevention Climate Scale)* kullanılmıştır. Ölçeğin *politika ve prosedürler* boyutu 6 sorudan oluşmakta ve bir çalışanın örgütün şiddeti ve saldırganlığı önleme konusunda sahip olduğu resmi düzenlemeler hakkındaki farkındalığını ifade etmektedir. Bu boyut, resmi iletişim kanalları (örneğin, el kitapları) ve eğitim yoluyla şiddetin ve saldırganlığın önlenmesi ile ilgili bilgilerin yayılmasını değerlendirir (Örnek soru: Çalıştığım örgütte yönetim, şiddet olaylarına çabuk tepki verir). 6 sorudan oluşan *uygulamalar ve tepki* boyutu ise, yönetimin şiddet ve saldırganlık önleme politikalarına bağlı kalma derecesi ve yönetimin işyerinde şiddet ve saldırganlık olaylarına nasıl tepki verdiğinin ölçüsüdür (Örnek soru: Benim işverenim şiddet önleme konusunda etkili eğitimi sağlar). Son olarak, *güvensiz uygulamalara yönelik baskı* boyutu da 6 sorudan oluşmakta, çalışanın şiddet ve saldırganlık önleme politikalarını görmezden gelme baskısına yönelik deneyimlerini ifade etmektedir (Örnek soru: Benim birimimde işin yapılması için bazı şiddet önleme politikalarını görmezden gelmek gerekir). Bu baskı, grup normlarına uymaya yönelik baskı ve üretkenlik gibi diğer taleplerin çalışanları resmi örgütsel politikaları görmezden gelmeye teşvik ettiğinde ortaya çıkmaktadır (Chang ve ark., 2012: 659-660). Ölçeğin değerlendirilmesinde 6'lı likert tipi değerlendirmeye yer verilmiştir (1: kesinlikle katılmıyorum; 6: kesinlikle katılıyorum).

2.3. Verilerin Analizi

Mevcut araştırmada iki ayrı paket program kullanılmıştır. Bu programlardan ilki SPSS 22 programıdır ve bu program ile demografik özelliklerinin analizi, açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi işlemleri gerçekleştirilmiştir. İkinci program ise LISREL 8.71 programıdır ve bu program ile de doğrulayıcı faktör analizi işlemleri gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bulguları kısmında, katılımcıların demografik özelliklerine, ölçeğin dil ve yapı geçerliğine son olarak da güvenilirlik sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri incelendiğinde, katılanların %53,8'inin kadın, %55,2'sinin bekar ve %45,5'inin lise düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşları 17 ile 54 arasında değişmekte olup ortalama yaş 28 ± 6.43 'dür (ortalama \pm standart sapma). Ayrıca katılımcıların işteki deneyim süreleri 1 ile 35 yıl arasında değişmekte ve ortalama deneyim süresi $5 \pm 5,33$ yıldır.

3.1. Dil Geçerliği

Araştırmada kullanılan şiddet önleme iklimi ölçeği dil geçerliği için üç aşamalı bir yol izlenmiştir. İlk olarak, ilgili bilim alanında bilimsel çalışmalar yürüten ve hem Türkçe diline hem de İngilizce diline hâkim olan 2 akademisyen tarafından ölçek İngilizceden, Türkçeye çevrilmiştir. Sonrasın-

da, Türkçe ölçek yine ilgili bilim alanında bilimsel çalışmalar yürüten ve İngilizce diline hâkim bir akademisyene gönderilmiş ve Türkçeden İngilizceye tekrar çeviri işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada ölçeğin orijinal hali ile tekrar çevirisi yapılan İngilizce hali karşılaştırılmış ve uygun olduğu görülmüştür. Son olarak ise ölçeğin yapılan ilk Türkçe çevirisi, deneme amaçlı 30 çalışana uygulanmış, maddelerin anlaşıldığı görüldükten sonra anketin uygulanması aşamasına geçilmiştir.

3.2. Yapı Geçerliği

Mevcut araştırma kapsamında uygulanan şiddeti önleme iklimi ölçeğinin yapı geçerliği için önce açıklayıcı faktör analizi, sonrasında ise doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Veri setinin açıklayıcı faktör analizine uygunluğunun tespit edilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Testi ve Bartlett Küresellik Testi (Bartlett Test of Sphericity) gerçekleştirilmiştir (Kalaycı, 2010, s. 321).

Tablo 1: KMO ve Barlett's testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçülmesi		0,899
Barlett's Testi	Ki-kare	4134
	Serbestlik derecesi	153
	p	0,00

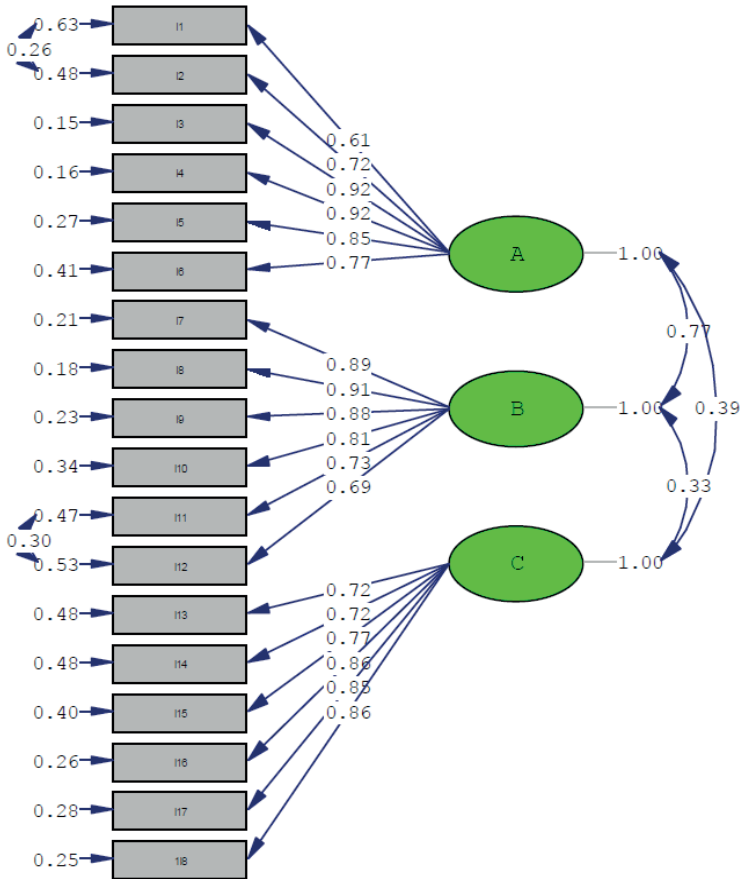
Tablo 1, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği ve Bartlett's Küresellik Testi sonuçlarını göstermektedir. Gerçekleştirilen analiz sonrasında veri setinin açıklayıcı faktör analizi için uygun olduğu tespit edilmiştir (KMO: 0.899; Barlett's p:0.00). Açıklayıcı faktör analizi çalışmasında faktör türetme yöntemi olarak temel bileşen analizi, döndürme yöntemi olarak da Kaiser Normalleştiricili Varimax kullanılmıştır. Ayrıca, en düşük faktör yükünün 0,45 olmasına karar verilmiştir (Bayram, 2004, s. 136).

Tablo 2: Varimax döndürme yöntemiyle elde edilen faktör yükleri

Maddeler	Faktör Yükleri		
	A	B	C
I3	0,837		
I2	0,810		
I4	0,783		
I1	0,743		
I6	0,742		
I5	0,671		
I11		0,846	
I12		0,840	
I10		0,802	
I9		0,785	
I8		0,740	
I7		0,715	
I18			0,844
I16			0,841
I15			0,827
I17			0,826
I14			0,815
I13			0,778
Özdeğer	4,33	4,46	4,24
Açıklanan Varyans	%24,06	%24,80	%23,58
Açıklanan Toplam Varyans		%72,45	

Tablo 2, Varimax döndürme yöntemiyle elde edilen faktör yüklerini göstermektedir. Gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçek, faktör yükleri 0,671 ile 0,846 arasında değişen 18 maddeden oluşmakta ve bu maddeler 3 faktörde toplanmaktadır. İlk faktör varyansın %24,06'sını, ikinci faktör varyansın %24,80'ini ve son faktör de varyansın %23,58'ini açıklamakta ve bu faktörler toplam varyansın %72,45'ini açıklamaktadır. Bu hali ile ölçekteki maddeler orijinal çalışmadaki faktör yapısıyla tam olarak örtüşmektedir.

Açıklayıcı faktör analizi sonrasında elde edilen 3 faktörlü modelin doğrulayıcı faktör analizi için LISREL 8.71 paket programı kullanılmıştır. Bu programda, maddelerin anlamlılık durumunun tespiti için 2 değer incelenmektedir. Bir maddeye ilişkin "t" değerinin 1.96'nın üzerinde olması, ikinci olarak ise standartlaştırılmış faktör yükü değerinin 0,50'nin üzerinde olması ilgili maddenin anlamlı olduğunu göstermektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010, s. 708; Şimşek, 2007, s. 86; Taşkın, 2008, s. 140).

Şekil 1: Şiddeti önleme iklimi ölçeği standartlaştırılmış katsayı çözümleri.

Şekil 1, şiddeti önleme iklimi ölçeğine ilişkin standartlaştırılmış katsayı çözümlerini göstermektedir. Buna göre, gerçekleştirilen analiz sonrasında madde ve faktör arasındaki tüm yolların anlamlı olduğu ($t > 1.96$) ve tüm maddelerin standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0.50'den büyük olduğu görülmüştür (faktör yükleri 0,61 ile 0,92 arasında değişmektedir). İlaveten, birbirine yakın algılanan maddeler arasındaki hataların dikkate alınmaması için “Set the Covariance Error Free” komutu çalıştırılarak ki-kare değeri en düşük hale getirilmiştir, nitekim bu işlem Lisrel programı tarafından önerilmektedir (Dülgeroğlu, 2012, s. 122). Program, araştırmaya katılanların birbirine yakın anlamlı madde olarak gördükleri maddeleri saptamakta ve araştırmacıya ilgili maddeyi değerlendirme dışı bırakma ya da kovaryans hatalarını dikkate almama seçeneği sunmaktadır (Şimşek, 2007). Bu bağlamda araştırmada orijinal ölçeğe uygun olarak maddeyi çıkarmak yerine maddeler arasında kovaryans hatasının dikkate alınmaması tercih edilmiştir. Buradan hareketle I1 “Çalıştığım örgütte yönetim, şiddet olaylarına çabuk tepki verir” ile I2 “Çalıştığım örgütte yönetim, her yöneticinin kendi departmanındaki şiddet olaylarının azaltılmasını talep eder” değişkenleri arasında ve I11 “Benim birimde, şiddet önleme politikaları ve süreçleri üzerine eğitim vardır” ile I12 “Benim birimde, şiddetin önlenmesi ile ilgili bilgiler düzenli olarak dağıtılır” değişkenleri arasında hataların dikkate alınmaması sağlanmıştır.

Tablo 3: Şiddeti önleme iklimi ölçeğine ilişkin uyum iyiliği indeksi değerleri

Uyum iyiliği indeksi	Kabul edilebilir uyum iyiliği indeksi değeri	Şiddeti önleme iklimi ölçeği uyum iyiliği indeksi değerleri
X^2/sd	<5	492,13/130=3,78
RMSEA	<0.08	0,073
NFI	>0.90	0,95
NNFI	>0.95	0,96
CFI	>0.95	0,96
GFI	>0.90	0,90
AGFI	>0.85	0,85

Kaynak: Şimşek, 2007; Çelik ve Yılmaz 2013, Çömlekçi ve Başol, 2019

Tablo 3, şiddeti önleme iklimi ölçeğine ilişkin uyum iyiliği indeksi değerlerini göstermektedir. Gerçekleştirilen analiz sonrasında Ki-kare/serbestlik değeri: 3,78; RMSEA: 0.073; NFI: 0.95; NNFI: 0.96; CFI: 0.96; GFI: 0.90 ve AGFI: 0.85 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen değerlerin tümü kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerinin üzerindedir, buradan hareketle ölçeğin 3 alt faktör ile doğrulandığını söylemek yerinde olacaktır.

Ölçeğin yakınsak geçerliği (convergent validity) için ise çıkarılan ortak varyans (AVE) değerinin 0.50'den yüksek olması (Bagozzi ve Yi, 1988, s. 82) ve çıkarılan ortak varyans değerinin karekökünün ilgili sütundaki korelasyon değerlerinden yüksek olması (Fornell ve Larcker, 1981, s. 47) gerekmektedir. Ölçeğe ilişkin yakınsak geçerlik değerleri Tablo 4'de incelenebilir.

Tablo 4: Yakınsak Geçerlik Değerleri

Faktörler	Yakınsak geçerlik	A	B	C
	AVE			
A	0,7017	0,8376*	0,7005	0,3387
B	0,7378	0,7005	0,8589*	0,2627
C	0,6951	0,3387	0,2627	0,8337*

*; Çıkarılan ortak varyans değerinin karekökünü göstermektedir.

Tablo 4, ölçeğe ilişkin yakınsak geçerlik değerlerini göstermektedir. Buna göre çıkarılan ortak varyans değerlerinin (AVE) 0.50'den yüksek olduğu (Bagozzi ve Yi, 1988, s. 82) ve çıkarılan ortak varyans değerlerinin ilgili sütundaki korelasyon değerlerinden yüksek olduğu (Fornell ve Larcker, 1981, s. 47) tespit edilmiştir. Buna göre araştırma kapsamında Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan şiddeti önleme iklimi ölçeğinin geçerli bir ölçek olduğu söylenebilir.

Analiz sonucunda elde edilen faktörleri incelemekte fayda bulunmaktadır. Buna göre, ilk faktör *politika ve prosedürler* (A) olarak orijinal ölçekteki gibi adlandırılmıştır ve bu faktörde 6 maddede bulunmaktadır. Bu faktör katılımcıların resmi iletişim kanalları (örneğin, el kitapları) ve eğitim yoluyla şiddetin ve saldırganlığın önlenmesi ile ilgili bilgilerin yayılmasını ölçmektedir ve ilgili ölçeğin içsel tutarlık değeri 0,913 olarak hesaplanmıştır. Herhangi bir ters madde içermeyen ölçekte, ilgili 6 maddenin ortalaması alınmaktadır ve en düşük puan 1, en yüksek puan ise 6 olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların politika ve prosedürler puanı arttıkça, şiddet önleme ikliminde uygulanan politika ve prosedürlerin etkinlik derecelerinin de arttığını söylemek mümkündür.

Analiz sonucunda elde edilen ikinci faktör *uygulamalar ve tepki* (B) olarak orijinal ölçekteki gibi adlandırılmıştır. Bu faktör katılımcıların, yönetimin şiddet ve saldırganlık önleme politikalarına bağlı kalma derecesini ve yönetimin işyerinde şiddet ve saldırganlık olaylarına tepki verme düzeyini göstermektedir ve ilgili ölçeğin içsel tutarlık değeri 0,929 olarak hesaplanmıştır. Herhangi bir ters madde içermeyen ölçekte, ilgili 6 maddenin ortalaması alınmaktadır ve en düşük puan 1, en yüksek puan ise 6 olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, katılımcıların uygulamalar ve tepki puanı arttıkça, şiddet önleme ikliminde uygulamalarının ve örgütsel tepki düzeyinin de arttığı söylenebilir.

Analiz sonucunda elde edilen son faktör ise *güvensiz uygulamalara yönelik baskı* (C) olarak yine orijinal ölçekteki gibi adlandırılmıştır. Bu faktör katılımcıların, çalışanın şiddet ve saldırganlık önleme politikalarını görmezden gelme baskısı düzeyini göstermektedir ve ilgili ölçeğin içsel tutarlık değeri 0,910 olarak hesaplanmıştır. Bu faktördeki tüm maddeler ters kodlanmakta ve ilgili 6 maddenin ortalaması alınmaktadır ve en düşük puan 1, en yüksek puan ise 6 olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, katılımcıların güvensiz uygulamalara yönelik baskı puanı arttıkça, şiddet önleme ikliminde güvensiz uygulamalara yönelik baskı düzeyinin de arttığı söylenebilir.

Şiddet önleme iklimi ölçeği bir bütün olarak değerlendirilebilmektedir. 18 maddenin tümünü içeren ölçeğin içsel tutarlık değeri 0,924 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin değerlendirilmesi için politikalar, uygulamalar ve tepki ve güvensiz uygulamalara yönelik baskı faktörlerinin ortalaması alınmaktadır ve ölçeğin en düşük puanı 1 en yüksek puanı 6 olarak şeklinde hesaplanmaktadır. Katılımcıların şiddet önleme iklimi puanı arttıkça, örgütün şiddet önleme iklimi seviyesinin de arttığı söylenebilir. Şiddet önleme iklimi ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi Tablo 5'de incelenebilir.

Tablo 5: Şiddeti önleme iklimi ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi

Faktörler	Ortalama± Standart Sapma	Cronbach's Alpha	Korelasyonlar	
			A	B
A. Politika ve prosedürler	4,14±1,30	0,913	-	-
B. Uygulamalar ve tepki	3,88±1,28	0,929	0,7005**	-
C. Güvensiz uygulamalara yönelik baskı	4,30±1,86	0,910	0,3387**	0,2627**

**; p<0,01

Tablo 5, şiddeti önleme iklimi ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisini göstermektedir. Buna göre politika ve prosedürler faktörü ortalamasının $4,14 \pm 1,30$, uygulamalar ve tepki faktörü ortalamasının $3,88 \pm 1,28$ ve güvensiz uygulamalara yönelik baskı faktörü ortalamasının $4,30 \pm 1,86$ olduğu tespit edilmiştir. Faktörlerin tümünün Cronbach's Alpha değerleri 0,70'den yüksektir. Ayrıca, politika ve prosedürler ile uygulamalar ve tepki faktörü arasında ($r: 0,7005$; $p < 0,01$), politika ve prosedürler ile güvensiz uygulamalara yönelik baskı faktörü arasında ($r: 0,3387$; $p < 0,01$) ve son olarak uygulamalar ve tepki ile güvensiz uygulamalar yönelik baskı faktörü arasında ($r: 0,2627$; $p < 0,01$) anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Güvenirlik

Şiddeti önleme iklimi ölçeğinin güvenirliliği için içsel tutarlık (Cronbach's Alpha) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda politika ve prosedürler faktörünün içsel tutarlık değerinin 0,91; uygulamalar ve tepki faktörünün içsel tutarlık değerinin 0,93; güvensiz uygulamalara yönelik baskı faktörünün içsel tutarlık değerinin 0,91 ve son olarak şiddet önleme iklimi ölçeğinin bütünü için içsel tutarlık değerinin 0,92 olduğu görülmüştür. Bahsi geçen değerler ölçeğin içsel tutarlığa sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Şiddeti önleme iklimi ölçeğine ilişkin güvenirlik sonuçları

	Madde silindiğinde Cronbach's Alpha değeri	Madde-toplam korelasyonları
I1	0,922	0,529
I2	0,919	0,639
I3	0,917	0,732
I4	0,916	0,752
I5	0,917	0,748
I6	0,918	0,673
I7	0,917	0,727
I8	0,917	0,732
I9	0,917	0,716
I10	0,919	0,647
I11	0,920	0,622
I12	0,921	0,565
I13	0,923	0,475
I14	0,925	0,375
I15	0,923	0,470
I16	0,922	0,528
I17	0,921	0,542
I18	0,922	0,504

Tablo 6, ölçeğe ilişkin güvenirlik sonuçlarını göstermektedir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, ölçekteki maddelerin herhangi birinin silinmesi durumunda içsel tutarlık katsayısı anlamlı şekilde azalmamaktadır. Dolayısıyla, 18 maddelik ölçeğin bu haliyle yüksek güvenirlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, madde-toplam korelasyonlarının 0,30'dan büyük olduğu (madde-toplam korelasyonları, 0,375 ile 0,752 arasında değişmektedir) tespit edilmiştir. Bu değerler maddelerin ayırt edicilik gücünün yüksek olduğunu göstermektedir (De Vaus, 2002: 187).

4. Sonuç ve Tartışma

İşyeri ortamı içerisinde zaman zaman kişiler arası çatışmaların ve şiddet olaylarının yaşanması muhtemeldir. Örgüt yönetiminin bu şiddet olaylarını önleyici politika, prosedür ve uygulamala-

rı oluşturması ve bu araçların etkin bir şekilde işlemesini sağlaması gerekmektedir. Örgütlerin bunu sağlayamadığı durumlarda ise, çalışanların sözel ve fiziksel şiddet olaylarına maruz kalması veya şiddet tehdidinin varlığı, çalışanların sağlık ve güvenliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu çalışmada şiddeti azaltmaya veya önlemeye yönelik önemli örgütsel faktörlerden biri olan şiddet önleme iklimini ölçmek için geliştirilmiş şiddet önleme iklimi Ölçeği'nin Türkçe geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

şiddet önleme iklimi ölçeğinin geçerliliği için dil ve yapı geçerliğine bakılmıştır. Dil geçerliği için ilgili bilim alanında bilimsel çalışmalar yürüten akademisyenlere müracaat edilmiştir. Dil geçerliliğinin sağlandığı görüldükten sonra ölçeğin yapı geçerliliğini sınamak için açıklayıcı ve doğrulamayı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %72,45'ini açıklayan 18 madde ve 3 alt boyuttan oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir ve alt boyutlarda yer alan maddelerin orijinal ölçekteki maddelerle (Kessler ve ark., 2008) birebir örtüştüğü görülmüştür. Kessler ve arkadaşlarının (2008) ölçeği geliştirdiği çalışmalarında ölçeğin açıklanan varyansı %78 olarak bulunmuştur. Doğrulamayı faktör analizi sonucunda uyum iyiliği indeksleri (Ki-kare/serbestlik değeri: 3,78; RMSEA: 0.073; NFI: 0.95; NNFI: 0.96; CFI: 0.96; GFI: 0.90 ve AGFI: 0.85) kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmuş ve ölçeğin orijinal faktör yapısının Türkçe formun faktör yapısıyla uyuluştuğu görülmüştür.

Güvenirlik analizi sonucunda politika ve prosedürler aktörünün içsel tutarlık değerinin 0,91; uygulamalar ve tepki faktörünün içsel tutarlık değerinin 0,93; güvensiz uygulamalara yönelik baskı faktörünün içsel tutarlık değerinin 0,91 ve son olarak şiddet önleme iklimi ölçeğinin bütününün içsel tutarlık değerinin 0,92 olduğu görülmüştür. Bu değerlerin sosyal bilimlerde kabul edilebilir sınırlarda olduğu söylenebilir (De Vaus, 2002: s.184). Kessler ve ark. (2008) çalışmasında, politika ve prosedürler, uygulamalar ve tepki ve güvensiz uygulamalara yönelik baskı boyutlarına ilişkin güvenilirlik değerleri sırasıyla, 0,95, 0,90 ve 0,90 olarak tespit edilmiştir. Diğer araştırmalarda da bu boyutlara ait güvenilirlik değerlerinin 0,88 ile 0,93 arasında değiştiği görülmektedir (Chang ve ark., 2012).

Sonuç olarak elde edilen sonuçlar şiddet önleme iklimi Ölçeğinin (Ek 1) Türk toplumu için geçerli ve güvenilir olduğu göstermektedir. Ölçeğin ilgili alanda çalışmalar yürüten araştırmacılara faydalı olacağı düşünölmektedir. Ayrıca ölçek, işletmelerinde şiddet iklimini iyileştirmek isteyen kuruluşlara da yol gösterici olacaktır. Çünkü, bir organizasyondaki politikalar, prosedürler ve baskılar şiddeti öngörmede kritik unsurlardır. Kapsamlı şiddet önleme politikaları olan bir çalışma ortamında, işyerinde şiddete tanık olan çalışanlar, örgütsel politikaların hem kendilerini hem de şiddete maruz kalan bireyleri koruyacağına inanma eğilimindedir (Chang ve ark., 2019, s. 2178). Nitekim, Chang ve arkadaşları (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçları, iyi bir şiddet önleme politikasının yokluğunda, güçlü bir profesyonel iş ahlakına sahip çalışanlarda bile, işten ayrılma niyetinin arttığını göstermektedir.

Diğer taraftan mevcut araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle araştırma özel sektörde ve tek bir ilde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen sonuçlar tüm sektörlerde veya illere genelleştirilememektedir. Diğer önemli bir kısıt ise şiddet kavramının doğasından kaynaklanmaktadır. şiddet kapsamında değerlendirilen bazı davranışlar -özellikle duygusal veya psikolojik şiddet kapsamında olan bazı eylemler (örneğin, lakap takmak, takipçilik, dışlamak vb.)- çalışanlar tarafından şiddet olarak algılanmayabilmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda bu ölçeğin farklı örnekleme grupları üzerinde uygulanması ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlayacaktır. Ayrıca şiddet önleme ikliminin ilişkili olduğu stres, depresyon, anksiyete, tükenmişlik vb. psikolojik olgularla veya şiddet önleme iklimi ile işyerinde farklı şiddet türleri arasındaki ilişkileri araştıran çalışmaların yapılması ölçeğin yapı geçerliliğine katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akça, N., Yılmaz, A. ve Işık, O. (2014). Sağlık çalışanlarına uygulanan şiddet: Özel bir tıp merkezi örneği. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 1-11.
- Ayrancı, Ü. (2005). Violence toward health care workers in emergency departments in west Turkey. *The Journal of Emergency Medicine*, 28(3), 361-365.
- Aytaç, S. ve Dursun, S. (2011). The effect of job satisfaction and stress of the perceptions of violence climate in the workplace. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2(3), 70-77.
- Aytaç, S. ve Dursun, S. (2012). The effect on employees of violence climate in the workplace. *WORK: A Journal of Prevention, Assessment & Rehabilitation*, 41, 3026-3031.
- Aytaç, S., Bozkurt, V., Bayram, N., Yıldız, S., Aytaç, M., Akıncı F. S. ve Bilgel N. (2011). Workplace violence: a study of Turkish workers. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 17(4), 385-402.
- Bagozzi, R.P. & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bayer, E. ve Dal, A. (2018). Hemşirelerde psikolojik şiddet ve verilen tepkiler üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 459-481.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Biçkes, D. M., Çizmeçi, B., Göver, H. ve Pomak, İ. (2017). Investigation of health care workers' stress, depression and anxiety levels in terms of work-related violence. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2628-2642.
- Björkdahl, A., Hansebo, G. & Palmstierna, T. (2013). The influence of staff training on the violence prevention and management climate in psychiatric inpatient units. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 20, 396-404.
- Chang, C.-H., Eatough, E. M., Spector, P. E., & Kessler, S. R. (2012). Violence-prevention climate, exposure to violence and aggression, and prevention behavior: A mediation model. *Journal of Organizational Behavior*, 33, 657-677.
- Chang, Y-P., Lee, D-C., Chang, S-C., Lee, Y-H. & Wang, H-H. (2019). Influence of work excitement and workplace violence on professional commitment and turnover intention among hospital nurses. *Journal of Clinical Nursing*, 8, 2171-2180.
- Cole, L. L., Grubb, P. L., Sauter, S. L., Swanson, N. G., & Lawless P. (1997). Psychosocial correlates of harrassment, threats and fear of violence in the workplace. *Scandinavian Journal of Work Environment & Health*, 23, 450-457.
- Costello, A. B. & Osborne, J. W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 10(7), 1-9.
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013). *Lisrel 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çöl, S. Ö. (2008). İşyerinde psikolojik şiddet: Hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 4, 107-134.
- Çömlekçi, M. ve Başol, O. (2019). Sosyal medya haberlerine güven ve kullanıcı teyit alışkanlıkları üzerine bir inceleme. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (30), 55-77.
- De Vaus, D. A. (2002). *Surveys in social research*. Australia: Allen & Unwin.
- Di Martino V. (2002). *Workplace violence in the health sector: Country case studies*. World Health Organization Publication.

- Di Martino, V., Hoel, H. & Cooper, C. L. (2003). *Preventing violence and harrassment in the workplace*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Duan, X., Ni, X., Shi, L., Zhang, L., Ye, Y., Mu, H., Li, Z., Liu, X., Fan, L. & Wang, Y. (2019). The impact of workplace violence on job satisfaction, job burnout, and turnover intention: The mediating role of social support. *Health Qual Life Outcomes* 17(1), 93.
- Dursun, S. (2012). İşyeri şiddetinin çalışanların tükenmişlik düzeyi üzerine etkisi: Sağlık sektöründe bir uygulama. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(1), 105-115.
- Dursun, S. ve Aytaç, S. (2011). İşyerinde şiddet davranışlarının çalışanlar üzerine etkisi: Bir uygulama. *TİSK Akademi*, 6(11), 6-29.
- Dülgeroğlu, İ. (2012). Marka kişiliği, hizmet kalitesi, hizmete duyulan güven ve sadakat ilişkisi üzerine yapısal eşitlik modellemesi analizi. (Doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Emmerik, H. V., Euwema, M. C., & Bakker, A. B. (2007). Threats of workplace violence and the buffering effect of social support. *Group & Organization Management*, 32(2), 152-175.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gazica, M. W., & Spector, P. E. (2015). A comparison of individuals with unanswered callings to those with no calling at all. *Journal of Vocational Behavior*, 91, 1-10.
- Gillespie, G. L., Gates, D. M., Margaret M., & Howard, K. P. (2010). Workplace violence in healthcare settings: Risk factors and protective strategies. *Rehabilitation Nursing*, 35(5), 177-184.
- Gökçe, T. ve Dündar, C. (2008). Samsun ruh ve sinir hastalıkları hastanesinde çalışan hekim ve hemşirelerde şiddete maruziyet sıklığı ve kaygı düzeylerine etkisi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 15, 25-28.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E (2010). *Multivariate data analysis a global perspective* (7th Ed.). USA: Pearson.
- Halletta, H., Huberc, J., Sixsmith, J. & Dickensa, G. L. (2018). Measuring the violence prevention climate: Development and evaluation of the VPC-14. *International Journal of Nursing Studies*, 88, 97-103.
- Hegney, D., Tuckett, A., Parker, D. & Eley, R. (2010). Workplace violence: Differences in perceptions of nursing work between those exposed and those not exposed: A cross-sector analysis. *International Journal of Nursing Practice*, 16, 188-202.
- Hershcovis, M. S. & Barling, J. (2009). Towards a multi-foci approach to workplace aggression: A meta-analytic review of outcomes from different perpetrators. *Journal of Organizational Behavior*, 31, 24-44.
- Hintikka, N. & Saarela, K. L. (2010). Accidents at work related to violence-analysis of Finnish national accident statistics database. *Safety Science*, 48, 517-525.
- Hoel, H. & Cooper, C. (2000). *Destructive conflict and bullying at work*. Manchester School of Management, University of Manchester Institute of Science and Technology.
- Hoel, H., Sparks, K. & Cooper, C. (2001) *The cost of violence/stress at work and the benefits of a violence/stress-free working environment*. Report Commissioned by the International Labour Organization, University of Manchester, Manchester.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kaukiainen, A., Salmivalli, C., Björkqvist, K., Österman, K., Lahtinen, A., Kostamo, A. & Lagerspetz, K. (2001). Overt and covert aggression in work settings in relation to the subjective well-being of employees. *Aggressive Behavior*, 27, 360-371.
- Kessler, S. R., Spector, P. E., Chang, C. H. & Parr, A. D. (2008). Organizational violence and aggression: Development of the three-factor violence climate survey. *Work & Stress*, 22(2), 108-124.
- Kline, R. B. (2013). Exploratory and confirmatory factor analysis. In Y. Petscher ve C. Schatsschneider, (Ed.), *Applied quantitative analysis in the social sciences* (p. 171-207). New York: Routledge.
- LeBlanc, M. M., & Kelloway, E. K. (2002). Predictors and outcomes of workplace violence and aggression. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 444-453.
- Neal, A., & Griffin, M. A. (2002). Safety climate and safety behaviour. *Australian Journal of Management*, 2, 67-76.
- Neal, A., Griffin, M. A., & Hart, P. M. (2000). The impact of organizational climate on safety climate and individual behaviour. *Safety Science*, 34(1-3), 99-109.

- Roldán, G. M., Salazar, I. C., Garrido, L. & Ramos, J. M. (2013), Violence at work and its relationship with burnout, depression and anxiety in healthcare professionals of the emergency services. *Health*, 5(2), 193-199.
- Schat, C. H. A & Kelloway, E. K. (2003) Reducing the adverse consequences of workplace aggression and violence: The buffering effects of organizational support. *Journal of Occupational Health Psychology*, 8(2), 110-122.
- Spector, P. E., Coulter, M. L., Stockwell, H. G., & Matz, M. W. (2007). Perceived violence climate: A new construct and its relationship to workplace physical violence and verbal aggression, and their potential consequences. *Work & Stress*, 21(2), 117-130.
- Spector, P. E., Yang, L-Q., & Zhou, Z. E. (2015). A longitudinal investigation of the role of violence prevention climate in exposure to workplace physical violence and verbal abuse. *Work & Stress*, 29(4), 325-340.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Ankara: Ekinoks.
- Taşkın, Ç. (2008). Pazarlama stratejilerinin oluşturulmasında marka değerinin etkisi ve bir uygulama. (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Whittington, L. E. & Wykes, T. (1989). Invisible injury. *Nursing Times*, 84(42), 30-32.
- Williamson, A. M., Feyer, A. M., Cairns, D. & Biancotti, D. (1997). The development of a measure of safety climate: The role of safety perceptions and attitudes. *Safety Science*, 25(3), 15-27.
- Wiskow, C. (2003). *Guidelines on workplace violence in the health sector: comparison of major known national guidelines and strategies: United Kingdom, Australia, Sweden, USA*. World Health Organization Publication.
- Yang, L. Q. & Caughlin, D. E. (2017). Aggression-preventive supervisor behavior: Implications for workplace climate and employee outcomes. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(1), 1-18.
- Yıldız, A. N. ve Kaya, M. (2009). İşyerinde şiddet. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28(3), 1-6.

Ek 1: Kessler ve ark. (2008) tarafından geliştirilen, Türkçe geçerlik-güvenirlilik çalışması yapılan şiddet önleme iklimi ölçeğinin uygulamaya hazır hali

Maddeler	Kesinlikle katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Çalıştığım örgütte yönetim, şiddet olaylarına çabuk tepki verir.	1	2	3	4	5	6
2. Çalıştığım örgütte yönetim, her yöneticinin kendi departmanındaki şiddet olaylarının azaltılmasını talep eder.	1	2	3	4	5	6
3. Yönetim çalışanların fiziksel şiddeti rapor etmesini destekler.	1	2	3	4	5	6
4. Yönetim çalışanların sözel şiddeti rapor etmesini destekler.	1	2	3	4	5	6
5. Çalışanlardan gelen "işyerinde şiddet" raporları yönetim tarafından ciddiye alınır.	1	2	3	4	5	6
6. İstismar edilen davranışlar işyerinde hoş karşılanmaz.	1	2	3	4	5	6
7. Benim işverenim şiddeti önleme konusunda gerekli eğitimi sağlar.	1	2	3	4	5	6
8. Benim işverenim şiddeti önleme süreçlerini sağlar.	1	2	3	4	5	6
9. Benim birimimde, şiddet önleme yöntemleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.	1	2	3	4	5	6
10. Benim birimimde çalışanlar, potansiyel şiddetin zararları konusunda bilgilendirilir.	1	2	3	4	5	6
11. Benim birimimde, şiddet önleme politikaları ve süreçleri üzerine eğitim vardır.	1	2	3	4	5	6
12. Benim birimimde, şiddetin önlenmesi ile ilgili bilgiler düzenli olarak dağıtılır.	1	2	3	4	5	6
13. Benim birimimde işin yapılması için bazı şiddet önleme politikalarını görmezden gelmek gerekir.	1	2	3	4	5	6
14. Benim birimimde şiddeti önlemede taviz vermek pahasına bile olsa, baskı arttığında en kısa süre içinde işin yapılması öncelik taşır.	1	2	3	4	5	6
15. Benim birimimde, insan kaynaklarının kısıtlı olması, şiddeti önleme standartlarını önemsememeyi gerektirmektedir.	1	2	3	4	5	6
16. Benim birimimde, şiddet önleme politikaları ve prosedürleri göz ardı edilir.	1	2	3	4	5	6
17. Benim birimimde, şiddet önleme politikaları ve prosedürleri, hukuki sorunları önlemek için sadece bir ört bas yöntemidir.	1	2	3	4	5	6
18. Benim birimimde, şiddet önleme prosedürlerinin göz ardı edilmesi kabul edilebilir.	1	2	3	4	5	6

1-6: Politikalar, 7-12: Uygulamalar ve tepki; 13-18: Güvensiz uygulamalara yönelik baskı faktörüne ilişkin maddelerdir. 13-18 arasındaki maddeler ters kodlanmaktadır.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye’de Siyasetin Dönüşümü: ‘Güçlü Devlet Geleneği’nden ‘Total Siyaset’e*

Transformation of Politics in Turkey: from the ‘Strong State Tradition’ to ‘Total Politics’

Şükrü Mutlu KARAKOÇ¹

*Bu makale, yazarın İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırladığı “Türkiye’de Siyasetin Dönüşümü: Dikotomik Kavramsal Modellerin Bir Analizi” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

¹İstanbul, Türkiye

ORCID: Ş.M.K. 0000-0001-6914-9661

Corresponding author:

Şükrü Mutlu KARAKOÇ,
İstanbul, Türkiye
E-mail: smkarakoc@gmail.com

Submitted: 13.11.2019

Revision Requested: 06.01.2020

Last Revision Received: 10.01.2020

Accepted: 22.01.2020

Published Online: 00.00.0000

Citation: Karakoç, Ş. M. (2020). Türkiye’de siyasetin dönüşümü: ‘Güçlü devlet geleneği’nden ‘total siyaset’e. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 227-253. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0091>

Öz

Bu makale Türkiye’de “devlet – toplum ilişkisi olarak siyaset”in 1990’lardan bugüne dönüşümünü kavramsal olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kavramsal analiz için öncelikle Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısını tanımlayan kurucu parametrelerin tespiti yapılmaktadır. Kurucu parametrelerin tespiti konusunda literatürde Türkiye siyasetini analiz etmek üzere daha önceden geliştirilmiş olan yerleşik kavramsal modellere başvurulmaktadır. Bu kapsamda yerleşik kavramsal modeller olarak Şerif Mardin’in “merkez – çevre”, Metin Heper’in “aşkın devlet – toplum”, İdris Küçükömer’in “Batıcı laik – Doğucu İslamcı” cephe ve Emre Kongar’ın “devletçi seçkin - gelenekçi liberal” cephe modellerinin literatür analizi yapılmaktadır. Ardından, yerleşik kavramsal modellerin analiziyle tespit edilen kurucu parametrelere hareketle Türkiye siyaset yapısında 1990 sonrası yaşanan değişim incelenmektedir. Çalışmada Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısının, genel olarak 2000 sonrasında gerçekleşen siyasal reformlar etrafında değişerek, kurumsal düzeyde “güçlü devlet geleneği”ne dayalı siyaset yapısından “total siyaset”e dayalı bir siyaset yapısına dönüştüğü iddia edilmektedir. Bu bağlamda ilk olarak ekonomi alanında, yeni üretim ilişkileri, sermaye aktörlerinde çeşitlenme, sermayenin toplumsal alana yayılması etrafında dönüşümün ekonomi boyutu incelenmektedir. İkinci olarak toplumsal alanda, sivil toplum alanının genişlemesi, kimlik politikalarının yükselişi, sosyal gruplarda aktörleşme etrafında dönüşümün toplumsal boyutu ele alınmaktadır. Son olarak siyaset alanında güçlü devlet geleneğinin kurumsal olarak çözülüşü ve sosyal grupların davranış - etkileşimleriyle biçimlenen yeni siyaset yapısı ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Siyaseti, Dikotomik Kavramsal Modeller, Siyasal Değişme, Güçlü Devlet Geleneği, Total Siyaset

ABSTRACT

This article aims to conceptually analyze the transformation of politics, as a state-society relationship, in Turkey from the 1990s until today. To do this conceptual analysis, firstly, a detection of the founding

parameters which describe the dominant political structure of Republic of Turkey is done. For the detection of founding parameters, the settled conceptual models that have been developed previously to analyze the politics of Turkey are consulted. As the settled conceptual models, the models of Şerif Mardin's "center-periphery", Metin Heper's "transcendent state – society", İdris Küçükömer's "Proponents of westernization/secularist - Proponents of easternization/Islamist" front and Emre Kongar's "statist preeminent - traditionalist liberal" front are analyzed. Then, the changes in the structure of the post-1990 politics of Turkey is analyzed with reference to founder parameters which are detected from the settled conceptual models. The major argument of this article is that the dominant political structure of the Republic of Turkey, overall changing around political reforms after 2000, has transformed at the institutional level from the "strong state tradition - based" political structure to "total politics - based" political structure. In this context, this study explores how the strong state tradition transformed and the social groups turned into an actor in Turkish politics.

Keywords: Turkish Politics, Dichotomous Conceptual Model, Political Change, Strong State Tradition, Total Politics

EXTENDED ABSTRACT

In the Republic of Turkey, politics has been generally regarded as a state or political power practice based upon the heroic deeds of a single actor for a long time. Moreover, the political actors have understood politics as state-centered power politics by pushing the social and cultural factors aside. Therefore, politics in the Republican Period has actualized as a state-centered social integration, cultural consolidation and modernization process. Thus, politics has been formed as power politics resting on state/society antagonism in terms of institutional and cultural mechanisms. This antagonistic structure of politics entered into a process of transformation especially in the sphere of society and economics throughout the 1990s. In the 2000s, this political transformation acquired an institutional dimension and produced a new political power structure over the past few years.

The aim of this article is to make a conceptual analysis of the transformation of politics as state-society relations from the 1990s until the present day. In this article, the founding parameters which define the dominant structure of politics have been initially determined. To that end, the settled conceptual models developed in the literature to analyze Turkish politics have been employed. Within this scope, as settled conceptual models, Şerif Mardin's "center-periphery", Metin Heper's "transcendent state- society", İdris Küçükömer's westernist secularist- Easternist Islamist", Emre Kongar's "statist elitist- traditionalist liberal" models have been evaluated. Subsequently, the article focuses on the transformation in Turkish politics after the 1990s on the basis of the founding parameters determined through the analysis of the settled conceptual models which have been mentioned above. In the analysis of the socio-political transformation, this study, using the pluralist group approach, discusses how the social groups in Turkey have become political actors depending on political source accumulation and how this process reflects on the general structure of Turkish politics.

The article argues that the dominant political structure in Turkey has deeply changed by political reforms institutionally from "strong state tradition" into "total politics" in the 2000s. "Strong state tradition" denotes the establishment of state apparatus around the dominance of the bureaucracy as entity distinct and autonomous from the social groups and society as a whole. Moreover, "strong state tradition refers to the dominance of the state center in the spheres of society, politics and economics; the weak position of social groups in the institutional design and decision-making processes and dualist power structure based on state/society antagonism. This study examines the economic, social and political transformation from the 1990s to the 2010s and analyses the "disintegration of strong state tradition" and the "relative actorness process of social groups". In this sense, first of all, the article concen-

trates on the economic dimension of the transformation around the new relations of production, diversification of actors of capital and the distribution of capital to the different segments of society. Secondly, this study deals with the social dimension of the transformation with reference to the expansion of civil society, the rise of identity politics and the developing actorness of the social groups. Lastly, it presents the institutional disintegration of strong state tradition and the formation of new structure of politics by behavior and interaction of social groups. The new structure of politics refers to multi-layered power relations and politics in which cultural identity based social groups play an important role, how the relations between society and politics become transitive and the dependence of bureaucracy on civil politics.

The article offers the concept of “total politics” as an alternative conceptual model to explain the newly shaped political life in Turkey. Total politics offers an analysis framework which is plural, multi-actored, civil, cultural identity and group based. It argues that the politics in Turkey has been formed around intra-group and inter-group power relations in the society actualized on the levels civil society and political and power spheres within the scope of total politics. In this sense, it has been indicated that politics has been produced on the basis of multi-layered, multi-actored parameters and the “multi-variable alliances” among the actors. Therefore, this study underlines the spheres of state and power relations as the place of both reflection and reproduction of power relations among different social groups within the framework of total politics analysis.

1. Giriş

Cumhuriyet Türkiye’inde siyaset, uzun yıllar genel itibariyle bir devlet ya da bir iktidar pratiği olarak ama daima *kahraman* ve *tek aktör* merkezli bir süreç olarak kavranmış ve devlet, toplumsal ve kültürel beslenimleri bir tarafa, daima devlet ve iktidarın gölgesinde üretilmiş ve orada arandı. Bu şekilde de hep bir devlet eksenli toplumsal entegrasyon, kültürel bütünleşme ve devlet merkezli modernleşme meselesi olarak tecelli etti. Dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye’si açısından siyaset, kurumsal ve kültürel işleyişi itibariyle, kadim bir sorunsal olarak devlet - toplum karşıtlığına dayalı bir *iktidar ilişkileri mahalli* üzerinden biçimlendi.

Devlet - toplum karşıtlığına dayalı bu siyaset ve iktidar yapısı, 1990’lı yıllar itibariyle öncelikle toplum ve ekonomi alanında değişim işaretleri göstermeye başladı. 2000’li – 2010’lu yıllarda ise kurumsal bir çehre kazanan bu siyasal dönüşüm ve değişim, 2010’ların sonunda Türkiye siyasetinde yeni bir siyaset ve iktidar yapısı ortaya çıkardı.

Bu siyasal değişimin, hem Türkiye siyasetinin yeni yapısal - kurumsal formuyla ilgili, hem de bu yeni formun Türkiye siyaset tarihi içerisindeki anlamıyla ilgili kritik soruları beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. 1990’lar - 2010’lar itibariyle yaşanan siyasal gelişmeler, Türkiye siyaset yapısı ve devlet-toplum ilişkilerinde ne tür bir değişim ve dönüşümü ifade etmektedir? Söz konusu siyasal değişimin kurumsal parametreleri nelerdir? Geline noktada bugün Türkiye’de kurumsal olarak nasıl bir siyaset yapısı, ne tür bir devlet – toplum ilişkisi varlık göstermektedir? Siyasal dönüşüm etrafında şekillenen Türkiye siyaset yapısıyla ilgili yeni bir kavramsal çerçeve geliştirmek mümkün müdür? Ne tür bir kavramsal çerçeve, oluşan yeni siyaset yapısını açıklayabilir?

Bu makale çalışması bu soru repertuarından hareket etmektedir. Bu soru repertuarı etrafında, önce 1990’lara kadar Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısını tanımlamayı; ardından son otuz yılda bu siyaset yapısında yaşanan değişimi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısı ve devlet - toplum ilişkisinin, özellikle 2000 sonrası yaşanan Anayasal - yasal reformlar etrafında değişerek, kurumsal olarak “güçlü devlet geleneği”ne dayalı siyaset yapısından “total siyaset”e dayalı bir siyaset yapısına evrildiği öne sürülmektedir.

2. Siyasal Değişim Parametrelerinin Tespitinde Referans Noktası: Dikotomik Kavramsal Modeller

Türkiye siyasetinde 1990’lar - 2010’lar arasında yaşanan dönüşümün kavramsal bir analizi, her şeyden önce, düşünsel süreklilik açısından, Türkiye siyaset yapısının analiziyle ilgili daha önceden geliştirilmiş olan siyaset bilimi literatürüne yaslanmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda bu makalede temel çıkış noktası olarak, Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısını açıklamak üzere 1969 - 1985 tarihsel hattında geliştirilmiş olan ve literatürde ağırlıklı bir yer edinen dikotomik kavramsal modellere / teorik yaklaşımlara başvurulacak; öncelikle bu modeller teorik olarak analiz edilecektir. Bu modellerin kavramsal analizleri, bir taraftan Cumhuriyet Türkiye’sinde 1990 öncesi hakim siyaset yapısını ve devlet – toplum formasyonunu tanımlayan kurumsal parametrelerin tespitine imkan verecektir. Diğer taraftan bu temel parametreler üzerinden 2000 sonrası Türkiye siyaset yapısı ve devlet - toplum formasyonundaki değişim noktalarını izleme ve yeni parametreleri yakalama olanağı sunacaktır.

3. Dikotomik Kavramsal Modeller ve Türkiye Siyaseti: Mardin, Heper, Küçükömer ve Kongar’ın İzinde

Türkiye’de siyasetin yapısal dönüşümüne ilişkin bir analizin çıkış noktası olabilecek dikotomik kavramsal modeller, Türkiye’de siyaset yapısını genel olarak kategorik ve sabit yapılar ara-

sındaki ikili karşıtlığa dayalı iktidar ilişkileri üzerinden analiz eden modellerdir. Dikotomik kavramsal modeller, genel olarak Şerif Mardin'in *merkez - çevre* modeli, Metin Heper'in güçlü devlet – toplum karşıtlığına dayalı *devlet-egemen* modeli, İdris Küçükömer'e ait *Batıcı laik – Doğucu İslamcı cephe* modeli ve Emre Kongar'ın geliştirdiği *devletçi seçkinci - gelenekçi liberal cephe* modeli ile sınırlandırılabilir. Bu modeller Türkiye'de siyasal evreni açıklamak ve çözümlemek üzere farklı analiz çerçeveleri önermiştir. 1969, 1973, 1976 ve 1985 tarihsel duraklarında geliştirilen bu modeller, genel olarak Türkiye'deki siyasal hayatı kültürel – kurumsal ilişkiler (kültür-politik) üzerinden ya da üretim ilişkileri (ekonomi-politiken) üzerinden analiz eden bir çerçeveye yaslanmıştır.

Bu dikotomik modellerden ilki ve literatürde en etkili / yaygın olanı, kuşkusuz Şerif Mardin'in 1973'te geliştirdiği kültür – politik temelli merkez – çevre modelidir (Mardin, 2006). Türkiye'deki siyasal hayatı “merkezleşme olarak modernleşme” problemi üzerinden, bu bağlamda merkez ve çevre arasındaki kültür ve kurum eksenli kopuk ilişki / karşıtlık üzerinden okuyan bu model, ön planda Edward Shils'in “merkezi değerler - kurumlar, bu merkezi değerler ve kurumlar etrafında bütünlük süreçleri, toplumsal entegrasyon” gibi yapısal işlevselci perspektife dayalı merkez - çevre teorisine yaslanmaktadır (Shils, 2002). Arka planda ise Weber'den Eisenstadt'a uzanan “geleneksel otorite” tezlerine yani “patrimonyalizm” ve “merkezi bürokratik imparatorluklar” analizlerine dayanmaktadır. Bu geleneksel otorite tezlerine göre siyaset ve toplumsal hayat için belirleyici unsur devletti; merkezi devlet bürokrasisiydi. Toplumun ve siyasetin tanımlayıcı aktörü olan bu devlet yapısı, kurumsal ve kültürel olarak toplumdan ayrı, kopuk, özerk ve egemen bir konuma sahipti (Weber, 2012a; Weber, 2012b; Eisenstadt, 1963). Bu iki temel teorik zeminden hareket eden Mardin, Türkiye'de siyaseti merkez – çevre ilişkisi üzerinden çözümlemiştir. Bu çözümlemeye göre Türkiye'de siyaset, devleti elinde tutan “merkezi bürokrasi” ile bunlara tepki gösteren “çevresel güçler” arasındaki ilişki etrafında şekillenmektedir. Osmanlı döneminde patrimonial ve bürokratik imparatorluk geleneği etrafında kopuk olarak biçimlenen bu ilişki, Cumhuriyet döneminde modernleşme politikaları etrafında kopuk ve çatışmacı olarak biçimlenmeye devam etmiş; hatta kopukluk daha da derinleşmiştir. Zira bürokrasi kökenli Cumhuriyet kadroları, kültürel ve kurumsal modernleşme politikaları etrafında kritik reformlar gerçekleştirmiş; ancak ülkeyi tarihi – kültürel köklerinden koparmıştır. Bu durum, yeni devlet merkezini geniş halk kitlelerinin, toplumsal grupların desteğinden ve katılımından uzaklaştırmıştır. Sonuçta toplumdan kopuk, merkezi devlet bürokrasisi, siyaset alanının ana aktörü olarak öne çıkarken, toplumsal gruplar ise kendi kültürel değerlerini temsil eden siyasi partiler aracılığıyla merkezi ele geçirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Mardin'e göre Türkiye'de siyaset, merkezi bürokrasi ile çevresel gruplar arasındaki aşkın bir kırılma hattı üzerinde, dolayısıyla merkez ve çevre arasındaki karşıtlık - kopukluk üzerinden gerçekleşmiştir (Mardin, 2006).

Dikotomik kavramsal modellerden ikincisi Metin Heper'in 1985 yılında geliştirdiği, yine kültür – politik temelli ve “güçlü devlet – toplum” karşıtlığına dayalı devlet – egemen modelidir (Heper, 2010). Türkiye'de siyaseti “merkez – çevre karşıtlığı” üzerinden ve “devlet eksenli” olarak okuyan bu modelin ana omurgasını, modern siyaset bilimi literatüründe Nettl'den Badie ve Birnbaum'a, Robert Berki'ye uzanan “devlet geleneği”ne dayalı siyaset tezleri oluşturmaktadır. Bu *devlet geleneği* temalı tezler, siyaseti “devlet - toplum karşıtlığı” üzerinden ve “devlet merkezli” olarak analiz etmektedir. Devlet geleneği tezlerine göre toplumlar, devlet aygıtının özerklik ve egemenlik düzeyi açısından “farklı (yüksek – düşük) devletlilik düzeyleri”ne, “farklı (güçlü – zayıf) devlet gelenekleri”ne sahiptir ve siyasal hayat bu devlet gelenekleri etrafında biçimlenmektedir (Nettl, 1968; Badie ve Birnbaum, 1983; Berki, 1979).

Bu teorik zemine yaslanan Heper, Türkiye’de siyaseti devlet egemen model etrafında çözümleyecektir. Bu çözümlemenin teorik kurgusu da merkez – çevre karşıtlığına dayanmaktaydı. Heper’e göre Türkiye’de siyaset “toplumsal menfaat ve ulusal çıkar” doğrultusunda hareket eden *devlet merkezi* ile özgül çıkarları ve yerel talepleri etrafında siyasal denkleme dahil olmaya çalışan (sistem üzerinde ağır baskı oluşturan) *dağınık çevre* arasındaki karşıtlıkta şekillenmektedir. Bu bağlamda Heper’e göre devlet, Türkiye siyasal hayatının özerk ve egemen aktörüdür. Türkiye’de “devlet ağırlıklı bir yönetim geleneği” mevcuttur ve Türkiye’de siyasal hayat, bürokrasi temelli, aşkın, “güçlü devlet geleneği” etrafında biçimlenmektedir. Heper’e göre devlet merkezi, toplumsal ve siyasal çatışmaları, krizleri, sorunları çözen, aşırılıkların önüne geçen, istikrar getiren, ulusal çıkarı gözetken, “toplum - sınıf üstü” ve “nötr” bir niteliğe sahiptir. Cumhuriyeti ve demokrasiyi, siyasal rejimi ve düzeni koruyup kollayan yegane aktör devlet merkezidir, devlet bürokrasisidir. Sivil siyasi kurumların zayıflığı ve yetersizliği, siyasi partilerin sorumsuzluk ve aşırılıkları karşısında devlet merkezi, çeşitli müdahalelerle, ülkede Cumhuriyeti koruma, demokrasiyi gerçekleştirme, çevresel taleplerle kilitlenen rejimi kurtarma rolü üstlenmektedir. Bu doğrultuda Cumhuriyet Türkiye’inde siyaset, “geçici aşkın devlet, bürokratik aşkın devlet ve yeni aşkın devlet” çizgilerini izleyen bir “güçlü devlet geleneği” etrafında şekillenmiştir (Heper, 2010).

Dikotomik kavramsal modellerden üçüncüsü İdris Küçükömer’in 1969’da öne sürdüğü, ekonomi – politik temelli *Batıcı laik ve Doğucu İslamcı cephe* modelidir (Küçükömer, 2013). Türkiye’nin neden kapitalistleşemediği, sınıflaşmadığı ve demokratikleşemediği sorunsalı üzerinde yükselen model, teorik ve kavramsal çerçevesi itibarıyla Marx’ın Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tezine dayanmaktadır. ATÜT tezine göre, Asya (Doğu) toplumlarında üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan devlet, toplum üzerinde tartışmasız bir siyasal otorite kurmakta, devlet - toplum ilişkileri devletin toplum üzerindeki mutlak kontrolü ve denetimi etrafında şekillenmektedir. Devletin üretim araçları ve üretim ilişkileri üzerindeki bu hakimiyeti, serbest ekonomik ilişkilerin, sermaye birikiminin, toplumsal sınıfların ve dolayısıyla da kapitalizmin gelişmesine engel olmaktadır (Marx, 1853; Marx, 1978; Marx 2012). Dolayısıyla Asyatik üretim ilişkileri, Asyatik iktidar ilişkilerini de beraberinde getirmekte, siyasal ilişkiler devlet otoritesi tarafından tayin edilmektedir.

Buradan hareket eden Küçükömer’e göre Türkiye’de üretim ve iktidar ilişkileri Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Asya tipi üretim tarzı etrafında, dolayısıyla da devlet – toplum karşıtlığı üzerinden ve devlet eksenli olarak şekillenmektedir. Cumhuriyet Türkiye’inde siyaset ve iktidar ilişkileri, ekonomik yapıyı ve toplumsal hayatı belirleyen “Batıcı laik bürokrasi” ile geleneksel dini değerlerine sarılan, içe kapalı “Doğucu İslamcı halk kitleleri” arasında “bir üst yapı oyunu” olarak biçimlenmektedir. Küçükömer’e göre burada Batıcı laik bürokratik cephe, modernleşme, batılılaşma bağlamında üretim güçlerini zayıflatan, engelleyen, geriletken, tasfiye eden; üretim araçlarını kendi denetimindeki çevrelere tahsis eden; ayrıca Batılı kurumları ve değerleri halka zorlayarak kültürel yabancılaşma üreten bir siyaset izlemektedir. Doğucu İslamcı halk kitleleri ise Batıcı laik cephenin söz konusu ekonomik, siyasal ve kültürel tercihleri karşısında, kendi dini değerlerine sarılmakta; “kısa özdeşlikler kurduğu” Doğucu İslamcı siyasal oluşumlara yönelmektedir. Sonuçta ekonomiye ve siyasete egemen Batıcı laik bürokratik cephe, Türkiye’de sınıf hareketlerinin, kapitalizmin, sivil toplumun, demokrasinin ve çoğulcu bir siyaset kültürünün gelişmesinin önünde ağır bir engel olarak durmaktadır. Cephe, halk kitlesi karşısındaki özerk ve egemen yapısıyla, ülkede piyasanın, kapitalizmin, demokrasi ve sivil toplum alanının güçlenmesine izin vermemektedir (Küçükömer, 2013).

Dikotomik kavramsal modellerden dördüncüsü ise Emre Kongar'ın 1976 yılında geliştirdiği ve yine ekonomi – politik temelli *devletçi seçkinci – gelenekçi liberal cephe* modelidir (Kongar, 1976). Türkiye'nin kapitalistleşme ve modernleşme sorunsalı (“Türkiye'nin nasıl kapitalistleştiği ve modernleştiği”) üzerinde şekillenen model, teorik olarak Marx'ın Avrupa'nın “kapitalizm olarak modernleşme” süreciyle ilgili analizine ve bu analizi Türkiye için anlamlı hale getiren Wallerstein'in “dünya-sistem teorisi”ne dayanmaktadır (Marx ve Engels, 1968; Marx ve Engels, 1970; Berman, 2010; Wallerstein, 2004).

Kongar'a göre 19. yüzyıl itibariyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de siyaset, “kapitalizm olarak modernleşme” süreci içerisinde şekillenmiştir. Modern ve kapitalist Batı'ya bağımlı, “kolonyal” bir devlet olmaktan kurtuluş yöntemi olarak ortaya çıkan bu süreç, bir tür “Batı'ya öykünme, onun gibi olma” sürecidir. Dolayısıyla Kongar'a göre Türkiye'de kapitalistleşme ve modernleşme süreci, Batı'dakinin tersine üst yapıdan (kültürel devrimden) alt yapıya (ekonomik devrime) uzanan bir seyir izleyecektir (Kongar, 1976).

İşte bu modernleşme süreci, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de siyasal alanın ve bu alanı yönlendiren siyasi cephelerin biçimlendiği ana zemini oluşturmuştur. Bu süreçte, toplumsal üretim güçleri zayıf olduğu için, Türkiye'de bürokrasi mekanizması, (“devletçi seçkinci cephe”), kapitalizmin ve modernleşmenin taşıyıcı öznesi, önderi olarak öne çıkmıştır. Kongar'a göre bu cephenin en temel amacı, devletin gücüne dayanarak, Türkiye'yi yarı feodal nitelikli, dini geleneksel bağlarından kurtarmak; “kapitalizm”e, “sınıflı toplum”a taşınmak ve modernleştirmektir. Bu cephenin devletçi, otoriter ve seçkinci modernleşme politikalarına karşı bir tepki ve direniş cephesi olarak Türkiye siyasetinde kendisini halka, geleneksel değerlere yaslayan, hak ve özgürlüklere dikkat çeken gelenekçi liberal cephe varlık göstermiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de siyaset uzun yıllar, ülkeyi modernleştirmek isteyen devletçi seçkinci cephe ile buna tepki gösteren, geleneksel dünyaya bağlı gelenekçi liberal cephe arasındaki karşıtlık etrafında şekillenmiştir. Kongar'a göre 1970'lerin başı itibariyle devletçi seçkinci cephenin politikaları etrafında Türkiye kapitalizme, sınıflı topluma geçmiş, modern bir toplum haline gelmiştir. Dolayısıyla Kongar açısından, ülkenin 1970'lerde kapitalizme ve sınıflı topluma geçişiyle birlikte, devletçi seçkinci cephe dağılma sürecine girecek, siyaseti yönlendiren söz konusu karşıtlık sona erecektir (Kongar, 1976; Kongar, 2014).

4. Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaseti Tanımlayan Kurumsal Parametreler

Türkiye siyaset yapısını açıklama konusunda literatürde yaygın bu dört dikotomik kavramsal modelde öne çıkan ortak noktalara bakıldığında, 1990'lara kadar Türkiye siyaset yapısı ve devlet - toplum ilişkisiyle ilgili tanımlayıcı üç temel parametrenin öne çıktığını söylemek mümkündür. İlk olarak, dikotomik kavramsal modellere bakıldığında, 1990'lara kadar Cumhuriyet Türkiye'sinde siyaset yapısı, kurumsal olarak *düalist bir iktidar yapısına* dayanmaktadır. Buna göre Türkiye'de siyaset, sabit ve kategorik yapılar arasında ikili karşıtıllıklara dayalı iktidar ilişkileri etrafında şekillenmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye'de siyaset yapısı, bir tarafta *özzerk, egemen ve bürokratik bir devlet merkezi* diğer tarafta *zayıf ve dağınık toplumd*an oluşan iki cephe arasındaki ilişki üzerinden biçimlenmektedir. Bu ikili cephe içerisinde var olan çeşitlilikler, farklılıklar, gruplaşmalar, mücadeleler, ikincil ve dolaylı bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla ikili iktidar yapılarının kendi içlerinde taşıdığı farklılıklar, gruplaşmalar; gruplaşmaların kendi öncelikleri etrafında geliştirdikleri etkileşimler; iç çatışma, ayrışma ve eklemlemeler söz konusu ikili iktidar yapısını kurumsal olarak dönüştürücü, değiştirici bir nitelik taşımamaktadır. Bu dikotomik yaklaşımlar etrafında siyaset yapısı son kertede *bürokrasi merkezli, güçlü devlet geleneği* ile

farklı sosyal gerçeklikleri, farklı kimliksel özellikleri deneyimleyen, *zayıf ve dağınık toplum* katmanları arasındaki düalist iktidar ilişki üzerinde biçimlenmektedir. Bu bağlamda siyaset yapısı kurumsal olarak bir tarafta merkezde bürokratik, güçlü bir devlet mekanizması ile onun sağ ve sol yanına konuşlandırılmış merkez sağ - sol partiler; diğer tarafta bürokratik devletin kontrol ettiği bu partiler üzerinden devlet aygıtına kendisini kabul ettirmeye çalışan zayıf ve dağınık toplum kesimlerinden oluşmaktadır.

Dikotomik kavramsal modeller açısından, 1990'lara kadar Türkiye siyaset yapısını tanımlayan ikinci temel parametre, bu siyaset yapısının esas itibariyle devlet, bürokrasi merkezli bir nitelik taşımasıdır.¹ Bu bağlamda Türkiye'de siyaset yapısı, *güçlü devlet geleneğine* dayanmaktadır. 1961 ve 1982 Anayasalarında sistemsel düzeyde ve somut bir şekilde görünen güçlü devlet geleneği, devlet teşkilatının kurumsal olarak toplumdan / sosyal gruplardan ayrı, özerk ve egemen bir şekilde kurulmasını / dizayn edilmesini; siyasal sistemin ve karar mekanizmalarının sivil – askeri bürokrasi merkezli olarak oluşturulmasını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de siyaset yapısı esas itibariyle Cumhurbaşkanlığı, yüksek yargı ve askeri kurumlardan oluşan bürokratik devlet teşkilatının, kurumsal olarak özerk ve egemen bir şekilde siyasal sistemin merkezine yerleştirilmesiyle biçimlenmiştir. Uzun Cumhuriyet tarihi boyunca tarihsel ve anayasal olarak Türkiye'de siyasal sistem, devlet ve bürokrasi eksenli olarak kurgulanmış; inşa edilmiştir. Diğer taraftan yine güçlü devlet geleneğinin uzantısı olarak, Türkiye siyaset yapısı içerisinde bürokratik devlet merkezi, toplumdan ve siyasal kurumlardan ayrı / özerk bir şekilde, siyasal sistem, kamusal alan, ulusal kimlik, ulusal çıkar, vatandaşlık ve ulusal ekonomiyi tanımlayan; bunları topluma ve siyasete empoze eden egemen aktör olarak öne çıkmıştır. Ayrıca *kendi özerk politikaları* etrafında sosyal gruplarla ve siyaset kurumuyla ilişki kurmuş; siyasal karar süreçlerinde toplumsal talepleri bu özerk politikalar doğrultusunda kontrol ve bloke etmiştir. Bu haliyle siyaset bir merkezi bürokrasi pratiği, bir güçlü devlet geleneği olarak şekillenmiştir. Söz konusu güçlü devlet geleneği içerisinde merkezi bürokrasi, toplumun ve siyasetin üretiminde tarihin bir tür *özerk öznesi*, *özerk inisiyatif alanı*, *özerk kurumsal aktörü* olarak konumlanmıştır. Devletin, siyasal rejimin ve siyaset sahnesinin asıl sahibi olarak konumlanan bu özerk aktör, toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın kritik noktalarında, devlet adına belirleyici özne olarak öne çıkmıştır. İktidar ilişkilerinin ana aktörü ve resmi – ulusal politikaların nihai karar – onay mercii olarak konumlanmıştır.² Kısacası, Türkiye siyaset yapısı üzerinde güçlü devlet geleneğinin / bürokratik merkezin, üstünlüğü, egemenliği ve belirleyiciliği söz konusudur.

Dikotomik kavramsal modeller açısından, Türkiye siyaset yapısını tanımlayan üçüncü temel parametre, bu siyaset yapısı içerisinde genel olarak toplumsal alanın ve oradaki sosyal grupların dağınıklığı, bölünmüşlüğü ve siyasal etkinlik itibariyle zayıflığıdır. Bu çerçevede toplumsal alan, siyasal sistemin ve karar mekanizmalarının inşa / kurulum / dizayn süreçlerine dahil olma kabiliyeti açısından zayıf bir nitelik taşımaktadır. Siyasal sisteme, karar süreçlerine etki ve nüfuz kapasitesi bakımından zayıf bir profil sergilemektedir. Ayrıca kamusal alan, ulusal kimlik, ulusal çıkar, vatandaşlık, ulusal kültür ve ulusal ekonomi tanımlamalarına katılma yeteneği yönünden zayıf bir özellik göstermektedir. Yine örgütlenme ve politik kaynak birikimi açısından zayıf, dağınık bir yapı arz etmektedir.

Bu noktada altı çizilmesi gereken en temel husus, 1990'lara kadar Türkiye'de siyaset alanını biçimlendiren güçlü devlet – zayıf toplum karşıtlığına dayalı bu düalist iktidar yapısı ve düalist

1 Mardin'in merkezi, Heper'in ılımlı aşkın devleti, Küçükömer'in Batıcı laik cephesi, Kongar'ın devletçi seçkin cephesi bürokrasiyi ifade etmektedir ve bürokrasi ile özdeşir.

2 Bu tür değerlendirmeler için bakınız: Açıkel, 2006, s. 42; Kahraman, 2008, s. 116.

iktidar ilişkisi, aynı zamanda toplumsal alanın ve ekonomi alanının da temel kurumsal parametresini oluşturmuştur. Zira Türkiye’de uzun Cumhuriyet yılları boyunca toplumsal ve kamusal alanı tanımlayan ulusal kimliğin, kültürel ilkelerin ve ortak normların içeriği, *bürokratik merkez ile zayıf toplum katmanları* arasındaki karşıtlığa dayalı düalist iktidar ilişkisi içerisinde şekillenmiştir. Ekonomi alanında, üretim ilişkilerini, dağıtım süreçlerini ve sermaye birikimini formüle eden ekonomi modelinin çerçevesi de yine bürokrasi merkezli güçlü devlet formasyonu ile zayıf ve dağınık toplumsal çevre arasındaki karşıtlığa bağlı düalist iktidar ilişkisi içerisinde biçimlenmiştir.

5. Türkiye’de Siyasetin Dönüşümü

1990’lardan 2000’lere uzanan dönemde Türkiye’de yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasi dönüşüm dalgası, Türkiye siyasetini tanımlayan üç temel kurumsal parametre açısından ve dolayısıyla Türkiye siyaset yapısı açısından tarihsel bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Zira ekonomi, toplum ve siyaset eksenli bu köklü dönüşüm dalgası, üç temel parametre üzerinden Türkiye siyaset yapısında derin bir değişime yol açmıştır.

1990’lardan 2000’lere uzanan tarihsel süreçte önce *ekonomi ve toplum alanlarında*, “bürokratik merkez - toplumsal çevre” ayrışmasına dayalı *düalist iktidar yapısının* çözülmeye uğradığını söylemek mümkündür. Bu noktada ekonomi ve toplum alanında, bir taraftan bu *düalist iktidar yapısını ayakta tutan “bürokratik merkezin” toplum ve ekonomi üzerindeki hegemonyası aşınırken*, öbür taraftan *“toplumsal çevre”, politik kaynaklar konusunda zenginleşerek çoklu bir siyasi aktöre dönüşüm süreci* geçirmiştir. Ekonomi ve toplum alanında düalist iktidar olgusunun çözülerek, bürokratik merkezin aşınma ve toplumsal çevrenin çoklu bir aktöre dönüşme sürecinde kuşkusuz bu alanlarda yaşanan tarihsel dönüşüm dalgasının belirleyici bir rolü olmuştur.

6. Türkiye’de Siyasetin Dönüşümü: Ekonomi

Türkiye’de 1980 sonrasında uygulamaya konulan liberal ekonomi modeli, bu modelin getirdiği serbest piyasa temelli yeni üretim normları ve sermaye ilişkileri, ekonomi alanında yaşanan kritik değişim dalgasının ana dinamiğini oluşturmuştur.

Söz konusu yeni ekonomi modeli bu dönemde öncelikle bürokratik merkezin ekonomi içerisindeki merkezi konumunu aşındıran bir etki göstermiştir. Bu çerçevede özellikle 1990’lar itibarıyla devlet, ekonomiyi, piyasayı ve sermaye birikimini yönetim kabiliyeti açısından özerklik ve egemenlik, güç ve hegemonya kaybına uğramıştır. Ulusal ekonomi modeli etrafında önceki dönemlerin ekonomi hayatını, üretim ve sermaye süreçlerini kontrol ve denetim altında tutan bürokratik devlet yapısı bu dönemde çözülmeye başlamıştır. Bu noktada bir taraftan sivil siyasi kadroların ekonomi politikalarının şekillenme süreçlerindeki rolü güçlenirken; diğer yandan piyasa süreçlerinin gidişatında büyük sermaye grupları ve küçük - orta ölçekli işletmeler daha fazla öne çıkmıştır. Serbest piyasanın özerk işleyiş dinamikleri, sermaye birikimi konusunda özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından yerel ve küresel düzeyde yeni imkanlar, yeni fırsat alanları oluşturmuştur. Sonuçta devlet, liberal ekonomi modeli içerisinde özellikle ihracat yönelimli piyasa ilişkilerini, rant arayışlarını kontrol etme; yeterli düzeyde vergi geliri üretme ve sağlam bir mali disiplin uygulama konusunda gerekli yönetim kapasitesini geliştirememiştir. Bu durumsa, devletin siyasal özerkliğini bağımlı, kırılabilir ve değişken bir hale sokmuştur (Öniş, 1992, s. 4, 15-17, 19; İnsel, 2003, s. 295-296; Cizre-Sakallıoğlu ve Yeldan, 2000, s. 496-499).

Diğer taraftan 1990’lı yıllar ekonomi alanında yaşanan en temel gelişmelerden biri, büyük sermaye grubu ile devlet arasında, söylem, tutum, program, politika ve siyasi vizyon düzeylerinde derin bir ayrışmanın yaşanmasıdır. Devlet - sermaye ayrışması bağlamında öne çıkan kritik

oluşum, kuşkusuz Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)’dır. TÜSİAD, Erken Cumhuriyet döneminde ulusal ekonomi inşa etme politikası etrafında doğrudan devlet desteği ve koruması altında oluşan, gelişme gösteren, olgunlaşan büyük sermaye grupları tarafından, 1971 yılında kurulmuştur. Dernek, 1990’lara kadar, siyasi iktidarlar ile gerilimden kaçınmazken devlet merkeziyle uyumlu bir tavır izlemiştir.³ 1990’ların ikinci yarısı itibariyle TÜSİAD, küresel normlar ve Avrupa Birliği müktesebatı etrafında devlet yapısının reformasyonunu talep eden radikal bir tutum ve söylem geliştirmiştir. Bu doğrultuda bürokrasi eksenli / güçlü devlet yapısının dönüştürülmesi, devletin yeniden yapılandırılması, devlet iktidarının sınırlandırılması, daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmesi, piyasa içerisinde daha optimal, efektif ve kurumsal bir çerçeveye kavuşturulması, kaliteli yönetim” yönünde yasal ve anayasal reform taleplerini savunmaya başlamıştır. Ayrıca sivil hakların geliştirilmesi ve demokratikleşme sürecine destek vermiştir (Öniş ve Türem, 2002, s. 444-447; Alkan, 1998b, s. 51-52; Öniş ve Türem, 2001, s. 98-100, 107-113). TÜSİAD’ın bu siyasi reform ve devletin yeniden yapılandırılması yönündeki talepleri dernek tarafından o dönemde hazırlanan raporlarda, başkan söylemlerinde ve dernekle ilgili saha çalışmalarında kendisini göstermiştir.⁴

Diğer taraftan yine 1990 sonrasında, Erken Cumhuriyet döneminden itibaren devletle yakın ilişkilere sahip olan büyük sermaye çevresinin dışında, Anadolu’da dini – muhafazakar nitelikli yeni sermaye aktörleri ortaya çıkmıştır. Yeni sermaye aktörleri bağlamında öne çıkan temel oluşum, Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)’dır. MÜSİAD, küresel piyasa ve liberal ekonomi modeli içerisinde, dini değerlere dayalı olarak, doğrudan devlet desteği almadan gelişim gösteren taşralı muhafazakar sermaye grupları tarafından 1990 yılında kurulmuştur. Kuruluşu itibariyle öncelikli olarak kültürel kimlik temelli bir sermaye örgütlenmesi olarak öne çıkmıştır. Ama aynı zamanda ekonomi temelli bir talep çerçevesiyle şekillenmiştir (Alkan, 1998a, s. 153, 162-164). İstanbul yoğunluklu bir üye profiline sahip TÜSİAD’dan daha geniş bir coğrafi alana yayılan ve daha çok sayıda üyesi bulunan MÜSİAD, İstanbul’un yanı sıra Konya, Kayseri, Denizli, Ankara, Gaziantep, Bursa, Urfa, Maraş gibi Anadolu’nun farklı illerinden üyeleri kapsamaktaydı. 1995 yılında toplam 1780 MÜSİAD üyesi firma vardı. Bu firmalardan, 744’ü 1980-1990 arasında, 589’u 1990 sonrasında olmak üzere toplam 1333 tanesi 1980’den sonra kurulmuştu. 1960 öncesinde kurulan firma sayısıysa 71’di. 1995-1997 arasında üye sayısı 2897’ye ulaşacaktı (Özdemir, 2006, s. 63, 67; Buğra, 1998, s. 529; Yavuz, 2005, s. 131). MÜSİAD bu örgütlenme ağı ile 1990’lar Türkiye’sinde yerleşik devlet – toplum ilişkisini ve devlet – ekonomi ilişkisini sorgulayan, bu konularda alternatif yaklaşımlar öne süren bir kurumsal profil sergilemiştir.

1990’lar Türkiye’sinde ekonomi alanındaki bir diğer önemli gelişme, Anadolu’da muhafaza-

3 Sermayenin devlet ve siyasete bakışıyla ilgili olarak, 1980’lerin hemen başında TÜSİAD başkanı olan Ali Koçman devletin siyaset ve toplum üzerindeki hakim konumunun altını çizerek şu düşünceleri dile getirmektedir: “Bu ülkede bizim felsefemiz daima koruyucu rolü üstlenen devletle ters düşmemek, devlete rağmen değil fakat devletle birlikte ekonomik politika izlemek ve devleti yüce bir makam olarak görmek şeklinde olmuştur. Özel sektör temsilcileri açısından siyasete atılmak konusunda tereddüt, devleti karşıya almamak düşüncesinden, devletin hala etkili olduğu inancından, devlete yabancılaşmanın kendileri için iyi olmayacağı şeklindeki görüşten kaynaklanmaktadır” (Aktaran: Heper, 1992, s. 187).

4 O dönemde hazırlanan raporlar için bakınız: TÜSİAD, Optimal Devlet: 21. Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru, Şubat 1995; TÜSİAD, Yerel Yönetimler: Sorunlar ve Çözümler, Eylül 1995; TÜSİAD, Türkiye için Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru, Mayıs 1995; TÜSİAD, Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem, Nisan 1996; TÜSİAD, Yargılama Düzeninde Kalite, Kasım 1998; TÜSİAD, Siyasi Partiler Yasası, Mayıs 1997; TÜSİAD, Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri, Haziran 1997; TÜSİAD, Hukuk Devleti ve Yargı, Aralık 1997; TÜSİAD, İnsan Hakları, Şubat 1998; TÜSİAD, Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri, Ocak 1997; TÜSİAD, Türkiye’de Demokratik Standartların Yükseltilmesi: Tartışmalar ve Son Gelişmeler, Aralık 1999.

kar-dini sermaye gruplarının yanında farklı sermaye gruplarının ortaya çıkması; dolayısıyla sermayenin toplumun farklı kesimlerine yayılmasıdır. İşte sermayenin bu yayılım sürecinde büyük sermaye merkezlerinin (İstanbul, Bursa, Kocaeli, Ankara, Adana) yanı sıra özellikle Tekirdağ Kırklareli, Sakarya, Balıkesir, Eskişehir, Manisa, Denizli, Konya, Kayseri, Antep, Maraş ve Malatya gibi Anadolu şehirlerinde yeni sermaye grupları kendisini göstermiştir. Bu sermaye gruplarının büyük çoğunluğu doğrudan devlet desteği almadan gelişim gösteren, küresel piyasaya endüstriyel ürün ihraç eden, informel ilişki ağlarına dayalı küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmaktaydı (Pamuk, 2008, s. 269-270; Öniş, 1997, s. 759). Bu sermaye grupları, 1990'lar boyunca yerel ve kimlikli Sanayici ve İşadamları Dernekleri (SİAD'lar) etrafında örgütlendiler. 2000'lerin başı itibarıyla çoğu Anadolu merkezli olmak üzere 75 SİAD kurulmuştur. Ve bu derneklerin 3000 civarında üyeleri vardır. Yerel büyümeyi temsil eden SİAD'lar, sosyal vizyonları itibarıyla bir taraftan ekonomik kalkınma, refah, diğer taraftan kültürel aidiyetlerin temsiline ve tanınmasına dayanmaktaydı. (Keyman ve Koyuncu, 2005, s. 120-121; Vorhoff, 2000, s. 177). Sonuç itibarıyla bütün bu gelişmeler etrafında 1990'lar boyunca Türkiye'de bir sermaye çeşitlenmesi, sermaye yayılması ve görece sermaye "özerkleşmesi"nin kendisini gösterdiği söylenebilir. Ekonomi alanında bu sermaye çeşitlenmesi, doğal olarak yeni aktör, söylem, yaklaşım ve stratejilerin ortaya çıkışını ifade etmektedir. Bu çerçevede söz konusu yeni ekonomik sermaye grupları, kendi toplum – siyaset vizyonları etrafında farklı siyasi reform taleplerini kamusal alanda dile getirmeye başlayacaktır. Ayrıca bu yeni sermaye grupları, sivil toplum alanında kültürel kimlik temelli kurumsallaşma ve örgütlemelere destek verilmesi; sivil alanda farklı kültürel vizyonlara sahip entelektüel sermaye birikiminin gelişimine katkı sağlanması; farklı kültürel kimliklere yaslanan siyasi hareket oluşumlarının desteklenmesi konusunda önemli rol üstlenecektir. Böylece yeni sermaye aktörleri toplumsal ve siyasal alanda "sosyal grup" eksenli eğilimlerin taşıyıcılığını üstlenmeye başlamış; kültürel kimlik / sosyal grup temelli siyaset tarzının gelişmesine olanak sunmuştur. Diğer yandan bu aktör çeşitlenmesi ve toplumun farklı kesimlerinde oluşan sermaye birikimi, bürokratik merkezin ve güçlü devlet geleneğinin ekonomi ayağının zayıflamasına zemin oluşturmuştur.

7. Türkiye'de Siyasetin Dönüşümü: Toplum

1990'lardan 2000'li yıllara uzanan dönemde Türkiye, toplumsal alanda da bir değişim dalgasına tanıklık etmiştir. Ekonomik liberalizm, şehirleşme, küreselleşme ve Avrupa Birliği süreçlerinin yönlendirici olduğu bu değişim dalgası içerisinde öncelikle sivil toplum alanı nicelik ve nitelik olarak genişlemiş ve devlet karşısında görece özerkleşme eğilimi sergilemiştir. Sayısal veriler itibarıyla, Türkiye'de 1980'de 18.000 olan dernek sayısı,⁵ 1994 yılında 61.000'e, 2000 yılında 72.428'e ulaşmıştır. 2010'da ise sayı 84.970 olarak gerçekleşmiştir.⁶ Ayrıca 1980'de ülkede mevcut vakıf sayısı 604 iken 1990'da bu sayı 2.356'ya ulaşmıştır. 2000 yılında ise ülkedeki toplam vakıf sayısı 4.560 olmuş ve 2010 sonrasına kadar bu rakamlarda kalmıştır.⁷ 1990'lardan 2000'lere uzanan tarihsel çizgide Türkiye'de sivil toplum alanı içeri-

5 Ülkede 1979 yılında 38.254 olan dernek sayısı, 1980 askeri müdahalesinin ardından gelen kapatma süreçleriyle 18.000'e düşmüştür (Şimşek, 2004b, s. 48).

6 YA DA - Yaşama Dair Vakıf, "Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları", Tarih Yok. s. 48. (Çevrimiçi), <http://en.yada.org.tr/pdf/c9b3f2a6d1595bde1124f6df6e830903.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2017).

Ayrıca bakınız: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, "Yıllara Göre Faal Dernek Sayısı", (Çevrimiçi), <https://www.dernekler.gov.tr/tr/Anasayfa/Linkler/yillara-gore-faal-dernek.aspx> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2017).

7 Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, "Yeni Vakıfların Yıl Bazında Dağılımı (1980-2017)", (Çevrimiçi),

sinde özellikle eğitim, sağlık, yardım / dayanışma, kadın sorunları, çevre, sosyal hizmetler, insan hakları ve demokrasi ile ilgili sivil toplum örgütleri, organizasyon, etkinlik ve faaliyet itibariyle güçlerini artırmaya, kamusal alanda gündem oluşturmaya, devlet merkezli toplum modelini sürekli olarak aşındırmaya ve dönüştürmeye başlamıştır. Toplumsal sorunlarla ilgilenen, onların çözümü konusunda söylem, öneri ve politikalar geliştiren, hatta bu noktada devle yapısını ve politikalarını sorgulayan sivil birer aktör olma eğilimi izlemiştir (Yavuz, 2005, s. 115; Yavuz, 2011, s. 71-72, 77; Toros, 2007, s. 412-413; Erdoğan-Tosun, 2012, s. 192; Özbudun ve Keyman, 2002, s. 313; Plagemann, 2001, s. 361-396; Bora, 2001, s. 265-310).

7.1. Kimlik Politikalarının Yükselişi

Bu dönemde yine ekonomik liberalizm, şehirleşme, küreselleşme ve Avrupa Birliği süreçleri bağlamında Türkiye'de kimlik politikaları, kimlik temelli talep ve oluşumlar, yoğun bir şekilde yükselme eğilimi göstermiştir. Kimlik politikaları çerçevesinde sosyal kimlik grupları kamusal alana dahil olarak kendi kimliklerini ifade etme, tanınma, yeni sosyal vizyonlar, politik söylemler önerme, kimliksel talepler etrafında organize olma imkanı bulmuştur. Devlet egemen kamusal alandan dışlanan etnik, dinsel, kültürel kimlikler ve sosyal gruplar, toplumsal ve siyasal alanda etkili olma fırsatı yakalamıştır. Sosyal gruplar, sahip oldukları ekonomik sermaye birikimine dayanarak sivil toplum alanında örgütlenme ve kurumsallaşma olanağı bulmuştur. Böylece Türkiye'de kimlik politikalarının yükselişine bağlı olarak farklı sosyal gruplar, kamusal alanda kültürel kimlik temelli sivil pratiklerle aktörleşme sürecine girmiştir (Öniş, 1997, s. 747-748; Keyman ve İçduygu, 2003, s. 223, 225; Cizre-Sakallıoğlu, 1996, s. 245).

1990'lar Türkiye'sinde kimlik politikaları üzerinden sivil toplum alanında örgütlenerek ve kurumsallaşarak aktörleşme süreci yaşayan sosyal gruplar içerisinde genel olarak İslami muhafazakar gruplar, Kürt sosyal gruplar, Alevi sosyal gruplar, liberal ve sol grupların öne çıktığını söylemek mümkündür.

7.1.1. İslami Muhafazakar Gruplar

Kendi içerisinde homojen bir nitelik taşımayan, genel olarak farklı dini cemaatler, tarikat yapıları, cemaat-tarikat dışı toplumsallıklar, sivil eğilimlerden oluşan İslami – muhafazakar grupları toplumsal alanda aktörleştiren, güçlendiren temel kulvarlardan ilki, söz konusu grupların sosyal bir inisiyatif üstlenerek toplumsal ihtiyaçlar için alternatif çözüm modelleri geliştirmesiydi. Bu bağlamda İslami muhafazakar gruplar, eğitim, sağlık, yoksullukla mücadele, yerel yönetim gibi toplumsal ihtiyaç alanlarında inisiyatif olarak, çözüm amaçlı, işlevsel, etkili ve sivil örgütlenmeler oluşturmuştur (Çaha, 2005, s. 491; Şimşek, 2004a, s. 122; Yavuz, 2005, s. 196; Yavuz, 2011, s. 80; Türkmen, 2006, s. 227-255; Yaşar, 2005, s. 328, 333-339). İslami – muhafazakar grupları toplumsal alanda aktörleştiren temel kulvarlardan ikincisi, kendi kimliksel özellikleri etrafında yeni yaşam alanları, alternatif kamusal alanlar oluşturmalarıydı. Bu dönemde söz konusu gruplar, kendi dünya görüşleri ve yaşam tarzlarıyla uyumlu gazete, dergi, radyo, televizyon yayınlarıyla; tarih, düşünce, bilim alanında faaliyet gösteren vakıf ve dernek örgütlenmeleriyle; turizm, eğitim, sağlık, konut, bilişim, edebiyat, kültür, sanat, moda alanlarında geliştirdikleri yeni yaşam / kültür formasyonlarıyla kamusal alanda kendilerine yer açmış ve görünürlük kazanmıştır. Bu toplumsallaşma süreci içerisinde, yeni bilgi üretme ağları, eğitim modelleri, yeni

[https://www.vgm.gov.tr/Documents/YEN%C4%B0%20VAKIFLARIN%20YIL%20BAZINDA%20DA%C4%9EILIMI%20\(1980-28072017\).pdf](https://www.vgm.gov.tr/Documents/YEN%C4%B0%20VAKIFLARIN%20YIL%20BAZINDA%20DA%C4%9EILIMI%20(1980-28072017).pdf) (Erişim tarihi: 7 Haziran 2018).

yeme-içme alışkanlıkları, giyim kuşam tercihleri, yeni moda, tatil ve eğlence alışkanlıkları, yeni sosyal iletişim ağları, tüketim kalıpları ve sanatsal biçimler içerisinde İslami muhafazakar kimlikler toplumsal alana taşınmış ve yaygınlaşmıştır. Bu noktada İslami - muhafazakar grupların 1990'lar içerisinde yönetime geldikleri belediyelerde elde ettikleri yerel yönetim imkan ve araçlarının önemli bir katkı sağladığını söylemek mümkündür (Çolak, 2009, s. 310; Yavuz, 2011, s. 77-78, 81-85; Şimşek, 2004a, s. 121-122; Demir, Acar ve Toprak, 2004, s. 177-178). İslami - muhafazakar grupları aktörleştiren üçüncü kulvar, “haklar ve özgürlükler” temelli talep ve söylemlerindeki artış ve yoğunlaşmaydı. 1990'ların sonlarında bürokratik devlet yapısının katı bir şekilde uyguladığı “İslami kimliği kamusal alan ve siyasal sistem içerisinde baskılama, sınırlama, dışlama ve kenara itme” politikaları karşısında İslami - muhafazakar gruplar “haklar ve özgürlükler” temelli talep ve söylemleriyle öne çıkmıştır. Bu talep ve söylemlerini etkinleştirebilmek üzere yazılı ve görsel medya araçlarını kullanmış; vakıf ve dernekler aracılığıyla birçok panel, seminer, konferans ve tartışma platformları organize etmiştir. Bu çerçevede genel olarak farklı parçalardan, değişik kimlikli hatlardan oluşan İslami gruplar birbirlerine daha çok yaklaşmış; toplumsal alanda İslami – muhafazakar eğilimler arasında ortak kimlikli bilinç ve ortak grup asabiyeti güçlenmiştir (Yavuz, 2005, s. 139-141; Çolak, 2009, s. 312-314, 316-317, 322-324; Keyman ve İçduygu, 2003, s. 223; Seufert, 2001, s. 31-33).

7.1.2. Kürt Sosyal Gruplar

1990'lar Türkiye'sinde sivil ve kamusal alanda yükselen kültürel kimlik hareketlerinden bir diğeri, Kürt sosyal gruplardır. 1990'ların başında Kürt kimlik siyaseti, hem “devleti kimlikli farklılığını tanımaya davet eden, Kürt etnik haklar talebine yaslanan” sivil, legal bir kimlik siyasetini hem de “Türkiye'nin güneydoğusunda bağımsız bir Kürt devleti kurma” amaçlı terörist faaliyetlere dayanan silahlı, terör siyasetini içeren bir nitelik taşımaktaydı. 1990'lar itibarıyla ise silahlı eyleme dayalı terör siyaseti tüm şiddetiyle devam ederken, toplumsal ve siyasal alanda sorunun kültürel haklar temelli kimlik siyaseti boyutu önem kazanmaya ve canlanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Kürtlük temelli kültürel hak talepleri, demokratik siyasetin meşru araçları ve sınırları içerisinde ifade edilme seyri izlemiştir (Keyman, 2009, s. 331; Kirişçi, 1998, s. 227, 231; Cizre, 2001, s. 222-224).

Bu dönemde Kürtlük eksenli kimlik iddiaları ve söylemleri, siyaset ve sivil toplum alanında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda siyaset sahnesinde bir taraftan merkez sağ ve sol çizgi-deki hemen tüm siyasi partiler, Kürt kimlik taleplerini “kimlikli boyutu ile” tanımaya, dikkate almaya yönelik söylemler geliştirmiş; öneri ve raporlar yayınlamıştır. Ayrıca, siyasi sistem içerisinde Kürt kimlikli siyasetçiler tarafından, Kürt milliyetçiliği referanslı ve Kürt kimlik taleplerine yaslanan siyasi partiler kurulmuştur⁸ (Kirişçi, 1998, s. 243-244; Yayman, 2011, s. 199-373; Yavuz, 2005, s. 109-111, 238; Şimşek, 2004a, s. 133). Öbür taraftan bu süreçte sivil toplum alanında da Kürt kimlik siyaseti kültürel haklar boyutuyla önem kazanmıştır. İnsan hakları dernekleri, meslek ve işçi sendikaları, işadamları örgütleri, araştırma merkezleri ve vakıflar, insan hakları ve kültürel haklar bağlamında Kürt kimlik taleplerine yoğun bir ilgi göstermiştir. Ayrıca 1990'lar itibarıyla bölgede doğrudan Kürt sosyal grupları tarafından pek çok sivil toplum örgütü kurulmuştur. Sermaye, meslek ve kültür çevrelerinde yer alan bu sivil toplum örgütleri, Kürt kimlik taleplerinin kamusal alana taşınması ve kamuoyu oluşturulması yönünde söylem ve programlar

8 1990'da etnik temelli Kürt kimliğinin siyasi temsili bağlamında kurulan ilk siyasi parti Halkın Emek Partisi (HEP)'dir.

geliştirmiş; bölgesel çalışma ve raporlar hazırlamıştır (Şimşek, 2004a, s. 132-133; Yayman, 2011, s. 402-474). Bu çerçevede, vatandaşlık, dil yasakları, özel adlar, yerleşim yeri adları, Kürtçe eğitim, radyo-TV yayınları, bölgesel politikalar, Olağanüstü Hal (OHAL) uygulaması, dernek faaliyetleri gibi temel başlıklar etrafında yoğun bir kimliksel talep repertuarı ortaya çıkmıştır (Yayman, 2011, s. 265-266, 323-324, 404-405, 421-424, 436-437; Ayata, 1997, s. 61, 63; Cizre, 2001, s. 240). Bu talep profili etrafında kendi içerisinde etniklik, din, ideoloji, mezhep düzeyinde "farklı hatlar" taşıyan Kürt sosyal grupları, kamusal ve sivil alanda söz konusu "hatlar" üzerinden dinamik bir görünüm kazanmış; devlet egemen siyasal sistem üzerinde talep baskısı üreten aktif bir aktör konumu sergilemiştir.

7.1.3. Alevi Sosyal Gruplar

1990'lar Türkiye'sinde yükselen kültürel kimlik hareketlerinden bir diğeri, Alevi kimliği ve bu bağlamda öne çıkan Alevi sosyal gruplardır. Esas olarak mezhepsel bir karakter taşıyan Alevi kimliği 1990'ların küreselleşme, şehirleşme ve sermaye birikimi sürecinde güçlenme yönelimi izlemiştir. Dolayısıyla 1990'lı yıllar, Alevi kimliğinin ve Alevi sosyal gruplarının sivil toplum alanında kurulan dernekler, vakıflar, medya ve yayın organları, şenlik organizasyonları aracılığıyla uyanışına sahne olmuştur (Şimşek, 2004a, s. 127-129; Tuğal 2005, s. 493; Yılmaz, 2005, s. 152-155; Yavuz, 2005, s. 111-113; Ayata, 1997, s. 65-69).

Bu dönemde Aleviliği mezhepsel bir kimlik formasyonu sivil toplum alanında temsil etme konusunda öne çıkan sivil toplum kuruluşlarından ilki 1988 yılında kurulan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'dir.⁹ Dernek Alevi kimliğini daha çok sosyalist bakışın etkisi altında tanımlamakta ve bu bağlamda Aleviliği bir din ya da mezhep olarak değil "seküler bir yaşam tarzı" olarak öne çıkarmaktaydı. Alevi kimliğiyle ilgili önde gelen örgütlenmelerinden bir diğeri 1991 yılında kurulan Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneğidir. Dernek, Aleviliği "geleneksel bir çizgi" içerisinde dergah eksenli dini ve tasavvufi bir kimlik olarak konumlandırmaktaydı. 1995 yılında kurulan bir başka etkin Alevi örgütlenmesi CEM Vakfı (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı), Aleviliğin inanç, ibadet ve İslami boyutuna vurguda bulunmuş; sosyalizmle arasına kalın bir çizgi çizerek devletle iyi ilişkiler kurmaya öncelik veren ve devletin laik yapısını savunan bir Alevilik kimliğini benimsemiştir. Yine bir Alevi örgütlenmesi olarak 1996'da kurulan Ehli Beyt Vakfı ise genel olarak Sünni İslam'a yakın bir Alevi kimliği etrafında bir kamusal kimlik profili oluşturmuştur. Ancak vakıf, geniş Alevi kitlelerinden kopuk bir sosyal ağ etrafında biçimlenmiştir. Bu dönemde yurtdışında özellikle Almanya'da örgütlenen Alevi sivil toplum kuruluşları da Türkiye'deki Alevi kimlik siyasetinin toplumsal ve kamusal alanda kendisini göstermesinde etkili bir rol oynamıştır¹⁰ (Tuğal, 2005, s. 494-495; Şimşek, 2004a, s. 127-129; Yılmaz, 2005, s. 156-162, 166-167).

Bu Alevi örgütlenmeleri, 1990'ların başından itibaren Alevi kimlik taleplerinin kamusal alanda duyurulması ve bu talepler etrafında kamuoyunun etkilenmesi yönünde yüklü bir siyasi söylem ve vizyon takip etmiştir. Bu dönemde hem yurt dışında hem de yurt içinde Hacı Bektaş

9 1988 yılında Sivas'ta, Banaz Köyü Pir Sultan Abdal Turizm ve Dayanışma Derneği adıyla kurulan dernek, daha sonra Pir Sultan Abdal Kültür Derneği adını almıştır. İlerleyen dönemlerde ülkenin farklı il ve ilçelerinde derneğin pek çok şubesi açılmıştır.

10 Bu çerçevede ilk olarak 1989 yılında Hamburg'da Alevi Kültür Merkezi adıyla bir dernek kurulmuştur. Sonraki yıllarda Alevi kimliğiyle ilgili pek çok dernek örgütlenmiştir. Alevi gruplar, 1993 yılında Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu çatısı altında bir araya gelmiştir. Bu çatı federasyon, aynı süreçte Fransa, Danimarka, İsviçre, Belçika, Avusturya, İsviç Hollanda gibi Avrupa'nın farklı ülkelerindeki Alevi federasyonlarını da içine alan uluslararası bir örgütlenme ağı oluşturmuştur.

anma şenliklerinde, gazete, dergi, radyo ve televizyon yayınlarında, ortak toplantı sonuç bildirgelerinde Alevi sosyal grupları, söz konusu kimliksel taleplerini kamusal alanda yaygınlaştırmıştır. Alevi gruplarının bu talepler kataloğunda genel olarak “vatandaşlık, tanınma, Diyanet İşleri, zorunlu din dersi, medya ve TRT aracılığıyla yayın, kamu finansı, kamuda istihdam” gibi başlıklardan oluşan kimliksel tanınmaya yönelik talepler yer almıştır. (Schüler, 2001, s. 142-145; Şimşek, 2004a, s. 129; Yılmaz, 2005, s. 168-169, 183-184). Alevi sosyal gruplar, bütün bu kimliksel talepleri, bu talepleri kamusal alana taşıyan sivil toplum örgütlenmeleri, yayın organları, siyasi hareketleri, ortak faaliyetleri ve deklarasyonlarıyla 1990’lar boyunca, Türkiye toplumunda farklı bir toplumsal grup olarak kamusal alanda aktif bir aktöre dönüşmüştür. Alevi kimliğinin kamusal olarak tanındığı yeni bir ulusal kimlik formasyonunun şekillendirilmesi yönünde bir kültürel söylem ve strateji izlemiştir.

7.1.4. Liberal ve Sol Gruplar

1990’lar Türkiye’inde din, etniklik ve mezhep temelli kimlik siyasetine eşlik eden bir başka kültürel kimlik hareketi liberal ve sol değerlere yaslanan liberal ve sol sosyal gruplardır. Liberal ve sol gruplar bu dönemde diğer sosyal grupların aksine, kimlik temelli tanınma siyasetinden öte, “özgürlük, sivillik, serbest girişim, eşitlik, toplumsallık ve çok kültürlülük” gibi değerlerin ekonomi, toplum ve siyaset katmanları için temel parametre haline getirilmesini savunmuştur. Bu haliyle de bir tür “etik tercih”, “gündelik hayat formu”, “yaşam tarzı” veya “zihniyet dünyası” eksenli kültürel bir duruşun taşıyıcısı olmuştur.

Temel hatlarıyla aydın ve akademisyen çevrelerinden oluşan liberal ve sol gruplar, bu dönemde esas olarak bireylerin özgürlüğü, girişimciliği ve inisiyatifini temelinde yükselen bir sivil toplum fikrine yaslanmıştır. Sivil toplumun devletten özerk bir şekilde genişlemesini, sivil toplum içerisinde kültürel farklılıkları bir arada tutan çok kültürlü bir zeminin gelişmesini, sivil toplum ile siyaset arasında geçişken bir ilişkinin kurulmasını savunmuştur. Ayrıca devlet iktidarının, faaliyetlerinin temel hak ve özgürlükler etrafında sınırlandırılmasına öncelik vermiştir. Liberal ve sol gruplar, orta sınıf duyarlılığına dayalı bu yaklaşım ve söylemle 1990’lar Türkiye’inde kamusal alanı etkileyen entelektüel bir aktör olarak güç kazanmıştır (Erdoğan ve Üstüner, 2005, s. 658-660; Yıldırım ve Haspolat, 2016, s. 145-162; Argın, 2008, s. 979-985; Bora, 2017, s. 558-561).

Bu dönemde liberal ve sol grupların temel çıkış noktasını ve tanımlayıcı hatlarını genel olarak “ülkede yerleşik otoriter siyasal yapıları liberal ekonomi ve liberal özgürlükler temelinde yeniden yapılandırmak”, “siyasal hayatı sivil toplum temelinde yeniden tanımlamak”, “kutuplu / çatışmacı toplumsal alanı güçlü ve çok kültürlü sivil toplum perspektifiyle yeni bir toplumsal mutabakat çerçevesinde yeniden inşa edebilmek, böylece toplumsal alanı ve devlet – toplum ilişkilerini özgürlükler, demokrasi ve çok kültürlü sivil toplumculuk etrafında yeniden kurulabilmek” gibi liberal ve sol temelli farklı kültürel öncelikler, oluşturmuştur. Bu çerçevede liberal ve sol sosyal gruplar kimi ortak siyaset ve tarih okumalarına¹¹ yaslanan ancak “özgürlükler, sivil

¹¹ Bu grupların tarih ve siyaset okuması “sivil toplum - devlet karşıtlığına dayalı” genel bir söylemsel çerçeveye yaslanmaktadır. Liberal - sol gruplara göre Türkiye’de bürokrasi merkezli devlet yapısı ve onun sahiplendiği resmi ideoloji, eski zamanlardan beri sivil toplumun, demokrasinin, çoğulcu bir siyasal kültürün gelişiminin önündeki temel engeli oluşturmuştur. Zira devlet iktidarının tarihsel olarak yekpare, merkezi ve güçlü yapısı ülkede piyasanın, kapitalizmin ve sivil toplum alanının gelişip güçlenmesine izin vermemiştir. Güçlü, merkezi, bürokratik devlet iktidarı, toplumsal kimliği ve toplumsal meşruiyeti tanımlayan, siyasetin meşruiyet alanını tayin eden temel aktördür. Bürokratik devlet yapısı, ülkede Osmanlı’dan beri, ekonomiyi, siyaseti, bütün toplumsal sistemi ve devlet imkanlarını kontrol etmekte; kendi lehine sürdürebilmenin araçlarını elinde bulundurmaktadır. Bu durum ise Türkiye’de bürokrasi ve devlet eksenli bir siyasal sistemin varlık sürdürmesine zemin sunmaktadır (Yıldırım ve Haspolat, 2016, s. 148, 150, 152; Yıldırım, 2016, s. 186-187; Altan, 1992, s. 10-

toplum, piyasa, konsensüs” temelli ayrı kültürel eksenler etrafında kendi içinde farklılaşan heterojen grup örgülerinden oluşmuştur. Bu dönemde *ikinci Cumhuriyetçiler, yeni sol, liberaller ve demokratlar*, söz konusu heterojen örgüyü oluşturan temel grupları oluşturmuştur. Bu heterojen yapı içerisinde liberal ve sol gruplar, bu dönemde, sahip olduğu güçlü siyasal söylemle, kamusal alanda devlet merkezli siyaset yapısının sınırlarını zorlayan etkin bir toplumsal aktör olarak öne çıkmıştır (Özipek, 2005, s. 620-628; Yıldırım ve Haspolat, 2016, s. 145-162; Mahçupyan, 2008a, s. 37-50; Bora, 2017, s. 568-569, 720-729).

7.2. Sosyal Gruplarda Entelektüel Sermaye Birikimi

Türkiye’de 1990’lardan 2000’lere giden süreçte kimlik siyasetinin yükselişi ve sosyal grupların aktörleşmesi bağlamında yaşanan değişim ve dönüşüme bir başka kritik gelişmenin daha eşlik ettiği söylenebilir. Bu kritik gelişme, sosyal grupların entelektüel sermaye birikimi konusunda büyük bir gelişim göstermesi ve güç kazanmasıdır. Bu dönemde Türkiye’de yükselen ve aktörleşen sosyal gruplar, medya, yayıncılık, dergicilik faaliyetleri ve (konferans, panel, seminer, sempozyum, çalıştay gibi) çeşitli tartışma platformlarıyla entelektüel düzeyde önemli bir canlılık, çeşitlilik, zenginlik ve hareketlilik göstermiştir. Ayrıca sosyal gruplar, ekonomik sermaye birikimi, şehirleşme, küreselleşme ve kitle iletişim teknolojileri atmosferinin sağladığı fırsatlar çerçevesinde kimlik temelli yeni entelijansiya sınıfının oluşumuna ev sahipliği yapmıştır. Böylece entelektüel sermaye birikimlerini geliştirme, renklendirme ve zenginleştirme eğilimi sergilemiştir.

Sosyal gruplar söz konusu entelektüel sermaye üzerinden, temel toplumsal - siyasal tartışmalara dahil olma, toplumsal ve siyasal sorunları tanımlama, bu sorunlara yönelik alternatif söylem çerçeveleri geliştirme konusunda aktif bir rol üstlenmiştir. Yine bu entelektüel sermaye kanalları, sosyal gruplar için toplumsal tartışmaları şekillendirmek, kamuoyu oluşturmak, toplumu yönlendirmek, farklı çevrelerin toplumsal tartışmalara katılımını sağlamak gibi amaçların yanı sıra kamusal müzakerelere zemin hazırlama ve yeni bir devlet, yeni bir toplum modeli için ortak perspektifler geliştirme işlevi sergilemiştir (Yavuz, 2005, s. 149,151, 237-238; Çaha, 2005, s. 484-492; Bora, 2017, s. 866-868; Vorhoff, 1998, s. 45-47; Tuğal, 2005, s. 494; Yıldırım, 2016, s. 186-192; Bora, 2017, s. 720-722; Özipek, 2005, s. 622-626).

Sosyal kimlik grupları, gazete, dergi, radyo, televizyon, kitap yayınları ve tartışma platformlarıyla, buralarda beliren yeni “entelektüel sosyoloji”yle “etnik, dini, mezhepsel, ideolojik nitelikli kimliksel duruşlarının ve kolektif bilinçlerinin” gündelik gelişmeler, toplumsal sorunlar, bilimsel tartışmalar, teorik yaklaşımlar etrafında yeniden üretilmesi, yorumlanması yolunu izlemiştir. Ayrıca, devlet ve topluma ilişkin yeni önermelerin, perspektiflerin ve eleştirilerin üretilmesi, yayılması konusunda büyük bir mesafe kat etmiştir. Yine sosyal gruplar söz konusu yayın ve tartışma platformlarıyla, kimlik temelli kültürel taleplerini, kimliksel söylemlerini kamusal alana taşıma, orada söz konusu talepleri savunma, siyasal bir dile dönüştürme fırsatı bulmuştur. Modern şartlarda kendi kültürel kimlikleriyle var olabilmek için ortak bir imaj, norm, değer ve söylem geliştirmeye öncelik vermiştir. Kimlik üyelerini aynı bütünün parçası olduğu duygusu etrafında toparlamaya çalışmıştır. Böylece sosyal gruplar, medya ve tartışma platformları etrafında sosyal olaylar ile kendi kimliksel ilkeleri arasında bağlantılar kurmak suretiyle, kültürel kimliklerinin ve kimliksel bilinçlerinin siyasallaşmasını katkı sunmuştur (Yavuz, 2005, s. 143-155; Çaha, 2005, s. 484-492; Bora, 2017, s. 866-868; Vorhoff, 1998, s. 45-

14, Belge, 2011, s. 608-611, 650-655; Mahçupyan, 2008b, s. 126-134; Mahçupyan, 2008c, s. 195-216; Savran, 1986, s. 21-22).

47; Tuğal, 2005, s. 494; Yıldırım, 2016, s. 186-192; Bora, 2017, s. 720-722; Özipek, 2005, s. 622-626).

7.3. Toplum – Siyaset İlişkisinde Sınırların Değişimi

Diğer taraftan kimlik siyasetinin yükselişi ve sosyal grupların aktör konumu edinmesi bağlamında 1990'lı yıllar Türkiye'si, "siyasetin doğası / siyaset kültürü" ve "siyaset – toplum ilişkisi" konusunda kritik bir dönüşüm sürecine sahne olmuştur. Siyasetin devlet eksenli olarak tanımlandığı *merkezi / bürokratik devlet geleneği* içerisinde "devlet – parti ve partiler - arası ilişkiler"le sınırlandırılmış olan siyaset alanı, bu dönemde kritik bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde Türkiye, siyaset – toplum ilişkisinin yeniden kurulmasına, siyaset alanının sınırlarının toplum lehine genişlemesine, siyaset ve sivil toplum arasındaki sınırın geçişken ve esnek bir nitelik kazanmasına tanıklık etmiştir. Sonuçta siyasal alanın sınırları değişmeye başlamıştır (Keyman, 1999, s. 9). 1990 öncesi Cumhuriyet Türkiye'sinde adına "merkezi siyaset" veya "sınır siyaseti" denebilecek bir siyaset tarzı ve kültürü belirleyiciydi. Bu bağlamda merkezi siyaset alanı, modernleşme politikası ve homojen ulusal kimlik hedefi etrafında sınırlandırılmıştı. Siyaseti topluma ilişkisi bağlamında sınırlandıran, siyasetin alanını daraltan bu "merkezi siyaset" içerisinde siyaset, merkezde duran devlet kurumları ve onun etrafında yer alan merkez sağ - merkez sol partiler etrafında şekillenmekteydi. Toplumsal kesimler, siyasetle ilişkilerini bu merkez sağ ve merkez sol partiler üzerinden kurmaktaydı (Bekaroğlu, 2017; Bayramoğlu, 2001, s. 40).

1990'lar boyunca siyaset – toplum ilişkisi bağlamında yaşanan dönüşüm sürecinde, mevcut "merkezi siyaset" sistemi içerisinde, kültürel kimliklere dayalı alternatif, yeni temsil kanalları, kimlik temelli yeni siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Bu alternatif temsil kanallarından bir kısmı zaman içerisinde gelişip güçlenirken, bir kısmı da arkasında yeterli sosyoloji, seçmen desteğini bulamadığı için sönmülmüş ve siyasal temsil konusunda yeni arayışlara yönelmiştir. İnişli çıkışlı bu dinamik atmosferde, siyasetin sınırları toplum lehine genişlerken; aktör, söylem, konu, strateji, kimlik, değer, politika çerçevesinde yerleşik, "merkezi siyaset" çözülme ve çeşitlenme sürecine girmiştir. Kültürel kimlik grupları siyaset mekanını yeniden tanımlama konusunda dinamik ve canlı bir performans sergilemiştir. Dolayısıyla kültürel kimlikler ve sosyal gruplar, siyaset alanında aktörleşme konusunda önemli bir mesafe kat etmiştir.

1990 – 2000 arasındaki süreçte merkez sağ ve sol partiler gittikçe zayıflayarak temsil kapasitesini yitirme eğilimine girerken, bunların yerine, kimlik siyasetinin yükselişine bağlı olarak, kimlik temelli siyasi partiler temsil açısından Türkiye siyasetinde öne çıkmış ve güç kazanmıştır. Bütün bu gelişmelerin, Türkiye siyaset kültürüne kazandırdığı nitelik ise, bir taraftan sivil toplum alanının ve kimliksel temsilin giderek siyasette daha fazla önem kazanması; "siyaset alanı"yla "toplum alanı" arasındaki ilişkilerin kültürel kimlik bağlamında geçişken, esnek, eklemlilikli ve bütüncül hale gelmesiydi. Diğer taraftan da mevcut devlet egemen "merkezi siyaset / sınır siyaseti" ile "kimliksel siyasetler" arasında açık, yoğun ve yüksek bir gerilim hattının oluşmasıydı.

8. Ekonomi ve Toplum Alanında Kurucu Parametrelerin Dönüşümü

Türkiye siyasetinde 1990'lar boyunca, toplumsal çevre ve oradaki farklı sosyal grupların, ekonomik sermaye birikimi, sosyal sermaye (sivil toplum) oluşumu, entelektüel sermaye gelişimi etrafında politik kaynaklar düzeyinde bir zenginleşme yaşadığını söylemek mümkündür. Ekonomi ve toplum alanında yaşanan bu gelişmeler, 1990'lar öncesi Türkiye siyasetinin temel parametrelerinden birini oluşturan *zayıf ve dağınık toplum yapısının* ve oradaki farklı sosyal grupların,

sahip oldukları politik kaynaklar etrafında siyasi olarak aktörleşmesine, siyasi bir aktöre dönüşmesine imkan sunmuştur. Devlet dışında, farklı sosyal gruplar, toplum ve siyaset alanında aktör konumu edinme fırsatı yakalamıştır. Aynı süreçte *devlet / bürokratik merkez*, ulusal ekonominin, ulusal kimliğin ve ulusal kültürün mutlak belirleyeni olma konusundaki özerk, üstün ve egemen konumunu, meşruiyet kapasitesini yitirme seyri izlemiştir. Böylece toplumsal, kamusal ve siyasal alanda çok aktörlü, dinamik bir atmosferin oluştuğunu ifade etmek mümkündür. Farklı toplumsal aktörler, çevresel kesimler, siyasal – kültürel - ekonomik sermayenin tekeline bürokratik merkezin elinden alma eğilimine girmiştir. Yeni dinsel, mezhepsel, etnik, bölgesel sosyal aktörler, hem bürokratik devlet merkezine etki kapasitelerini artırma hem de yeni güç ağları oluşturma konusunda daha dinamik bir görünüm kazanmıştır.

Ekonomi ve toplum alanında görünen bu *bürokratik merkezde zayıflama ve toplumsal çevredekideki sosyal grupların çoklu bir siyasi aktöre dönüşme* süreci, Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısının yaslandığı “*düalist iktidar olgusunu*” ekonomi ve toplum alanında ortadan kaldırarak, buralarda çok aktörlü, “*çoklu iktidar olgusu*”nu ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede ekonomi ve toplum alanında Türkiye siyaset yapısının dayandığı sabit ve kategorik yapılardan oluşan “egemen bürokratik merkez” - “zayıf dağınık toplum” karşıtlığına dayalı cephesel ayrışma dönüşüme uğramıştır. Söz konusu alanlarda artık zayıflayan güçlü bürokratik devletin dışında, aktörleşen ve kendi kültürel kimlikleri etrafında farklılaşan sosyal gruplardan müteşekkil çoklu bir iktidar yapısının ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla *ekonomi ve toplum alanındaki söz konusu dönüşüm, Türkiye siyaset yapısının dayandığı yerleşik sosyal - ekonomik gerçekliği değiştirerek* düalist iktidar yapısının altını boşaltan kritik kavşaklardan birini oluşturmuştur.

9. Türkiye’de Siyasetin Dönüşümü: Siyaset ve Kurumsal Yapı

2000’li yıllara gelindiğinde Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısını ayakta tutan siyasi kurumsal zemin yani siyasal sistem, aktörleşen sosyal grupların destekledikleri reform politikaları etrafında, derin bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemde, Türkiye siyaset yapısının ana eksenini oluşturan *güçlü devlet formasyonu, bürokratik merkez* genel olarak 2002 – 2010 arasında, farklı sosyal grupların desteğini arkasına alan AK Parti hükümetleri döneminde kurumsal bir çözümlenme ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Ardından 2017 – 2018 döneminde Türkiye siyasal hayatında güçlü devlet geleneği ve bürokratik merkezini kurumsal olarak ortadan kaldıran yeni bir siyasal sistem inşa edilmiştir.

Bu bağlamda 2002 - 2018 arasındaki dönemde önce sistem içerisinde siyaset kurumlarını denetleme / kontrol etme, yüksek yargı ve askeri bürokrasiyi atama konusunda sahip olduğu etkin konumu ile güçlü devlet formasyonunun / bürokratik merkezin temel parçası olan (onu taşıyan, temsil eden, ayakta tutan, yeniden üreten) Cumhurbaşkanlığı makamı, 2007 yılında yapılan anayasa reformuyla siyaset ve toplum üstü egemen aktör konumunu yitirmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamı, bürokratik merkezin etki ve hegemonyasından çıkarak, doğrudan toplumu, toplumsal grupları, kültürel kimlikleri temsil eden, bu manada politik bir kurum halini almıştır. Artık doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı, siyaset alanında sivil ve toplumsal siyasetin temsilcisi olarak konumlanmıştır.¹²

12 Cumhurbaşkanlığı makamıyla ilgili söz konusu siyasal reform için bakınız: 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”: 16.06.2007 tarih ve 26554 sayılı Resmî Gazete; 30.10.2007 tarih ve 873 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı: 31.10.2007 tarih ve 26686 sayılı Resmî Gazete.

Diğer taraftan yine Türkiye siyaset yapısını tanımlayan güçlü devlet geleneğinin tarihsel aktörlerinden biri olarak ordu, siyasal sistem içerisinde ve sivil siyaset kurumları üzerinde otorite kurmasını sağlayan kurumsal mekanizmaları, siyaset alanını etki ve kontrol gücünü, müdahale kabiliyetini yitirerek siyaset alanının dışına, kendi alanına çekilmiştir. Bu çerçevede ordu, sistem içerisinde özerk bir siyasi aktör olarak davranmasına olanak veren kurumsal mekanizmaları yitirmiştir.¹³ Bu siyasal ve kurumsal değişikliklerle ordu, güçlü devlet geleneğinin taşıyıcılığı açısından sahip olduğu üstün ve operasyonel konumu başka bir ifadeyle “*siyasal özerkliği*” kaybetmiştir. Ayrıca ordu, siyasal alan içerisinde bürokratik devlet merkezinin sivil siyaset kurumlarından / toplumsal alandan özerk ve egemen bir şekilde yeniden üretimi konusunda sahip olduğu merkezi pozisyonu, başka bir ifadeyle “*siyasal egemenliği*” yitirmiştir. Dahası ordu, siyasal kurumların denetim alanının dışında, Genelkurmay Başkanlığı etrafılı tanımlanmış olan “*aşırı merkezleşmiş yapısını*” da 2016 sonrasında kaybetmiştir. Dolayısıyla Türkiye siyaset yapısının kurucu parametrelerinden biri olan güçlü devlet geleneği ve aşkın devlet merkezi, (kendisini taşıyan ve ayakta tutan kurumlardan ordunun siyasal ve toplumsal müdahale mekanizmalarını, kontrol kabiliyetini yitirmesine bağlı olarak) büyük bir kurumsal değişim sürecine girmiştir. Bu çerçevede Türkiye siyasetinin dayandığı devlet-egemen siyaset tarzı ve bürokratik devlet merkezli siyaset modeli de geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.

Aynı şekilde 2000’li yıllarda, uzun yıllar Türkiye siyaset yapısı içerisinde güçlü devlet geleneğinin / bürokratik merkezin temel aktörlerinden, savunucularından biri konumundaki yargı kurumu da söz konusu siyasi aktör konumunu kaybetmiştir. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi

13 Bu noktada öncelikle MGK sayısal olarak sivillerin çoğunlukta olduğu bir yapıya dönüştürülmüştür. Ayrıca MGK’nın görev alanı daraltılarak sivillerin yönetim ve denetiminde bir “danışma organı” haline getirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Diğer taraftan ordunun siyasi sistem içerisindeki özerk ve egemen konumunu kurumsal olarak konsolide eden MGK Genel Sekreterliği’nin kurumsal yapısı ve görev çerçevesi daraltılmıştır. Sekreterlik bünyesindeki birim, grup, merkez gibi toplum ve sivil siyaset kurumları üzerindeki operasyonel birimler kapatılmıştır. Orduya toplum ve siyaset üzerinde egemen bir konum sağlayan gizli yönetmelikler ve protokoller kaldırılmıştır. Bazı resmi kurumlardaki askeri üyeliklere son verilmiştir. Askeri harcamaların Meclis adına Sayıştay tarafından denetlenmesi anayasal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Askeri yargı sistemi değiştirilerek, askeriyenin bu konuda sahip olduğu özerkliğe son verilmiştir. Ayrıca ordunun aşırı merkezi yapısı değiştirilerek Genelkurmay etrafında yoğunlaşan merkezi yapılanma dağıtılmıştır. Bu bağlamda Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı İçişleri Bakanlığı’na bağlanırken Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları ise Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanmıştır. En kritik düzenleme olarak, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanmıştır. Ordu içerisinde daha önceden Genelkurmay ve Kuvvet Komutanlıklarının kontrol ve yönetiminde olan personel, eğitim, teknoloji, istihbarat ve yargı birimlerinin yönetimi ve denetimi sivil siyasi kurumlara devredilmiştir. Ordunun askeriyeye içerisindeki üst düzey tayin, terfi, atama ve ihraç süreçlerindeki egemenliğini sayısal olarak güçlendirecek şekilde düzenlenmiş olan Yüksek Askeri Şûra üye kompozisyonu sivil bir yapıya kavuşturulmuştur. Güçlü devlet geleneğinin üretilmesinde önemli bir işlev üstlenen Askeri liseler kapatılırken, Askeri okullar Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde kurulan Milli Savunma Üniversitesine devredilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerine ait tüm askeri hastaneler ve sağlık kuruluşlarının Sağlık Bakanlığına devri sağlanmıştır.

Ordunun siyasi sistem içerisindeki konumuyla ilgili söz konusu reformlar için bakınız: 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”: 17.10.2001 tarih ve 24556 mükerrer sayılı Resmi Gazete; 30.7.2003 tarih ve 4963 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun”: 7.8.2003 tarih ve 25192 sayılı Resmi Gazete; 29.12.2003 tarih ve 2003/6688 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yönetmeliği: 8.1.2004 tarih ve 25340 sayılı Resmi Gazete; 7.5.2004 tarih ve 5170 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”: 22.5.2004 tarih ve 25469 sayılı Resmi Gazete; 7.5.2010 tarih ve 5982 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”: 13.5.2010 tarih ve 27580 sayılı Resmi Gazete; 25.7.2016 tarih ve 668 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum Ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”: 27.7.2016 tarih ve 29783 (2. Mükerrer) sayılı Resmi Gazete; 25.7.2016 tarih ve 669 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”: 31.7.2016 tarih ve 29787 sayılı Resmi Gazete.

ve yargı idare organı olan HSYK’nın kurumsal yapısında, üye sosyolojisi itibariyle bir genişleme ve çeşitlenme sağlanmıştır. Böylece yargı kurumlarında farklı sosyal çevrelerin ve eğilimlerin temsili açısından kurum içi, yeni bir *güç dengesi* geliştirilmiştir.¹⁴

16 Nisan 2017’de yapılan ve 24 Haziran 2018 itibariyle uygulamaya geçirilen anayasa reformu ise Türkiye siyasi tarihi, siyasi kültürü açısından ve dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye’sine hakim siyaset yapısı açısından bir kırılma noktasını ifade etmektedir. 2000’lerin başında başlayan ve uzun yıllar süren kurumsal ve anayasal reformların ardından, yapılan bu yeni değişikliklerle Türkiye’de siyasal sistem, yeniden tanımlanmıştır. Bu yeni düzenleme çerçevesinde Cumhuriyet Türkiye’sinde siyaset yapısının ana eksenini oluşturan *güçlü devlet geleneği* ve *bürokratik merkez* kurumsal olarak değişim geçirmiştir. Toplumdan ayrı, aşkın, özerk bir noktada tanımlanmış; toplumdan neredeyse bağımsız bir şekilde işleyen; toplumsal ilişkileri tanımlayıcı egemen – özne olarak konumlanan, dolayısıyla Türkiye siyaset sahnesinin altındaki kurumsal zemini oluşturan bürokrasi merkezli güçlü devlet yapısı büyük bir dönüşüme uğramıştır.¹⁵

16 Nisan 2017 sonrasında Türkiye’de siyasal sistem, güçlü devlet geleneğine dayalı kurumsal düzenden ve siyasi kültürden farklı olarak, siyaset merkezli, sivil siyaset kurumları ekseninde yeniden tanımlanmıştır. Sistem, yürütme (Cumhurbaşkanı) ve yasamadan (TBMM) oluşan iki siyasi kurum etrafında şekillendirilmiştir. Böylece sistemin ağırlık merkezine sivil siyaset kurumu konumlandırılmıştır. Doğrudan toplum tarafından seçilen, toplumu temsil eden, topluma hesap verecek olan “Cumhurbaşkanı ve Meclis”in merkezde durduğu yeni siyasi sistem içerisinde bürokrasi kurumu bu iki siyasi kurumun kenarına yerleştirilmiştir. Bu çerçevede ordu, sivil siyasetin denetim ve yönetimi altında işlevini yerine getirecek şekilde demokratik - sivil siyasetin sınırları içerisine konuşlandırılmıştır. Yargı erki ise üye yapısı toplumu temsil eden siyasi kurumlar tarafından oluşturularak, iç işleyişi itibariyle bağımsız bir mekanizma içerisinde yargı süreçlerini yürütecek şekilde biçimlendirilmiştir.

Yeni siyasi sistem içerisindeki bütün bu yeni kurumsal yapılanmanın meşruiyet zeminine ise toplum yani sosyo politik hareketler, kültürel kimlik temelli sosyal grupların yerleştirildiğini söylemek mümkündür. Toplum, siyasal hayatın dinamik zeminine ve meşruiyet öznesi haline gelmiştir. Toplumsal çevreler ve sosyal gruplar siyasi süreçlerin, siyasi hareketlerin ana zeminine yerleşmiştir. Bu bağlamda siyaset alanı, sosyal grupların kendi kimliksel özellikleriyle ve sahip oldukları politik kaynaklarla biçimlendirdikleri, etkiledikleri, toplumsal bir platform ve toplumsal bir süreç olarak belirginleşmiştir.

Yeni sistem içerisinde siyasi partiler ise sosyal grupların sivil siyasi kurumları (yürütme ve yasama) etkileme, biçimlendirme süreçlerinin aracı aktörü olarak öne çıkmıştır. Aynı şekilde

14 7.5.2010 tarih ve 5982 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”; 13.5.2010 tarih ve 27580 sayılı Resmî Gazete.

15 16 Nisan 2017’de yapılan ve 24 Haziran 2018 itibariyle uygulamaya geçirilen kurumsal değişikliklerle ilgili olarak bakınız: 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”; 11.02.2017 tarih ve 29976 sayılı Resmî Gazete; 10.07.2018 tarih ve 1 numaralı “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”; 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmî Gazete; 10.07.2018 tarih ve 3 numaralı “Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”; 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmî Gazete; 15.07.2018 tarih ve 4 numaralı “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”; 15.07.2018 tarih ve 30479 sayılı Resmî Gazete; 15.07.2018 tarih ve 5 numaralı “Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”; 15.07.2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmî Gazete; 15.07.2018 tarih ve 6 numaralı Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”; 15.07.2018 tarih ve 30479 sayılı Resmî Gazete; 15.07.2018 tarih ve 8 numaralı “Yüksek Askerî Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”; 15.07.2018 tarih ve 30479 sayılı Resmî Gazete.

toplumun ve farklı sosyal grupların talep, beklenti ve önceliklerini doğrudan sisteme taşıyan ama aynı zamanda toplumsal talepleri yönlendirme gücüne sahip olan ara mekanizma olarak işlev üstlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de yeni siyaset yapısı, siyaset alanıyla toplum arasında, siyasi partiler ile toplumsal gruplar arasında daha esnek ve geçişken ilişkilerin olduğu çok boyutlu ve toplumsal bir iktidar kavrayışıyla şekillenmiştir.

10. Türkiye’de Yeni Siyaset Yapısı ve Yeni Bir Kavramsal Model Önerisi: Total Siyaset

1990’lardan başlayıp 2018’e uzanan bütün bu tarihi toplumsal ve siyasal dönüşüm sonucunda Türkiye’de güçlü devlet geleneği etrafında şekillenen toplum ve siyaset modelinin kültürel ve kurumsal olarak geçerliliğini yitirdiğini söylemek mümkündür. Bu durum açıkça, Türkiye siyaset yapısının yaslandığı temel sosyal - ekonomik gerçeklik ve siyasi kurumsal zeminin değişmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de siyasal alan, *kültürel kimlik temelli ve çoklu sosyal grupların* ve bu grupların uzantısı – temsilcisi olan siyasi oluşumların mücadelesi etrafında başka bir ifadeyle *çoklu iktidar ilişkileri* etrafında biçimlenen bir formasyona evrilmiştir. Dolayısıyla Türkiye siyaset yapısının yaslandığı düalist iktidar yapısı yerini çoklu iktidar yapısına bırakmıştır.

Bütün bu gelişmeler etrafında bugün Türkiye’de devlet – toplum - siyaset ilişkilerinin, *sivil, çoklu, kimliksel ve geçişken* nitelikler taşıyan bir siyaset yapısı içerisinde biçimlendiği söylenebilir. Dolayısıyla 2000 sonrasında biçimlenen bu kurumsal örgü üzerinden, Türkiye siyaset yapısının genel itibarıyla *total siyaset* olarak kavramsallaştırılabilecek bir nitelik taşıdığını öne sürmek mümkündür.

Total siyaset, Türkiye’de siyasetin, ikili karşılıklar yerine, çoklu, çok taraflı ve karşılıklı ilişkisellikler üzerinden biçimlenişini ifade etmektedir. Kavramsal olarak total siyaset, sosyal grup temelli bir siyaset kavrayışına dayanmaktadır. Siyasetin ana aktörü olarak sosyal grupları işaretlemektedir. Total siyaset, siyaseti grup davranışları, gruplar arası etkileşim süreçleri ve iktidar ilişkileri etrafında, çok taraflı, çok boyutlu ve bütüncül bir perspektifle ele almaktadır. Total siyaset, “sivil toplum, siyasal alan ve devlet/iktidar alanı”nın birbiriyle bağlantılı olarak hareket ettikleri, bu bağlantıyı ise sosyal grupların sağladığı kabulüne yaslanmaktadır. Total siyaset analizine göre Türkiye’de siyaset, sosyal gruplar arasında, sivil toplum, siyasal alan ve iktidar alanı düzeylerinde yaşanan grup içi ve gruplar arası iktidar ilişkileri / etkileşimleri etrafında şekillenmektedir. Bu çerçevede total siyaset perspektifi açısından, Türkiye’de iktidar ilişkileri ve iktidar mücadelesi, “toplum ile devlet” başka bir ifadeyle “sosyal gruplar ile devlet” arasındaki ilişkide değil “doğrudan sosyal gruplar arası”ndaki ilişkide tecelli etmektedir.

Genel hatlarıyla total siyaset, ilk etapta sosyal grupların, toplumsal alanın farklı sektörlerinde örgütlenerek bu sektörler arasında karşılıklı bağlantılar kurmasını, sivil toplumun farklı alanlarını (kendi kimliksel ağı etrafında) birbiriyle irtibatlı hale getirmesini anlatır. Bu noktada sivil toplum alanındaki eğitim, kültür, ekonomi, meslek, medya, basın, yayın gibi temel sektörler bakımından, buralardaki örgütlenmelerin (vakıf, dernek, sendika, birlik, grup, gazete, dergi, yayınevi, vs.), kültürel kimlik temelli sosyal grupların kendi kimliksel vizyonları / duyarlılıkları etrafında oluşturdukları örgütlenmeler olduğu görülür. Bu şekilde sosyal grupların, toplumsal alanın farklı sektörlerinde kendi kimliklerini kurumsallaştırdıklarını söylemek mümkündür.

İkinci olarak total siyaset, sivil toplum alanıyla siyaset alanının sosyal gruplar üzerinden birbiriyle bağlantılandırılmasına dikkat çeker. Başka bir deyişle sosyal grupların siyasal alanı etkileme süreçleri ve biçimleri total siyasetin ikinci analiz düzeyini oluşturur. Bu düzeyde sosyal gruplar, sivil toplumun farklı noktalarında örgütlenmenin yanı sıra, siyasal alanda da örgütlen-

me, bu alanda etki ve temsil kanalları oluşturma, bu kanallara katılma seyri izlemektedir. Dolayısıyla kendi kimliksel siyaset vizyonları etrafında siyasi parti kurma veya bir siyasi partiyi desteklemeye yönelmektedir. Sosyal grupların siyaset alanını etkileme süreçlerinde birer liderlik yapısı olarak siyasi partiler öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, sosyal grupların siyasal alanı ve iktidar alanını etkileme, oralara katılma süreçlerinin ana kanalı siyasi partilerdir. Siyasi partiler, kültürel kimlik temelli sosyal grupların temsilcileri olarak, siyaset ve iktidar alanında performans sergilemektedir. 2000’lerden bu tarafa Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yer alan siyasi partilerin hepsinin, kendilerini kültürel kimlik temelli farklı sosyal grupların temsilcileri olarak konumlandırmaları bu durumun açık göstergesidir.

Siyasi partiler ile sosyal gruplar arasındaki ilişki, mutlak olarak tek yönlü (salt aşağıdan yukarı ya da salt yukarıdan aşağı) değildir. Karşılıklı ve geçişkendir. Dönemsel olarak belli periyotlarda sosyal grupların kendi siyasi parti söylem ve politikaları üzerinde etkili olabilme kapasiteleri, yüksek bir seyir sergileyebilirken (temsilin seyri aşağıdan yukarı doğru şekillenebilirken); belli periyotlarda bir siyasi parti kendi söylem ve vizyonları üzerinden, temsilcisi olduğu sosyal grupların tercih ve yaklaşımlarını etkileme, yönlendirme gücü geliştirebilmektedir. Sosyal grup ağırlıklı ya da siyasi parti ağırlıklı olarak kurulan bu temsil ilişkisinin, siyaset süreçleri açısından orta ve uzun ölçekte farklı sonuçları, getirileri ya da maliyetleri vardır. Bu getiriyi ya da maliyeti, sosyal gruplar ve sosyal grupları temsil eden siyasi partiler birlikte paylaşırlar. Başka bir ifadeyle, bir sosyal grup, toplumsal alan ve siyasal alanı bir siyasi parti etrafında karşılıklı ve dinamik bir şekilde birbiriyle ilişkilendiremediğinde o sosyal grup ve temsilcisi olan partinin siyaseti etkileme kapasitesi zayıflayabilmektedir. Muhafazakar sosyal grupları temsil eden muhafazakar siyasetin, 2002-2015 arası dönemdeki siyaset ilişkilerini etkileme konusundaki dinamizmi ile 2019 sonrası dönemdeki zayıflama ve bölünme süreçleri bunun açık örneği olarak görülebilir.

Üçüncü ve son olarak da sosyal grupların sivil toplum ve siyaset alanındaki etki, nüfuz ve iktidar kabiliyetinin, diğer sosyal gruplarla kurduğu ilişkiler etrafında, bir “ilişkiler-arasılık” mantığı içerisinde biçimlendiğine işaret eder. Başka bir ifadeyle total siyasetin üçüncü analiz düzeyini, sosyal grupların iktidar alanını etkileme süreçleri ve biçimleri oluşturmaktadır. Bu noktada sosyal gruplar ve bu grupların temsilcileri olan siyasi partiler, özellikle iktidar alanında etkili olabilme, iktidar alanına hakim olabilmek için, farklı sosyal gruplarla etkileşim ve ittifak süreçlerine ihtiyaç duyarlar. Herhangi bir sosyal grup, farklı sosyal gruplarla (bir siyasi parti altında ya da siyasi partiler arası düzeyde) ittifak geliştirmek suretiyle iktidar alanında etkinlik ve hakimiyet sergileyebilir. Sistemi, yasama ve yürütme süreçlerini, kültürel kimlik temelli sosyal gruplar ve bu grupları temsil eden siyasi partilerin ittifak kapasiteleri şekillendirir. Bugün Türkiye’de siyasi sistemi, yasama ve yürütme süreçlerini belli bir sosyal grup ve onun temsilcisi bir siyasi parti iktidarının değil de Cumhuriyet ittifakı olarak adlandırılan sosyal gruplar arası bir ittifak oluşumunun taşıyor olması bu tespitin açık göstergesidir.

Diğer taraftan, iktidar alanı ile toplumsal alan arasındaki ilişki, başka bir ifadeyle siyasi iktidar ile temsil ettiği sosyal gruplar arasındaki temsil ilişkisi tek boyutlu değildir. Siyasi iktidar, temsil ettiği grupların talep, beklenti ve önceliklerini temsil - karar süreçlerine taşıma konusunda yüksek bir duyarlılık sergileyebileceği gibi; dönemsel olarak kendi politik öncelikleri ve hedefleri etrafında, sosyal grupları ve siyasi süreçleri yönlendirme, biçimlendirme, yönetme seyri de izleyebilir.

Bu haliyle total siyaset analizi, “düalist iktidar yapısı” yerine “çoklu iktidar yapısı”na; “devlet geleneği” olgusu yerine, “sosyal iktidar” olgusuna referansta bulunmaktadır. Türkiye’deki iktidar

ilişkilerini, siyasal gelişmeleri ve siyasal sorunları bu perspektif etrafında kavramsallaştırmayı önermektedir. Siyasal oluşumları ve iktidar mücadelelerini arkalarındaki çoklu sosyal hareketler ve toplumsal kesimlerle ilişkileri çerçevesinde çözümlemeye önem atfetmektedir. Ve son olarak, total siyaset, gelinen noktada Türkiye’de siyasetin, “ittifaklar çağı”na girdiğini öne sürmektedir.

11. Sonuç

Sonuç itibarıyla bugün Türkiye siyasetinde, “düalist iktidar kavrayışı” yerine “çoklu iktidar kavrayışı”na; “güçlü devlet geleneği” olgusu yerine, kimlik temelli sosyal grup davranışlarına dayalı “total siyaset” olgusuna geçildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye’de siyasetin, farklı kültürel kimliklere, farklı sosyal gerçeklik kavrayışlarına, farklı politik söylemlere ve farklı politik kaynak birikimine sahip sosyal gruplar arasında, farklı düzeylerde yürütülen iktidar ilişkileri etrafında biçimlendiği söylenebilir. Bu noktada siyasetin, *çoklu sosyo-politik grupların, çoklu mücadele alanlarındaki* davranış ve etkileşimlerinin toplamından / yansımasından oluştuğu ifade edilebilir. Bu çok boyutlu etkileşim süreçlerinde ise değişken ittifak ağlarının öne çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla *çoklu sosyo-politik gruplar, çoklu mücadele alanları ve değişken ittifak ağlarında* oluşan bu siyaset alanının artık total siyaset olarak adlandırılabilen bir nitelik kazandığı söylenebilir.

Gelinen noktada Türkiye siyaset sahnesinde total siyasete dayalı iktidar ilişkilerinin akıbetini üç noktadan geçen üç kritik fay hattının belirleyeceğini söylemek mümkündür. Bu hatlardan ilki *iktidar alanından* geçmektedir. İktidar alanının sivil bir “denge - kontrol, şeffaflık ve hesapverebilirlik mekanizması” etrafında mı yoksa “siyasal iktidarın / yürütmenin merkezi, özerk, egemen otoritesi” etrafında mı dizayn edileceği sorusuna ilişkin alınacak “tarihsel tavır”, total siyaset biçiminin geleceğinde belirleyici bir rol üstlenecektir. Fay hatlarından ikincisi *siyasal alandan* geçmektedir. Siyasal alanın toplumsal / yerel talep ve dinamiklerin “yukarı seyirli etkin temsili” yönünde mi yoksa “aşağı seyirli yapay inşası, manipülatif soğuruluşu” yönünde mi genişleyeceğine dair izlenecek “tarihsel güzergah”, total siyaset tarzının akıbetini etkileyecektir. Üçüncü ve son fay hattı ise *toplumsal alandan* geçmektedir. Toplumsal alanın, “toplumsal bütünleşme ve demokratik düzen için ortak bir sözleşme arayışı ve bu konuda adil sorumluluk duyarlılığı” etrafında mı yoksa “dönemsel söylemlere, kullanışlı kavramlara dayalı ve alan kazanmaya dönük cemaatsel - ikircikli tutumlar” etrafında mı şekilleneceği total siyaset kültürünün yazgısında belirleyici bir rol üstlenecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Açıkel, F. (2006). Entegratif toplum ve muarızları: 'merkez-çevre' paradigması üzerine eleştirel notlar. *Toplum ve Bilim*, (105), 30–69.
- Alkan, H. (1998a). *Türkiye'de baskı grupları: siyaset ve işadamlı örgütlenmeleri (Odalar – TÜSIAD – MÜSIAD)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alkan, H. (1998b). Türkiye'de işadamlı örgütleri ve devlet. *Birikim*, (114), 43–62.
- Altan, M. (1992). İkinci cumhuriyet nedir ne değildir?. *Türkiye Günlüğü*, (20), 10–14.
- Argın, Ş. (2008). Bir sosyalist düşünce platformu: Birikim. M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Sol kitabı içinde* (s. 967 – 988). Cilt 8. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayata, A. (1997). The emergence of identity politics in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, (17), 59–73.
- Badie, B., & Birnbaum, P. (1983). *The sociology of the state*. (A. Goldhammer, Trans.). Chicago: University of Chicago Press,
- Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü. Yeni vakıfların yıl bazında dağılımı (1980-2017)". [https://www.vgm.gov.tr/Documents/YEN%C4%B0%20VAKIFLARIN%20YIL%20BAZINDA%20DA%C4%9EILIMI%20\(1980-28072017\).pdf](https://www.vgm.gov.tr/Documents/YEN%C4%B0%20VAKIFLARIN%20YIL%20BAZINDA%20DA%C4%9EILIMI%20(1980-28072017).pdf) (Erişim tarihi: 7 Haziran 2018).
- Bayramoğlu, A. (2001). *Türkiye'de İslami hareket: Sosyolojik bir bakış (1994-2000)*. İstanbul: Patika Yayıncılık.
- Bekaroğlu, E. A. (2017, 02 Mayıs). Popülizm: Bildiğimiz siyasetin sonu mu?. *aljezeera.com.tr*. <http://www.aljezeera.com.tr/gorus/populizm-bildigimiz-siyasetin-sonu-mu> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2017).
- Belge, M. (2011). *Militarist modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları,
- Berki, R. N. (1979). State and society: An antithesis of modern political thought. In J. Hayward & R. N. Berki (Eds.), *State and society in contemporary Europe* (pp. 1 – 20). Oxford: Martin Robertson.
- Berman, M. (2010). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. (Ü. Altuğ, B. Peker Çev.). 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2001). Türkiye'de meslek kuruluşları: 'Kamu', 'sivil' ve 'millî'nin muğlak kesişim alanı. S. Yerasimos vd. (Ed.), *Türkiye'de sivil toplum ve milliyetçilik kitabı içinde* (s. 265–310). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (1998). Class, culture, and state: An analysis of interest representation by two Turkish business associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30(4), 521–539.
- Cizre, Ü. (2001). Turkey's Kurdish problem: Borders, identity and hegemony. In B. O'Leary vd. (Eds.), *Right-sizing the State: The Politics of Moving Borders* (pp. 222–252). Oxford: Oxford University Press.
- Cizre-Sakallıoğlu, Ü. (1996). Parameters and strategies of Islam–state interaction in republican Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, 28(2), 231–251.
- Cizre-Sakallıoğlu, Ü., & Yeldan, E. (2000). Politics, society and financial liberalization: Turkey in the 1990s. *Development and Change*, 31(2), 481–508.
- Çaha, Ö. (2005). Ana temalarıyla 1980 sonrası İslâmî uyanış: demokrasi çoğulculuk ve sivil toplum, Y. Aktay (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: İslamcılık*, kitabı içinde (476–492), Cilt 6, 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çolak, Y. (2009). Türkiye'de laiklik ve İslamcılık arasında vatandaşlık. (E. F. Keyman ve A. İcduygu, (Der.), *Küreselleşme, Avrupalılaştırma ve Türkiye'de vatandaşlık kitabı içinde* (B. Ulukan, Çev.), (s. 293–327). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demir, Ö., Acar, M., & Toprak, M. (2004). Anatolian tigers or Islamic capital: Prospects and challenges. *Middle Eastern Studies*, 40(6), 166–188.
- Eisenstadt, S. N. (1963). *The political systems of empires*. London: The Free Press of Glencoe.
- Erdoğan, N. ve Üstüner, F. (2005). 1990'larda 'siyaset sonrası' söylemler ve demokrasi. M. Yılmaz (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Liberalizm kitabı içinde* (s. 658–666), Cilt 7. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan-Tosun, G. (2012). Civil society and democratic consolidation in Turkey. In M. Aknur (Eds.), *Democratic consolidation in Turkey: State, political parties, civil society, civil-military relations, socio-economic development, EU, rise of political Islam and separatist Kurdish nationalism* (pp. 179–202). Boca Raton, Florida: Universal Publishers.
- Heper, M. (1992). The strong state as a problem for the consolidation of democracy Turkey and Germany compared. *Comparative Political Studies*, 25(2), 169–194.

- Heper, M. (2010). *Türkiye'de devlet geleneği*. 3. Basım. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı. Yıllara Göre Faal Dernek Sayısı. <https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/yillara-gore-faal-dernek.aspx> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2017).
- İnsel, A. (2003). The AKP and normalizing democracy in Turkey. *The South Atlantic Quarterly*, 102(2/3), 293–308.
- Kahraman, H. B. (2008). *Türk siyasetinin yapısal analizi I – kavramlar kuramlar kurumlar*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Keyman, E. F., & İcduygu, A. (2003). Globalization, civil society and citizenship in Turkey: Actors, boundaries and discourses. *Citizenship Studies*, 7(2), 219–234.
- Keyman, E. F., & Koyuncu, B. (2005). Globalization, alternative modernities and the political economy of Turkey. *Review of International Political Economy*, 12(1), 105–128.
- Keyman, E. F. (1999). *Türkiye ve radikal demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Keyman, E. F. (2009). Vatandaşlık ve kimliği eklemlemek: Türkiye'de Kürt sorunu. E. F. Keyman ve A. İcduygu (Der.), *Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de vatandaşlık* kitabı içinde (B. Ulukan, Çev.), (s. 329–358). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Kirişçi, K. (1998). Minority / majority discourse: the case of the Kurds in Turkey. In D. C. Gladney (Eds.), *Making majorities: Constituting the nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey and The United States* (pp. 227–245). California: Stanford University Press.
- Kongar, E. (1976). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kongar, E. (2014). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. 18. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Küçükömer, İ. (2013). *Batılılaşma ve düzenin yabancılaşması*. 4. Baskı. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Mahçupyan, E. (2008a). Epistemolojik konular, zihniyetler ve ideolojiler. E. Mahçupyan (Der.), *Batı'yı anlamak: Zihniyet, değişim ve kriz* kitabı içinde (s. 15–58). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mahçupyan, E. (2008b). Türkiye'nin modernleşme zihniyeti ve pozitivizm. E. Mahçupyan (Der.), *Türkiye'yi anlamak: Zihniyet, değişim ve kriz* kitabı içinde (s. 117–134). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mahçupyan, E. (2008c). Türkiye'de faşizmin muhtemel dayanakları üzerine. E. Mahçupyan (Der.), *Türkiye'yi anlamak: Zihniyet, değişim ve kriz* kitabı içinde (s. 195–216). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2006). Türk siyasetini açıklayabilecek bir anahtar: Merkez-çevre ilişkileri. Ş. Mardin vd. (Der.), *Türkiye'de toplum ve siyaset* kitabı içinde (s. 35–78). 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (1853, 25 Haziran). The British rule in India. *New-York Herald Tribune*. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1853/06/25.htm> (Erişim Tarihi: 7 Kasım 2016).
- Marx, K. (1978). *Kapital*. Cilt 3. (A. Bilgi, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2012). *Grundrisse: ekonomi politığın eleştirisi için ön çalışma*. (S. Nişanyan, Çev.). 2. Baskı. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1968). *Alman ideolojisi Feuerbach*. (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1970). *Komünist manifesto*, (S. Ege, Çev.). 2. Baskı. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Nettl, J. P. (1968). The State as a conceptual variable. *World Politics*, 20(4), 559–592.
- Öniş, Z. (1992). Redemocratization and economic liberalization in Turkey: The limits of state autonomy. *Studies in Comparative International Development*, 27(2), 3–23.
- Öniş, Z., & Türem, U. (2001). Business, globalization and democracy: A comparative analysis of Turkish business associations. *Turkish Studies*, 2(2), 94–120.
- Öniş, Z., & Türem, U. (2002). Entrepreneurs democracy, and citizenship in Turkey. *Comperative Politics*, 34(4), 439–456.
- Öniş, Z. (1997). The political economy of Islamic resurgence in Turkey: The rise of the Welfare Party in perspective. *Third World Quarterly*, 18(4), 743–766.
- Özbudun, E., & Keyman, E. F. (2002). Cultural globalization in Turkey: Actors, discourses, strategies. In P. L. Berger, S. P. Huntington, (Eds.), *Many globalizations: Cultural diversity in the contemporary world* (pp. 296–319). Oxford: Oxford University Press.
- Özdemir, Ş. (2006). *MÜSLAD: Anadolu sermayesinin dönüşümü ve Türk*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Özipek, B. B. (2005). Liberal düşünce topluluğu. M. Yılmaz, (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Liberalizm* kitabı içinde (s. 620–628). Cilt 7. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Pamuk, Ş. (2008). Globalization, industrialization and changing politics in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, (38), 267–273.
- Plagemann, G. (2001). Türkiye'de insan hakları örgütleri: Farklı kültürel çevreler, farklı örgütler, S. Yerasimos vd. (Ed.), *Türkiye'de sivil toplum ve milliyetçilik* kitabı içinde (s. 361–396). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran, S. (1986). Sol liberalizm: Maddeci bir eleştiriye doğru. *11. Tez Kitap Dergisi*, (2), 10–40.
- Schüler, H. (2001). Aleviler ve sosyal demokratların ittifak arayışı: Dilsel ve dinsel olarak tanımlanmış grupların sosyal demokrat-laik ortam ve partilerdeki rolü. S. Yerasimos vd. (Ed.), *Türkiye'de sivil toplum ve milliyetçilik* kitabı içinde (s. 133–183). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seufert, G. (2001). Milliyetçi söylemlerin sivil toplum üzerindeki etkisi. S. Yerasimos vd., (Ed.), *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* kitabı içinde (s. 25–44) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shils, E. (2002). Merkez ve çevre. (Y. Z. Çelikkaya, Çev.). *Türkiye Günlüğü*, (70), 86–96.
- Şimşek, S. (2004a). New social movements in Turkey Since 1980. *Turkish Studies*, 5(2), 111–139.
- Şimşek, S. (2004b). The transformation of civil society in Turkey: From quantity to quality. *Turkish Studies*, 5(3), 46–74.
- Toros, E. (2007). Understanding the role of civil society as an agent for democratic consolidation: The Turkish case. *Turkish Studies*, 8(3), 395–415.
- Tuğal, C. (2005). İslamcılığın dinî çoğulluk alanındaki krizi: Alevilik açmazı hakkında bazı açıklamalar. Y. Aktay (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: İslamcılık* kitabı içinde (s. 493–502). Cilt 6. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkmen, B. (2006). Müslim youth and Islamic NGO's. In N. Göle, L. Ammann (Eds.), *Islam in public: Turkey, Iran and Europe* (pp. 227–255). İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- TÜSAİD. (1995, Şubat). *Optimal devlet: 21. yüzyıl için yeni bir devlet modeline doğru*. İstanbul.
- TÜSAİD. (1995, Mayıs). *Türkiye için yeni bir seçim yöntemi tasarımına doğru*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1995, Eylül). *Yerel yönetimler: Sorunlar ve çözümler*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1996, Nisan). *Seçim sistemi tartışması ve iki turlu sistem*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1997, Ocak). *Türkiye'de demokratikleşme perspektifleri*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1997, Mayıs). *Siyasi partiler yasası*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1997, Haziran). *Seçimler, TBMM ve hükümet sistemleri*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1997, Aralık). *Hukuk devleti ve yargı*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1998, Şubat). *İnsan hakları*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1998, Kasım). *Yargılama düzeninde kalite*. İstanbul.
- TÜSİAD. (1999, Aralık). *Türkiye'de demokratik standartların yükseltilmesi: Tartışmalar ve son gelişmeler*. İstanbul.
- Vorhoff, K. (1998). Academic and journalistic publications on the Alevi and Bektashi of Turkey. In T. Olsson, E. Ozdalga, C. Raudvere, (Eds.), *Alevi identity: Cultural religious and social perspectives* (pp. 28 – 58). Swedish Research Institute in İstanbul.
- Vorhoff, K. (2000). Businessmen and their organizations: Between instrumental solidarity, cultural diversity and the state. In S. Yerasimos, G. Seufert, K. Vorhoff, (Eds.), *Civil society in the grip of nationalism: Studies on political culture in contemporary Turkey* (pp. 143–195). İstanbul: Orient-Institut & Institut Français D'etudes Anatoliennes.
- Wallerstein, I. (2004). *Dünya sistemleri analizi: Bir giriş*. (E. Abadoğlu, N. Ersoy, Çev.). İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve toplum*. Cilt -1. (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve toplum*. Cilt -2. (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- YA DA - Yaşama Dair Vakıf. Verilerle sivil toplum kuruluşları. Tarih Yok. <http://en.yada.org.tr/pdf/c9b3f2a6d1595bde1124f6df6e830903.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2017).
- Yaşar, M. E. (2005). Dergâh'tan partiye, vakıftan şirkete bir kimliğin oluşumu ve dönüşümü İskenderpaşa cemaati. Y. Aktay(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: İslamcılık* kitabı içinde (s. 323–340). Cilt 6. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yavuz, M. H. (2005). *Modernleşen müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*. (A. Yıldız, Çev.). İstanbul: Kitap yayınevi.
- Yavuz, M. H. (2011). *Erbakan'dan Erdoğan'a laiklik, demokrasi, Kürt sorunu ve İslam*. (L. Adalı, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yayman, H. (2011). *Şark meselesinden demokratik açılıma Türkiye'nin Kürt sorunu hafızası*. 2. Baskı. Ankara: SETA Yayınları.
- Yıldırım, D. (2016). 1980 sonrasında liberal sol akımın gelişimi. E. Haspolat ve D. Yıldırım (Der.), *Türkiye'de yeni siyasal akımlar (1980 sonrası)* kitabı içinde (s. 171–209) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yıldırım, D. ve Haspolat, E. (2016). İkinci cumhuriyetçilik: 'Sol' Özalizim Türkiye tahayyülü. E. Haspolat ve D. Yıldırım (Der.), *Türkiye'de yeni siyasal akımlar (1980 sonrası)* kitabı içinde (s. 143–170). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yılmaz, N. (2005). *Kentin Alevileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Resmi Gazete

- 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun": 17.10.2001 tarih ve 24556 mükerrer sayılı Resmi Gazete.
- 30.7.2003 tarih ve 4963 sayılı "Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun": 7.8.2003 tarih ve 25192 sayılı Resmi Gazete.
- 29.12.2003 tarih ve 2003/6688 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yönetmeliği: 8.1.2004 tarih ve 25340 sayılı Resmi Gazete.
- 7.5.2004 tarih ve 5170 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun": 22.5.2004 tarih ve 25469 sayılı Resmi Gazete.
- 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun": 16.06.2007 tarih ve 26554 sayılı Resmi Gazete.
- 30.10.2007 tarih ve 873 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı: 31.10.2007 tarih ve 26686 sayılı Resmi Gazete.
- 7.5.2010 tarih ve 5982 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun": 13.5.2010 tarih ve 27580 sayılı Resmi Gazete.
- 7.5.2010 tarih ve 5982 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun": 13.5.2010 tarih ve 27580 sayılı Resmi Gazete.
- 25.7.2016 tarih ve 668 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum Ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname": 27.7.2016 tarih ve 29783 (2. Mükerrer) sayılı Resmi Gazete.
- 25.7.2016 tarih ve 669 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Ve Millî Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname": 31.7.2016 tarih ve 29787 sayılı Resmi Gazete.
- 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun": 11.02.2017 tarih ve 29976 sayılı Resmî Gazete.
- 10.07.2018 tarih ve 1 numaralı "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi": 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmî Gazete.
- 10.07.2018 tarih ve 3 numaralı "Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi": 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmî Gazete.
- 15.07.2018 tarih ve 4 numaralı "Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi": 15.07.2018 tarih ve 30479 sayılı Resmî Gazete.
- 15.07.2018 tarih ve 5 numaralı "Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi": 15.07.2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmî Gazete.
- 15.07.2018 tarih ve 6 numaralı Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi": 15.07.2018 tarih ve 30479 sayılı Resmî Gazete.
- 15.07.2018 tarih ve 8 numaralı "Yüksek Askerî Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi": 15.07.2018 tarih ve 30479 sayılı Resmî Gazete.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Kurumsal Yönetim Çerçevesinde Denetim Mekanizmaları ve Kar Payı Dağıtım Politikası İlişkisi: Türkiye Örneği

The Relationship between Audit Mechanisms and Dividend Payout Policy within the Framework of Corporate Governance: The Case of Turkey

Mehmet Levent ERDAŞ¹ , Emel Bachá SIMOES²

¹Akdeniz Üniversitesi, Serik İşletme, Fakültesi
Ekonomi ve Finans Bölümü, Antalya, Türkiye

²Akdeniz Üniversitesi, Serik İşletme Fakültesi,
Gayrimenkul ve Varlık Değerlendirme
Bölümü, Antalya, Türkiye

ORCID: M.L.E. 0000-0001-6594-4262;
E.B.S. 0000-0002-9675-1110

Corresponding author:

Mehmet Levent ERDAŞ,
Akdeniz Üniversitesi, Serik İşletme, Fakültesi
Ekonomi ve Finans Bölümü, Antalya, Türkiye
E-mail: leventerdas@akdeniz.edu.tr;
leventerdas@gmail.com

Submitted: 13.12.2019

Revision Requested: 09.03.2020

Last Revision Received: 26.03.2020

Accepted: 16.04.2020

Published Online: 12.05.2020

Citation: Erdas, M. L. & Simoes, E. B. (2020).
The relationship between audit mechanisms
and dividend payout policy within the
framework of corporate governance: The
case of Turkey. *Journal of Economy Culture
and Society*, 62, 255-284.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0120>

ÖZ

Firmalarda uygulanan kurumsal yönetim mekanizmaları kar payı dağıtım politikalarını etkiler mi? Firmaların uyguladıkları kar payı dağıtım politikalarında kurumsal yönetim mekanizmalarından biri olan denetim komitesinin rolü nedir? Bu sorulardan hareketle, bu çalışmanın amacı denetim mekanizmaları ile nakit kar payı dağıtım politikası arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmanın analizleri, 2002-2014 yılları arasında Borsa İstanbul endeksinde kayıtlı olan firmalara ait veriler ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde, Sistem GMM tahmin yöntemi kullanılarak regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda, denetim komitesinin bağımsızlık düzeyi arttıkça, firmada nakit kar payı dağıtım oranı artmaktadır. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise, yönetim kurulunun büyüklüğü ile nakit kar payı dağıtım oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı doğrusal olmayan bir ilişki elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, firmalarda denetim komitesinin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma kurumsal yönetim uygulamalarının Borsa İstanbul endeksinde kayıtlı firmaların kar payı dağıtım kararları üzerinde bir etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Çalışmanın sonuçlarına dayanarak, kurumsal yönetim uygulamalarından olan denetim mekanizmalarının geliştirilmesi sonucunda, yatırımcılar açısından nakit kar payı dağıtım konusunda etkinliğin sağlanabileceği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Denetim Komitesi, Bağımsız Üye, Kar Payı Politikası

JEL Sınıflaması: G30, G35, M4

ABSTRACT

Do corporate governance mechanisms implemented in firms affect dividend payout policies? What is the role of the audit committee, one

of the corporate governance mechanisms, in the dividend payout policies implemented by firms? From this point of view, this study aims to examine the relationship between the audit mechanisms and cash dividend payout policies. We have used data from firms listed in Borsa Istanbul, covering the period 2002-2014, and the paper employs a regression analyses performed by using the System GMM estimation method. As a result of the analysis, the higher the level of independence of the audit committee, the higher the cash dividend payout rate. Another finding obtained in the study was a statistically significant nonlinear relationship between the size of the board of directors and the cash dividend payout ratio. The findings reveal the importance of the audit committee in firms. Therefore, this study reveals that corporate governance practices have an impact on dividend payout decisions of firms listed at the Borsa Istanbul. Based on the results, as a result of the development of audit mechanisms, one of the corporate governance practices, it is understood that efficiency can be achieved in terms of cash dividend payout for investors.

Keywords: Corporate Governance, Audit Committee, Independent Board Member, Payout Policy

JEL Classifications: G30, G35, M4

EXTENDED ABSTRACT

One of the main issues in the field of financial management is the dividend payout policies of the firms. Recently, the relationship between dividend payout policies and corporate governance practices has an essential place in the financial literature. Do corporate governance mechanisms implemented in firms affect dividend payout policies? What is the role of the audit committee, one of the corporate governance mechanisms, in the dividend payout policies implemented by firms? Based on these questions, the aim of this study is to examine the relationship between audit mechanisms and cash dividend payout policies.

In this study, the relationship between corporate governance practices and dividend payout policies is analysed by considering the theoretical framework and predictions in the finance literature. The structure and independence of the firm's board of directors is considered to have an impact on the dividend payout policy. The analyses of the study were carried out using the data of the firms listed on the Istanbul Stock Exchange in the period from 2002 to 2014. The dependent variable is the cash dividend payout ratio in the research model. The independent variables consist of the firm's financial structure, the firm's corporate governance structure and macroeconomic structure. The variables related to the corporate governance structure of the firm consist of the independence of the audit committee, the ratio of non-executive board members, duality, and the ratio of members in the board of directors who are experts in a certain field, the largest shareholder and board size. The variables related to the financial structure of the firm consist of age, profitability, cash flow margin, investment opportunities and free cash flow rate. As the macroeconomic variable, the growth rate in Gross Domestic Product was taken into consideration.

In the analysis process, regression analyses were performed by using System Generalized Moments Method (GMM) estimation method. The endogeneity problem that may arise from corporate governance practices emerges as an important factor. To overcome this problem, dynamic panel data estimation methods should be applied. In this study, regression estimates were made by using System GMM estimations. This method was developed by Arellano and Bover (1995)/Blundell and Bond (1998). Instrumental variables should be used precisely and accurately to ensure that the findings obtained from the System GMM estimates are valid and reliable. For this purpose, the Arellano/Bond autocorrelation test statistics were used. The Sargan test statistic was used to determine the validity of the instrumental variables. While examining whether the regression analyses were consistent and valid, the multicollinearity between variables was evaluated by using Variance Inflation Factors (VIF). The Breusch-Pagan/Cook-Weisberg test was used to determine the heteroskedasticity problem.

The results showed that the cash dividend payout rate of the firms was positively affected by the cash dividend payout rate in the previous period. An important finding has been reached, which shows that as the independence of the audit committee increases, the cash dividend distribution ratio increases. It has been determined that the cash dividend payout ratio in the firms is positively affected by the increase in the ratio of non-executive board members in the board of directors, the increase in the age of the firm and the growth in the economy in which it operates. On the other hand, the cash dividend payout ratio is negatively affected by the duality, the increase in the share of members with special expertise and the increase in the ownership ratio of the big shareholder. Another important finding in the study is that the relationship between the scale of the board of directors and the cash dividend distribution is not linear. When the factors specific to the firm are analysed, it is determined that the cash dividend payout ratio decreases as the cash flow margin increases.

As a result of this study, corporate governance practices that may affect the cash dividend distribution ratio were examined by focusing on the independence levels of the board members and committees. The findings show that corporate governance practices have very important results for firms. In particular, it is important to apply and disseminate corporate governance principles in order for firms to be able to withstand global crises and survive in highly competitive conditions. This situation is especially important for the national economy. In this context, compliance with corporate governance standards is an important factor that should not be neglected. The results of this study can be considered by financial managers and policymakers in order to make appropriate dividend decisions.

1. Giriş

Kurumsal yönetim son zamanlarda yaşanan küresel finansal krizler, firma skandalları, kurum iflasları, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli hale gelmiştir. Firmalar, küreselleşmeyle birlikte ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek için kurumsal yönetim standartlarına uyumlu faaliyette bulunmak durumunda kalmışlardır. Küresel ekonomik ve finansal krizlerle etkili bir şekilde mücadele edebilmek için firmanın kurumsal yönetim alt yapısının güçlü olması gerekmektedir (Tümerdem, 2016: 294). Tüm bu gelişmelere bağlı olarak, bireysel ya da kurumsal yatırımcılar tasarruflarını firmalara yatırmadan ya da ortak olmadan önce, sadece firmaların yıllık finansal tablolarına değil aynı zamanda kurumsal yönetim uygulamalarına da bakmaktadır. Çünkü yatırımcılar, kendilerini güvende hissetmek için firmaların iyi yönetildiğinden ve istikrarlı bir kar payı dağıtım politikası uyguladıklarından emin olmak isterler (Gürbüz ve Ergincan, 2004: 1). Benzer şekilde, finansal kurumlar firmalara kredi vermeden önce, firmaların finansal yapıları ve performanslarını kadar kurumsal yönetim uygulamalarını da dikkate almaya başlamışlardır (Cansızlar, 2013: 3). Kurumsal yönetim uygulamaları firmaların faaliyetlerini ve piyasa değerini etkileyebileceği için kurumsal yönetim, finansal yönetimin önemli konuları arasında yer almaktadır.

Kurumsal yönetimin kesin ve tek bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Çünkü her ekonominin organizasyon yapısı ile kurumsal yönetim uygulamaları farklılık arz etmektedir. Kurumsal yönetim kavramı ilk olarak 1932'li yılların başında Berle ve Means (1932) tarafından dile getirilmiştir. Daha sonraları, kurumsal yönetim kavramı birçok araştırmacı ve IMF, OECD gibi birçok kurum tarafından tanımlanmıştır. Genel olarak kurumsal yönetim, bir taraftan kredi verenler, çalışanlar ve müşteriler gibi firmanın hissedarlarının beklentilerini karşılarken, diğer taraftan ortak bir değer oluşturmak amacıyla, bir kurumu gözetleyen, yöneten ve kontrol eden bir mekanizmadır (Aygün ve Sayın, 2016: 52). Hifzalman ve Mukhtar (2014) kurumsal yönetimin hissedarların beklentilerini karşılayan ve firmaların temel amaçları doğrultusunda yöneticileri motive eden bir araç olduğunu söylemiştir. Kurumsal yönetim temel olarak firmaların stratejilerinin belirlendiği ve bu stratejilere ulaşırken hissedarlar ile yönetim kurulu arasında kontrolü ve dengeyi sağlayan böylelikle vekalet problemlerini azaltan bir yönetim sürecidir. Kurumsal yönetim anlayışı, bir yandan firmaların ticari ilişkileri ve faaliyetlerini düzenlerken bir yandan da hissedarların ve tüm diğer menfaat sahiplerinin uzun vadeli beklentilerinin karşılanmasını ve haklarının korunmasını hedeflemektedir (Öztürk ve Demirgüneş, 2008: 396). Kurumsal yönetimin etkili ve istikrarlı bir biçimde uygulanabilmesinde en önemli görev ise yönetim kuruluna aittir. John ve Senbet (1998) yönetim kurulunun hissedarlar adına üst yönetimi kontrol etme ve denetleme görevi bulunduğundan, yönetim kurulunun firmalarda önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Yönetim kurulu, firmanın genel stratejisini belirleme ve hissedarların değerini korumak için gerekli kontrolün yapılmasını sağlama noktasında sorumluluğu bulunmaktadır (Keenan, 2004: 172-173).

Firmaların temel amacı hisse senetlerinin piyasa değerinin maksimum yapılmasıdır. Firma bu amacı yerine getirirken, hem performansını hem de piyasa değerini etkileyen kararlar almaktadır. Bunlar arasında kar payı dağıtım kararları önemli yer tutmaktadır. Çünkü bir firmanın piyasa değeri, hissedarlara nakden dağıtılması beklenen kar paylarının bugünkü değere indirgenmesiyle belirlenmektedir. Dolayısıyla, firmanın piyasa değeri ile kar payı dağıtım politikası arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Dinçergök ve Pirgaip, 2018: 423). Kar payı dağıtım politikasının hem firmaların likidite yeterliliğini zor duruma sokmayacak hem de firmanın stratejilerini olumlu yönde etkileyecek bir biçimde oluşturulması gerekmektedir (Aksoy, 2017: 195). Genel olarak, bir firmanın kar payı dağıtım politikasının iki temel unsuru bulunmaktadır: Birincisi

kar payı dağıtım oranıdır bu oran net karların ne kadarının kar payı olarak ödeneceğini gösterir. İkincisi kar payı ödemelerinin istikrarlı olup olmadığıdır. Düzenli ve istikrarlı bir kar payı ödemesi piyasa katılımcıları açısından alacağı kar payı tutarı kadar önemlidir (Okka, 2009: 533). İstikrarsız bir kar payı dağıtım politikasından dolayı hissedarlar beklentilerini alamadıkları zaman, ellerindeki mevcut hisse senetlerini satmayı düşünürler. Bu durum ise firmanın hisse senedi değerini düşürerek, piyasa değerini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Dolayısıyla, firmalarda ana problem kar payı dağıtım politikasının nasıl ve ne şekilde uygulanacağıdır. Kar payı dağıtım politikası, firma karlarının dağıtılıp dağıtılmayacağı, ne kadarının dağıtılıp ne kadarının firmada alıkonularak firmada otofinsanman sağlanacağı ve dağıtılmayan kârların yatırıma yönlendirilmesi kararlarını içerecektir (Okka, 2009: 532; Aydın, Başar ve Coşkun, 2015: 436).

Firmalarda kar payı dağıtım politikası, finansal bir süreçtir ve kurumsal yönetim uygulamalarından etkilenebilmektedir. Kar payı dağıtım politikası, yönetim kurulunun uyguladığı prensip ve esaslara göre belirlenmektedir. Bu nedenle kurumsal yönetim uygulamaları, firmaların kar payı dağıtım politikası üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır (Fakhari ve Yousefalitabar, 2010).

Daha iyi kurumsal yönetime sahip firmalar daha fazla kar payı dağıtımını yapar mı? Firmaların uyguladıkları kar payı dağıtım politikalarında kurumsal yönetim mekanizmalarından biri olan denetim komitesinin rolü nedir? Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de başta kurumsal yönetim uygulamaları olmak üzere firmaya özgü değişkenler ve makroekonomik göstergeler ile kar payı dağıtım politikası arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılmasıdır. Bu çalışma gelişmekte olan Türkiye ekonomisi için analize dahil edilen kurumsal yönetim faktörlerinin kar payı dağıtım politikası üzerindeki etkisini GMM tahmin yöntemiyle araştırmaktadır. Bu çalışmayla, Türkiye ekonomisi için kurumsal yönetim uygulamaları ile kar payı dağıtım politikası arasında bir ilişkinin olup olmadığı hakkında ampirik kanıtlar sunularak, literatürdeki boşluk doldurulmak istenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde konuya ilişkin genel çerçeve açıklanmıştır. İkinci bölümde, kar payı dağıtım kararlarına ilişkin teorik yaklaşımlardan olan temsil ve sinyal teorisine değinilmiştir. Üçüncü bölümde, kar payı dağıtım politikası ile kurumsal yönetim uygulamaları ve firmaya özgü değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, analiz yöntemi ve değişken tanımları açıklanmıştır. Beşinci bölümde, regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular raporlanmış ve yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde, politika önerileri ve gelecekte yapılacak çalışmalara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. Kar Payı Dağıtım Kararlarına İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Bir firmanın piyasa değerinin artırılması yani hissedarların refahının maksimum yapılması günümüz firmalarının en temel amacıdır. Hissedarların yaptıkları yatırımlar karşılığında temel beklentileri ise, firma piyasa değerinin yükselmesi ve kar payı dağıtımının yapılmasıdır. Hissedarların beklentilerinin karşılanmasında kar payı dağıtım politikası önemli ve etkili bir mekanizmadır. Kar payı dağıtım politikası sadece firmalar açısından değil aynı zamanda hissedarlar, müşteriler, çalışanlar, devlet gibi piyasa katılımcıları açısından da en önemli finansal politikalarından birisidir (Uwugbe, Jafaru ve Ajayi, 2012: 442). Kurumsal yönetim açısından kar payı dağıtımını, firmanın performansını hissedarlara bildiren bir yönetim aracı, hissedarlar için bir izleme aracı ile hissedarlar için nakit para ve yatırımları karşılığında getiri elde etme aracıdır (Silva, Goergen ve Renneboog, 2004; Ross, Westerfield ve Jaffe, 2002). Kar payı dağıtım politikası yatırımcıların yatırım yapma ve ortak olma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Firmalarda istikrarlı ve yüksek kar payı dağıtımını yapılması yatırımcıya ilgili firmanın hisse senedini alması yönünde özendirici bir etki yaratabileceği gibi firmaların düzensiz ve istikrarsız bir kar payı dağı-

tım politikası uygulaması, yatırımcılarda olumsuz bir etki yaratacaktır. Firmalar yeni yatırımlarını gerçekleştirmek isterken dağıtılmayan kar paylarından, borçlanarak veya hisse senedi ihracı yoluyla finansman sağlarlar. Firma yöneticileri, firmaların sermaye yapısını belirleme sürecinde finansman ihtiyaçlarını belirli bir sıraya göre gerçekleştirirler. Örneğin, firma yöneticileri bir projenin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan fon kaynağını yabancı kaynaklardan karşılamak yerine iç finansmanı kullanmayı, iç finansmanın yetersiz olması durumunda ise hisse senedi ihracı yoluna başvurmayı tercih ederler. Eğer yöneticiler iç finansmanı tercih ederlerse öncelikli olarak dağıtılmayan karları kullanmak isteyeceklerdir. Eğer gerekli finansman dış kaynaklardan sağlanacaksa, yöneticiler öncelikli olarak menkul kıymet ihraç ederler yani borçlanma yoluna giderler. En son olarak hisse senedi ihracına yönelirler. Bu sıralama Myers ve Majluf (1984) tarafından Finansal Hiyerarşi Teorisi (Pecking Order Theory) olarak literatüre kazandırılmıştır.

La porta, Lopez-de-Silanes, Shleifer ve Vishny (2000) ve Mitton (2004) azınlık pay sahiplerinin yeni yatırımlardan sağlanacak kazançlar yerine kendilerine kar payı dağıtımının yapılması tercih ettiklerini savunmuştur. Yeni bir yatırıma girmek isteyen bir firmanın piyasadan borç bulması zor ya da kredibilitesi düşük olması durumunda karın hissedarlara dağıtılması, firmanın gerçekleştireceği yatırım tutarını azaltabilecek ya da fırsat maliyetlerini engelleyebilecektir. Bu durum firmanın büyüme stratejilerini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu tür karar noktalarında yöneticiler ve hissedarlar arasında çıkar çatışmaları ortaya çıkmaktadır. Yatırımcılar beklentilerini alamadıkları zaman, genellikle ellerindeki mevcut hisse senetlerini satma eğilimine giderler (Aydın ve ark., 2015: 436). Bu durum ise, firmanın hisse senetlerinin düşmesine ve firmanın piyasa değerini olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olabilecektir. Diğer taraftan, firma tarafından iyi planlanmış bir kar dağıtım politikası firmanın piyasa değerini arttırabilecektir. Firma yönetim kurulunun görevlerinden birisi de, firmanın büyüme stratejisine ve hissedarların beklentilerine uygun olarak, kar payı dağıtım politikası belirlemek ve uygulamaktır (Ceylan ve Korkmaz, 2017: 294). Yönetim kurulu firmanın genel stratejisini belirlerken, bir yandan da hissedar değerini korumaya çalışmaktadır (Keeann, 2004: 172-173).

Firmaların piyasa değerinin en üst düzeye çıkarılabilmesi amacıyla firmalarda elde edilen karın dağıtılması kararı önemli bir tartışma konusu olmaktadır. Bu nedenle, finans literatüründe kar payı dağıtım politikasını açıklamak için çeşitli teorik modeller geliştirilmiştir. Kar payı dağıtım kararının firma değerine olan etkisini inceleyen literatürdeki yaklaşımlar; kar payı ilgisizliğe teorisi, eldeki kuş teorisi, vergi etkisi teorisi, müşteri etkisi teorisi, sinyal teorisi ve vekalet teorisidir. Literatürde kar payı dağıtım politikasına ilişkin, vekalet teorisi ve sinyal teorisi tarafından açıklanmaktadır. Vekalet Teorisi'nin (Agency theory) temelleri Berle ve Means (1932) ve Alchian ve Demsets (1972) tarafından ele alınmış ve Jensen ve Meckling (1976) tarafından geliştirilmiştir (Clarke, 2004: 79). Vekalet teorisi hangi faktörlerin kar payı dağıtım politikası üzerinde etkisinin bulunduğuna ilişkin öngörüler sunmaktadır (Jensen ve Meckling, 1976). Vekalet teorisi; firma sahiplik ve yönetiminin birbirinden ayrılmasıyla birlikte yönetim hakkının yöneticilere devredilmesi sonucu farklı menfaatlere sahip iki taraf arasında oluşan motivasyon, kontrol ve bilgi akışı gibi sorunların araştırılmasıyla gelişmeye başlamıştır. La porta ve ark. (2000) kurumsal yönetim ile kar payı dağıtım politikası arasında pozitif bir ilişki olduğunu, güçlü kurumsal yönetime sahip firmaların daha fazla kar payı dağıtımını yapacağını savunmaktadır. Bu bulgu, Mitton (2004) ve Kowalewski, Stetsyuk ve Talavera (2008) tarafından desteklenmiştir. Kurumsal yönetim ile kar payı dağıtım politikası arasında negatif bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Jiraporn ve Ning 2006; Renneboog ve Szilagyi 2008).

Vekalet sorunları sahiplik ve kontrol ilişkilerinin ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Sahipliğin dağılık olduğu firmalarda vekalet sorunu asil-vekil (principle-agent) arasındaki ilişkilerden

(Jensen ve Meckling, 1976), sahipliğin çok az sayıda kişiden oluşan özellikle aile firmalarında ve ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerde ise, büyük pay-azınlık pay (principle-principle) arasındaki ilişkilerden çatışmaların çıktığı görülmektedir (Young, Peng, Ahlstrom, Bruton ve Jiang, 2008 196; Tabalujan, 2001). Büyük pay sahipleri azınlık pay sahipleri üzerinde baskı kurma eğilimine giderler. Küçük hissedarların haklarının korunmasının yollarından biri ise, iyi uygulanan kurumsal yönetimdir (Setiawan ve Phua, 2013: 135). Vekâlet sorunlarını çözmek ve tarafların çıkarlarını ortak bir paydada birleştirmek amacıyla gerçekleştirilen tüm faaliyet ve harcamalar vekâlet maliyetlerini oluşturmaktadır (Ataay, 2006: 65). Chung, Elder ve Kim (2010) çalışmalarında daha zayıf kurumsal yönetim yapısına sahip firmaların daha fazla vekalet problemleriyle karşı karşıya kalacağını ve bu durumun hissedarlar için risk teşkil edeceğini savunmuştur. Bolodeoku (2006) çalışmasında kurumsal yönetimin, yönetici performansının gözetimi ve yöneticilerinin gösterdiği fırsatçı davranışları sınırlandırması yoluyla firmalarda vekalet maliyetlerinin azaltılabileceğini söylemiştir. Jensen (1986), firmalarda yüksek tutarda kar payı dağıtımının yapılması, yönetim ve hissedarlar arasındaki çıkar çatışmalarını dengeleyeceği ve bu durumun firmalardaki vekalet problemini ortadan kaldıracaklarını ortaya koymuşlardır. Bokhari ve Khan'a (2013), Hapsoro ve Suryanto (2017), Kakanda ve Salim (2017) çalışmalarına göre, vekalet problemleri hem iç hem de dış kurumsal yönetim mekanizmaları kullanılarak kontrol altına alınabileceği gösterilmiştir. Hissedarlar ile yönetim kurulu arasındaki vekalet anlaşmazlıkları hissedarlara verilecek serbest nakit akışını etkileyebilir. Kar payı dağıtım politikasına bağlı temsil ilişkisinde de temel çatışma noktası, serbest nakit akımı miktarından kaynaklanmaktadır. Firmanın varlığını sürdürmesi için gerekenden daha fazla serbest nakit akımı elde etmesi ve bu tutarın firma bünyesinde alıkonulması ya da kar payı olarak hissedarlara dağıtılması konu bu iki taraf arasında çatışmalara yol açmaktadır. Yönetim kurulu üyeleri kendi menfaatlerini korumak için, büyük miktarda serbest nakit akımını hissedarlara kar payı olarak dağıtma yerine firma bünyesinde alıkoyma eğilimine gidebilirler. Bu yaşanan çıkar çatışması ise, firmanın özsermaye temsil maliyetinin artmasına neden olacaktır. Firmalarda vekalet maliyetlerini azaltmanın bir yolu ise kar payı ödemleridir (Jensen ve Meckling, 1976; Crutchley ve Hansen, 1989). Jensen (1986) ve Rozeff (1982) çalışmalarında, eğer firmalar hissedarlara serbest nakit akışlarının kâr payı şeklinde dağıtmazlarsa, yöneticiler gayri meşru eylemlere girebileceğini ve bu kar paylarını kontrolleri altında tutarak kendi özel çıkarları için kullanabileceğini belirtmiştir. Eğer firmalar hissedarlara serbest nakit akışlarının kâr payı şeklinde dağıtırlarsa, yönetimin firma kaynakları üzerindeki kontrol sahipliğinin azalacağını ve nakit akışlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasını engelleyeceğini iddia etmiştir (Lang ve Litzenger, 1989). Firmanın mevcut durumu hakkında, yönetim kurulu, yatırımcılar ve hissedarlar aynı bilgi düzeyine sahip değildirler. Firmaların piyasaya bilgi akışının sağlanması yetersiz olduğundan, yöneticiler firma faaliyetleri ile ilgili hissedarlara ve yatırımcılara göre daha çok bilgiye sahiptirler. Bu durum ise taraflar arasında bilgi asimetrisine neden olmaktadır (Myers ve Majluf, 1984: 195). Yöneticiler kişisel çıkarlarını hissedarların çıkarlarından daha fazla gözetmeleri ve tarafların farklı bilgi düzeyine sahip olmaları, ahlaki tehlike, ters seçim ve hazıra konanlar gibi vekalet problemlerine neden olmaktadır. Ahlaki tehlike, vekilin sözleşmede kararlaştırılan çabayı ortaya koymaması ya da yöneticinin faaliyetlerinin diğer çıkar gruplarından saklı tutulması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ters seçim, vekilin işe alınırken yeteneklerini yanlış beyan etmesi, asilin işe alırken ya da işe aldıktan sonra vekilin bu yetenek ve becerilerini tam olarak gözlemlememesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yöneticiler tüm bilgileri hissedarlarla paylaşmama isteyebilir ve bu mevcut bilgiler hissedarlarla gerçekte paylaşılan bilgiler arasında bir uyumsuzluk yaratır. Bu asimetrik bilgi sorunu, finansörlerden yöneticilere doğrudan servet trans-

feri, düşük düzeyde sermaye dağılımı gibi kendini gösterebilir (Pandey, 2005). Firmaların kar payı dağıtım politikalarını açıklamada yöneticiler, yatırımcılar ve hissedarlar arasındaki asimetrik bilgi etkisinin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü hissedarlar ile yönetim arasındaki bilgi asimetrisinin vekalet maliyetine neden olabileceğini beklenilmektedir (Jensen ve Meckling, 1976). Daha az bilgiye sahip hissedar ve yatırımcılar, kar payı dağıtımlarının firmanın gelecekteki karlılık durumu için bir işaret olabileceğini düşünürler (Bhattacharya, 1979). Hissedarlar, asimetrik bilgi sorununun olmadığı durumlarda, yönetim kurulu görevlerini yerine getirip getirmediğini takip edebilir. Bununla birlikte, vekâlet ilişkisinin kurulduğu çoğu durumda vekillerin lehine bilgi asimetrisi olduğu ortaya konulmuştur (Doğan, 2018: 88). Literatürde iyi kurumsal yönetim uygulamalarının, özellikle etkili bir denetim mekanizmasının oluşturulmasının, vekalet maliyetlerini azalttığını ve firmaların kar payı dağıtım politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, iyi uygulanan kurumsal yönetim uygulamaları yöneticiler, hissedarlar ve borç verenler açısından denetim ve şeffaflık oluşturarak, vekalet problemlerini azaltmaktadır (Crutchley ve Hansen, 1989). Ayrıca, iyi uygulanan bir kurumsal yönetim, şüphesiz sadece firmaların finansal karar alma mekanizmaları açısından değil aynı zamanda firmaların kurumsal performansı, sosyal sorumlulukları, diğer departmanları ve ekonominin bütünü açısından kritik öneme sahiptir (Musa, Rech ve Musova, 2019: 206).

3. Literatür Taraması

Bir firmanın değerini etkileyebilecek en önemli faktörlerden biri kurumsal yönetim uygulamalarıdır. İyi uygulanan kurumsal yönetim firmaların piyasa değerini ve performansını arttıran, yanlış uygulanan kurumsal yönetim ise firmaların başarısızlıklarıyla hatta iflaslarla sonuçlanabilmektedir (Karamustafa, Varıcı ve Er, 2009: 101). Benzer şekilde, Drobotz, Schillhofer ve Zimmermann (2004) iyi uygulanan kurumsal yönetim faaliyetlerinin firmaların piyasa değerini ve yatırımın geri dönüşüm oranını olumlu yönde etkilediğini savunmuşlardır. İyi uygulanan kurumsal yönetim yabancı yatırımların ülkeye çekilmesini, sermayeyi tabana yayılmasını teşvik etmesi ve yatırımcılara güven algısını oluşturması bakımından özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir rol oynamaktadır (Mallin, 2010). Etkili bir kurumsal yönetimin varlığı denetim mekanizmalarının tam olarak uygulanmasına, ekonomide yer alan piyasa katılımcılarının daha bilinçli ve sağlıklı kararlar almasına ve bilgi asimetrisinin olmadığı etkin bir piyasanın oluşmasına yardımcı olabilecektir (Bolodeoku, 2006).

Kurum kültürü, politik yapı, yasal düzenlemeler ve mülkiyet yapısındaki farklılıklardan dolayı kar payı dağıtım politikası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı uygulamalara sahip olabilmektedir. Ayrıca, bu politika kurumsal yönetim açısından hissedar hakları ve ülkeler bazında farklılık gösterebilmektedir. Kurumsal yönetimi temel alan çalışmaların büyük bir bölümü, firma sahipliği ile yönetim kurulunun birbirinden ayrılması sonucunda ortaya çıkan menfaat çatışmaları üzerine yapılan çalışmalara dayanmaktadır (Zahra ve Pearce, 1989). Farklı kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı dağıtım politikası üzerindeki etkisini incelemek için birçok araştırma yapılmış ve bu araştırmaların çoğunluğu daha yüksek kar payı dağıtan ve istikrarlı kar payı dağıtım politikası benimseyen firmaların, vekalet problemlerini ve çoğunluk ve azınlık hissedarları arasındaki çıkar çatışmalarını azalttığını göstermiştir (Aydın ve Cavdar, 2015: 67).

Miller ve Modigliani (1961) tarafından kar payı ilgisizlik teorisine literatüre kazandırıldıktan sonra, kar payı dağıtım politikası kurumsal finans alanında en çok tartışılan ve araştırılan konulardan biri haline gelmiştir. Birçok araştırmacı bu alanda kar payı ödemesine ilişkin konuları netleştirmek için uygulamalı çalışmalar yürütmüştür. Birçok araştırmacı bu konu üzerine teoriler geliştirmiş ve litera-

türe bulgular sağlamış olsalar bile, kar payı dağıtım davranışları için evrensel olarak kabul edilmiş henüz bir ortak görüş ortaya konulmamıştır. Brealey ve Myers (2005) kar payı dağıtım politikasının firmalarda en zor alınan kararlardan biri olduğunu söylemiştir. Araştırmacılar, firmaların elde ettikleri kazançların belirli bir kısmının hangi amaçla kar payı olarak hissedarlarına dağıttıklarına yönelik çalışmaları incelemişlerdir. Hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların kar payı dağıtım politikasını belirleyen faktörleri analiz eden çalışmalar finans literatüründe yerini almıştır (Jensen ve Meckling, 1976; Rozeff, 1982; Easterbrook, 1984; Smith ve Watts, 1992; Adaoglu, 2000). Kurumsal yönetim uygulamaları ile kar payı dağıtım politikası arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yapılmasına rağmen firmaların kar payı dağıtım politikalarını etkileyecek kurumsal yönetim uygulamaları hakkında halen bir fikir birliği elde edilememiştir (Abdelsalam, El-Masry ve Elsegini, 2008; Abor ve Fiador, 2013; Adjaoud ve Ben-Amar, 2010; Afzal ve Sehrish, 2011; Ajanthan, 2013; Mansourinia, Emamgholipour, Rekabdarkolaei ve Hozoori, 2013). Bununla birlikte, yapılan çalışmalar farklı uygulanan kurumsal yönetim mekanizmalarının kar payı dağıtım politikası üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu öne sürmektedir. Rozeff (1982), Easterbrook (1984) ve Jensen (1986), Hansen Kumar ve Shome (1994), Eckbo ve Verma (1994) çalışmalarında kar payı dağıtım politikası ile temsil maliyetleri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Yazarlar kar payı ödemelerinin temsil maliyetlerini kontrol ettiği ve azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Shleifer ve Vishny (1986), Demsetz ve Lehn (1985), Jensen, Solberg ve Zorn (1992), Schooley ve Barney (1994), Eckbo ve Verma (1994), Kole (1996), Agrawal ve Knoeber (1996), Himmelberg, Hubbard ve Palia (1999) çalışmalarında kar payı dağıtım politikası ile yönetim sahipliği, yönetim kontrolü ve temsil maliyetlerini araştırmışlardır. Yazarlar bu kurumsal yönetim mekanizmalarının kar payı dağıtım ve politikaları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır. John ve Williams (1985), Miller ve Rock (1985), Myers ve Majluf (1984), Noe ve Rebello (1996), Deshmukh (2005), Hoberg ve Prabhala (2009), Lin, Chen ve Tsai (2017), Lin, Lai ve Hsu (2018) çalışmalarında kar payı dağıtım politikası ile asimetrik bilgi sorunu arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarında kar payı dağıtım politikasının yönetim ile hissedarlar arasında ortaya çıkan asimetrik bilgi sorununu azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Crutchley ve Hansen (1989) temsil maliyetleri ile kar payı dağıtım politikası, sahiplik yapısı ve kurumsal sahiplik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kar payı dağıtım politikasının kurumsal sahiplik ile pozitif bir ilişki bulunduğunu bununla birlikte iç sahiplik değişkeni arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Milton (2004) ve Abor ve Fiador (2013) iyi kurumsal yönetim uygulamalarının gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek kar payı dağıtımlarına sebep olduğunu savunmuştur. Chae, Kim ve Lee (2009) kurumsal yönetimi iyi uygulayan firmaların kar payı ödeme kabiliyetlerinin daha fazla olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, Kowalewski ve ark. (2008) ve Born ve Rimbey (1993) kurumsal yönetim uygulamalarının kalitesi ile kar payı dağıtım oranları arasında güçlü ve pozitif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Kajola (2008), Kyereboah-Coleman (2008) Setia-Atmaja (2009), Adjaoud ve Ben-Amar (2010), Jiraporn, Kim ve Kim (2011), Al-Swidi, Fadzil ve Al-Matari (2012), Abor ve Fiador (2013), Roy (2015), Elmagrhi ve ark. (2017), Abbas, Qureshi, Ahmed ve Rizwan (2018) ve Rajput ve Jhunjhunwala (2019) çalışmalarında kar payı dağıtım politikaları ile denetim komitesinin bağımsızlığı arasında pozitif bir ilişki bulgusuna ulaşılmıştır. Chen, Cheung, Stouraitis ve Wong (2005), Belden, Fister ve Knapp (2005), Shehu (2015), Pahi ve Yadav (2018), Otekunrin ve ark. (2018) çalışmalarında kar payı dağıtım politikası ile denetim komitesinde icracı olmayan bağımsız üye sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hu ve Kumar (2004), Ghosh ve Sirmans (2006), Kyereboah-Coleman (2007), Zhang (2008), Chen, Lim ve Kim (2011), Litai, Chuan ve Kim (2011), Abor ve Fiador (2013), Arshad, Akram, Scholar, Amjad ve Usman (2013), Mansourinia ve ark. (2013), Maniagi Denco, Ondiek, Okaka ve Musiega (2013)

çalışmalarında ikilik ile kar payı dağıtım politikaları arasında negatif bir ilişki bulgusuna ulaşılmıştır. Kar payı dağıtım politikaları ile ikilik arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Gill ve Obradovich, 2012; Iqbal, 2013; Uwalomwa, Olamide ve Francis, 2015; Pieloch-Babiarz, 2019). Hu ve Kumar (2004), Borokhovich, Brunarski, Harman ve Kehr (2005), Adjaoud ve Ben-Amar (2010), Afzal ve Sehrish (2010), Iqbal (2013), Abor ve Fiador (2013), Uwalomwa ve ark. (2015), Shahid, Gul, Rizwan ve Bucha (2016), Kulathunga ve Weerasinghe (2017), Mardani, Sumiati ve Indrawati (2018), Opeyemi, Olusegun, Olukayode ve Olusola (2018), Shafana ve Safeena (2019) çalışmalarında yönetim kurulu bağımsızlığı ile kar payı dağıtım politikası arasında pozitif bir ilişki tespit ederken, Borokhovich ve ark. (2005), Al-Najjar ve Hussainey (2009), Maniagi ve ark. (2013), Kanapathippillai ve Anandasayanan (2015) negatif ilişki tespit etmiştir. Kiel ve Nicholson (2003), Mancinelli ve Ozkan (2006), Litai ve ark. (2011), Afzal ve Sehrish (2010), Gill ve Obradovich (2012), Arshad ve ark. (2013) Ajanthan (2013), Mansourinia ve ark. (2013), Uwalomwa ve ark. (2015), Shahid ve ark. (2016) çalışmalarında yönetim kurulu büyüklüğü ile kar payı dağıtım politikası arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan, kar payı dağıtım politikaları ile yönetim kurulu büyüklüğü arasında negatif bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Abbas ve ark., 2018; Mardani ve ark., 2018; Opeyemi ve ark., 2018; Sani ve Musa, 2019).

Kurumsal yönetim uygulamaları ile kar payı dağıtım kararları arasındaki ilişkiyi açıklayan Kyereboah-Coleman (2007), 1997-2001 tarihleri arasında Afrika Borsasına kayıtlı 103 firmanın verilerini alarak, kar payı dağıtımını ile kurumsal yönetim ve firmaya özgü değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için regresyon analizini kullanmıştır. Bağımlı değişken olarak hisse başına kar payı dağıtımını ve hisse başına kazancı kullanmıştır. Bulgular, yönetim kurulu büyüklüğünün kurumsal performansı ve işletmenin piyasa değerini arttırdığını, CEO ikiliğinin ise hissedarların değeri üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu sonucunu göstermiştir. Smith ve ark. (2008) çalışmasında 2003-2006 tarihleri arasında S&P 500 endeksinde kayıtlı firmaları incelemiştir. Çalışmada kurumsal yönetim uygulamalarının ve firmaya özgü değişkenlerin kar payı getirisi üzerindeki etkisini incelemiştir. Bulguların vekalet teorisiyle uyumlu olduğunu ve kurumsal yönetim skoru yüksek olan firmaların daha az kar payı dağıtımını yaptıklarını öne sürmüşlerdir. Abdelsalam ve ark. (2008) Mısır Borsasında kayıtlı 50 firmanın 2003-2005 yatay kesit regresyonu yöntemini kullanarak, kurumsal yönetim ve firmaya özgü değişkenlerinin kar payı dağıtım kararı ve oranı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda kurumsal sahiplik yapısının kar payı dağıtım kararı ve oranı üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Wei ve ark. (2011) çalışmasında Çin'de faaliyet gösteren 1486 firmanın 2004-2008 yıllarına ait verilerini kullanarak lojistik ve Tobit regresyon yöntemleriyle yapmış oldukları çalışmalarında aile temelli firmalarının diğer firmalara göre daha az nakit kar payı dağıtımını yaptıklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca, aile hissedarlarının kontrol gücünün nakit kar payı dağıtımıyla negatif yönlü; firmanın kurumsal çevresi ile nakit kar payı dağıtımının pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu sonucuna varılmıştır. Gill ve Obradovich (2012) regresyon yöntemini kullanarak ortalama hisse başına kar payı ödemesini üzerinde etkili olan kurumsal yönetim değişkenlerini araştırmışlardır. Çalışmada New York Borsasına kayıtlı ve 2009-2011 yılları arasında faaliyet gösteren 296 firmanın verilerini kullanmıştır. Araştırmanın sonucunda, yönetim kurulunun fonksiyonu, CEO ikiliği, firmanın uluslararasılaşmasının kar payı ödeme kararları üzerinde pozitif; kurumsal sahiplik fonksiyonunun ise kar payı ödeme kararları üzerinde negatif bir etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lin ve Shen (2012), 2000-2009 yılları arasında kapsayan analizinde Tayvan Borsasında işlem gören 268 firmanın nakit kar payı dağıtımının kurumsal yönetim belirleyicilerini incelemiştir. Tobit mo-

deli olarak da bilinen içsel switching modelinin kullanıldığı çalışmalarında, güçlü kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı ödemeleri üzerinde negatif yönlü; zayıf kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı ödemeleri üzerinde pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Abor ve Fiador (2013) Güney Amerika ülkelerinde faaliyet gösteren firmaların 1997-2006 yılları arasındaki verileri üzerinden yaptığı çalışmada, kurumsal yönetim mekanizmalarının kar payı ödeme oranları üzerindeki etkisini panel regresyon yöntemini kullanarak incelemiştir. Bulgular, Kenya ve Gana ülkelerinde yönetim kurulu büyüklüğü ve kompozisyonunun kar payı dağıtım oranı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etki sergilediğini göstermiştir. Ayrıca söz konusu çalışmada Güney Afrika ve Kenya ülkelerinde kurumsal sahipliğin kar payı ödemeleri üzerinde pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yazarlar, Güney Afrika, Kenya ve Gana'da, iyi kurumsal yönetim uygulamalarının yüksek kar payı dağıtımına yol açtığını ifade etmiştir. Iqbal (2013) Karachi Borsasında kayıtlı 77 firmanın kar payı dağıtım kararlarını etkileyen kurumsal yönetim değişkenlerini 2007-2001 yılları için araştırmıştır. Lojistik ve Tobit regresyon modellerinin kullanıldığı çalışmada, yönetim kurulu büyüklüğü ile kar payı dağıtım kararı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Kurawa ve Ishaku (2014), 2003-2012 yıllarını kapsayan analizinde Nijerya'daki 5 bankanın kar payı dağıtımının belirleyicilerini panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, icrai müdürlerin özkaynak sahipliğinin yüzdesinin kar payı dağıtım oranı üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bulgular, yönetim kurulu bağımsızlığının kar payı dağıtım oranı üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Afsari (2014), lojistik regresyon yöntemini kullanarak 2005-2011 dönemi arasında Tahran Borsasında kayıtlı 100 firmanın kurumsal yönetim uygulamalarıyla kar payı dağıtım oranı arasında bir ilişkinin var olup olmadığını analiz etmiştir. Bulgular, iyi uygulanan kurumsal yönetim mekanizmalarının firmaların kar payı dağıtım kararları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermiştir.

Kanapathippillai ve Anandasayanan (2015) sabit etkiler panel veri analizi kullanarak 2010-2016 yılları için Sri Lanka'da imalat alanında faaliyet gösteren 20 firmanın kurumsal yönetim değişkenleri ile kar payı dağıtım politikası arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Çalışmalarında kurumsal yönetim değişkenleri ile kar payı dağıtım politikası arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu ifade etmiştir. Çalışma sonucunda yönetim kurulu bağımsızlığı ve CEO ikiliği değişkenlerinin kar payı dağıtım politikası üzerinde önemli ve pozitif; yönetim kurulu büyüklüğünün kar payı dağıtım politikası üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Uwalomwa ve ark. (2015) regresyon yöntemi yardımıyla 2006-2011 yılları arasında kapsayan analizinde Nijerya Borsasında kayıtlı 50 firmanın kar payı dağıtım kararlarının belirleyicilerinin yönetim kurulu büyüklüğü, sahiplik yapısı, CEO ikiliği ve yönetim kurulu bağımsızlığı olduğunu ve bu değişkenlerin kar payı dağıtım politikası üzerinde pozitif bir etkisinin bulunduğu yönünde çıkarımda bulunmuştur. Amina (2015) çalışmasında Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren 99 firmayı incelemiş ve çalışmasında söz konusu firmaların 2007-2010 yılları arasındaki verilerini dikkate almıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak, Tobit regresyon testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kurumsal yönetimdeki gelişmeler kar payı dağıtımları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, yönetim kurulu bağımsızlığı ile kar payı dağıtım düzeyi ve serbest nakit akımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ahmad (2015) en küçük kareler regresyon yöntemini kullanarak 2005-2010 yılları arasında Endonezya, Tayland ve Malezya Borsalarında faaliyette bulunan 115 firmanın kurumsal yönetim uygulamalarıyla kar payı dağıtım oranı arasında bir ilişkinin var olup olmadığını analiz etmiştir. Çalışma sonuçları iyi kurumsal yönetim uygulamalarının firmaların kar payı dağıtımını ve serbest nakit akımını pozitif yönde etkilediğini göstermiştir. Aydın ve Cavdar (2015) panel veri analizi yöntemini kullanarak 2007-2014 dönemleri arasında Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde kayıtlı 19 firmayı incelemiştir. Çalışma-

da söz konusu 19 firmanın kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı dağıtım politikası üzerinde etkisini analiz etmiştir. Çalışmada, yabancı hissedarların pay yüzdesinin kar payı dağıtım politikasıyla pozitif yönlü; sahiplik yoğunluğu ve yönetimin pay yüzdesi ile kar payı dağıtım politikasının negatif yönlü ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Shehu (2015) Malezya Borsasında kayıtlı 164 firmanın 2013 yılına ait verilerini kullanarak, kar payı dağıtım oranları ile kurumsal yönetim faktörleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada analiz yöntemi olarak çoklu regresyon testi kullanmıştır. Analiz sonucunda, sahiplik yapısının kar payı dağıtımını olumlu yönde etkilerken bağımsız yöneticilerin kar payı dağıtımını üzerinde ise olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Shahhid ve ark. (2016), 2010-2015 yılları arasında payları Karachi Borsasında işlem gören 176 firmanın yıllık verileri üzerinde uyguladıkları havuzlanmış regresyon analizi sonucunda firmaların yönetim sahipliği, yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsızlığı ile kar payı dağıtım politikası arasında pozitif anlamlı bir ilişki, mülkiyet yoğunluğu ile kar payı dağıtım politikası arasında negatif anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır.

Ikunda ve ark. (2016) firmaların kurumsal yönetimin kar payı dağıtım üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmek için payları Nairobi endeksinde kayıtlı imalat sektöründe yer alan firmalar üzerinde yaptıkları korelasyon ve regresyon analizleri sonucunda kurumsal yönetim kurulu büyüklüğü, kompozisyonu, CEO yeteneği ve yönetimin sahiplik oranının firmaların kar payı dağıtım politikası üzerinde istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki saptamıştır. Riaz ve ark. (2016) Pakistan piyasasında 4 farklı sektörde faaliyet gösteren firmaların 2009-2015 yılları arasındaki verileri ile yaptıkları regresyon analizi sonucunda yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsızlığının kar payı dağıtım politikası üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ve CEO sahiplik oranı ile kar payı dağıtım politikası arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sakr ve ark. (2016) Mısır'da faaliyet gösteren 63 firmanın 2006-2011 dönem verilerini kullanarak kar payı dağıtım oranı ile kurumsal yönetim faktörleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada uygulamış oldukları lojistik regresyon analizi sonucunda firmaların dağıttıkları kar payı miktarları ile CEO ikiliği arasında negatif anlamlı bir ilişki; yönetim kurulu büyüklüğü ile ödenen kar payı dağıtım kararı arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ibrahim ve Shuaibu (2016) Nijerya piyasasında işlem gören 10 mevduat bankasının 2010-2014 yılları arasındaki verileri ile yaptıkları panel veri analizi sonucunda yönetim sahipliği ile mülkiyet yoğunluğunun kar payı dağıtım politikası üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu gösterirken, kurumsal sahiplik yapısının kar payı dağıtım politikası üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Jahanzeb ve ark. (2016) Malezya Borsasında kayıtlı hizmet sektöründe yer alan 113 firmanın 2009-2013 dönem verilerini kullanarak kar payı dağıtım politikası ile CEO sahiplik yapısı, yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsızlığı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada yönetim kurulu büyük olan firmaların daha yüksek kar payı dağıtım eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Montalvan ve ark. (2017) Peru Lima Borsasında kayıtlı 2007-2015 dönemi verilere dayanarak, kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı ödemelerinin net gelire oranı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Dengesiz panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada ampirik bulgular, kurumsal yönetimi iyi uygulayan firmaların daha fazla kar payı dağıtım eğiliminde olduklarını ve sahiplik yoğunluğunun kar payı dağıtımını ile negatif ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir.

Adjaoud ve Hermassi (2017) Toronto Borsasına kote olmuş 117 firmanın 2008-2011 yılları arasındaki verilerini dikkate alarak, hisse başına kar payı ödemeleri ile kurumsal yönetim mekanizmaları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ampirik bulgular, firmaların kar payı dağıtımını üzerine CEO ikiliği, yönetim kurulu kompozisyonu ve bağımsızlığı gibi kurumsal yönetim mekanizmalarının istatistiksel olarak önemli derecede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Elmagrhi ve ark. (2017) yönetim

kurulu karakterleri ve kar payı dağıtım oranı arasında bir ilişki kurmak için çoklu regresyon yöntemini 2010-2013 döneminde İngiltere Borsasında kayıtlı küçük orta boylu firmalar için uygulamıştır. Regresyon analizi, kar payı ödeme üzerine yönetim kurulu büyüklüğü, toplantılarının sıklığı, cinsiyet çeşitliliği ve denetim komitesinin büyüklüğü değişkenlerinin istatistiksel olarak önemli derecede etkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca analiz sonucunda, denetim komitesi büyüklüğü ve yönetim kurulu büyüklüğü kar payı dağıtım düzeyi ile pozitif bir ilişki içerisindeyken, yönetim kurulu toplantılarının sıklığı ve yönetim kurulu cinsiyet çeşitliliği kar payı dağıtım düzeyi ile negatif bir ilişkiye sahip olduğunu tespit edilmiştir. Mehdi ve ark. (2017) yükselen piyasalarda yer alan 362 finansal olmayan firmanın sahiplik yapısı ve yönetim kurulu karakterlerinin kar payı dağıtım politikası üzerindeki etkisini 2003-2011 yılları için regresyon analiziyle araştırmıştır. Analiz sonucunda kar payı dağıtım kararlarının kurumsal sahiplik ve yönetim kurulunun faaliyetlerinden etkilendiği belirlenmiştir. Firmanın kar payı dağıtım politikası üzerine sahiplik yapısı ve yönetim kurulu bağımsızlığının istatistiksel olarak önemli derecede etkili olduğu; CEO ikiliği, yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulu toplantılarının sıklığı ile kar payı dağıtım politikasının ters yönlü hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Gusni (2017) Endonezya Borsasında kayıtlı 17 firmanın 2009-2015 verilerini dikkate alarak, firmaların kurumsal yönetim uygulamaları ile kar payı dağıtım politikası arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmada karlılık düzeyi ile kurumsal sahiplik oranının firmaların kar payı dağıtım kararlarını negatif etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Sani ve Musa (2017), 2006-2015 dönemi verileri ile Nijerya'da faaliyet gösteren mevduat bankalarının kurumsal yönetim davranışlarının kar payı dağıtım politikası üzerindeki etkilerini panel veri analiz yöntemi ile incelemiş, araştırmanın sonucunda sahiplik yapısı, yönetim kurulu büyüklüğü ve kompozisyonu değişkenlerinin kar payı dağıtım politikası üzerinde istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sumail (2018) Endonezya'da yer alan 90 firmanın 2013-2016 yıllarına ait verilerini kullanarak, kurumsal yönetimin kar payı dağıtım oranı üzerindeki etkisini ele almıştır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla panel veri regresyon modeli kullanılmış ve çalışmanın sonucunda kar payı dağıtım oranının kurumsal sahiplik, yönetim kurulu bağımsızlığı ve büyüklüğü ile negatif bir ilişki içerisinde bulunurken, yönetim sahipliği, CEO ikiliği ve sahiplik yoğunluğu ile pozitif bir ilişki içerisinde bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Oleksy ve Zygula (2018) Varşova Borsasında kayıtlı tüm firmaların 2004-2014 yılları arasında ki verilerini dikkate alarak, nakit kâr payı dağıtım politikası ile sahiplik yapısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda, sahiplik yapısı ile karlılık dolayısıyla kar payı dağıtım oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki saptamışlardır. Awwad ve Hamdan (2018) Körfez Birliklerinde yer alan ve enerji sektöründe faaliyet gösteren 8 firmanın 2008-2017 verilerini kullanarak, kar payı dağıtım oranı ile kurumsal yönetim arasında ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin test edilmesinde panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada CEO'nun aynı zamanda yönetim kurulu başkanı olmaması yönetim sahipliği, yönetim kurulu bağımsızlığı ve büyüklüğü faktörlerinin kar payı dağıtım politikası arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığına rastlanılmıştır. Abbas ve ark. (2018) firmaların kurumsal yönetim uygulamaları ile nakit kar payı dağıtım oranı arasında ilişki olup olmadığını incelemiştir. Çalışmada Karachi 100 Endeksinde yer alan firmaların 2011-2015 yıllarına ait verileri kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modelinin uygulandığı analiz sonucunda, yönetim kurulu büyüklüğü ile kar payı dağıtım oranı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, denetim komitesi ve CEO'nun aynı zamanda yönetim kurulu başkanı olmaması ile kar payı dağıtım oranı arasında ise pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Pahi ve Yadav (2018), Hindistan BSE 500 endeksinde işlem gören finansal olmayan 360 firma üzerinde yaptıkları çalışmada, firmaların kar payı dağıtım oranının ve kararının belirlenmesinde kurumsal yönetimin

etkili olup olmadığını 2012-2016 dönemleri için Tobit ve Logit regresyon testleri yardımıyla incelemiştir. Bulgular icracı olmayan yönetici ile kar payı dağıtım oranı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, yönetim kurulu büyüklüğü ile kar payı dağıtım oranı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Ridwan ve Pratiwi (2018) Endonezya'da finans sektöründe faaliyet gösteren 26 firmanın hisse başına kar payı dağıtımını etkileyen kurumsal yönetim faktörlerini incelemiştir. Uygulama verileri 2009-2014 yıllarına ait bağımsız örneklem t testi yöntemi ile incelenmiştir. Sonuç olarak araştırmaya konu olan firmaların kar payı dağıtımının belirlenmesinde kurumsal yönetimin belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Al-Kahmisi ve Hassan (2018) kurumsal yönetim faktörlerinin firmaların kar payı getirisine etkisini tespit etmek amacıyla Malezya'da faaliyet gösteren 6 ticari bankanın 2011-2015'e ait verilerini korelasyon ve ANOVA testleri yardımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular CEO ikiliği ve yönetim kurulu bağımsızlığı faktörlerinin firma kar payı dağıtım politikası üzerinde negatif etki oluşturduğu belirlenmiştir. Otekinrin ve ark. (2018) Nijerya Borsasında 21 ticari bankanın kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı ödemesine olan etkisini araştırmıştır. 2008-2012 verileri için nitel ve nicel yaklaşımlar kullanılmıştır. Bulgular, kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı dağıtım politikası üzerinde etkisini olduğunu, icracı olmayan yöneticilerin kar payı dağıtım politikası kararlarında önemli bir rol oynadığını ve icracı yöneticilerin büyüklüğü ile yönetim kurulu büyüklüğünün firmaların kar payı dağıtım politikası üstünde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Mardani ve ark. (2018), 2014-2016 arası Endonezya Borsasında kayıtlı ve finans sektöründe faaliyet gösteren 27 firmanın verilerini regresyon analizi yöntemini kullanarak, kurumsal yönetim faktörlerinin firmaların kar payı dağıtım oranları üstündeki etkilerini incelemiştir. Bulgular yönetim sahipliği ve yönetim kurulu bağımsızlığı ile kar payı dağıtım politikası arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, kurumsal sahiplik ve yönetim kurulu büyüklüğü ile kar payı dağıtım politikası arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Bista ve ark. (2019), 2010-2016 döneminde Nepal'de banka ve sigorta sektöründe faaliyet gösteren 21 firmanın kar payı dağıtım kararı ve getirisi ile kurumsal yönetim faktörleri arasındaki ilişkiyi çoklu regresyon analizi ile incelemiş ve araştırmaya konu olan firmaların kar payı dağıtım kararı ve getirisinin belirlenmesinde yönetim kurulu cinsiyet dağılımı, CEO ikiliği, yönetim mülkiyeti, yabancı ve kurumsal sahiplik oranı gibi kurumsal yönetim uygulamalarının belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pieloch-Babiarz (2019) çalışmasında Varşova Borsası'na kote olmuş 354 finansal olmayan firmanın kar payı dağıtım kararını etkileyen sahiplik yapısı ve yönetim kurulu faktörlerini araştırmıştır. Araştırma sonucunda kurumsal sahiplik oranının, yönetim kurulu ikiliğinin ve yönetim kurulu başkanın güçlendirilmesinin firmaların kar payı dağıtım kararlarının belirlenmesinde önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır. Rajput ve Jhunjhunwala (2019) Bombay Endeksi kapsamında 1546 Hindistan firmasının kurumsal yönetim değişkenlerinin hisse başına kar payı dağıtımına olan etkilerini 2006-2017 dönemi için test etmiştir. Tobit ve lojistik regresyon modellerinin kullanıldığı çalışma sonucunda kurumsal yönetimin firmaların kar payı dağıtım kararı üstünde önemli ve pozitif önemli bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Dewasari ve ark. (2019) çalışma ile 2010-2016 yıllarında Sri Lanka'da faaliyette bulunan 191 firmanın kar payı getirisi üstünde kurumsal yönetim mekanizmalarının etkilerini kanıtlamaya çalışmıştır. İkili lojistik regresyon ve sabit etkiler panel regresyon testlerinin kullanıldığı çalışmada araştırmaya konu olan firmaların kar payı ödemelerinin belirlenmesinde kurumsal yönetimin önemli belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Shafana ve Safeena (2019) Sri Lanka'da faaliyet gösteren finansal olmayan 96 firmanın 2011-2015 yıllarını kapsayan verilerini kullanarak yönetim kurulu bağımsızlığının firmanın hisse başına kar payı dağıtımını üzerindeki etkisini sabit etkiler panel veri yöntemiyle analiz ettikleri çalışmada yönetim kurulu bağımsızlığının firmalarda kar payı ödemesini arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde, firmaların kurumsal yönetim uygulamaları ile kar payı dağıtım politikaları arasındaki ilişkinin boyutunu araştıran ampirik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak, yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak kar payı dağıtım politikası, CEO ikiliği, sahiplik yapısı, yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsızlığı gibi faktörler arasındaki ilişki incelenmiş ve kar payı dağıtım politikasının genel olarak bu faktörler tarafından belirlendiği konusu üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan literatürde kar payı dağıtım politikası ile denetim mekanizmaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Literatürdeki bulgular, genel olarak kurumsal yönetim mekanizmalarını daha iyi uygulayan firmaların diğer firmalara göre daha yüksek kar payı dağıtım eğiliminde olduğunu göstermiştir. Ayrıca çoğu çalışmanın bulguları, iyi uygulanan kurumsal yönetimin hissedarlar ile yönetim arasındaki çıkar çatışmalarını azalttığını göstermektedir. Dolayısıyla, kurumsal yönetim uygulamalarının kar payı dağıtım politikası ile güçlü bir etkileşiminin olduğuna dair birçok çalışma finans literatüründe yerini almıştır. Bu çalışmada kurumsal yönetim kapsamında uygulamaya konulan denetim mekanizmalarının firmalarda optimal kar payı dağıtım kararlarının alınmasına ortam hazırlayabileceği öngörüsünden yola çıkılarak, elde edilecek bulguların firma ve yatırımcılar açısından kanıt oluşturması amaçlanmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada yükselen piyasalarda kar dağıtım politikası ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişki, Türkiye’de faaliyet gösteren firmaların kurumsal yönetim uygulamalarına ne derecede uyum gösterip göstermedikleri ve firmaların uyguladıkları kar payı dağıtım politikalarında kurumsal yönetim mekanizmalarından biri olan denetim komitesinin etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

4. Araştırma Yöntemi

Çalışmanın analizleri, Türkiye’de borsaya kayıtlı firmaların verileri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Analizler, 2002-2014 dönemini kapsamaktadır. Genel olarak kurumsal yönetim veri setinin oluşturulmaya başlaması 2002 yıllarında ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada analiz döneminin belirlenmesinde bu faktör etkili olmuştur. Analize konu veriler, Worldscope veri tabanından Datastream aracılığıyla sağlanmıştır. Analizler, Stata 14 ekonometri paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Analiz sürecinde kurumsal yönetim uygulamalarından kaynaklanabilecek içsellik problemi (endogeneity problem) önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu durumda En Küçük Kareler tahmin yönteminin uygulanması halinde, sapmalı ve tutarsız bulgular elde edilebilmektedir (Baltagi, 2013: 155). Kurumsal yönetim konusuna açıklık getiren teoriler çerçevesinde, Cornett, McNutt ve Tehranian (2009), Demsetz ve Lehn (1985), kurumsal yönetime ilişkin analizlerde içsellik probleminin dikkate alınmasının gerektiğini vurgulamışlardır. Wintoki ve diğ. (2012), kurumsal yönetim analizlerinde en küçük kareler veya sabit etkiler regresyon tahminlerinin yanıltıcı sonuçlar verebileceğini belirtmişlerdir. İçsellik probleminin üstesinden gelebilmek için dinamik panel veri tahmin yöntemlerinin uygulanması önerilmektedir (Windmeijer, 2005). Bu çalışmada, Arellano ve Bover (1991; 1995) ile Blundell ve Bond (1998), tarafından geliştirilen Sistem GMM yöntemi kullanılarak regresyon tahminleri yapılmıştır. Sistem GMM yöntemi, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinde etkin sonuçlar sağlamaktadır (Roodman, 2009; Mileva, 2007). Bu yöntem kullanılarak, değişen varyansa ve otokorelasyona dirençli tahminler yapılabilmektedir (Tatoğlu, 2013: 92-103). Sistem-GMM yöntemi, Fark-GMM yöntemine kıyasla daha az veri kaybına neden olduğu için özellikle tercih edilmiştir. (Arellano ve Bover, 1995; Blundel ve Bond, 1998).

Sistem GMM yönteminde araç değişkenlerin geçerli olması gerekmektedir. Araç değişkenlerin geçerliliğinin belirlenmesinde, Sargan test istatistiği kullanılmıştır. Diğer bir koşul ise, birinci

fark eşitliğin hata terimleri arasında ikinci dereceden otokorelasyon olmamasıdır. Bu aşamada Arellano ve Bond otokorelasyon test istatistiklerinden yararlanılmıştır.

Regresyon analizlerinin tutarlı ve geçerli olup olmadığı incelenirken, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi (Multicollinearity), varyans büyütme faktörü (Variance Inflation Factors-VIF) aracılığıyla değerlendirilmiştir. Bulgulara göre, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığı tespit edilmiştir. Değişen varyans probleminin tespitinde ise, Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testinden yararlanılmıştır. Bu test sonucunda, analizlerde dayanıklı (robust) tahminler yapılmıştır.

Kurumsal yönetim uygulamaları ve kar payı dağıtım politikası arasındaki ilişki, literatürde yer alan teorik çerçeve ve öngörüler incelenerek araştırma modelleri geliştirilmiştir. Bir firmanın yönetim kurulunun yapısı, bağımsızlığı ve piyasalardaki imajının kar payı dağıtım politikası üzerinde etkisi bulunmaktadır. Buna ek olarak, denetim komitesi, ikilik ve CEO özellikleri (yaş, eğitim ve görev hizmeti) gibi diğer yönetim kurulu özellikleri de kar payı dağıtım politikasını etkileyebilir. Araştırma modeli, kurumsal yönetime özgü değişkenler, firmaya özgü faktörler ve makroekonomik göstergeler çerçevesinde oluşturulmuştur. Araştırma modeli aşağıdaki gibidir;

$$NKPD_{it} = \alpha_0 + \beta_1 NKPD_{it-1} + \beta_2 DKB_{it} + \beta_3 İOYKÜ_{it} + \beta_4 İkilik_{it} + \beta_5 Uzmanlık_{it} + \beta_6 EBO_{it} + \beta_7 YKÖ_{it} + \beta_8 Yaş_{it} + \beta_9 Karlılık_{it} + \beta_{10} NAM_{it} + \beta_{11} YF_{it} + \beta_{12} SNA_{it} + \beta_{13} GSYİH_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

Eşitlikte i , firmaları ($i=1, \dots, N$), t ise analiz dönemini ($t=1, \dots, T$) göstermektedir. Değişkenlerle ilişkin hesaplama yöntemleri, Datastream kodları, değişken kısaltmaları ve değişken tanımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımları ve Hesaplamaları

Değişkenler	Kısaltma	Değişken Kodları (Datastream Codes)	Hesaplama Yöntemi
Nakit Kar Payı Dağıtım Oranı	NKPD	WC08906	Dağıtılan nakit kar payı/nakit akımı
Denetim Komitesinin Bağımsızlığı	DKB	CGBFO01V	Denetim komitesinde bulunan bağımsız yönetim kurulu üye oranı (%)
Den. Komitesinde İcra Olmayan Y. K. Üye Oranı	İOYKÜ	CGBFDP019	Denetim komitesinde icra olmayan yönetim kurulu üye oranı (%)
İkilik	İkilik	CGBSO09V	Yönetim kurulu başkanı ve CEO'nun aynı kişi olup olmadığı (Kukla değişken: Evet (1), Hayır (0))
Uzmanlık	Uzmanlık	CGBSO04V	Yönetim kurulunda belirli bir alanda (sektörel, finans) uzman olan üye oranı (%)
En Büyük Ortağın Payı	EBO	CGSRDP045	Oy hakkı olarak en büyük ortağın sahiplik oranı (%)
Yönetim Kurulu Ölçeği	YKÖ	CGBSDP060	Yönetim kurulu toplam üye sayısı
Yaş	Yaş	LN(Firma Yaşı)	Cari yıl ile firmanın kurulduğu yıl arasındaki fark
Karlılık	Karlılık	WC18191/WC01001	Faaliyet karı/net satışlar
Nakit Akım Marjı	NAM	WC08311/WC01001	Faaliyetlerden elde edilen nakit akımı/net satışlar
Yatırım Fırsatları	YF	WC04601/WC02301	Yatırım harcamaları/Maddi duran varlıklar
Serbest Nakit Akışı	SNA	WC5507	Hisse başına serbest nakit akışı
Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GSYİH	-	GSYİH büyüme hızı (%)

5. Bulgular

Bulgular genel olarak üç çerçevede ele alınmıştır. İlk olarak, araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve firmaların genel özellikleri ortaya konulmuştur. İkinci aşamada değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri incelenmiştir. Son olarak sistem GMM regresyon tahminleri yapılarak, kar payı dağıtım politikası ile kurumsal yönetim uygulamaları, firmaya özgü değişkenler ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

5.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırma modellerinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere yönelik tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizi Tablo 2 ve Tablo 3’de sırasıyla gösterilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Çeyrek Dilimleri				
				Min.	0.25	Medyan	0.75	Maks.
Nakit Kar Payı Dağıtım Or.	252	0.26	0.34	-0.27	0.07	0.18	0.36	2.97
Denetim Kom. Bağımsızlığı	127	0.49	0.46	0.00	0.00	0.50	1.00	1.00
İc. Olm. Yönt. Kur. Üy.	129	0.96	0.13	0.33	1.00	1.00	1.00	1.00
İkilik	137	0.14	0.35	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00
Uzmanlık	135	0.54	0.25	0.00	0.35	0.56	0.70	1.00
En Büyük Ortağın Payı	134	0.48	0.16	0.05	0.40	0.49	0.55	0.82
Yönetim Kurulu Ölçeği	137	11.53	3.37	5.00	9.00	11.00	14.00	21.00
Yaş	247	3.88	0.67	2.40	3.26	4.06	4.38	5.12
Karlılık	311	0.18	0.14	-0.49	0.08	0.16	0.25	0.75
Nakit Akım Marjı	317	0.19	0.16	-0.65	0.09	0.16	0.28	0.81
Yatırım Fırsatları	230	0.10	0.08	0.00	0.05	0.08	0.13	0.66
Serbest Nakit Akım Oranı	297	0.28	1.08	-8.25	0.03	0.26	0.64	3.57
GSYİH	338	0.25	0.21	-0.12	0.11	0.26	0.32	0.63

Tablo 2’ye göre firmalarda ortalama nakit kar payı dağıtım oranı 0.26 civarındadır. Denetim kurulundaki bağımsız yönetim kurulu üye oranı, 0.49 olarak bulunmuştur. Firmada icrai bir görevde bulunmayan yönetim kurulu üyelerinin oranı ise, ortalama 0.96 seviyesinde tespit edilmiştir. Yönetim kurulu başkanının aynı zamanda genel müdür olması (ikilik) durumu ortalama 0.14 civarında elde edilmiştir. Yönetim kurulu üyelerinden belirli bir alanda uzmanlığa sahip olan üye oranı 0.54 olarak tespit edilmiştir. En büyük sahiplik oranı, ortalama 0.48 civarındadır. Firmaların yönetim kurulu büyüklüğü, ortalama 11 kişiden oluşmaktadır. Ortalama firma yaşı 3.88 olarak hesaplanmıştır. Firmalarda satışların karlılık oranı 0.18, nakit akım marjı 0.19, yatırım fırsatları 0.10 ve hisse başına serbest net nakit akımı düzeyi ortalama 0.28 olarak hesaplanmıştır. GSYİH büyüme oranı 0.25 civarındadır.

Değişkenlere ait korelasyon analizi sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Pearson Korelasyon Katsayıları

	NKPD	NKPD _{t-1}	DKB	İÖYKÜ	İkilik	Uzmanlık	EBO	YKÖ	Yaş	Karlılık	NAM	YF	SNA
NKPD	1												
NKPD _{t-1}	0.517*** (0.000)	1											
DKB	0.097 (0.300)	0.055 (0.563)	1										
İÖYKÜ	0.135 (0.143)	0.082 (0.380)	0.037 (0.680)	1									
İkilik	0.041 (0.650)	0.042 (0.648)	0.060 (0.503)	0.074 (0.404)	1								
Uzmanlık	-0.045 (0.627)	-0.095 (0.302)	0.026 (0.775)	-0.123 (0.170)	0.083 (0.340)	1							
EBO	0.006 (0.950)	0.003 (0.978)	-0.288*** (0.001)	-0.022 (0.809)	0.0608 (0.485)	-0.055 (0.530)	1						
YKÖ	0.045 (0.620)	0.066 (0.471)	-0.209** (0.019)	0.042 (0.640)	-0.164* (0.055)	-0.365*** (0.000)	0.122 (0.162)	1					
Yaş	-0.005 (0.949)	-0.005 (0.951)	-0.239** (0.020)	-0.124 (0.223)	0.162 (0.102)	0.115 (0.247)	0.267*** (0.006)	0.115 (0.250)	1				
Karlılık	-0.088 (0.166)	-0.047 (0.480)	-0.082 (0.361)	-0.122 (0.167)	0.027 (0.755)	0.233*** (0.007)	0.167* (0.055)	-0.294*** (0.000)	-0.162** (0.014)	1			
NAM	-0.164*** (0.009)	-0.039 (0.562)	0.007 (0.934)	-0.101 (0.254)	-0.050 (0.558)	0.066 (0.450)	0.157* (0.071)	-0.145* (0.092)	-0.263*** (0.000)	0.599*** (0.000)	1		
YF	-0.011 (0.886)	-0.035 (0.656)	0.363*** (0.000)	0.072 (0.506)	0.050 (0.627)	0.119 (0.254)	-0.325*** (0.001)	-0.182* (0.075)	-0.331*** (0.000)	0.128* (0.053)	0.144** (0.029)	1	
SNA	-0.354*** (0.000)	-0.207*** (0.002)	-0.163 (0.074)	-0.056 (0.540)	0.055 (0.534)	0.092 (0.301)	0.010 (0.907)	-0.173 (0.048)	-0.075 (0.267)	0.281*** (0.000)	0.380*** (0.000)	-0.143** (0.031)	1
GSYİH	-0.021 (0.743)	-0.132** (0.046)	-0.192 (0.031)	0.067 (0.454)	0.006 (0.945)	0.008 (0.930)	0.027 (0.756)	0.023 (0.793)	-0.001 (1.000)	-0.134** (0.018)	-0.108 (0.056)	-0.136** (0.039)	-0.018 (0.761)

Not: Parantez içindeki rakamlar, ilgili katsayıya ilişkin standart hata değerini göstermektedir. *, ** ve *** ilgili katsayının %10, %5 ve %1 güven seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir.

Değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi Pearson korelasyon analizi ile incelenmiş olup, bağımlı değişken ile bağımlı değişkene ait gecikmeli değer arasında pozitif korelasyon ilişkisi olduğu saptanmıştır. Elde edilen bilgilere göre, nakit kar payı dağıtım ile nakit akım marjı ve serbest nakit akımı oranı arasında negatif yönlü bir ilişki gözlenmektedir. Tablo 3’de açıklayıcı değişkenlere ait en yüksek korelasyon ilişkisi karlılık ve nakit akım marjı arasında 0.599 olarak elde edilmiştir. En düşük korelasyon ilişkisi ise, yatırım fırsatları ile karlılık arasında elde edilmiş olup, 0.128 korelasyon katsayısı şeklinde elde edilmiştir. Firmaların nakit kar payı dağıtım politikaları ile nakit akım marjı arasında istatistiksel açıdan anlamlı negatif korelasyon ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, serbest nakit akımı oranı arttıkça nakit kar payı dağıtım oranının azaldığını gösteren negatif yönlü korelasyon bulgusuna ulaşılmıştır.

5.2. Sistem GMM Regresyon Tahmin Sonuçları

Nakit kar payı dağıtım oranını etkileyen faktörler, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) yöntemi temelinde analiz edilmiştir. Regresyon tahminleri, teorik yaklaşımlar göz önünde bulundurularak, farklı değişkenlerin modele dahil edilmesi yoluyla birçok model üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma modelleri ve elde edilen bulgular Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Sistem GMM Regresyon Analizi Sonuçları

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11
	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD	NKPD
NKPD _(t-1)	0.410** (0.192)	0.539* (0.301)	0.525*** (0.168)	-0.350 (0.567)	0.337** (0.143)	0.715*** (0.173)	0.659* (0.353)	1.050*** (0.379)	0.222** (0.109)	0.254 (0.160)	0.740*** (0.206)
DKB	0.060 (0.070)	0.019 (0.084)	0.098* (0.053)		0.001 (0.052)	0.024 (0.025)	0.005 (0.078)	0.020 (0.035)	0.090** (0.040)	0.118* (0.068)	0.024 (0.019)
İÖYKÜ		0.681 (0.682)			0.504* (0.262)	0.924** (0.362)	0.931*** (0.361)	0.613 (0.592)	-0.002 (0.444)	-0.071 (0.408)	0.910** (0.437)
İkilik	0.054 (0.139)	0.335 (0.290)	0.094 (0.064)	-0.713** (0.337)	-0.105 (0.074)						-0.128 (0.221)
Uzmanlık	-0.065 (0.288)	-0.375* (0.208)	-0.326 (0.245)	0.270 (0.523)							
EBO	-0.690 (0.775)	-0.889* (0.517)						0.502 (1.010)	-0.082 (0.399)	-0.037 (0.282)	
YKÖ	-0.035*** (0.012)	-0.038*** (0.010)	-0.070*** (0.024)	-0.021 (0.020)	-0.001 (0.008)	-0.161*** (0.053)	-0.143*** (0.038)	-0.157* (0.081)	0.022 (0.058)	0.016 (0.048)	-0.124** (0.058)
YKÖK			0.001 (0.001)			0.006*** (0.002)	0.005*** (0.002)	0.005* (0.003)	-0.000 (0.002)	0.000 (0.002)	0.004* (0.002)
Yaş	0.229* (0.119)	0.108 (0.149)	0.208*** (0.072)	0.161** (0.081)	-0.049 (0.064)	0.041 (0.047)	0.054 (0.070)	0.065 (0.146)			0.001 (0.080)
Karlılık	-0.287 (0.394)		-0.396 (0.273)	-0.056 (0.153)				-0.324 (0.837)	-0.117 (0.470)	-0.122 (0.393)	
NAM				-0.033 (0.025)	-0.045*** (0.007)		-0.018 (0.024)				
YF					-0.479 (0.972)						
SNA		0.054 (0.370)					-0.332 (0.398)			0.023 (0.784)	
GSYİH	0.404 (0.321)	0.219 (0.403)	0.459** (0.210)	0.188 (0.405)	-0.231 (0.184)	0.162 (0.241)	-0.136 (0.346)	0.438 (0.442)	0.256 (0.343)	0.292 (0.379)	0.222 (0.292)
Wald Testi	1015.804	2196.156	571.271	427.997	376.759	340.449	470.949	269.063	133.756	81.024	21.324
P Değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.006
AR(1) p değeri	0.062	0.091	0.087	0.083	0.048	0.071	0.083	0.065	0.034	0.073	0.083
AR(2) p değeri	0.301	0.563	0.518	0.406	0.808	0.993	0.901	0.434	0.482	0.657	0.748
Sargan test	7.330	11.666	4.756	6.292	25.526	9.172	14.956	8.239	28.301	28.623	10.627
Sargan test p değeri	0.966	0.864	0.997	0.985	0.182	0.688	0.528	0.941	0.205	0.329	0.715

Not: Parantez içindeki rakamlar, ilgili katsayıya ilişkin standart hata değerini göstermektedir. *, ** ve *** ilgili katsayının %10, %5 ve %1 güven seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlere ait ortalama VIF değeri, 1.94 civarındadır. Breusch-Pagan/Cook-Weisberg test sonucu doğrultusunda dayanıklı (robust) tahminler yapılmıştır (chi²: 25.08, p değeri:0.000).

Tablo 4'te nakit kar payı dağıtım oranını etkileyen faktörlere ilişkin Sistem GMM regresyon analizi sonuçları görülmektedir. Elde edilen bulguların geçerli ve güvenilir olup olmadığını gösteren test istatistikleri tablonun altında yer almaktadır. Buna göre, Wald Chi² test istatistiği, ilgili modellerin istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir. Oluşturulan modellerin tamamında, birinci dereceden otokorelasyon problemi olmadığını göstermektedir. Arellano/Bond AR(1) test istatistiği sonucunda elde edilmiştir. Araç değişkenlerin yeterli kullanıldığına ilişkin bulgu ise, Sargan Test istatistiği sonuçlarında görülmektedir. Bu doğrultuda, cari kar payı dağıtım oranının bir önceki kar payı dağıtım oranıyla pozitif ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, geçmiş dönemde kar payı dağıtım oranlarının cari dönemde kar payı dağıtım oranlarının artacağı anlamına gelmektedir.

Denetim komitesinde bulunan bağımsız üye oranı ile kar payı dağıtım oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif ilişki elde edilmiştir. Denetim komitesinin bağımsızlık düzeyi arttıkça, firmada kar dağıtım oranı artmaktadır. Temsil teorisiyle uyumlu olan bu bulgu, bağımsız üyelerin yatırımcıların faydasına olacak şekilde kar payı dağıtımını konusunda karar alınmasında etkili olduklarını göstermektedir. Böylelikle, yatırımcı ile yöneticiler arasındaki temsil problemleri ve maliyetlerinin azalacağı düşünülebilir. Bu bulgu, denetim komitesinde bulunan ve firmada icra görevi olmayan üyelerin yüzde oranı arttıkça, kar dağıtım oranının artması bulgusuyla tutarlıdır. Denetim komitesinin bağımsızlığı ile kar payı dağıtım politikası arasındaki anlamlı ve pozitif ilişki bulgusuna Belden ve ark. (2005), Kajola, (2008), Kyereboah-Coleman, (2008), Setia-Atmaja (2009), Al-Swidi ve ark. (2012), Abor ve Fiador (2013), Roy (2015), Elmagrhi ve ark. (2017) ve Rajput ve Jhunjhunwala (2019) çalışmalarında rastlanmaktadır.

Denetim komitesinin bağımsızlığı, optimal kararlar alınabilmesi ve firma faaliyetlerinin etkin denetimi açısından çok önemlidir. Böylelikle, yönetici-hissedar, yönetici-borç veren ve hissedar-borç veren arasındaki çıkar çatışmalarına neden olabilecek konular etkin bir şekilde denetlenebilmektedir. Firmada yönetim kurulunun bağımsızlığını gösteren diğer ölçüt, CEO ile yönetim kurulu başkanının aynı kişi olup olmadığıdır. CEO ile yönetim kurulu başkanının aynı kişi olması hali, ikilik (duality) olarak ifade edilmekte ve bu durumda yönetim kurulunun optimal kararlar alamayacağı temsil teorisi çerçevesinde öne sürülmektedir. Model 4'te ikilik ile kar payı dağıtım oranı arasında negatif ilişki olduğu görülmektedir. CEO ve yönetim kurulu başkanının aynı kişi olması halinde, kar payı dağıtım oranının azaldığı tespit edilmiştir. Genel müdür ile yönetim kurulu başkanının farklı kişilerden oluşması firmalarda etkin ve verimli bir denge ilişkisinin kurulması açısından önemlidir, bu durum firmalarda iyi kurumsal yönetim uygulamalarının varlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, CEO'nun yönetim kurulu üzerinde etkisinin artması ise, firmalarda zayıf bir kurumsal yönetim göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Core, Holthausen ve Larcker, 1999). Bir firmayı iflasa kadar sürükleyecek bir bilgi yönetim tarafından gizli tutulabilir ve bu gizli bilgilerin CEO'nun aynı zamanda yönetim kurulu başkanı olması durumunda ortaya çıkarılması veya kamuya açıklanması güçleşebilmektedir (Kolias, Arnis ve Kypriotelis, 2019). Jensen (1993) genel müdür ile yönetim kurulu başkanının aynı kişi olması durumunda, yönetim kurulu temel görevlerini yerine getiremeyeceğini belirtmiştir. Çünkü genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu başkanı olması yönetim kurulunun üzerinde bir baskı yaratacaktır. Ayrıca, iç kontrol sisteminin zayıflamasına ve CEO'nun yönetim kurulu üzerinde kontrol gücünün daha fazla olmasına neden olacaktır (Mehdi, Sahut ve Teulon, 2017). Bu durum ise, hissedarların yönetim kurulu tarafından verilen kararları kontrol etmesini ve sorgulamasını zorlaştıracaktır. İkilik ile kar payı dağıtım politikası arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer bulguya, Kyereboah-Coleman (2007), Chen ve ark. (2011), Chaghadari ve Charleshori (2011), Arshad ve ark. (2013), Abor ve Fiador (2013), Schen ve Suffian (2014), Shahid ve ark. (2016), Mehdi ve ark. (2017), Al-Kahmisi ve Hassan (2018), Sumail (2018), Mohan ve Chandramohan (2018) ve Mollah, Faroogue, Mobarek ve Molyneux (2019) çalışmalarında rastlanmıştır.

Yönetim kurulunda bulunan ve sektöre ya da belirli bir alanda özel uzmanlığa sahip olan üyelerin olması halinde, daha etkin kararlar alınabilmesi beklenmektedir. Bu çalışmada, yönetim kurulunda belirli bir alanda uzman olan üyelerin sayısının artması halinde, kar payı dağıtım oranı bu artıştan olumsuz yönde etkilenmektedir. Belirli bir alanda uzman olan ve spesifik bilgiye sahip olan üyelerin firmanın ofinansman politikasıyla uyumlu kararlar alınması konusunda katkı sundukları anlaşılmaktadır. Bu üyelerin yatırım kararları sürecinde etkili oldukları sonucuna varılabilir. Benzer bir bulguya, Cunningham (2008) çalışmasında rastlanılmıştır.

Kar payı dağıtım oranını azaltan diğer bir faktör ise, firmanın sahiplik yapısında yer alan oy hakkı olarak en büyük ortağın varlığıdır. Firmada alınan kararların, büyük ortak tarafından belirleniyor olması, firmaya taraf kesimler açısından bu kararların etkin alınmadığının bir göstergesi olabilir. Bu çalışmada, büyük ortağın yüzde oranı ile kar payı dağıtım oranı arasında negatif ilişki olduğu saptanmıştır. Firmada büyük ortağın yüzde payı arttıkça, kar payı dağıtım oranı azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, kar dağıtılmayıp firma bünyesinde otofinansman yapıma eğilimi artmaktadır. Bu tür firmalarda, borç finansmanının neden olabileceği risk artışından kaçınıldığı şeklinde de yorumlanabilir. En büyük ortağın varlığı ile kar payı dağıtım politikası arasındaki anlamlı ve negatif ilişki bulgusuna Maury ve Pajuste, (2005), Bena ve Hanousek, (2008), Barclay, Holderness ve Sheehan, (2009), Harada ve Nguyen (2011) çalışmalarında rastlanmaktadır.

Yönetim kurulunun ölçeği ile kar payı dağıtım oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı doğrusal olmayan ilişki tespit edilmiştir. Yönetim kurulunun ölçeğindeki artış başlangıçta kar payı dağıtım oranını azaltırken, ölçeğin daha da artması halinde kar payı dağıtım oranında artış görülmektedir. Firma yaşı ile kar payı dağıtım oranı arasındaki pozitif ilişki bulgusu da dikkate alındığında, faaliyetine uzun yıllardır devam eden firmalarda kurumsal yapının gelişmiş olması beklenebilir. Vekalet teorisine göre, yönetim kurulu büyük olan firmalarda üst yönetimin kontrolünün daha etkin bir şekilde yapılabileceği savunulmaktadır (Jensen ve Meckling, 1976). Büyük ölçekli yönetim kurullarının kurumsal açıdan daha etkin kararlar alınabilmesine ortam hazırladığı vurgulanmaktadır (Gill ve Obradovich, 2012; Ghasemi, Madrakian ve Keivani, 2013; Abor ve Fiodor, 2013; Iqbal, 2013). Bu kapsamda büyük ölçekli yönetim kurulunda kar payı dağıtım oranının artmasıyla, ileri yaştaki firmaların kar payı dağıtım oranındaki artış bulgusu birbirini destekler niteliktedir. Yönetim kurulunun büyüklüğü ile kar payı dağıtım politikası arasındaki anlamlı ve pozitif ilişki bulgusu Kiel ve Nicholson (2003), Ozkan ve Mancinelli (2006), Litai ve ark. (2011), Afzal ve Sehrish (2010), Gill ve Obradovich (2012), Arshad ve ark. (2013) Ajanthan (2013), Mansourinia ve ark. (2013), Uwalomwa ve ark. (2015) çalışmalarının sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Firmalarda nakit kar payı dağıtımını, yaşam eğrisine göre değişebilmektedir. Yeni kurulan firmaların nakit ihtiyacının daha fazla olabileceği dikkate alındığında, oto finansmana yönelmeleri ve nakit kar payı dağıtımından kaçınmaları muhtemel görülmektedir. Diğer yandan yeni kurulan bir firmanın piyasadaki kredibilite seviyesi düşük olabileceğinden, fon ihtiyacını borçlanma yoluyla karşılaması da daha maliyetli olabilecektir. Bu çalışmada firma yaşı ile kar payı dağıtım politikası arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki elde edilmiştir. Firma yaşı arttıkça, kar payı dağıtım eğilimlerinin arttığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu, Stepanyan (2011), Wang, Ke, Liu ve Huang (2011), Afza ve Mirza (2011), Tamimi, Takhtaei ve Malchi (2014), Al-Najjar ve Kilincarslan (2018) çalışmaları ile tutarlılık göstermektedir.

Firmaya özgü yapının kar dağıtım oranına etkisi, bilanço verileri üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda nakit akımı oranı, karlılık oranı ve yatırım fırsatları değişkenleri ile kar dağıtım oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir bulgu elde edilememiştir. Diğer yandan firmada hisse başına düşen serbest nakit akımı oranının artması halinde kar dağıtım oranının azaldığı saptanmıştır. Bir firmada serbest akımlarının fazla olması, temsil maliyetlerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Burada elde edilen negatif ilişki bulgusu, temsil teorisine kanıt oluşturmaktadır. Gayrisafi yurtiçi hasıla oranı ile kar dağıtım oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki elde edilmiştir. Piyasalarda genel olarak ekonomik büyüme söz konusu olduğunda, firmaların kar dağıtım oranının arttığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular, kişi başına düşen GSYİH'nin yükselmesi durumunda firmaların kar payı dağıtımlarının daha muhtemel olduğu sonucunu göstermektedir. Böylelikle, firmalar faaliyetleri sonucu elde ettiği kazançları hissedarlara daha fazla nakit kar payı

olarak ödedikleri belirlenmiştir. Bu bulguya, Lin ve ark. (2018), Yaseen (2019) çalışmalarında ulaşıldığı görülmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Kurumsal yönetim, bir firma üzerinde olumlu yönetim ve performans kontrolü sağlamada temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Kurumsal yönetim ortakların çıkarlarını korumaya ve kuruluşların firma değerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Firmanın piyasa değeri yükselmesi, firmaya taraf kesimlerin tamamı açısından değer yaratılması sürecidir. Ancak firma yönetimi daha uzun vadede planlar yaparken, firma hissedarları düzenli bir kar payı almayı isterler. Bu durumda firma yönetimi firmanın piyasa değeri ile hissedarların kar payı dağıtım beklentileri arasında optimal bir denge kurmak zorunda kalacaklardır. Aksi takdirde, istikrarsız bir kar payı dağıtım politikasından dolayı hissedarlar beklentilerini alamadıklarında mevcut hisse senetlerini satma eğilimine girebilirler. Bu durum ise firmanın hisse senedi değerini düşürerek, piyasa değerini olumsuz yönde etkiler. Kurumsal yönetim standartlarına uyumlu olan bir firmada, hissedarların izleme ve denetleme maliyetleri azalarak, vekalet maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren firmaların kurumsal yönetim uygulamalarının nakit kar payı dağıtım kararları üzerindeki etkisi, denetim komitesinin bağımsızlığı ekseninde araştırılmıştır. Buradan hareketle, kurumsal yönetim uygulamaları ve firmaya özgü değişkenler ile kar payı dağıtım politikası arasındaki ilişkiler Sistem GMM regresyon yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Bulgular, firmaların nakit kar payı dağıtım oranı düzeylerinin bir önceki dönemde yapılan nakit kar payı dağıtım oranı düzeyinden pozitif yönde etkilendiğini göstermiştir. Denetim komitesinin bağımsızlığı arttıkça nakit kar payı dağıtım oranının arttığını gösteren önemli bir bulguya ulaşılmıştır. Firmalarda nakit kar payı dağıtım oranı, yönetim kurulunda icrai görevi olmayan yönetim kurulu üye oranındaki artıştan, firma yaşının artmasından ve faaliyette bulunulan ekonomideki büyümeden olumlu yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Buna karşın nakit kar payı dağıtım oranı, ikilik, özel uzmanlığa sahip üye oranının artması ve büyük ortağın sahiplik oranındaki artıştan negatif yönde etkilenmektedir. Çalışmada öne çıkan diğer önemli bir bulgu ise, yönetim kurulu ölçeği ile nakit kar payı dağıtım oranı arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Firmaya özgü faktörler incelendiğinde ise, nakit akım marjı arttıkça nakit kar payı dağıtım oranı azaldığı belirlenmiştir. Satışların karlılığı, yatırım fırsatları ve serbest nakit akımı oranı ile nakit kar payı dağıtım oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir bulguya ulaşılamamıştır.

Elde edilen bulgular teorik açıdan değerlendirildiğinde, denetim komitesinin bağımsızlığının artması halinde, nakit kar payı dağıtımının artması sonucu vekalet teorisinin öngörülerıyla uyumludur. Benzer şekilde ikilik konusunda elde edilen negatif ilişki bulgusu da vekalet teorisini desteklemektedir. Kar payı dağıtım politikası açısından bakıldığında, büyük ortağın sahiplik yapısındaki artış ile nakit kar payı dağıtım oranı arasındaki negatif ilişki bulgusu, firmaların oto finansman eğiliminde olduklarına işaret etmektedir. Bu eğilim, Finansal Hiyerarşi teorine kanıt oluşturmaktadır. Yönetim ağırlıklı olarak hissedarlara kar payı dağıtmak yerine firmanın serbest nakit akımlarının firma bünyesinde bırakılmasından yana kararlar almaktadır. Burada dış finansmanın neden olabileceği maliyetlerden kaçınılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada nakit kar payı dağıtım oranının etkileyebilecek kurumsal yönetim uygulamaları üyelerin ve komitelerin bağımsızlık düzeylerine odaklanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, kurumsal yönetim uygulamalarının firmalar açısından çok önemli sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, firmaların küresel krizlere karşı dayanıklı olabilmeleri ve yüksek rekabet koşullarında ayakta kalabilmeleri için kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması ve yay-

gınlştırılması önemlidir. Bu durum özellikle ¼lke ekonomisi açısından da ¼nem arz etmektedir. Bu kapsamda kurumsal y¼netim standartlarına uygunluğun, ihmal edilmemesi gereken ¼nemli bir fakt¼r olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın finans literat¼r¼ne, firmalara ve yatırımcılara ¼nemli katkılar sağlaması beklenmektedir. ¼ncelikle firmalarda genel m¼d¼rlerin y¼netim kurulunda yer almadığı durumlarda, firmaların daha etkin bir kar payı dağıtım politikası y¼r¼tt¼kleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, y¼netim kurulu ile denetim komitesinde icracı olmayan ¼ye sayısının daha fazla olmasının ve denetim komitesinin bağımsızlığının kar payı dağıtım kararları ¼zerinde olumlu bir etkisinin olduğu ve kar payı dağıtım kararlarının alınması konusunda daha doğru adımların atılmasına yardımcı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda firmaların, y¼netim ve hissedarlar arasındaki denge ilişkisini etkileyen kar payı dağıtım politikasını optimal seviyelerde tutmaları gerekmektedir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası yatırımların firmalar için en ¼nemli finans kaynaklarından biri olduğu dikkate alındığında başta gelişmekte olan ¼lkelerdeki firmaların kar payı dağıtım politikalarını etkili bir biçimde gerçekleştirebilmelerinin etkin bir kurumsal y¼netim anlayışının sağlanması ile m¼mk¼n olacağı s¼ylenebilir. Ayrıca, T¼rkiye’de faaliyet g¼steren firmaların kurumsal y¼netim uygulamalarının kar payı dağıtım politikası ile g¼l¼ bir etkileşim içerisinde olduğu dikkate alındığında, kurumsal y¼netim uygulamalarının daha etkin kullanımını teşvik ederek buna y¼nelik yasal d¼zenlemeler yapılması ¼nerilmektedir. Çalışmanın, kurumsal y¼netim ile kar payı dağıtım politikaları arasındaki ilişkinin farklı ¼lkelere ait veriler kullanılarak analiz edilmesi ve kurumsal y¼netimin diğer ¼zellikleri dikkate alınarak incelenmesi şeklinde yapılabilecek olan yeni çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

ıkar atışması: Yazarlar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abbas, M., Qureshi, S. U., Ahmed, M. M., & Rizwan, M. (2018). Corporate governance and dividend payout policy: Mediating role of leverage. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 38(1), 62-86.
- Abdelsalam, O, El-Masry, A., & Elsegini, S. (2008). Board composition, ownership structure and dividend policies in an emerging market: Further evidence from CASE 50. *Managerial Finance*, 34(12), 953-964.
- Abor, J., & Fiador, V. (2013). Does corporate governance explain dividend policy in Sub-Saharan Africa? *International Journal of Law and Management*, 55(3), 201-225.
- Adaoglu, C. (2000). Instability in the dividend policy of the Istanbul stock exchange (ISE) corporations: Evidence from an emerging market. *Emerging Markets Review*, 1(3), 252-270 [https://doi.org/10.1016/S1566-0141\(00\)00011-X](https://doi.org/10.1016/S1566-0141(00)00011-X)
- Adjaoud, F., & Ben-Amar, W. (2010). Corporate governance and dividend ratio: Shareholders' protection or expropriation? *Journal of Business Finance & Accounting*, 37, 648-667.
- Adjaoud, F., & Hermassi, N. (2017). The Impact of corporate governance mechanisms on the dividend policy of Canadian firms: Empirical study, *International Journal of Business, Accounting, and Finance*, 11(1), 90-115.
- Afsari, N. (2014). Relationship between corporate governance and dividend payment policy of companies listed in Tehran stock exchange. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 8(11), 1891-1899.
- Afza, T., & Mirza, H. H. (2010). Ownership structure and cash flows as determinants of corporate dividend policy in Pakistan. *International Business Research*, 3(3), 210-221.
- Afzal, M., & Sehrish, S. (2010). Ownership structure, board composition and dividend ratio in Pakistan. *COMSATS Institute of Information Technology*, Islamabad-Pakistan, 24.
- Agrawal, A., & Knoeber, C. R. (1996). Firm performance and mechanisms to control agency problems between managers and shareholders. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 31, 377-397. <http://dx.doi.org/10.2307/2331397>
- Ahmad, G. N. (2015). Does corporate governance affect dividend policy: Evidence from ASEAN emerging market. *Risk Governance & Control: Financial Markets & Institutions*, 5(1), 88-94.
- Ajanthan, A. (2013). Corporate governance and dividend ratio: A study of listed hotels and restaurant companies in Sri Lanka. *International Journal of Management, IT and Engineering*, 3, 98-114.
- Aksoy, E. E. (2017). *Finansal yönetim: Teorik yaklaşımlar, çözümlü örnekler ve öneri yaklaşımlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alchian, A. A., & Demsetz, H. (1972). Production, information costs, and economic organization. *American Economic Review*, *American Economic Association*, 62(5), 777-795.
- Al-Kahmisi, T. A., & Hassan, H. H. (2018). The effects of corporate governance on dividend payout policies in Malaysian banks. *International Journal of Advanced Research and Publications*, 2(2), 29-37.
- Al-Najjar, B., & Hussainey, K. (2009). The association between dividend payout and outside directorships. *Journal of Applied Accounting Research*, 10(1), 4-19.
- Al-Najjar, B., & Kilincarslan, E. (2017). Corporate dividend decisions and dividend smoothing: New evidence from an empirical study of Turkish firms. *International Journal of Managerial Finance*, 13(3), 304-331, <https://doi.org/10.1108/IJMF-10-2016-0191>
- Al-Rahahleh, A. S. (2017). Corporate governance quality, board gender diversity and corporate dividend policy: Evidence from Jordan. *Australasian Accounting Business & Finance Journal*, 11(2), 86-104.
- Al-Swidi, A. K., Fadzil, F. H., & Al-Matari, Y. A. (2012). The impact of board characteristics on firm performance: Evidence from nonfinancial listed companies in Kuwaiti stock exchange. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 2(2), 310-332.
- Amina, H. (2015). Dividend policy and corporate governance in Saudi stock market: Outcome model or substitute model? *Corporate Ownership and Control*, 12(2), 74-91.
- Arellano, M. & Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58, 277-297.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.
- Arshad, Z., Akram, Y., Scholar, M., Amjad, M., & Usman, M. (2013). Ownership structure and dividend ratio. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(3), 378-401.

- Ataay, A. (2006). *Aile işletmelerinde başkacılık ve koruma: Vekâlet maliyetleri*, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Aile 2. Aile İşletmeleri Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul, 64-71.
- Awwad, B. S. A. L., & Hamdan, A. M. A. (2018). Gulf cooperation council energy sectors governance and dividend policy. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8(4), 163-171.
- Aydın, N., Başar, M., & Coşkun, M. (2015). *Finansal yönetim* (2. bs.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, A. D., & Cavdar, S. C. (2015). Corporate governance and dividend policy: An empirical analysis from Borsa İstanbul Corporate Governance Index (XKURY). *Accounting and Finance Research*, 4(3), 66-76.
- Aygün, M., & Sayın, C. (2016). Kurumsal yönetim ve denetim kalitesi: Borsa İstanbul şirketleri üzerine bir inceleme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 618(53), 51-58.
- Baltagi, B. H. (2013). *Econometric analysis of panel data* (5th Ed.). Chichester: John Wiley and Sons.
- Barclay, M., Holderness C., & Sheehan, D. (2009). Dividends and corporate shareholders. *Review of Financial Studies*, 22(6), 2423-2455, <https://doi.org/10.1093/rfs/hhn060>
- Belden, S., Fister, T., & Knapp, B. (2005). Dividends and directors: Do outsiders reduce agency costs? *Business and Society Review*, 110(2), 171-180.
- Bena, J., & Hanousek, J. (2008). Rent extraction by large shareholders: Evidence using dividend policy in the Czech republic. *Czech Journal of Economics and Finance*, 58(3-4), 106-130.
- Berle, A., & Means, G. (1932). *The modern corporation and private property*. New York: Commerce Clearing House.
- Bhattacharya, S. (1979). Imperfect information, dividend policy, and the bird in the hand fallacy. *The Bell Journal of Economics*, 10(1), 259-270.
- Bista, N., Bartaula, N. R., Shrestha, O., Gnawali, P., Lamichhane P., & Parajuli, P. (2019). Impact of corporate governance on dividend policy of Nepalese enterprises. In R. Rajagopal, Behl (Eds.), *Business governance and society*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94613-9_21
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.
- Bokhari, H. W., & Khan, M. A. (2013). The impact of capital structure on firm's performance (a case of non-financial sector of Pakistan). *European Journal of Business and Management*, 5(31), 2222-2839.
- Bolodeoku, I. (2006). Corporate governance: The law's response to agency costs in Nigeria. *Brooklyn Journal of International Law*, 32(2), 467-522.
- Born, J. A., & Rimbey, J. N. (1993). A test of Easterbrook hypothesis regarding dividend payments and agency costs. *The Journal of Financial Research*, 16(3), 251-260.
- Borokhovich, K., Brunarski, K., Harman, Y., & Kehr, J. (2005). Dividends, corporate monitors and agency costs. *Financial Review*, 40, 37-65.
- Brealey, R., & Myers, S. (2005). *Principles of corporate finance* (8th Ed.). London: McGraw-Hill.
- Cansızlar, D. (2003). *Kurumsal yönetim ilkeleri*. SPK. <https://ecgi.global/sites/default/files/codes/documents>
- Ceylan, A., & Korkmaz, T. (2017). *İşletmelerde finansal yönetim*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Chae, J., Kim, S., & Lee, E. (2009). How corporate governance affects payout policy under agency problems and external financing constraints. *Journal of Banking and Finance*, 33, 2093-2101.
- Chaghadari, M. F., & Chaleshtori, G. N. (2011). Corporate governance and firm performance. *International Conference on Sociality and Economics Development IPEDR*, 10, 484-489.
- Chen, L. T., Lim C., & Kim, Y. C. (2011). Financial characteristics, corporate governance and the propensity to pay cash dividends of Chinese listed companies. *International Business and Management*, 3(1), 176-188.
- Chen, Z., Cheung, Y-L., Stouraitis, A., & Wong, A. W. S. (2005). Ownership concentration, firm performance and dividend policy in Hong Kong. *Pacific-Basin Finance Journal*, 13, 431-449.
- Chung, K. H., Elder, J., & Kim, J. C. (2010). Corporate governance and liquidity. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 45(2), 265-291.
- Clarke, T. (2004). *Theories of corporate governance: The philosophical foundations of corporate governance*. London and New York: Routledge.
- Core, J. E., Holthausen, R. W., & Larcker, D. F. (1999). Corporate governance, chief executive officer compensation, and firm performance. *Journal of Financial Economics*, 51, 371-406.

- Cornett, M. M., McNutt, J. J. & Tehranian, H. (2009). Corporate governance and earnings management at large U.S. bank holding companies. *Journal of Corporate Finance*, 15, 412-430.
- Crutchley, C. E., & Hansen, R. S. (1989). A test of the agency theory of managerial ownership, corporate leverage, and corporate dividends. *Financial Management*, 18, 36-46. <http://dx.doi.org/10.2307/3665795>
- Cunningham, L. A. (2008). Rediscovering board expertise: Legal implications of the empirical literature. *U. Cin. L. Rev.*, 465, <https://doi.org/10.2139/ssrn.1024261>
- Demsetz, H., & Lehn, K. (1985). The structure of corporate ownership: Causes and consequences. *Journal of Political Economy*, 93, 1155-1177, <http://dx.doi.org/10.1086/261354>
- Deshmukh, S. (2005). The effect of asymmetric information on dividend policy. *Quarterly Journal of Business and Economics*, 44(1), 107-127.
- Dewasari, N., Koralalage, Y. W., Azeez, A. A., Jayarathne, P., Kuruppuarachchi, D., & Weerasinghe, V. (2019). Determinants of dividend policy: Evidence from an emerging and developing market. *Managerial Finance*, 45(3), 413-429. <https://doi.org/10.1108/MF-09-2017-0331>
- Diñçergök, B., & Pirgaip, B. (2018). Kâr payı dağıtımı ve nakit akışı belirsizliği ilişkisi: BİST imalat sektörü firmalarında bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 422-442.
- Doğan, M. (2018). Kurumsal yönetimin teorik temelleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(1), 84-96.
- Drobotz, W., Schillhofer, A., & Zimmermann H. (2004). Corporate governance and expected stock returns: Evidence from Germany. *European Financial Management*, 10(2), 267-293. <https://doi.org/10.1111/j.1354-7798.2004.00250.x>
- Easterbrook, F. H. (1984). Two agency-cost explanations of dividends. *The American Economic Review*, 74(4), 650-659.
- Eckbo, B. E., & Verma, S. (1994). Managerial share ownership, voting power, and cash dividend policy. *Journal of Corporate Finance*, 1, 33-62.
- Elmagrhi, M. H., Ntim, C. G., Crossley, R. M., Malagila, J., Fosu, S., & Vu, T. V. (2017). Corporate governance and dividend policy in UK listed SMEs: The effect of board characteristics. *International Journal of Accounting and Information Management*, 25(4), 459-483. <http://dx.doi.org/10.1108/IJAIM-02-2017-0020>
- Fakhari, H., & Yusefalitabar, N. (2010). Evaluating the relationship between dividend policy and corporate governance in Tehran stock exchange firms. *Journal of Accounting and Auditing Reviews*, 62, 69-84.
- Ghasemi, R. S., Madrakian, H., & Keivani, F. S. (2013). The relationship between the corporate governance and the stock institutional ownership with the dividend - a case study of Tehran. *Journal of Business and Management*, 15(2), 65-69.
- Ghosh, C., & Sirmans, C. F. (2006). Do managerial motives impact dividend decisions in REITs? *Journal of Real Estate Finance and Economics*, 32(3), 327-355.
- Gill, A. S., & Obradovich, J. D. (2012). Corporate governance, institutional ownership, and the decision to pay the amount of dividends: Evidence from USA. *International Research Journal of Finance and Economics*, 97, 60-71.
- Gusni, T. (2017). The determinants of dividend policy: A study of financial industry in Indonesia. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, 21(4), 562-574.
- Gürbüz, A., & Ergincan, O. Y. (2004). *Kurumsal yönetim: Türkiye'deki durumu ve geliştirilmesine yönelik öneriler*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hansen, R. S., Kumar, R., & Shome, D. K. (1994). Dividend policy and corporate monitoring: Evidence from the regulated electric utility industry. *Financial Management Association International*, 23(1), 16-22.
- Hapsoro, D., & Suryanto, T. (2017). Consequences of going concern opinion for financial reports of business firms and capital markets with auditor reputation as a moderation variable: An experimental study. *European Research Studies Journal*, 20(2A), 197-223.
- Harada, K., & Nguyen, P. (2011). Ownership concentration and dividend policy in Japan. *Managerial Finance*, 37(4), 362-379. <https://doi.org/10.1108/03074351111115313>
- Hifzalman, P., & Mukhtar, A. (2014). Corporate governance and its impact on performance of banking sector in Pakistan. *International Journal of Information, Business and Management*, 6, 106-117.
- Himmelberg, C., Hubbard R. G., & Palia, D. (1999). Understanding the determinants of managerial ownership and the link between ownership and performance. *Journal of Financial Economics*, 53(3), 353-384.
- Hoberg, G., & Prabhala, N. R. (2009). Disappearing dividends, catering, and risk. *Review of Financial Studies*, 22(1), 79-116. <https://www.jstor.org/stable/40056906>

- Hu, A., & Kumar, P. (2004). Managerial entrenchment and payout policy. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 39(4), 759-790.
- Ibrahim, I., & Shuaibu, H. (2016). Ownership structure and dividend policy of listed deposit money banks in Nigeria: A tobit regression analysis. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 6(1), 1-19. <https://doi.org/10.5296/ijaf.v6i1.9277>
- Ikunda, C., Muiru, M., & Kamau, S. M. (2016). The impact of corporate governance on dividend payout of manufacturing firms listed at the Nairobi securities exchange. *Journal of Finance and Accounting*, 4(5), 254-261.
- Iqbal, S. (2013). The impact of corporate governance on dividend decision of firms: Evidence from Pakistan. *African Journal of Business Management*, 7(11), 811-817.
- Jahanzeb, A., Memon, P. A., Tunio, J. A., & Shah, S. S. A. (2016). Impact of corporate governance and firm-level control variables on dividend policy of service trade sector of Malaysia. *Journal of Economic and Social Development*, 3(2), 115-124.
- Jensen, G. R., Solberg, D. P., & Zorn, T. S. (1992). Simultaneous determination of insider ownership, debt, and dividend policies. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 27, 247-263.
- Jensen, M. C. (1986). Agency costs of free cash flow, corporate finance, and takeovers. *The American Economic Review*, 76(2), 323-329.
- Jensen, M. C. (1993). The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. *Journal of Finance*, 48, 831-880.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90026-X](https://doi.org/10.1016/0304-405X(76)90026-X)
- Jiraporn, P., Kim, Y., & Kim, J. (2011). Dividend policy and corporate governance quality: Evidence from ISS. *The Financial Review*, 46, 251-279.
- Jiraporn, P., & Ning, Y. (2006). Dividend policy, shareholder rights, and corporate governance. *Journal of Applied Finance*, 16, 24-36.
- John, K., & Senbet, L. W. (1998). Corporate governance and board effectiveness. *Journal of Banking & Finance*, 22(4), 371-403. [https://doi.org/10.1016/S0378-4266\(98\)00005-3](https://doi.org/10.1016/S0378-4266(98)00005-3)
- John, K., & Williams, J. (1985). Dividends, dilution, and taxes: A signalling equilibrium. *The Journal of Finance*, 40(4), 1053-1070. <http://dx.doi:10.1111/j.1540-6261.1985.tb02363.x>
- Kajola, S. (2008). Corporate governance and firm performance: The case of Nigerian listed firm. *European Journal of Economics*, 6(3), 1-13.
- Kakanda, M. M., & Salim, B. (2017). Corporate governance, risk management disclosure, and firm performance: A theoretical and empirical review perspective. *Asian Economic and Financial Review*, 7(9), 836-845.
- Kanapathippillai, K., & Anandasayanan, S. (2015). Corporate governance practices and its impact on dividend policy: A study on Sri Lankan listed manufacturing companies. *Clear International Journal of Research in Commerce & Management*, 6(3), 87-92.
- Karamustafa, O., Varıcı, İ., & Er, B. (2009). Kurumsal yönetim ve firma performansı: İMKB kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki firmalar üzerinde bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 100-119.
- Kawshala, H., & Panditharathna, K. (2017). The effect of dividend policy on corporate profitability: An empirical study on beverage, food and tobacco industry in Sri Lanka. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 7(8), 542-546.
- Keenan, J. (2004). Corporate governance in UK/USA boardrooms. *Corporate Governance: An International Review*, 12(2), 172-176. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2004.00356.x>
- Kiel, G. C., & Nicholson, G. J. (2003). Board composition and corporate performance: How the Australian experience informs contrasting theories of corporate governance. *Corporate Governance: An International Review*, 11, 189-205.
- Kole, S. R. (1995). Measuring managerial equity ownership: A comparison of sources of ownership data. *Journal of Corporate Finance: Contracting, Governance and Organization*, 1, 413-35.
- Kowalewski, O., Stetsyuk, I., & Talavera, O. (2008). Corporate governance and dividend policy in Poland. *Post-Communist Economies*, 20(2), 203-218. <https://doi.org/10.1080/14631370802018973>
- Kulathunga, K. M. K. N. S., & Weerasinghe, W. D. J. D. (2017). Corporate governance and dividend policy: A study of listed manufacturing companies in Sri Lanka. *International Journal of Scientific Research and Innovative Technology*, 4(2), 64-81.

- Kurawa, J. M., & Ishaku, A. (2014). The effect of corporate governance on dividend policy of listed banks in Nigeria: A panel data analysis. *Research Journal's Journal of Finance*, 2(8), 3-12.
- Kyereboah-Coleman, A. (2007). Corporate governance and shareholder value maximization: An African perspective. *African Development Review*, 19(2), 350-367. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8268.2007.00165.x>
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R. (2000). Agency problems and dividend policies around the world. *Journal of Finance*, 55, 1-33.
- Lang, L. H. P., & Litzenberger, R. H. (1989). Dividend announcements: Cash flow signalling vs. free cash flow hypothesis? *Journal of Financial Economics*, 24(1), 181-191. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(89\)90077-9](https://doi.org/10.1016/0304-405X(89)90077-9)
- Lin, K-L., & Shen, C-H. (2012). The impact of corporate governance on the relationship between investment opportunities and dividend policy: An endogenous switching model approach. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 41, 125-145.
- Lin, S., Lai, H., & Hsu, A. (2018). How does asymmetric information affect catering behavior? *Emerging Markets Finance & Trade*, 54, 2433-2454.
- Lin, T., Chen, Y., & Tsai, H. (2017). The relationship among information asymmetry, dividend policy and ownership structure. *Finance Research Letters*, 20, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.flr.2016.06.008>
- Litai, C., Chuan, L., & Kim, Y. (2011). Financial characteristics, corporate governance and the propensity to pay cash dividends of Chinese listed companies. *International Business and Management*, 3(1), 176-188.
- Mallin, C. A. (2010). *Corporate governance* (3rd Ed.). New York: Oxford University Press Inc.
- Mancinelli, L., & Ozkan, A. (2006). Ownership structure and dividend policy: Evidence from Italian firms. *The European Journal of Finance*, 12(3), 265-282.
- Maniagi, G. M., Denco, M. J., Ondiek, B. A., Okaka, D., & Musiega, D. (2013). Corporate governance, dividend policy and performance. Special reference to banks listed on Nairobi security exchange Kenya. *International Journal of Innovative Research & Development*, 5(2), 56-69.
- Mansourinia, E., Emamgholipour, M., Rekabdarkolaci, E. A., & Hozoori, M. (2013). The effect of board size, board independence and CEO duality on dividend policy of companies: Evidence from Tehran stock exchange. *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*, 2(6), 237-241.
- Mardani, R. M., Sumiati, M., & Indrawati, N. K. (2018). *Ownership structure, corporate governance and dividend policy: Evidence from Indonesia*. In the 2018 International Conference of Organizational Innovation, KnE Social Sciences, 1249-1255. <https://doi.org/10.18502/kss.v3i10.3466>
- Maury, C., & Pajuste, A. (2005). Multiple large shareholders and firm value. *Journal of Banking & Finance*, 29(7), 1813-1834. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2004.07.002>
- Mehdi, M., Sahut, J., & Teulon, F. (2017). Do corporate governance and ownership structure impact dividend policy in emerging market during financial crisis? *Journal of Applied Accounting Research*, 18(3), 274-297. <https://doi.org/10.1108/JAAR-07-2014-0079>
- Mileva, E. (2007). *Using Arellano-Bond dynamic panel GMM estimators in stata*. Bronx: Fordhan University Economic Department.
- Miller, M. H., & Rock, K. (1985). Dividend policy under asymmetric information. *Journal of Finance*, 40, 1031-1051. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1985.tb02362.x>
- Miller, M., & Modigliani, F. (1961). Dividend policy, growth and the valuation of shares. *Journal of Business*, 34, 411-433. <http://dx.doi.org/10.1086/294442>
- Mitton, T. (2004). Corporate governance and dividend policy in emerging markets. *Emerging Markets Review*, 5(4), 409-426. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2004.05.003>
- Mohan, A., & Chandramohan, S. (2018). Impact of corporate governance on firm performance: Empirical evidence from India. *International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature*, 6(2), 209-218.
- Mollah, S., Farooque, O. A., Mobarek, A., & Molyneux, P. (2019). Bank corporate governance and future earnings predictability. *Jour. of Fin. Services Research*, 1-26. <https://doi.org/10.1007/s10693-019-00307-7>
- Montalvan, S. M., Barilla, C. D., Ruiz, G. D., & Figueroa, D. L. (2017). Corporate governance and dividend policy in Peru: Is there any link? *Revista Mexicana de Economía y Finanzas*, 12(2), 103-116.
- Musa, H., Rech, F., & Musova, Z. (2019). The role corporate governance in debt and dividend policies: Case of Slovakia. *Invest. Manag. and Financial Innov.*, 16(2), 206-217. [https://doi.org/10.21511/imfi.16\(2\).2019.18](https://doi.org/10.21511/imfi.16(2).2019.18)

- Myers, S. C. & Majluf, N. S. (1984). Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Jou. of Fin. Econ.*, 13, 187-221. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(84\)90023-0](https://doi.org/10.1016/0304-405X(84)90023-0)
- Noe, T. H., & Rebbello, M. J. (1996). Asymmetric information, managerial opportunism, financing, and payout policies. *The Journal of Finance*, 51(2), 637-660. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1996.tb02697.x>
- Okka, O. (2009). *Analitik finansal yönetim teori ve problemler* (1. bs). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Oleksy, P., & Zygula, A. (2018). The effect of ownership structure on dividend policy and shareholder value: A financialisation perspective on construction companies in Poland. *Central European Economic Journal*, 3(50), 41-52. <https://doi.org/10.1515/ceej-2017-0016>
- Opeyemi, M. F., Olusegun, D. J., Olukayode, A. E., & Olusola, O. S. (2018). Determinants of dividend policy of listed deposit money banks in Nigeria. *World Journal of Finance and Investment Research*, 3(1), 25-40.
- Otekunrin, A. O., Nwanji, T. I., Hermans, R. E., Ajayi, S. A., Dayo, F., Falaye, A. J., & Eluyela, D. F. (2018). Dividend policy and corporate governance regulation and practice in Nigerian banks. *Journal of Management and Corporate Governance*, 10(2), 18-59.
- Öztürk, M. B., & Demirgüneş, K. (2008). Kurumsal yönetim bakış açısıyla entellektüel sermaye. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 375-411.
- Pahi, D., & Yadav, I. S. (2018). Role of corporate governance in determining dividend policy: Panel evidence from India. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 9(3), 111-115.
- Pandey, M. I. (2005). *Financial management* (9th Ed.). India: Vikas Publishing House.
- Pieloch-Babiarz, A. (2019). Ownership structure, board characteristics and dividend policy: Evidence from the Warsaw stock exchange. *Economics and Law*, 18(3), 317-330. <https://doi.org/10.12775/EiP.2019.022>
- Rajput, M., & Jhunjunwala, S. (2019). Corporate governance and payout policy: Evidence from India. *Corporate Governance*, 19(5), 1117-1132. <https://doi.org/10.1108/CG-07-2018-0258>
- Renneboog, L., & Szilagyi, P. G. (2008). Corporate restructuring and bondholder wealth. *European Financial Management*, 14(4), 792-819. <https://doi.org/10.1111/j.1468-036X.2007.00414.x>
- Riaz, S., Liu, Y., & Ahmad, M. I. (2016). Dividend policy and corporate governance perspective. *Accounting and Finance Research*, 5(3), 77-86.
- Ridwan, M. Z., & Pratiwi, H. (2018). Dividend policy in Indonesian companies: Does corporate governance matter? *International Journal of Engineering & Technology*, 7(3.25), 306-310.
- Roodman, D. (2009). How to Do xtabond2: An introduction to “difference” and “system” GMM in stata. *Stata Journal*, 9(1), 86-136.
- Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jaffe, J. (2002). *Corporate finance* (6th Ed.). Boston: McGraw-Hill Com.
- Roy, A. (2015). Dividend policy, ownership structure and corporate governance: An empirical analysis of Indian firms. *Indian Journal of Corporate Governance*, 8(1), 1-33.
- Rozeff, M. S. (1982). Growth, beta and agency costs as determinants of dividend payout ratios. *The Journal of Financial Research*, 5(3): 249-259.
- Sakr, A., Gawad, H. A., & Soliman, M. M. (2016). The Effect of corporate governance on corporate payout policy on Egyptian firms. *The Business and Management Review*, 7(2), 102-112.
- Sani, A. A., & Musa, A. M. (2017). Corporate board attributes and dividend payout policy of listed deposit money banks in Nigeria. *International Journal of Research in IT, Management and Engineering*, 7(1), 7-13.
- Schen, Y. P., & Suffian, M. T. (2014). CEO duality and dividend policy: Empirical evidence on oil and gas companies in Malaysia. *International Conference on Accounting Research & Education*, 1-14.
- Schooley, D., & Barney, L. (1994). Using dividend policy and managerial ownership to reduce agency costs. *Journal of Financial Research*, 12, 363-373.
- Setia-Atmaja, L. Y. (2009). Governance mechanisms and firm value: The impact of ownership concentration and dividends. *Corp. Gover. An Int. Rev.*, 17(6), 694-709, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2009.00768.x>
- Setiawan, D., & Phua, L. K. (2013). Corporate governance and dividend policy in Indonesia. *Business Strategy Series*, 14(5/6), 135-143. <https://doi.org/10.1108/BSS-01-2013-0003>
- Shafana, M., & Safeena, S. (2019). Board independence and dividend policy in listed non-financial companies in Sri Lanka. *Iconic Research and Engineering Journals*, 2(11), 134-143.

- Shahid, M. S., Gul, F., Rizwan, M., & Bucha, M. H. (2016). Ownership structure, board size, board composition and dividend policy: New evidence from two emerging markets. *Journal of Business Studies*, 12(2), 25-36.
- Shehu, M. (2015). Board characteristics and dividend payout: Evidence from Malaysian public listed companies. *Research Journal of Finance and Accounting*, 6(16), 35-40.
- Shleifer, A., & Vishny, R. (1986). Large shareholders and corporate control. *Journal of Political Economy*, 94, 461-488. <https://doi.org/10.1086/261385>
- Silva, L. C., Goergen, M., & Renneboog, L. (2004). *Dividend policy and corporate governance*. New York: Oxford University Press.
- Smith, C., & Watts, R. (1992). The investment opportunity set and corporate financing, dividend and compensation policies. *Journal of Financial Economics*, 32, 263-292. [http://dx.doi.org/10.1016/0304-405X\(92\)90029-W](http://dx.doi.org/10.1016/0304-405X(92)90029-W)
- Smith, F. S., Puleo, V. A., & Casey, K. M. (2008). Dividend policy and corporate governance: A research note. *Corporate Ownership and Control*, 5(3), 220-224. <http://doi.org/10.22495/cocv5i3c1p6>
- Stepanyan, G. G. (2011). Firm life cycle and the choice of the form of payout. *SSRN Electronic Journal*, <http://doi.org/10.2139/ssrn.1632834>
- Sumail, L. O. (2018). Corporate governance and dividend payout ratio in non-financial firms listed in Indonesian stock exchange. *Business and Economic Horizons*, 14(4), 851-861. <http://dx.doi.org/10.15208/beh.2018.58>
- Tabalujan, B. S. (2001). Corporate governance of Indonesian banks: The legal and business contexts. *Australian Journal of Corporate Law*, 13, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.268569>
- Tamimi, M., Takhtaei, N., & Malchi, F. (2014). Relationship between firm age and financial leverage with dividend policy. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 6(2), 53-63.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *İleri panel veri analizi* (2. bs.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tümerdem, M. (2016). *Finansal piyasalar ve kurumlar (yeni düzenlemeler perspektifinde finansal araçlar, faaliyetler ve kurumlar)*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Uwalomwa, U., Olamide, O., & Francis, I. (2015). The effects of corporate governance mechanisms on firms dividend payout policy in Nigeria. *Journal of Accounting and Auditing: Research & Practise*, 2015, 1-11. <https://doi.org/10.5171/2015.313679>
- Uwuigbe, U., Jafaru, J., & Ajayi, A. (2012). Dividend policy and firm performance: A study of listed firms in Nigeria. *Accounting and Management Information Systems*, 11(3), 442-454.
- Wang, M-H., Ke, M-C., Liu, D-Y., & Huang, Y-S. (2011). Dividend policy and the life cycle hypothesis: Evidence from Taiwan. *The International Journal of Business and Finance Research*, 5(1), 33-52.
- Wei, Z., Wu, S., Li, C., & Chen, W. (2011). Family control, institutional environment and cash dividend policy: Evidence from China. *China Jou. of Account. Res.*, 4(1-2), 29-46. <https://doi.org/10.1016/j.cjar.2011.04.001>
- Windmeijer, F. (2005). A finite sample correction for the variance of linear efficient two-step GMM estimators. *Journal of Econometrics*, 126, 25-51.
- Wintoki, B., Linck, J., & Netter, J. (2012). Endogeneity and the dynamics of internal corporate governance. *Journal of Financial Economics*, 105, 581-606.
- Yaseen, H. (2019). Dividend policy explained by country's standards of living: An international evidence. In D. Procházka (Eds.), *Global versus local perspectives on finance and accounting*. Cham: ACFA2018 2018 Springer Proceedings in Business and Economics. Springer.
- Young, M. N., Peng, M. W., Ahlstrom, D., Bruton, G. D., & Jiang, Y. (2008). Corporate governance in emerging economies: A review of the principal-principal perspective. *Journal of Management Studies*, 45(1), 196-220.
- Zahra, S., & Pearce, J. (1989). Boards of directors and corporate financial performance: A review and integrative model. *Journal of Management*, 15, 291-334.
- Zhang, H. (2008). Corporate governance and dividend policy: A comparison of Chinese firms listed in Hong Kong and in the Mainland. *China Economic Review, Elsevier*, 19(3), 437-459.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Research Article / Araştırma Makalesi

A Research Evaluating the Attitudes of Local People Towards the Effects of Tourism in Bozcaada

Bozcaada'daki Yerel Halkın Turizmin Etkilerine Karşı Yaklaşımlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma

Ahmet VATAN¹ , Esin BİLDİN²

¹Istanbul Medeniyet University, Faculty of Tourism, Tourism Management, Istanbul, Turkey

²Istanbul Medeniyet University, Tourism Management, Istanbul, Turkey

ORCID: A.V. 0000-0002-9741-3287;
E.B. 0000-0002-2246-0281

Corresponding author:

Esin BİLDİN,
Istanbul Medeniyet University, Tourism Management, Istanbul, Turkey
E-mail: esin.bildin@gmail.com

Submitted: 19.12.2019

Revision Requested: 13.01.2020

Last Revision Received: -

Accepted: 22.01.2020

Published Online: 18.02.2020

Citation: Vatan, A., Bildin, E. A research evaluating the attitudes of local people towards the effects of tourism in Bozcaada. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 285-305.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0123>

ABSTRACT

This study was conducted in order to reveal local people's commitment to Bozcaada and their attitudes towards both the effects of tourism and the development of tourism in Bozcaada. Place Attachment, Tourism Development and the Effects of Tourism were scales used in this study, by applying the questionnaire method. The hypotheses indicated that the relationship between tourism development, interaction with tourists, tourism dependence on income source and self-identification with Bozcaada was examined by applying Chi-Square test to certain demographic variables. There was no significant relationship found between being native islander and lifetime in Bozcaada and having a source of income due to tourism. There was a significant relationship between the frequency of interaction with tourists and lifetime in Bozcaada along with the local people existing in the tourism sector as a workforce. There was no significant relationship between having tourism as a source of income and support of tourism development. There was a significant relationship between the education level of local people and the support of tourism development and also between lifetime in Bozcaada and identifying oneself with Bozcaada. The economic and socio-cultural effects of tourism were perceived as positive and the environmental impacts of tourism were perceived as negative in Bozcaada at high level.

Keywords: Tourism development, local people, effects of tourism, Bozcaada

1. Introduction

Tourism is one of the most effective tools for the sustainable development of economies and settlements of all sizes. In order to ensure sustainable development and improvement, the support of local people in the region where tourism is developing plays a crucial role. The local community is one of the most important stakeholders in the region, which is directly in the focus of tourism development and the impacts resulting from this development. Without the support of the local people, the development of tourism in a region is not possible. Local people feel all the positive and negative effects of tourism development in their lives. The support of the local people is immediately gained due to the positive economic effects that occur when tourism starts to develop in a region. If the development is not under control, the negative socio-cultural and environmental impacts that may arise even if the positive economic impacts are high may cause the local people to withdraw their support for tourism. Butler (1980) argued that in the Tourism Area Life Cycle model (TALC), local people support tourism development depending on whether they perceive the effects of tourism positively or negatively. Another model that dealt with the approach of local people towards the development of tourism was developed by Doxey (1975). According to the model, the approach of local people varies according to the level of perception of effects in 4 stages from enthusiasm, apathy, anger and lastly to hatred (Beeton, 2006).

Today, the most common problem in the developing areas by means of tourism is to maintain the balance between the relationship between sustainable development and economic development. As in the case of Bozcaada, it is becoming more and more difficult to control the tourism development in tourism destinations with limited resources that face increasing demands. In order to achieve success at this point, the government and local authorities in developing destinations should take the expectations of the stakeholders in the region into account and determine appropriate tourism policies for the tourism development of the region.

The living space (*lebensraum*), social structure, traditions and quality of life of the local people in the region should also be taken into consideration while planning this development. Local people agree to interact with tourists and change unless they suffer irreversible damages from the development of tourism. It is impossible to develop tourism in any given destination in which local people do not regard socio-cultural, economic or environmental impacts of tourism positively (Dilek, Çoban, & Harman, 2017). Bozcaada in recent years has become one of Turkey's most popular tourist destinations. In Bozcaada, which makes a name for itself with events and festivals, it is important to manage tourism correctly. Although Bozcaada does not appeal to mass tourism due to its limited natural resources, geographical location and physical transportation capacity, there is high demand for the island. Another excitement to increase the tourism density of Bozcaada was the cruises organized with excursion boats launched in the summer of 2019 by GESTAŞ, the transportation company operating on the island lines in Çanakkale. With the development of tourism in a region, the aim should not only be that a large number of tourists come to visit and spend and contribute to economic development. These situations have led to the need for a study to reveal the local people's approach to tourism in Bozcaada. This study aimed to understand the support of local people in Bozcaada towards tourism and their approach to the positive and negative effects of tourism. Beside this aim, with this study local people's commitment to Bozcaada was presented. With the tourism data in the region, the stages of tourism development and the direction of tourism development have been revealed in this study.

2. Approach of Local People to the Effects of Tourism

2.1. Relationship Between Local Community and Tourists

Having knowledge on the factors affecting the intensity and form of the relationship between tourists and local people is important in terms of providing the expected benefit from tourism. The close and hospitable attitude of the locals towards tourists and the intimacy between the tourists and local people causes somewhat of a brand loyalty to the destination. This bond can lead to positive propaganda by tourists and causes other tourists to choose the destination. One of the most important benefits expected from tourism is the agreement and integration of people and intercultural closeness between people (Doğan, 2004).

Tourism, which is accepted as a social event, constitutes a certain aspect of people living together in a community. There is an interaction between the communities with different social and cultural structures during the travel and accommodation processes which constitutes the tourism movement (Berber, 2003).

Since the interaction between tourists and local people is usually short and temporary, there is no opportunity to develop meaningful relations between tourists and local people. In some cases, the overly traditional hospitable behaviour of local people can be abused by tourists. In this case, an unequal interaction occurs for both parties. The ways in which tourists and local people with different statuses, roles and aims are motivated also vary. The local people are on the serving side while the tourist is on the side that enjoys their leisure time and the local people are motivated by being employed and earning financial benefits. In this case, different attitudes and behaviours develop against each other (Reisinger, 2009).

The relationship between tourists and the local community covers the most important part of the holiday experience. Potential areas that will lead to problems in this relationship need to be well identified. One of the most important problems that occur between tourists and local people is language and another is that many tourists have incomplete or incorrect information about the local people's culture (Avciokurt, 2017).

2.2. Tourism from the Perspective of Local Community

There is a positive relationship between the development of tourist destinations and the support of local people for the development of tourism. Tourism development is provided to the extent that local people adopt and internalize tourism (Boğan & Sarıışık, 2016). Butler (1980) examined the importance of supporting the activities of local people for tourism development. Butler (1980), in the model he developed, stated that tourism was perceived positively by local people because of the economic benefits when first developed, but that support of tourism decreased with increasing concerns due to social, cultural and environmental problems.

The support of the local people of the development of tourism may decrease and increase according to the positive or negative effects of tourism. Social, cultural, economic and environmental perception of the various effects of tourism varies and the size of the negative impacts affect the demand for positive effects. For example, a high perception level of cultural negativity can lead to neglect of economic benefits (Türker & Türker, 2014).

Mason and Cheyne (2000) stated that women evaluate tourism more negatively than men due to problems such as excessive alcohol consumption and road safety. Andereck (2004) stated that age also affects the local people's approach to tourism. According to the study, individuals who are older are more favorable to the development of tourism. Another factor affecting the perception of local people towards tourism is education level. Education level and approach to the deve-

lopment of tourism shows a positive correlation (Johnson & Snepenger, 2005). The income level of the local people, economic dependence on tourism, lifetime in the region (Haralambopoulos & Pizam, 1996), being a native of the region and living one's childhood in the region (McGehee & Andereck, 2004) affect the local people's approach to tourism.

In the study conducted by Akova (2006) in Cumalıkızık separately in 2001 and 2003 with a small sample, it was concluded that the attitudes of the local people towards tourism and the positive perceptions of tourism increased in the last two years. Çalışkan and Tütüncü (2008), in their study in Kuşadası district of Aydın, revealed that one quarter of the local population earns income from tourism. Although tourism activities in Kuşadası have been going on for many years, it has been suggested that the local people are tolerant to tourism and they stated that it does not affect life negatively due to high economic dependency.

Boğan and Sarıışık (2016) found that local people often had a common opinion that tourism changed the traditional culture in Alanya and that environmental impacts were high in the peak season and observed a significant relationship between demographic characteristics and different approaches. In another study conducted in Antalya (Kuvan & Akan, 2005), it was revealed that local people almost agree about the economic benefits and positive socio-cultural effects of tourism. Moreover, the common concern of local people was towards the environmental impacts of tourism. The dense housing and the damage to the forests was the problem that the local people were most concerned about.

In the study conducted by Vatan and Zengin (2015) in the Söğüt district of Bilecik, it was revealed that the economic, socio-cultural and environmental effects of tourism were perceived positively by the local people. Local people, who are highly aware of the positive economic effects of tourism such as job creation, balanced interregional development and income generating effect, support the idea that tourism is also a driving force in developing infrastructure and superstructure. Moreover, unlike developed tourism regions, local people living in Söğüt believe that tourism will not accelerate the waste production and problems arising and will not cause environmental damage.

2.3. Local Community's Support to Tourism Development

The tourism sector, which has an important share in the development of societies and economic development, is supported by the communities in line with the perceived positive effects and plans are being made in order to increase the development (Karakaş & Şengün, 2016). In order for tourism to be implemented and to maintain its sustainability, many elements (infrastructure, natural attractions, etc.) should support each other. One of these elements is the support of local people in the tourism destination (Alaeddinoğlu, 2008).

In developing countries, local people are generally not involved in decision-making and management of tourism activities. However, in order for tourism to develop and continue its development, local people should be at the centre of this development (Choi & Sirakaya, 2005). Perdue et al. (1990) found that by controlling the individual benefits obtained from tourism development, the local people who perceived that tourism had a positive effect support tourism development and specialized tourism policies.

The perception of local economy has a significant impact on both the support for tourism development and perceived costs and benefits (Gürsoy & Rutherford, 2004). In case of an economic stalemate, despite the negative effects of tourism, local people support the development of tourism (Gürsoy, Jurowski, & Uysal, 2002). In their study, Andereck and Vogt (2000) showed that perception against the negative effects of tourism does not decrease tourism support. The study

shows that local people are aware of the negative effects of tourism but they support tourism independently of these effects.

In order to carry out tourism development in a balanced way, the participation of all stakeholders in tourism planning should be ensured and their support should be obtained. One of these stakeholders is the local people living in the region where touristic activities occur. The participation and support of the local people is an important factor for the development of tourism (Oğuzbalaban, 2017).

2.4. Positive and Negative Effects of Tourism Activity on Local Community

Tourism activity has implications and consequences that cannot be prevented. With good planning and management, negative impacts can be minimized, while positive impacts can be revealed. The international and national tourism movement is an event in which people from different social and cultural backgrounds with different income levels participate. The effects of tourism, which were previously focused solely on economic benefits, are also measured socially, environmentally and culturally (Archer, Cooper, & Ruhanen, 2005).

The main purpose of tourism development is to maximize the benefits that improve the quality of life of local people in the region where it develops and to minimize costs. For sustainable tourism development, it should be taken into consideration how local people are affected by tourism activities and how these activities affect the life quality of local people (Türker, Selçuk, & Özyıldırım, 2016).

One of the most important effects of tourism on economic development is that it enables the employment of women (Sinclair, 1998; Yıldız, 2011). In a study conducted by Gümüş and Özüpekçe (2009) in Foça, it is widely accepted that tourism had an impact on the increase in female employment. In Foça, it is highly accepted by the local people that tourism is the sector that makes the biggest contribution to the economy of the local people.

Tourism, which has many positive effects on economic, social, cultural and environmental aspects, also has many negative effects such as misuse and unplanned use of resources, wrong choices on establishment sites, damage to natural and historical areas. The negative effects of tourism on the environment can be regarded as traffic density and noise, pollution of natural areas and damage to historical and touristic structures (Yoon, Gürsoy, & Chen, 2001). Özdemir and Kervankıran's (2011) study in Afyonkarahisar revealed that the local people perceive tourism as an economic event and approach it positively but that environmental regulations should be made and natural attractions should be protected. Eren and Aypek (2012) stated in their study in Cumalıkızık that it is expected that tourism should take place in a way that minimizes negative environmental impacts and contributes to the preservation of natural beauties and thus local people state that tourism does not have an adverse effect on nature and increases environmental awareness. In a study conducted on local people living in Pamukkale who are aware of the positive and negative effects of tourism (Bertan, 2009), the local people think that the negative effects on the environment may decrease as tourism develops as tourism is an important source of income.

Aleaddinoğlu (2007), in his study conducted in Van, stated that the people of Van had a positive approach to tourism but on the other hand, tourism had effects on local people such as deterioration of morality, changes in clothing styles and consumption habits. Reviewing the positive or negative effects of tourism on the social environment, Vatan and Zengin's (2015) study in Söğüt reveals that local people agree that one of the positive effects of tourism is on the social environment and tourism enhances tolerance. On the other side they do not agree that tourism causes

xenophobia. Local people think that there is no increase in crime rates as a consequence of the development of tourism. The only factor they saw as a negative impact on the social environment was the commercialization of culture.

For the development of tourism in a region, the local people have an important role and the effects that the local people perceive should not be ignored. It can be said that the economic impact of tourism perceived positively in all of the studies in Turkey. Local participation has a significant impact on tourism development policies and strategies in developing countries. The preservation of economic, social, cultural and environmental sustainability in all aspects of tourism can be achieved by all stakeholders taking active roles of in the tourism sector (Tosun & Timothy, 2003).

3. Methodology

3.1. Research Area

Bozcaada is one of the two island districts of Çanakkale and it is known to date back to the 2000s. In its history, many kingdoms came under the rule of Bozcaada and it is thought to be the main reason for the cultural and social diversity in Bozcaada. The island has maintained its status as a small settlement, and findings reflect the fact that it has hosted different cultures and traditions throughout history. Bozcaada has become a popular tourism destination in recent years with its geographical structure, nature, architectural structure and proximity to the mainland. Starting in 1996, the ferry services that started in Bozcaada have enabled tourism and tourism businesses to develop gradually each year (www.bozcaada.gov.tr, Access: 19.05.2019).

According to the data obtained from the Çanakkale Provincial Directorate of Culture and Tourism, occupancy rates in Bozcaada as of the end of 2018 were recorded as 41% (<http://www.canakkale.ktb.gov.tr>, Access: 23.05.2019). Tourism activities in the region increased with each passing year compared to the previous year. In particular, passenger cruises implemented in the tourism season of 2019 also led to an increase in the number of tourists. The most important problem here is that due to the geographical features of Bozcaada, there are limited resources and the launch of these cruises happened without making a determination of the current carrying capacity. Due to the fact that Bozcaada is the third largest island of Turkey, a determination of the negative and positive impacts of uncontrolled tourism and the perception levels of these impacts by the local community is crucial for sustainable development and improvement of the region.

3.2. Research Method and Scale

The questionnaire technique, which is one of the quantitative research methods, was applied as the data collection method. Three different scales were used in the questionnaire developed for the research. In the first part of the questionnaire which consists of 4 sections in total, there are 13 questions about demographic characteristics. In the second part, a commitment scale with six statements developed by Özyurt (2018) exists (Williams & Vaske, 2003). In the third part, there is a scale measuring the attitude towards tourism development consisting of three statements (McGehee and Andereck, 2004; Andereck & Vogt, 2000). McCool & Martin, 1994) and in the last section, the economic, socio-cultural and environmental impact scales with thirty-one statements previously used by Özyurt (2018) and formed by the help of many studies (Johnson et al., 1994; Andereck and Vogt, 2000; Yoon et al., 2001; Choi and Sirakaya, 2005) and Vatan and Zengin's (2015) implications. The questionnaire is in a 5-point Likert scale format and consists of the responses "1-Totally Disagree, 2-Disagree, 3-Neither Agree Nor Disagree, 4-Agree and 5- Totally Agree".

3.3. Sampling and Data Collection

The research was carried out in two stages and in the first stage, pre-tests were applied to thirty participants in order to measure the reliability of the propositions constituting the scales of the questionnaire and to determine whether there were unclear questions. As a result of the preliminary test, the Cronbach's Alpha coefficient was 0.76. As a result, it was decided that the questionnaire could be applied.

The population of the study consists of local people living in Bozcaada. According to official figures, the total population of Bozcaada in 2018 was 3,223 people. As it is not possible to reach the whole universe in terms of time and cost, the convenience sampling method was used to represent the universe that was taken into consideration their socio-cultural and economic situations. Büyükoztürk (2012) stated that all analysis units in the universe were equal and independent in participating in the research and that the probability of individuals participating in the survey was the same in this method. The sample size of the study was calculated as 384 considering the 5% error margin within the 95% confidence limits. A total of 525 questionnaires were distributed. Some of the questionnaires were applied face to face and some of them were distributed and then collected. 442 questionnaires were analysed due to the inaccurate and incomplete questionnaires included in the questionnaire forms.

The survey was conducted during the summer season in Bozcaada when tourism activity started. It was typically applied to local residents in the district centre and partly in rural areas. The main limitation of the study is that the application was conducted over a limited time period between 26 May 2019 and 2 June 2019. Another limitation of the research is the lack of many publications on tourism potential, natural beauties, historical and cultural heritage of Bozcaada. For this reason, a narrow literature with a limited number of publications had to be applied continuously.

4. Results

After the data control and entrance of the encoded data, a reliability analysis of each scale was performed. In the light of this, reliability analyses of the scales used in the survey study are as follows;

Table 1: Reliability analysis findings of scales

Scales	Cronbach's Alpha	N	Average	Var.	Std. Dev.
Place Attachment Scale	0.91	6	25.14	29.091	5.394
Tourism Development Scale	0.64	3	12.58	5.550	2.356
Tourism Impact Scale	0.81	31	125.01	165.537	12.886

As a result of reliability analyses of each scale used in the study, quite high coefficients were reached. The distribution of the participants according to their demographic characteristics is shown in Table 2.

According to table 2, 56.8% of the participants are male and 43.2% are female. The highest participation rate was obtained from individuals between the ages of 36 and 45 with 29.2%. When the educational level of the participants in Bozcaada is examined, the highest participation rate is 27.4% in high school and undergraduate education level. As stated in the Tourism Master Plan prepared by Bozcaada Municipality and Batman University (2016) 24.5% of the population holds an associate/undergraduate degree and the educational level of Bozcaada residents is above the Turkey average. In the occupational distribution of the participants, the highest frequency rate

Table 2: Frequency analysis of participants by demographic characteristics

Gender	n	%	Duration of Residence in Bozcaada	n	%
Male	251	56.8	Less than a year	47	10.6
Female	191	43.2	1-3 years	51	11.5
Total	442	100	4-8 years	98	22.2
Age	n	%	9-15 years	61	13.8
18-25	57	12.9	16-25 years	58	13.1
26-35	120	27.1	26 years and above	127	28.7
36-45	129	29.2	Total	442	100
46-60	108	24.4	Interaction with Tourists	n	%
61 and above	28	6.3	Never	27	6.1
Total	442	100	Rarely	64	14.5
Marital Status	n	%	Sometimes	84	19
Married	172	38.9	Always	267	60.4
Single	242	54.8	Total	442	100
Other	28	6.3	Employment in Tourism Sector	n	%
Total	442	100	Employed in a business that serves tourists	74	16.7
Level of Education	n	%	Employed in a business that serves both tourists and local community	193	43.7
Literate	5	1.1	Not employed in tourism sector	117	26.5
Primary School	56	12.7	Not employed in tourism sector but earning an extra revenue form tourism	41	9.3
Secondary School	46	10.4	Employed in a supplier business to tourism sector	17	3.8
High School	121	27.4	Total	442	100
Associate Degree	68	15.4	Revenue Gained from Tourism / Total Revenue	n	%
Undergraduate	121	27.4	Fullest Extent	143	32.4
Graduate	25	5.7	A Large Proportion	83	18.8
Total	442	100	Nearly Half	50	11.3
Profession	n	%	A Small Proportion	50	11.3
Civil Servant	72	16.3	Not Any	116	26.2
Business Administrator	94	21.3	Total	442	100
Wage Earners	111	25.1	Monthly Income	n	%
Self-employed	41	9.3	1.500	20	4.5
Farmer	22	5	1.501-2.500	84	19
Retired	46	10.4	2.501-3.500	117	26,5
Housewife	21	4.8	3.501-4.500	75	17
Student	18	4.1	4.501-6.000	67	15.2
Unemployed	5	1.1	6.001-10.000	42	9.5
Other	12	2.7	10.001-20.000	23	5.2
Total	442	100	20.001-30.000	5	1.1
Anyone Having Income from The Tourism Sector in their Family	n	%	30.000 and above	4	0.9
Yes	209	47.3	Total	437	98.9
No	233	52.7	Childhood in Bozcaada	n	%
Place of Birth: Bozcaada	n	%	Yes	160	36.2
Yes	101	22.9	No	282	63.8
No	341	77.1	Total	442	100
Total	442	100			

was 25.1% for wage earners and 47.3% of the participants has somebody obtaining an income from tourism in their family. While 22.9% of the participants were born in Bozcaada, 36.2% of the participants spent their childhood in Bozcaada. 28.7% of the participants live in Bozcaada for 26 years or more.

While 60.4% of the respondents were in constant interaction with tourists, 43.7% were employed in a company serving both tourists and local people. While 26.5% of the participants, which is the highest ratio according to the average monthly income level, have an income of 2.501-3.500 TL, it was found that 26.2% of the participants have no income from tourism.

Table 3: Descriptive statistics of local people's attitudes towards place attachment

Statements	Std. Dev.	Average
Bozcaada is a special place for me.	0.971	4.34
I see Bozcaada as a part of myself.	1.123	4.10
I'm very attached to Bozcaada.	1.138	4.03
Bozcaada is important to me.	0.927	4.35
I identify myself with Bozcaada.	1.216	3.98
The economic, social and environmental development of Bozcaada is very important for me.	0.985	4.33

In Table 3, frequency analyses showing the local people's place attachment are given. In the research, the suggestion that the local people agreed at the lowest level was "I identify myself with Bozcaada" with an average of 3.98. The suggestion local people mostly agree is "Bozcaada is a special place for me." with an average of 4.34.

Table 4: Descriptive statistics of local people's attitudes towards development of tourism

Statements	Std. Dev.	Average
Tourism is beneficiary in general.	0.863	4.31
Tourism is important for the development and improvement of our region.	0.786	4.43
Tourism in Bozcaada should be further developed.	1.339	3.84

Table 4 shows the descriptive statistics showing the attitudes of local people towards the development of tourism. According to the results of the analysis, the statement with lowest level of participation of the respondents, with an average of 3.84, proposes that "Tourism in Bozcaada should be further developed". "Tourism is important for the development and improvement of our region" has the highest average among the statements with an average of 4.43. According to these results, although local tourism is seen important for the development and improvement of Bozcaada, we can conclude that they do not fully participate in further development.

As in all regions where tourism develops, the economic impacts are highly felt in Bozcaada. Among the positive economic impacts, "tourism contributed to the economic development of the region" statement has the highest figure with an average of 4.41. On the other hand, with the increasing awareness of the region and becoming a popular destination, the demand for the region has increased and thus a high increase in real estate and land prices has occurred. Tourism should develop in a controlled manner with planning that will prevent the economy from becoming fully dependent on tourism. Otherwise, the local people economically benefit from tourism only in peak season.

Table 5: Descriptive statistics of local people’s attitudes towards economic impacts of tourism

Statements	Std. Dev.	Average
Tourism creates new sources of income.	0.881	4.26
Tourism contributes to the economic development of our region.	0.764	4.41
Tourism enables other sectors to revive.	0.914	4.27
Tourism creates new business opportunities in our region.	0.762	4.42
Tourism increases the price of goods and services.	0.880	4.39
Tourism increases local governments’ tax revenue.	0.866	4.25
Tourism attracts new investments to our region.	0.917	4.16
Tourism supports traditional production methods.	1.290	3.60
Tourism increases the cost of living.	1.042	4.24
Tourism increases real estate and land prices.	0.835	4.55
Tourism provides a balanced development of the region with other regions.	1.203	3.64

Table 6: Descriptive statistics of local people’s attitudes towards socio-cultural impacts of tourism

Statements	Std. Dev.	Average
Tourism increases the number of cultural activities in our region.	0.815	4.17
Tourism increases the number of recreational activities in our region.	0.852	4.33
Tourism creates jobs for women and young people.	0.690	4.54
Tourism eases progress in women’s rights in our region.	1.035	4.15
Tourism provides an environment of tolerance in our region.	1.139	3.89
Tourism ensures the protection of historical and cultural values in the region.	1.102	3.86
Tourism causes the commercialization of culture in the region.	0.984	4
Tourism encourages local people in the region to learn foreign languages.	1.258	3.46
Tourism increases the crime rate in the region (extortion, theft, etc.).	1.290	2.92
Tourism causes overcrowding in the region.	0.886	4.47
Tourism adversely affects the traditional lifestyle in the region.	1.278	3.64
Tourism increases the consumption of drugs and alcohol in the region.	1.292	3.76

Among the positive socio-cultural influences, the statement with the highest average (4.54) is “Tourism creates jobs for women and young people.”. It shows that women and young people are active in the tourism sector in Bozcaada. One of the most important economic impacts of tourism is that it provides more employment opportunities for women and young people compared to other sectors. According to the Turkey Statistical Institute (TSI) ‘s “Women in Statistics, 2018” report, female employment remains less than half of the rate of male employment figures. Nevertheless, the sector with the highest female employment was 56.1% and it was the service sector where tourism was also included. According to the TSI’s “Youth in Statistics, 2018” report, 15.8% of the population are young people in Turkey. According to the same report, the sector in which more than half of the young population between 15-24 years of age is employed is defined as service sector with 53.3%. As a result of the study conducted in Bozcaada, it was supported by local people that tourism creates employment opportunities for women and young people.

The lowest participation rate among socio-cultural influences was the statement “Tourism increases the crime rate in the region (extortion, theft, etc.)” with an average of 2.92. Furthermore, the statement “Tourism provides for an atmosphere of tolerance in our region.” is among the po-

sitive socio-cultural impacts with a relatively high average of 3.89. Tourism has an impact on the socio-cultural values of both the visitors and the local people living in that region. The level of perception of these impacts by the local people reveals the effects of tourism on individual and social dimensions. The idea of the local people that tourism does not increase the crime rate and that the tourism provides an environment of tolerance shows that mutual understanding and respect is developed in Bozcaada together with tourism.

As a result of the analysis conducted, among the negative socio-cultural effects, the statement with the highest average is (4.47) "Tourism causes overcrowding in the region". As a result of the development of tourism, the increasing population in peak seasons brings along physical, biological and psychological results. Bozcaada's geographic character as an island accelerates its impact on population growth due to the limited availability of transportation facilities and the inability to meet immediate needs. It also extends the time to produce solutions to problems that occur due to limited resources.

Table 7: Descriptive statistics of local people's attitudes towards environmental impacts of tourism

Statements	Std. Dev.	Average
Tourism causes deterioration of the natural environment.	1.224	4
Tourism increases the number of green spaces and parks available to local people.	1.260	3.07
Tourism is the driving force for the restoration of historical buildings in the region.	1.104	3.80
Tourism accelerates the problem of garbage and waste in the region.	1.081	4.17
Tourism develops environmental awareness in the region.	1.184	3.97
Tourism causes parking and traffic problems for vehicles in the area.	0.930	4.45
Tourism leads to pollution (air, water, soil, noise).	1.178	4.11
Tourism causes an increase in concretion in the region.	1.211	4.07

The statement "Tourism causes parking and traffic problems for vehicles in the region" with an average value of 4.45, was highly regarded as a problem by respondents among the effects of tourism on the physical environment. As the demand for tourism increases varyingly depending on time and place, its negative effects increase. Traffic problems, waste, deterioration in natural structure and various pollution elements are the most important negative effects. The negative effects of the tourism included in the survey had high average values. It has been observed that with the increase in the concretization, pollution (air, water, soil and noise) in the region together with tourism, and the problem of garbage and waste increases, the existing physical and ecological environment are more damaged, that is, the carrying capacity has started to be exceeded.

According to the respondents' answers in the study, the statement "Tourism increases the number of green spaces and parks available to the local people" had the lowest average of 3.07. Ensuring the equal benefit of all stakeholders in the relevant destination to promote the development of tourism in a region reveals the importance of tourism policies to be determined by the central and local authorities. After the decision of the Ministry of Environment and Urbanization, which allowed about 90% of Bozcaada to be reconstructed in 2013, this decision was abandoned after the reactions of local community (www.emlakkulisi.com, Access: 17.06.2019). In Bozcaada, which has its own geographical features and values, local people have shown that they are sensitive about the environmental impacts of tourism with their reaction and also agreed with the sta-

tement “Tourism increases environmental awareness in the region.” with an average of 3.97. In response to the problem of garbage and waste accelerating due to tourism, local people think that tourism has also improved environmental awareness.

One of the most important positive effects of tourism is undoubtedly being a driving force for the restoration of historical buildings in the touristic area. In Bozcaada, the local people participated in the study rated the statement with an average of 3.80.

4.1. Analysis of Hypotheses

The distribution of the data set was checked before the hypotheses of the study were tested. The normality of the distribution was analysed with the Single Sample Kolmogorov-Smirnov test to examine whether the sample size was greater than 30 and whether the data was distributed homogeneously. At the end of the test, p values were less than 0.05 and the Chi-Square Test was used to determine whether the relationship between two independent variables was significant due to a lack of parametric test conditions.

Table 8: Results of hypotheses analysis

Hypothesis	χ^2	Degree of Freedom	Significance Level (p)*	Accepted/ Rejected
H ₁ : There is a relationship between being a native of Bozcaada and having tourism related income source.	0.881	4	0.927	Rejected
H ₂ : There is a relationship between the frequency of interaction with tourists and the presence of local people in tourism.	2.633	12	0.000	Accepted
H ₃ : There is a relationship between duration of residence and tourism related income in Bozcaada.	22.056	20	0.337	Rejected
H ₄ : There is a relationship between duration of residence in Bozcaada and the frequency of interaction with tourists.	42.156	15	0.000	Accepted
H ₅ : There is a relationship between an individual's duration of residence and identifying themselves with Bozcaada.	77.244	20	0.000	Accepted
H ₆ : There is a relationship between the source of income of the local people due to tourism and the idea of tourism development in Bozcaada.	19.676	16	0.235	Rejected
H ₇ : There is a relationship between the educational status of local people and the idea of tourism development.	1.384	24	0.000	Accepted

H1: “There is a relationship between being a native of Bozcaada and having tourism related income source.” As a result of chi-square analysis, $p < 0.05$ was below significance level and rejected. According to the results, it is observed that there is an independent relationship between the local people who earn income from tourism in Bozcaada and those born in Bozcaada. 74% of the participants who stated that they were not born in Bozcaada stated that they earn all of their income from tourism or tourism related businesses, while 21.6% of the participants born in Bozcaada stated that they did not earn income from tourism or tourism related businesses. In this context, it was observed that the local people who earned income from tourism or tourism related businesses in Bozcaada are not natives of the island.

The number of local people born in Bozcaada and earning income from tourism was lower than those who later settled in Bozcaada. It is observed that the number of local people born in Bozcaada is low and a small part of this population earn income from tourism and the local people who settled in the region later have a high income source due to tourism. This shows that tou-

rism revenues are high in Bozcaada and tourism potential is an attractive and effective reason for settling in Bozcaada.

H2: "There is a relationship between the frequency of interaction with tourists and the presence of local people in tourism." In the table, frequency weighting is made by reducing the frequency of interaction from 25% to 15% and decreased to below 20% due to the fact that five of the total cells are smaller than the minimum value of 5. According to the results of the analysis, it is observed that there is a significant relationship between local people working in the tourism sector and their interaction with tourists according to $p < 0.05$ significance level.

29.9% of the local people whose duration of residence in Bozcaada is 26 years or more derive all of their income from tourism. 39.8% of the local people living in Bozcaada for 4-8 years, 41% of the local people living between 9-15 years and 31% of the people living between 16-25 years receive all of their income from tourism-related businesses. The increase in duration of residence has no effect on income related to tourism.

H3: "There is a relationship between duration of residence and tourism related income in Bozcaada." As a result of the analyses, no significant relationship was observed between duration of residence and tourism related income in Bozcaada at $p < 0.05$ significance level. In this context, the increase in the residence time of the local people living in Bozcaada does not change the status of earning income from tourism or tourism related businesses.

All of the statements in the Place Commitment Scale applied to measure the commitment to Bozcaada were highly rated. Only the statement "I identify myself with Bozcaada." has a relatively low average. In Bozcaada, where average duration of residence is between 9-15 years, there is a positive correlation between the duration of residence and identifying oneself with the island. Local people in Bozcaada tend to establish an emotional connection with Bozcaada in parallel with the increase in life expectancy here and affect the feeling of belonging to the island, feeling integrated and part of it. As a result of the chi-square test, the fact that the local people living in Bozcaada for more than 26 years has a high level of commitment to Bozcaada shows that there is a significant relationship between duration of residence and commitment to the region. Bozcaada offers local people a more minimal and inner life compared to big cities and districts. For this reason, contrary to the situation in big cities, local people feel more commitment to the region where they live.

H4: "There is a relationship between duration of residence in Bozcaada and the frequency of interaction with tourists." As a result of the analysis, it was observed that 4 cells had a value of less than 5, constituting 16.7% of the total number of cells, but Pearson Chi-Square value was taken due to being below the maximum acceptable value of 20%. In this context, it was observed that there was a significant relationship between two variables at $p < 0.05$ significance level.

Local people working in the tourism sector are in constant interaction with tourists. Although this may be regarded as a natural result, another hypothesis examining the relationship between duration of residence and the frequency of interaction with tourists was also significant in Bozcaada. It is seen that local people play a very active role in tourism and a lifestyle intertwined with tourism is formed in Bozcaada. Tourism has become a part of the life of the local community in Bozcaada and the interaction with tourists is positive. In this context, the relevant hypothesis reveals the hospitable side of the local people in Bozcaada and this culture, which has settled in the region, directly affects the contact of the local people with the tourists.

H5: "There is a relationship between individuals' duration of residence and identifying themselves with Bozcaada." As a result of the analyses, it was found that there was a significant relationship between duration of residence and identifying themselves with Bozcaada.

onship between them at $p < 0.05$ significance level. It is seen that in Bozcaada, if the duration of residence increases, an individuals' level of identifying themselves with Bozcaada also increases although as a result of the frequency analysis, the statement "I identify myself with Bozcaada." had a relatively low average of 3.98.

According to the results of the frequency analysis, the statement that has the lowest average was "Tourism should improve further in Bozcaada" with an average rating of 3.84. In line with this result; H6: "There is a relationship between the source of income of the local people due to tourism and the idea of tourism development in Bozcaada." was hypothesized. As a result of the analysis, the Pearson Chi-Square result was accepted as 3 cells were less than 5 and this value constitutes 12% of the total value and is below 20% which is the highest acceptable level. It was observed that the variables related were in an independent relationship as significance level is at $p < 0.05$.

Apart from having income due to tourism, all local people support the development of tourism. The local people who do not have a source of income due to tourism support tourism development as much as the local people who have income sources related to tourism. The negative environmental impacts of tourism in Bozcaada are highly felt by the local people. The support of tourism development in a region can be achieved by not exposing the local people to irreversible damage. However, the people of Bozcaada, who are highly aware of the negative effects of tourism, are trying to announce and prevent all kinds of damage that Bozcaada will suffer from various platforms and especially social media.

H7: "There is a relationship between the educational status of local people and the idea of tourism development." As a result of the analysis, 13 of the total number of cells, that is, 37.1% of the total number of cells took a value less than 5. Since the acceptable value is 20%, a frequency weighting was done, and the frequency level was reduced to 14.3%. In the final situation of the analysis, the level of significance met $p < 0.05$ condition and it is concluded that there was a significant relationship between the two variables. An increase in support for tourism development was observed in parallel with the increase in the education level of local people.

According to the analysis of the relationship between the educational status of the local people and the idea of the development of tourism, a meaningful relationship emerged between two variables. The highest level of support in the development of tourism was shown by high school graduates and undergraduates, and the lowest was by graduates. Associate degree holders had less support than high school graduates, while graduates had less support than undergraduates. As the level of education increases, the approach towards the development of tourism varies. It was observed that the support of the participants of the development of tourism increased with the increase of the educational level.

5. Conclusion

Bozcaada, in the last ten years, has become one of Turkey's most popular tourist destinations. Due to its high tourism potential, its nature, location and cultural diversity, Bozcaada's position in the tourism industry has been increasingly strengthened and it has shown a significant tourism development with an increasing number of visitors each year. This rapid development in Bozcaada has brought economic, socio-cultural and environmental consequences and affected the local people's support for the tourism development and their approach to perceived impacts. With this increasing interest in Bozcaada, research about it has gained serious momentum in the academic world and has become a research topic not only in the field of tourism but also in areas such as geography and history.

With the arrival of tourism in a region, the region starts to move away from its daily routine and change is felt in every aspect of life. These changes which are firstly felt in the economic area, bring about socio-cultural and environmental changes with the effect of human factors. In Bozcaada, the biggest source of income until tourism development was viticulture, winemaking and fishing. Today, tourism has become the most important source of income at a level that will cause all these sources of income to disappear. Tourism has become an indispensable importance for the economy of Bozcaada. The fact that tourism is an extremely important source of income confirms this importance when we look at the situation of local people in obtaining income from tourism and tourism related businesses. When this ratio is taken into consideration with the ratio of people who have at least one family member who generates revenue due to tourism, it is seen that the commitment to tourism revenues in Bozcaada is now irreversible. When the number of tourism enterprises increasing every year in the region is examined, the demand for the region and the economic impacts resulting from this demand are seen. The size of tourism potential in Bozcaada attracts new investors to the region. Even if there are enterprises that terminate their activities at the end of summer season every year, business opportunities are created in the region with the increase in the number of enterprises opened for business. The fact that the majority of local people work in tourism enterprises reveals that tourism increases employment, which is the most important economic impact.

Tourism alone is not sufficient for the economic development of a region or country. However, where production-oriented sectors such as agriculture and industry are not active, tourism has an important place in terms of economic development of regions or countries. Tourism has been seen as a factor that accelerates economic development in touristic areas for a long time. In many studies (Lankford, 1994; Akis et al., 1994; Kuvan & Akan, 2005; Pablo-Romero & Molina, 2013), it is seen that the most important and felt impact of tourism development by local people is economic contribution. Local people in Bozcaada stated that tourism has created new business opportunities, contributed to economic development, revived different sectors, created new income sources and attracted new investments, as in every region where tourism developed.

Tourism has negative economic effects as well as positive economic effects. These negative impacts on Bozcaada have a significant impact on the daily life of the local people living in the region. As the fame of the regions in which tourism develops increases and as a result of the intensive demand due to this development, it may cause real estate and land prices to increase in the region. In Bozcaada, tourism not only increases the prices of real estate and land, but also increases the price of the needs of the local people such as transportation, service and housing. During the survey, local residents and public servants who settled in Bozcaada later stated that the housing rental prices in the region were very high. The fact that the economic income is very high from tourism directs the local people to home boarding during the peak season (summer months). For this reason, local people and public servants who are paid workers meet their housing needs by paying high prices.

In another study (Ayhan, 2008), which examined the approaches of local people towards the development of tourism in Bozcaada (Ayhan, 2008), a significant increase in awareness of negative effects has been observed in the process up to today among the local people. While 22% of local people in Bozcaada thought that prices increase due to tourism in 2008, this rate was 80.3% in May 2019. Özkök, Erdem, and Akman (2007) conducted another study on the local people's approach to the impacts of tourism in Bozcaada. In the related research, while the local people rated the statement "Tourism increases the price of goods and services in the region."

with an average of 2.12, in our study, which was realized in May 2019, that statement had a relatively very high average (4,39). In Bozcaada, after the studies of Özkök et al. (2007) and Ayhan (2008), the current study revealed that the local population in Bozcaada has had a higher perception of the negative economic impacts of tourism over the past 11 years. The increasing demand for Bozcaada is highly supported by its positive economic effects, as is the case in every region where tourism develops. Although the perceived positive economic effects of tourism are high, local people have shown an approach that we can call “*abstaining*” about supporting tourism development.

When the socio-cultural effects of tourism in Bozcaada are analyzed, it is seen that local people perceive these effects more positively than economic and environmental effects. The local people living in the region have a high perception of the positive socio-cultural impacts of tourism. The first socio-cultural impact of tourism is the increase in employment of young people and women. With the development of tourism in Bozcaada, employment opportunities for women and young people have increased. Women are more involved in business life and this has an impact on traditional family life. One of the issues raised by both male and female participants during the survey was that family life was affected during the tourism season and that they did not have a common life despite being in the same house. When we look at the socio-cultural effects, the high average of the statement suggests that tourism is influencing traditional life, confirms this situation. Although a significant socio-cultural benefit has been provided with the festivals and events organized in Bozcaada, especially in the peak season months, the carrying capacity of the region is significantly exceeded during these periods.

When tourism is compared with other sectors, the positive economic and socio-cultural impacts are more prominent, while the negative environmental impacts come to the forefront in contrast to the other types of effects. In the literature, traffic and parking problems, increases in the problem of garbage and waste, worn structures, damage to wildlife and pollution take place as negative environmental impacts, while positive environmental impacts are considered as tourism to be the driving force for the restoration of historical buildings, and reservation and improvement of beaches, parks and gardens. The negative environmental impacts that increase with the development of tourism have started to be perceived by the local people at a higher rate in the regions where tourism has developed and environmental sensitivity has increased and this situation has a significant impact on the perceptions towards the development of tourism. In the study conducted by Çakıcı and Aksu (2008), it was observed that the local people living in Bozcaada were aware of the negative environmental effects caused by the development of tourism. Likewise, in this study, local people in Bozcaada agree on the negative environmental impacts of tourism. In addition, the wastewater treatment plant, which was not available until 2018 in this region where tourism is developing rapidly, has caused serious problems in the past years.

It is an inevitable result that negative environmental impacts occur if the existing physical capacity in the region where tourism is developed is exceeded. Both studies by Liu and Var (1984) in Hawaii and Sheldon and Var (1984) in North Wales revealed that the protection of the environment was more important than the economic, social and cultural benefits that would be provided. In this study, it was observed that the perception of the local people in Bozcaada towards the negative effects of tourism is higher than the positive environmental effects. One of the most important positive environmental impacts of tourism is to increase the number of parks, gardens and green spaces that local people can benefit from. However, the study revealed that the existing areas did not increase with tourism. At this point, the most important situation observed in Boz-

caada is that many restaurants and cafes operating in the region have settled in a way that restricts the movement on the streets and the avenues. Due to its geographic location and feature, Bozcaada, which has very limited natural resources and physical space, environmental effects need to be considered at the highest level. A high level of control is required to minimize environmental impacts. Outside of the district centre, it is seen that more maintenance is needed especially in Sulubağçe. Rising concrete structures on the ridges of Akvaryum Bay also negatively affect both the natural attractiveness and flora of the region.

In some studies examining the effects of tourism in a spatial dimension (Gürsoy & Jurovski, 2004; Harril & Potts, 2003), it was revealed that the physical distance of the local people to the places where tourism activities take place also affects the perception of the effects of tourism and the support for tourism development. The fact that the settlement area is located in the region where tourism activities are done in Bozcaada also causes the local people living in the region to perceive the environmental impacts of tourism at a higher level. The narrow streets of Bozcaada and almost all of the tourism establishments being in a confined space cause vehicle density and traffic problems in the region. The fact that the ferry port is located in the centre of a touristic area increases the density of the vehicles during the ferry hours. Local and central authorities along with stakeholders in the region should make a policy and planning parallel to the tourism development in Bozcaada. Along with the transformation in the regions where tourism develops, planning, management processes, performance measurement, cooperation studies, learning ability, and skills and capabilities of adaptability should be taken into consideration and development should be supported in this direction.

In order to ensure sustainability in the region where tourism develops, one of the important factors is the positive effects should be felt by the local people. Local people do not support tourism development if the damage resulting from the development of tourism exceeds the benefits. In order to get this support and develop tourism without harming the region, local government and related institutions have great responsibility in the region. It is necessary to raise awareness of the local people and to understand their expectations about all aspects of tourism. Effective and efficient tourism planning is one of the most important elements in order to keep the development of tourism in a region under control and to ensure that stakeholders and groups benefit from this development at the highest level. There is a high tourism potential in Bozcaada, where correct and effective planning can minimize negative impacts and maximize positive impacts. First of all, the characteristics of Bozcaada as a region should be well understood and the analysis of past tourism experience should be done well. It should be decided what focus of tourism development would be, that is a decision between sustainable development in the long run or rapid development with a high cash flow in a short term.

Bozcaada needs a boutique tourism planning to be kept away from mass tourism due to its limited resources. In the 2019 summer season, it is very important to consider whether the region's carrying capacity, natural resources and the holiday quality of the tourists coming to the region for an overnight stay are taken into consideration in the decision of GESTAŞ operating in sea transport in Çanakkale to carry excursionists to Bozcaada with cruising boats. A sustainable approach to tourism planning in the region is an important issue. Bozcaada has local people who are aware of the opportunities and capacities of the geography they live in and closely follow everything that concerns Bozcaada. It should ensure that all stakeholders and local interest groups in the region are involved in the tourism planning of the local government in tourism development in Bozcaada. Both the central and local authorities need to correctly determine the carrying capacity

of Bozcaada, taking into account the limited resources. Steps should be taken to change the direction of tourism development qualitatively rather than quantitatively. Transporting passengers by cruising boats and accepting excursionists will inevitably lead to a rapid depletion of resources in the region and a rapid decline in tourism. In order to control the development of tourism in the region, the conditions that must be fulfilled by tourism investors should require sustainability.

Sustainability is an issue that has been emphasized worldwide. Sustainability principles in industry, agriculture, technology, health, development and many other areas have been determined and new ones are still being added. Tourism is also one of the most important areas in terms of sustainability. In Bozcaada, the sustainability awareness of the businesses operating in the region and their practices in this direction should be examined in order to ensure the sustainable tourism. Tourism should be considered as an inseparable chain interconnected with transportation, accommodation, food, beverage and culture. The development in each link of the chain should be balanced and the institutions and organizations operating in the region should understand this development speed. In the tourism development stage, the extent to which the local government has achieved its role and has caught the momentum should be examined.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Akova, O. (2006). Yerel halkın turizmin etkilerini algılamalarına ve tutumlarına yönelik bir araştırma. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(1), Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/281443757>.
- Alaeddinoğlu, F. (2008). Sivas kentinde halkın turiste ve turizme bakışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1–23.
- Alaeddinoğlu, F. (2007). Van halkının turisti ve turizmi algılama şekli. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5(1), 1–16, Retrieved from <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/140/981.pdf>.
- Andereck, K. L., & Vogt, C. A. (2000). The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel Research*, 39(1), 27–36, doi.org/10.1177/004728750003900104.
- Archer, B., Cooper, C., & Ruhanen, L. (2005). The positive and negative impacts of tourism. In W. F. Theobald, *Global Tourism* (pp. 79–102). USA: Butterworth-Heinemann.
- Avcı Kurt, C. (2017). *Turizm Sosyolojisi*. Ankara, Türkiye: Detay Yayıncılık.
- Ayhan, Ç. K. (2008). Bozcaada'da turizm hareketlerinin gelişimine yerel halkın yaklaşımı üzerine bir çalışma. *Bozcaada Değerleri Sempozyumu* (pp. 17–26). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Beeton, S. (2006). *Community Development Through Tourism*. Australia: LandLinks Press.
- Berber, Ş. (2003). Sosyal değişme katalizörü olarak turizm ve etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 205–221, Retrieved from <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/issue/view/30>.
- Bertan, S. (2009). Turizmin çevre üzerinde yarattığı etkiler: Pamukkale örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 204–214, Retrieved from https://www.anatoliajournal.com/atad/depo/dergiler/Cilt20_Sayi2_Yil2009_1304878329.pdf.
- Bilim, Y. ve Özer, Ö. (2013). Yerel halk gözüyle Konya'da turizmin önemi ve ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri. *Ulusal Kop Bölgesel Kalkınma Sempozyumu* (pp. 14–16). Konya: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Boğan, E. ve Sarıışık, M. (2016). Yerel halkın turizm faaliyetine yönelik görüş ve algılamalarının belirlenmesi üzerine Alanya'da bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 325–342, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/download/article-file/309540>.
- Butler, R. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 24(1), 5–12, doi: 10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x.
- Büyükoztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Choi, H.-S. C., & Sirakaya, E. (2005). Measuring residents' attitude toward sustainable tourism: Development of sustainable tourism attitude. *Journal of Travel Research*, 43(4), 280–394, doi: 10.1177/0047287505274651.
- Çakıcı, A. C., & Aksu, M. (2008). Bozcaada halkının turizm ve çevre bilinci üzerine bir araştırma. *Bozcaada Değerleri Sempozyumu* (pp. 27–44). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Çalışkan, U., & Tütüncü, Ö. (2008). Turizmin yerel halk üzerindeki etkileri ve Kuşadası ilçesi örneği. *IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi* (pp. 127–140). Antalya: ITU & Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi.
- Dilek, S. E., Çoban, Ö., & Harman, S. (2017). Hasankeyf halkının turizmin gelişimine yönelik tutumu. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 6(2), 59–72, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/download/article-file/551793>.
- Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin sosyo-kültürel temelleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Eren, R. ve Aypek, N. (2012). Kırsal turizm bölgesinde yerel halkın turizm gelişimine karşı tutumları Cumalıkızık Köyü örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 43–47, Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/311808360>.
- Gümüş, N. ve Özüpekçe, S. (2009). Foça'da turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik yerel halkın görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 398–417, Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/26872634>.
- Gürsoy, D. ve Juroski, C. (2004). Distance effects on residents' attitudes toward tourism. *Annals of Tourism Research*, 31(2), 296–312, doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.005.
- Gürsoy, D., & Rutherford, D. G. (2004). Host attitudes toward tourism an improved structural model. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 495–516, doi:10.1016/j.annals.2003.08.008.
- Gürsoy, D., Juroski, C., & Uysal, M. (2002). Resident attitudes a structural modeling approach. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 79–105, doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00028-7.

- Haralambopoulos, N., & Pizam, A. (1996). Perceived impacts of tourism the case of Samos. *Annals of Tourism Research*, 23(3), 503–526. doi.org/10.1016/0160-7383(95)00075-5.
- Harril, R., & Potts, T. D. (2003). Tourism planning in historic districts: Attitudes toward tourism development in Charleston. *Journal of the American Planning Association*, 69(3), 233–244. doi.org/10.1080/01944360308978017.
- J.Sheldon, P., & Var, T. (1984). Resident attitudes to tourism in North Wales. *Tourism Management*, 5(1), 40–47. doi.org/10.1016/0261-5177(84)90006-2.
- Johnson, J. D., & Snepenger, D. J. (2005). Residents' perceptions of tourism development over the early stages of TALC. In R. Butler, *The Tourism Area Life Cycle, Vol. 1* (pp. 222–236). Great Britain: Cromwell Press.
- Johnson, J. D., Snepenger, D. J., & Akis, S. (1994). Residents' perceptions of tourism development. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 629–642. doi.org/10.1016/0160-7383(94)90124-4.
- Jurowski, C., Uysal, M., & Williams, D. R. (1997). A theoretical analysis of host community resident reaction to tourism. *Journal of Tourism Research*, 36(2), 3–11. doi: 10.1177/004728759703600202.
- Karakaş, A. ve Şengün, H. İ. (2016). Yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik tutumları: Diyarbakır örneği. *2nd International Congress on Economics and Business* (pp. 942–957). SarayBosna: Retrieved from <http://iceb2016.cbu.edu.tr/file/ICEB2016.pdf>.
- Kuvan, Y., & Akan, P. (2005). Residents' attitudes toward general and forest-related impacts of tourism: the case of Belek, Antalya. *Tourism Management*, 26(5), 691–706. doi.org/10.1016/j.tourman.2004.02.019.
- Lankford, S. V. (1994). Attitudes and perceptions toward tourism and rural regional development. *Journal of Travel Research*, 35–43. doi: 10.1177/004728759403200306.
- Liu, J., & Var, T. (1986). Resident attitudes toward tourism impacts in Hawaii. *Annals of Tourism Research*, 13(2), 193–214. doi.org/10.1016/0160-7383(86)90037-X.
- Mason, P., & Cheyne, J. (2000). Residents' attitudes to proposed tourism development. *Annals of Tourism Research*, 27(2), 391–411. doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00084-5.
- McCool, S. F., & Martin, S. R. (1994). Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 32(3), 29–34. doi.org/10.1177/004728759403200305.
- McGehee, N. G., & Andereck, K. L. (2004). Factors predicting rural residents' support of tourism. *Journal of Travel Research*, 43(2), 131–140. doi.org/10.1177/0047287504268234.
- Oğuzbalaban, G. (2017). Türkiye'de yerel halkın turizm ve turizmin etkilerine yönelik algı ve tutumlarına ilişkin yazın taraması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 1321–1329. Retrieved from http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi51_pdf/8diger_sosyalbilimler/oguzbalaban_oguz.pdf.
- Özdemir, M. A., ve Kervankıran, İ. (2011). Turizm ve turizm etkileri konusunda yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi; afyonkarahisar örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 1–25. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/download/article-file/3251>.
- Özök, F., Erdem, H., & Akman, S. (2007). Tourism impacts and residents' support for tourism development: a research on Bozcaada. *International Tourism Biennial* (pp. 231–239). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Özyurt, M. P. (2018). Turizm gelişiminin yerel halkın bireysel ve toplumsal yaşam kalitesi üzerine etkilerinin incelenmesi. *Yayımlanmış Doktora Tezi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Pablo-Romero, M. D., & Molina, J. A. (2013). Tourism and economic growth: a review of empirical literature. *Tourism Management Perspectives*, 8, 28–41. doi.org/10.1016/j.tmp.2013.05.006.
- Perdue, R. R., Long, P. T., & Allen, L. (1990). Resident support for tourism development. *Annals of Tourism Research*, 17, 586–599. doi.org/10.1016/0160-7383(90)90029-Q.
- Reisinger, Y. (2009). *International Tourism: Cultures and Behaviour*. Hungary: Butterworth-Heinemann.
- Sheldon, P., & Var, T. (1984). Residents' attitudes to tourism in North Wales. *Tourism Management*, 5(1), 40–48. doi.org/10.1016/0261-5177(84)90006-2.
- Sinclair, M. (1998). Tourism and economic development: A survey. *The Journal of Development Studies*, 34(5), 1–51. doi.org/10.1080/00220389808422535.
- Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2004). Turizmin sosyal etkileri ve yerli halkın turiste bakışı. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1–18. Retrieved from gazi.edu.tr/posts/download?id=152235.

- Tosun, C., & Timothy, D. J. (2003). Arguments for community participation in the tourism development process. *The Journal of Tourism Studies*, 14(2), 2–15, Retrieved from <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=200402849;res=IELAPA> .
- Türker, G. Ö. ve Türker, A. (2014). Yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi turizm desteğini nasıl etkiler: Dalyan destinasyonu örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 81–98, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/download/article-file/62530>.
- Türker, N., Selçuk, Ş. ve Özyıldırım, A. (2016). Turizmin yerel halkın yaşam kalitesi üzerine etkisi: Safranbolu örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 1–13, Retrieved from http://joiss.karabuk.edu.tr/Makaleler/134712066_1.%20Nuray%20T%e3%bc3%bcrker.pdf .
- Vatan, A. ve Zengin, B. (2015). Söğüt ilçesi'nde kültürel miras ve yerel halkın turizme bakış açısı. *The Journal of Academic Social Science*, 650, Retrieved from <http://www.asosjournal.com> .
- Williams, D. R., & Vaske, J. J. (2003). The measurement of place attachment: validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science*, 49(6), 830–840, Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/233712735>.
- Yıldız, Z. (2011). Turizm sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 54–71, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/download/article-file/213959>.
- Yoon, Y., Gursoy, D., & Chen, J. S. (2001). Validating a tourism development theory with structural equation modeling. *Tourism Management*, 22(4), 363–372, doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00062-5.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Research Article / Araştırma Makalesi

A Comparative Study of Social Media Addiction Among Turkish and Korean University Students

Türk ve Koreli Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Aylin TUTGUN-ÜNAL¹

¹Uskudar University, Faculty of Communication, Department of New Media and Journalism, Istanbul, Turkey

ORCID: A.T.Ü. 0000-0003-2430-6322

Corresponding author:

Aylin TUTGUN ÜNAL,
Uskudar University, Faculty of Communication, Department of New Media and Journalism, Istanbul, Turkey
E-mail: aylin.tutgununal@uskudar.edu.tr

Submitted: 05.05.2020

Accepted: 19.05.2020

Published Online: 25.11.2020

Citation: Tutgun-Unal, A. (2020). A comparative study of social media addiction among Turkish and Korean university students. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 307-322.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0064>

ABSTRACT

Social networks, where access is provided through mobile phones via the internet, have transformed our communication habits, while also paving the way for social media addiction. As social media addiction harms all areas of a person's life, this research has focused on identifying the addictions of young people who have not started their professional life yet. Considering that technology is involved in people's lives to different extents in different countries, country comparisons are considered important in digital addiction research. This study aims to compare social media addiction among university students from South Korea and Turkey. The "Social Media Addiction Scale" developed by Tutgun-Ünal and Deniz (2015) was used in this study conducted with 270 university students. Some of the findings obtained in studies using a comparative survey model are as follows: (a) social media addiction is low in both countries, (b) South Korean students' addiction was found at a higher level than those from Turkey, (c) students in South Korea are getting more emotional support from social media, (d) the addiction of South Korean students on conflict dimension was found higher, (e) students in Turkey communicate with their families via social media more than those in South Korea.

Keywords: Social media, social media addiction, South Korea, Turkey, university students

1. Introduction

Today, communication technologies have become widespread and used intensely in every region. Now internet access is fast and easy with mobile phones causing advantages in many areas. Social media platforms are among the interactive applications provided by Web 2.0 technologies. Especially in the recent years, the intensive use of social media applications by individuals of all ages via smartphones has led researchers from different fields to focus on social media use.

As social media is so involved in our lives, transformations have occurred in many areas. Individuals' habits have changed in many areas such as education, advertising, and marketing, business, health, sports, etc., leading to a difference in the way we communicate and do business.

Some studies examine individuals in terms of their habits of social media usage, such as: with which device access is provided; daily usage time, and for how long, and what purpose (Kara & Kokoç; 2010; Pfeil, Arjan & Zaphiris, 2009; Tutgun-Ünal, 2020a,b). Much research related especially to the use of social media for educational purposes is included in the literature (Johnson, 2011; McCool; 2011; Mitchell; 2009; Keleş & Demirel; 2011; Odabaşı, et al., 2012; Yılmazsoy & Kahraman, 2017).

Furthermore, the direction of research has shifted to psychological investigations, recording many problems arising from the excessive use of social media and disrupting the daily life of the individuals. The literature points out the negative effects with direct influences on daily life such as low and poor quality of sleep, excessive mental occupation, repeated thoughts about controlling the use of the internet or setting limits, failure to prevent the desire for access, spending more time on the internet at every turn, and the desire felt when not connected (Andreassen, 2012; Dewald, et al, 2010; Kuss & Griffiths, 2011; Tutgun-Ünal, 2020a).

It is hard to consider social media as separate from the internet since social media applications are accessed via the internet. In other types of addiction, it is possible for the individual to move away from the substance to which he/she is dependent by providing suitable conditions or in clinical settings. However, the individual cannot move away from the internet. In this respect, treatment of addictions such as internet addiction, digital game addiction, and social media addiction are reported to be more difficult to overcome by experts, when compared to other types of addiction (Baripoğlu, 2012; Tarhan & Nurmedov, 2019).

While the term addiction is used to express physical addiction to a substance (Holden, 2001), many of the criteria related to drug addiction in the new edition of DSM-IV and pathological gambling criteria were adapted and used to make a diagnosis in the identification efforts to express more abstract types of technology addictions such as internet addiction, mobile phone addiction, Facebook addiction and social media addiction (Bianchi & Philips, 2005; Brown, 1993; Caplan, 2010; Ceyhan, Ceyhan & Gürcan, 2007; Choliz, 2010; Davis, 2001; Fisher, 1994; Goldberg, 1996; Griffiths, 2005; Ha, et al, 2008; Young, 1996a,b; 1999).

Efforts to examine social media addiction were first made for Facebook addiction (Abhijit, 2011; Andreassen, 2012; Balcı & Gölcü, 2013; Balcı & Tiryaki, 2014; Çam & İşbulan, 2012; Wilson, Fornasier & White, 2010; Yılmazsoy & Kahraman, 2017). Researchers have examined whether there is a direct relationship between Facebook addiction and sleep habits, (Andreassen, 2012; Dewald, et al, 2010), and the results have shown that the use of social media can lead to many problems such as a decrease in real-life activities, deterioration of academic performance, and relationship problems (Brunborg, et al, 2011; Deniz & Gürültü, 2018; Kuss & Griffiths, 2011). This shows that researchers are working on social media addiction criteria (Ağyar Bakır & Uzun, 2018; Andreassen, 2015; Hazar, 2011; Kuss & Griffiths, 2011; Taş; 2017; Tutgun-Ünal,2020a; Wilson, Fornasier & White, 2010).

Thus, Tutgun-Ünal (2020a) defined social media addiction as “a psychological problem which is developed by cognitive, affective, and behavioral processes that leads to problems such as occupation, mood modification, relapse and conflict in many areas of daily life such as private, work/academic and social life of a person”. Face-to-face communication skills are very important in a person’s social and private life and are vital in many areas of business life. For this reason, it is important to examine social media addiction as a psychological problem that will negatively affect the social skills and personal development of students in universities that will help raise successful people in their field.

By making use of this definition, the first social media addiction scale in Turkey was developed. The scale covers the dimensions such as occupation, mood modification, relapse, and conflict. The measurement tool consisting of 41 items and 4 factors was used in this study to determine the social media addiction levels of university students. Following this scale, researchers working in Turkey have continued to develop addiction scales in different names by working with different groups for the overall social media addiction which encompasses all social media exercises (Ağyar, Bakır & Uzun, 2018; Aydın, 2016; Savcı & Aysan, 2017; Şahin & Yağcı, 2017; Taş, 2017).

It is seen that much research has been carried out by applying the developed measurement tools to different groups. It is also seen that a study examines social media addiction in terms of different variables in individuals with other conditions such as hyperactivity and attention deficit disorder (Uzun, Yıldırım & Uzun, 2016).

When the studies are examined, it is seen that Social Media Addiction studies are carried out especially with young people (Andreassen, 2015; Deniz & Gürültü, 2018; Kandell, 1998; Tutgun-Ünal, 2020a). In many studies that examine the social media addiction of university students who will step into various occupational groups such as teaching, nursing, and engineering, it is emphasized that young people are at risk in terms of addiction (Deniz & Gürültü, 2018; Tutgun-Ünal, 2020a). Thus, they will have problems in many areas of their lives along with the problem of addiction, which will negatively affect their work-life and communication.

Social media addiction needs to be examined periodically in smaller focus groups as in other types of addiction. Studies report that especially in the generational studies carried out with young people, the characteristics of individuals belonging to the same age group have changed even in two different schools in the same region (Ekşili & Antalyalı, 2017; Özdemir, 2017). Considering this situation, it is useful to conduct social media addiction studies with small groups. The aim of the current study to investigate the social media addiction of university students in two countries.

2. Literature Review

Social media usage habits and addictions will change in different societies depending on many factors, such as being technologically advanced, using technology in business life, geography, traditions, face-to-face communication density, and sociological habits. Social media addiction studies that are conducted separately in the countries are valuable in determining addiction maps and international comparative studies are important in terms of revealing the differences.

The study of the problematic internet use of 595 teacher candidates in South Korea and Turkey (2011) revealed that men in Turkey are more addicted to the internet than women ,whereas in South Korea, internet addiction does not differ according to gender. However, the students in South Korea tend to be lonelier. As digital addictions may differ based on many variables among countries, it has become necessary to investigate factors affecting addiction such as loneliness (Tutgun, Deniz & Moon, 2011).

Investigations have been made looking at many aspects of digital addiction research, from internet addiction to problematic internet use, which is now gathered around social media addiction (Andreassen, 2015; Davis, 2001; Griffiths, 2005; Hazar, 2011; Kuss & Griffiths, 2011; Lee, Lee & Kwon, 2011; Tarhan & Nurmedov, 2019; Tutgun-Ünal, 2020a; Wilson, Fonasier & White, 2010; Wu, 2013).

In a study conducted by Müller and others (2011) with a group of 1,826 drug addict patients; it was revealed that 4.1% of these people were also addicted to the internet. In particular, it was observed that adolescents who are addicted to the internet have some common familial factors. These factors were found to be high levels of family-adolescent conflict, siblings' alcohol habits, positive attitude of families towards adolescents' substance use, and low family functionality.

By examining the relationships between social media addiction and personalities, the factors affecting addiction are gradually expanding. In a study, it is stated that neurotics tend to send/receive more comments while using the wall function on Facebook, whereas those with low neuroticism send more photos (Ross and et al., 2011). In another study, it was concluded that neurotics tend to share more photos on their pages (Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010). Also, a positive relationship was found between a high level of self-disclosure and feeling good on social media (Lee, Lee & Kwon, 2011).

According to Tutgun-Ünal (2020a), extroverts use social media more to achieve social gain and introverted people use it for more to achieve social balance. Besides, people with narcissistic personalities tend to be more active on social media, and the virtual environment enables them to configure the ideal personality they want to be (Buffardi & Campbell, 2008; Mehdizadeh, 2010).

According to Bozkurt (2018), social networks provide suitable ground for the emergence of selfishness that exists in the depths of humans in modern society. Especially late capitalism's hedonistic-narcissistic culture, which identifies people with what they consume and says, "taste the life", is reported to provoke selfishness. (Bozkurt, 2000). Furthermore, there is significant research in the literature that determines the relationship between several selfishness factors (Beck, 2011; Brooks, 2011; Dawkins, 1996; Fromm, 1996; Hobbes, 2007; Jung, 2001; Wilson, 1996).

The relationship between social media addiction and depression is often investigated. Balci and Baloğlu (2018) made face-to-face interviews with 303 university students and found a positive significant relationship between social media addiction and depression. Accordingly, it was revealed that those who showed severe depression symptoms had higher social media addiction scores than those with normal and mild depression. An analysis of the literature shows that depression symptoms arise from sadness, unhappiness, unwillingness, and emotional fluctuations (Arslanoğlu, 2002, p.76; Güleç, 1999, p.23).

It is known that the use of social media differs according to East and West countries, age groups, and gender. (Tutgun-Ünal, 2020a, p.75). Accordingly, this diversification emerges more clearly in bridging social capital rather than unifying. Social media is used more to stay connected. Social media has a function to make one feel good as well as to stay in touch with family members.

In a study conducted with 126 university students from different cultures (62% White Americans, 21% African Americans, 10% Spanish, and 7% others), comparisons were made in terms of those who use social media more and less. As a result of the research, it was found that those who use social media intensively receive more social support than those who use social media less, feel mentally better, and communicate more with their families on Facebook (Asbury and Hall, 2013). The connection with the family on social media is the subject of various studies (Süleymanov, 2004; Tarhan, 2020a).

According to Tarhan (2020a), who emphasizes the importance of family communication, it is important to establish healthy communication between spouses in marriage, and only in this way can they raise healthy children. A sense of family trust can be provided with the 5S + 1M trust model which was developed by Tarhan to establish strong communication. Tarhan emphasizes that social media addiction, which he sees as a problem of the era, may decrease when this model gains functionality.

According to Tarhan (2020a), 5S + 1M is needed to develop a sense of trust: Love (Sevgi), Respect (Saygı), Patience (Sabır), Loyalty (Sadakat), Intimacy (Samimiyet), Spirituality (Maneviyat).

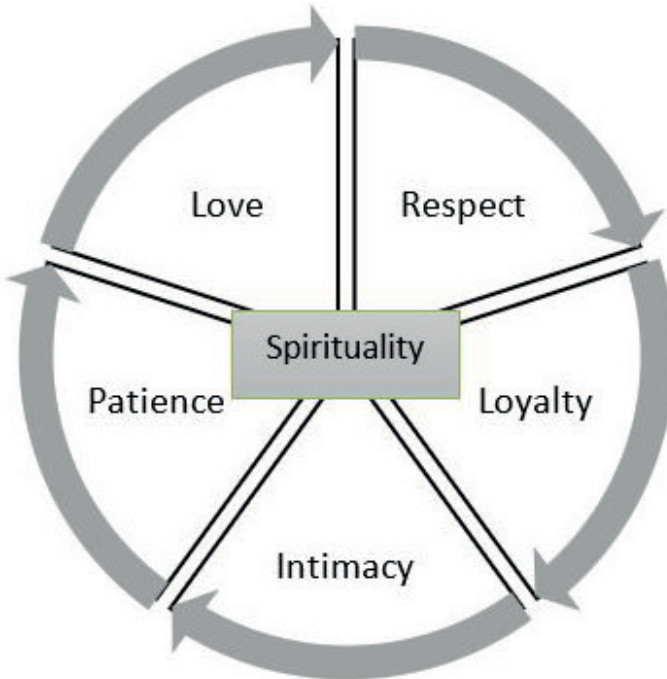

Figure 1: Tarhan's Model of Trust (5S+1M).

The disease of modernism is stated as narcissism. Narcissism harms the marriage institution and pushes individuals into loneliness. In the conducted studies, higher loneliness has been seen among young people compared to older people. While the rate was 27% in the elderly; it was 40% in the youth and it is stated that young people do not want to get married anymore (Tarhan, 2019; 2020b). This situation has gained a different dimension in social media research by including questions about how to establish family communication.

The relationship between social media addiction and relationship problems has also been the subject of many studies. Even the conflict dimension in social media addiction scales explains interpersonal conflict. In the studies carried out within this context, similar to other behavioral addictions, a core factor structure was revealed in determining social media addiction, and measurement tools have been developed around this core structure that can measure addiction psychometrically.

These factors are: mood modification (positive changes in the emotional state caused by social media use), salience (mental, emotional and behavioral readiness for social media use), tolerance (needing an increase in social media use), withdrawal (unpleasant physical and emotional symptoms when social media use is restricted), conflict (problems with persons and with themselves due to the use of social media) and relapse (the return of addiction with excessive use of social media after an avoidance period) (Andreassen, 2012; Brown, 1993; Griffiths, 2005; Karaiskos, et al., 2010; Kuss & Griffiths, 2011; Tutgun-Ünal & Deniz, 2015; Wilson, Fornasier & White, 2010).

The Social media addiction scale (SMAS) developed by Tutgun-Ünal and Deniz (2015) in Turkey is based on four core factors among the factors explained above. In a study conducted with this scale with 473 high school students in Istanbul, it was found that there was a moderate level of occupation and mood regulation dependencies, and relapse and conflict dependencies were low (Deniz & Gürültü, 2018). Another scale was developed in Turkey named “Adult form of social media addiction scale” and it consists of two dimensions, “Virtual tolerance” and “Virtual communication” (Şahin & Yağcı, 2017). This scale was developed to measure the social media addiction of adolescents from middle and high school students and consisted of two dimensions: “Deprivation” and “Affecting daily life/Lack of control” (Firat & Barut, 2018).

Adaptation studies have been carried out to measure the dependencies of different groups of social media addiction scales. Taş (2017) has done a validity and reliability study of the “short version of social media addiction scale for adolescents” originally from Van den Eijnden, Lemmens, and Valkenburg (2016), and obtained a Turkish version of the scale. Accordingly, it consists of 9 items and those who mark “yes” to 5 or more questions are considered social media addicts. The social media addiction scale developed by Ayğar, Bakır, and Uzun (2018) on university students displays a 3-factor structure; “Functional deterioration”, “Difficulty and deprivation control”, “Social isolation”.

Scale development studies started with Facebook addiction. Andreassen (2012) developed the “Bergen Facebook Addiction Scale,” consisting of 6 factors (salience, tolerance, withdrawal, mood modification, relapse, conflict), 18 items, and investigated the Facebook addiction of 494 high school students. The scale is based on core determinatives used for various behavioral addictions. According to the first results obtained, as the daily usage time of high school students and the number of devices used to access social media increase, Facebook addiction has also increased.

Nowadays, social media usage habits and preferences are discussed from a generational perspective. In a study conducted in Istanbul with 516 participants from the Baby Boomer, X, Y, and Z generations, it was found that those who use social media for 4 hours or more per day provide more continuity in social media and are reported to be risky in terms of addiction (Tutgun-Ünal & Deniz, 2020). The social media addiction of 85 students from the communication faculty was examined in another study and it was found that as the daily social media usage time increased, the addiction increased. In addition, those who check their social media accounts as soon as they get up in the morning were found to have higher levels of social media addiction than those who check at other times. They also reported that people on the entire list of friends liked their posts regardless of looking at the content of the posts (Tutgun-Ünal, 2020).

Social media addiction research appears to be quite extensive. Considering that university students are also Generation Y, it is stated that studies with small focus groups are effective. In the research of Ekşili and Antalyalı (2017), it was revealed that the Generation Y in two different schools in the same region exhibits different characteristics, that there is a Generation Y varying from country to country and from society to society which should not be uniformized. Further-

more, institutional studies are considered important as they will provide general data for individual studies.

Purpose of the Study

The study mainly attempts to compare social media addiction among two nations' university students, Turkey and South Korea. Three major research questions were examined to realize the main goal:

1. What are the main characteristics of university students of both nations concerning social media usage?
2. What are the levels of social media addiction of Turkish and Korean students?
3. Are there differences in social media addiction by university student characteristics (such as family communication, daily usage, etc.) within and between the nations?

3. Method

3.1. Research Model

In the study, social media addiction of university students of two nations was examined in terms of various demographic variables to understand the current status. Therefore, the comparative survey model was used in the study. According to Karasar (2018), the comparative survey model aims to find out differences among groups formed based on variables.

3.2. Participants

The participants of the study consisted of 270 students from the 2019-2020 fall semester at Üsküdar University in Turkey and Kwang Woon University in South Korea. The age average was 22 and 50,7% of the sample was female (n=137); and 49,3% male (n=133).

3.3. Data Collection Instruments

Demographic Form: A demographic form was used to get data about certain individual characteristics of the participants (sex, age, etc.) and some habits in relation to social media usage (daily use, family communication, and year).

Social Media Addiction Scale (SMAS): Social Media Addiction Scale (SMAS) was developed by Tutgun-Ünal and Deniz (2015) to measure social media addiction of university students, having performed all validity and credibility tests. It is a scale that consists of 41 items and 4 factors (occupation, mood modification, relapse and conflict). It is a 5-point Likert scale with "Always," "Often," "Sometimes," "Seldom," and "Never." SMAS has 4 factors that explain 59% of the total variance. The specific consistency coefficient of the scale is Cronbach Alpha .967. The highest point to be obtained from SMAS is 205; the lowest is 41. The subscales can be assessed among themselves. Accordingly, items 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, and 12 on the scale are concerned with the occupation aspect; and measure the cognitive occupation effect of social media. Items 13, 14, 15, 16, and 17 on the scale are concerned with mood modification and measure the emotive effect of social media. Items 18, 19, 20, 21, and 22 on the scale are concerned with the relapse aspect and measure how the desire to control social media use fails and leads to repetitive reuse. Items 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, and 41 on the scale are concerned with the conflict aspect and measure how social media causes potential problems in an individual's life.

3.4. Data Collection and Analysis

The data in the study were collected face to face through questionnaires. The time taken for students to fill out the questionnaire was approximately 12 minutes. The scores obtained from the social media addiction scale and subscales were used in the analysis of the data.

Addiction levels can be determined according to the total scores of Social Media Addiction Scale and its subscales. Points in Table 1 show these levels in the analysis of the study.

Table 1: Social Media Addiction Scale and the Assessment of Sub Scales

Level of Addiction	SMAS (Total)	Occupation	Mood Modification	Relapse	Conflict
Not addicted	41-73	12-21	5-8	5-8	19-33
Little Addicted	74-106	22-31	9-12	9-12	34-48
Medium Addicted	107-139	32-41	13-16	13-16	49-63
Highly Addicted	140-172	42-51	17-20	17-20	64-78
Very Highly Addicted	173-205	52-60	21-25	21-25	79-95

SPSS 18 (PASW) statistics program was used in the data analysis; several techniques like frequency, t-test, and variance analysis were applied.

4. Findings

This section of the study discusses statistical findings on data collected from 270 students from Üsküdar University and Kwang Woon University.

The first main research question is to investigate the main characteristics of university students of both nations concerning social media usage.

Table 2: Time Spent on Social Media in a Day

	Turkey	South Korea	Total
	f (%)	f (%)	f (%)
Less than 1 hour	8 (5.0)	4 (3.7)	12
1-3 hours	63 (39.1)	50 (45.9)	113
4-6 hours	38 (23.6)	47 (43.1)	85
+ 7 hours	20 (12.4)	8 (7.3)	28
Always online	32 (19.9)	-	32
Total	161 (100)	109 (100)	270

Table 2 shows that 45.9% of South Korean students reported that they spend 1-3 hours using social media in a day. 50.4% of South Korean students spend more time on social media in a day (4 hours and more). 39.1% of Turkish students reported that they spend 1-3 hours on social media in a day and 36% of them use social media for 4 hours or more. Also, almost 20% percent of Turkish students reported that they are always online.

Table 3: Number of Years Using Social Media

	Turkey	South Korea	Total
	f (%)	f (%)	f (%)
Less than 1 year	1 (0.6)	-	1
1-3 years	15 (9.3)	-	15
4-6 years	50 (31.1)	-	50
+ 7 years	95 (59.0)	109 (100)	204
Total	161 (100)	109 (100)	270

As seen in Table 3, 59% of Turkish students have been using social media for more than 7 years and 31.1% have been using it for 4-6 years. Korean students, unlike Turkish students, have all been using social media for more than 7 years.

Table 4: Family Communication Using Social Media

	Turkey	South Korea	Total
	f (%)	f (%)	f (%)
Yes	139 (86.3)	70 (64.2)	209
No	22 (13.7)	39 (35.8)	60
Total	161 (100)	109 (100)	270

As seen in Table 4, 86% of Turkish university students reported that they use social media to communicate with family. 64.2% of Korean students use social media for this purpose and 35.8% of them don't use social media to communicate with family.

The second main research question is to find out the level of social media addiction of Turkish and Korean students.

Table 5: Social Media Addiction of University Students by Nations

Scale/Sub-Scale	Nation	n	\bar{X}	sd	df	t	p
Occupation	Turkey	161	34.47	9.79	268	3.933	0.000
	Korea	109	30.26	6.50			
Mood Modification	Turkey	161	12.13	4.86	268	2.320	0.021
	Korea	109	13.49	4.50			
Relapse	Turkey	161	10.54	4.88	268	5.364	0.000
	Korea	109	13.38	3.13			
Conflict	Turkey	161	32.40	11.38	268	12.547	0.000
	Korea	109	47.88	7.31			
Social Media Addiction	Turkey	161	89.55	24.55	268	5.977	0.000
	Korea	109	105.03	13.71			

As seen in Table 5, independent t-test results show differences between both nations. There are significant differences between Turkish and Korean students regarding social media addiction and dimensions (occupation, mood modification, relapse, and conflict). The results show that Korean students are more addicted to social media than Turkish students ($p < 0.01$).

When sub-scales are examined, it is seen that Korean students are more addicted to social media concerning 3 factors: mood modification, relapse, and conflict. Turkish students, however, are more addicted to social media in terms of occupation than Korean students ($p < 0.01$).

The occupation subscale consists of 12 items and takes a value between 12 and 16. The average point Turkish students got in the occupation sub scale was 34.47, which indicates that they are "medium addicted" to social media. Korean students are "little addicted" ($X = 30.26$).

The mood modification sub-scale consists of 5 items. The lowest possible point is 5, and the highest is 25. The average point Korean students got in the mood modification subscale was 13.49, which indicates that they are "medium addicted" to social media. Turkish students' points were 12.13, which indicates that they are "little addicted."

The relapse subscale consists of 5 items. The lowest possible point is 5, and the highest is 25. The average point Korean students got in the mood modification sub scale was 13.38, which indicates that they are "medium addicted" to social media. Turkish students' points were 10.54, which indicates that they are "little addicted."

The conflict subscale consists of 19 items. The lowest possible point is 19 and the highest possible point is 95. The average point Korean students got in the mood modification sub scale was 47.88, which indicates that they are “little addicted” to social media. Turkish students’ points were 32.40, which indicates that they are “not addicted”.

The third main research question is to differences in social media addiction by university student characteristics within and between the nations.

A one-way ANOVA variance analysis was used to determine whether social media addiction of university students differs according to daily use duration. The results are shown in Table 6 and Table 7 separately for both nations.

Table 6: Social Media Addiction by Time Spent on Social Network in a Day in Turkey

Scale/Sub-Scale	Time	n	\bar{X}	sd	F	p	Difference
Occupation	Less than 1 hour	8	29.87	10.09	4,19	0,003	Less than 1 hour<Always Online 1-3 hours<4-6 hours 1-3 hours<Always Online +7 hours<Always Online
	1-3 hours	63	31.92	8.59			
	4-6 hours	38	36.57	9.50			
	+7 hours	20	32.90	10.51			
	Always Online	32	39.12	10.04			
	Total	161	34.47	9.79			
Mood Modification	Less than 1 hour	8	11.00	3.85	1,31	0,267	n.s
	1-3 hours	63	11.42	4.49			
	4-6 hours	38	13.13	5.69			
	+7 hours	20	11.35	4.24			
	Always Online	32	13.12	4.94			
	Total	161	12.13	4.86			
Relapse	Less than 1 hour	8	11.12	3.60	2,96	0,022	1-3 hours<Always Online 4-6 hours<Always Online
	1-3 hours	63	9.30	4.19			
	4-6 hours	38	10.55	4.86			
	+7 hours	20	10.55	4.33			
	Always Online	32	12.84	6.04			
	Total	161	10.54	4.88			
Conflict	Less than 1 hour	8	30.37	13.46	3,23	0,014	1-3 hours<Always Online 4-6 hours<Always Online +7 hours<Always Online
	1-3 hours	63	30.58	11.92			
	4-6 hours	38	32.18	9.81			
	+7 hours	20	29.60	8.43			
	Always Online	32	38.50	11.59			
	Total	161	32.40	11.38			
SMA	Less than 1 hour	8	82.37	24.79	4,55	0,002	Less than 1 hour<Always Online 1-3 hours<Always Online +7 hours<Always Online
	1-3 hours	63	83.23	24.12			
	4-6 hours	38	92.44	24.05			
	+7 hours	20	84.40	20.83			
	Always Online	32	103.59	22.96			
	Total	161	89.55	24.55			

An examination of Table 6 reveals that occupation, relapse, conflict, and SMA of Turkish university students differed significantly according to daily use duration ($p < 0.05$). According to LSD analysis, Turkish university students who are always connected to social media (always on-line) in a day compared to others were found to be more addicted to social media. The students who use social media for 4-6 hours daily or are always connected to social media have higher addiction points than others.

Mood modification factor does not differ according to time spent on social media ($p > 0.05$). The students who use social media for 4-6 hours per day or are always connected to social media

have higher addiction points more than others. Also, these students are “medium addicted” to social media concerning mood modification.

Table 7: Social Media Addiction by Time Spent on Social Network in a Day in Korea

Scale/Sub-Scale	Time	n	\bar{X}	sd	F	p	Difference
SMA	Less than 1 hour	4	97.00	19.18	0.99	0.398	n.s
	1-3 hours	50	104.48	13.94			
	4-6 hours	47	106.95	13.11			
	+7 hours	8	101.25	13.19			
	Total	109	105.03	13.71			

As seen in Table 7, significant differences were not found between social media addiction of Korean students concerning the time spent on social media in a day. An examination of subscales does not show significant differences ($p>0.05$).

Table 8: Social Media Addiction according to Family Communication via Social Media

Nations	Scale/Sub-Scale	Family Communication	n	\bar{X}	sd	df	t	p	
Turkey	Occupation	Yes	139	35.01	9.94	159	1.778	0.049	
		No	22	31.04	8.20				
	Mood Modification	Yes	139	12.41	4.92	159	1.855	0.043	
		No	22	10.36	4.12				
	Relapse	Yes	139	10.53	4.84	159	0.046	0.966	
		No	22	10.59	5.25				
	Conflict	Yes	139	32.47	11.55	159	0.198	0.833	
		No	22	31.95	10.53				
	Social Media Addiction	Yes	139	90.44	25.03	159	1.153	0.199	
		No	22	83.95	20.94				
	South Korea	Occupation	Yes	70	29.68	6.83	107	1.250	0.214
			No	39	31.30	5.81			
Mood Modification		Yes	70	13.17	4.59	107	1.005	0.317	
		No	39	14.07	4.34				
Relapse		Yes	70	13.21	3.03	107	0.761	0.448	
		No	39	13.69	3.32				
Conflict		Yes	70	47.45	8.05	107	0.826	0.410	
		No	39	48.66	5.76				
Social Media Addiction		Yes	70	103.52	14.76	107	1.547	0.125	
		No	39	107.74	11.27				

An examination of Table 8 shows that Turkish university students who communicate with their family on social media differed significantly from others in two factors: “occupation” and “mood modification” ($p<0.05$). When sub-scale points are examined, these students were found more addicted to social media cognitively and emotionally. 139 of 161 students in Turkey communicate with their families on social media.

5. Conclusion and Discussion

Results showed that while social media addiction among university students in Turkey was found at a minimum level, social media addiction of students in South Korea was found to be at a moderate

level. According to the subdimensions analyses, it was revealed that university students in South Korea received more emotional support from social media. It was concluded that students in South Korea were using social media to relieve their loneliness and to avoid the negativities in their lives.

Social media addiction among university students in Turkey was found at a low level in the relapse dimension, whereas it was found at a moderate level in South Korea. Accordingly, it can be concluded that students in South Korea may want to reduce their amount of social media use, yet they fail in doing so and continue to use it in increasing doses. In this case, the results revealed that the daily use of social media of university students in South Korea was found at a higher level than those from Turkey.

Also, the score of university students in South Korea was high in the conflict dimension. The high score of conflict in the social media addiction scale means that the students neglected their jobs, course projects, or assignments and had a resulting decrease in productivity. They could not finish work on time and had conflicts with the people around them. Thus, they experienced many negative results due to their use of social media.

In conclusion, it was found that university students in Turkey are less addicted to social media than university students in South Korea. This result does not present a very dangerous addiction problem for now. Although the moderate level of social media addiction of the university students in South Korea does not demonstrate an imminent danger, they are more at risk when compared to students in Turkey.

It was also found that daily social media usage time affects social media addiction. 20% of university students surveyed in Turkey were “constantly online” and they were still online while not using social media. This situation appeared to cause moderate preoccupation addiction. According to this, it can be said that the thought of being on social media occupies their minds and they constantly think about what is happening in social media when they do not use social media. These problems were also found in students using social media for 4 hours a day or more.

Results showed that social media addiction of university students in South Korea does not differ according to daily usage time. However, more than half of students in South Korea stated that they use social media for 4 hours a day or more.

In the research on social media addiction carried out by Tutgun-Ünal (2020b) with 85 university students, the increase in daily social media usage time also indicates an increase in social media addiction. In the literature, some studies examining the relationship between daily use of social media and addiction indicate that those who use social media for more than 4 hours a day have a higher addiction tendency (Karaiskos, et al., 2010; Wu, 2013).

As mentioned in previous clinical studies, daily internet or social media usage time was not sufficient for the detection of addiction alone, but in a case study, it was reported that a person was dismissed from his job because he was connected to Facebook for 5 hours a day and constantly checked Facebook instead of working at the workplace. (Karaiskos, et al., 2010).

Hazar (2011) states that the use of social media eliminates face-to-face activities and shortens the time and money spent on daily activities such as getting up, getting ready/doing make-up, getting on the car/bus, coming home by banalizing relationships, causing them to become ordinary. Thus, the relationship of the family with social media has been the subject of this research, as well.

When asked if they communicate with their families via social media, 86.3% of university students in Turkey reported that they did communicate with their families via social media, with this ratio being 64.2% in South Korea. It has been revealed that young people who communicate

with their families on social media also have high social media usage times and have a high mental occupation with social media.

The 5S + 1M trust model offered by Tarhan is useful in family communication as it strengthens family ties. If face-to-face communication within the family is strong, excessive social media usage by young people may decrease. As a result, communication activities including the 5S + 1M trust model can be conducted for young people and their parents. This model is thought to be effective in reducing social media addiction.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Abhijit, N. (2011). Facebook addiction. Retrieved from: <http://www.buzzle.com/articles/facebook-addiction.html>
- Ağyar Bakır, B., & Uzun, B. (2018). Developing the social media addiction scale: Validity and reliability studies. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5, 507–525.
- American Psychiatric Association (1995). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. (4th ed.)* Washington, DC: Author.
- Amichai-Hamburger, Y., & Vinitzky, G. (2010). Social network use and personality. *Computers in Human Behavior*, 26, 1289–1295.
- Andreassen, C.S (2012). Development of a facebook addiction scale. *Psychological Reports*, 110(2), 501–517.
- Andreassen C.S. (2015). Online social network site addiction: A comprehensive review. *Curr Addict Rep.*, 2, 175–184.
- Arslanoğlu, K. (2002). *Psikiyatri El Kitabı*. İstanbul, Turkey: Adam Yayınları.
- Asbury, T., & Hall, S. (2013). Facebook as a mechanism for social support and mental health wellness. *PSI CHI Journal of Psychological Research*, 18(3), 124–129.
- Balci, Ş., & Baloğlu, E. (2018). Sosyal medya bağımlılığı ile depresyon arasındaki ilişki: Üniversite gençliği üzerine bir saha araştırması. *İleti-ş-im*, 29, 209–233.
- Balci, Ş., & Gölcü, A. (2013). Facebook addiction among university students in Turkey: Selçuk University example. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 255–278.
- Balci, Ş., & Tiryaki, S. (2014). Facebook addiction among high school students in Turkey. *IISES- The International Institute of Social and Economic Sciences: Vienna 10th Academic Conference*. Vienna, Austria, 120–134.
- Baripoğlu, S. (2012). Facebook ve Twitter davranış bozukluğu yapıyor mu? *e-psikiyatri*, Retrieved from: <http://www.e-psikiyatri.com/facebook-ve-twitter-davranis-bozuklugu-yapiyor-mu-33945>
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru* (Çev. B. Doğan ve K. Özdoğan) [Risk society: Towards another modernity]. İstanbul, Turkey: İthaki Yayınları.
- Bianchi, A., & Philips, J. G. (2005). Psychological predictors of problem mobile phone use. *Cyberpsychology & Behavior*, 8, 39–51.
- Bozkurt, V. (2000). Püritanizmden hedonizme yeni çalışma etiği. Bursa, Turkey: Alesta Yayınları.
- Bozkurt, V. (2018). Sosyal medya kullanan gençler arasında bencilik ve yalnızlık. *Türkiye'nin Yüzyılı ve Geleceği Uluslararası Gençlik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, in process, İstanbul.
- Brooks, D. (2011). *Sosyal hayvan* (Çev. O. Düz). İstanbul, Turkey: Say Yayınları.
- Brown, R. I. F. (1993). Some contributions of the study of gambling to the study of other addictions. In W. R. Eadington & J. Cornelius (Eds.). *Gambling behavior and problem gambling*, Reno, NV: University of Nevada Press., 341–372.
- Brunborg, G. S., Mentzoni, R. A., Molde, H., Myrseth, H., Skouerøe, K. J. M., Bjorvatn, B., & Pallesen, S. (2011). The relationship between media use in the bedroom, sleep habits, and symptoms of insomnia. *Journal of Sleep Research*, 20, 569–575.
- Buffardi, E. L., & Campbell, W. K. (2008). Narcissism and social networking web sites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1303–1314.
- Caplan, S.E. (2010). Theory and measurement of generalized problematic internet use: A two step Approach. *Computers in Human Behavior*, 26(2010) 1089–1097.
- Ceyhan, E., Ceyhan A., & Gürcan, A. (2007). Problemlı internet kullanımı ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(1), 387–416.
- Choliz, M. (2010). Mobile phone addiction: A point of issue. *Addiction*, 105, 373–374.
- Çam, E., & İşbulan, O. (2012). A new addiction for teacher candidates: Social networks. *The Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 11(3), 14–19.
- Davis, R.A. (2001). A cognitive-behavioral model for pathological internet use (PIU). *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187–195.
- Dawkins, R. (2001). *Gen bencildir* (Çev. A. Ü. Müftüoğlu). Ankara, Turkey: TÜBİTAK Popular Science Books.
- Deniz, L., & Gürültü, E. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları. *Kastamonu Educational Journal*, 26(2), 355–367. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.389780>

- Dewald, J. F., Meijer, A. M., Oort, F. J., Kerkhof, G. A., & Bögels, S. M. (2010). The influence of sleep quality, sleep duration and sleepiness on school performance in children and adolescents: A meta-analytic review. *Sleep Medicine Reviews*, 14, 179–189.
- Ekşili, N., & Antalyalı, Ö.L. (2017). Türkiye’de Y kuşağı özelliklerini belirlemeye yönelik bir çalışma: Okul yöneticileri üzerine bir araştırma [A study to determine the characteristics of generation Y in Turkey: A survey on school administrators]. *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 12(3), 90–111.
- Fırat, N., & Barut, Y. (2018). Sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin (SMBÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 15(4), 2266–2279.
- Fisher, S. (1994). Identifying video game addiction in children and adolescents. *Addictive Behaviors*, 19, 545–553.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış* (Çev. Ş. Yeğün) [Escape from freedom]. İstanbul, Turkey: Payel Yayınları.
- Goldberg, I. (1996). Goldberg’s message. Retrieved from: <http://www-usr.rider.edu/~suler/psyber/supportgp.html>
- Griffiths, M. D. (2005). A components model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10, 191–197.
- Güleç, C. (1999). *Psikiyatrinin ABC’si* [ABC of psychiatry]. İstanbul, Turkey: Gendaş Kültür Sanat Yayınları.
- Ha, J.H., Chin, B., Park, D.H., Ryu, S.H., & Yu, J. (2008). Characteristics of excessive cellular phone use in Korean adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(6), 783–786.
- Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı: Bir alan çalışması. *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 151–175.
- Holden, C. (2001). Behavioral addictions: Do they exist? *Science*, 294(5544), 980–982.
- Johnson, K. A. (2011). The effect of Twitter posts on students’ perceptions of instructor credibility. *Learning, Media and Technology*, 36(1), 21–38.
- Jung, C. G. (2001). *İnsan ruhuna yönelik: Bilinçaltı ve işlevsel yapısı* (Çev. E. Büyükinal). Ankara, Turkey: Say Yayınları.
- Kandell, J.J. (1998). Internet addiction on campus: The vulnerability of college students. *Cyberpsychology & Behavior*, 1, 11–17.
- Karal, H., & Kokoç, M. (2010). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(3), 251–263.
- Karaiskos, D., Tzavellas, E., Balta, G., & Paparrigopoulos, T. (2010). Social network addiction: A new clinical disorder? *European Psychiatry*, 25(1), 855.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi* (33th ed.) [Scientific research method]. Ankara, Turkey: Nobel Akademi Yayınları.
- Keleş, E., & Demirel, P. (2011). Bir sosyal ağ olarak Facebook’un formal eğitimde kullanımı. *5th International Computer and Instructional Technologies Symposium*. 22-24 Eylül 2011, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Turkey.
- Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2011). Addiction to social networks on the internet: A literature review of empirical research. *International Journal of Environmental and Public Health*, 8, 3528–3552.
- Lee, G., Lee, J., & Kwon, S. (2011). Use of social-networking sites and subjective well-being: A study in South Korea. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 14, 151–155.
- McCool, L.B. (2011). Pedagogical use of Twitter in the university classroom. *Unpublished Master’s Thesis*, Iowa State University, Ames, Iowa.
- Mehdizadeh, S. (2010). Self-presentation 2.0: Narcissism and self-esteem on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 13, 357–364.
- Mitchell, K. (2009). ESOL students on Facebook, *Unpublished master’s thesis*, Portland State University, Portland.
- Müller, K. W., Dickenhorst, U., Medenwaldt, J., Wölfling, K., & Koch, A. (2011). Internet addiction as comorbid disorder in patients with a substance-related disorder: Results from a survey in different inpatient clinics. *European Psychiatry*, 26, 1912.
- Odabaşı, H., Mısırlı, M., Günüş, S., Şahin-Timar, Z., Ersoy, M., Som, S., Dönmez, F.İ., Akçay, T., & Erol, O. (2012). Eğitim için yeni bir ortam: Twitter [A new media for education: Twitter]. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, January-2012, 2(1), 89–103.
- Pfeil, U., Arjan, R., & Zaphiris, P. (2009). Age differences in online social networking—A study of user profiles and the social capital divide among teenagers and older users in MySpace. *Computers in Human Behavior*, 25, 643–654.

- Ross, C., Orr, E. S., Sisic, M., Arseneault, J. M., Simmering, M. G., & Orr, R. R. (2009). Personality and motivations associated with Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 25, 578–586.
- Savci, M., & Aysan, F. (2017). Technological addictions and social connectedness: Predictor effect of internet addiction, social media addiction, digital game addiction and smartphone addiction on social connectedness. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 30(3), 202–216.
- Süleymanov, E. (2004). Sosyo-Kültürel değişim süreci içerisinde Azerbaycan toplumunun bazı meseleleri [Some issues of Azerbaijani society in the process of socio-cultural change]. *Sosyoloji Konferansları*, 26, 49–54.
- Şahin, C., & Yağcı, M. (2017). Sosyal medya bağımlılığı ölçeği yetişkin formu: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(1), 523–538.
- Tarhan, N. (2019). *Bilinçli aile olmak: Ailede fırsat eğitimi* (7thed.) [Being a conscious family: Opportunity education in the family]. İstanbul, Turkey: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2020a). “Haz, mutluluk ve huzur ayrı kavramlar”. Retrieved from: <https://www.nevzattarhan.com/prof-dr-nevzat-tarhan-haz-mutluluk-ve-huzur-ayri-kavramlar.html>
- Tarhan, N. (2020b). “Güçlü bir toplum için aile güçlendirilmeli”. Retrieved from: <https://www.nevzattarhan.com/prof-dr-nevzat-tarhan-guclu-bir-toplum-icin-aile-guclendirilmeli.html>
- Tarhan, N., & Nurmedov, S. (2019). *Bağımlılık, sanal veya gerçek bağımlılığa başa çıkma* (7thed.) [Addiction, coping with virtual and real addiction]. İstanbul, Turkey: Timaş Yayınları.
- Taş, İ. (2017). Ergenler için sosyal medya bağımlılığı ölçeği kısa formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 4(1), 27–40.
- Tutgun, A., Deniz, L., & Moon, Man-Ki (2011). A comparative study of problematic internet use and loneliness among Turkish and Korean prospective teachers. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(4), 14–30.
- Tutgun-Ünal, A. (2020a). *Sosyal medya: Etkileri-bağımlılığı-ölçülmesi* (1st ed.) [Social media: Effects-addiction-measurement]. İstanbul, Turkey: Der Yayınları.
- Tutgun-Ünal, A., & Deniz, L. (2015). Development of the Social Media Addiction Scale. *Online Academic Journal of Information Technology (AJIT-e)*, 6(21), 51–70.
- Tutgun-Ünal, A., & Deniz, L. (2020). Sosyal medya kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihleri. [Social media usage levels and preferences of social media generations]. *OPUS-International Journal of Society Research*, 15(22), 125–144.
- Uzun, Ö., Yıldırım, V., & Uzun, E. (2016). Habit of using social media and correlation of social media addiction, self-esteem, perceived social support in adolescent with attention deficit hyperactivity disorder. *TJFM&PC*, 10(3), 142–147.
- Van Den Eijnden, R.J.J.M., Lemmens, J.S., & Valkenburg, P. M. (2016). The Social media disorder scale. *Computers in Human Behavior*, 61, 478–487.
- Wilson, E. O. (1996). *Doğanın gizli bahçesi* (Çev. A. Biyen). Ankara, Turkey: TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları.
- Wilson, K., Fornasier, S., & White, K. M. (2010). Psychological predictors of young adults’ use of social networking sites. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 13, 173–177.
- Wu, Pi-C. (2013). Addictive behavior in relation to the happy farm facebook application. *Social Behavior and Personality*, 41(4), 539–554.
- Yılmazsoy, B., & Kahraman, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medyayı eğitsel amaçlı kullanımları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Facebook örneği. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 6(1), 9–20.
- Young, K. S. (1996a). Psychology of computer use: Addictive use of the internet, a case that breaks the stereotype. *Psychological Reports*, 79, 899–902.
- Young, K.S. (1996b). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyberpsychology & Behavior*, 1(3), 237–244.
- Young, K. S. (2009). Internet addiction: Diagnosis and treatment consideration. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 39, 241–246.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Research Article / Araştırma Makalesi

The Mediating Effect of Organizational Learning on the Relationship between the Cost Leadership Strategy and Business Performance: A Study on Travel Agencies*

Maliyet Liderliği Stratejisi ile İşletme Performansı arasındaki ilişkide Örgütsel Öğrenmenin Aracılık Etkisi: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma

Ramazan KAYA¹ , Mehmet Akif ÖNCÜ² , Muammer MESCİ³

* This study was adapted from the doctoral thesis titled "The Mediating Effect of Organizational Learning in Relationship Between Cost Leadership Strategy and Firm Performance: A Study on Travel Agencies", prepared by Dr. Ramazan KAYA under the supervision of Prof. Dr. M. Akif ÖNCÜ and Assoc. Prof. Dr. Muammer MESCİ as part of Düzce University Institute of Social Sciences Business Administration Doctoral Program.

¹Duzce University, Faculty of Akcakoca Tourism and Hotel Management, Duzce, Turkey

²Duzce University, Business Faculty, International Trade, Duzce, Turkey

³Duzce University, Faculty of Akcakoca Tourism and Hotel Management, Duzce, Turkey

ORCID: R.K. 0000-0002-0068-4196;
M.A.Ö. 0000-0001-7403-5001;
M.M. 0000-0002-3053-3954

Corresponding author:

Ramazan KAYA,
Duzce University, Faculty of Akcakoca Tourism and Hotel Management,
Duzce, Turkey
E-mail: ramazankaya@duzce.edu.tr

Submitted: 04.06.2020

Accepted: 10.08.2020

Published Online: 12.11.2020

Citation: Kaya, R., Öncü, M.A., & Mesci, M. (2020). The mediating effect of organizational learning on the relationship between the cost leadership strategy and business performance: A study on travel agencies. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 323-343. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0085>

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the mediating role of organizational learning in the relationship between cost leadership strategy and business performance. The universe of the research is composed of middle and senior managers of The International Air Transport Association (IATA) member travel agencies operating throughout Turkey. Quantitative research method was conducted and the data were obtained by face-to-face and email survey techniques. The data of the 351 questionnaires evaluated were analyzed using the Structural Equation Modeling (SEM) AMOS package program. The results of the study indicate a positive relationship between cost leadership strategy and business performance. In addition, organizational learning plays a mediator role between cost leadership strategy and business performance. These results once again reveal the importance of cost leadership strategy and organizational learning in achieving desired performance goals in travel agencies. The population of this study is limited to IATA member travel agencies. Future research should review this limitation to improve rigorosity and generalisability. The population of this study was restricted to travel agencies. Comparative studies involving hotel and transportation establishments, and thereby changing the universe, will contribute to the relevant literature and provide more effective results.

Keywords: Cost leadership strategy, organizational learning, business performance, travel agencies

1. Introduction

The tourism sector has made significant progress as an important source of income for countries due to the development of international trade and the increase in the living standards of the modern individual and the tendency to travel (Çeken, Dalgın & Karadağ, 2009, p. 22). Despite ongoing wars, terror attacks, epidemics and destructive natural disasters in the world, the tourism sector has been growing steadily. The economic potential that has emerged as a result of the continuous growth of the tourism market increases the interest of organizations towards the sector. Modern organizations face more intense competition than ever due to this increased interest and rapidly changing environmental conditions.

Travel agencies play an important part in the tourism sector. Like other tourism establishments, travel agencies have been greatly affected by the aforementioned changes. Under the current circumstances where everything changes much more rapidly compared to the past, it is very important for tourism establishments to obtain a sustainable competitive advantage in the market. Having the right strategy is one of the most important factors that will enable establishments to achieve this objective.

Upon examination of previous studies on the subject, it is immediately obvious that a great number of studies exist which demonstrate that the performance of organizations will increase if they successfully implement the CLS (Dess & Davis, 1984; Power & Hahn, 2004; Allen & Helms 2006), which is one of Michael Porter's generic competitive strategies (Kaya, 2017). Similarly, many researchers have examined the relationship between Porter's generic competition strategies and BP (Nandakumar, Ghobadian & O'Regan, 2011; Lo, 2012; Arasa & Gathinji 2014; Hilman & Kaliappen 2014; Gorondutse & Gawuna, 2017).

It has been stated that businesses need to obtain new information and skills to increase their performance in order to overcome the opportunities and threats they face (Child, Faulkner, & Tallman, 2005; DiBella, 1998; Ortenblad, 2001). According to Braham, learning is the most effective way to adapt to today's environment, where change is faster than ever (1998). In previous studies conducted in this area, OL was found to be a very efficient strategy to increase the competitive power and performance of an organization (Mavondo, Chimhanzi & Stewart, 2005; Senge, 1990; Sinkula, Baker & Noordewier, 1997; Calantone, Cavusgil, & Zhao, 2002; Prieto & Revilla, 2006; Tippins & Sohi, 2003). In addition, there are other studies in the field in which these issues are examined (Avcı, 2005; Özdemir, 2006; Sharma & Khandekar 2006; Jiang & Li, 2008; Jimenez & Valle, 2011; Aksoy, Apak, Eren & Korkmaz, 2014; Yavuz 2014).

Many studies consider the relationship between competition strategies and BP and OL and BP. However, the number of studies demonstrating the mediating effect of OL in the relationship between competitive strategies and BP is insufficient. Therefore, the primary aim of the present study is to determine the mediating effect of OL in the relationship between the CLS and BP in travel agencies, which makes this study different from other current research and is important in terms of its contribution to the literature.

In the present study, a theoretical model and empirical analysis of the relationship between CLS, OL and BP will be presented. In the literature section of the study, these variables and the relationship between them are both conceptually and theoretically discussed and research hypotheses are developed in accordance with the obtained information. In the methods section, information related to the aim and population of the study, the data collection tools, the data collection process and the data analysis are presented. Next, the findings of the research are presented. Finally, the results of the study are presented and several suggestions are made for travel agency executives.

Literature Review

Cost leadership strategy

Today, the most widely used strategies in academic studies to analyze the strategic behavior of organizations are Porter's Generic Competitive Strategies. According to Porter (1998), these strategies are divided into three: cost leadership strategy (CLS), differentiation strategy (DS) and focus strategy (FS). This present study only includes a discussion of the CLS.

In today's escalating competition conditions, accurate cost management has become a priority area for many organizations as it pledges operational efficiency and sustainable growth (Porter, 1998). The main objective of the organizations that implement the CLS is to become the lowest-cost producer in the sector they operate in. The CLS enables organizations to lower their costs by benefiting from scale economies and experience, therefore yielding above-average return against their competitors and gaining competitive power (Tanwar, 2013, p. 12). This strategy is described as the operation of a business with a culture that, independent of macroeconomic conditions, adopts a low-cost, high-quality and customer-oriented approach (Schiff & Schiff, 2011). This strategy is suitable for organizations that mostly produce standard products and offer them to a large customer base.

The CLS is a concept that offers more than merely reducing costs. For example, this strategy allows for a consideration of certain factors in a way that does not harm the competitive power of the organization while reducing costs. These can be listed as rational use of resources, including abandonment of unnecessary, insignificant or low-value activities, and continuous improvement of processes in order to improve operational efficiency and productivity (Porter (1985). The CLS should not be considered as merely the reduction of production costs, it also refers to the reduction of input costs in all processes from production to after-sales (Sümer, 2012).

Organizational learning

By means of learning, organizations can notice the changes that may affect their future early on and develop strategies that would comply with these changes. OL plays an important role in achieving sustainable competitive advantage by enabling organizations to be flexible in the face of environmental changes (Brockmand & Morgan, 2003, p. 385). In addition, in 2002, Ellinger, Ellinger, Yang & Howton reported that learning is a universal solution for organizations to overcome the problems they face and achieve sustainable competitive advantage.

Argyris (1999) defines OL as the process of "detection and correction of errors". According to him, organizations learn through the individuals that act as their mediators. That is because individuals are the ones who demonstrate, store and use information when necessary. Dodgson (1993, p. 377), who discussed the subject from a wider perspective, defined OL as a process where organizations encourage their workers to learn and fully develop their potential, where they expand this culture to all other important shareholders and where they make their human resource development strategy the main policy of the organization in constant organizational transformation. Robey, Boudreau & Rose (2000, p. 130) stated that OL is an organizational process that affects organizational actions through access to information, information acquisition and evaluation of information. In summary, OL is the process of using the new knowledge arising from individual, group and organizational interactions to reach the goals of the organization.

For an accurate understanding of the OL process, which has been examined by researchers in accordance with various steps, the concept will be discussed in the present study based on the five-step model developed by Senge (1990). According to him, an organization is required to

adopt five fundamental disciplines in order to become a learning organization by adapting to environmental changes.

Disciplines of Learning Organizations

Systems thinking

Systems thinking means that events distant from each other in terms of time and space are all connected in the same pattern and cause-effect relationship. Senge (2013, p. 289) states that the variables affecting the activities of organizations are the sub-components of a system. Systems thinking allows for a clearer observation of the chain of events and helps to determine the most effective way to change these events (Şenaras & Sezen, 2017, p. 44). In this context, the sense that an organization is a whole that operates in a complete, coherent and cooperative manner is emphasized in the idea of systems thinking. In other words, systems thinking is the center of the four other disciplines of Peter Senge and it is called “The Fifth Discipline” by the author. On the other hand, systems thinking guides organizations in terms of finding the path to follow in order to achieve a real and permanent change for the future. It enables them to see the whole instead of focusing on individual parts (Senge, 2013, p. 393).

Personal mastery

Personal mastery is defined as the discipline based on constantly broadening and deepening our personal horizon, focusing on our energy, improving our patience and seeing reality objectively (Senge, 2013). Organizations learn through their employees who learn. Therefore, they support employees within the organization who value learning and feel the need to learn. They encourage such employees to take responsibility to improve themselves. Personal mastery is a process that aims at constant learning. Individuals who possess personal mastery know their weaknesses and improve themselves through constant learning to reach the future they desire to have (Bordeianu, Hapenciu, Bejinaru & Burciu, 2014, p. 609).

Mental models

Mental models are rooted assumptions, generalizations, even pictures and images that often unintentionally affect the way people perceive the world and take actions. (Senge, 1990, p. 8). In other words, mental models define the relationship of all individuals with the world they relate to. In order to become a learning organization, an organization must first develop its correct thinking models by giving up its prejudices and assumptions (Aşçı, Tan & Altıntaş, 2016). The discipline of mental models is closely related to the change of organizational climate. Individuals can easily implement the transformation required by the environment if they are able to comprehend the paradigms, metaphors or mindsets that strengthen the functioning of the organization they work for (Ünal, 2006).

Shared vision

Shared vision is the answer to the question “What are we aiming for?” It is crucial for learning organizations as it ensures the attention and motivation needed for learning. (Senge, 2013, p. 229). It is not a vision that is created by the leader and imposed on every individual in the organization, but rather a common identity and fate that is created as a result of the contribution of everyone in the organization (Bordeianu et al., 2014, p. 609). “As the level of shared vision increases, the efficiency of the organization will increase along with the possibility of the effectuation of OL” (Lindley & Wheeler, 2001, p. 116).

Team learning

The discipline of team learning enables organization members to set aside their personal assumptions and think together by means of the dialogue they developed between them (Senge, 2013). It has been stated that teams, rather than individuals, have become the main learning unit in modern organizations (Crookes, 2007). Organizations can achieve success through interactive communication between all units. Encouraging the creation of inter-departmental work groups in all levels of the organization can facilitate sharing ideas and experiences and eliminate the barriers between departments (Rodríguez, 2004). Therefore, a corporate culture can be developed by minimizing differences between organization members.

Business performance

Performance is defined in terms of the degree to which activities in a process, or the outcomes thereof, reach a certain target (Pitt & Tucker, 2008, p. 243). BP is defined by the extent to which organizations achieve their organizational objectives related to market share, increase in sales and profitability in addition to main strategic objectives (Hult, Hurley & Knight 2004).

The idea that organizations should measure their performance levels regularly is widely acknowledged. Organizations that measure their performance regularly and accurately are able to play a more active role in reacting to developments and in investigating their causes instead of being mere spectators of potential opportunities and threats (Mawer, 2003).

In today's changing competitive environment, organizations are affected by environmental activities more than ever, which increases their need for information (Kaplan & Norton, 1999, p. 8; Niven 2002, p. 4). Under these circumstances, it has become more important for the organizations that aim to succeed in their strategic applications to develop and implement an up-to-date and accurate performance measurement and management system (Kanji, 2002, p. 715). In this research, the performance measurement model was based on Balanced Scorecard (BSC).

Balanced scorecard

BSC is a measurement-based performance management system that allows organizations to translate the mission and strategy into action (Kaplan & Norton 1996). BSC translates strategies into a continuous process not only for senior managers but also for all employees, and ensures that high-level objectives are provided to all levels of the organization (Kaplan and Norton, 1993). BSC, which was developed with the aim of eliminating the deficiencies faced by the organizations using the traditional performance measurement systems, provides managers with a balanced set of information that is vital from various perspectives (Brown & McDonnell, 1995, p. 7).

Perspectives of BSC

The financial perspective

The financial perspective focuses on how organizations are required to appear to their shareholders and investors in order to be successful in terms of the results of the activities they carry out (Kaplan & Norton, 1996, p. 25). Financial performance measurements provide information about the results of the past activities of organizations. The aim and measurements of the other three perspectives of BSC are generally focused on the financial objectives related to growth, profitability and shareholder value (Kaplan & Norton, 1996a; Trans. Giannopoulos, Holt, Khan-salar & Cleanthous, 2013).

The customer perspective

This perspective is about the ability of the organization to ensure quality goods and services, the effectiveness of their delivery, and overall customer service and satisfaction (Kairu et al., 2013). The main ways of measuring customer satisfaction include customer satisfaction in the target market, retaining present customers, acquiring new customers, customer profitability and market share (Kaplan and Norton, 1996, p. 26). The goals and performance measurements of this perspective need to be created in a way that will support the objectives and measurements of financial perspective as the goal of the customer perspective is to accomplish financial goals (Kaplan & Norton, 1996).

Internal process perspective

This perspective is defined in terms of focusing on efficient and productive internal processes that would enable the objectives determined in the financial and customer perspectives to be accomplished (Kaya, Öncü & Mesci, 2017). These processes may include the improvement of present activities or the development of entirely new ones (Bean & Jarnagin, 2002, p. 56). The main objective of this perspective is to concentrate on the improvement of activities that will ensure customer satisfaction, thus enabling shareholders to accomplish goals of high profit. The main measurements related to the internal process perspective include productivity, process time, quality, cost and presentation of new products (Güner, 2006, p. 44).

Learning and growth perspective

This perspective is about learning and improvement of skills that are necessary to accomplish a corporate vision, which is the main objective of organizations. Kaplan & Norton (1996, p. 146) state that organizations which aim to accomplish their long-term high performance objectives are required to give priority to the objectives and measurements of the infrastructure consisting of the ability of the employees, the quality of the information systems and the climate of the organization. This perspective aims to assist organizations with potential future customer demands in addition to the ever-changing expectations and requirements of customers (Kaygusuz, 2005).

Correlations between variables

With the strategic flexibility acquired as a result of OL, organizations are enabled to block environmental threats, benefit from market opportunities and even shape market development (Argyris & Schon, 1978; Trans. Maroofi, 2013). An examination of the related literature revealed there to be many studies analyzing the effects of OL on competitive strategies (CLS & DS) (Grayson & O'Dell, 1998; Barney, 2007; Ören & Erol, 2009; Wanto & Suryasaputra, 2012; Karimi, Ganjinia & Gilaninia 2013; Amani, Masum, Hasaniand & Ghodosian, 2016). On the other hand, no previous studies were found examining the effects of CLS on OL until the date this study was conducted. In this context, it is considered that this study will make a significant contribution to the field.

H₁: The CLS has a positive effect on OL.

Despite the differences in customer expectations and changes in types of production it has always been important for organizations to have a cost advantage against their competitors. There are findings in the literature suggesting that CLS directly affects BP. In their study on the manufacturing sector, Nandakumar et al. (2011) concluded that organizations that implemented either CLS or DS increased their performance. In a study conducted on the tourism industry, Hillman & Kaliappen (2014) stated that CLS plays a crucial role on BP. The study by Arasa & Gathinji (2014)

showed that there was a positive correlation between competitive strategies and sales, market share, customer loyalty, profitability and product innovation, which are key performance indicators for organizations. In a study conducted in 2017 by Gorodontse and Gawuna, it was expressed that hotel enterprises which successfully implemented the CLS increased their performance as they obtained high levels of efficiency from their resources. In another study on hotel enterprises, Lo (2012) examined the relationship between competitive strategies and BP in the context of the hotels in China. The analysis results showed that only the DS had an effect on customer satisfaction. Based on the findings obtained:

H₂: CLS has a positive effect on BP.

OL has become more important than ever for organizations to reach the level of performance they desire by adapting to the frequently changing market conditions. As mentioned above, many previous studies demonstrated that OL had a positive effect on performance.

In a study conducted by Özdemir (2006), it was stated that OL facilitated adaptation to environmental effects and had a positive correlation with performance. Similarly, Sharma & Khandekar (2006) stated in a study that OL had a positive effect on BP. In another study, Jiang & Li (2008) examined the relationship between OL and the financial performance of organizations, and it was concluded that there was a strong and positive correlation between OL and financial performance. Jimenez and Valle (2011) conducted a study and determined that OL and innovation greatly contributed to organizational performance. In a study conducted by Aksoy et al. (2014), it was stated that organizational performance increased based on factors such as increased communication between the personnel, unity towards common objectives and risk-taking, which mostly occur depending on OL. When the results of the present study are evaluated together, it can be proposed that ability in OL affects BP. Based on the findings obtained:

H₃: OL has a positive effect on BP.

While OL has a direct positive impact on BP, it also contributes to other business capabilities that positively affect the performance of enterprises. In a study conducted by Bavarsad, Rahimi and Seyfi, (2014) in which the relationship between OL, strategic flexibility and BP was examined, it was concluded that OL is an important instrument and improves organizational performance by designing an efficient competitive strategy. In another study conducted by Maroofi (2013), it was concluded that OL improved the ability of organizations to adapt to the conditions of emerging markets and therefore positively affected the practice of the DS and CLS. In addition to these, Karimi et al. (2013) analyzed the impact of the relationship between OL and competitive strategies on customers and BP. The results of the research showed that this relationship has a positive effect on customer and BP. Based on the findings obtained:

H₄: OL mediates the effect of CLS on BP.

2. Method

The aim of this study is to investigate whether OL has a mediating effect on the relationship between the CLS and BP. A questionnaire technique was used to collect the data of the research. In the first section of the questionnaire, 55 expressions were prepared by referring to various scales. These questions were directed towards learning the thoughts of travel agency executives on the variables of the study. The CLS scale, which is the first variable of the study, was prepared by referring to studies such as Porter (1980, 1985); Dess & Davis, (1984); Panayides (2003); Yam-in, Gunasekaran & Mavondo, (1999). The CLS scale is unidimensional and consists of 10 expressions. The OL scale was prepared by referring to the studies conducted by Diebella, (2001); Mar-

sick & Watkins, (2003); Sinkula & Baker, (1999); Chan, (2003); Goh & Richards, (1997); Hult, (1998); Senge, (2013). It consists of 25 expressions and five dimensions consisting of systems thinking, personal mastery, mental models, shared vision and team learning. The BP scale was prepared by referring to the studies conducted by Kaplan & Norton, (1992, 1993, 1996); Brown & McDonnell, (1995); Sim & Koh, (2001). It consists of 20 expressions and four dimensions consisting of financial performance, customer performance, internal process performance and learning and development performance. In the second part of the questionnaire, there are questions related to the participants' demographic features, experience in the sector, and the travel agencies they work for. The expressions in the questionnaire were organized according to a Likert scale in the form of 1- 'Strongly Disagree', 2- 'Disagree', 3- 'Neutral', 4- 'Agree', 5- 'Strongly Agree'.

The population of the study consists of 569 IATA member travel agencies that operate in Turkey as obtained from the October 2016 data of Association of Turkish Travel Agencies. The complete count method was preferred for data collection as the population size of the study is accessible, and the aim was to reach the whole population. The study data were obtained from the executives of IATA member travel agencies operating in Turkey between November 2016 and April 2017 by means of face-to-face and e-mail questionnaire methods. At the end of the study, the data set consisted of 351 questionnaire studies. Factor analysis (FA) was performed to test the variance of the sub-dimensions of the scales used in the study, and the Cronbach Alpha coefficient was used to measure the reliability of the scale. In the research The SEM and AMOS package program were used for analyzing data.

3. Data Analysis and Results

The reliability of the scales included in the questionnaire form was calculated separately for each variable. Based on the findings obtained, the reliability coefficient was calculated as 0.83 for the CLS scale, 0.87 for the OL scale and 0.87 for the BP scale. Reliability coefficients at a level of 0.70 are considered to be sufficient for reliability (Nakip, 2006, p. 146). The fact that the scales have reliability coefficients above 0.80 shows that the study has high reliability.

Before the FA was performed, the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sampling adequacy test and Bartlett's homogeneity test were applied to evaluate the suitability of the data set to the FA. Bartlett's test is used to determine whether correlations between variables to be tested are significant and non-zero (Hair, Anderson, Tatham & Black, 1998, p. 99). If the p-value of Bartlett's test is less than the significance level of 0.5, it is considered that there is an adequate level of correlation between variables to perform FA. The KMO test is used to determine whether the sample size is suitable for FA and a test rate above 60% is considered to be sufficient (Nakip, 2006, p. 428).

A two-stage FA technique was used to examine the sub-dimensions of the main variables and the validity and reliability tests of the scales. First, the Exploratory Factor Analysis (EFA) was performed using varimax rotation in order to determine the construct validity of the scales. As a result of the EFA, the KMO sampling adequacy value was determined as 0.795 for CLS, 0.948 for OL and 0.927 for BP. On the other hand, the Bartlett's test result was determined as $p < 0.001$ for CLS, OL and BP. It was also determined that the size of the sample was adequate for FA.

Table 1: Descriptive statistics of the participants

Personal Data		F	%
Gender	Female	123	35.0
	Male	228	65.0
	Total	351	100.0
Age	20-29	89	25.4
	30-39	138	39.3
	40-49	77	21.9
	50-59	32	9.1
	60 and over	8	2.3
	No Answer	7	2.0
	Total	351	100.0
Educational Background	Primary School	7	2.0
	High-School	90	25.6
	Associate	77	21.9
	Undergraduate	142	40.5
	Postgraduate	27	7.7
	No Answer	8	2.3
	Total	351	100.0
Experience in the Sector	0-4 years	62	17.7
	5-9 years	85	24.2
	10-14 years	86	24.5
	15-19 years	50	14.2
	20 years and over	60	17.1
	No Answer	8	2.3
	Total	351	100.0
Experience in the Agency	Less than a year	8	8.0
	1-2 years	51	14.5
	3-5 years	65	18.5
	6-10 years	82	23.4
	Over 10 years	118	33.6
	No Answer	7	2.0
	Total	351	100.0
Title (Position) in the Agency	Owner	57	16.2
	General Manager	38	10.8
	Asst. General Manager	33	9.4
	Marketing Director	45	12.8
	Other	21	6.0
	Sales Director	102	29.1
	Finance Director	23	6.6
	Operation Director orumlusu	26	7.4
	No Answer	6	1.7
	Total	351	100.0

To summarize Table 1, it was observed that most of the participating travel agency executives were male, aged between 20 and 39, and had high-school, associate and graduate degrees. It was observed that close to half of the executives in the study sample had been working in the sector for between 5 and 14 years and that more than half of them had been working in their current organization for more than 6 years. This situation indicates that travel agency executives do not change their organization very often. Moreover, on examination of the titles of the interviewed executives in their agency, it was determined that sales directors constituted the largest group, followed by agency owners and marketing directors.

Table 2: Descriptive statistics of the travel agencies

Travel Agencies	F	%	
Operating Time	0-4 years	14	4.0
	5-9 years	35	10.0
	10-14 years	65	18.5
	15-19 years	67	19.1
	20 years and over	162	46.2
	No Answer	8	2.3
Total	351	100.0	
Does the Agency Have Other Branches?	Yes	183	52.1
	No	168	47.9
	Total	180	100.0
Ownership Type	Family Business	104	29.6
	Joint Business	133	37.9
	Personal Ownership	99	28.2
	National Chain	4	1.1
	No Response	11	3.1
	Total	351	100.0
Services Offered	Outgoing Services	133	37.9
	Incoming Services	114	32.5
	Congress-Conference Organizasyonu	141	40.2
	Hajj-Umrah Organizasyonları	131	37.3
	Ticket Sale	291	82.9
	Rent-a-Car	123	35.0
	Hotel Reservations	254	72.4
All of the Above	31	8.8	

To summarize Table 2, it was observed that close to half of the travel agencies examined in the study had been operating for 20 years or longer. This finding indicates that travel agencies subsist for longer compared to businesses in many other sectors in our country. Based on the findings obtained, it was observed that more than half of the travel agencies had other branches and mostly consisted of family businesses, joint businesses and individually owned businesses. Based on this, it can be stated that travel agencies consist of mostly small businesses. Additionally, it was determined that the majority of the services offered by the travel agencies consisted of ticket sales and hotel reservations.

Confirmatory factor analysis

The confirmatory factor analysis (CFA) aims to test the level of confirmation of pre-established constructs (models) with the research data (Yılmaz & Çelik, 2009). In other words, the CFA measures the correlations between implicit variables and observed variables. This confirms the unidimensionality of the concepts and provides strong pieces of empirical evidence regarding the validity of the scales (Anderson & Gerbing, 1988; Trans. Birinci, 2012, p. 222). The measurement model consists of 9 factors (implicit variables) and each expression is allowed to form a single latent variable. In the solution obtained with the Maximum Likelihood Method, it was observed that 43 expressions were assigned to the related factors. Table 3 indicates the results of the CFA performed on the data related to OL and BP in travel agencies.

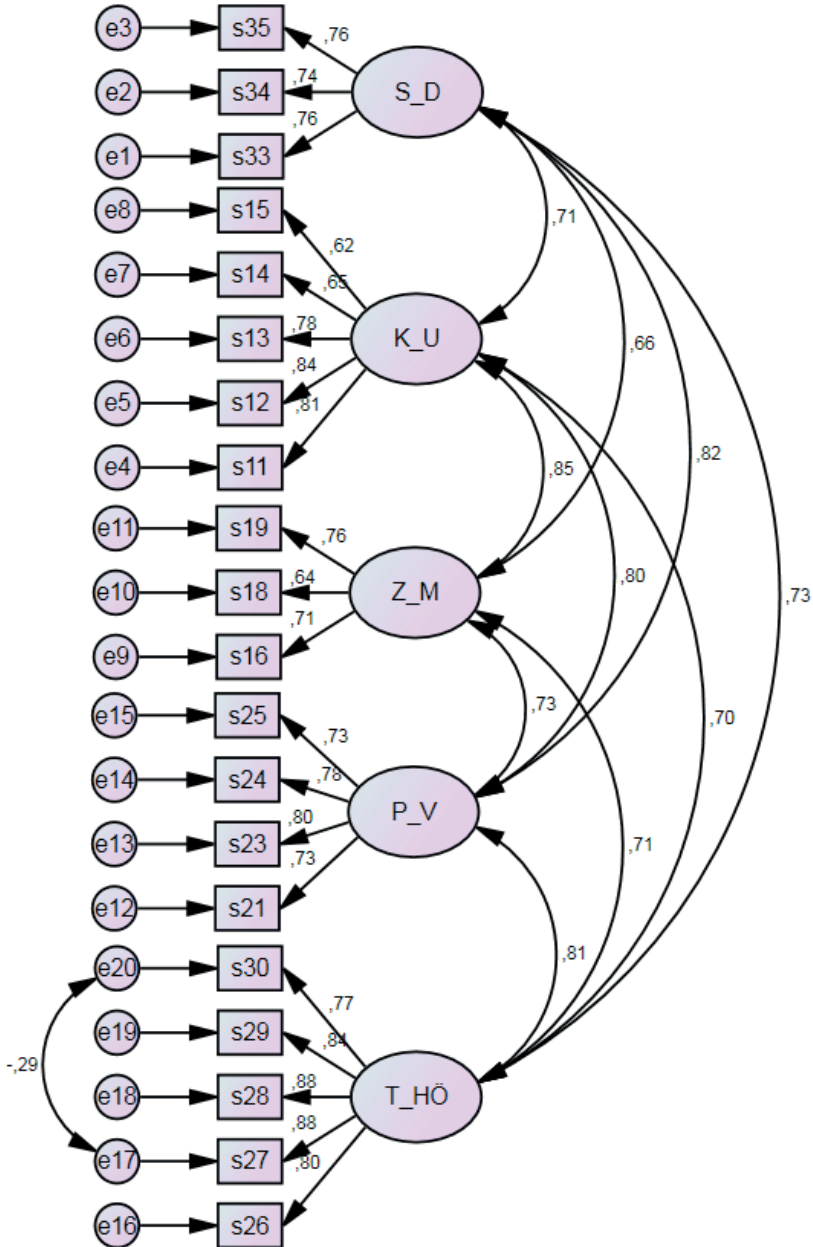

Figure 1: AOL measurement model.

In the paper, the CFA was used to summarize the data related to the organizational variable. Factor loadings for the item of each latent variable are shown in the figure above. According to the modification indices, covariance was formed between the error margins of the observed variables in the model. Table 3 indicates the goodness of fit values related to the data used in the analysis of the model and the criteria to be used in their evaluation.

Table 3: Fit values of the OL scale (Meydan & Şeşen, 2015, p. 37)

Fit Indexes	Post-Modification Values	Good Fit Values	Acceptable Fit Values
CMIN/DF	2.364	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2 /sd \leq 5$
P-Value	0.000	$0.05 \leq p \leq 1.00$	$0.01 < p \leq 0.05$
RMSEA	0.062	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$
NFI	0.916	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$
CFI	0.949	$0.97 \leq CFI \leq 1.00$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$
IFI	0.950	$0.95 \leq IFI \leq 1.00$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$
TLI	0.939	$0.97 \leq TLI \leq 1.00$	$0.95 \leq TLI \leq 0.97$

When the goodness of fit values achieved with the CFA were examined, it was determined that the significance level p (0.000) of the developed model was less than 0.05. This situation indicates that there is a remarkable difference between the expected and the observed model. However, due to the fact that the chi-square value is sensitive to sample size and the number of variables, this value is overlooked in large data sets and the CMIN/DF value is considered instead. A value between 3 and 5 indicates an acceptable fit while a value lower than 3 indicates a perfect fit. The fact that CMIN/DF (χ^2 value)= 2.364 in the measurement model suggests a perfect fit for the model. Moreover , the other fit indexes were determined as RMSEA= 0.062; NFI= 0.916; CFI= 0.949; IFI= 0.950 and TLI= 0.939. The fact that these values are between good and fit values are indicative of a high level of fitness. In conclusion, these findings suggest that all fitness indexes are at acceptable fitness value levels and that the OL conceptual model is a valid model for travel agencies.

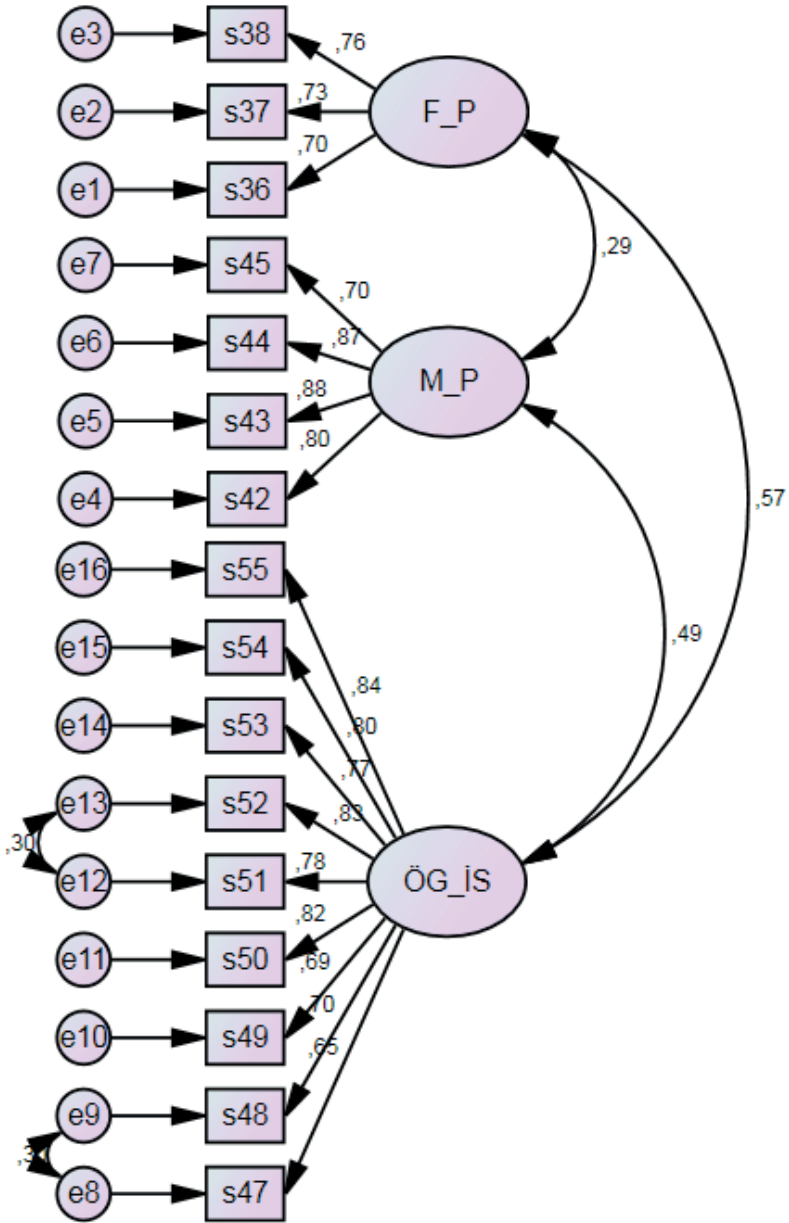

Figure 2: BP measurement model.

The fitness validity regarding the construct validity of the models developed was examined. Fitness validity is the testing of the factor loadings obtained through the CFA performed with SEM using *t*-values (critical ratio). In the analyses performed within this scope, a modification (modification indices) was made to obtain a model that produces acceptable values.

When the goodness of fit values achieved with the CFA were examined, it was determined that the significance level *p* (0.000) of the developed model was less than 0.05. This situation indicates that there is a remarkable difference between the expected model and the observed model. However, due to the fact that the chi-square value is sensitive to sample size and the number of variables, this value is overlooked in large data sets and the CMIN/DF value is considered instead. A value between 3 and 5 indicates an acceptable fit while a value lower than 3 indicates a perfect fit. The fact that CMIN/DF (χ^2 value)= 2.260 in the measurement model suggests a perfect fit for the model. These findings indicate an acceptable fit as they are among the acceptable fitness values. On the other hand, the other fit indexes were determined as RMSEA= 0.060; NFI= 0.936; CFI= 0.963; IFI= 0.963 and TLI= 0.955. The fact that these values are between good and fit values are indicative of a high level of fitness. In conclusion, these findings suggest that all fitness indexes are at acceptable fitness value levels and that the OL conceptual model is a valid model for travel agencies.

Hypotheses testing

A path analysis was made for testing the suggested model related to the mediating effect of OL in the relationship between the CLS and BP. The fitness indexes that emerged as a result of the aforementioned path analysis suggest that the fitness of the model is acceptable. Figure 3 indicates the standardized coefficients and *t*-values related to the results of the structural model between the variables of the study.

When the goodness of fit values achieved with the CFA were examined, it was determined that the significance level *p* (0.000) of the developed model was less than 0.05. This situation indicates that there is a remarkable difference between the expected model and the observed model. However, due to the fact that the chi-square value is sensitive to sample size and the number of variables, this value is overlooked in large data sets and the CMIN/DF value is considered instead. A value between 3 and 5 indicates an acceptable fit while a value lower than 3 indicates a perfect fit. The fact that CMIN/DF (χ^2 value)= 2.625 in the measurement model suggests a perfect fit for the model. These findings indicate an acceptable fit as they are among the acceptable fitness values. On the other hand, the other fit indexes were determined as RMSEA= 0.068; NFI= 0.920; CFI= 0.948; IFI= 0.949 and TLI= 0.934. The fact that these values are between good and fit values are indicative of a high level of fitness. In conclusion, these findings suggest that all fitness indexes are at acceptable fitness value levels and that the CLS conceptual model is a valid model for travel agencies.

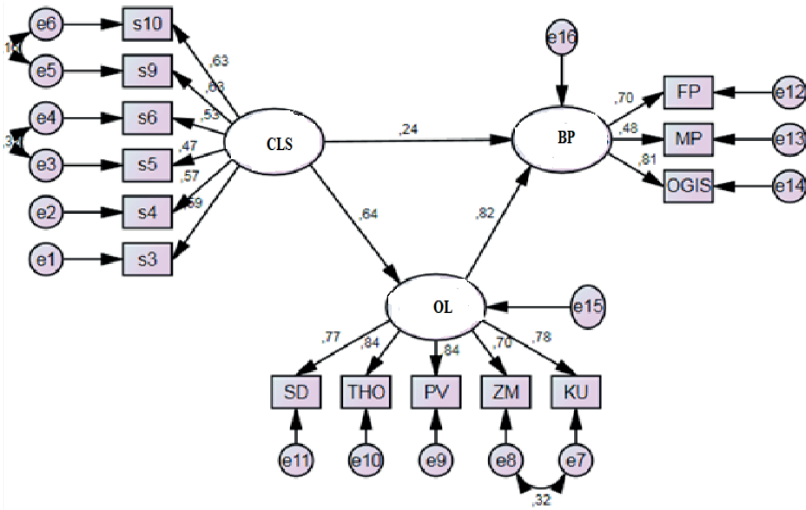

Figure 3: The model of the scale developed to measure the mediating effect of OL in the relationship between the CLS and BP.

Figure 3 indicates the factor loadings of the six indicators that constitute the CLS variable. The factor loadings of the CLS variable range between 0.47 and 0.69. Some researchers suggest that the factor load of 0.30 should be taken as a criterion (Bordens & Abbott, 2011; Stangor, 2010), while others suggest that expressions with a factor load of 0.40 and above remain on the scale (Şencan, 2005; Trans. Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2016, p. 194). In this study, expressions with a factor load of 0.40 and above were analyzed. The factor loadings of the OL variable range between 70 and 84. The factor loadings of the performance variable range between 48 and 81. The factor loadings of these indicators have acceptable values that are statistically significant. Figure 3 also indicates the direct effect of the CLS variable on OL and BP, and the OL variable on BP. The values indicating the significance levels of these correlations are presented in Table 4. Based on these values, the hypotheses H_1 , which states that the CLS affects BP in travel agencies and H_2 , which states that CLS positively affects OL, were supported by the data. Similarly, the hypothesis H_3 , which states that OL positively affects BP in a statistically significant way, was also supported by the data. In addition, OL has a mediating role of 0.526 in the influence of CLS on BP in travel agencies. In this sense, it can be said that the hypothesis H_4 is supported by the data set. A remarkable point in this matter is that CLS strongly affects BP through OL.

Table 4: Standardized regression coefficients

Effect	Direct Effect	Indirect Effect	Total Effect	P*
Organizational Learning <--- Cost Leadership	0.641	-	0.641	0.00
Performance <--- Cost Leadership	0.243	0.526	0.769	0.00
Performance <--- Organizational Learning	-	-	0.820	0.00

* This value is the significance level of only the standardized direct effect

4. Discussion and Conclusion

The present study aims to investigate whether OL has a mediating effect on the relationship between the CLS and BP within the scope of IATA member travel agencies.

The results of the present study show that CLS has an important effect on BP. These findings support the results of many studies in the literature (Nandakumar et al., 2011; Arasa & Gathinji, 2014; Hilman & Kaliappen, 2014; Gorondutse & Gawuna, 2017). However, the results of the study conducted by Lo (2012) are not supported. Another result of the study is the finding that cost leadership affects OL. It is not possible to make any comparisons with this result as there are no previous studies on a similar subject. Another result of the study is that OL has a strong effect on BP. This result is similar to the empirical findings of many studies on the relationship between OL and BP (Avcı, 2005; Özdemir, 2006; Sharma & Khandekar 2006; Yuan & Jiang 2008; Jimenez & Valle, 2011; Aksoy et al., 2014; Yavuz 2014). Based on these findings, it can be stated that performance levels of organizations will increase as the levels of OL increase.

As a result of the literature review on the subject, it was observed that there were a limited number of studies examining the mediating effect of OL in the relationship between competitive strategies and BP. The results of this study suggest that CLS has a positive effect on BP and that OL increases this effect. From this perspective, managers of travel agencies are advised to consider the cost leadership and OL variables together in order aim to accomplish their high performance objectives. The study results confirm the prepositions in the literature that cost leadership increases BP and that OL is an effective skill to sustain and improve competitive power and performance. The results demonstrate that the CLS positively affects BP, OL positively affects BP and OL mediates the relationship between CLS and BP by increasing the influence of CLS on BP.

Managerial implications

These results once again reveal the importance of CLS and OL in achieving desired performance goals in travel agencies. Based on this, it should be known that it would be significant for travel agencies to offer low-cost products and services in today's intensely competitive market conditions so long as quality is not compromised. In today's world where change occurs rapidly, organizations can adapt to or even influence changes depending on their learning potential. Therefore, a suggestion can be made to organizations that they encourage their employees to learn constantly and to offer innovative and libertarian environments where learning can transform into OL. The realization of OL depends on personal learning. For this reason, organizations should create structures and systems that can transform personal learning into OL. Additionally, individuals that are curious, open to learning and sharing, prone to teamwork and experts in their field should be preferred for employment. It is also important for organizations to measure their performance systematically and with the right dimensions in order to accurately determine the extent of the goals they achieve.

Limitations and future research

Some limitations must be taken into account when evaluating the results of the present study. The population of this study is limited to IATA member travel agencies and based on the figures from the year 2016. Therefore, future evaluations will be significant and valid on this scale only. Studies are required to be conducted in different sectors and even countries to be evaluated in a general sense. Another limitation of the study is that it was conducted with only one executive in each organization and therefore the answers were based on their individual perception. Another

constraint is the choice of Senge's 5th Disciplinary model for OL dimensions and Kaplan and Norton's BSC model for measuring BP. It should also be noted that there are other mediating variables (in-organization and macro-environment factors) that are outside the study variable and that may affect the relationship between these two variables. The aforementioned limitations should be taken into consideration when evaluating the results of the present study.

Future research should review these aspects to improve rigorousness and generalisability. The population of this study was only travel agencies. Comparative studies involving hotel and transportation establishments, thus changing the universe, will contribute to the relevant literature and provide more effective results.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Aksoy, M., Apak, S., Eren, E. & Korkmaz, M. (2014). Analysis of the effect of organizational learning-based organizational culture on performance, job satisfaction and efficiency: a field study in banking sector. *International Journal of Academic Research*, 6(1), 301–313. doi:10.7813/2075-4124.2014/6-1/B.41.
- Allen, R. S. & Helms, M. M. (2006). Linking strategic practices and organizational performance to porter's generic strategies. *Business Process Management Journal*, 12(4), 433–454. doi:10.1108/14637150610678069
- Amani, A., Masum, Z. H., Hasani, S. a& Ghodosian, B. (2016). Investigation of the relationship between differentiation strategies & cost leadership and organizational learning, *7th International Conference on Economics and Management*, https://www.civilica.com/Paper-ICOEM01-ICOEM01_410.html
- Arasa, R. & Gathinji, L. (2014). The relationship between competitive strategies and firm performance: a case of mobile telecommunication companies in Kenya, *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 2(9), 1–15.
- Argyris, C. (1999). *On organizational learning* (2nd ed.). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Argyris, C. & Schön, D. (1978). *Organizational learning: A theory of action perspective*. Reading, Mass: Addison Wesley.
- Aşçı, H. B., Tan, F. Z. & Altıntaş, F. (2016). A strategic approach for learning organizations: mental models, *12th International Strategic Management Conference*, 28-30 October, Antalya, Turkey: Procedia - Social and Behavioral Sciences, 235; 2–11.
- Avcı, U. (2005). *The relation between organizational learning and organizational performance: An investigation about the relation between organizational learning and organizational performance in the hospitality industry* (Unpublished doctoral dissertation). Süleyman Demirel University, Isparta, Turkey.
- Barney, J. B. (2007). *Gaining and sustaining competitive advantage* (3rd ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Bavarsad, B., Rahimi, F. & Seyfi, M. (2014). A Study of the relationship between organizational learning, strategic flexibility, competitive strategy and firm's performance, *International Journal of Psychology and Behavioral Research*. 3(3), 198–210.
- Bean, L. & Jarnagin, B. D. (2002). New cost priorities: using a balanced scorecard approach in financial reports, *The Journal of Corporate Accounting*, March/April(13), 55–62. doi:10.1002/jcaf.10054
- Birinci, M. (2012). *The effects of strategic management practices on the university performances in Turkey: A comparative analysis of public and private universities* (Unpublished doctoral dissertation). Beykent University, Istanbul, Turkey.
- Bordeianu, O., Hapenciu, C. V., Bejinaru, R., & Burciu, A. (2014). Dimensions of the learning organization within pharmaceutical companies in Romania. *Proceedings of the 8th International Management Conference "Management Challenges for sustainable development"*, November 6th-7th Bucharest, Romania, 605–616.
- Braham, B. J. (1995). *Creating a learning organization: Promoting excellence through education*. Menlo Park, California: Crisp Publications.
- Brockman, B. K. & Morgan, R. M. (2003) "The role of existing knowledge in new product innovativeness and performance", *Decision Sciences*, 34(2), 385–419. doi:10.1111/1540-5915.02326
- Brown, B. J. & McDonnell, B. (1995). The balanced scorecard: short-term guest or long-term resident?, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 7(2/3), 7–11.
- Calantone, R. J., Çavuşgil, S. T. & Zhao, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capacity, and firm performance, *Industrial Marketing Management*, 31, 515–524. doi:10.1016/S0019-8501(01)00203-6
- Chan, C. C. A. (2003). Examining the relationships between individual, team and organizational learning in an Australian hospital, *Learning in Health and Social Care*, 2(4), 223–235. doi: 10.1046/j.1473-6861.2003.00057.x
- Child, J., Faulkner, D. & Tallman, S. (2005). *Cooperative strategy: Managing alliances, networks, and joint ventures*. Oxford: Oxford University Press.
- Crookes, D. (2007). Systems thinking in learning organizations, *Society of Petroleum Engineers*, 03(03), 22–24. doi:10.2118/0307-022-TWA
- Çeken.,H., Dalgin., T. & Karadağ, L. (2009). Küreselleşme ve uluslararası turizm arasındaki ilişki, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 21–36.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2016). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları (4. Baskı). Ankara: Pagem Akademi Yayıncılık.

- Dess, G. G. & Davis, P. S. (1984). Porter's (1980) generic strategies as determinants of strategic group membership and organizational performance, *The Academy of Management Journal*, 27(3), 467–488.
- DiBella, A. J. (2001). *Learning practices. assessment and action for organizational improvement*. New Jersey: Prentice-Hall.
- DiBella, A. J. & Nevis, E. C. (1998). *How organizations learn: An integrated strategy for building learning capability*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Dodgson, M. (1993). "Organizational learning: A Review of some literatures", *Organization Studies*, 14(3), 375–394. doi:10.1177/017084069301400303
- Edmonson, A. & Moingeon, B. (1996). "When to learn how and when to learn why: appropriate organizational learning processes as a source of competitive advantage" In B. Moingeon & A. Edmondson (Eds.), *Organizational learning and competitive advantage*, 17–37. US: Sage Publications, Inc.
- Ellinger, A. D., Ellinger, A. E., Yang, B., & Howton, S. W. (2002). The relationship between the learning organization concept and firms' financial performance: An empirical assessment. *Human Resource Development Quarterly*, 13(1), 5–22. doi:10.1002/hrdq.1010
- Giannopoulos, G., Holt, A., Khansalar, E. & Cleanthous, S. (2013). The use of the balanced scorecard in small companies, *International Journal of Business and Management*, 8(14), 1–22. doi:10.5539/ijbm.v8n14p1
- Goh, S. & Richards G. (1997). Benchmarking the learning capability of organizations, *European Management Journal*, 15(5), 575–583. doi:10.1016/S0263-2373(97)00036-4
- Gorondutse, A. H. & Gawuna, M. S. (2017). Cost leadership strategy and performance of hotels in Nigerian context, *Journal of Applied Structural Equation Modeling*, 1(1), 1–12.
- Güner, M. F. (2008). Balanced scorecard as a strategic management model, *Gazi University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 10(1), 247–265.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. & Black W. C. (1998). *Multivariate data analysis* (5th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Hilman, H. & Kaliappen, N. (2014). Do Cost Leadership Strategy and Process Innovation Influence the Performance of Malaysia Hotel Industry? *Asian Social Science*, 10(10), 134–141. doi:10.5539/ass.v10n10p134
- Hult, G. T. M. (1998). Managing the international strategic sourcing function as a market-driven organizational learning system, *Decision Sciences*, 29(1), 193–216. doi:10.1111/j.1540-5915.1998.tb01349.x
- Hult, G. T. M., Hurley, R. F. & Knight, G. A. (2004). Innovativeness: It's Antecedents and Impact on Business Performance, *Industrial Marketing Management*, 33(5), 429–438. doi:10.1016/j.indmarman.2003.08.015
- Jiang, X., & Li, Y. (2008). The relationship between organizational learning and firms' financial performance in strategic alliances: A contingency approach, *Journal of World Business*, 43(3), 365–379.
- Jiménez, D. J. & Valle, R. S. (2011). Innovation, organizational learning, and performance, *Journal of Business Research*, 64(4), 408–417.
- Kairu, E. W., Wafula, M. O., Okaka, O., Odera, O. & Akerele, E. K. (2013) Effects of balanced scorecard on performance of firms in the service sector. *European journal of business and management*, 5(9), 81–88.
- Kanji, G. K. (2002), Performance measurement system, *Total Quality Management*, 13(5), 715–728. doi:10.1080/0954412022000002090
- Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (1992). The balanced scorecard: Measures that drive performance, *Harvard Business Review*, 70(1), 71–79.
- Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (1996). "Using the balanced scorecard as a strategic management system. *Harvard Business Review*, (January/February), 75–85.
- Kaplan, R. S. & Norton, D.P. (1999). *Balanced scorecard, transforming company strategy into action*, (S. Egelı, Trans.), İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Kaplan, R.S. & Norton, D.P. (1993). Putting the balanced scorecard to work, *Harvard Business Review*, 71(5), 134–142.
- Karimi, K., Ganjnia, H. & Gilaninia, H. (2013). The relationship between organizational learning and competitive strategies and its impact on performance of business and customer, *Arabian Journal of Business and Management Review (Nigerian Chapter)*, 1(3), 54–60.
- Kaya, R. (2017). *Mediating effect of organizational learning in relationship between cost leadership strategy and firm performance: A study on travel agencies* (Unpublished doctoral dissertation). Duzce University, Düzce, Turkey.

- Kaya, R., Öncü, M. A. & Mesci, M. (2017). The effect of cost leadership strategy on business performance: A research on IATA member travel agencies, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(Special Issue 1), 84–96.
- Kaygusuz, S. Y. (2005). The last point of management accounting in performance management: Balanced scorecard, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(1), 81–103.
- Khandekar, A. & Sharma, A. (2006). Organizational learning and performance: Understanding Indian scenario in present global context, *Education Training*, 48(8/9), 682–692. doi:10.1108/00400910610710092
- Lindley, E. & Wheeler, F. P. (2001). Using the learning square, *The Learning Organization*, 8(3), 14–125.
- Lo, Y. H. (2012). Back to Hotel Strategic Management 101: An examination of hotels' implementation of Porter's generic strategy in China, *The Journal of International Management Studies*, 7(1), 56–69.
- Maroofi, F. (2013). Effect of organizational learnin on firm's flexibilty, competitive strategy and performance, *Trends in Applied Sciences Research*, 8(2), 73–91. doi:10.3923/tasr.2013.73.91
- Marsick, V. J. & Watkins, K. E. (2003). Demonstrating the Value of an Organization's Learning Culture: The Dimensions of the Learning Organization Questionnaire, *Advances in Developing Human Resources* 5(2), 132–151. doi:10.1177/1523422303005002002
- Mavondo, F., Chimhanzi, J. & Stewart, J. (2005). Learning orientation and market orientation: relationship with innovation, human resource practices and performance. *Journal of European Marketing*, 39(11/12), 1235–1263. doi:10.1108/03090560510623244
- Mawer, D. (2003). Enlivening analysis through performance. 'Practising set theory'. In B. J. Music (Ed.), (pp. 257–276). Cambridge: Cambridge University Press.
- McDonnell, B & Jackie. B. B. (1995), "The balanced scorecard: short-term guest or long-term resident?", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 7(2/3), 7–11. doi:10.1108/09596119510146751
- Meydan, C. H. & Şeşen, H. (2015). *Structural equation modeling with AMOS* (2nd ed.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Nakip, M. (2006). *Marketing research techniques and applications (SPSS Supported)*, (2nd ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nandakumar, M. K., Ghobadian, A. & O'Regan, N. (2011). "Generic strategies and performance – evidence from manufacturing firms", *International Journal of Productivity and Performance Management*, 60(3), 222–251. doi:10.1108/17410401111111970
- Niven, P. R. (2002). *Balanced scorecard step by step* (2nd ed.). London: John Wiley and Sons Inc.
- O'Dell, C. & Grayson, C. J. (1998), "If only we knew what we know: the transfer of internal knowledge and best practice. New York: Thee Free Press.
- Ören, K. & Erol, M. (2009). Learning curves, usage of learning curves in reducing workforce costs as a tool and an emprical study, *Fırat University Journal of Social Science*, 19(1), 133–141.
- Örtenblad, A. (2001). "On differences between organizational learning and learning organization", *The Learning Organization*, 8(3), 125–133. doi:10.1108/09696470110391211
- Özdemir, B. (2006). *The association of organizational learning with environment and organizational performance: Research on perceptions of hotel managers* (Unpublished doctoral dissertation). Akdeniz University, Antalya, Turkey.
- Panayides, P. M. (2003). Competitive strategies and organizational performance in ship Management, *Maritime Policy & Management: The flagship journal of international shipping and port research*, 30(2), 123–140. doi:10.1080/0308883032000084850
- Pitt, M. & Tucker, M. (2008). Performance measurement in facilities management: Driving innovation?, *Property Management*, 26(4), 241–254. doi:10.1108/02637470810894885
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. New York: The Free Pres.
- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage, creating and sustaining superior performance*. New York: The Free Pres.
- Porter, M. E. (1998). *Competitive advantage creating and sustaining superior performance with a new introduction*. New York: The Free Press.
- Powers, T. L. & Hahn, W. (2004). Critical competitive methods, generic strategies, and firm performance, *International Journal of Bank Marketing*, 22(1), 43–64.

- Prieto, I. M. & Revilla, E. (2006) Learning Capability and Business Performance: A Non-Financial and Financial Assessment, *The Learning Organization*, 13, 166–185. doi:10.1108/09696470610645494
- Robey, D., Boudreau, M.-C. & Rose, G. M. (2000). Information Technology and Organizational Learning: A Review and Assessment of Research. *Accounting Management and Information Technologies*, 10(2), 125–155. doi:10.1016/S0959-8022(99)00017-X
- Rodriguez, L.T. (2004). Promoting A Learning Culture. In Michael J. Austin & Karen M. Hopkins (Ed.), *Supervision as Collaboration in the Human Services*, (pp. 127–136). California: Sage Publications.
- Schiff, J. B. & Schiff, A. I. (2009). Cost leadership for the current challenge, *Strategic Finance, Finance*, (November), 35–41.
- Senge, P. M. (1990). *The Fifth Discipline: The Art And Practice of the Learning Organization*, New York: Doubleday Currency.
- Senge, P. M. (2013). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization* (16th ed.), (A. İldeniz, A. Doğukan & B. Pala, Trans.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sim, K. L. & Koh, H. C. (2001). Balanced scorecard: a rising trend in strategic performance measurement, *Measuring Business Excellence*, 5(2), 18–27. doi:10.1108/13683040110397248
- Sinkula, J. M., Baker W. E. & Noordewier, T. A. (1997). Framework for Market-Based Organizational Learning: Linking Values, Knowledge, and Behavior, *Journal of Academy Marketing Science*, 25(4), 305–318. doi:10.1177/0092070397254003
- Sümer, K. (2012). *The effect of competitive strategy on manufacturing strategy and firm performance* (Unpublished master's thesis). Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey.
- Şenaras A. & Sezen H. K. (2017). System Thinking, *Journal of Life Economics*, 4(1), 39–58. doi:10.15637/jlecon.187
- Tanwar, R. (2013). Porter's generic competitive strategies. *Journal of business and management*, 15(1), 11–17.
- Şencan, H. (2005). *Reliability and validity of social and behavioral measurements* (1st ed.). Ankara: Seçkin Publications.
- Tippins, M. J. & Sohi, R. S. (2003). IT competency and firm performance: Is organizational learning a missing link? *Strategic Management Journal*, 24(8), 745–761. doi:10.1002/smj.337
- Ünal, A. (2006). *Evaluation of primary school inspectors concerning of learning organization* (Unpublished doctoral dissertation). Selçuk University, Konya, Turkey.
- Wanto, H. S. & Suryasaputra, R. (2012). The effect of organizational culture and organizational learning towards the competitive strategy and company performance (case study of east java smes in Indonesia: Food and beverage iIndustry), *Information Management and Business Review*, 4(9), 467–476.
- Yamin, S., Gunasekaran, A. & Mavondo, F. T. (1999). Relationship between Generic Strategies, Competitive Advantage and Organizational Performance: An Empirical Analysis, *Technovation*, 19(8), 507–518. doi:10.1016/S0166-4972(99)00024-3
- Yavuz, M. (2014). *The role of organizational learning in crisis preparedness capability and its effects on firm performance* (Unpublished doctoral dissertation). Gebze Technical University, Kocaeli, Turkey.
- Yılmaz, V. & Çelik, H. E. (2009). *Structural equation modeling with lisrel*. Ankara: Pegem Akademi.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Muhasebe Kültürü ve Entegre Raporlama Farkındalığı İlişkisi*

The Relationship Between Accounting Culture and Integrated Reporting Awareness

Gözde KARABURUN¹ , Şuayyip Doğu DEMİRCİ²

* Bu çalışma İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Muhasebe Kültürü ve Entegre Raporlama Farkındalığı İlişkisi" ismiyle sunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye

²İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye

ORCID: G.K. 0000-0002-9443-4146;
Ş.D.D. 0000-0002-7849-275X

Corresponding author:

Gözde KARABURUN,
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye
E-mail: gozdekaburun@gmail.com

Submitted: 16.05.2020

Accepted: 08.09.2020

Published Online: 23.10.2020

Citation: Karaburun, G. & Demirci, Ş.D. (2020). Muhasebe kültürü ve entegre raporlama farkındalığı ilişkisi. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 345-364. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0057>

ÖZ

Entegre Raporlama, hem finansal hem de finansal olmayan verilerin birlikte sunuldukları ve karmaşık olmayan bir kurumsal rapor türüdür. Entegre raporlama sayesinde, yatırımcılar bütün olarak bilgilendirilmektedir ve işletmenin gelecek performansı üzerine doğru kararlar alabilmektedir. 1988 yılında S. J. Gray, Hofstede'in kültürel boyutlarını esas alarak muhasebe kültürü değerleri adını verdiği boyutları tanımlamıştır. Bunlar profesyonelliğe karşı statükoculuk, tekdüzeciliğe karşı esneklik, tutuculuğa karşı iyimserlik ve gizliliğe karşı şeffaflıktır. Bu araştırmanın amacı, muhasebecilerin sahip olduğu muhasebe kültürü değerlerinin entegre raporlama farkındalığı üzerindeki etkisi üzerine ampirik bir kanıt sağlayabilmektir. Bu çalışmadaki veriler, İzmir'deki muhasebecilere anket tekniği uygulanarak elde edilmiştir. Bu veriler üç ayrı açıdan incelenmiştir. Muhasebe kültürü değerleri açısından incelendiğinde, muhasebecilerin profesyonellik, tekdüzecilik, tutuculuk ve şeffaflık değerlerine yakın olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Entegre raporlama açısından incelendiğinde muhasebecilerin entegre raporlama hakkında farkındalık sahibi olduğu sonucu elde edilmiştir. Son olarak, muhasebecilerin sahip olduğu muhasebe kültürü değerlerinin entegre raporlama farkındalığı üzerinde etkisi olmadığı ortaya koyulmuştur. Bağımsız iki örnek t-testi sonuçlarına göre entegre raporlama farkındalığı, muhasebe kültürü değerlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Başka bir ifadeyle bağımsız iki örnek t-testi sonuçlarına göre sıfır hipotezlerinin reddedilemeyeceği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, Muhasebe Kültürü, Gray'in Muhasebe Değerleri, Muhasebe Kültürü Değerleri

ABSTRACT

Integrated reporting is type of corporate report in which both financial and non-financial data are presented together, and it is uncomplicated. Thanks to integrated reporting, investors are informed as a whole, and they can make the right decisions on the future performance of the enterprise.

In 1988, S. J. Gray defined the dimensions of accounting culture values based on the cultural dimensions of Hofstede. These are: professionalism versus statutory control, uniformity versus flexibility, conservatism versus optimism and secrecy versus transparency. The purpose of this study is to provide empirical evidence on the impact of accountants' accounting culture values on integrated reporting awareness. The data in this study were obtained by applying the questionnaire technique to accountants in Izmir. These data were analyzed from three different perspectives. When they were analyzed in terms of accounting culture values, it was concluded that accountants place more value on professionalism, uniformity, conservatism and transparency values. When analyzed in terms of integrated reporting, it was concluded that accountants have awareness about integrated reporting. As a result, it was demonstrated that the accounting culture values of the accountants do not have an impact on the awareness of integrated reporting. According to the independent two-sample t-test results, the integrated reporting awareness does not display a significant difference according to the values of accounting culture. In other words, according to two independent sample t-test results, it was revealed that the null hypotheses could not be rejected.

Keywords: Integrated Reporting, International Integrated Reporting Framework, Accounting Culture, Gray's Accounting Values, Accounting Culture Values

EXTENDED ABSTRACT

This study covers three main topics. Firstly, culture and accounting culture are discussed. Secondly, information about integrated reporting is provided. Finally, the research section is included.

Firstly, culture is the belief, value, symbol and behavior that distinguishes members of a particular community from other members. Culture is shared with members of a specific community.

Gray has identified the dimensions that characterize accounting systems. These are: professionalism versus statutory control, uniformity versus flexibility, conservatism versus optimism and secrecy versus transparency.

Professionalism versus statutory control is a preference that includes professional judgments and professional regulations against legal requirements and controls.

Uniformity refers to the application of uniform accounting practices in companies. It also refers to the consistent use of such applications. Flexibility, on the other hand, means easier adoption of new methods and approaches.

Conservatism means taking a prudent approach when measuring the uncertainty of future events. Optimism, on the other hand, refers to non-interference, optimism and an approach that takes risks.

Secrecy refers to the approach to the confidentiality of the enterprises' financial and management status and the restriction of shared information. Transparency means that shared information is more open and a public accountable approach.

Secondly, integrated reporting is a growing and developing trend in corporate reporting types. Integrated reporting defines the relationship between the organization's strategy, management and financial performance, and the economic, environmental, and social factors in the field of activity.

Financial capital, manufactured capital, human capital, social and relationship capital, intellectual capital and natural capital analysis are required in the preparation of integrated reports. The aim of integrated reporting is to inform investors as a whole. Another aim of integrated reporting is to enable investors to make the right decision on the future performance of the business.

One of the main objectives of integrated report is to explain to financial providers how an enterprise will create value over time. Traditional reporting focuses on past activities. Integrated reporting focuses on the future and future activities.

In the research, a research model consisting of the integrated reporting dimension including integrated reporting awareness and accounting culture dimensions containing the accounting culture values was used.

Finally, the results of the data are included in the research section. As a result of the research, it can be interpreted that accountants in Izmir province are close to the accounting culture values of professionalism, uniformity, conservatism, and transparency. It can be interpreted that accountants who fulfill the accounting profession in Izmir province have awareness about integrated reporting.

Accounting culture values according to integrated reporting awareness were examined with independent two-sample t-test. As a result of independent two-sample t-test, both those who have knowledge about integrated reporting and those who do not have knowledge about integrated reporting were found close to professionalism, uniformity, conservatism and transparency. It can be interpreted that those who know about integrated reporting are closer to the value of transparency than those who do not know about integrated reporting. It can be interpreted that those who are not knowledgeable about integrated reporting are closer to professionalism, uniformity and conservatism than those who know about integrated reporting.

The independent two-sample t-test was applied to the dataset to compare the averages of two different sample groups (accounting culture values and integrated reporting awareness), and to test the null hypotheses. It was revealed that the accounting culture values of accountants have no effect on integrated reporting awareness. According to the independent two-sample t-test results, integrated reporting awareness does not differ significantly from the values of accounting culture. It can be interpreted that integrated reporting awareness does not differ significantly according to the level of professionalism versus statutory control, uniformity versus flexibility, conservatism versus optimism and secrecy versus transparency.

1. Giriş

S. J. Gray, muhasebe sistemlerini karakterize eden muhasebe kültürü değerlerini belirlemiştir. Bu muhasebe kültürü değerleri; profesyonelliğe karşı statükoculuk, tekdüzelığe karşı esneklik, tutuculuğa karşı iyimserlik ve gizliliğe karşı şeffaflıktır. Bu çalışmada İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin muhasebe kültürünü nasıl konumlandıkları belirlenmiştir. Bu sayede muhasebe kültürü değerlerinin İzmir ili özelindeki bilgi açıkları giderilmeye çalışılmıştır.

Entegre raporlama, kurumun hem geriye dönük bilgilerini hem de ileriye dönük vizyonunu paylaşmaktadır. Entegre raporlama, hem finansal hem de finansal olmayan verilerle bu paylaşımı yapan bir kurumsal raporlama türüdür. Bu çalışmada entegre raporlamanın amacı, kapsamı ve önemi başta olmak üzere diğer raporlama türlerinden farkına, avantajlarına ve dezavantajlarına da yer verilmiştir. Malezyalı Muhasebeciler Enstitüsü (Malaysian Institute of Accountants-MIA) ve Tescil Edilmiş Ruhsatlı Muhasebeciler Birliği (Association of Chartered Certified Accountants-ACCA) tarafından uygulanan entegre raporlama anketinin bazı bölümlerinden ifadeler kullanılarak İzmir'de muhasebe mesleğini icra edenlere anket uygulanmıştır. Entegre raporlamanın farkındalığı, entegre raporlamanın faydalarının algılanması, entegre raporun uygulanması, güvence, entegre raporlamada sorumluluk kabul beyanı, mevcut kurumsal raporlamanın algılanan faydaları ve entegre raporlama hakkında eğitim ana başlıklarında bulgular elde edilmiştir.

Son olarak İzmir ilinde muhasebe mesleğini icra eden muhasebecilerin entegre raporlama farkındalıkları ve onların muhasebe kültürü değerleri birlikte ele alınmıştır. Muhasebecilerin sahip olduğu muhasebe kültürü değerlerinin entegre raporlama farkındalığı üzerinde etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Muhasebe Kültürü

Muhasebe ile kültür arasındaki ilişkinin anlaşılması için ilk olarak toplumun kültürel değerleri ortaya konulmalıdır. Sonrasında ise kültürel değerlere göre şekillenen ve alt kültür olarak adlandırılabilen muhasebe değerlerinin belirlenmesi gereklidir. Antropologların kültüre soyut açıdan bakması, sosyologların toplumu şekillendirme penceresinden bakması ve psikologların bireyi etkileme açısından kültürü ele almasının nedeni, kültürün çok boyutlu karmaşık bir konu olmasıdır. Örgüt kültürü konusunda çalışanlar ise kültürün işletmelere yansımaları konu alır. Kültür, bu farklı bakış açılarının arakesitini oluşturmaktadır (Karabınar, 2005, s. 5).

Geert Hofstede kültürel boyutlandırma çalışmaları yapmıştır. Geert Hofstede kültürel boyutları; güç mesafesi, bireyselci-kolektivist yapı, maskülen-feminen toplum, belirsizlikten kaçınma, uzun vadeli-kısa vadeli oryantasyon ve serbestliğe karşı sınırlama olarak altı başlık altında incelemiştir.

Güç mesafesi, örgüt ve kurumların daha az güçlü olan üyelerinin kabul edilme ve gücün eşit olmayan bir şekilde dağıtılma ölçüsü olarak tanımlanmıştır (Hofstede, 2011, s. 9). Hofstede'nin çalışmasında Türkiye'nin puanı 66'dır. Türkiye geniş güç mesafesine sahip toplumlar içerisinde yer almıştır (Hofstede Insights).

Bireyselcilik toplum olarak değil bireysel bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireycilik, bir toplumdaki insanların gruplara entegre olma derecesi ile ilgilidir. Kolektivist yapıdaki insanların ise doğumdan itibaren güçlü ve gruplara uyumlu olduğu belirtilmiştir (Hofstede, 2011, s. 11). Hofstede'in araştırmasında Türkiye 37 puan ile yüksek kolektivist kısımda yer almıştır (Hofstede Insights).

Maskülenliğe karşı Feminenlikte cinsiyetler arasındaki değerlerin dağılımı incelenir. Feminen kültürler kadınların değerinin erkeklerin değerinden daha az farklı olduğu durumdur. Mas-

külen kültürler ise bir ülkedeki erkeklerin değerinin kadınların değerine göre daha çok iddialı ve rekabetçi bir boyut içermesidir (Hofstede, 2011, s. 12). Türkiye 45 puan ile feminen ülkeler arasında yer almaktadır (Hofstede Insights).

Belirsizlikten kaçınma boyutu kültürü oluşturan üyelerin yeni, bilinmeyen, şaşırtıcı ve normalden farklı olarak tanımlanan durumlarda ne kadar rahatsız veya rahat hissettiğini gösterir (Hofstede, 2011, s. 10). Türkiye 85 puanla belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (Hofstede Insights).

Kısa vadeli oryantasyonda toplumu oluşturan bireyler, hayattaki en önemli olayların ya geçmişte gerçekleştiğini ya da günümüzde gerçekleştiğini düşünürler. Uzun vadeli oryantasyonda ise toplumu oluşturan bireyler, hayattaki en önemli olayların henüz gerçekleşmediğini ve gelecekte ortaya çıkacağını düşünürler (Hofstede, 2011, s. 15). Türkiye'nin puanı 46'dır. Bu değer ölçeğin ortası da denilebilecek ara bir puandır. Bu nedenle baskın bir kültürel tercihten söz edilememektedir (Hofstede Insights).

Serbestliğe karşı sınırlama boyutu diğer beş boyutta ele alınmayan yönler odaklanmaktadır ve literatürde "mutluluk araştırması" ile ilgili olduğu bilinmektedir (Hofstede, 2011, s. 16). Hoşgörür boyutundaki toplumlarda kendilerini mutlu eden insanların yüzdesi yüksektir. Bireyler boş zamana önem verirler ve kişisel yaşamın kontrolü algısına sahiptirler. Kısıtlama boyutundaki toplumlarda ise mutlu insan sayısı daha azdır. Bireylerde çaresizlik algısı hakimdir (Hofstede, 2011, s. 16). Türkiye'nin puanı 49'dur. Bu değer ara bir puandır. Bu nedenle Türkiye için bu boyutu uyan baskın bir özellik belirlenmemektedir (Hofstede Insights).

Toplumsal değerler ve muhasebe alt kültürüyle ilgili Gray'in kültür değerleri modeli Hofstede'nin önerileriyle başladı. Toplumsal değerler yasal, politik ve ekonomik sistemler gibi kurumsal sonuçlara sahiptir. Gray, Hofstede'nin modelini değer sistemini birincil toplumsal değer sisteminden alan bir muhasebe alt sisteminin varlığını öne sürerek genişletmiştir (Salter ve Niswander, 1995, s. 382).

Hofstede'in dört kültür boyutu (güç mesafesi, bireyselci-kolektivist yapı, maskülen-feminen toplum, belirsizlikten kaçınma) çerçevesinde muhasebeyle bağlantılı davranış kalıpları Gray tarafından belirlenmiştir.

2.1. Gray'in Muhasebe Kültürü Değerleri

S. J. Gray 1988 yılında Abacus dergisinde yayınladığı "Towards a Theory of Cultural Influence on the Development of Accounting Systems Internationally (Uluslararası Muhasebe Sistemlerinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Kültürel Etkiye Doğru)" adlı makalesinde Hofstede'in kültürel boyutlarını esas alarak muhasebe kültür değerleri adını verdiği dört boyutu tanımlamıştır. Bunlar; profesyonelliğe karşı statükoculuk, tekdüzeciliğe karşı esneklik, tutuculuğa karşı iyimserlik ve gizliliğe karşı şeffaflık değerleridir. Bu boyutlar aşağıda açıklanmıştır.

2.1.1. Profesyonellik - Statükoculuk

Dünyadaki muhasebeciler bağımsız tutumlar benimserken bireysel mesleki yargılarını ya daha çok ya da daha az kullanmaları gerektiğini düşünmektedir (Gray, 1988, s. 8). Profesyonellik Hofstede'in kültür boyutlarından bireycilik ve belirsizlikten kaçınma boyutları ile yakından bağlantılı olabilir. Bağımsız mesleki yargıyı tercih edenler tarafından bağımsızlık, bireysel kararlara olan inanç ve bireysel çabalara saygı daha fazla vurgulanır. Profesyonellik, uygulamanın önemli olması, tarafsızlık ve mümkün olduğu kadar az sayıda kural olması görüşleri ile tutarlıdır. Bunlara ek olarak çeşitli mesleki yargıların daha kolay hoş görülme eğiliminde olduğu durumlarda da

zayıf belirsizlikten kaçınma ile tutarlıdır. Profesyonellik ile güç mesafesi arasındaki daha az güçlü olan bir bağın, farklı güç düzeylerindeki insanların eşit haklara daha fazla ilgi duyduğu düşük güç mesafeli bir toplumda kabul edilme olasılığının daha yüksek olduğu görünecektir. Farklı güç seviyelerindeki insanların daha az tehdit altında oldukları ve insanlara güvenmeye daha hazır olduklarını hissettikleri toplumlar, yasaların ve kuralların dayatılmasını haklı çıkarma ihtiyacına inancın olduğu yerlerdir. Bununla birlikte maskülenliğin profesyonellikle anlamlı bir bağlantısı yoktur (Gray, 1988, s. 9).

2.1.2. Tekdüzcilik - Esneklik

Tekdüzcilik şirketlerde tekdüzen muhasebe uygulamalarının uygulanmasını ve bu tür uygulamaların tutarlı bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir (Gray, 1988, s. 8). Tekdüzciliğe karşı esneklik muhasebe değeri farklı yorumlara açık bir değerdir. Esneklik, şirketler arasında karşılaştırılabilirlik açısından kaygıya sebep olmaktadır. Buna ek olarak, zamanla şirket içinde meydana gelebilecek farklılıklar da tutarlılık açısından kaygıya sebep olmaktadır. Bu değer bireysel şirketlerin koşullarına uygun muhasebe uygulamalarının göreceli esnekliğine açıktır (Gray, 1988, s. 9).

Tekdüzciliğin, belirsizlikten kaçınma ve bireycilik boyutlarıyla yakından bağlantılı olabileceği tartışılmaktadır. Tekdüzelik tercih edilme nedenlerine; hukuk kurallarına, düzene, katı davranış kurallarına, yazılı kurallara ve düzenlemelere duyulan gereksinim gösterilebilmektedir. Mutlak gerçeklere ve değerlere yönelik kaygıyla birlikte belirsizlikleri önleme isteği tekdüzelik tercihini tutarlı hale getirmektedir. Tekdüzelik güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlarda daha kolay uygulanmaktadır. Çünkü bu toplumlarda tek tip uygulamaların kabul edilmesi daha olasıdır. Bununla birlikte maskülenlik konusunun tekdüzelikle anlamlı bir bağlantısı yoktur (Gray, 1988, s. 10).

2.1.3. Tutuculuk - İyimserlik

Muhafazakârlık (tutuculuk) değeri gelecekteki olayların belirsizliği ölçülürken çok fazla tedbirci bir yaklaşım sergilenmesini; iyimserlik değeri ise müdahalesizliği, daha iyimser olmayı ve risk almaya yönelik bir yaklaşımı ifade etmektedir. Tutuculuğa karşı iyimserlik değeri de ikisi arasındaki tercihi ifade etmektedir (Durmuş ve Güneş, 2017, s. 86).

Tutarlılığın muhasebeye farklı etkileri vardır. Sermaye piyasalarının gelişimi, kullanıcıların kendi çıkarları için baskıları ve muhasebecilerin uygulamak istedikleriyle vergi yasalarının uyumsuzluğu bu etkileri güçlendirmektedir. Tutarlılığın toplumsal değer boyutlarına bağlantısına bakıldığında belirsizlikten kaçınma boyutuyla olan bağının kuvvetli olabileceği tartışılmaktadır. Güvenlik endişesi taşıyanların, gelecekteki olayların belirsizliği ile başa çıkmak için tutarlı bir yaklaşım benimseme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yüksek düzeyde bireyciliğin ve maskülenliğin, düşük düzeyde riskten kaçınmanın olduğu toplumlarda daha az tutucu bir yaklaşım görünmektedir. Bununla birlikte, güç mesafesi boyutu ile tutuculuk arasında önemli bir bağlantı olmadığı görülmektedir (Gray, 1988, s. 10).

2.1.4. Gizlilik - Şeffaflık

Gizlilik, yönetim ve finansman ile yakından ilgilenenler için iş hakkındaki bilginin ifşa edilmesinin kısıtlanması anlamına gelmektedir. Şeffaflık ise daha anlaşılır ve kamuya açık bir yaklaşımı ifade etmektedir (Gray, 1988, s. 8).

Gizlilik boyutunun belirsizlikten kaçınma, güç mesafesi ve bireycilikle yakın bağlantılı olabileceği tartışılmaktadır. Belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu toplumlar, çatışmadan kaçınmak ve güvenliği korumak için bilgi açıklamalarında kısıtlama gereği duymaktadırlar. Yüksek

güç mesafesine sahip toplumların güç eşitsizliklerini korumak için bilgilerin kısıtlanması görüşüne yakın olduğu görünmektedir. Gizlilik, bireyciliğin aksine kolektivism ile tutarlıdır. Yaşam kalitesine, insanlara ve çevreye daha fazla önem veren toplumlar özellikle sosyal hayatı ilgilendiren bilgiler açısından daha açık olmaya eğilimli olacaktırlar (Gray, 1988, s. 11).

3. Entegre Raporlama

Entegre raporlama kurumsal raporlama türlerinde büyümekte ve gelişmekte olan bir eğilimdir. Entegre raporlamayla birlikte bir kuruluşa finansal sermaye sağlayanlara, mevcut ve gelecekteki değer oluşturma süreçleri için temel olan kilit faktörleri entegre bir şekilde sunmak hedeflenmiştir (Global Reporting Initiative, 2014, s. 85).

Entegre raporlama, kurumun stratejisi, yönetim ve finansal performansı ile faaliyet alanındaki ekonomik, çevresel ve sosyal faktörler arasındaki ilişkiyi tanımlar (Önce, Onay ve Yeşilçelebi, 2015, s. 238). Entegre raporlamadan beklenen, işletmenin uzun dönemdeki vizyonunu ve stratejisini paylaşmasıdır. Bu paylaşım sırasında şu anki durum, kaynak ve değerlerini anlatması beklenir. Aynı zamanda hedeflerine ulaşmak için uygulaması planlanan yöntemleri ve izlenecek yolu paylaşması da beklenir. Entegre raporlamanın diğer raporlardan farkı, kurumun hem geriye dönük bilgilerini hem de ileriye dönük vizyonunu paylaşmasıdır. Entegre raporlama çerçevesi ilk defa 2013 yılının sonlarına doğru yayınlanmıştır. 2014 yılı içinde ise Türkçe versiyonu yayınlanmıştır (Borsa İstanbul, 2014, s. 35).

3.1. Entegre Raporlamanın Amacı ve Kapsamı

Entegre Raporlama (ER) kurumsal raporlamada diğer raporlama türlerine göre daha birleşik ve etkili bir yaklaşım ortaya koyar. Entegre Raporlama, sermayenin etkili ve üretken olarak dağıtılması amacıyla finansal sermaye sağlayan paydaşlara sunulan verilerin niteliğini artırmayı amaçlar (IIRC, 2013, s. 4).

Bir entegre raporun asıl amaçlarından biri finansal sermaye sağlayanlara bir işletmenin zamanla nasıl değer yaratacağını açıklamaktır. Bu yüzden entegre rapor hem finansal hem de diğer konularla ilgili veriler içerir (IIRC, 2013, s. 7). Entegre Raporlamanın bir diğer temel amacı ise, yatırımların önünü açmak ve ülke çapında sürdürülebilir kalkınmaya destek olacak işletmelerin ekonomik açıdan büyümelerini sağlamaktır. Entegre düşünceyi benimseyen işletmeler sadece işletmenin geçmişini gösteren finansal verileri değil, işletmenin geleceğini yansıtan finansal, entelektüel, insan, üretilmiş, sosyal ve ilişkisel sermaye ilişkilerini de aktarmaktadır. Entegre rapor işletme hakkında yatırımcılara daha doğru bilgiler vermektedir (Zorlu, 2016, s. 41).

3.2. Entegre Raporlamanın Önemi ve Diğer Raporlama Türlerinden Farkı

Entegre Raporlama, finansal rapora eklenen sürdürülebilirlik raporu veya tam tersi değildir. Yıllık finansal raporun genişletilmiş bir sürümü, diğer raporlardaki bilgilerin özeti, işletmenin halkla ilişkiler girişimi de değildir (Aras ve Uğur Sarıoğlu, 2015, s. 44). Entegre raporlama, bir kuruluşun mevcut raporlarında bulunan en önemli bilgileri bir araya getirmektedir. Bu bilgilerin birbiri ile bağlantısını kurarak kuruluşun bugünü ve geleceğinde yaratacağı değer üzerinde önemli bilgilerin etkisini anlatmaktadır (Aras ve Uğur Sarıoğlu, 2015, s. 43).

Geleneksel raporlama geçmiş faaliyetlere odaklanırken Entegre Raporlama geleceğe odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle geleneksel raporlama geçmiş etkinlik sonuçlarını temel alarak mevcut durumla ilgili ve sınırlı kapsamda görüş sunar. Entegre Raporlama ise geçmiş durumdan yola çıkar

ve geniş kapsamda işletmenin gelecekteki değer oluşumu ve değişimiyle ilgili fikir beyan etmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede geleneksel raporlama işletmenin geçmişte nasıl ayakta kaldığını meydana koyar. Entegre Raporlama ise işletmenin gelecekte nasıl ayakta kalacağını ortaya koyar. Bu yüzden Entegre Raporlama için geleneksel finansal raporlama ile sürdürülebilirlik raporlamasının birleşimi biçimindeki tanımlamalar yetersiz ve hatalıdır (Gökten, 2016, s. 745).

3.3. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi

International Integrated Reporting Council (Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi-IIRC), düzenleyici kurumlar, yatırımcılar, işletmeler, muhasebe uzmanları, standart belirleme otoriteleri ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından oluşturulmuş dünya çapında bir koalisyonudur (IIRC, 2013, s. 1).

IIRC, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesini 5 Aralık 2013 yılında yayımlamıştır. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesini entegre raporlamaya başlayan kurumlar referans almaktadır (Aras ve Uğur Sarioğlu, 2015, s. 42).

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi ilke bazlıdır. Çerçevenin ilkelere dayalı olmasının sebebi esneklik ve düzen içinde, kendine ait koşulları bulunan farklı kuruluşlar arasında karşılaştırılabilir bir seviye oluşturmaktır. İlkeler farklı kuruluşların arasındaki büyük farklılıkları da dikkate alır ve bilgi ihtiyacını karşılamak için bir denge sağlar (IIRC, 2013, s. 7).

Entegre raporun içeriğini düzenleyen ve oluşturan Kılavuz İlkelerin, İçerik Öğelerinin ve dolayısıyla temel kavramların açıklanması bu çerçevenin amacını oluşturmaktadır. Ölçek fark etmeksizin özel sektördeki işletmelere yönelik olarak hazırlanan bu çerçeveyi, gerekli düzenlemeler yapıldığı takdirde kamu kuruluşları veya kar amacı gütmeyen özel kuruluşlar da kullanılabilir. Entegre raporun içereceği bilgiler, kuruluşun değer yaratma yeteneği değerlendirilirken kullanılır ve çerçeve bu bilgileri tanımlar. Bu çerçeve, entegre raporlama yapacak kuruluşun strateji kalitesi veya performans seviyesine benzer etmenler için göstergeler oluşturmaz (IIRC, 2013, s. 7).

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi uygulanırken bir entegre raporda olması gereken ilgili bilgilerin veya özellikli yasal engellerin bulunmaması durumunda atlanan bu bilgilerin niteliği gösterilmelidir. Bu bilgilerin atlanma nedeni açıklanmalıdır. Veri olmadığı durumlarda ise bilgi elde etmek için atılan adımlar ve beklenen süre bildirilmelidir (IIRC, 2013, s. 8).

3.4. Entegre Raporlamanın Sonuçları

Entegre raporlama hazırlayan kuruluşlar hazırlama sürecinde veya raporu yayımlandıktan sonra bazı durumlarla karşılaşmaktadırlar. Bu durumlar, olumlu veya olumsuz olarak sınıflandırılabilir gibi avantaj veya dezavantaj açısından da incelenebilir.

3.4.1. Entegre Raporlamanın Avantajları

Entegre raporlama, doğru şekilde kullanıldığında önemli avantajlar yaratabilecek karmaşık bir mekanizmadır. Bu nedenle hem iç hem de dış paydaşlar (yöneticiler, tüketiciler, yasa koyucular, borsa komisyonları ve entegre raporu önemli bir bilgi kaynağı olarak gören diğerleri) karar verirken çeşitli faktörleri göz önünde bulundurmalarıdır (Maniora, 2017, s. 758). Düzenleyici seviyede yaygın kabul görme ve gelecekteki olası zorunlu entegre rapor gereksinimleri için güçlü eleştirel araştırma kanıtlarının desteğine ihtiyaç vardır. Entegre rapor, avantajlarını ve çeşitli paydaşlar için değerini gösteren bu güçlü eleştirel araştırma kanıtlarının desteğine gerek duyar (Dumay, Bernardi, Guthrie ve Demartini, 2016, s. 178).

3.4.2. Entegre Raporlamanın Dezavantajları

Entegre raporlamanın avantajları olduğu kadar bazı dezavantajları olduğu da belirtilmektedir. Önerilenin aksine karmaşıklıkta düşüş değil olası bir artış olacağı öngörülmektedir. Finansal olmayan verilerden kaynaklanan açıklığın azalacağı endişesi ve test edilmemiş standartlar entegre raporlamanın dezavantajları arasında gösterilir. Denetçiler için yeni standartların, raporlama mekanizmalarının, tekniklerin ve sorumluluk hususlarının gerekli olması entegre raporlamanın denetlenmesi konusunda göze çarpan bir başka dezavantajdır. Güvenilirliğin zarar görmesine neden olabilecek bazı bilgi formlarının temin edilmesindeki zorluk ve önemli bilgilerin kopyalanma ihtimali entegre raporlamanın diğer bir dezavantajı olarak belirtilir. Şeffaflık ve ticari duyarlılık/riske maruz kalmayı dengelemede yetersiz rehberlik entegre raporlama yapacak kuruluşların karşılaştığı bir diğer dezavantaj olarak göze çarpmaktadır (Kooiker, 2014, s. 19).

4. Literatür Taraması

Bu çalışmada Türkiye'nin çeşitli illerinde ve Türkiye genelinde muhasebe kültür değerlerine yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Çalışma ile birlikte İzmir ili özelindeki bilgi açıklıkları giderilmeye çalışılmıştır. İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin muhasebe kültürünü nasıl konumlandıkları ve muhasebecilerin entegre raporlama farkındalığı belirlenmiştir. Muhasebe kültürünün entegre raporlama farkındalığı üzerinde etkisi olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yeni bir kavram olan entegre raporlama farkındalığı ve muhasebe kültürü değerleri birlikte ele alınmıştır.

Entegre Raporlama, bir kuruluş tarafından zamanla oluşturulan değer üzerine bir entegre raporun ve değer oluşturma sürecinin öğeleri hakkındaki diğer ilgili bildirimlerin yayınlanmasıyla sona eren süreci belirtir (ERTA, 2018, s. 1). Entegre raporlama ulusal ve uluslararası kapsamda birçok çalışmaya konu olmuştur. Entegre raporlama farkındalığı temel alınarak yapılan bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Solak ve ark. (2017), çalışmalarında Aydın ve Malatya illerindeki 258 muhasebe meslek mensubuna anket uygulaması yapmıştır. Anket sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarının entegre rapor hakkındaki bilgileri yetersiz düzeyde bulunmuştur. Yüksel ve Aracı (2017) çalışmalarında BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem gören 50 işletmeyi örneklem olarak seçmiştir. Yapılan hesaplamalara göre BİST'te işlem gören işletmelerin %48'inin entegre raporlamaya uygun yıllık faaliyet raporuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Aracı ve Yüksel (2017) çalışmalarında entegre raporlama sürecinde muhasebe meslek mensuplarının rolünü tartışmışlardır. Bu süreçte muhasebe meslek mensuplarının görevlerini gerçekleştirmeleri için entegre raporlama eğitimi almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Ömürbek ve Kılınç (2019) çalışmalarında Antalya, Isparta ve Burdur illerinde faaliyet gösteren 328 muhasebe meslek mensubuna anket uygulamıştır. Anket sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarının entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olduklarını tespit etmişlerdir. Doğan ve Acar (2019) çalışmalarında Niğde ve Aksaray illerinde faaliyet gösteren 59 muhasebe meslek mensubuna anket uygulamıştır. Anket sonucuna göre, yasal zorunluluk olması durumunda entegre rapor hazırlamanın önemine inandıklarını tespit etmişlerdir. Kardeş Selimoğlu ve Yeşilçelebi (2019) çalışmalarında 16 katılımcıyla görüşmeler yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre örneklem entegre raporlama konusunda farkındalığının olduğu belirtilmiştir.

Gray, Hofstede'nin kültürel boyutlarını geliştirerek muhasebe kültürü değerlerini oluşturmuştur. Uluslararası ve ulusal literatürde Gray'in muhasebe değerleri birçok çalışmaya konu olmuştur. Türkiye'de de muhasebe değerleri kavramı kullanılarak birçok araştırma yapılmıştır. Türkiye'de Gray'in muhasebe değerlerini kullanarak yapılan bazı çalışmalara kronolojik sırayla aşağıda yer verilmiştir.

Karabınar ve Güvenç (2006) çalışmalarında İçel Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı 198 kişiye anket uygulanması yapmış ve ana kütleinin %41.94'üne ulaşılmıştır. Bu çalışma sonucunda meslek mensuplarının profesyonellik, tekdüzelik, tutuculuk ve gizlilik eğilimde oldukları belirtilmiştir. Bekçi ve Bitlisli (2012) çalışmalarında Isparta Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı 121 muhasebe meslek mensubuna anket uygulamıştır ve ana kütleinin % 38'i temsil edilmiştir. Bu çalışma sonucunda meslek mensuplarının profesyonellik, tekdüzelik, iyimserlik ve şeffaflık eğilimde olduklarını belirtmiştir Durmuş ve Güneş (2017) çalışmalarında 8 yeminli mali müşavirler odasına bağlı 420 yeminli mali müşavire anket uygulamıştır. Bu çalışma sonucunda meslek mensuplarının profesyonellik, tekdüzelik, tutuculuk ve şeffaflık eğilimde olduklarını belirtmiştir.

5. Araştırma

Bu bölümde İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin muhasebe kültürünü nasıl konumlandıkları, entegre raporlama farkındalıkları ve muhasebe kültürünün entegre raporlama farkındalığı üzerinde etkisi olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

5.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırma muhasebe kültürü değerlerini ve entegre raporlamayı kapsamaktadır. Statükoculuk yerine profesyonellik, tekdüzelik yerine esneklik, tutuculuk yerine iyimserlik ve gizlilik yerine şeffaflık dört muhasebe kültürü değerini oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında muhasebe kültürü değerlerinin entegre raporlama farkındalığı üzerindeki etkisi olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı; muhasebe kültürü değerlerinin muhasebe mesleğini yerine getirenlerin entegre raporlama farkındalığına etkisi üzerine ampirik bir kanıt sağlayabilmektir.

5.2. Araştırmanın Önemi ve Kısıtları

Bu araştırma, İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin muhasebe kültürü değerlerinin ve entegre raporlama farkındalıklarının belirlenmesi yönünden önem arz etmektedir.

Araştırmanın konusu, muhasebe kültürü değerleri ile muhasebe mesleğini yerine getirenlerin entegre raporlama farkındalığı arasındaki ilişkinin açıklanması ile sınırlıdır. Araştırma İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebeciler ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada anket tekniği kullanılmıştır.

5.3. Metodoloji

Evren ve örneklem seçimi, veri toplama tekniği ve aracı, anket formunun hazırlanması, verilerin analizi ve yorumlanması, araştırma modeli ve hipotezler hakkında ayrıntılı bilgiler bu bölüme açıklanmıştır.

5.3.1. Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebeciler oluşturmaktadır. Ana kütleliyi gösteren bir liste olmadığı için örneklem, ihtimalsiz bir örneklemdir. Örnek hacmi, oranlar yoluyla tahmin yöntemi ile belirlenmiştir. Örneklem hacminin belirlenmesi için

$$n = \frac{z^2(pq)}{E^2} \quad n = \frac{z^2(pq)}{E^2}$$
 formülü kullanılmıştır (Nakip ve Yaraş, 2016, s. 278). %90 güven

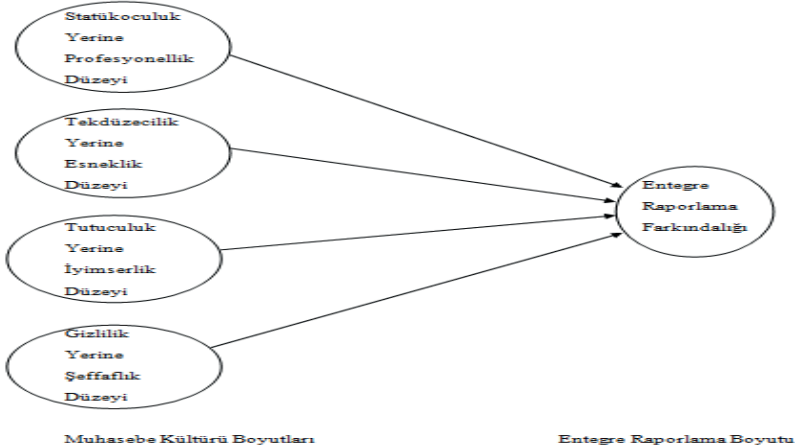
aralığında %5 hata payında, $Z=1.65$; $E=0.05$; $p=0.5$ ve $q=0.5$ alındığında örneklem büyüklüğü 273 kişi olarak hesaplanmıştır.

5.3.2. Anket Formunun Hazırlanması

Anket formu muhasebe kültürü ölçeği, entegre raporlama ölçeği ve demografik bilgiler olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Muhasebe kültürü ölçeğinde Chanchani ve Willett'in muhasebe kültürü anketi yazarın izni alınarak kullanılmıştır (Chanchani ve Willett, 2004, s. 151). Orijinal ankette olduğu gibi 7'li Likert Ölçeği ile hazırlanmıştır. SPSS 22.0'de veriler tanımlanırken orijinal ankete sadık kalınmıştır. Aritmetik ortalama sonucunda bire yakın değerler profesyonellik, tekdüzelik, tutuculuk ve gizlilik ifadelerine yakınlığı belirtmektedir. Yediye yakın değerler ise statükoculuk, esneklik, iyimserlik ve şeffaflık ifadelerine yakınlığı belirtmektedir. Entegre raporlama ölçeğinde Malezyalı Muhasebeciler Enstitüsü (Malaysian Institute of Accountants-MIA) ve Tescil Edilmiş Ruhsatlı Muhasebeciler Birliği (Association of Chartered Certified Accountants-ACCA) tarafından uygulanan entegre raporlama anketinin bazı bölümlerinden ifadeler, Malezyalı Muhasebeciler Enstitüsü'nün izni alınarak kullanılmıştır (MIA-ACCA, 2016, s. 27-36). Orijinal ankette olduğu gibi üç seçenekli yanıt formatıyla hazırlanmıştır. Entegre raporlama ölçeğinde ilk on iki ifade evet-hayır iki seçenekli yanıt formatı kullanılırken, on üçüncü ve on dördüncü ifadelerde evet-hayır-belki üç seçenekli yanıt formatı kullanılmıştır. Orijinal ankete sadık kalınarak yanıt formatı evet-hayır-belki sıralamasıyla yer almıştır. SPSS 22.0'de veriler tanımlanırken hayır yanıtına bir, belki yanıtına iki, evet yanıtına da üç sayısal değeri verilmiştir. Bire yakın değerler hayır yanıtına yakınlığı, üçe yakın değerler ise evet yanıtına yakınlığı belirtmektedir.

5.3.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Şekil 1'de araştırma modelini oluşturan muhasebe kültürü değerlerini içeren muhasebe kültürü boyutu ile entegre raporlama farkındalığını içeren entegre raporlama boyutu yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli.

Araştırma hipotezlerinde bağımsız değişkenler muhasebe kültürü değerleri iken bağımlı değişken entegre raporlama farkındalığıdır. Araştırmanın hipotezleri aşağıda yer almaktadır.

$H_{0.1}$: Statükoculuk yerine Profesyonellik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

$H_{A.1}$: Statükoculuk yerine Profesyonellik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_{0.2}$: Tekdüzecilik yerine Esneklik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

$H_{A.2}$: Tekdüzecilik yerine Esneklik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_{0.3}$: Tutuculuk yerine İyimserlik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

$H_{A.3}$: Tutuculuk yerine İyimserlik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_{0.4}$: Gizlilik yerine Şeffaflık düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

$H_{A.4}$: Gizlilik yerine Şeffaflık düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

5.4. Demografik Bulgular

Bu bölümde anketi yanıtlayanların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, unvan, çalışma şekli, mesleki tecrübe ve görev yaptığı iş yeri ifadelerine ait frekanslara yer verilmiştir.

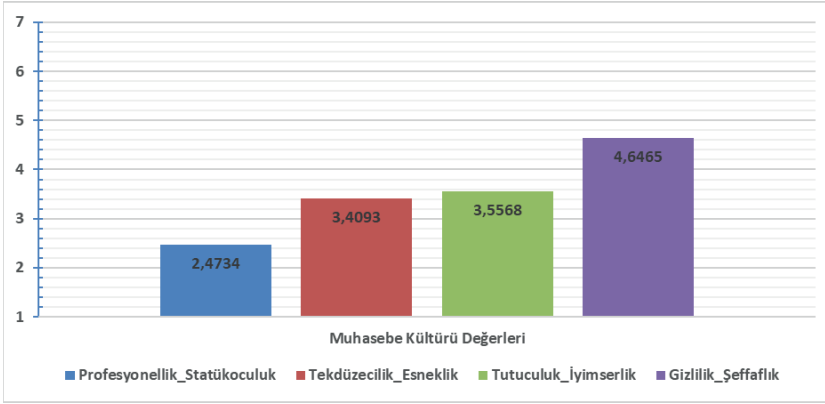
Anketi yanıtlayanların %39,6'sını kadınlar, %58,6'sını erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %1,8'i bu ifadeyi boş bırakmıştır. Anketi yanıtlayanların %25,3'ünü oluşturan 26-30 yaş aralığı en fazla paya sahipken %6,2'sini oluşturan 36-40 yaş aralığı en az paya sahiptir. Katılımcıların %1,8'i bu ifadeyi boş bırakmıştır. Anketi yanıtlayanların %64,8'ini oluşturan lisans düzeyi en fazla paya sahipken %1,8'ini oluşturan doktora düzeyi en az paya sahiptir. Anketi yanıtlayanların %46,2'sini oluşturan serbest muhasebeci mali müşavirler en fazla paya sahipken %5,5'ini oluşturan yeminli mali müşavirler en az paya sahiptir. Anketi yanıtlayanların %35,5'ini oluşturan bağımsız çalışanlar en fazla paya sahipken %7,3'ünü oluşturan ruhsatı olup kullanmayanlar en az paya sahiptir. Anketi yanıtlayanların %33,7'sini oluşturan 1-5 yıl mesleki tecrübe en fazla paya sahipken %8,8'ini oluşturan 11-15 yıl mesleki tecrübe en az paya sahiptir. Katılımcıların %3,3'ü bu ifadeyi boş bırakmıştır. Anketi yanıtlayanların %31,1'ini oluşturan birinci iş yeri en fazla paya sahipken %8,8'ini oluşturan beş ve üzeri en az paya sahiptir. Katılımcıların %4'ü bu ifadeyi boş bırakmıştır.

5.5. Muhasebe Kültürü Değerleri Bulguları

Muhasebe kültürü değerleri statükoculuk yerine profesyonellik, tekdüzecilik yerine esneklik, tutuculuk yerine iyimserlik ve gizlilik yerine şeffaflık olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. Veri setinin aritmetik ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Tablo 1'de muhasebe kültürü değerleri ortalamalarına Grafik 1'de ise muhasebe kültürü değerleri ortalamalarına grafik olarak yer verilmiştir.

Tablo 1: Muhasebe Kültürü Değerleri Ortalamaları

		Statistics			
		Profesyonellik_Statükoculuk	Tekdüzecilik_Esneklik	Tutuculuk_İyimserlik	Gizlilik_Şeffaflık
N	Valid	273	273	273	273
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,4734	3,4093	3,5568	4,6465
Std. Error of Mean		0,06379	0,06639	0,05841	0,06340
Std. Deviation		1,05391	1,09699	0,96515	1,04761

Grafik 1: Muhasebe Kültürü Değerleri Ortalamaları.

Muhasebe kültürü değerlerinin aritmetik ortalamalarına ait SPSS 22.0 analiz sonuçları Tablo 1'deki ve Grafik 1'deki gibi elde edilmiştir. Muhasebe kültürü ölçeğinde 7'li Likert ölçeği kullanıldığı için Grafik 1, bir rakamından başlatılmıştır. Tablo 1'deki muhasebe kültürü değerleri ortalamalarına göre aşağıdaki yorumlar yapılabilir.

Statükoculuk yerine profesyonellik muhasebe değerinin aritmetik ortalaması 2.4734'tür. İzmir'de muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin profesyonellikten yana olduğu yorumu yapılabilir. Tekdüzecilik yerine esneklik muhasebe değerinin aritmetik ortalaması 3.4093'tür. Kararsızlığa yakın olmakla birlikte İzmir'de muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin tekdüzecilikten yana olduğu yorumu yapılabilir. Tutuculuk yerine iyimserlik muhasebe değerinin aritmetik ortalaması 3.5568'dir. Kararsızlığa yakın olmakla birlikte İzmir'de muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin tutuculuktan yana olduğu yorumu yapılabilir. Gizlilik yerine şeffaflık muhasebe değerinin aritmetik ortalaması 4.6465'tir. İzmir'de muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin şeffaflıktan yana olduğu yorumu yapılabilir.

Sonuç olarak, İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin muhasebe kültürü değerlerinden profesyonellik, tekdüzecilik, tutuculuk ve şeffaflık değerlerine yakın olduğu yorumu yapılabilir.

5.6. Entegre Raporlama Bulguları

Entegre raporlama ölçeğinde orijinal ankete sadık kalınarak yanıt formatı evet-hayır-belki sıralamasıyla yer almıştır. SPSS 22.0'de veriler tanımlanırken hayır yanıtına bir, belki yanıtına

iki, evet yanıtına da üç sayısal değeri verilmiştir. Aritmetik ortalama alındıktan sonra verileri yorumlarken daha açık ve anlaşılır olmak adına bu sırayla tanımlama yapılmıştır. Bire yakın değerler hayır yanıtına yakınlığı, üçe yakın değerler ise evet yanıtına yakınlığı belirtmektedir. Entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olmayanların entegre raporlamayla ilgili olan ifadeleri boş bırakmaları istenmiştir.

Entegre raporlama bulguları; entegre raporlamanın farkındalığı, entegre raporlamanın faydalarının algılanması, entegre raporun uygulanması, güvence, entegre raporlamada sorumluluk kabul beyanı, mevcut kurumsal raporlamanın algılanan faydaları ve entegre raporlama hakkında eğitim olmak üzere yedi ana başlıktan oluşmaktadır. Veri setinin aritmetik ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Anket sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Entegre Raporlama Ana Başlıklarının Ortalamaları

		Statistics						
		ER_ Farkındalık Ortalaması	ER_ Algılanan Fayda Ortalaması	ER_ Uygulama Ortalaması	Güvence	Sorumluluk_ Kabul Beyanı	Mevcut_ Algılanan Fayda Ortalaması	Eğitim
N	Valid	120	137	135	138	136	236	245
	Missing	153	136	138	135	137	37	28
Mean		2,3800	2,8029	2,7111	2,8000	2,6000	1,8220	2,5100
Std. Error of Mean		0,04217	0,03991	0,05450	0,05200	0,06900	0,05380	0,45000
Std. Deviation		0,46193	0,46715	0,63324	0,60600	0,80100	0,82649	0,69900

Entegre raporlama ölçeğinde bulunan yedi ana başlığın aritmetik ortalamalarına ait SPSS 22.0 analiz sonuçları Tablo 2’deki şekilde elde edilmiştir. İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin entegre raporlama hakkında farkındalık sahibi olduğu, entegre rapor uygulandığı zaman olumlu sonuçları olacağına inandığı ve entegre raporun algılanan faydalarının olumlu olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca ankete katılanların entegre raporun denetlenmesi gerektiğine ve yönetimden sorumlu olanların sorumluluk kabul beyanı vermesine inandığı yorumu yapılabilir. Son olarak mevcut kurumsal raporlamanın algılanan faydalarının olumsuz olduğu ve ankete katılanların eğitim olarak bilgi edinmeyi düşündüğü yorumu yapılabilir.

5.7. Bağımsız İki Örnek T-Testi ile Hipotez Testleri

Muhasebe kültürü değerleri ve entegre raporlama farkındalığı olarak adlandırılan iki farklı örneklem grubunun ortalamalarını karşılaştırmak ve sıfır hipotezlerini test etmek için veri setine bağımsız iki örnek t-testi uygulanmıştır. Tablo 3’te Bağımsız İki Örnek T-Testi grup istatistikleri ve Tablo 4’te Bağımsız İki Örnek T-Testi sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3: Bağımsız İki Örnek T-Testi Grup İstatistikleri

Group Statistics					
	Entegre raporlama hakkında bilgiye sahip misiniz?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Profesyonellik_Statükoculuk	Evet	138	2,5036	1,08951	0,09275
	Hayır	135	2,4426	1,01937	0,08773
Tekdüzecilik_Esneklik	Evet	138	3,4873	1,18319	0,10072
	Hayır	135	3,3296	0,99937	0,08601
Tutuculuk_İyimserlik	Evet	138	3,5743	1,06641	0,09078
	Hayır	135	3,5389	0,85293	0,07341
Gizlilik_Şeffaflık	Evet	138	4,6975	1,02410	0,08718
	Hayır	135	4,5944	1,07241	0,09230

Tablo 4: Bağımsız İki Örnek T-Testi Sonuçları

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower		Upper
Profesyonellik_Statükoculuk	Equal variances assumed	0,160	0,689	0,478	271	0,633	0,06103	0,12776	-0,19050	0,31256
	Equal variances not assumed			0,478	270,466	0,633	0,06103	0,12767	-0,19032	0,31238
Tekdüzecilik_Esneklik	Equal variances assumed	6,988	0,009	1,188	271	0,236	0,15769	0,13269	-0,10355	0,41893
	Equal variances not assumed			1,191	265,382	0,235	0,15769	0,13245	-0,10309	0,41847
Tutuculuk_İyimserlik	Equal variances assumed	5,065	0,025	0,302	271	0,763	0,03539	0,11703	-,19502	0,26579
	Equal variances not assumed			0,303	260,757	0,762	0,03539	0,11675	-0,19450	0,26527
Gizlilik_Şeffaflık	Equal variances assumed	0,434	0,510	0,812	271	0,418	0,10302	0,12690	-0,14681	0,35285
	Equal variances not assumed			0,811	269,749	0,418	0,10302	0,12696	-0,14694	0,35298

SPSS 22.0 ile elde edilen Bağımsız İki Örnek T-Testi analiz sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'deki şekilde elde edilmiştir. Tabloların ayrıntılı yorumuna aşağıda yer verilmiştir.

5.7.1. Statükoculuk Yerine Profesyonellik Düzeyi ile Entegre Raporlama Farkındalığı Arasındaki İlişki

Analiz sonuçlarına göre entegre raporlama hakkında bilgisi olan 138 katılımcının statükoculuk yerine profesyonellik ortalaması 2.5036'dır. Entegre raporlama hakkında bilgisi olmayan 135 katılımcının statükoculuk yerine profesyonellik ortalaması 2.4426'dır. Grupların ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu gözlenmemektedir. Buna rağmen entegre raporlama hakkında bilgisi olmayanlar profesyonellik değerine daha yakın gözükmemektedirler. Bağımsız iki örnek t-testi sonucunda; %95 güven aralığı içinde sig. değeri (2-tailed) yani anlamlılık değeri $p=0.633$ çıkmıştır. Sig. değeri (2-tailed) 0.05'ten büyük çıktığı için sıfır hipotezi reddedilemez (Kalaycı ve ark., 2016, s. 77). Bu durumda entegre raporlama farkındalığı, statükoculuk yerine profesyonellik düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir yorumu yapılabilir. Reddedilemeyen hipoteze aşağıda yer verilmiştir.

$H_{0,1}$: Statükoculuk yerine Profesyonellik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

5.7.2. Tekdüzecilik Yerine Esneklik Düzeyi ile Entegre Raporlama Farkındalığı Arasındaki İlişki

Analiz sonuçlarına göre entegre raporlama hakkında bilgisi olan 138 katılımcının tekdüzecilik yerine esneklik ortalaması 3.4873'tür. Entegre raporlama hakkında bilgisi olmayan 135 katılımcının tekdüzecilik yerine esneklik ortalaması 3.3296'dır. Grupların ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu gözlenmemektedir. Buna rağmen entegre raporlama hakkında bilgisi olmayanlar tekdüzelik değerine daha yakın gözükmemektedirler. Bağımsız iki örnek t-testi sonucunda; %95 güven aralığı içinde sig. değeri (2-tailed) $p=0.236$ çıkmıştır. Sig. değeri (2-tailed) 0.05'ten büyük çıktığı için sıfır hipotezi reddedilemez (Kalaycı ve ark., 2016, s. 77). Bu durumda entegre raporlama farkındalığı, tekdüzecilik yerine esneklik düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir yorumu yapılabilir. Reddedilemeyen hipoteze aşağıda yer verilmiştir.

$H_{0,2}$: Tekdüzecilik yerine Esneklik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

5.7.3. Tutuculuk Yerine İyimserlik Düzeyi ile Entegre Raporlama Farkındalığı Arasındaki İlişki

Analiz sonuçlarına göre entegre raporlama hakkında bilgisi olan 138 katılımcının tutuculuk yerine iyimserlik ortalaması 3.5743'tür. Entegre raporlama hakkında bilgisi olmayan 135 katılımcının tutuculuk yerine iyimserlik ortalaması 3.5389'dur. Grupların ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu gözlenmemektedir. Buna rağmen entegre raporlama hakkında bilgisi olmayanlar tutuculuk değerine daha yakın gözükmemektedirler. Bağımsız iki örnek t-testi sonucunda; %95 güven aralığı içinde sig. değeri (2-tailed) $p=0.763$ çıkmıştır. Sig. değeri (2-tailed) 0.05'ten büyük çıktığı için sıfır hipotezi reddedilemez (Kalaycı ve ark., 2016, s. 77). Bu durumda entegre raporlama farkındalığı, tutuculuk yerine iyimserlik düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir yorumu yapılabilir. Reddedilemeyen hipoteze aşağıda yer verilmiştir.

$H_{0,3}$: Tutuculuk yerine İyimserlik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

5.7.4. Gizlilik Yerine Şeffaflık Düzeyi ile Entegre Raporlama Farkındalığı Arasındaki İlişki

Analiz sonuçlarına göre entegre raporlama hakkında bilgisi olan 138 katılımcının gizlilik yerine şeffaflık ortalaması 4.6975'tir. Entegre raporlama hakkında bilgisi olmayan 135 katılımcının gizlilik yerine şeffaflık ortalaması 4.5944'tür. Grupların ortalamaları arasında önemli bir

fark olduğu gözlenmemektedir. Buna rağmen entegre raporlama hakkında bilgisi olmayanlar şeffaflık değerine daha yakın gözükmemektedirler. Bağımsız iki örnek t-testi sonucunda; %95 güven aralığı içinde sig. değeri (2-tailed) $p=0.418$ çıkmıştır. Sig. değeri (2-tailed) 0.05 'ten büyük çıktığı için sıfır hipotezi reddedilemez (Kalaycı ve ark., 2016, s. 77). Bu durumda entegre raporlama farkındalığı, gizlilik yerine şeffaflık düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir yorumu yapılabilir. Reddedilemeyen hipoteze aşağıda yer verilmiştir.

$H_{0.4}$: Gizlilik yerine Şeffaflık düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

5.7.5. Entegre Raporlama Farkındalığına Göre Muhasebe Kültürü Değerleri

Sıfır hipotezlerini test etmek için veri setine bağımsız iki örnek t-testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda muhasebe kültürü değerleri ve entegre raporlama farkındalığı olarak adlandırılan iki farklı örneklem grubunun ortalamalarını karşılaştırılmıştır.

Tablo 5: Entegre Raporlama Farkındalığı ve Muhasebe Kültürü Değerleri

Muhasebe Kültürü Değerleri Entegre Raporlama Farkındalığı	Statükokuluk Yerine Profesyonellik	Tekdüzcilik Yerine Esneklik	Tutuculuk Yerine İyimserlik	Gizlilik Yerine Şeffaflık
ER Hakkında Bilgi Sahibi Olanlar	X	X	X	Daha Şeffaf
ER Hakkında Bilgi Sahibi Olmayanlar	Daha Profesyonel	Daha Tekdüzeci	Daha Tutucu	X

Tablo 5'deki bağımsız iki örnek t-testi grup istatistikleri, Tablo 5'de özetlenmiştir. Entegre raporlama farkındalığına göre muhasebe kültürü değerleri incelenmiştir. Bunun sonucunda hem entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olanlar hem de entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olmayanlar profesyonellik, tekdüzcilik, tutuculuk ve şeffaflık değerlerine yakın bulunmuştur. Entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olmayanların olanlara göre profesyonellik, tekdüzcilik ve tutuculuk değerlerine daha yakın olduğu yorumu yapılabilir. Entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olanların ise olmayanlara göre şeffaflık değerine daha yakın olduğu yorumu yapılabilir.

6. Sonuç

Araştırmada kullanılan araştırma modeli, muhasebe kültürü değerlerini içeren muhasebe kültürü boyutlarından ve entegre raporlama farkındalığını içeren entegre raporlama boyutundan oluşmaktadır.

Araştırma sonucunda İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin muhasebe kültürü değerlerinden profesyonellik, tekdüzcilik, tutuculuk ve şeffaflık değerlerine yakın olduğu yorumu yapılabilir. İzmir ilinde muhasebe mesleğini yerine getiren muhasebecilerin entegre raporlama hakkında farkındalık sahibi olduğu yorumu yapılabilir.

Bağımsız iki örnek t-testi ile entegre raporlama farkındalığına göre muhasebe kültürü değerleri incelenmiştir. Testin sonucunda hem entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olanlar hem de entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olmayanlar profesyonellik, tekdüzcilik, tutuculuk ve şeffaflık değerlerine yakın bulunmuştur. Entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olanların olmayanlara göre şeffaflık değerine daha yakın olduğu yorumu yapılabilir. Entegre raporlama hakkında bilgi sahibi olmayanların da olanlara göre profesyonellik, tekdüzcilik ve tutuculuk değerlerine daha yakın olduğu yorumu yapılabilir.

Muhasebe kültürü değerleri ve entegre raporlama farkındalığı olarak adlandırılan iki farklı örneklem grubunun ortalamalarını karşılaştırmak ve sıfır hipotezlerini test etmek için veri setine bağımsız iki örnek t-testi uygulanmıştır. Bağımsız iki örnek t-testi sonuçlarına göre reddedilemeyen hipotezlere aşağıda yer almaktadır.

$H_{0.1}$: Statükoculuk yerine Profesyonellik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

$H_{0.2}$: Tekdüzcilik yerine Esneklik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

$H_{0.3}$: Tutuculuk yerine İyimserlik düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

$H_{0.4}$: Gizlilik yerine Şeffaflık düzeyi ve Entegre Raporlama farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Muhasebecilerin sahip olduğu muhasebe kültürü değerlerinin entegre raporlama farkındalığı üzerinde etkisi olmadığı ortaya koyulmuştur. Bağımsız iki örnek t-testi sonuçlarına göre entegre raporlama farkındalığı, muhasebe kültürü değerlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bir başka ifadeyle entegre raporlama farkındalığı; statükoculuk yerine profesyonellik, tekdüzcilik yerine esneklik, tutuculuk yerine iyimserlik ve gizlilik yerine şeffaflık düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir yorumu yapılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aracı, H., ve Yüksel, F. (2017). Entegre raporlamada muhasebe meslek mensuplarının rolü ve muhasebe müfredatlarında entegre raporlama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 389–414.
- Aras, G., ve Uğur Sarıoğlu, G. (2015). *Kurumsal raporlamada yeni dönem: Entegre raporlama*. İstanbul: Tüsiad.
- Bekci, İ., ve Bitlisli, F. (2012). Muhasebe-kültür değerlerinin analizi: Muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 61–76.
- Borsa İstanbul. (2014, Ekim). *Şirketler için sürdürülebilirlik rehberi*. Borsa İstanbul web sitesi: <http://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf> adresinden alındı
- Chanchani, S., ve Willett, R. (2004). An empirical assessment of Gray's accounting value constructs. *The International Journal of Accounting*, 125–154.
- Doğan, Z., ve Acar, A. (2019). Serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin entegre rapor uygulamaları sürecinde mesleki yetkinliklerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime BAKIŞ*, 25–48.
- Duman, S. (2007, Ocak). İSO 500 büyük sanayi kuruluşunun muhasebe kültürünün araştırılması. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J., & Demartini, P. (2016). Integrated reporting: A structured literature review. *Accounting Forum*, 166–185.
- Durmuş, A. F., ve Güneş, R. (2017). Türkiye'deki yeminli mali müşavirlerin kültür bazlı muhasebe değerlerinin analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 81-98.
- ERTA. (2018, Mart 03). *Entegre raporlama Türkiye ağı kuruluş esasları*. Entegre raporlama Türkiye: http://www.entegeraporlamatr.org/tr/images/pdf/ERTA_Kurulus_Esaslari.pdf adresinden alındı
- Global Reporting Initiative. (2014, Temmuz 4). *G4 sürdürülebilirlik raporlaması kılavuzları*. Global reporting web sitesi: <https://www.globalreporting.org/resource/library/Turkish-G4-Part-One.pdf> adresinden alındı
- Gökten, S. (2016). Entegre raporlama yaklaşımı için uygulamaya yönelik sistematik bir öneri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 741-765.
- Gray, S. J. (1988). Towards a theory of cultural influence on the development of accounting. *Abacus*, 1–15.
- Güney, S. (2018). Uluslararası muhasebe standartlarının ulusal muhasebe kültürüne etkileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 87–98.
- Güvemli, B. (2010). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde muhasebe düşüncesinin gelişimi (1917-1953). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 241–251.
- Hofstede Insights. *Country comparison - What about Turkey?* Ekim 17, 2018 tarihinde Hofstede insights: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/turkey/> adresinden alındı
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures : The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 1–26.
- IIRC. (2013). *Uluslararası <ER> çerçevesi*. International integrated reporting council (IIRC).
- Kalaycı, Ş., Albayrak, A. S., Eroğlu, A., Küçüksille, E., Ak, B., Karaatlı, M., . . . Sungur, O. (2016). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi Yayın Dağıtım.
- Karabınar, S. (2005). *Kültür-muhasebe etkileşimi açısından muhasebe iklimi: Muhasebeye Kültürel Bakışlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Karabınar, S., ve Güvenç, N. (2006). İçel ilinde faaliyet gösteren bağımsız muhasebe meslek mensuplarının kültür bazlı muhasebe değerleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 210–217.
- Kardeş Selimoğlu, S., ve Yeşilçelebi, G. (2019). Entegre raporlama ve bütünlük güvence modeli: Türkiye'deki farkındalığın Delphi tekniği ile araştırılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 680–703.
- Kıymık, H. (2015). Örgütsel kültür ve örgütsel muhasebe kültürü ile hileli finansal raporlama arasındaki ilişki: BİST hizmet endeksinde araştırma. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolešnik, K. (2013). The role of culture in accounting in the light of Hofstede's, Gray's and Schwartz's cultural dimensions theories - A literature review. *Financial Internet Quarterly 'e-Finance'*, 33–41.
- Kooiker, K. (2014, Haziran). *Towards a new corporate reporting model? Analyzing stakeholder opinions concerning the role of business in society and integrated reporting*. University of Twente Student Theses: http://essay.utwente.nl/65567/1/Kooiker_MA_MB.pdf adresinden alındı

- Maniora, J. (2017). Is integrated reporting really the superior mechanism for the integration of ethics into the core business model? An empirical analysis. *Journal of Business Ethics*, 755–786.
- MIA-ACCA. (2016). *MIA-ACCA integrated reporting survey*. Kuala Lumpur: Malaysian Institute of Accountants (MIA) ve Association of Chartered Certified Accountants (ACCA).
- Nakip, M., ve Yaraş, E. (2016). *SPSS uygulamalı pazarlama araştırmalarına giriş*. Seçkin Yayıncılık.
- Ömürbek, V., ve Kılınç, Z. (2019). Muhasebe meslek mensuplarının entegre raporlamaya ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesi: Göller bölgesinde bir araştırma. *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 157–182.
- Önce, S., Onay, A., ve Yeşilçelebi, G. (2015). Corporate sustainability reporting and situation in Turkey. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 230–252.
- Özdaşlı, E. (2017). Muhasebe kültürü değerlerinin muhasebe meslek mensuplarının içsel ve dışsal motivasyonları üzerine etkisi: Bir araştırma. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salter, S. B., ve Niswander, F. (1995). Cultural influence on the development of accounting systems internationally: A test of Gray's [1988] theory. *Palgrave Macmillan Journals*, 379–397.
- Solak, B., Gönen, S., ve Rasgen, M. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının entegre raporlamaya ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir alan araştırması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 166–188.
- Tecimer, Y. (2010, Aralık). Halka açık şirketlerde muhasebe kültür değerlerine yönelik bir araştırma. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, F., ve Aracı, H. (2017). Entegre raporlama, Türk işletmelerinin entegre raporlamaya bakışı üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 741–757.
- Zorlu, H. (2016). Raporlama; adillik, sorumluluk, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin hayata geçmesinde şirketler için önemli bir araç. *TÜYİD Hissedar Dergisi*, 40–41.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Theoretical Article / Kuramsal Makale

Ethics of Commodified (Golden) Citizenship

Metalaşan (Altın) Vatandaşlığın Etik Boyutu

Deniz EROĞLU UTKU¹ , İbrahim SİRKECİ²

ABSTRACT

The concept of citizenship has changed dramatically since the term was first used in ancient Greece. Recent citizenship debates have focused on the implications of commodified citizenship and growth of the "golden visa" market as these new schemes raise ethical and constitutional concerns. Paid-for citizenship schemes undermine the traditional notion of citizenship often marked by solidarity, rights and duties. Paid-for citizenship contradicts contemporary citizenship's essential principle of equality. Therefore, the core challenge for Turkey and other countries offering paid-for citizenship is the unethical implications of distinguishing refugee/immigrant populations by financial capability in acquiring citizenship. While Turkey does not grant full-fledged refugee status to non-European people and limit duration of their stay in Turkey, Citizenship by Investment programmes offer the rich people –including non-Europeans– an opportunity to acquire Turkish citizenship. So, the new citizenship programme in Turkey is paving the way for discrimination based on the socioeconomic status of individuals. What's more, this actually tends to push the citizenship concept into a narrow understanding despite the expansion of the modern citizenship concept towards more inclusive rights reaching beyond the boundaries of nation states. Taking this into account, this paper aims to illustrate the discrepancies between paid-for citizenship and refugee policies by highlighting the ethical questions arising from citizenship by investment programmes in Turkey.

Keywords: Citizenship for sale, commodified citizenship, golden visas, ethics of citizenship

¹Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration, Edirne, Turkey

²Regent's University London, Inner Circle, Regent's Park, London, United Kingdom

ORCID: I.S. 0000-0002-2334-7424;
D.E.U. 0000-0002-1823-699X

Corresponding author:

Deniz EROĞLU UTKU,
Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration, Edirne, Turkey
E-mail: denizeroglu@trakya.edu.tr

Submitted: 03.09.2019

Revision Requested: 13.01.2020

Last Revision Received: 03.06.2020

Accepted: 10.06.2020

Published Online: 07.12.2020

Citation: Eroglu Utku, D., & Sirkeci, İ. (2020). Ethics of commodified (golden) citizenship. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 365-380.

<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0065>

1. Introduction

The concept of citizenship has changed dramatically since the term was first used in ancient Greek city-states. From a selective position characterised by privileges in political participation, the concept of citizenship has evolved today into an inclusive and complex membership. Thanks to the ascendancy of neo-liberalism in the late 20th century, “sovereignty and citizenship are being remade in globalizing states with respect to citizenship” (McNevin, 2011, p. 41). What’s more, neo-liberalism’s impact has come with its emphasis on the key role of markets and thus, citizenship has been ‘marketised’, such that it is, in a sense, sold and purchased. However, there has allegedly been a slight retreat towards social citizenship from a social investment perspective most recently (Jenson, 2009, p. 27). Neo-liberalism defends the idea of the state staying away from the field of economics and thus, stands against many pillars of the welfare state and to an extent against the notion of social citizenship (McCluskey, 2003, pp. 784-85). Yet, it may appear to favour the state’s involvement in marketised citizenship in the case of golden visas, citizenship by investment or citizenship-for-sale schemes.

Citizenship by investment programmes (CIP) have been growing in recent years as many countries around the world and within the European Union (EU) offer fast track routes to citizenship if one is willing to pay a hefty bill. The price of citizenship ranges from a few thousand dollars in Thailand for elite residency permits to over two million pounds in the UK. These schemes, not necessarily all, offer citizenship for sale outright, but usually they grant residence permits that can eventually lead to citizenship. Some consider these schemes as instruments for freedom of movement, while for others, these represent investment and risk diversification instruments. Hence, some countries promote these schemes emphasising the safe environment for investment, while others stress the potential of freedom of movement.

In this article, we discuss how the institution of citizenship has been turned into a commodity and the ethical considerations this process might bring to the fore with particular reference to the Turkish case. More specifically, this commodified citizenship obtained through financial means and frequently referred to as *golden visas citizenship* is scrutinised and some normative questions have been raised in relation to citizenship policies. Due to its peculiarities and the presence of a large volume of immigrants under the humanitarian protection category in Turkey, the current golden citizenship offer is considered in regards to the asylum policies. Turkey maintains restrictive asylum policies by applying geographical limitation to the 1951 Geneva Convention Relating to the Status of Refugees (1951, Geneva Convention). This practically means, nearly all asylum seekers in Turkey are denied full protection as refugees. Along with this denial of refuge to those in need, the country offers to those with significant sums of money a special route to residency and citizenship with the new investment scheme. This also raises ethical questions. So in this paper, we argue there are discrepancies between paid-for citizenship and refugee policies and we highlight the ethical questions arising from citizenship by investment programmes in Turkey

After briefly discussing the peculiarities of contemporary citizenship theory, we examine the citizenship policies in Turkey and the recent introduction of a golden citizenship scheme. Then we elaborate the ethical issues raised by golden citizenship programmes with an emphasis on the discriminatory nature arising from the selectivity based on the financial capability of individuals.

2. Modern Understanding of Citizenship and the Emergence of ‘Golden Citizenship’

“Citizenship connotes membership within a bordered territory and an internationally recognized state and defines the relationship between the individual and the state, ever increasingly

through the language of rights” (Brodie, 2002, p.379) The contemporary citizenship concept widens the relationship between the governed and those who govern. When we look closely at this, we see a deep transformation in the meaning and scope. While the meaning has broadened comprehensively, application of citizenship has become more selective with the expansion of neo-liberal policies.

Heater (2008, p. 1) considers this historical background of the evolution of citizenship and contends that it emanates from the point of “form of socio-political identity”. He classifies the history into five periods according to the individual-authority relations and chronologically moves from feudal, monarchical, tyrannical and national systems to reach today’s citizenship systems. These systems refer to relationships between individuals and groups and citizenship is ultimately linked to “the idea of the state” (Heater, 2008, pp. 1-2, Bendix, 1964, p.47).

Modern national citizenship is a product of important revolutionary events, the English Civil War, American War of Independence, and the French Revolution, which clarified the relationship between the citizens and the state as well as the rights and duties of citizens (Isin & Turner, 2007, p.6). In this relationship, states are the main rights givers to those in their territory. Since the late eighteenth century, the idea of the state more specifically corresponds to nation states and they began to identify citizens by ratifying identity papers, such as passports and birth certificates (Isin & Wood, 2007, p.4). But when it comes to modern citizenship, the first question to ask is: “Is it still solely related to the sovereign state concept?” Comprehensive studies note that modern citizenship is more inclusive than attributing to the mere autonomy of a nation state.

Turner approaches the concept of citizenship in a broader sense and defines it as a “set of practices (juridical, political, economic and cultural) which define a person as a competent member of a society, and which as a consequence shape the flow of resources to persons and social groups” (1993, p. 2). Isin and Nyers similarly perceive citizenship as “an institution, mediating rights between the subjects of politics and the polity to which these subjects belong” (2014, p. 1). Practices and rights, rather than a binding, are in the foreground in these definitions and in this sense, citizenship rights are not solely limited to states. Geographical units and international covenants have become a part of the citizenship discussions (Isin & Nyers, 2014; Pfetsch, 2013; Stewart, 1995). Today we can talk about different citizenship regimes, such as postcolonial citizenship, neoliberal citizenship and South American regimes, which can all indicate different combinations of rights and duties of citizenship (Isin, & Nyers, 2014, p. 3). Being a member of an international organisation also creates a new type of belonging. By using different terminology, such as “European citizenship”, “post-national-citizenship” and “EU citizenship”, scholars have indicated a broader sense of citizenship that has not emerged from state-individual relations, but rather, is the product of common norms and values (Bellamy, & Warleigh, 2001; Linklater, 1996; Soysal, 1994; Yeğen, 2004). These studies underline that individuals are entitled to enjoy civil, political and social rights not only through national citizenship but also through universal personhood. In fact, Hindess argues “the most pervasive” factors affecting the character of citizenship are “the activities of international development agencies and financial institutions in promoting ‘good governance’” (2002, p.127). This contemporary perspective transforms the nation state’s unique position in the conceptualisation of citizenship. At this point, we can ask the second question regarding modern citizenship: “What happens to those who can enjoy citizenship rights? Do they still need a legal binding contract to enjoy those rights?”

If we go back to the history of citizenship, Aristotle’s definition relates to enjoying equal rights with other citizens and participation in the public affairs of Greek city-states. However, this

right was restricted to free, wealthy and educated adult males (Pfetsch, 2013, p. 87). While the right to participate in public affairs is the right of citizens in Greek city-states, even Aristotle himself was ineligible for participation in citizenship, because it was attributed to a limited number of inhabitants (Smith, 2002, p. 106). This very exclusive citizenship notion has been greatly transformed from the first time it was used. When we think about contemporary citizenship, it is observed that the active form yields its place to the passive one. In other words, while the action was important in the civic republican conception of a citizenship, needs and entitlements that sovereign and morally autonomous individuals have are salient in the liberal individualist conception (Oldfield, 1994, p.178). In the contemporary understanding, citizenship is not solely for the wealthy, but rather, inclusive and egalitarian. For example, in Sweden, even some immigrant non-citizens can enjoy civil, political and social citizenship thanks to the reforms undertaken in 1976 (Schierup, & Ålund, 2011, pp. 47-48). In fact, non-citizens are allowed to vote in local elections and their cultural rights are guaranteed under the country's minority policy (Guiraudon, 1998). It is possible to see similar examples in Germany, the Netherlands and France. Taken together, modern citizenship indicates an inclusivity and people can enjoy certain rights even if they are not members of a nation state. At this point we can ask a third question: What kind of rights do we mean with the advent of modern citizenship?

In his seminal work, Marshall categorises citizenship rights into three types: civil, political and social. In this conceptualisation, civil rights represent the rights for freedom, such as liberty, freedom of speech, faith and the right to own property, whilst political rights pertain to political participation. Marshall emphasises the right to participate in the exercise of two significant institutions, namely parliament and the council of local governments. The last category is composed of rights related to social and economic welfare, which are most closely connected with the educational system and social services (Marshall, 1950, pp.10-11). The transformation of the nation state has also affected the rights and duties of citizens (Yeğen, 2008, pp. 98-99). In contemporary thinking, the rights also extend to the sexual, cultural and environmental fields (Isin, & Nyers, 2014, p. 2).

When defining the group of people that can enjoy rights granted by citizenship, this is not only about the rights themselves. State individual relations essentially refer to the rights and duties; individual citizens gain rights when they perform their citizenship duties and participate (Heater, 2008, p. 2). The absence of certain rights often attached to citizenship can negatively affect individuals' welfare. Glenn (2011, p. 2), for instance, draws attention to those who are disadvantaged in the labour market and are often limited to low-paid jobs in the informal economy because of their lack of citizenship. Many immigrants face this disadvantage.

The meaning and content of the citizenship have greatly transformed in the modern era. However, the essence of the citizenship remains, namely equality. Citizens are full members of communities and they have equal rights, i.e. the "principle of equality" (Marshall, 1950, p. 8), while each country can have its own rules to regulate the boundary between citizens and non-citizens (Tilly, 1997, p. 601). These rules are important for defining aliens. Thus, citizenship is not only about enjoying rights, for it is also about equality with other inhabitants within society. It is at the discretion of the state to determine the rules and conditions regarding how immigrants can acquire citizenship rights (Koopmans, et al., 2012, p. 1203) as well as who will be equal – at least theoretically – with the rest of the society. Equality can also raise practical concerns, for example, if you are an overseas student in the UK, you will have to pay higher tuition fees than British citizens (Sirkeci, 2010, p. 96).

Even if immigrants can enjoy the most liberal rights within their host societies, the final aim is often to acquire citizenship status. There are three routes to doing so in the age of neo-liberalism: First, *jus sanguinis* citizenship (citizenship by parentage) is the primary channel, as the Bauböck et al. (2013) study based on European countries indicates. Second, *ius soli* (citizenship by place of birth), although some countries are reluctant to grant this.¹ The third way is naturalisation. Non-citizens apply for citizenship and if the state authorities approve the application, then the naturalisation process occurs. This process is regulated and restricted by citizenship laws, with conditions and requirements differing from one country to another (Reichel, 2011, p. 1). The common theme is the states' aim to discover ties between the individual and polity by probing an "individual's physical link with the state (residence), his or her knowledge of the socio-cultural norms of the polity (language and culture tests), moral standing (proof of non-conviction), and financial sustainability (proof of income)" (Džankić, 2012, p. 1). When naturalisation is received, the immigrant has the same rights and duties as the native citizens (Fortier, 2013, p. 698) and Bauböck et al. (2006, p. 24) are right to define this as the "naturalization as the crowning of a completed integration process".

While these three are the traditional ways to obtain citizenship status, two further specific and non-traditional modes can be added. States can grant citizenship to those who have exceptional talents, such as in science, the arts or athletics. For example, various athletes were granted citizenship, such as: Elvan Abeylegesse (sprinter) and Naim Suleimanov (weightlifting) by Turkey, Zola Budd (sprinter) by Britain, and Bernard Lagat (sprinter) by the US. Shachar (2011) refers to this as "Olympic citizenship". On very rare occasions, persons receive citizenship because of their extraordinary ability or bravery. Mamoudou Gassama, a Malian migrant, is an example of this, whereby he received citizenship after his display of bravery in helping a small boy dangling from a balcony in Paris, France (BBCNews, 28 May 2018).

Citizenship by investment, which is the focus of this article, is a result of neo-liberal policies (Mavelli, 2018; Shachar, 2017; Shachar & Baubock, 2014; Van Fossen, 2007). In this type of citizenship, individuals might not necessarily need to reside in a country before naturalisation (Džankić, 2012, p. 3). In many cases, when a sufficient amount of money is invested or paid, citizenship is readily available to anyone (Tanasoca, 2016, p. 171). According to Spiro (2018), this type of citizenship is a symptom of the long-standing decline in the meaning of citizenship owing to globalisation.

Today, an increasing number of countries offer smoother, faster and easier access to citizenship status for entrepreneurs and investors. Even the UK, which has peculiar immigration policies, offers a Tier 1 immigration programme for those who want to invest in the country. Specifically, people can obtain a UK residence permit if they invest £2 million in UK-registered companies. However, the applicants first need to have resided in the UK for a certain period of time (goldenvisas.com, 2019). A debate flared up when investment was offered as a direct route to citizenship without the requirement of having lived in the country before naturalisation. This suggestion came from Malta in 2013, where it was announced that applicants could acquire Maltese citizenship if they had 650,000 Euros (spiegel.de, 2013).^{2,3}

When we think of immigration and citizenship programmes, it is possible to see that there have always been financial aspects. First, one needs financial capital in order to move from one country to another.⁴ Second, financial capabilities are crucial both for covering migration routes and settling in a country. As Borna and Stearns (2002, p. 194) underscore, the turning of citizenship into an economic good is a direct consequence of paying hefty fees to immigration lawyers

and or for smugglers. In other words, citizenship has long been a commodity that states sell and persons buy, but this was conducted tacitly in the past, whilst today's current citizenship for sale is quite explicit. Barbulescu (2018) defines this neo-liberal opportunity as "Global Mobility Corridors for the Ultra-Rich". The idea of this citizenship is compatible with the semi-permeable nation state migration policies in the age of neo-liberalism. New barriers are constantly being built against migrants, while nation states often adjust their immigration laws to attract entrepreneurial immigrants and professionals (Ong, 2005, p. 698). Since the main determining factor of this type of citizenship acquisition is the size of the applicant's bank account, it is also often called golden citizenship.⁵ This is apparently an increasingly widespread approach. In the following section, we discuss the ethical issues in the case of Turkey.

3. Golden Citizenship in Turkey

Citizenship status determines individual and state relations, whilst also setting out the terms for acquiring it for outsiders. In the neo-liberal era, this concept not only specifies an institution to define who can enjoy rights and who cannot, but also a commodity that states sell. This transformation in the meaning of citizenship has also occurred in the case of Turkey. The concept of citizenship has come a long way prior to it pertaining to an investment scheme. That is, the citizenship concept in Turkey has greatly evolved since the establishment of the modern Turkish Republic in the 1920s. Struggles over social and political hegemony within states can contribute to such transformation (Rubin, 2017). So when the new state was established, it was an important task to determine "who would be defined as a Turkish citizen in terms of the Constitution and the laws" for founders (Soyarık-Şentürk 2009, p.125). Accordingly, citizenship is not only about status, for it was also a strategic tool that the state founders relied upon for the construction of the new society and state (Rubin, 2017; Toktas, 2005).

Article 88 of the Law of Teşkilat-ı Esasiye dated 1924 stated that "the people of Turkey, regardless of their religion and race, are Turkish in terms of citizenship" (Kirişçi, 2000, p. 1).⁶ In terms of citizenship rights and freedoms, this constitution was regarded as liberal, as citizenship was not limited to race, religion, sect or blood, but rather, territorial national identity (Ince, 2012, p. 43- 44). "The core of nationality is not race but political loyalty" (Turan, 1969, p.73 as cited in Soyarık-Şentürk 2009, p.126). Ince points out that in this constitution the term "Turk" is used instead of individual or citizen (2012, p. 44- 45).⁷ According to Soyarık-Şentürk (2009 p. 127), this adoption was in line with the French or Western view of citizenship, because it was based on territory as well as the sign of the "formation of a new nation", while individual rights were largely ignored in the early republican period. While "Turkishness" was not clearly defined by race or blood ties, this notion of citizenship in the early Republican period was alluding to a prime position of Turks and Muslims. The 1924 Constitution clarified that the state was "Turkish" (Sirkeci, 2003, p. 113) and its official religion was "Islam" (Ince, 2012, p. 46), although in 1928 the religion clause was removed, but the "Turkishness" has remained intact ever since.

Unlike the 1924 Constitution, the concept of Turkish citizenship gained more nationalistic character afterwards. According to Çağaptay (2003, p. 601), once the secular Turkish Republic was established, the regime moved on to implementing nationalist policies. The Law on Settlement, 1934, was adopted in this period and it paved the way for settlement of refugee and immigrant groups, such as Muslim Bosnians, Albanians, Circassians and Tatars, while rejecting Christian Orthodox Gagauz Turks and Shia Azeris. This legislation also determined the future application of the citizenship concept, which helped Sunni refugees and immigrants settle in Turkey easily (Kirişçi,

2000). The focus of The Law on Settlement was the adoption of Turkish culture, thus reflecting the policy of Turkification. Soyarık-Şentürk (2009, p. 130) points out the change in the type of citizenship from the French to the German model, emphasising descent and cultural unity.

This period, when a single party and the state elite were dominant, ended with the victory of the Democratic Party in the 1950 general election. Rubin (2017, p. 877) argues that this prompted only a minor change in the citizenship approach despite many changes in the economic sphere and religious tolerance. That is, despite the liberalisation moves, citizenship rights were not enhanced. Dönmez argues that the first ever military coup in 1960 was expected to affect the notion of citizenship in Turkey and that the 1961 Constitution represented dramatic changes regarding citizenship. Scholars mostly argued that this was an attempt to adopt more active citizenship, as citizen rights were enhanced (Dönmez, 2011, p. 8). In addition to the expansion of rights and liberties regarding the individual, the freedom to demonstrate and form associations were installed in this constitution. It was also considered as a transition period leading to a social welfare state based on the concept of active and liberal citizenship (Soyarık-Şentürk, 2009, p. 133). Despite these liberal tones in the new constitution, the nationalist and Kemalist nature of the state and the associated discourses meant the criminalisation of identities other than ethnic Turkish.

One of the turning points in the history of Turkish political structure was 1980, when another military intervention took place and this coup resulted in the proclamation of the 1982 Constitution. In addition to political transformation, just before the coup, there were the 24 January 1980 policies regarding the full adoption of neo-liberal economics and a free market economy. The application of these decisions paved the way for curbing social welfare in order to adopt a more competitive market (Öke, 2011, p. 229).

Öke points out that this not only pertained to the adoption of neo-liberal economic policies, for it also constituted a reorganisation of the state and society (2011, p. 229). As a reflection of this, the 1982 Constitution promulgated after the 1980 military coup, applied considerable limitations to citizenship rights (Soyarık-Şentürk, 2009, p. 134). This constitution was promoted as a tool to uphold original Kemalist and Islamic values in order to avoid communism and other movements that the state elites did not approve of (Rubin, 2017, p. 878). Üstel argues that the militant citizenship concept of the 1940s was brought back in the 1980s, thus limiting civil participation (2016, p. 278).

In the 1990s, the constitutional citizenship concept became popular and the debates were influenced by Islamic, Alevi and Kurdish movements criticising nation state via citizenship regime (Dönmez, 2011, pp. 9-10). In the late 1990s, the religion and ethnicity-based citizenship was largely displaced by constitutional citizenship (Üstel, 2016, pp. 293-294). Another possible driver for change in this period was the EU, which became influential in almost all domestic policy changes in the context of harmonisation and that included citizenship (Hurmi & Temel, 2011, p. 214; Vardar, 2009, p. 95). The aim of EU membership also coincided with Kurdish ethno-political struggle. These two factors were jointly manifesting demand for rethinking the idea of Turkish citizenship (Yeğen, 2004, s.53).

The Justice and Development Party (JDP) rule of 17 years can be examined in terms of two periods regarding citizenship rights: before 2011 and after 2011 (Rubin, 2017). Rubin (2017, p. 880-81) states that the first term of JDP represented a more inclusive, liberal and comprehensive understanding of citizenship. The first period of the JDP government was marked by considerable enthusiasm towards EU membership and thus, a swathe of legal amendments, including constitutional reforms, was prioritised (Dönmez, 2011, pp. 11-12). However, after the electoral victory of 2011, the government introduced considerable restrictions on citizenship rights and quoted

domestic and external security concerns as justification (Rubin, 2017, p. 881). This process intensified subsequent to the attempted coup d'état on July 15, 2016.

While citizenship rights became more limited after 2011, new ways for acquiring Turkish citizenship compatible with the neo-liberal perspective were introduced. The Turkish Citizenship by Investment (TCBI) scheme was set up in 2017, and amended in 2018.⁸

4. Ethical Concerns Regarding TCBI

So far we have discussed the evolution of the notion of citizenship and the application of the concept in modern Turkey. Similar to many other nations, we can say that Turkey is reluctant to grant citizenship to foreigners, but at the same time, new ways of obtaining it have been introduced for a select group of people. "Golden citizenship" is such a route and it raises ethical concerns. These are valid for Turkey as well and in fact, its selective and restrictive asylum policies make the situation even more severe and unethical. While Turkey does not grant full-fledged refugee status to non-European people and limit duration of their stay in Turkey, Citizenship by Investment programmes offer the rich people –including non-Europeans- an opportunity to acquire Turkish citizenship. This clearly creates a discrepancy between paid -for citizenship and refugee policies.

Golden citizenship has advocates and adversaries. Some consider selling citizenship is acceptable. For instance, Armstrong (2018) argues that it is not always wrong as the programme could contribute to revenues. According to Džankić (2018), compulsory residence for the investor before qualifying for citizenship should be expected for a better integration. Kochenov (2018), following an economic perspective, claims that states have the complete right to determine the price [of citizenship]. Magni-Berton (2018) argues there is nothing wrong with selling citizenship; in fact, it is a reasonable way to become a citizen when the naturalisation processes are too difficult. He agrees that financial investment is prioritised over human investment in these programmes. Kochenov (2018) finds citizenship by investment programmes more transparent than other naturalisation routes. Hidalgo (2016) also thinks that, if states have the right to prevent foreigners coming through immigration, they also have the right to suggest an option of buying citizenship. According to Becker, this might even be an option for legalising irregular migrants in the USA (Becker, 1987).

Against these rather pragmatic views, Tanasoca (2016) warns about the risk that such a "trade of citizenship" could undermine one of the main features of membership: "to promote reciprocity among community members", because investors will not be motivated by such reciprocity, but rather, by the transaction value in a market context with a reasonable potential to withdraw from the "deal" anytime, if this trade is not profitable anymore (2016, pp. 179-180). Shachar (2018) strenuously agrees with the idea that this kind of facilitation harms the philosophy of citizenship and the ideal of social solidarity. While the logic behind citizenship is always related to certain values, such as participation, governance and solidarity, transforming it into a commodity would make all these values questionable (Shachar, 2018, p. 11).

The golden citizenship practices also cause other unwanted side effects in terms of creating unfairness, inequality and [unjustified] stratification in the community (Espejo, 2018; Shachar, 2018; Tanasoca, 2016). That is discriminatory and these practices breach the equal opportunity principle (Tanasoca, 2016, p. 182). Prioritising citizenship rights for investors undermines the democratic and egalitarian principles that birth right citizenship and residence-based naturalisation can provide (Bauböck, 2018, p. 40) Citizenship becomes "a business contract" between the government and the investor (Džankić, 2012a) which raises the key ethical question about this threatening the equality principle as well as the traditional connotations of citizenship.

The citizenship by investment programme of Turkey is not immune from the ethical criticisms set out above. However, the Turkish case is even more complicated due to peculiar immigration policies that differ from those of EU member states. For example, Turkey still retains its geographical limitation to the 1951 Geneva Convention, possibly to prevent mass refugee inflows, especially after the arrival of Syrians, which has been ongoing since 2011 (Sözen, 2016, p. 161). Syrians and others are allowed in on humanitarian protection grounds. Hence, Turkey discourages the asylum-seeking route to citizenship, but at the same time, affordable golden visas introduced recently facilitate access to Turkish citizenship to support government finances. Shachar's comment about 21st century citizenship fits into this context too: "States are proactively creating and exacerbating inequalities through their selective and managed migration policies, setting up easy-pass citizenship for some while making membership more restrictive and difficult to achieve for others" (Shachar, 2018, p. 10). The implication for Syrians in Turkey, for example, is clear. According to a news report in 2017, about 22,000 Syrian families were waiting to invest two million dollars in Turkey in order to obtain citizenship (sputnik, 14.01.2017). This leaves the remaining millions staying as "guests" or "persons under temporary protection", which raises ethical concerns.

According to the Ministry of Interior Directorate General of Migration Management, there are 3,622,284 Syrians residing in Turkey under temporary protection.⁹ As aforementioned, the first group of Syrians arrived in 2011 and since then their number has dramatically increased. Whilst the temporary protection regime¹⁰ of the country provides a certain level of protection and assistance, this is not a sufficient solution to surmount their vulnerabilities. As Sirkeci argues, deprivation of citizenship rights for immigrants harms the rights and freedoms of those who have come to live in Turkey (Sirkeci, 2010, p. 97). Baban et. al.'s study in 2017 also forecast the precarious nature of Syrians' existence in Turkey and their differential inclusion without having full citizenship (2017, p. 46). Recent developments in Istanbul have witnessed that Syrians are quite vulnerable without citizenship rights. The governorship has given notice them to return to provinces where they have registered and what is more, they are allegedly being deported to Syria.¹¹ This becomes even more complicated if citizenship is tied down to individuals' financial capabilities. When citizenship rights are available for wealthy foreigners, Syrians under temporary protection are faced with restriction of one of the basic human rights enshrined in the Universal Declaration of Human Rights: the right to freedom of movement.¹² If deportations are true, the fundamental rule of the protection of refugees, the principle of non-refoulement, is also being violated.¹³

Regarding deportation claims, authorities in Istanbul released a statement and said only irregular migrants entering Turkey will be deported.¹⁴ People move to avoid and overcome insecurities, seeking comfort and human security. (Cohen, & Sirkeci, 2011; Sirkeci, 2007). The administrative classifications of migrants disregard this basic driver, i.e. escaping human insecurity and people are treated differently as a result (Sirkeci, et al., 2019). So, when persons become "irregular" or "illegal" in the eyes of the authorities, their security is not guaranteed, as the deportation of 55,894 individuals in 2018 demonstrates (see e.g. trthaber, 06 .01. 2019). "Purchasing citizenship" is now an alternative option available to those seeking to avoid insecurity, but only if they have adequate finances. Clearly, this is not an option for irregular migrants, as one of the reason for irregularity is economic insecurity (Cummings, et al., 2015).

Syrians' inexplicit and restrictive status in Turkey also undermines the hopes for their integration. Immigrant integration and acquisition of citizenship are interlinked, with it being argued that failure to integrate is partly related to the reluctance in granting citizenship rights to immigrants (Sirkeci, 2010, p. 97). The future of about four million Syrians in Turkey is dependent on the

availability of citizenship acquisition. However, raising different bureaucratic and financial barriers to citizenship acquisition would cause an adverse impact on the rights and freedoms of immigrants living in Turkey. What is more, they will continue to be *others* in the eyes of many and several studies have underlined the everyday discrimination faced by Syrians (e.g Gökğöz, et al., 2017; Polat, & Eda, 2017; Terzioğlu, 2018).

Whilst Syrians constitute an important share of total migrant stock in Turkey, they are not the only ones that expect equal rights with Turkish citizens. The UNHCR has recorded a considerable number of refugees from especially Iraq, Iran, Afghanistan, and Somalia.¹⁵ These persons fleeing war and persecution cannot receive refugee status in this country and are also subject to mass deportations from time to time (see for example Amnesty International, 24.04.2019). However, the Ministry of Interior has declared that 1,000 foreign citizens mostly from Middle Eastern countries have acquired Turkish citizenship through the investment programme. The Ministry has also reported that 1,700 applications are pending (Soylu, 2019). The nationalities of these applicants are significant in terms of who is included and excluded (Table 1).

Table 1: Citizenship by Investment Applications in Turkey, 2019

Country	Number of applicants
Iran	253
Iraq	143
Yemen	97
Afghanistan	94
Syria	59
Palestine	58
Jordan	57
Egypt	45
China	21
Azerbaijan	16

Source: TC, Interior Ministry, (as cited in Soylu, 2019)

When we look at the chart, it is clear that applications are mostly from those countries from which Turkey does not accept refugees. In other words, it is completely acceptable for Turkish authorities to provide permanent residence for financially well-off individuals, while thousands of refugees are still living in limbo and are at risk of serious human rights violations.

5. Conclusion

The modern era has paved the way for a great transformation in the meaning and content of citizenship. The meaning of the term has reached beyond the boundaries of nation states, the rights and duties of citizens have widened and a far more inclusive definition of citizenship has come forth. Despite these substantial changes in the concept, the essence is still there: citizenship is about equality with other inhabitants within society. Immigrants struggle to obtain citizenship status from the countries they migrate to even if they can enjoy a certain degree of citizenship rights due to the development of international organisations and norms. However, the egalitarian perspective becomes impossible when citizenship is bought and sold, as is increasingly happening today. In fact, this type of citizenship has the potential to harm several elements of society, including solidarity as well as egalitarian and democratic principles. In this paper, we indicated that despite the expansion of the concept of citizenship towards more inclusive rights reaching beyond the boundaries of nation states, the recently spreading “golden visa” schemes tend to push citizenship concept into a narrow understanding.

Turkey, as a country where neo-liberal economic rules prevail, recently began to offer citizenship through an investment scheme. The Golden Visa scheme is seen as a new revenue stream, which countries need in the face of a serious financial crisis. According to an official news agency, “Turkey has received over 250 applications for citizenship through investment worth nearly \$100 million as of the end of 2018” (Ergocun, 2019). However, these policies bring forth serious ethical issues as they mean Turkey has differential barriers to immigration. Turkey does not grant full-fledged refugee status to non-European people and limit duration of their stay in Turkey. But, Citizenship by Investment programmes offer the rich people –including non-Europeans- an opportunity to acquire Turkish citizenship. This clearly creates the discrepancy between paid-for citizenship and refugee policies. That is, the country provides residence opportunities for those who are financially well off, while building strict barriers to persons in need. In other words, economic based discrimination is embodied in the recent citizenship policies of the country. “It is wrong to admit rich immigrants simply because they will pay big money, and that it is wrong to deny admission to the poor simply because of their economic hopes” argues Espejo (2018, p.44). In the Turkish case, it is possible to add that it is also wrong to deny admission to the poor with their hope for survival.

Notes:

1. Baüböck et al. (2013) point out that Iceland, Latvia, Lithuania, Macedonia, Moldova, Montenegro, Sweden and Turkey have a very low jus soli provision.
2. The European Parliament objected to these plans by saying: “any other national scheme that may involve the direct or indirect outright sale of EU citizenship, undermines the very concept of European citizenship” (European Parliament, 2019).
3. The EU continues to raise its concerns regarding this issue by releasing reports on the risks of investor citizenship and residence schemes. Accordingly, these schemes pose serious threats in the following areas: security, money laundering, circumvention of EU laws, tax evasion as well as some other problems regarding transparency and governance (European Commission, 23.01.2019).
4. Sirkeci et al. (2019) argue that there are four areas of qualification that make migration possible: physical capability, financial capital, human capital and social capital.
5. The golden visa is the type of visa that immigrants can obtain through investment programmes and they might not need to reside in the country to do so.
6. Nevertheless, this is controversial as the same constitution includes many articles excluding those who cannot speak Turkish and uses the word “Turk” as the sole term to refer to citizens.
7. See also Article 10,11,68, of the 1924 Constitution for the usage of “Turk” instead of citizen.
8. “Article 12 of the Turkish Citizenship Law No. 5901 allows foreign investors to acquire Turkish citizenship in exceptional terms; with 18.09.2018 dated and 106 numbered Presidential Decree, amendatory new arrangements have been made regarding the amounts mentioned in the Article 20 of the Regulation on the Implementation of the aforementioned Law. Accordingly, who make fixed capital investment at least 500.000 US Dollars or equivalent foreign currency or equivalent amount of Turkish Lira and for whom certificate of conformity is issued by the Ministry of Industry and Technology, who purchase the immovable property at least 250.000 US Dollars or equivalent foreign currency or

equivalent amount of Turkish Lira and attached annotation at land registration not to sell this property for three years and for whom a certificate of conformity is issued by the Ministry of Environment and Urbanization, who employ at least 50 employees and for whom a certificate of conformity is issued by the Ministry of Family, Labor and Social Services, who invest at least 500.000 US dollars or its equivalent in foreign currency or equivalent amount of Turkish Lira and make commitment to hold the amount of deposits for three years at banks operating in Turkey and for whom a certificate of conformity is issued by the Banking Regulation and Supervision Agency, who purchase public borrowing instruments at least 500.000 US Dollars or equivalent foreign currency or equivalent amount of Turkish Lira and make commitment to hold these instruments for three years and for whom certificate of conformity is issued by the Ministry of Treasury and Finance, who purchase a real estate investment fund participation share or venture capital investment fund participation amount of at least 500.000 US Dollars or equivalent foreign currency or equivalent amount of Turkish Lira and make commitment to hold these participation shares for three-years and for whom a certificate of conformity is issued by the Capital Market Board” (TC Ministry of Interior, 2019).

9. The number is valid for 27.07.2019, (Republic of Turkey Ministry of Interior Directorate General of Migration Management, 2019) available at: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
10. See , *Temporary Protection Regulation no:* No. 29153 22 October 2014, available at: <https://www.refworld.org/docid/56572fd74.html> See (Geçici Koruma Yönetmeliği, No:29153).
11. Regarding news about it, please see Fahim and Zakaria, 22.07.2019.^[1]_[SEP]
12. Article 13 of the Universal Declaration of Human Rights. (“Declaration of Human Rights,” 1948). (1) Everyone has the right to freedom of movement and residence within the borders of each state. (2) Everyone has the right to leave any country, including his own, and to return to his country.
13. The 1951 United Nations Convention relating to the Status of Refugees Article 33(1): “No Contracting State shall expel or return (“refouler”) a refugee in any manner whatsoever to the frontiers of territories where his life or freedom would be threatened on account of his race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion.”
14. See the statement (The Governorship of İstanbul, 22.07.2019)
15. Numbers according to the UNHCR: 170.000 Afghans, 142.000 Iraqis, 39.000 Iranians, 5.700 Somalis , 11. 700 other nationalities (UNHCR, 2019)

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Amnesty International. (2018, April 24). Turkey: Thousands of Afghans swept up in ruthless deportation drive. Retrieved from <http://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/04/turkey-thousands-of-afghans-swept-up-in-ruthless-deportation-drive/>
- Armstrong, C. (2018). The price of selling citizenship. In Rainer Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship* (pp. 25–28). Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-92719-0_5
- Baban, F., Ilean, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41–57. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1192996>
- Barbulescu, R. (2018). Global mobility corridors for the ultra-rich the neoliberal transformation of citizenship. In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformation of national citizenship* (pp. 29–32). Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-92719-0_6
- Bauböck, R. (2018). What is wrong with selling citizenship? It corrupts democracy! In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship* (pp. 37–41). Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-92719-0_8
- Bauböck, R., Ersbøll, E., Groenendijk, K., & Waldrauch, H. (2006). Introduction. In E. E. Rainer Bauböck, Kees Groenendijk and Harald Waldrauch (Eds.), *Acquisition and loss of nationality comparative analyses policies and trends in 15 European countries*, 1(1), (pp. 15–34). Amsterdam University Press.
- Bauböck, R., Honohan, L., Huddleston, T., Hutcheson, D., Shaw, J., & Vink, M. P. (2013). Access to citizenship and its impact on immigrant integration. *Robert Schuman Centre for Advanced Studies*. Retrieved from <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/29828/AccessToCitizenshipanditsImpactonImmigrantIntegration.pdf?sequence=1>
- BBCNews. (2018, May 28). Mamoudou Gassama: Mali ‘Spiderman’ to be made French citizen. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-44275776>
- Becker, G. S. (1987). Why not let immigrants pay for speedy entry? In Gary. S. Becker and G. Nashat (Eds.), *The economics of life* (pp. 58–60). New York: McGraw-Hill.
- Bellamy, R., & Warleigh, A. (2001). Introduction: The puzzle of EU citizenship. In R. Bellamy & A. Warleigh (Eds.), *Citizenship and governance in the European Union* (pp. 3–18). London: Psychology Press.
- Bendix, R. (1964). *Nation-building and citizenship: Studies of our changing social order*. New York: John Wiley and Sons.
- Borna, S., & Stearns, J. M. (2002). The ethics and efficacy of selling national citizenship. *Journal of Business Ethics*, 37(2), 193–207. Retrieved from <https://doi.org/10.1023/A:1015070022625>
- Brodie, J. (2002). Citizenship and solidarity: Reflections on the Canadian way. *Citizenship Studies*, 6(4), 377–394.
- Cohen, J. H., & Sirkeci, I. (2011). *Cultures of migration: The global nature of contemporary mobility*. University of Texas Press.
- Cummings, C., Pacitto, J., Lauro, D., & Foresti, M. (2015). *Why people move: understanding the drivers and trends of migration to Europe*. London: Overseas Development Institute.
- Çağaptay, S. (2003). Citizenship policies in interwar Turkey. *Nations and Nationalism*, 9(4), 601–619. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00129>
- Declaration of Human Rights. (1948). Retrieved from <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- Dönmez, R. Ö. (2011). Beyond state-led nationalism: ideal citizenship for Turkey. In R. Ö. Dönmez & P. Enneli (Eds.), *Societal peace and ideal citizenship for Turkey*. Lanham, MD: Lexington Books (pp.1–26). New York: Lexington Books
- Džankić, J. (2012). The pros and cons of ius pecuniae: Investor citizenship in comparative perspective. *Robert Schuman Centre for Advances Studies*. Retrieved from https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/21476/RSCAS_2012_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Džankić, J. (2012a). The Eurozone’s struggling economies are increasingly selling citizenship to raise much needed capital. Retrieved from (2019, May 15), <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2012/12/17/selling-citizenship-jelena-dzankic/>
- Džankić, J. (2018). The Maltese Falcon, or: my Porsche for a passport! In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship* (pp. 33–36), Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-92719-0_7

- Ergocun, G. (2019). 250+ apply for Turkish citizenship through investment. Retrieved from <http://www.aa.com.tr/en/economy/250-apply-for-turkish-citizenship-through-investment/1354045>
- Espejo, O. P. (2018). What money can't buy: Face-to-face cooperation and local democratic life. In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship* (pp. 43–46). Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-92719-0_9
- European Parliament. (2019). European parliament resolution on EU citizenship for sale. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+P7-RC-2014-0015+0+DOC+XML+V0//EN>
- European Commission. (2019, January 1). Commission reports on the risks of investor citizenship and residence schemes in the EU and outlines steps to address them. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-526_en.htm
- Fahim, K., & Zakaria, Z. (2019). Turkey has deported hundreds of Syrian migrants, advocates and refugees say. Retrieved from https://http://www.washingtonpost.com/world/turkey-has-deported-hundreds-of-syrian-migrants-advocates-and-refugees-say/2019/07/22/14114c9c-ac87-11e9-9411-a608f9d0c2d3_story.html?utm_term=.faa3de0818fb
- Fortier, A. M. (2013). What's the big deal? Naturalisation and the politics of desire. *Citizenship Studies*, 17(6-7), 697–711. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13621025.2013.780761>
- Geçici Koruma Yönetmeliği. (No: 29153). The Official Gazette 22/10/2014. Retrieved from <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20146883.pdf>
- Glenn, E. N. (2011). Constructing citizenship: Exclusion, subordination and resistance. *American Sociological Review*, 76(1), 1–24. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0003122411398443>
- goldenvisas.com. (2019). UK tier 1 investor. Retrieved from <https://http://www.goldenvisas.com/uk>
- Gökgöz, G., Arena, A., & Aydın, C. (2017). Comparative analysis of public attitudes towards Syrian refugees in Turkish cities of Ankara and Hatay. In D. E. Utku, K. O. Unutulmaz & I. Sirkeci (Eds.), *Turkey's Syrians: Today and tomorrow*. Transnational Press London.
- Guiraudon, V. (1998). Citizenship rights for non-citizens: France, Germany, and the Netherlands. In C. Joppke (Ed.), *Challenge to the nation-state: Immigration in Western Europe and the United States* (pp. 272–318). Oxford: Oxford University Press.
- Heater, D. (2008). *A brief history of citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Hidalgo, J. (2016). Selling citizenship: A defence. *Journal of Applied Philosophy*, 33(3), Retrieved from 223–239. <https://doi.org/10.1111/japp.12117>
- Hindess, B. (2002). Neoliberal citizenship, *Citizenship Studies*, 6(2), pp. 127–143.
- Hurmi, B. T., & Temel, B. I. (2011). The European Union and Turkey: Transformation of the state-society relationship. In P. Enneli & R. Ö. Dönmez (Eds.), *Societal peace and ideal citizenship for Turkey*, (pp. 207–225). Lexington Books.
- Ince, B. (2012). *Citizenship and identity in Turkey: From Atatürk's Republic To The Present Day*. London: IB Tauris.
- Isin, E. F., & Nyers, P. (2014). Introduction: Globalizing citizenship studies. In E. F. Isin & P. Nyers (Eds.), *Routledge handbook of global citizenship studies* (pp. 1–11). New York: Routledge.
- Isin, E. F., & Wood, P. (1999). *Citizenship and identity* (Vol. 448): Sage.
- Isin E. F., & Bryan S. Turner. (2007). Investigating citizenship: An agenda for citizenship studies. *Citizenship Studies*, 11(1), 5–17.
- Jenson, J. (2009). Redesigning citizenship regimes after neoliberalism: Moving towards social investment. In N. Morel & B. Palier and J. Palme (Eds.), *What future for social investment?* (pp. 27–44), Institute for Future Studies Research Paper. Retrieved from <https://www.iffs.se/media/1705/what-f.pdf>
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1–22. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/00263200008701316>
- Kochenov, D. (2018). Citizenship for real: Its hypocrisy, its randomness, its price. In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship* (pp. 51–55): Springer.

- Koopmans, R., Michalowski, I., & Waibel, S. (2012). Citizenship rights for immigrants: National political processes and cross-national convergence in Western Europe, 1980–2008. *American Journal of Sociology*, 117(4), 1202–1245.
- Linklater, A. (1996). Citizenship and sovereignty in the post-Westphalian state. *European Journal of International Relations*, 2(1), 77–103.
- Magni-Berton, R. (2014). Citizenship for those who invest into the future of the state is not wrong, the price is the problem. In A. Shachar & R. Bauböck (Eds.), *Should citizenship be for sale?* (pp. 11–12). EUI Working Paper RSCAS 2014/01: Robert Schuman Centre for Advanced Studies.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class*. Cambridge University Press.
- Mavelli, L. (2018). Citizenship for sale and the neoliberal political economy of belonging. *International Studies Quarterly*, 62(3), 482–493. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/isq/sqy004>
- McCluskey, M. T. (2003). Efficiency and social citizenship: Challenging the neoliberal attack on the welfare state. *Indiana Law Journal*, 78(2), 783–876.
- McNevin, A. (2011). *Contesting citizenship: Irregular migrants and new frontiers of the political*. New York: Columbia University Press.
- Oldfield, A. (1994). Citizenship: An unnatural practice. In P. H. Bryan S. Turner (Ed.), *Citizenship: Critical concepts*, Vol. 1, pp. 188–197. New York.
- Ong, A. (2005). (Re)Articulations of citizenship. *PS: Political Science and Politics*, 38(4), 697–699.
- Öke, M. K. (2011). Social rights as ideal citizenship. In P. Enneli & R. Ö. Dönmez (Eds.), *Societal peace and ideal citizenship for Turkey* (pp. 227–255). UK: Lexington Books.
- Pfetsch, F. R. (2013). European citizenship: A concept of interrelatedness and conditionality. In S. K. Mitra (Ed.), *Citizenship as cultural flow structure, agency and power* (pp.87–106). London: Springer.
- Polat, F. Ç., & Eda, K. (2017). Bir ötekileştirme pratiği: Türkiye’de yaşayan Suriyelilere yönelik tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 38–48.
- Reichel, D. (2011). Do legal regulations hinder naturalisation? Citizenship policies and naturalisation rates in Europe. *Robert Schuman Centre for Advanced Studies*. Retrieved from https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/18734/RSCAS-2011_51.corr.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Republic of Turkey Ministry of Interior Directorate General of Migration Management. (2019). Retrieved from <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Rubin, A. (2017). Turkish citizenship: the perils of hegemonic tendencies and the shadow of securitization. *Citizenship Studies*, 21(8), 872–888 Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13621025.2017.1380648>.
- Schierup, C. U., & Ålund, A. (2011). The end of Swedish exceptionalism? Citizenship, neoliberalism and the politics of exclusion. *Race & Class*, 53(1), 45–64.
- Shachar, A. (2011). Picking winners: Olympic citizenship and the global race for talent. *Immigr. & Nat'lity L. Rev.*, 32, 523.
- Shachar, A. (2017). *Citizenship for sale?* In A. Shachar, R. Bauböck, I. Bloemraad & M. Wink (Eds.), *The Oxford Handbook of Citizenship*: Oxford University Press.
- Shachar, A. (2018). Dangerous liaisons: money and citizenship. In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship*. (pp. 7–15), Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-92719-0_2
- Shachar, A., & Bauböck, R. (2014). Should citizenship be for sale? Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper. Retrieved from https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/29318/RSCAS_2014_01.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sirkeci, I. (2003). Migration, ethnicity and conflict: The environment of insecurity and Turkish Kurdish international migration. (PhD Thesis). University of Sheffield, United Kingdom.
- Sirkeci, I. (2007). Human insecurity and streams of conflict for a re-conceptualization of international migration. *Population Review*, 46(2), 32–50. Retrieved from <https://doi.org/10.1353/prv.2008.0003>
- Sirkeci, I. (2010). Güvensizlik ve çatışma ekseninde uluslararası göç ve vatandaşlık. In F. Kartal (Ed.), *Yurttaşlık tartışmaları yeni yaklaşımlar* (pp. 89–118). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Sirkeci, I, Utku, D., & Yüceşahin, M. M. (2019). Göç çatışma modelinin katılım, kalkınma ve kitle açıkları üzerinden bir değerlendirmesi. *Journal of Economy Culture and Society*, 59(1), 199–226. Retrieved from <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0016>

- Smith, R. M. (2002). Modern citizenship. In E. F. Isin & B. S. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 105–115). London: Sage Publications.
- Soyarık-Şentürk, N. (2009). Legal and constitutional foundations of Turkish citizenship: Changes and continuities. In F. Keyman, & A. İcduygu (Eds.), *Citizenship in a global world* (pp. 136–156). New York: Routledge.
- Soylu, R. (2019). Revealed: Middle East nationals fuel Turkish billion-dollar citizenship Bonanza. Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-citizenship-by-investment-scheme-foreigners-billion>
- Soysal, Y. N. (1994). *Limits of citizenship: Migrants and postnational membership in Europe*. University of Chicago Press.
- Sözen, Ü. S. (2016). Fragile balance of EU-Turkey readmission agreement. *Turkish Migration Policy* (pp.149–168). Transnational Press London.
- spiegel.de. (2013). Citizenship for sale in malta. Retrieved from <https://www.spiegel.de/international/europe/malta-passes-bill-giving-citizenship-to-foreigners-for-payment-a-933360.html>
- Spiro, P. J. (2018). Cash-for-Passports and the end of citizenship. In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship* (pp. 17–19): Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-92719-0_3
- sputnik. (2017, January 1). Hükümet Suriyelilerden 44 milyar dolar bekliyor. from Retrieved from <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201701141026768574-suriye-yabancilara-vatandaslik/>
- Stewart, A. (1995). Two conceptions of citizenship. *British Journal of Sociology*, 46(1) 63–78. Retrieved from <https://doi.org/10.2307/591623>
- Tanasoca, A. (2016). Citizenship for sale: Neomedieval, not just neoliberal? *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 57(1), 169–195. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/S0003975616000059>
- TC Ministry of Interior. (2019). Acquisition of Turkish citizenship for foreign investors. Retrieved from <https://www.nvi.gov.tr/pages/yabanci-yatirimcilarin-turk-vatandasligini-kazanmalari.aspx>
- Terzioğlu, A. (2018). The banality of evil and the normalization of the discriminatory discourses against Syrians in Turkey. *Anthropology of the Contemporary Middle East and Central Eurasia*, 4(2), 34–47.
- The Governorship of İstanbul. (2019, July 22) .Statement on irregular migration. Retrieved from <http://www.istanbul.gov.tr/duzensiz-gocle-mucadele-ile-ilgili-basin-aciklamasi>
- Tilly, C. (1997). A primer on citizenship. *Theory and Society*, 26(4), 599–603.
- Toktas, S. (2005). Citizenship and minorities: a historical overview of Turkey's Jewish minority. *Journal of Historical Sociology*, 18(4), 394–429. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.2005.00262.x>
- trthaber. (2019, January 6). Retrieved from <https://www.trthaber.com/haber/gundem/2018-yilinda-55-bin-894-duzensiz-gocmen-sinir-disi-edildi-400145.html>
- Turan, İ. (1969). *Cumhuriyet tarihimiz (our republican history)*. İstanbul: Çağlayan Ktb.
- Turner, B. S. (1993). *Citizenship And Social Theory* (Vol. 24). Sage.
- UNHCR. (2019). Turkey: Key facts and figures. Retrieved from <https://www.unhcr.org/tr/en/unhcr-turkey-stats>
- Üstel, F. (2016). *Makbul vatandaşın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Van Fossen, A. (2007). Citizenship for sale: Passports of convenience from Pacific Island tax havens. *Commonwealth & Comparative Politics*, 45(2), 138–163. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/14662040701317477>
- Vardar, D. (2009). European-Turkish relations and the question of citizenship. In F. Keyman, & A. İcduygu (Eds.), *Citizenship in a global world: European questions and Turkish experiences*. Routledge.
- Yeğen, M. (2004). Citizenship and ethnicity in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 40(6), 51–66.
- Yeğen, M. (2008). The dialectic and the tragedy of citizenship. *European Political Science*, 7(1), 98–112. Retrieved from <https://doi.org/10.1057/palgrave.eps.2210149>

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Theoretical Article / Kuramsal Makale

The Postsecular and Rethinking the Political

Postseküler ve Siyasal Yeniden Düşünmek

Muhammed A. AĞCAN¹

¹Istanbul University, Faculty of Economics,
Political Science and International Relations,
Istanbul, Turkey

ORCID: M.A. 0000-0002-5169-9312

Corresponding author:

Muhammed A. AĞCAN,
Istanbul University, Faculty of Economics,
Political Science and International Relations,
Istanbul, Turkey
E-mail: magcan@istanbul.edu.tr

Submitted: 06.02.2020**Revision Requested:** 10.06.2020**Last Revision Received:** 16.06.2020**Accepted:** 29.07.2020**Published Online:** 17.11.2020

Citation: Agcan, M.A., The Postsecular and
rethinking the political. *Journal of Economy
Culture and Society*, 62, 381-395.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0008>

ABSTRACT

The notion of postsecularity has come to the fore in recognizing the neglected significance of religion and belief in terms of their normative, social and political contributions to the individual and collective lives of contemporary times. The literature of postsecularism, essentially, takes issue with the normative-political problematique of coexistence of diverse beliefs in the political community. In this respect, Jürgen Habermas joins the term of postsecular consciousness to be able to deal with the persistence of religiosity and faith in modernized societies and seeks ways to include religious reasoning and moral intuitions into the public sphere and will-formation of the political community. However, he ends up restricting religious moral and political contribution strictly to the general public sphere and ultimately civil society. This article argues that the inadequacy of his postsecular orientation has to do with his idea of the political, which ignores contestation and pluralization in relation to the very foundations of the political. The article also claims that the postsecular turn in political theory fulfills its promises, if it opens the relationship between the secular/immanence and the religious/transcendence to diverse/plural interpretations, and simultaneously contest the political as ontology among subjects of diverse beliefs in the political community.

Keywords: The postsecular, habermas, public sphere, religion, ontology, the political

1. Introduction

The notion of postsecularity has come to the fore in recognizing the neglected significance of religion and belief in terms of their persistent normative, social and political contributions to the individual and collective lives of contemporary times by critically rethinking the conventional understanding/discourse on the dialectics of the secular and the religious. Postsecular interventions originating from various disciplines in general decodify the secularist conviction that not only constructs itself the natural, humanistic and universal way of thinking, being and acting but also conceals and misrepresents the meaning, place and power of religion and faith for subjects' being in the world. Through these critical interrogations, the literature of postsecularism, specifically, takes issue with the normative-political problematique of coexistence of diverse beliefs and life-worlds in the formation of modernity that has shaped Western secularity. Therefore, by contextualizing the modern secular historically, analytically and comparatively, it becomes possible not only to identify the various historico-social developments, agents and institutions in the process of secularization but also to recognize the political moments of secularism by exploring multiple responses for the normative-political question of diversity/plurality in beliefs and identities.

In this respect, Jürgen Habermas joins the term of postsecular consciousness to be able to deal with the persistence of religiosity and believing in modernized societies and seeks ways to include religious reasoning and moral intuitions into the political agenda in public sphere and will-formation of the political community. He requires religious subjects to articulate themselves through secular reasoning and language in the public sphere which is also solely able to determine the politics of the state. Thus, he ends up treating transcendental consciousness and believing dependent to the secular and restrict religious moral and political contribution strictly to the general public sphere and ultimately civil society. By this rather limited inclusionary move, Habermas may prevent the reasoning, judgments and normative/political experience of diverse beliefs from participating in the constitution of the systems of law and the political. However subjects of diverse belief should be allowed to critically engage with each other as free and equal over the ethical and normative principles for the political articulation of their co-existence in the historico-social world. For this to happen, the democratic state and its related concepts of political community, public space etc. should be susceptible to possible moral and political contributions of the religious subjects with having distinct comprehensive worldviews on the condition that the principle, medium, terms and extent of these contributions and participation should not be identified once and for all but stay indeterminable and contestable. This article argues that the postsecular turn fulfills its promises, if it opens the relationship between the secular/immanence and the religious/transcendence to diverse/plural interpretations and simultaneously contest the political among subjects of diverse beliefs in the political community.

This article is organized as follows. In the first section, I will first briefly look at postsecular interrogations in contemporary social and political thought. By so doing, I lay out some fundamental critiques of secularization paradigm, and thereby outline the postsecular agenda by identifying its problematizations, temas, questions and claims. In outlining the postsecular agenda, I specifically focus on Habermas' idea of postsecularism and look into Habermas' interpretation of why postsecular conditions need to be taken into consideration seriously as it in itself phenomenologically reflects contemporary historico-cultural life worlds. The second section explores the Habermasian idea of how cultural, social and political manifestations of religion could be cognitively and morally conceptualized and understood. Most importantly, this part critically engages with Habermas' inclusion of religion into the public political sphere by reconstructing the rela-

tionship between religion and politics within his postmetaphysical thinking. The third section looks at the tensions and limits of the Habermasian idea of postsecularism in terms of the political problematic of coexistence of diverse religious and secular beliefs. This section questions whether or to what extent Habermas' attempt at the translation of religious insights into discourses on social and political life makes it possible for diverse individual/collective subjects to realize their idea of the good drawing from particular metaphysical/religious understandings. In the conclusion section, by drawing on insights of post-foundational political thought I argue for bringing contestation, plurality and diversity into the very concept of the political which should be regarded as the constitutive element for the postsecular.

2. The Postsecular Condition

For the last three decades, there has been a growing scholarly interest in the relevancy, significance and place of religion in contemporary societies across a variety of research areas from philosophy, religious studies and anthropology to social theory, political philosophy and international relations. This literature takes into consideration the persistence of religion not only in private lives but also in the public sphere and calls for thorough investigations of reasons, dimensions and terms of non-negligible fact of religion in an especially socio-political world (Mendieta, & VanAntwerpen, 2011). In order to do this, it is necessary to critically deal with the secularisation thesis, that is based on the strict demarcation of the religious and the secular. The secularisation thesis has dominated the social sciences as the foundational principle for social scientific research and practice and been taken for granted for some as the unquestioned assumption. It basically consists of a set of claims, the gist of which, is that there has been a decline in religiosity in terms of its political, social and normative power in individual and in public matters for the last few centuries. It explains the fading away of any transcendental/sacred references with modernisation in the individual and public spheres (Bruce, 2002). In this perspective, modernisation refers, among other characteristics, to social differentiation, rationality, individualism and democratic politics/sovereign state each of which has its own unique contribution to the declining of religiosity as belief system and to the profanization of life-worlds and social relations (Bruce, 2008, pp.147-150).

Put it simply, the more society modernizes, the less it eventually becomes religious.¹ The power of religion in the lives of individuals and communities decreases as the overall modernization processes penetrate into the cognitive, ethical, cultural and political life worlds. In other words, there are layers of secularization, such as cognitive, moral, and social, each of which is having its correspondent equivalent in the profanization of the society. As Habermas puts it succinctly, the secularisation thesis could be brought together under the three assumptions (2008, pp. 17-18). First, the prevalence of scientific mind and rational thinking in conjunction and dialectic with the massive development of technology and science promoted the conviction that the factual/empirical structure of reality and being "can be causally explained" without referencing the authority of theological/religious sources. Second, as society becomes differentiated within distinct areas of relationships each of which functions in a specific independent role, such as law, ethics, economy, politics, civil society etc. religious convictions and practices are becoming more re-

1 It is important to note that secularism is a controversial, multi-dimensional and complex idea. There are diverse and competing views and exist nuances and critical differences among them. The one that I have used in this paper is the most common, dominant and often has latent usage. In this sense I will use it for its analytical function in order to be able to discuss the subject matter more clearly without implying that this is the only, right and ultimate usage.

stricted to private/individual matters of faith. This consequently leads to the diminishing influence and control of religion with its comprehensive contents over collective lives and public matters. And thirdly, industrialization and the formation of the sovereign state brought stable systems of order, right and welfare which provide individuals with much more self-confidence and capability to be able to grapple with the possible experiences of risks, ambiguity, crisis and insecurity in their worldly lives.

A growing literature aims at comprehending the dialectics of the secular and the religious both theoretically and empirically by critically rethinking the issue of secularism, and thereby its most common conceptualization, namely the secularisation paradigm. These critical interrogations are conducted with regards to philosophico-analytical, ethico-political and historical-social dimensions of secularism in conjunction with its distinct manifestations and plural interpretations sensitive to the contexts of time and space (Calhoun, Juergensmeyer, & VanAntwerpen, 2011). For example, Casanova argues that (2011, pp.54-74.) since secularisation has been a very ambiguous, complex and contested concept, its different connotations and diversing discourses should be distinguished. He thinks that first, it refers to the “decline of religiosity” in terms of comprehensive belief systems and religious institutions and practices in contemporary societies, second, “the privatization of religion” as representing private beliefs and subjective convictions, and finally, “the differentiation of the secular spheres” of ethics, politics, economy etc. from religion. In addition to the significance of the analytical distinction, Casanova points out the misrepresentation of secularization as a historical necessity, continuous progress, the normative ideal or universal condition which, he thinks, penetrates, even if in different degrees, to the three connotations of the term. From this line of critique, he argues for comparative interrogations sensitive to historical-cultural contexts, thereby exploring multiple forms and diverse interpretations of the possible relationships between the religious and the secular (Casanova, 2007, pp.7-9). More importantly, Casanova criticizes one of the central tenets of secularization, namely the privatization of religion, by arguing for the continuing and growing public significance of religion not just as an empirical fact but also its conceptual/philosophical validity and normative power in public lives of contemporary societies (Casanova, 1994). The implications of “de-privatization of religion” go beyond the scope of civil society being considered as informal and pre-political background culture. It is more than that, as it is, in fact, a constitutive element of contemporary collective lives and public sphere, specifically politics and state due to its normative, cultural, political potentialities (Casanova, 2008).

A critical look into secularism, also, necessitates a thorough investigation of the dialectics of the religious and the secular within the specific context of the formation of modern Western secularity (Asad, 2003). Asad convincingly shows how the secular and the religious have been the co-constitutive of the modern (secular) condition. This co-constitution, however, has been uneven and hierarchical. As the secular has been prevalent due to the superior position in this hierarchy, the religious has been not just externalized, mistified, denaturalized and devalued but, also, re-defined and reconstructed in accordance with the philosophical, ethical, political priorities of the secular. In this process, the secular thrives as the authority, the ultimate itself that the religious as a system of belief, practice and institution was once supposed to represent in pre-modern times. In other words, the secular as the metaphysics itself forms its own conditions of being, thinking and acting by defining the naturalized idea of existence, reason, morality, and the rational and individual-right based concept of public sphere, politics and state. In this sense, the exploration of certain cultural-social contexts of the modern secular and thereby the politics of secularism be-

comes a necessity (Hurd, 2008). Taylor concurs with this argument when he defines secularism as “the response of the democratic state to diversity” within the specific context of formation of European modernity. Keeping this political dimension in mind rather than specifically about religion-state relation, the term is originally designed to tackle the problem of co-existence and self-governance of multiple, plural and diverse religious and non-religious subjects and communities. It should be noted that this original problematique constituting its political moment, which is to be discussed in the following as the subject-matter of the article, shows its link with the moral order, social imagination and idea of the good (Taylor, 2011, p. 36).

In this context, Taylor sheds light on the secular and its political constitution in the modern West by exploring its phenomenological-existential dimension. From this perspective, Western secularity has evolved due to the transformation of the experience of believing. Its distinctive form refers to an “immanent frame” in which religiosity and faith are just one of plural belief systems, the metaphysical worldviews and social imaginaries with their own concrete experience of being in the historico-social world (Taylor, 2007). This means that “the belief in God, or in the transcendent in any form, is contested; it is an option among many; it is, therefore, fragile...” (Taylor, 2011, p.49). For Taylor, this type of secularity developed in two stages. First, the distinctions between the natural and supernatural, the immanent and the transcendental, the profane and the sacred, the worldly and the other-worldly etc. emerged. Accordingly, the belief in the natural, immanent and profane came to be considered plausible, the ultimate source of validity and self-sufficient for apprehending beingness in the world and thereby, for collective life. This experience in the reasonable and natural life is the basis of the immanent frame in which modern individuals find rationales, meanings and values for their judgements and actions. In concrete terms, the public sphere, democratic state and free market were substantiated within the moral order and social imaginary made possible by and embedded within the immanent frame. Moreover, in this immanent frame any validity claim about the divinity, transcendental or God and participation in the correspondent insitutional, collective and practical determinations require to be justified, explained and legitimated in/through the immanence itself. This subjective, uncertain and denaturalized conception of the religious/sacred has been possible only within the Western secularity thanks to the its modern interpretations and experience of the traditions (Taylor, 2011, pp. 50-51).

Jürgen Habermas participates in the debate on the postsecular condition by observing the historico-cultural phenomenon that the significance of religion has come to the fore in the global scale for the last three decades. He argues that the empirical-sociological manifestations of religion cannot be underestimated or devalued as its penetration goes beyond the phenomenological sphere of contemporary socio-political reality. To concretize the issue at hand, he first underlies the fact that religion plays a continuing presence and persistent role in conflicts, terrorism and fundamentalism all over the globe. Conservative movements within the nationally and transnationally organized religious community and institutions expand and get powerful not just in the cultural-social sphere but also in the political arena. Habermas considers the existence of diverse forms of fundamentalism as the second sign of the contemporary religious vibrancy. Both within monotheistic religions and spritual/mystical movements there is a tendency of fundamentalism which leads them to refuse and challenge the modern world in their own different ways. This shows ultimately tensions, contradictions, divergences etc. between the religious and the modern secular. Finally, the contemporary world witnessed an increased role of religion in violence, conflict and war taking place in different parts of the globe. The movement of religious rights in the US, the conflict between India and Pakistan, and various cases of violence in the Middle East are cases in point (2008, pp.18-19).

In addition to this “negative consequences” of contemporary manifestations of religiosity for the public lives, Habermas pays careful attention to the constitutive dimension of religion in contemporary public spheres. He observes that religion becomes much more influential in the national public sphere and make contributions to public debates in relation to diverse issues of collective life. Religious organizations and worldviews act as “communities of interpretations” by providing religious communities and believers with reasons and motivations with regard to public issues, political agenda and will formation in secular societies. Habermas, also, talks about the crucial consequences of critical encounters between ethnicities, cultures, communities within the common public sphere of globalized world whose identities are closely linked with diverse religions, beliefs and faiths. More concretely, minority groups, refugees and immigrants have forced particularly developed secular societies to come to terms with plurality of faiths and diverse ways of living. For Habermas, these last two sociological-political developments have a crucial significance for and reflections on our collective lives. This is especially the case because the sociological-political predicament necessitates having to deal with the normative question of how it is possible for multi-cultural and multi-religious societies to coexist peacefully on the global scale as well as in the national political space (2008, pp.20-21).

In this framework, Habermas criticises the secularism thesis by specifically focusing on this question and the “postsecular consciousness”, as he proposes, provides for the analytical-ethical resources to be able to tackle the problematique of the political dimension of secularism. According to Habermas, the concept of postsecularism contains both sociological-cultural and cognitive-consciousness connotations, that both reflect and are a result of the experience, accumulation and learning of modern Western societies. As a sociological predicament, the postsecular is used to describe the certain condition/phase of contemporary societies in which religious groups still exist and religious traditions and faiths continue to be effective in public lives within different settings and various degrees. The term also includes a cognitive dimension which refers to “altered self-understanding of the secularized societies of Western Europe, Canada or Australia” (Habermas, 2010, pp.3-4). A public awareness that religion will not fade away even if society is modernized is best captured by this cognitive dimension. Thus, postsecularity means “a change in consciousness” embedded within the postsecular society, which is the result of the contemporary socio-cultural and ethico-cognitive developments as identified above that modern societies have experienced. As both empirical and cognitive, the postsecular is substantiated in the normative problematique of “how believing and unbelieving citizens interact with one another politically” (Habermas, 2006a, p.258). This is what postsecularism should actually problematize and take into serious consideration as it articulates the political constitution of the secular in the first place. And as such, this problematique is what this article will specifically focus on by critically dealing with the concept of postsecular in Habermas’ post-metaphysical thinking in which it is encountered more explicitly his idea of religion and its normative-political contents (Habermas, 1992, 2002, 2008b).

3.Religion in the Public Sphere in The Habermasian Postsecularism

Habermas’s main interest lies in the reappraisal of the fact of religion and its normative-political contents with regard to the public sphere in contemporary societies. As the concept of postsecularism implies, the power of religion does not just manifest itself as an empirical-social fact but also has cognitive, normative and political dimensions (Habermas, 2008, p.108). Habermas takes into account seriously the crucial importance of religion and faith in peoples’s reasoning, normative convictions, political ideas and public opinions while they have still been experiencing

their collective lives within a secular life-form constituted by worldly scientific knowledge, ethics, institutions and practices. “Cultural and societal secularization should be understood as a twofold learning process, one that requires both Enlightenment traditions and religious doctrines to reflect upon their respecting limits” and “...to be a complementary learning process both sides can, for cognitive reasons, then take seriously each other’s contributions to the controversial themes in the political sphere” (Habermas, 2006a, pp. 252, 258). In postsecular society where secularized life-form has increasingly dominated public consciousness needs to, as he puts it, “epistemologically adjust itself to the continued existence of religious communities” (Habermas 2006b, p.15). The question is how subjects both individual and collective could express, determine and fulfill their self-understandings drawing from a certain faith, religion and metaphysical commitment within secular public life as equal to non-believers and thereby without encountering any exclusionary treatment. The question at stake is about “cognitive views and normative expectations” that both believers and non-believers must hold in their co-habitation and in relation to their interactions in the common political space (Habermas, 2006a, p.252). Moreover, for Habermas, without causing any detriment to the principle of state neutrality with regards to faiths and religious traditions, and any specific attachment to any certain idea of good life, the matter at stake is how public political space is to be re-formed by reinterpreting the relationship between the religious and the secular in the contemporary societies of diverse beliefs and plural life forms.

Habermas, therefore, critically rethinks the secular assumptions of the public sphere, democratic government and constitutional state. In other words, in order to include religious subjects into the public space and political debate with their distinct identity claims, the reevaluation of the liberal democratic politics, constitutional state and political ethics is necessary. From this line of thinking, he argues that for the contemporary state to be truly constitutional and democratic, it must fulfill two requirements (2008, pp. 22-23). While the state provides its citizens with equal freedom of religion including its practices in the public sphere, religious communities should interact and live with each other in the public sphere without isolating themselves from the rest of society. In other words, religions with their subjects, institutions and practices have legitimacy and are equal participants in and of the common public sphere. Religious individuals can have the opportunity to participate in the law-making and political will-formation in the public sphere as the equal citizen of the political community. They consider themselves equal in co-law-giving to their collective lives in which subjects realize their individual rights and freedoms. By using communicative channels and other public mediums, religious people can be a “transformative force in the center of a democratic civil society” (Habermas, 2011, p. 25). In harmony with this universal public sphere with free equal citizens, individuals also preserve their religious and cultural attachments and reproduce without hindrance their collective identities. They realize the rights of citizenship within the context of their particular identities which provide subjects with the frame and resources for judgement and acting in the public sphere. This is why Habermas says that the inclusion of ethnic, religious, cultural minorities and communities into the public sphere is the precondition of this double requirement (2008a, pp. 23-24). This is the case because the manifestation/determination of difference/otherness, both individual and collective, is possible only with the constitution of political community, namely the universal public sphere. Thus, subjects fulfill equality, rationality and freedom by participating in the system of rights, politics and law while still experiencing their distinct and particular collective identities.

These conditions characterize the modern political space with its specific social-cultural predicaments. In this sense the postsecular consciousness is something learned from experiencing

modernity where secular individuals encounter, interact and live together with believers and religious ones. As Habermas puts it, this requires “...to adopt self-reflexive critical stance toward the limits of enlightenment.” (2008b, p.112). This assent is also a necessary corollary of the neutrality of state. For this, the state is assumed to be neutral towards to all of the diverse religious understandings without excluding them from the political arena. While the state does not prioritize any certain religion, it does not prevent religious contribution to the collective lives of the political community (2008a, p. 28). Moreover, neither a religious worldview nor a secularized understanding penetrate the state all the way down (2008b, p.113). However, the crucial point here is the distinction that Habermas insists to make while he delicately separates the “political public sphere” from “the state institutions”. The former refers to the sphere of public political life where individuals and communities, including and specifically religious ones, indiscriminately partake in the law-making and political debates which, in principle, are supposed to be accessible to everyone of the political community. The latter indicates to the state institutions in which the formal bodies of court, bureaucracy, parliament etc. make, decide and implement the law and policy independently from religious groups and civil society. As he claims it clearly, “The ‘separation of church and state’ calls for a filter between these two spheres—a filter through which only ‘translated,’ i.e., secular, contributions may pass from the confused din of voices in the public sphere into the formal agendas of state institutions.” (2008a, p. 28).

Habermas’ suggestion of the inclusion of religion into the public sphere is a challenge for secularism, since it has to deal with the religion with its possible reflections in/for the public life and secular subjects need to treat non-secular and religious subjects in the social and political agora as equal (2008a, p. 29). Nevertheless, this requires not just the acceptance of the manifestation of religion in the historico-cultural life world and socio-political formation but also metaphysical, epistemological and ethical contents of religion. This is in the first place why, as discussed above, Habermas insists on the necessity for secular individuals to adopt postsecular consciousness. Individuals cannot divide themselves into two distinct personalities of the secular/profane and religious/sacred. They do not act, judge and decide at times in accordance with secular reasoning and justifications, and at others with religious thinking and convictions. They often want to express themselves in the public life with their religious worldviews and identities which provide them with pertinent meaning, substance, reason and/or value for action, judging and thinking. Also, it is the source of rich moral intuitions, ethical bonds, social and civic responsibility etc. all of which have a crucial influence on and contributions to people to live together in society, interact within public sphere and contest over the political (2008a, p. 28).

At this point, it would be better to look closely at Habermas’ idea of religion which reflects his notion of postsecularism through which to pluralize and diversify the democratic politics by inclusion of (non-secular) others/difference. For him, religious traditions as a belief system and institutional structure contain truth claims, moral insights, and ethical sensitivity that have constitutive roles of communication, thinking, ethics, communal life and politics (2002, pp.147-167). Semantic contents of religious worldview have also contributed to the constitution of modern philosophical reasoning, ethical principles, social solidarity and political imagination in various ways. In this sense, the notions of will, equality, freedom, responsibility, autonomy, justification etc. have origins in the metaphysics of the monotheistic religions and specifically, the secularization of Christian theology in the West (Habermas, 2011, p.27 and 2006a, p.258). He particularly emphasizes “moral intuitions and contents” in the religious conviction and discourse which are closely related to “...differentiated possibilities of expression and sensibilities for misspent life,

for societal pathologies, for the failure of individual life plans and the deformation to be seen in distorted life contexts.” (Habermas, 2006a, p. 257). Furthermore, these moral and social insights include truth claims, epistemic validity and reasons that can be formulated as justified arguments and claims in relation to political issues in the public sphere. Habermas (2002, p. 76) states that “... whoever puts forth a truth claim today must, nevertheless, translate experiences that have their home in religious discourse into the language of a scientific expert culture-and from this language retranslate back into praxis.” For him, this rearticulation transforms the religious discourse from the particular meaning and specific truth contents limited to only believers to the universally/ publicly accessible language open to (secular) public in principle containing everyone. As stated above, the crucial point here is that “the truth content of religious contributions can only enter into the institutionalized practice of deliberation and decision-making if the necessary translation already occurs in the pre-parliamentarian domain, i.e. in the political public sphere itself” (Habermas, 2006b, p.10).

Nevertheless, the meaning, subject, function and methods of this translation have been a very contested issue among diverse thinkers (For example Rawls, 2005, pp.435-490). It is not possible to enter into details of the debate. It would be sufficient only to touch on Habermas’ position which also plays a very crucial role in his account of the postsecular and the religion in the public sphere. In order not to create an extra burden for believers but still sticking to the translation requirement which will be problematized in the following, Habermas proposes that both believers and non-believers have responsibilities and should work together for the translation requirement. Believers need to try to rearticulate religious truth claims, epistemic insights and moral intuitions within justified claims, reasoned arguments and sound explanations which are open and intelligible for the general public and secular subjects. Non-believers must reflect on, interpret and communicate with the meaning, sensibility and insight embedded within the religious worldview and lived experience so that its articulation in public/secular language gets completed (Habermas, 2011, pp. 26-27 and 2006b, p.11). Habermas seems to think that there is a neutral universal language, namely the secular, accessible to everyone on the structure and content of which individual and collective subjects coming from different ideas of the good can agree. Indeed, they are able to enter dialogue with, speak to and communicate with each other through the “secular mode of speaking” without leaving their particular identities (Habermas, 2006a, 258). By imposing the requirement of “respecting the precedence of secular reasons” (2006b, 15), Habermas comes to assume the secular language/discourse as given, neutral and universal which contains potentialities to be able to bring together coherently plural/multiple metaphysics, faiths and worldviews (Taylor, 2011, pp.34-60) This assumption needs to be critically inquired further, specifically because it has significant consequences for the problematique in which this article is particularly interested.

4.The Limits of the Postsecular Public Sphere

Habermas’ inclusion of religion into public political discourse does not capture the power, significance and place of religion in both individuals’ lives and the collective public sphere in their entirety. More importantly, the limitations and tensions in his notion of postsecularism have crucial implications for the concept of the political which is supposed to be designed in the first place to handle with the problem of co-existence of free and equal individual and collective subjectivities embedded within diverse beliefs, moral orders and socio-political imaginaries. The relatively restricted toleration of faith/religion in the public sphere and political discourse is here the case because he has taken an uncritical stance towards secular public reason and liberal ethics,

both of which in Habermas' account seem given, unquestioned, universally valid and normatively superior. In relation to this but also as an independent point, he separates the state, its agency and structure from the broader public sphere in which religion is just one competing idea of the good. Thus, he restricts the power and place of religion strictly with civil society and socio-cultural area with only limited political significance. By assuming the independent/neutral nature of the state, he comes to give crucial place to the requirement of translation in favour of secular reason but at the expense of religious reasoning. As he excludes contestation, difference and agonism from the political itself, he prioritizes agreement and consensus for the public political life which is actually shaped by the certain idea of the good. This article argues that the relationship between the religious/transcendental and the secular/immanence should remain contested and needs to be interpreted in accordance with the diverse and multiple contexts and worldviews. Therefore, the political is to be redefined, evaluated and reconstituted inconclusively by the contestation of religious and secular ideas. This could provide both religious and secular subjects with the medium and possibility to realize their individuality/universality and collectivity/difference at the same time in their socio-political life-worlds consisting of and without excluding plural and diverse religious or secular identities.

Even if Habermas questions the strict distinction between the religion and the secular by critically engaging with the secularism thesis, he still considers the relationship between the religious/sacred and the secular/profane in a dichotomous and hierarchical way. For example, when he talks about "...distinction between a secular mode of speaking, which requires itself to be generally accessible, and a religious mode of speaking, which depends upon the truths of revelation." (2006a, 257), it appears even ontologically and epistemologically a duality of the religious and the secular. In other words, there is "a 'worldly' domain basically immune from 'the other-worldly' intrusion, a realm of 'immanence' categorically opposed to religious 'transcendence' (Dallmayr, 2012, p. 964). From this "two-worldly" perspective as Dallmayr (2012) rightly calls it, the secular is specifically about humanity by reflecting and stemming from the generic, universal and natural qualities. Its substance and meaning is rationally conceivable, expressible and accessible for everyone and thereby linguistically communicative. However, the religion is particular to believers as its reality depends on the belief, doxa and conviction that are attributed or constituted by believers themselves. Its epistemological and cognitive structure are irrational in some sense because of its unaccessible truth claims and thereby not properly communicative in discursive and reasoning enterprises among the public. Therefore, the religious thought necessitates much more specific and extra work to translate, formulate and articulate itself within the discourse, argument, practice and institutions of the (secular) public life. This priority of the secular/immanence over the religious/transcendence clearly explains the reason why Habermas points out the requirement that "for the religiously attuned citizens he or she self-critically determines the relationship between faith and knowledge from the perspective of a general knowledge of the world." (Habermas, 2006a, p. 259).

Most importantly, while the secular with these whole connotations of humanly, truth-giving, rational, neutral, discursive and communicative could be made public and social in the historical-cultural life-worlds, the religious with the reverse qualities is essentially insufficient and in some sense improper for the collective lives and political sphere. It ultimately lacks the necessary cultural and political contents for the rational constitution of life-worlds. On the contrary the historical and cognitive potentials of the secular have the resources and criteria by which individuals can establish a rational, equal and free political community as the unity of individual and collective self-determination. Likewise, for Habermas, the constitutional state, the democratic

government and the liberal political ethics are seen as the public determinations and the embodiments of the secular in the historical-cultural world through which the religious are to be assessed, categorized and questioned. As he puts it (2006a, p. 253) “the constitution of the liberal state is self-sufficient with regard to its need for legitimation, that is, that it can draw upon the resources of a set of arguments that are independent of religious and metaphysical traditions”. In his thinking, the liberal-democratic state as constituting the public/collective life in a specific formation has its own independent legitimating normative power for the political ethics in general and the ideal political community in particular without requiring any further justification. Indeed, this independent validity status is often considered, defined and even constituted simultaneously through the expense, delegitimation and exclusion of the possible moral, public and political contributions of the religious/transcendence.

Nevertheless, as Dallmayr argues, the religious/transcendence/sacred/other-worldly and the secular/immanence/profane/worldly can not be ultimately and fully separated as they are mutually inclusive and are pre-conditions of possibility for each other. As the etymology of *saeculum* demonstrates, the term “basically refers to the necessary time dimension of human experience- a temporality which inevitably permeates both reason and faith, both worldly cognition and religion (thus undercutting their presumed contrast).” (Dallmayr, 2012, 964). This view counters the idea that there is an epistemological discontinuity, cognitive hierarchy or communicative incommensurability between secular and religious reasonings. Since religious understandings are embedded within lived experience and concrete life-forms, hence its existential dimension with hermeneutical character, their utterance and meanings are accessible, intelligible and public. Therefore, the very requirement of their translation in the public sphere needs to be contested as it is already political, social and ethical contents/concreteness. From this viewpoint, the liberal-democratic public sphere itself reflects a questionable idea of good life with its individualist power and interest maximizing subject. Postsecularity has to be redefined so that religious or non religious subjects with other-regarding virtue ethics work indiscriminately together for social justice (Dallmayr, 2012, pp. 968-973).

5.Ontology and The Political

What is problematic is Habermas' proposition that constructs a direct link and inseparable connection between the secular reason as such and the liberal politics and state in which faith has been given a limited power, defined position and thereby categorically, an uneven status in terms of its epistemological truth claims, normative insights and social-political identification. The proposition assumes a necessary and natural continuity from the secular, public reasoning to the liberal political ethics and the constitutional-democratic state. In other words, Habermas claims that the liberal-democratic state and the secular public sphere, which is in essence the manifestation of a certain moral order and an idea of the good, meets completely the goals that diverse religious and non-religious subjectivities aim to achieve in the political life. The Habermasian proposition restricts the democratic state and the public sphere with a certain moral order, namely rationally justifiable communicative ethics substantiated through the certain idea of deliberative democracy by simultaneously excluding diverse secular imaginations, and religious ethical and political contributions. Consequently, what his idea of the political aims at is the communicative and discursive consensus that is supposed to go beyond contestation, pluralization, agonism and conflict in public communal life. This consensual account of the political, ultimately, can not do justice to diversifying worldviews and life-forms, the fact of which should be considered as the foundational moment of the realm of the political at the first place.

As Mouffe (2006, p. 326) states, “it is a mistake to imagine that there is a single correct, universal way of envisaging liberal democracy”, since the ethical and normative principles which realize the constitutional democratic state vary, multiply and pluralize depending on society embedded within certain worldviews, and hegemonic struggles. Indeed, political interpretations of freedom, justice, democracy and constitutional state have been much pluralized due to diverse lived experiences, sociological forms and institutional structures in the modern West. For example, Honneth (2014) convincingly shows that individual freedom as the normative ideal of modernity has been interpreted and articulated within the three notions of legal, reflexive and social freedom. Each notion of freedom, in turn, offers its own distinct conceptions of justice and political order. Likewise, for Honneth the reality of freedom objectifies itself socio-institutionally in the mediums of personal relationships, the market economy and the democratic will-formation in which individuals recognize each other as legal, moral and social bearers of freedom. In the same vein, Charles Taylor (2004) argues that liberal ideals of individuality, liberty, equality have been substantiated in the modern cultural institutions of the market, civil society and the democratic state. This political interpretation of the community of mutual beneficiaries of equal individuals hinges on, from the beginning, an ontology of beingness in the world animated by certain ideas of moral order and social imaginaries.

This means that Habermas’s notion of the political is just one of the diverse interpretations of freedom, individuality, morality and community embedded within certain life forms, cultural-historical practices and institutional structures in the modern West. But also, more importantly, his idea of the political consisting of public reason, communicative ethics and liberal-democratic state have the imprint of certain ontological presuppositions in its very constitution. Indeed, as Connolly (1995, pp. 1-41) convincingly argues, this is not surprising at all since every political interpretation is necessarily ontological. Put differently, ontopolitical interpretation is essentially a transcendental quality of human life. As thinking and understanding are embedded into a lived ontology, human communal life is experienced and evaluated ethically in the forms of diverse and plural ways. Therefore, for Connolly plurality, diversity and difference need to be considered as the unfounded foundations of the political. Without taking into account the pluralizing, and diversifying constitution and determination of the political, every attempt at fixing the political with a certain ontology, it may make exclusion, disrespect, injustice, violence, domination etc. prevalent among subjects and communities with diverse moral-philosophical worldviews in political life.

This point requires us to take seriously the relationship between ontology and the political. Indeed, ontopolitical has been recently much discussed within the writings of the various authors coming from diverse theoretical lineages (For a detailed discussion Marchart; 2007 and White; 2009). The gist of this ontological turn in political theorizing is that our ethical-political behaviours, experiences, decisions and judgements in the collective life are inseparably connected to our presuppositions and premises on the meaning of our beingness in the world. Ontological investigations, therefore, problematize the attitude that takes for granted the place and significance of our conceptions of Being on the explications/interpretations of subjectivity, morality, sociality and the political. In this sense, it explores the essence, structure and functions of foundations and grounds upon which the political is thought, imagined, actualized and institutionalized in the historico-social world (Vincent; 2004). Details of how ontology is defined and what its relationship with the political in this ontological turn literature is beyond the scope of this article even if these questions have very crucial consequences on political thinking and practice. Nevertheless, it could be helpful to substantiate the issue to some extent. For example, Stephen K. White

(2009, p.811) explicates his weak ontological stance, which grounds his political theorizing, as figures of the self, other and the beyond human, and also as existential universals of language, mortality, natality and the sources of the self. William Connolly (1995, p.17) classifies contemporary political imaginations under the matrix of four basic ontological categories: mastery, attunement, collectivity and individual. While mastery/attunement has to do with the telos or direction of human life in relation to nature and Being, collectivity/individual refers to which one is the primary unit or referent point in acting, thinking, ethics and identity. Furthermore, drawing on postfoundational thought Marchart's political ontology (2007, pp.1-35) consists of essential antagonism leading to hegemonic struggles among political identities for discursive constitution of the social the final ground of which is necessarily absent and contingent.

If Taylor's argument (2011, pp.41 and 56) is taken into consideration thoroughly, i.e. that diversity of beliefs with the aim of achieving their equal and free co-existence in the political community is the foundational normative and political question that modern secularity is supposed to develop a solution, then achieving this goal through certain political/institutional projects should be open to contestation among diverse interpretations. Mouffe's notion of agonism as defining the political can be helpful here since it captures the constituting moment that multiple identities drawing from certain cultural and social life-forms interact, dialogue and struggle with each other over the hegemonic articulation of the ethical-normative ideals (2006, 326). In a similar vein, for Connolly (1995, pp.15-16) the irreducibility and infinity of the contestation in the political realm determine the postsecular public sphere in which secular and religious onto-political interpretations engage with one another in the co-constitution of identity/difference. What needs to be cultivated among these ontopolitical orientations is the ethics of agonistic respect which grounds democratic ethos by providing the terms of conditions for the coexistence of contesting identities with diverse ontopolitical standpoints.

Otherwise crucial intervention with promising significant possibilities, the Habermasian postsecularism, by delimiting the political life, prevents diverse subjects and communities from constructing plural interpretations and imaginations of the ideal political community. It does not envisage the difference sensitive ethical responsibility through which subjects exert on determining themselves as free and equal with particular identities in self-other relationships. Neither does Habermas' notion of the political allow identities with diverse worldviews and life forms to construct plural interpretations of its ontological presuppositions. Nevertheless, by bringing ontology into the political and recognizing the fact of different ontopolitical interpretations in the postsecular public life, it might be possible to appreciate contestation, negotiation and pluralization as constitutional moments of the political as well. This ontology sensitive approach appreciates not just only a consensual moment but also the agonistic and contested dimension of the political. It helps envisaging diverse meanings, interpretations and potentialities already embedded in the very constitution of the political. Thus, subjects with diverse worldviews and beliefs can be in the best place to develop a critical political practice and agency in the postsecular conditions. Consequently, this rethinking of the political as ontology has significant consequences of how increasingly diverse societies in the contemporary world can live together without compromising their fundamental (religious and secular) beliefs that in turn constitute their particular individual and collective identities.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: Istanbul University BAP unit provided financial support for the presentation of the text on which the article is based, as a communiqué at APSA's 2017 annual congress.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: İstanbul Üniversitesi BAP birimi, makalenin yer aldığı metnin APSA'nın 2017 yıllık kongresinde bir tebliğ olarak sunumuna mali destek sağlamıştır.

References/Kaynakça

- Asad, T. (2003). *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford, USA: Stanford University Press.
- Bruce, S. (2002). *God is Dead: Secularization in the West*. Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Bruce, S. (2008). Secularisation and Politics. In Jeffrey Haynes (Ed.), *Routledge Handbook of Religion and Politics* (pp.145–158). London, UK: Routledge.
- Calhoun, C., Juergensmeyer, M., & VanAntwerpen, J. (Eds.) (2011). *Rethinking Secularism*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Casanova, Jose (1994). *Public Religions in the Modern World*. Chicago, USA: Chicago University Press.
- Casanova, J. (2007). Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective. In Peter Beyer&Lori Beaman (Eds.), *Religion, Globalization and Culture* (pp.7—22). Leiden, Holland: Brill.
- Casanova, J. (2008). Public Religions Revisited. In Hent de Vries (Ed.), *Religion: Beyond the Concept* (pp. 101-120). New York, USA: Fordham U.P
- Casanova, J. (2011). The Secular, Secularizations and Secularisms. In Craigh Calhoun, Mark Juergensmeyer&Jonathan VanAntwerpen (Eds.), *Rethinking Secularism* (pp. 54–74). Oxford, UK: Oxford University Press,.
- Connolly, W. E. (1995). *The Ethos of Pluralization*. Minneapolis, USA: University of Minnesota Press.
- Dallmayr, F. (2012). Post-secularity and (global) Politics: a Need for Radical Redefinition. *Review of International Studies*, 38 (5), 963–973. <https://doi.org/10.1017/S0260210512000423>
- De Vries, H., & Lawrence F. S. (Eds.) (2006). *Political Theologies: Public Religions in the Post-Secular World*. New York, USA: Fordham University Press.
- Habermas, Jürgen (1992). *Postmetaphysical Thinking: Philolophical Essays*. Massachusetts, USA: The MIT Press.
- Habermas, Jürgen (2002). *Religion and Rationality: Essays on God, Reason and Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Habermas, J. (2006a). On the Relations between the Secular Liberal State and Religion. In Hent De Vries & Lawrence F. Sullivan (Eds.), *Political Theologies: Public Religions in the Post-Secular World* (pp.251-261). New York, USA: Fordham University Press,
- Habermas, J. (2006b). Religion in the Public Sphere. *European Journal of Philosophy*, 14 (1), 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0378.2006.00241.x>
- Habermas, Jürgen (2008a). Notes on Post-Secular Society. *NPQ*, Fall, 17–29.
- Habermas, Jürgen (2008b). *Between Naturalism and Religion* (Ciaran Cronin, Trans.). Cambridge, UK: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (2010). A Postsecular World Society: On the Philosophical Significance of Postsecular Consciousness and the Multicultural World Society. 1–13. Retrieved from <https://tif.ssrc.org/wp-content/uploads/2010/02/A-Postsecular-World-Society-TIF.pdf> (access date: 20.08.2017).
- Habermas, Jürgen (2011). The Political: The Rational Meaning of a Questionable Inheritance of Political Theology. In Mendiante, Eduardo & Jonathan VanAntwerpen, *The Power of Religion in the Public Sphere* (pp. 15–34). New York, USA: Columbia University Press,
- Honneth, A. (2014). *The Freedom's Right: The Social Foundations of Democratic Life* (Joseph Ganahl, Trans.). Cambridge, UK: Polity Press.
- Hurd, Elizabeth (2008). *The Politics of Secularism in International Relations*. Princeton, USA: Princeton University

Press.

- Marchart, Oliver (2007). *Post-Foundational Political Thought: Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.
- Mendiate, E., & Jonathan VanAntwerpen (Eds.) (2011). *The Power of Religion in the Public Sphere*. New York, USA: Columbia University Press.
- Mouffe, Chantal (2006). Religion, Liberal Democracy and Citizenship”, In Hent De Vries& Lawrence F. Sullivan (Eds.), *Political Theologies: Public Religions in the Post-Secular World* (pp. 318–326). New York: Fordham University Press.
- Rawls, John (2005). *Political Liberalism*. New York, USA: Columbia University Press.
- Taylor, Charles (2004). *Modern Social Imaginaries*. North Caroline, USA: Duke University Press.
- Taylor, C. (2007). *A Secular Age*. Cambridge, USA: Harvard University Press.
- Taylor, C. (2011). Why We Need a Radical Redefinition of Secularism. In Eduardo Mendiate &Jonathan VanAntwerpen(Eds.), *The Power of Religion in the Public Sphere* (pp.34–59). New York: Columbia University Press.
- White, Stephen K. (2009). Violence, Weak Ontology and Late-Modernity. *Political Theory*, 36 (7), 808–816. <https://doi.org/10.1177%2F0090591709345464>.

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Derleme Makalesi / Review Article

Çocuk Yoksulluğuna Sosyolojik Bakış: Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi

Sociological Perspective on Child Poverty: A Critical Literature Review

Fazilet DALFİDAN¹

*Bu çalışma "Çocukların Yoksullukla Başetme Stratejilerinin Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği" adlı doktora tez çalışmasında yapılan literatür taramasının genişletilmiş ve yeniden yorumlanmış halidir.

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü,
Çanakkale, Türkiye

ORCID: F. D. 0000-0002-1129-6164

Corresponding author:

Fazilet DALFİDAN,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Çanakkale, Türkiye
E-mail: fazilet1988@gmail.com;
faziletaldafidan@comu.edu.tr

Submitted: 28.01.2020

Revision Requested: 15.04.2020

Last Revision Received: 23.04.2020

Accepted: 19.05.2020

Published Online: 01.09.2020

Citation: Dalfidan, F. (2020). Çocuk yoksulluğuna sosyolojik bakış: Eleştirel bir literatür değerlendirmesi. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 397-414.
<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0005>

Öz

Bu makalenin sorunsalı sosyolojinin çocuk yoksulluğuna nasıl ve nereden baktığını, diğer bir ifadeyle sorunu ortaya koyuş tarzını anlamaktır. Bunun için alanda hangi yaklaşımların benimsendiği ve hangi temalara yoğunlaşıldığı incelenerek çocuk yoksulluğuna sosyolojik bakışın temel unsurları ve genel karakteri ortaya çıkarılmakta ve literatürdeki eksiklikler, sınırlılıklar, önyargılar tartışılmaktadır. Makalede eleştirel literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Yapısal yaklaşım ve fenomenolojik yaklaşım olmak üzere iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan hareketle bazı sonuçlara ulaşılmıştır: Aile yapısı, ırk/etnisite, mekan/muhit, toplumsal cinsiyet, sosyal harcama/destek uygulamaları gibi etmenlere odaklanan yapısal yaklaşımda çocuk-odaklı araştırma yaklaşımı eksiktir. Ön plana çıkan bir tema olan çocuk bakımında toplumsal cinsiyet boyutunun özellikle dikkate alınması gerekmektedir. Gerek metodolojik sınırlılık ve kısıt – çocuklara-özü istatistiksel veri üretiminin yetersiz olması – gerek sosyal politikanın çocuk yoksulluğunun ayrılmaz bir boyutu olması bakımından sosyal politika alanı ile kurulan ilişkinin niteliği literatür için önem taşımaktadır. Son olarak, Türkiye'deki literatürde istatistiksel veri üretimindeki kısıt ve sınırlılıktan dolayı yapısal yaklaşımı benimseyen makro-yönelimli çalışmaların neredeyse yok denecek kadar az olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, çocuk yoksulluğu, literatür, yapısal yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım

ABSTRACT

The objective of this article is to comprehend how and from which perspective sociology focuses on child poverty and to explore the way it poses the problem. In this context, the article reveals the main contents and general character of sociological perspectives on child poverty and discusses the deficiencies, limitations, and prejudices of the literature through an investigation into which approaches are adopted and which themes are focused on. A critical literature review method was used in the article. Two approaches emerged: the structural and phenomenological approaches. Based on these approaches, some results were obtained.

These were that, within the structural approach, a child-oriented research approach is lacking since the focus is on such factors as family structure, race/ethnicity, space/neighbourhood, gender, social expenditures/support applications. The gender dimension particularly needs to be considered as a prominent theme in childcare. The quality of the relationship with the social policy field is significant for the literature in terms of both social policy as an integral dimension of child poverty as well as methodological limitation and constraint- lack of child-specific statistical data production. Finally, our research concluded that the number of macro-oriented studies that have adopted a structural approach was not high because of the limitation and constraint of statistical data production in the literature in Turkey.

Keywords: Sociology, child poverty, literature, structural approach, phenomenological approach

EXTENDED ABSTRACT

Child poverty has started to draw attention and has been investigated in sociology since the 1990s. There are a number of dynamics that might help articulate the increasing interest in child poverty. These are the approval of the United Nations Convention on the Rights of the Child in 1989, consideration of children as a social category, and high child poverty rates. The objective of this article is to comprehend how and from which perspective sociology focuses on child poverty and to explore the way it poses the problem differently from such disciplines as economics, social policy, psychology and anthropology. This requires taking a look at sociology's way of thinking on the matter – conceptual tools, research methods and questioning ways. Based on this argument, through an examination of which approaches are adopted and which themes are focused on in the field, the basic elements and general character of a sociological view on child poverty were revealed and the deficiencies, limitations and prejudices in the literature were discussed. Thus, the aim of the study was to trace the reflections of a rights-oriented approach to children and to examine the arguments that consider children as a unit of analysis and social actors in the sociology literature. The aim of this literature review is to make a critical comparison rather than present a summary and description of the current literature. Based on classifications that emerged on the basis of significant themes and approaches, in the discussion section, the literature was critically evaluated within the frame of limitations, deficiencies and prejudices from a holistic view.

The literature on child poverty in sociology was classified on the basis of prominent themes and approaches adopted in different studies. The literature includes themes within the framework of two main approaches – the structural approach and the phenomenological approach – and focuses on such themes as well-being, inequality, child care, daily life, social exclusion, child labour, juvenile delinquency, and street children. While the structural approach is mostly adopted in macro-oriented studies using quantitative methods, the phenomenological approach is mostly encountered in micro-oriented studies using qualitative methods. The structural approach has developed as an outcome of the multidimensional approach, which includes material indicators such as income and consumption as well as deprivations in social sphere. This approach reveals multidimensional analyses by considering structural factors that determine child poverty such as employment, family structure, race/ethnicity, space/neighbourhood, gender, social policy. These factors are added to each other in some studies. The phenomenological approach analyses the multidimensional social aspects of the effects and consequences of child poverty on children. In these studies, in which qualitative methods are mostly used, themes such as daily life, child labour, juvenile delinquency, and street children stand out. When compared with the structural approach, they focus more on children through the consideration of children's experiences of poverty as well as their viewpoints.

These studies in the sociology literature provide an insight into child poverty. They show a general acceptance that poverty as a social problem is experienced by children even more deeply than adults.

The literature also reveals a recognition of children as social subjects, but this recognition is partial and relative. Moreover, looking at the prominent approaches and methods used in different studies as a whole, it is obvious that a child-based approach is lacking. Children are regarded as the social subjects of the problem, but they are mostly neglected when it comes to methodology. This lack of a child-focused approach comes to the forefront especially in the structural approach. In these studies, in which quantitative methods are mostly used, since factors such as family structure, space/neighbourhood, race/ethnicity are taken into account, general population and settlement statistics are used instead of child-specific statistics. It seems that child poverty is clearly associated with women's poverty and that both add to the other. Although the gender aspect of child poverty is significant, in studies investigating the theme of childcare, the focus shifts to women instead of children. Thus, women's poverty comes to the forefront more than child poverty. Looking at studies in which the structural approach is adopted, it seems that space/neighbourhood and race/ethnicity are intertwined and examined in relation to each other. This is more common in studies using qualitative methods rather than studies using quantitative methods. In this preference, besides the sociological research tradition, it can be said that opportunities in the production of statistical data are particularly determinative. A consideration of the literature in Turkey reveals that the limitations and constraints in this area are clearly evident; they even affect the determination of the research method, as if the two were inseparable. In our country, the limitations and constraints in the production of statistical data lead to studies that use more qualitative methods. Social policy, which is one of the primary areas that examines child poverty, is added as a context to sociological studies in terms of both methodological constraints and representing a significant dimension of the phenomenon in studies conducted in the field of sociology.

1. Giriş

Çocuk yoksulluğu sosyal politika ve iktisat başta olmak üzere, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi disiplinler tarafından incelenen bir konu ve toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk yoksulluğunun sosyoloji literatüründeki yerinin sosyal politika ve iktisat alanları ile karşılaştırıldığında çeperde kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum sosyolojide çocuğun statüsü ve çocukluğa sosyolojik bakışın bir çıktısıdır. Zira sosyoloji alanındaki yoksulluk çalışmaları çocuklar çoğunlukla dikkate alınmamıştır. Yine de 20.yy.'ın başında ve ortalarında birtakım istisnalar bulunmaktadır. İngiltere'de yoksulluk çalışmalarında çocukların yaşadığı yoksulluk nadiren dikkate alınmış ve somut olarak istatistiklere yansıtılmıştır. Charles Booth'un (1904) *Life and Labour of the People in London* adlı 17 ciltten oluşan sosyolojik çalışmasının ilk serisi olan *Poverty*, Benjamin Seebohm Rowntree'nin (1942) *Poverty and Progress: A Second Social Survey of York* adlı çalışması, Brian Abel-Smith ve Peter Townsend'in (1965) *The Poor and The Poorest* adlı çalışmaları gibi birtakım araştırmalar çocuk yoksulluğunun dinamikleri ve sonuçları ile ilgili istatistiksel veriler sunmaktadır (Ridge, 2002).

Bununla birlikte 1990'lardan itibaren çocuk yoksulluğu sosyolojide tarihsel süreçteki seyrine göre görece daha fazla dikkat çekmeye ve incelenmeye başlamıştır. Çocuk yoksulluğuna yönelik bu ilgiyi belirleyen birtakım dinamikler bulunmaktadır. Bunlar 1989'da *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin kabulü, çocukların toplumsal kategori olarak görülmesi ve yüksek çocuk yoksulluk oranlarıdır. Bourdillion'a (2012, s. 3) göre çocuk yoksulluğuna ilgi çocukların haklarına ilgi ile yakından ilişkilidir. Zira çocuklar sosyalleşmenin nesnelere veya tehdit/tehlike olarak algılanmak yerine Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yarattığı toplumsal ve politik iklimle birlikte artık toplumsal özneler ve aktörler olarak görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla çocukların toplumsal ve resmi statüsünde ortaya çıkan bu değişme, onların sorunlarının diğer bir ifadeyle toplumsal sorunların bir parçası olduklarının kabulüne ve onaylanmasına yol açmıştır. Öztürk'e (2008, s. 18) göre çocukların giderek yetişkinlerden bağımsızlaşan, kendine özgü ihtiyaçları bulunan özel bir toplumsal kategori olarak görüldüğü bu yeni çocukluk anlayışı yoksulluğun çocukluk dönemi özelinde incelenmesine, dolayısıyla çocuk yoksulluğu kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğu oranlarının yüksek olması bu alandaki araştırmaların artmasında etkili olmuştur (Metin, 2015, s. 169). Yoksullukla mücadelede diğer demografik gruplarda (yaşlılarda ve yetişkinlerde) başarı sağlanırken, pek çok ülkede çocuk yoksulluğunun azaltılmasında başarısız olunmuştur (Dayıoğlu, 2007, s. 83—84). Yaşlılar arasında yoksulluğun azaltılması savaş sonrası refah devletlerinin büyük başarı hikayelerinden biri iken, son 20 yılda endüstrileşmiş birçok ülkede (OECD ülkelerinde) 1980'lerde ve 1990'ların başlarında çocuk yoksulluğunun yeniden ortaya çıktığı ve görece yoksulluk içinde yaşayan çocukların oranının arttığı görülmektedir (Bradbury ve Jantti, 1999, s. 2; Ridge, 2002, s. 19; Metin, 2015, s. 169). 1989'da UNICEF'in '*Dünya Çocuklarının Durumu (State of the World's Children)*' adlı raporunda uluslararası ekonomi ve çocukların yaşamı arasındaki ilişkiyi sorgulamış ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik krizin bedelini en çok çocukların ödediğini ileri sürmüştür (Qvortrup, 1997, s. 92). Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinin daha derin veya şiddetli oluşu; ayrıca çocukların yoksulluğu algılayışının yetişkinlerden farklı oluşu çocuk yoksulluğunun ayrı inceleme alanı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Metin, 2015, s. 167—168; Gürses, 2013, s. 371). Yukarıda bahsedilen toplumsal, ekonomik, tarihsel ve politik dinamikler çocuk yoksulluğunun diğer disiplinlerle birlikte belirgin olmamakla birlikte zamanla sosyolojide tartışılmasına yol açmıştır.

Çocuk yoksulluğunun nasıl tanımlanabileceği hususunda çoğunlukla Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (*United Nations International Children's Emergency Fund-UNICEF*)

tanımlaması ön plana çıkmaktadır. Çocuklar yoksulluğu çok boyutlu (zihinsel, fiziksel ve duygusal) olarak yaşadıklarından dolayı çocuk yoksulluğu tanımlamasını düşük hane halkı geliri veya düşük tüketim düzeyi gibi geleneksel kavramsallaştırmaların ötesinde genişletmek ve daha kapsamlı hale getirmek gerekmektedir (Unicef, 2004, s. 16). Bu bağlamda UNICEF ‘*Dünya Çocuklarının Durumu 2005 (The State of the World’s Children 2005)*’ adlı raporunda çocuk yoksulluğunun şöyle tanımlanmasını önermektedir:

“Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta potansiyellerini tam olarak gerçekleştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılmamaktadırlar” (Unicef, 2004, s. 18).

Bu literatür değerlendirmesinin sunduğu perspektiften hareketle, sosyolojik bir bakışla tanımlama yapmak gerekirse, çocuk yoksulluğu, çocukların yoksulluğu ihtiyaçların, kaynakların dağılımının ve toplumsal mekanların ayrılığından kaynakları olarak *yetişkinlerden* ve toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite ve mekan/muhit gibi yapısal etmenlerin eklememesiyle *akranlarından* farklı; fakat aynı zamanda onlarla karşılıklı etkileşim içinde *-ilişkisel olarak-* deneyimlemesi sonucu ortaya çıkan görelî -çok boyutlu ve çeşitlenen- yoksunluk görünümünün toplamıdır.

Bu makalenin sorunsalı çocuk yoksulluğu üzerine çalışan iktisat, sosyal politika ve psikoloji, antropoloji gibi disiplinlerden farklı olarak sosyolojinin bu toplumsal soruna nasıl ve nereden baktığını, diğer bir ifadeyle sorunu ortaya koyuş tarzını anlamaktır. Bu sosyolojinin konu üzerine düşünme biçimine -kavramsal araçlarına, araştırma metodlarına ve soru sorma tarzlarına- bakmayı gerektirmektedir. Bu bakış toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite, mekan/muhit gibi önemli sosyolojik yapısal etmenlerin olguya ilişkisi; konu ile ilgili sosyal bilim literatüründeki hangi kavramsal araçların (iyi olma hali, çocuk bakımı, eşitsizlik, toplumsal dışlanma vb.) ve araştırma metodlarının (çok boyutlu yaklaşım) sosyolojide kullanıldığı; çocuk yoksulluğunun çeşitlenen veya farklılaşan görünümünün neler olduğu hakkında tespitlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Buradan hareketle, alanda hangi yaklaşımların benimsendiği ve hangi temalara yoğunlaşıldığı incelenerek çocuk yoksulluğuna sosyolojik bakışın temel unsurları ve genel karakteri ortaya çıkarılmakta; literatürdeki eksiklikler, sınırlılıklar ve önyargılar tartışılmaktadır. Böylece sosyal bilimlerde ayrı bir araştırma alanı olarak ortaya çıkan çocuk yoksulluğunun temel dinamikleri olan *çocuklara hak-odaklı yaklaşımın* ve *çocukların analiz birimi ve toplumsal aktörler olarak görülmesi* argümanlarının sosyoloji literatüründeki yansımalarının izini sürmek amaçlanmaktadır. Yapılan tespit ve yorumlamalarla ilgili literatüre yapılacak katkılarda ihtiyaçların neler olduğu hakkında bir bakış sunulmaya çalışılmıştır.

1.1. Çalışmanın Yöntemi

Bu literatür değerlendirmesi eleştirel bir yaklaşıma sahiptir. Eleştirel literatür değerlendirmesi betimsel olmanın ötesinde özgün ve analitiktir. O kaynakların doğru seçilmesine ve fikirlerin/araştırmaların eleştirel bir şekilde karşılaştırılmasına dayanmaktadır (Jesson ve Lacey, 2006, s. 142). Bu değerlendirme analitik ve sistematik bir karakter taşımaktadır, zira sosyal bilimlerin alanındaki ulusal ve uluslararası birtakım elektronik veri tabanları kullanılarak yürütülmüştür. Bunlar hem elektronik dergi, kitap hem tez veri tabanlarını kapsamaktadır. Temel olarak tezler için Proquest ve Yök Tez veritabanları, dergiler ve kitaplar için Web of Science, Jstor, Springer, Wiley, EbscoHost, Taylor & Francis, Tübitak-Ulakbim (Dergipark), Google Scholar gibi veri tabanları kullanılmıştır. Bu elektronik veri tabanlarında ‘çocuk yoksulluğu’, ‘sosyoloji’, ‘çocuk(lar)’, ‘çocukluk’, ‘yoksulluk’, ‘düşük gelir’ gibi anahtar kelimelerle aramalar gerçekleştirilmiştir. Aramalar netice-

sinde makale, kitap, tez, proje ve araştırma raporlarından oluşan bir literatür elde edilmiştir. İlgili literatürde tespit edilen çalışmalar gözden geçirilerek ele alınan temalar ve benimsenen yaklaşımlar temelinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma yapılırken kaynak türü (Türkçe/İngilizce) ve araştırma yöntemleri (nicel/nitel) dikkate alınmıştır. Kaynak türünü dikkate almak Türkçe literatürü İngilizce literatür ile karşılaştırarak farklılaştığı yönleri ortaya çıkarmaya imkân sağlamıştır. Araştırma yöntemlerini dikkate almak ise yaklaşımların sınıflandırılmasında yönlendirici ve belirleyici olmuştur. Bu değerlendirme aynı zamanda alandaki mevcut fikir ve araştırmaların eleştirel bir karşılaştırmasını yapmaktadır, zira mevcut literatürdeki bilginin özetlenmesi ve betimlenmesi dışında eleştirel bir yaklaşım benimsenmiştir. Literatürün eleştirel olarak değerlendirilmesi herhangi bir literatür çalışmasının en önemli bileşenidir (Merriam, 2013, s. 75). Eleştirel yaklaşım zemininde Jesson ve Lacey'in (2006, s. 140) ifade ettiği gibi literatürdeki sınırlılıklar, eksiklikler ve önyargılara işaret edilerek bir sentez yapılmıştır. Önemli temalar ve yaklaşımlar temelinde ortaya çıkan sınıflandırmadan hareketle, literatür tartışma kısmında bütüncül bir bakış açısıyla sınırlılıklar, eksiklikler ve önyargılar çerçevesinde eleştirel olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle literatürün güçlü ve zayıf yönlerinin açığa çıkarılması yönünde bir adım atılmıştır (Merriam, 2013, s. 75). Ayrıca bu değerlendirmede Creswell'in (2016, s. 31) belirttiği gibi eleştirel ve bütünlendirici olması yanında literatür taramasının temalar arasında köprü kurucu ve merkezi sorunları tanımlayıcı bir şekilde yapılandırılmasına dikkat edilmiştir.

Bu makale analitik ve sistematik bir literatür taraması sonucunda ön plana çıkan temaları ve benimsenen yaklaşımları kapsayan sınıflandırma ve mevcut literatürdeki sınırlılıkların, eksikliklerin ve önyargıların tartışıldığı eleştirel değerlendirme olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

2. Bulgular: Literatürün Sınıflandırılması

Sosyolojideki çocuk yoksulluğu literatürü, çalışmalarda ön plana çıkan temalar ve benimsenen yaklaşımlar temelinde sınıflandırılmıştır. Çalışmalar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, literatürün *yapısal yaklaşım* ve *fenomenolojik yaklaşım* olmak üzere 2 temel yaklaşım ve *iyi olma hali*, *eşitsizlik*, *çocuk bakımı*, *gündelik yaşam*, *toplumsal dışlanma*, *çocuk işçiliği*, *çocuk suçluluğu*, *sokak çocukları* gibi temalar çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Yapısal yaklaşım çoğunlukla nicel yöntemin kullanıldığı makro yönelimli çalışmalarda benimsenirken, fenomenolojik yaklaşım çoğunlukla nitel yöntemin kullanıldığı mikro yönelimli çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bazen kullanılan yöntem bakımından istisnai durumların ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin yapısal yaklaşımın benimsendiği çocuk bakımı çalışmalarında aynı zamanda nitel yöntemin kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla herhangi bir yaklaşıma analitik ve kesin olarak salt belirli bir yöntemi atfetmek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Burada vurgulanan şey, yaklaşımların sıklıkla hangi yöntemle çalışır halde olduğunu göstermektir.

2.1. Yapısal Yaklaşım

Çocuk yoksulluğu literatüründe gelir-odaklı yaklaşım eleştirisi temelinde yapılan çalışmalar, çocuk yoksulluğu tanımlamaları ve ölçümlerinin sorunlu olduğu, dolayısıyla alternatif tanımların ve yaklaşımların ve kimin yoksul olduğunun irdelenmesinin gerekliliğine değinmektedir¹. Bu

1 Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde *tek boyutlu (gelir-odaklı) yaklaşımlar* ve *çok boyutlu (ihtiyaç ve hak-odaklı) yaklaşımlar* olmak üzere temel iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır (Dalfidan, 2019, s. 54). Çocuk yoksulluğu tanımlamaları ve ölçümlerinde benimsenen en yaygın yaklaşım gelir-odaklı yaklaşımdır (Delamonica, Minujin, Davidziuk, Edward, ve Gonzalez, 2006, s. 3; Minujin, Delamonica, Gonzalez ve Davidziuk, 2005, s.3). Hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerde on yıllardır bu yaklaşım kullanılmaktadır.

eleştirel yaklaşımdan hareketle, gelir-odaklı yaklaşım yerine yoksulluk ve dezavantajın çok boyutlu oluşumlarına odaklanma eğilimi sosyoloji literatüründe karşılık bulmuştur. Çok boyutlu yaklaşım gelir ve tüketim gibi maddi göstergelerin yanında sosyal alandaki yoksunlukları kapsamına almaktadır². *Yapısal yaklaşım*, bu çok boyutlu yaklaşımın bir çıktısı olarak gelişmiştir. Bu yaklaşım *istihdam, aile yapısı, ırk/etnisite, mekan/muhit, toplumsal cinsiyet, sosyal politika* gibi çocuk yoksulluğunu belirleyen yapısal etmenleri dikkate alarak çok boyutlu analizler ortaya koymaktadır. Bazı çalışmalarda bu etmenler birbirine eklenmektedir. Örneğin aile yapısı ve istihdam, aile yapısı ve sosyal politika, sosyal politika ve toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite ve mekan, ırk/etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi etmenler birlikte analize dahil edilmektedir. Böylelikle çok boyutlu, karşılaştırmalı ve kapsamlı bir analiz yapmak mümkün olmaktadır. Yapısal yaklaşıma çoğunlukla *iyi olma hali, çocuk bakımı, eşitsizlik, toplumsal dışlanma* gibi temaların ön plana çıktığı çalışmalarda rastlanmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesi girişimlerinin ürünüdür. Çocukların iyi olma hali bağlamında yapılan çalışmalar gelir-odaklı, maddi yoksunluk bakış açısından çocukların yaşamlarını etkileyen çok boyutlu etmenlerin daha kapsamlı anlaşılmasına odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, onlar çocuğun gelişimini ve haklarını içine alan daha kapsamlı bir çerçeveye yerleştirilmektedir. Bu çalışmalarda çocukların şimdiki yaşamına ve onların gelişim süreçlerine ve gelecek yaşam şanslarına odaklanılmaktadır (Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2006, s. 1, 9; White, Leavy ve Masters, 2003, s. 5).

Çocuğun iyi olma halini inceleyen çalışmalar aynı zamanda çocuk yoksulluğunun çok boyutlu tanımı ve ölçümlerini kapsamaktadır. Bu çalışmalar aile yapısı, ırk/etnisite, istihdam, sosyal destek ve harcamalar (sosyal politika uygulamaları), sosyal çevre gibi yapısal etmenlerin çocukların (mutlak ve göreceli) iyi olma hali üzerindeki etkilerini incelemiştir. Onlar bu yapısal etmenlerden hangilerinin çocuk yoksulluğu üzerinde daha belirleyici olduğuna dair –bazen tarihsel sürecin (boylamsal) bazen ülkelerin dahil olduğu- karşılaştırmalara; yapısal etmenlerin çocuğun iyi olma hali üzerindeki sonuçlarının heterojen niteliğine, yani farklılaşma eğilimlerine yer

Gelir-odaklı yaklaşımın benimsendiği çocuk yoksulluğu ölçümleri hem ulusal hem uluslararası düzeyde çocuk yoksulluğunun yaygınlığını ve dağılımını vurgulayarak, öncelikle gelir, tüketim ve temel hizmetlere erişim gibi ölçülebilir göstergelere odaklanmaktadır. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu çocukların yaşadıkları hanenin geliri veya tüketimi incelenerek ölçülmektedir (Mc Donald, 2008, s. 2; Tekola-Gebru, 2009, s. 12). Gelir-odaklı yaklaşım, yoksulluğun belirlenmesi ve ölçülmesinde uluslararası kalkınma ajansları tarafından kullanılan en yaygın yöntemdir (Delamonica ve ark., 2006, s. 31–32). Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (*Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD*), Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (*European Union Statistical Office-EUROSTAT*) gibi uluslararası kuruluşlar gelir-odaklı yaklaşımı benimsemektedir (Dalfidan, 2019, s. 59). Bunlar göreceli gelir standartını (örn. ortalama ya da medyan hane gelirinin yarısı) kullanarak endüstrileşmiş ülkelerdeki çocuk yoksulluğuna dair karşılaştırmalar yapmaktadır (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton ve Townsend, 2003, s. 29). Diğer taraftan hane yapısı, cinsiyet ve yaşı yeterince dikkate alınması; çocukların ihtiyaçlarının yetişkinlerden farklılaşmasını ve temel hizmetlere erişim ve oyun alanları gibi gelir dışı alanları göz ardı etmesinden dolayı bu yaklaşımın sınırlı ve yetersiz olduğu kabul edilmiştir (Delamonica ve ark., 2006, s. 3–4; Roelen ve Gassman, 2008, s. 11).

- 2 Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde benimsenen çok boyutlu yaklaşım, gelir veya tüketim düzeyleri yerine temel ihtiyaçlar ve haklara odaklanmaktadır. Bu yaklaşım temel hizmetlere erişim gibi maddi yoksulluğun göstergeleri yanında, özgüven ve psikolojik gelişimi etkileyen ayrımcılık ve dışlanma ile ilişkili konuları merkeze almaktadır (Delamonica ve ark., 2006, s. 4–5; Minujin, Delamonica, Davidziuk ve Gonzalez, 2006, s. 485). Çok boyutlu yaklaşımın temel ögesi yoksunluk ölçütüdür (Roelen ve Gassman, 2008, s. 14). Yoksunluk ölçütü gözlemlenebilir ve ispat edilebilir dezavantajları göz önünde bulundurmaktadır (Minujin ve ark., 2005, s. 9). Yoksunluk ölçütleri, çocuk iyi olma hali indeksleri, bütüncül çocuk yoksulluğu ölçütleri gibi çocuk yoksulluğunu tanımlama ve ölçme araçları çok boyutlu yaklaşımı yansıtmaktadır (örnekler için bkz. Gordon ve ark., 2003; Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2007; Land, Lamb ve Kahler-Mustillo, 2001; Bourdillon, 2012). UNICEF, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme-UNDP*) ve Çocukluk Yoksulluğu Araştırma ve Politika Merkezi (*The Childhood Poverty Research and Policy Center-CHIP*) gibi uluslararası organizasyonlar bu yaklaşımı benimsemektedir (Dalfidan, 2019, s. 62).

vermişlerdir (Davidson, 2007; Lichter, 1997; Lichter ve Crowley, 2004; Lichter ve Eggebeen, 1992; Magadi, 2010; Daoud, Halleröd ve Guha-Sapir, 2016; Lindsey, 2009).

Sosyologlar çocukların yoksulluğunu anlamak için yaş veya eğitim düzeyi gibi bireysel özellikler yerine ırksal/etnik yerleşim ayrımı (mekan/muhit) veya cinsiyet temelli mesleki ayrım gibi yapısal etmenlere odaklanmışlardır (Pearce, 2007, s. xiv). Çocuk bakımını inceleyen çalışmalarda özellikle toplumsal cinsiyet ve sosyal politikanın yapısal etmenler olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Yoksul ailelerin, özellikle kadınların karşılaştıkları çocuk bakımı konularına odaklanan bu çalışmalar, annenin evli veya bekar olmasının çocuk bakımı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Zira bu konu yoksulluk bağlamında ailenin geçimi için çalışmak zorunda olan kadınlar açısından daha önemli bir mesele halini almaktadır. Dolayısıyla bu çalışmalarda genellikle aile yapısı özellikle annenin tek ebeveyn olduğu aile yapısı başlıca değişken olarak çocuk bakımını belirlemektedir. Ayrıca onların bazılarında sosyal politika uygulamaları ile çocuk bakımı ilişkisi temelinde çocuk bakım kalitesi, kaliteli çocuk bakım ihtiyacına yönelik artan talepler ve sunulan hizmetlerdeki sorunlar ve eksiklikler gündeme getirilmiştir (Barnes ve Bynum, 2007; Firestone, 2007; Figueira-McDonoug, 2007; Scott, 2007; Kelly, 2007; Baker, 2002). Bu çalışmalarda nicel (Firestone, 2007); nitel (Scott, 2007; Kelly, 2007) ve karma (Baker, 2007; Barnes ve Bynum, 2007) araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Firestone, 1990 ABD nüfus sayım verilerinden hareketle 18 yaş ve üzeri kadın ve erkekle telefon anketi yaparak çalışmasını gerçekleştirmiştir. Scott, hizmet kurumlarının desteğiyle engelli çocuklarının bakımıyla ilgilenen 20 aileyle görüşmüştür. Kelly, 2000-2001 yılları arasında kırsal alanda yaşayan, düşük gelirli işte çalışan ve çocuk bakımını üstlenen Latin kökenli 33 anne ile derinlemesine ve açık-uçlu görüşmeler gerçekleştirmiştir. Baker, gelir desteği alan 244 anne ile anket, 14 yönetici ile görüşme ve odak grup yapmıştır. Barnes ve Bynum, Kent Eşitsizlik Araştırması (1992-1994)'nın alt örnekleme ve ulusal hanehalkı örnekleme dayanan veri tabanlarını kullanmanın yanında 18-65 yaş aralığındaki yoksul ve yoksul olmayan, kadın ve erkek, 5 farklı ırksal/etnik grup ile görüşmeler yapmışlardır. Figueira-McDonoug, Scott, Baker ve Bostic'in (2016) çalışmalarının aynı zamanda sosyal politika boyutu bulunmaktadır. Pearce'e (2007, s. xv) göre bu çalışmalar düşük maliyetli, yeterli ve kaliteli çocuk bakım sistemi eksikliğinin aileleri çocuklarının bakımlarını kendilerinin üstlenmesi veya sorunlu çocuk bakım hizmetlerini kullanma arasında seçim yapmaya nasıl mecbur ettiğini göstermiştir. Dolayısıyla çocuk bakımı meselesi çocuk yoksulluğu çalışmalarında anlaşılması gereken bağlamın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk yoksulluğunu belirleyen yapısal etmenler arasında mekan/muhit ön plana çıkan bağlamlardan biridir. Muhit yoksulluğu bağlamında çocuk yoksulluğuna veya muhitin ve topluluğun çocuklar üzerine etkilerine ilginin William Julius Wilson'ın (1987) *The Truly Disadvantaged* çalışması³ ile geliştiğinin düşünülmektedir (Jencks ve Mayer, 1990; Sampson, Morenoff ve Gannon-Rowley, 2002; Gephart, 1997, s. 5). 1990'lar boyunca geleneksel yoksulluk araştırmalarının ötesinde muhitteki toplumsal süreçlerin çocukların iyi olma halini nasıl etkilediği ölçmeye ve kuramsallaştırmaya başlanmıştır⁴ (Sampson ve ark., 2002, s. 447). Fakat sosyolojide böyle bir eğilimden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Zira Timberlake ve Michael'e (2007, s. 137) göre Wilson'un bu çalışması çocuk iyi olma hali üzerine muhit bağlamının etkilerini araş-

3 Wilson 1970'lerde kentteki endüstrisizleşme ve kent içi mahallelerden orta sınıf siyahilerin göç etmesinin kentin siyah mahallerinde yoksulluğun yoğunlaşmasına yol açtığını ileri sürmüştür. Ona göre bu eğilimler çocukların sosyalleşmelerini olumsuz yönde etkilemiştir (Timberlake ve Michael, 2007: 137).

4 Örneğin J. Brooks Gunn, G. J. Duncan ve J. L. Aber'in editörlüğünü yaptığı *Neighborhood Poverty: Context and Consequences for Children* adlı derleme kitap psikoloji alanından isimlerin çalışmalarına yer vermiştir.

tırmaya zemin hazırlamış olmasına rağmen onun çalışması nadiren çocukların yoksulluğu analizlerine uygulanmıştır. St. John ve Miller'in (1995) *The Exposure of Black and Hispanic Children to Urban Ghettos* adlı çalışmaları gibi istisnalar dışında önceki çalışmalar açıkça çocukların muhit yoksulluğuna maruz kalmasına odaklanmamıştır. Onlar bu çalışmalarında 1980'ler boyunca siyahi ve hispanik çocukların kent gettolarında maruz kaldıkları değişimleri incelemiştir. Başka bir deyişle, muhit yoksulluğuna uç düzeylerde maruz kalma çocuklar üzerinde birçok olumsuz sonuçlara yol açmasına rağmen hiçbir çalışma bunu kapsamlı bir şekilde incelememiştir. Önceki çalışmalar bütün nüfusa dair eğilimleri ortaya koymuştur, fakat hiçbir çalışma ayrı bir şekilde çocuklara dair eğilimleri sunmamıştır (Wagmiller, 2007, s. 163). Yine de daha yakın dönemde baktığımızda mekanın/muhitin çocuk yoksulluğu üzerindeki etkilerini inceleyen birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Çocuk yoksulluğuna mekanın etkisi literatürde muhit koşulları ve topluluk yaşamı çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışmalarda çocuk yoksulluğunun mekan, aile ve sosyal çevre (sosyal sermaye ve sosyal ağlar), topluluğun/toplumsal grupların sosyal yapısı ile karmaşık ilişkisinin nasıl şekillendiği ve sonuçlarının neler olduğu; bu etmenlerde ortaya çıkan değişikliklerin çocuk yoksulluğu üzerindeki etkilerinin neler olduğu gibi konulara odaklanılmıştır (Voss, Long, Hammer ve Friedman, 2006; Ferris, 2006; McCarty, 2016; McCarty, 2014; Albanese, 2010; Hango, 2003; Timberlake ve Michael, 2007; Wagmiller, 2007).

İrkin/etnisitenin çocuk yoksulluğu üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara baktığımızda, çoğunlukla muhit etkisi ile birbirine eklemledikleri görülmektedir. Bazı sosyologlar arasında çocuk yoksulluğunu belirleyen etmeni -özellikle ırk/etnisite ve toplumsal sınıf aracılığıyla- anlamak için mekan bağlamında muhit yoksulluğuna odaklanmak artan bir eğilim göstermiştir (Timberlake ve Michael, 2007, s. 137). Onlar çocuk yoksulluğunun nasıl deneyimlendiği yanında topluluk içinde veya muhitte nasıl ortaya çıktığı ve sürdürüldüğü üzerine yoğunlaşmışlardır. Çocuk yoksulluğu analizi ırkın/etnisitenin toplumsal grupların her birinde çocukların deneyimlerini, dinamiklerini ve onların yoksulluklarını nasıl etkilediğini göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü yapılan çalışmalar çocuklar arasında yoksulluğun belirli irksal ve etnik gruplarda, özellikle Afrika kökenli Amerikalı ve Hispanik arasında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar daha yüksek yoksulluk oranlarının çocukları nasıl etkilediği ve bu etkilerin gruplar aracılığıyla nasıl farklılaştığı hakkında yeni kavrayışlar sağlamıştır. Bu yüzden yoksul çocukların büyüdükleri gerek kentsel gerek metropol olmayan topluluk türlerinin, yani sosyal ekolojilerinin detaylı bir betimlemesini yapan Timberlake ve Michael (2007) ve Wagmiller (2007) irksal/etnik ayrışmanın dezavantajlı topluluklar yaratarak nasıl yoksulun heterojen karakterini pekiştirdiği, yani yoksulluğun etnik/irksal topluluklar arasında arasında nasıl farklılaştığı üzerinde durmuşlardır (Pearce, 2007, s. xix). Ayrıca Timberlake (2003) irksal eşitsizliğin çocukların yaşadığı muhitin sosyoekonomik statüsünde ne ölçüde var olduğunu; bu eşitsizliğin ne ölçüde hane özelliklerine, yerleşim ayrımcılığına ve metropol alan özelliklerine atfedebileceğini incelemiştir. Ayrıca çocuk bakımı konusunda temel olarak toplumsal cinsiyet bağlamını ele aldıkları çalışmalarında Firestone (2007) ve Davidson (2007) çocuk yoksulluğunda ırk/etnisite aracılığıyla ortaya çıkan farklılıklara değinmişlerdir. Pearce (2007, s. xx)'a göre bu çalışmalar irksal/etnik ayrışmanın ve ayrımcılığın çocuk yoksulluğuna nasıl katkı sağladığı hakkında yenilenen bir dikkat gerektiğini ileri sürmektedirler (Pearce, 2007, s. xx). Ayrıca Irving (2013) yoksul çocukların yardım programlarına katılımı, eğitim ve sağlıklarında ırk/etnisite farklılıklarının etkileri olup olmadığını incelemiştir.

Mekan/muhit ve ırk/etnisite bağlamında yapılan çocuk yoksulluğu çalışmalarında çoğunlukla nicel yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Onların neredeyse tamamı ABD Sayım Bürosu (*US Bureau of the Census*) tarafından sağlanan veri tabanlarını kullanılarak boylamsal veya kesitsel

araştırmalar olarak gerçekleştirilmiştir (Timberlake ve Michael, 2007; Irving, 2013; Ferris, 2006; Hango, 2003; Wagsmiller, 2007; Voss ve ark., 2006; St. John ve Miller, 1995). ABD Sayım Bürosu bu çalışmalara imkân sağlayan önemli bir veri kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan bu bize çocuklara-özgü istatistikler üretmek yerine genel nüfus ve yerleşim istatistiklerinin kullanıldığını göstermektedir ki sosyoloji literatüründeki çocuk-odaklı anlayışın eksikliğinin kanıtlarından biridir.

2.2. Fenomenolojik Yaklaşım

Yapısal yaklaşım çocuk yoksulluğunu belirleyen yapısal etmenlerin çok boyutlu karakteri üzerinden bir analiz yürütürken, fenomenolojik yaklaşım çocuk yoksulluğunun çocuklar üzerindeki etkileri ve sonuçlarının çok boyutlu toplumsal görünümü üzerinden bir analiz gerçekleştirmektedir. Çoğunlukla nitel yöntemin kullanıldığı bu çalışmalarda *gündelik yaşam, sokak çocukları, çocuk işçiliği, çocuk suçluluğu* gibi temaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu çalışmalar çocukların yoksulluk deneyimlerini ve bakış açılarını dikkate alarak odağa çocuğu yerleştirmektedir. Gündelik yaşamın incelendiği çalışmalarda çocukların yoksulluğu deneyimlemesi görece daha hafif biçimlerde gözlemlenirken, sokak çocukları, çocuk işçiliği ve çocuk suçluluğu gibi temalar çocukların yoksulluğu deneyimlemesinin daha ağır ve şiddetli biçimlerde ortaya çıkan görünümüdür. Tekola Gebru'ya (2009: 26) göre gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul çocukların yaşamları üzerine yapılan çalışmalarda çocuk işçiliği, sokakta yaşama gibi temalar ön plana çıkmaktadır. Bu temalar çoğunlukla antropoloji alanındaki çalışmalarda karşımıza çıkmakla birlikte, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin sosyoloji çalışmalarında yer almaktadır.

1990'lı yılların sonlarına doğru sosyal bilim literatüründe sayıları az olmakla birlikte çocuk yoksulluğu üzerine çocuk-odaklı çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Çocukları merkeze koyan bu çalışmalar onların tutum ve davranışlarının incelenebildiği metotları açıklamışlar; onların yoksulluğun etkilerinin belirlemesi üzerine odaklanmışlar, onların yoksulluk deneyimlerinin nitel yöntemle çalışmanın mümkün ve önemli olduğunu belirtmişlerdir (Attree, 2004, s. 679; Hoek, 2005, s. 6). Çalışmaların çoğu çocukların 'toplumsal aktörler' (faillik ve kendi bakış açıları ile aktif özneler) ve (geleceğin yetişkinleri olmanın yanında) şundaki 'insanlar' olarak kavramsallaştırıldığı 'yeni sosyal çocukluk çalışmaları'nın teorik ve metodolojik varsayımlarını kullanmaktadır (Tekola Gebru, 2009, s. 19). Kısacası çocuk-odaklı çalışmalar gerek yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerini gerek yoksulluğun deneyimlenmesi bakımından metodolojik olarak çocukların kendilerinin fikirlerini ve bakış açılarını dikkate almaktadır. Bu yaklaşım daha çok İngiltere'de özellikle sosyal politika/sosyal hizmet alanında yapılan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır⁵. Sosyal bilim literatüründe son 10 yıldır gelişmekte olan bu yaklaşım, sosyolojinin çocuk yoksulluğuna yaklaşımlarında henüz karşılık bulduğu söylenemez. Yine de bu yaklaşım doğrultusunda yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Onlar daha çok gündelik yaşam bağlamında çocukların yoksulluğu farklı boyutlarda nasıl deneyimlediği, yoksul çocukların yoksulluğu yaşama biçimlerinin neler olduğu, yoksulluğu gündelik hayatlarında nasıl inşa ettikleri ve yorumladıkları/anlamlandırdıkları, yoksulluğa nasıl başettikleri, yoksulluğun çocukların gündelik yaşamdaki toplumsal ilişkilerini nasıl etkilediği üzerinedir (Morrow ve Pells, 2012; Hoek, 2005; Kahraman ve Sallan Gül, 2015; Gürses, 2014; Doğan, 2011; Akıllı ve Dirikoç, 2017; Dalfidan 2019). Morrow ve Pells (2012) ve Kahraman ve Sallan Gül (2015)'in çalışmaları nicel ve nitel verilerin birlikte kullanıldığı karma yöntemi benimserken, diğer çalışmalar nitel yöntemi kullanmıştır. Bu çalışmaların bazılarında hem çocukla-

5 Bknz. Attree, 2004, Attree, 2006, Redmond, 2008.

rın hem ebeveynlerin görüşleri ve bakış açıları dikkate alınırken (Kahraman ve Sallangül, 2015; Doğan, 201; Akıllı ve Dirikoç, 2017), diğerlerinde sadece çocukların görüşlerinin ve bakış açıları- nın dikkate alınarak çocuk-odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir (Gürses, 2014; Hoek, 2005; Dalfi- dan 2019). Gündelik yaşam bağlamının ön plana çıktığı ülkemizde yapılan çocuk yoksulluğu ça- lışmaları, kamu kurum ve kuruluşlarının sağladığı sosyal ve ekonomik destek kapsamında yer alan çocukları kapsamaktadır. Başka bir deyişle çocukların yoksulluğu gündelik yaşamda nasıl deneyimlediklerinin incelenmesinde çalışma grubunun tespiti sosyal ve ekonomik destek alan ço- cuklardan hareketle yapılmaktadır. Devlet desteği alan bu yoksul çocuk grupları dışında yoksullu- ğu daha derinden ve daha zor koşullarda deneyimleyen çocuklar vardır ki onlar çalışmak, sokakta yaşamak veya suç işlemek zorunda kalmaktadırlar. İşte bu yoksul çocuk grubu çocuk yoksulluğu- nun araştırılmasında sosyolojinin ilgi alanına girmektedir.

Bu temalar Tekola Gebru'ya (2009, s. 26) göre gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul çocukların yaşamları üzerine yapılan nitel ve etnografik çalışmalarda ön plana çıkmaktadır. Bu temaların incelendiği çalışmaların çalışma sahalarına baktığımızda bunu görmekteyiz. Şili, İran, Nijerya, Hindistan, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sokak çocuklarının durumu (demografileri toplumsal, psikolojik ve fiziksel eğilimleri), çocuk işçiliğinin durumu (çalışma düzeyleri ve et- menleri) gibi konulara odaklanılmaktadır (Obioha, 2009; Salazar, 2000; Rahbari, 2016; Morrow ve Vennam, 2012). Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğunun çalışıldığı bağlamla Türki- ye'deki bağlam birbiri ile örtüşmektedir. Bu çalışmalar sokak çocuklarının topluma kazandırıl- masına yönelik yoksulluk yönetim politikaları, çocuk işçiliğinde ailenin rolü, çocuk suçluluğu, sokakta çalışan çocukların sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri, sokakta çalışma nedenle- ri ve sokakta karşılaşılan riskler, bu üç temanın birlikte ortaya çıktığı durumlar üzerine odaklan- maktadır (Işık, 2007; Kılıç, 2009; Bal, 2007, Bilgin, 2009; Kahraman ve Özden, 2017; Dikici Bilgin, 2006; Çoban, 2015, Yusufoglu, 2015; Bayçöl, 2019).

3. Tartışma: Literatüre Dair Eleştirel Bir Değerlendirme

Sosyoloji literatüründeki bu çalışmalar çocukların yoksulluğu hakkında bir kavrayış sağla- makta ve bir çerçeve sunmaktadır. Literatür toplumsal sorun olarak yoksulluğun yetişkinler kadar hatta daha derinden çocuklar tarafından deneyimlendiğinin kabulüdür. Bu bağlamda çocukların toplumsal özneler olarak tanınmasıdır, fakat bu tanınma *kısmi/göreceli bir tanınmadır*. Diğer ta- raftan çalışmalarda ön plana çıkan yaklaşımlara ve kullanılan yöntemlere bakıldığında çocuk-o- daklı bir yaklaşımın eksikliği açıkça ortadadır. Çocuklar sorunun toplumsal özneleri olarak dik- kate alınmasına rağmen çoğunlukla metodolojik olarak göz ardı edilmektedir. Çocukların metodo- lojik olarak dikkate alındığı çalışmalar çocuk-odaklı anlayışa/yaklaşımına sahip olan araştırmalar- dır ki sosyolojideki çocuk yoksulluğu literatürünün genelini değerlendirdiğimizde oldukça sınırlı- dır. Bu sınırlılık aslında sosyal bilim literatüründeki genel eğilimin bir görünümüdür.

Sosyal bilimlerdeki çocuk yoksulluğu literatürü çoğunlukla yoksulluk içinde büyümenin ço- cuklar için şiddetli bir şekilde olumsuz sonuçlara yol açtığı üzerine yoğunlaşmıştır. Çocuk yok- sulluğunun etkileri üzerine yapılan bu çalışmalar çoğunlukla yetişkinlerin bakış açısından hare- ketle yapılmıştır (Attree, 2004, s. 679; Hoek, 2005, s. 6; Tekola Gebru, 2009, s. 19; Ridge, 2002, s. 1). Dolayısıyla yoksulluk hakkında çocukların kendi fikirlerinin ve algılarının ne olduğu; için- de yaşadıkları yoksulluğu nasıl yorumladıkları ve bu yoksulluk tecrübelerinin nasıl toplumsal ve yapısal çevrelerin çeşitliliği içine yerleştirilebileceğine dair çok az bilgi edinilebilmiştir (Brads- haw, 1990; Ridge, 2002, s. 1). Literatürde beliren bu eksikliğin birtakım gerekçeleri bulunmakta- dır. İlk olarak çocukların yaşamlarının çocuk-odaklı araştırılması için uygun veriye erişim so-

runludur (Ridge, 2002, s. 3). Çocuklar hakkındaki istatistiklerde analiz birimi olarak hane veya aileler alınmasının büyük ölçüde sıkıntılı olduğunu ileri sürenler sosyolojide Qvortrup ve arkadaşları olmuştur (Thorne, 2004, s. 773). Zira analizin merkezine çocuğu yerleştiren istatistiksel veriler neredeyse tam anlamıyla mevcut değildir; çocuklar istatistiksel ve toplumsal açıklamalardan dışlanmış veya göz ardı edilmiştir. Onlar geleneksel istatistiksel kategorilerin kısıtlamaları içerisinde yetişkin verilerine eklenmiş olarak veya aile ekonomisine ve yetişkin yaşamı üzerine etkileri ile ilişkili olarak dolaylı temsil edilmişlerdir⁶ (Ovortrup, 1997, s. 85). *Child Poverty Action Group* gibi örgütlenmeler çocuk-odaklı bakış açısına sahipmiş gibi görünmesine rağmen yaptıkları çalışmaların çok azı aslında çocukların kendilerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla çocuk yoksulluğunun daha ölçülebilir görünümünden hareket etmek istediğimizde karşımıza önemli bilgi boşlukları çıkmaktadır (Ridge, 2002, s. 3—4). İkinci olarak çocuklarla araştırma yapmanın daha büyük etik problemleri olması ve çocukları aktif öznelerden ziyade pasif araştırma ‘nesne’si olarak görme eğilimi, çocukların bakış açısını yansıtan çalışmaların görece önüne geçmektedir (Atree, 2008, s. 5). Bu çocuk-odaklı yaklaşımın eksikliği özellikle yapısal yaklaşımda daha ön plana çıkmaktadır. Zira çoğunlukla nicel yöntemin kullanıldığı bu çalışmalarda aile yapısı, mekan/muhit, etnisite/ırk gibi etmenler dikkate alındığı için çocuklara-özü istatistikler üretmek yerine genel nüfus ve yerleşim istatistikleri kullanılmaktadır.

Çocuk yoksulluğunun açıkça kadın yoksulluğu ile ilişkilendirildiği ve birbirine eklenildiği görülmektedir. Çocukların birinci dereceden sorumluluğunun kadına yüklenmesinin varoluşsal gerçekliği ve toplumsal kodlarından dolayı ‘annelik’ kavramı üzerinden kurulan bağ çocuk yoksulluğu literatüründe ‘çocuk bakımı’ teması üzerinden ve özellikle annenin tek ebeveyn olduğu ailelerde yaşanan yoksulluk bağlamında tartışılmıştır. Pearce’e (2007, s. xxi) göre çocuklar arasındaki yoksulluk bugün çok güçlü bir şekilde kadınların yoksulluğu ile ilişkilidir ve bu nedenle çocukların yoksulluğunu anlamak toplumsal cinsiyet analizini gerektirmektedir. Kelly (2007), Scott (2007), Firestone (2007), Barnes ve Bynum (2007) özellikle kadın yoksulluğunun iki görünümü arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Onlar bekar annelerin iş ve aile arasında nasıl denge kurmaya çalıştıklarını incelemişlerdir. Kadınlar aldığı düşük ücretler ve yüksek maliyetler ve sınırlı erişebilirliğe karşın çocuk bakımını düzenleme sorumluluğunu üstlenmektedirler. Çocukların yoksulluğunun bu cinsiyetçi görünümüne bakılmaksızın çocukların yoksulluğunun daha kolay bir şekilde irdelenmesi mümkün değildir. Çocuk bakımının incelendiği çalışmalarda annelerin ve çocuklarının araştırmaya dahil edilmesine rağmen odağın çocuklar yerine kadınlara kaydığı görülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda çocuk yoksulluğundan daha çok kadın yoksulluğu ön plana çıkmaktadır. Asıl sorun çocukların yoksulluktan nasıl etkilendikleri ve yoksulluğu nasıl deneyimledikleri iken onların görüşleri ve deneyimleri arka planda kalmaktadır. Çocuk bakımını inceleyen bu çalışmalarda kadınlarla birlikte çocukların araştırmaya dahil edilmesi sorununun daha kapsamlı ve bütüncül çalışılmasına imkân sağlayacak olması bakımından hem metodolojik hem olgusal olarak önem taşımaktadır.

Yapısal yaklaşımın benimsendiği çalışmalara bakıldığında mekan/muhit ve ırk/etnisite bağlamının birbiriyle ilişkili olarak incelendiği ve birbirine eklenildiği görülmektedir. Özellikle Amerikan sosyolojisinde yoksulluk çalışmalarında veya kent sosyolojisi çalışmalarında belirgin olan mekan/muhit ve ırk/etnisite ilişkisinin çocuk yoksulluğu çalışmalarında ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamın incelendiği çalışmalarda nitel yöntemden daha çok nicel yöntemin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu tercihte sosyolojik araştırma geleneği yanında istatistiksel veri

6 Örneğin bkz. Booth (1904); Rowntree (1942)

üretimindeki olanakların özellikle belirleyici olduğu söylenebilir. Türkiye'deki literatüre bakıldığında bu alandaki sınırlılıklar ve kısıtlar çok açık bir şekilde ortadadır; hatta araştırma yönteminin belirlenmesini kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Şöyle ki ülkemizde çocuk yoksulluğuyla ilgili oranlara genel yoksulluk verilerinden hareketle ulaşılmaktadır (Unicef, 2012, s. 130). Çocuk yoksulluğunun ölçülmesinde odağa çocuğun ihtiyaçları değil hanehalkı yerleştirilmekte, yoksul hanelerde yaşayan çocuklarla, yoksul çocuklar eşleşmesi ortaya çıkmaktadır (Unicef, 2011). Ayrıca *Türkiye İstatistik Kurumu* (TÜİK) tarafından üretilen istatistiksel veri üretimi bölgesel düzeyde yapıldığından dolayı il düzeyinde örneklem temsiliyeti sağlamadığı için veri üretilememektedir (Dalfidan, 2019). Dolayısıyla TÜİK'in verileri çocuk yoksulluğunun tüm biçimlerini dikkate almamaktadır (Unicef, 2012, s. 130). Gerek kamusal gerek akademik alanda istatistiksel veri üretimindeki bu kısıt ve sınırlılıktan dolayı ülkemizde daha çok nitel yöntemin kullanıldığı çalışmalar yapılmaktadır. Bu durum özellikle sosyal politika/sosyal hizmet alanında sosyal ve ekonomik destek alan çocukların ve ailelerin örneklem veya çalışma grubu olarak belirlenmesine yol açmaktadır. Böylece hem devlet desteği alan yoksul çocuklar dışındaki diğer yoksul çocuk gruplar gözden kaçmakta veya göz ardı edilmekte hem makro yönelimli yapısal araştırmaların yapılamamaktadır. Bunlar Türkiye'deki çocuk yoksulluğu olgusunu farklı boyutlarıyla bütüncül bir şekilde değerlendirilmesinin önüne geçmektedir.

Çocuk yoksulluğunu inceleyen öncelikli alanlardan biri olan sosyal politika, sosyoloji alanında yapılan çalışmalarda gerek metodolojik kısıt ve sınırlılık gerek olgunun önemli bir boyutunu temsil etmesi bakımından sosyolojik çalışmalara bir bağlam olarak eklenmektedir. Bu eklenme İngilizce literatürde çocuk yoksulluğu ile mücadele kapsamında sosyal harcama/destek programlarının yapısal bir etmen olarak çalışmalara dahil edilmesiyle; ülkemizdeki literatürde ise çoğunlukla çalışma grubu veya örneklemin belirlenmesi kapsamında sosyal ve ekonomik destek alan çocuklarla karma veya nitel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarla gerçekleşmektedir. Sosyolojinin sosyal politika ile kurduğu ilişkide sosyal politikanın çocuk yoksulluğunun boyutlarından veya çocuk yoksulluğunu belirleyen yapısal etmenlerden biri olarak sosyolojik araştırmalara eklenmesi daha anlamlıdır. Böylelikle çocuk yoksulluğu daha kapsamlı ve çok boyutlu olarak incelenebilecektir. Metodolojik kısıt ve sınırlılıktan dolayı geliştirilen diğer türlü bir eklenme her daim çocuk yoksulluğunun sınırlı bir görünümünü ve gerçekliğini sunacaktır. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu hakkındaki sosyolojik çalışmalarda sosyal politika boyutu göz önünde bulundurulmalı, fakat bu ilişkinin niteliği metodolojik olmaktan çok bağlamsal düzeyde olmalıdır.

Sosyal politika alanındaki uygulamalar çocuk yoksulluğunun sosyolojik kavrayışının unsurlarından biridir. Sosyal destek ve harcamaların içeriği, kriteri ve uygulama yöntemleri farklı toplumsal gruplarda farklı görünlümlere ve sonuçlara yol açmaktadır. Dolayısıyla uygulamaların yapısının, politika söylem ve araçlarının anlaşılması için Bayırbağ ve ark. (2018), Durgun (2019), Gürses (2009) gibi sosyal politika alanındaki analizleri dikkate almak gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım disiplinler arasındaki kesimsel alanlara yönelerek *ilişkisel* bir analizin kapılarını açacaktır. Örneğin ülkemizde sosyal destek ve harcamalarda 'aile' söyleminin ön plana çıkarıldığı ve vurgulandığı 'aile yanında destek hizmetleri' anlayışı ve uygulamaların ortaya çıktığı politik, ekonomik ve toplumsal koşulların ve sonuçlarının neler olduğu çocuk yoksulluğunun sosyolojik incelemesinin ilgi alanına girebilmelidir. Böyle bir niyet ve girişim *disiplinlerarası yaklaşımı* gerektirmektedir.

4. Sonuç

Gerek İngilizce gerek Türkçe literatüre bakıldığında çocuk yoksulluğu hakkındaki sosyolojik çalışmaların sosyal politika ve iktisat alanı ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlı olduğu görül-

mektedir. Çocuk yoksulluğu üzerine sosyolojik literatür, çocuk yoksulluğunun makro yapılar ve mikro bileşenler tarafından belirlendiğini ve sonuç olarak farklılaştığını ve çeşitlendiğini onaylamaktadır. Yapısal yaklaşım nedenlere (yapısal etmenlere) odaklanırken, fenomenolojik yaklaşım etkilere ve sonuçlara odaklanmaktadır. Türkiye’de fenomenolojik yaklaşım yapısal yaklaşıma göre daha baskın iken İngilizce literatürde yapısal yaklaşım daha ön plana çıkmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım yapısal yaklaşıma göre daha çocuk-odaklı bir yönelime sahiptir. Çocuk-odaklı yaklaşım için temel olan çocuklara-özü istatikselsel verilerin üretimi ve çocukların araştırma öz-neleri olarak görüşlerinin dikkate alınmasıdır. Fakat çocuk-odaklı yaklaşım her iki düzeyde sorunlu bir görünüm sergilemektedir. Zira çocuklar gerçek anlamda analiz birimi olarak görülmemektedir. Çocukları analiz birimi olarak görmek, bir demografik grup olarak çocukların yaşam koşullarını keşfetmek için çocukları topluluk düzeyinde dikkate almak demektir. Böyle bir yaklaşım, onları toplumun diğer grupları ile eşit düzeyde temsil edilmesi sonucunu doğuracaktır (Ovortrup, 1997, s. 85).

Özellikle Amerikan sosyolojisinde ön plana çıkan toplumsal cinsiyet, mekan ve etnisite/ırk gibi bağlamlar çocuk yoksulluğunun sosyolojik olarak incelenmesinde önemlidir, fakat Türkçe literatürde böyle yapısal yaklaşımın benimsendiği çalışmalar neredeyse yok denecek kadar eksiktir. Bu büyük ölçüde Türkiye’deki istatikselsel veri üretimindeki kısıt ve sınırlılıklarla birlikte Türk sosyolojisinin çocuk yoksulluğuna yönelik ilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu eksiklik gerek kamu düzeyinde gerek akademi düzeyindeki istatikselsel veri üretimi ve çocukların sosyolojik araştırmanın öz-neleri olarak görülmesi ile aşılabilecektir. Örneğin iktisat alanında Şeker ve Bektaş’ın (2019) İstanbul’daki çocuk yoksulluğunu mahalle ölçeğinde analiz etmeye imkân sağlayan istatikselsel veri üretimi çalışmaları bu yönde atılmış bir adımdır. Böyle çalışmalar yapısal yaklaşımın benimsendiği makro ölçekli çalışmaların önünü açmakla birlikte sosyoloji gibi farklı disiplinlerin yeni sorun alanlarını görme ve tespit etme olasılığı temelinde disiplinler arası iş birliği ve çalışma kültürüne katkı sağlayacaktır. Ayrıca üretilen istatikselsel veri ile çocukların görüşlerinin alındığı nitel yöntemin birleştirildiği karma yöntemli çalışmalar çocuk yoksulluğunun daha bütüncül, kapsamlı ve karşılaştırmalı olarak çalışılabilmesine imkân sağlayacaktır. Zira Dercon’un (2012, s. 52) belirttiği gibi özellikle çocuk yoksulluğunu belirleyen etmenler ve çocukların yoksulluk deneyimi ve yoksulluğa tepkileri yanında, yoksulluğun belirli ülke, bölge ve topluluklarda çocukları nasıl etkilediği hakkında öğrenilecek hala çok şey vardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abel-Smith, B., & Townsend, P. (1965). *The Poor and the Poorest*. London: Bell.
- Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2017). Türkiye’de kent yoksulluğu ve çocuk: Nevşehir örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 197—224.
- Albanese, P. (2010). *Child poverty in Canada*. Toronto: Oxford University Press.
- Attree, P. (2004). Growing up in disadvantage: A systematic review of the qualitative evidence. *Child: Care, Health and Development*, 30(6), 679—689. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2004.00480.x>.
- Attree, P. (2006). The social costs of child poverty: a systematic review of the qualitative evidence. *Children and Society*, 20(1), 54—66. <https://doi.org/10.1002/CHI.854>.
- Baker, M. (2002). Child poverty, maternal health and social benefits. *Current Sociology*, 50(6), 823-838. <https://doi.org/10.1177/0011392102050006003>.
- Bal, H. (2007). Toplumsal eşitsizlik temelinde çocuk suçluluğu: Isparta-Van karşılaştırması. *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay’a Armağan Özel Sayısı*, 293—311.
- Barnes, S. L. & Bynum, M. S. (2007). The effect of child care on employment tardiness and absences for mothers: does marital status matter?. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 1—16). London: Praeger Publishers.
- Bayçöl, N. (2019). *Aile yoksulluğunun çocuğa yansımaları: Sultanbeyli örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bektaş, H. ve Şeker, M. (2019, Nisan). *İstanbul’da çocuk yoksulluğu: mahalle ölçeğinde bir analiz*. 34.Uluslararası Maliye Sempozyumunda sunulan bildiri, Antalya.
- Bilgin, R. (2009). Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar üzerine sosyolojik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 232—244.
- Bostic, A. (2016). *Inequality, the welfare state, and demographic change*. (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Thesis. (UMI No. 10141311).
- Booth, C. (1904). *Life and labour of the people in london: first series: poverty*. London: Macmillan and Co.
- Bourdillion, B. (2012). Introduction. In J. Boyden, & M. Bourdillion (Eds.), *childhood poverty: multidisciplinary approaches* (pp. 1—12). UK: Palgrave Macmillan.
- Bradbury, B. & Jantti, M. (1999). Child poverty across industrialised countries. *innocenti occasional paper, economic and social policy series, No 71*, Florence: UNICEF International Child Development Centre.
- Bradshaw, J., Hoelscher, P., & Richardson, D. (2006). *Comparing child well-being in OECD countries: concepts and methods (Innocenti Working Paper No. 2006-03)*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Bradshaw, J., Hoelscher, P., & Richardson, D. (2007). An index of child well-being in the european union. *Social Indicators Research*, 80(1), 133—177. <https://doi.org/10.1007/s12187-009-9037-7>.
- Cresswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (2. bs.) (S. B. Demir Çev.). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Çoban, S. (2015). Türkiye’de risk altındaki çocuklar ve çocuk suçluluğu üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 791—810. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.24682>.
- Dalfidan, F. (2019). *Çocukların yoksullukla baş etme stratejilerinin yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında incelenmesi: İstanbul örneği*. (Doktora Tezi, İstanbul), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Davidson, P. R. (2007). Diversity in living arrangements and children’s economic well-being in single-mother households. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 29—51). London: Praeger Publishers.
- Daoud, A., Halleröd, B. & Guha-Sapir, D. (2016). What is the association between absolute child poverty, poor governance, and natural disasters? A Global Comparison of Some of the Realities of Climate Change. *Plos One*, 11(4), 1—20. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0153296>.
- Dayıoğlu, M. (2007). Türkiye’de çocuk yoksulluğu: ölçüm yöntemleri ve yoksulluğun belirleyicileri. *Tisk Akademi*, 2(3), 82—105.
- Delamonica, E., Minujin, A., Davidziuk, A., Edward, D., & Gonzalez, E. D. (2006). *Children living in poverty: overview of definitions, measurements and policy*. New York: UNICEF Global Policy Section.

- Dercon, S. (2012). Understanding child poverty in developing countries: measurement and analysis. In J. Boyden, & M. Bourdillon, *Childhood Poverty: Multidisciplinary Approaches* (pp. 52—74). UK: Palgrave Macmillan.
- Dikici Bilgin, H. (2006). *Working street children in turkey and romania: a comparative historical analysis in the context of new poverty*. (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, V. (2011). *Yoksulluğun unutulmuş yüzü: yoksul çocukların yoksulluk algıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Muğla.
- Ferris, A. L. (2006). Social structure and child poverty. *Social Indicator Research*, 78(3), 453—472.
- Figueira-McDonoug, J. (2007). Child care and the potential for breaking intergenerational poverty. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 71—82). London: Praeger Publishers.
- Firestone, J. M. (2007). Family context, income adequacy, and child-care needs: the bottom line for san antonio's future. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 52—70). London: Praeger Publishers.
- Gephart, M. A. (1997). Neighborhoods and communities as contexts for development. In J. Brooks Gunn, G. J. Duncan, & J. L. Aber (Eds.), *Neighborhood Poverty: Context and Consequences for Children* (pp. 1—43). NY: Russell Sage Foundation.
- Gordon, D., Nandy, S., Pantazis, C., Pemberton, S., & Townsend, P. (2003). *The distribution of child poverty in the developing world*. Bristol: Centre for International Poverty Research.
- Gürses, D. (2013, Eylül). *Yoksulluğu yaşamak: çocukların gözünden yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma*. VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sunulan bildiri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Gürses, D. (2014). *Yoksulluğu yaşamak: çocukların gözünden yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma* (Proje No: 111K339). Ankara: TÜBİTAK.
- Hango, D. W. (2003). The effect of neighborhood poverty and residential mobility on child well-being. (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Thesis. (UMI No. 3119237).
- Hoek, T. V. D. (2005). *Through children's eyes: an initial study of children's personal experiences and coping strategies growing up poor in an affluent netherlands* (Innocenti Working Paper 2005—06). Florence: Unicef Innocenti Research Centre.
- Irving, S. K. (2013). Child poverty, program participation, and educational and health outcomes: the role of race, ethnicity, and nativity. (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Thesis. (UMI No. 3576465).
- Işık, E. (2007). *Kent yoksulluğu, sokak çocukları ve suç*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Jencks, C., & Mayer, S. E. (1990). The social consequences of growing up in a poor neighborhood. In L. E. Lynn, Jr., & M. G. H. McGeary (Eds.), *Inner-City Poverty in the United States* (pp. 111—186). Washington DC: National Academy Press.
- Jesson, J., & Lacey, F. (2006). How to do (or not to do) a critical literature review. *Pharmacy Education*, 6(2), 139—148.
- John, St. C., & Miller, S. M. B. (1995). The exposure of black and hispanic children to urban ghettos: evidence from chicago and the southwest. *Social Science Quarterly*, 76(3), 562—576.
- Kahraman, F. ve Sallan Gül, S. (2015). Türkiye'de çocuk yoksulluğu: gaziantep üzerine bir araştırma. *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 339—366. <https://doi.org/10.17218/husbed.59837>.
- Kelly, E. B. (2007). The work of coordinating child care for rural low-income mothers. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 101—119). London: Praeger Publishers.
- Kılıç, F. (2009). *Çocuk işçiliği ve ailenin rolü (Kütahya Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Land, K. C., Lamb, V. L., & Kahler-Mustillo, S. (2001). child and youth well-being in the United States, 1975—1998: Some Findings from a New Index. *Social Indicators Research*, 56(3), 241—320.
- Lichter, D. T., & Eggebeen, D. J. (1992). Child poverty and the changing rural family. *Rural Sociology*, 57(2), 151—172. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1992.tb00461.x>.

- Lichter, D. T. (1997). Poverty and inequality among children. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 121—145. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.23.1.121>.
- Lichter, D. T., & Crowley M. L. (2004). Welfare reform and child poverty: effects of maternal employment, marriage and cohabitation. *Social Science Research*, 33(3), 385—408. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2003.09.001>.
- Lindsey, D. (2009). *Child Poverty and Inequality: Securing a Better Future for America's Children*. NY: Oxford University Press.
- Magadi, M. (2010). Risk factors for severe child poverty in the UK. *Journal of Social Policy*, 39(2), 297—316. <https://doi.org/10.1017/S0047279409990651>.
- McCarty, A. T. (2014). Parental Social Networks, Mental Health, and Educational Disadvantage of Children in Poverty. (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Thesis. (UMI No. 3635876).
- McCarty, A. T. (2016). Child poverty in the united states: a tale of devastation and the promise of hope. *Sociology Compass*, 10(7), 623—639. <https://doi.org/10.1111/soc4.12386>.
- Mc Donald, C. (2008). *Children's lived experience of poverty: a review of the literature*, Paddington, N.S.W.: The Benevolent Society.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Metin, B. (2015). Gelecek nesillerin yaşam fırsatları için ciddi bir tehdit: çocuk yoksulluğu. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 166—188.
- Minujin, A., Delamonica, E., Gonzalez, E. D., & Davidziuk, A. (2005). Children living in poverty: a review of child poverty definitions, measurements, and policies. *UNICEF's Conference on Children & Poverty: Global Context, Local Solutions*. New York: The New School.
- Minujin, A., Delamonica, E., Davidziuk, A., & Gonzalez, E. D. (2006). The definition of child poverty: a discussion of concepts and measurements. *International Institute for Environment and Development*, 18(2), 481—500.
- Morrow, V., & Pells, K. (2012). Integrating children's human rights and child poverty debates: examples from young lives in ethiopia and india. *Sociology*, 46(5), 906—920. <https://doi.org/10.1177/0038038512451532>.
- Morrow, V., & Vennam, U. (2012). Children's responses to risk in agricultural work in Andhra Pradesh, India. *Development in Practice*, 22(4), 549—561. <https://doi.org/10.1080/09614524.2012.672955>.
- Munoz Salazar, P. (2000). Poverty, schooling, and child labor: a portrait of chile before and after democratization. (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Thesis. (UMI No. 9982379).
- Obioha, E. E. (2009). Becoming a street child in poverty ridden society: a descriptive case of Kaduna Metropolis, Nigeria. *Journal of Social Sciences*, 19(1), 41—49. <https://doi.org/10.1080/09718923.2009.11892689>.
- Öztürk, A. B. (2008). *Kentteki çocuk yoksulluğu: keçiören örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pearce, D. (2007). Introduction. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. xi—xxiii). London: Praeger Publishers.
- Qvortrup, J. (1997). A voice for children in statistical and social accounting: a plea for children's right to be heard. In A. James, & A. Prout, *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (pp. 83—100). Washington DC: Falmer Press.
- Rahbari, L. (2016). Transnationality of child poverty: the case of Iranian and afghan street children in Tehran. *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, 4(5), 347—352.
- Redmond, G. (2008). Children's perspectives on economic adversity: a review of the literature, *Innocenti Discussion Papers 2008—01*, Florence: Unicef Innocenti Research Centre.
- Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion-from a child's perspective*. UK: The Policy Press.
- Roelen, K., & Gassman, F. (2008). *Measuring child poverty and well-being: a literature review*. Netherlands: Maastricht University.
- Roets, G., Roose, R., & Bouverne- De Bie, M. (2013). Researching child poverty: towards a lifeworld orientation. *Childhood*, 20(4), 535—549. <https://doi.org/10.1177/0907568212475101>.
- Rowntree, B. S. (1942). *Poverty and progress: a second social survey of York*. London: Longmans, Green and Co.
- Sampson, R. J., Morenoff, J. D., & Gannon-Rowley, T. (2002). Assessing “neighborhood effects”: social processes and new directions in research. *Annual Review of Sociology*, 28(1), 443—478. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141114>.

- Scott, E. K. (2007). Conflicts between wage work and care work: how single-parent families of children with disabilities manage to juggle competing demands. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 120—137). London: Praeger Publishers.
- Tekola-Gebru, B. (2009). *Looking beyond poverty: poor children's perspectives and experiences of risk, coping, and resilience in Addis Ababa* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Thesis. (UMI No. 898752411).
- Timberlake, J. M. (2003). Effects of residential segregation on racial inequality in children's exposure to neighborhood poverty and affluence. (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Thesis. (UMI No. 3108120).
- Timberlake, J. M., & Michael, J. (2007). Children's exposure to neighborhood poverty and affluence in the United States, 1990–2000. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 136—164). London: Praeger Publishers.
- Unicef, (2004). *The state of the world's children 2005*. New York: UNICEF House.
- Wagmiller, R. L. (2007). Children and the changing social ecology of economic disadvantage in urban America. In B. A. Arrighi, & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today: Families and Children* (pp. 163—181). London: Praeger Publishers.
- White, H., Leavy, J., & Masters A. (2003). Comparative perspectives on child poverty: a review of poverty measure. *Journal of Human Development*. 4(3), 379—396. <https://doi.org/10.1080/1464988032000125755>.
- Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: the inner city, the underclass, and public policy*. Chicago: University Chicago Press.
- Voss, P. R., Long, D. D., Hammer R. B., & Friedman S. (2006). County child poverty rates in the us: a spatial regression approach. *Population Research Policy Review*, 25(4), 369—391. <https://doi.org/10.1007/s11113-006-9007-4>.

TANIM

Journal of Economy Culture and Society, açık erişimli, hakemli, yılda iki kere Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan bilimsel bir dergidir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı Sosyoloji ve Metodoloji Araştırmaları Merkezi'nin yayınıdır. Dergi 1960 yılından beri yayınlanmaktadır. 2018 Sayı 57 itibariyle eski ismi olan Sosyoloji Konferansları yerine Journal of Economy Culture and Society adıyla yayın hayatını sürdürmektedir. Dergiye yayınlanması için gönderilen bilimsel makaleler Türkçe ya da İngilizce olmalıdır.

AMAÇ KAPSAM

Journal of Economy Culture and Society, sosyoloji alanına katkı sağlayan yüksek kalitede akademik çalışmaları yayınlamayı amaçlar. Journal of Economy Culture and Society esas olarak sosyoloji alanına dair konuların incelendiği, araştırıldığı bir platform sağlarken, aynı zamanda ekonomi sosyolojisi, tarih, sosyal politika, uluslararası ilişkiler, finansal çalışmalar gibi çeşitli sosyal bilim alanlarından da yazılara açıktır. Derginin hedef kitesini akademisyenler, araştırmacılar, profesyoneller, öğrenciler ve ilgili mesleki, akademik kurum ve kuruluşlar oluşturur.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmediği olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez. Yayınlanan yazı ve resimlerin tüm hakları Dergiye aittir.

Açık Erişim İlkesi

Journal of Economy Culture and Society, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Yazarlar Journal of Economy Culture and Society dergisinde yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Makale Değerlendirme Kabul Şartı

Derginin Yazarlara Bilgi metninde açıklanan ilke ve kurallara uymayan ve Yazıların Hazırlanması başlığı altında belirtilen şartları taşımayan makaleler değerlendirmeye alınmaz ve gerekli düzenlemelerin tamamlanması için makale yazara iade edilir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Journal of Economy, Culture and Society, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Dergi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılmanın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştaki gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığını ve çalışmanın yapıldığı kurumdaki etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirilmediği konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telif hakkı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını [Telif Hakkı Anlaşması Formunda](#) imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfayı yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmannın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Derginin yayın dili Türkçe ve Amerikan İngilizcesi'dir.

Yazıların Hazırlanması ve Gönderimi

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <http://jecs.istanbul.edu.tr> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili bilgileri içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı [Telif Hakkı Anlaşması Formu](#) eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 12 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile hazırlanmalıdır.
2. Çalışmalar 4500 - 8500 sözcük arasında olmalı ve sayfa numaraları sayfanın altında ve ortada yer almalıdır.
3. Yazar/yazarların adları çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmelidir. Ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın unvanı, kurumu ve e-posta adresi ve telefonu sayfanın en altında dipnotta belirtilmelidir.
4. Dergimize gönderilen Türkçe makalelerde Giriş bölümünden önce 180-200 sözcük arasında çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe ve İngilizce öz (abstract) ile Türkçe makalelerde 600-800 kelime içeren İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. İngilizce makalelerde ise, yalnızca İngilizce öz (abstract) yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden 3-5 İngilizce, 3-5 Türkçe anahtar kelime yer almalıdır.
5. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Başlık, Türkçe öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, İngilizce öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet, ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar.
6. Çalışmanın başında yer alan GİRİŞ bölümünü "AMAÇ VE YÖNTEM", "BULGULAR", "TARTIŞMA VE SONUÇ", "SON NOTLAR" "KAYNAKLAR" ve "TABLOLAR VE ŞEKİLLER" gibi bölümler takip etmelidir.
7. Çalışmanın başında yer alan giriş bölümü "1. GİRİŞ" şeklinde belirtilmelidir. Gönderilen çalışmalarda sorunsalın betimlendiği ve çalışmanın öneminin belirtildiği tüm bölüm ve alt bölümler numaralandırılmalıdır. Bu düzenlemede, bölümler sırasıyla 1,2,3,4 şeklinde numaralanırken, alt bölümler ve onların da altındakiler için 1.1., 1.2., 2.1., 2.2., ve 1.1.1., 1.2.1, 1.2.2., 2.1.1., 2.1.2 gibi birden çok haneli şekilde olmalıdır.
8. Metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. versiyonu kullanılmalıdır. APA 6 stili hakkında bilgi için; <http://jecs.istanbul.edu.tr/content/yazarlara>

bilgi/kaynaklar sayfasını ziyaret edebilir veya Yazarlara Bilgi'nin Kaynaklar başlığı altında ilgili açıklama ve örnekleri inceleyebilirsiniz.

9. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte verilmelidir. Tablolara ait başlık üstte, Şekiller'e ait başlık altta yer almalıdır. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
10. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
11. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.
12. Yayın kurulu ve hakem raporları doğrultusunda yazarlardan, metin üzerinde bazı düzeltmeler yapmaları istenebilir.
13. Yayınlanmasına karar verilen çalışmaların, yazar/yazarlarının her birine dergi gönderilir.
14. Dergiye gönderilen çalışmalar yayınlansın veya yayınlanmasın geri gönderilmez.

KAYNAKLAR

Derleme yazıları okuyucular için bir konudaki kaynaklara ulaşmayı kolaylaştıran bir araç olsa da, her zaman orijinal çalışmayı doğru olarak yansıtmaz. Bu yüzden mümkün olduğunca yazarlar orijinal çalışmalarını kaynak göstermelidir. Öte yandan, bir konuda çok fazla sayıda orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi yer israfına neden olabilir. Birkaç anahtar orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi genelde uzun listelerle aynı işi görür. Ayrıca günümüzde kaynaklar elektronik versiyonlara eklenebilmekte ve okuyucular elektronik literatür taramalarıyla yayınlara kolaylıkla ulaşabilmektedir.

Kabul edilmiş ancak henüz sayıya dahil edilmemiş makaleler Early View olarak yayınlanır ve bu makalelere atıflar "advance online publication" şeklinde verilmelidir. Genel bir kaynaktan elde edilemeyecek temel bir konu olmadıkça "kişisel iletişime" atıfta bulunulmamalıdır. Eğer atıfta bulunulursa parantez içinde iletişim kurulan kişinin adı ve iletişimin tarihi belirtilmelidir. Bilimsel makaleler için yazarlar bu kaynaktan yazılı izin ve iletişimin doğruluğunu gösterir belge almalıdır. Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Referans Stili ve Formatı

Journal of Economy Culture and Society, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyonu hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Saymer ve Demirci, 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambrene ve Welch, 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) Türkçe Kitap

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye Çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale

a) Türkçe Makale

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reising, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semericioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri

a) Türkçe Tezler

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web'de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International'da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: <http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27>

h) Düzenli Olarak Online Yayımlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayımlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoğlu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134–140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Token, Ç. (2015, 26 Haziran). 'Unutma' notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Vikipedi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
 - ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
 - ✓ İstatistik kontrolünün yapıldığı (araştırma makaleleri için)
 - ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
 - ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
 - ✓ Kaynakların APA6'ya göre belirtildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış ve telifle bağlı materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni
 - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - ✓ Özetler: 180-200 kelime Türkçe ve 180-200 kelime İngilizce
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 3-5 adet Türkçe ve 3-5 adet İngilizce
 - ✓ Makale Türkçe ise, 600-800 kelime İngilizce genişletilmiş özet (Extended Abstract)
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

İLETİŞİM İÇİN:

Editör : Prof. Dr. Veysel Bozkurt
E-mail : jecs@istanbul.edu.tr
Tel : + 90 212 440 00 00 / 11548

Website : <http://jecs.istanbul.edu.tr>
Adres : İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Sosyoloji ve Metodoloji Araştırmaları Merkezi
Merkez Kampüs
34452, Beyazıt
İstanbul - Türkiye

DESCRIPTION

Journal of Economy Culture and Society is an open access, peer-reviewed, scholarly journal published bi-annually in June and December. It has been an official publication of Methodology and Sociology Research Center of Istanbul University, Faculty of Economics. The journal has been published since 1960. Starting from 57th issue of 2018, the journal changed its name from “The Istanbul Journal of Sociological Studies / Sosyoloji Konferansları” to Journal of Economy Culture and Society. The manuscripts submitted for publication in the journal must be scientific and original work in Turkish or English.

AIM AND SCOPE

Journal of Economy Culture and Society is dedicated to the unlimited circulation of high quality academic contributions relevant to the field of sociology.

Journal of Economy Culture and Society provides a forum for exploring issues in basically sociology but also welcomes the articles in various social science areas such as sociology of economics, history, social policy, international relations, financial studies. The target group of the journal consists of academicians, researchers, professionals, students, related professional and academic bodies and institutions.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author. The copyright of the published articles and pictures belong to the Journal.

Open Access Statement

Journal of Economy Culture and Society is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

Authors publishing with Journal of Economy Culture and Society retain the copyright to their work, licensing it under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Condition of Acceptance For Evaluation

Manuscripts which do not comply with the principles and rules defined in the Information for Authors and which do not meet the requirements stated in the Manuscript Preparation section in below are not taken into consideration and will be returned to the corresponding author for the completion of the necessary arrangements.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Journal of Economy Culture and Society is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

The journal adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the [Copyright Agreement Form](#). The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

The language of the journal is both Turkish and American English.

Manuscript Organization and Submission

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://jees.istanbul.edu.tr> and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, [Copyright Agreement Form](#) that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The manuscripts should be in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size and line spacing of 1.5.
 2. The manuscripts should contain between 4500 and 8500 words and the page numbers must be at the bottom and in the middle.
 3. The name(s) of author(s) should be given just beneath the title of the study aligned to the right. Also the affiliation, title, e-mail and phone of the author(s) must be indicated on the bottom of the page as a footnote marked with an asterisk (*).
 4. Submitted manuscripts in Turkish must have before the introduction section, the abstract both in Turkish and English, between 180 and 200 words and an extended abstract in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used. Underneath the abstracts, 3 to 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in Turkish and in English. If the manuscript is written in English, it must include an abstract only in English.
 5. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract, body text with sections, footnotes and references.
 6. Research article sections are ordered as follows: "INTRODUCTION", "AIM AND METHODOLOGY", "FINDINGS", "DISCUSSION AND CONCLUSION", "ENDNOTES", "REFERENCES" and "TABLES AND FIGURES".
-

7. Introduction section at the beginning of the manuscript must be indicated as “1. INTRODUCTION”. All sections and sub-sections where the research question is described and importance of the study is explained must be numbered. The numbering format must be as 1,2,3, 4 for the main sections, and 1.1, 1.2, 2.1, 2.2 and 1.1.1, 1.2.1, 1.2.2 for the sub-sections.
8. The 6th version of the APA (American Psychological Association) reference style should be used for in-text citation and references list. For information and samples on the APA 6 style please refer to <http://jecs.istanbul.edu.tr/en/content/information-for-authors/references> and/or REFERENCES section in the Information for Authors.
9. Tables, graphs and figures can be given with a number and a defining title if and only if it is necessary to follow the idea of the article. The title of table should be placed above the table; caption of figure should be placed beneath the figure. Features like demographic characteristics that can be given within the text should not be indicated as tables separately.
10. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
11. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the Journal for publication.
12. The author(s) can be asked to make some changes in their articles due to peer reviews.
13. A copy of the journal will be sent to each author of the accepted articles upon their request.
14. The manuscripts that were submitted to the journal will not be returned whether they are published or not.

REFERENCES

Although references to review articles can be an efficient way to guide readers to a body of literature, review articles do not always reflect original work accurately. Readers should therefore be provided with direct references to original research sources whenever possible. On the other hand, extensive lists of references to original work on a topic can use excessive space on the printed page. Small numbers of references to key original papers often serve as well as more exhaustive lists, particularly since references can now be added to the electronic version of published papers, and since electronic literature searching allows readers to retrieve published literature efficiently. Papers accepted but not yet included in the issue are published online in the Early View section and they should be cited as “advance online publication”. Citing a “personal communication” should be avoided unless it provides essential information not available from a public source, in which case the name of the person and date of communication should be cited in parentheses in the text. For scientific articles, written permission and confirmation of accuracy from the source of a personal communication must be obtained.

Reference Style and Format

Journal of Economy Culture and Society complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis.

If more than one citation is made within the same parenthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin, et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciamburine, & Welch, 2000) Subsequent citations in the text: (Ailen, et al., 2000)

Citations with more than six authors;

(Çavdar, et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Turkey: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Turkey: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Turkey: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Turkey: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26–38. Retrieved from <http://cjr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylali-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from [http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar / phd/ickapak.html](http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html)

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, 45.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepf: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>
Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *in Fact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

INFORMATION FOR AUTHORS

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - ✓ Including disclosure of any commercial or financial involvement.
 - ✓ Confirming that the statistical design of the research article is reviewed.
 - ✓ Confirming that last control for fluent English was done.
 - ✓ Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
 - ✓ Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previously published copyrighted material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCID’s of all authors.
- Main Manuscript Document
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ Abstract (180-200 words)
 - ✓ Key words: 3 to 5 words
 - ✓ Main article sections
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

CONTACT INFO

Editor : Prof. Dr. Veysel Bozkurt
E-mail : jecs@istanbul.edu.tr
Phone : + 90 212 440 00 00 / 11548

Website : <http://jecs.istanbul.edu.tr>
Address : Istanbul University, Faculty of Economics
Methodology and Sociology Research Center
Central Campus
34452, Beyazıt
Istanbul - Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Journal of Economy Culture and Society

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname <i>Adı-Soyadı</i>	E-mail <i>E-Posta</i>	Signature <i>İmza</i>	Date <i>Tarih</i>
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.)

Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)

Responsible/Corresponding Author:

Sorumlu Yazar:

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone; mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:

The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale. All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder

Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır. Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nce saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malmaze ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir..

Responsible/Corresponding Author; <i>Sorumlu Yazar;</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

